

Muş Alparslan Üniversitesi

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ / MUŞ ALPARSLAN UNIVERSITY

www.alparslan.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622

Aralık/December 2021

Cilt/Volume 09

Sayı/Issue 06

ANEMON

**SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ**

THE JOURNAL of
SOCIAL SCIENCES

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2021 • CILT/VOLUME: 9 • SAYI/NUMBER: 6

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
25/12/2021	:	Basım Tarihi	Published Date	:	25/12/2021
Aralık 2021	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	Aralık/ 2021
9	:	Cilt	Volume	:	9
6	:	Sayı	Number	:	6
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına Sahibi / Owner	Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör) Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editörler / Editors	Arş. Gör. Dr. Abdül Samet ÇELİKÇİ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Abdulmecit YILDIRIM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Abdulsemet GÜNEK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Abdylkader DURGUTİ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Atike YILMAZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Burçak GÜNDAL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Ebru KORKMAZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Kenan ALPARSLAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Metin SÖYLEMEZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Arş. Gör. Dr. Necip DÜNDAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Öğr. Gör. Dr. Okan TÜRK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Arş. Gör. Dr. Vedat ALMALI Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
İstatistik Editörleri	Dr. Öğr. Üyesi Fuat ELKONCA Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Görkem CEYHAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
İngilizce Dil Editörleri	Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin YEŞİLÇINAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Mahmut AKAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Öğr. Gör. Seyhan SAYIM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Teknik Editör	Arş. Gör. Emrah BAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

**Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board
Members**

- Prof. Dr. Alper KARADAĞ**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Murat SERDAR**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN**
İnönü Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Robert FREDERICKS**
Universidad Autonoma Benito Juarez De Oaxsaca/ Meksika
- Doç. Dr. Canser KARDAŞ**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Doç. Dr. Dilmurod ERNAZAROV**
Tashkent State University of Economics / Uzbekistan
- Doç. Dr. Gabur OZIEV**
International Islamic University / Malezya
- Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI**
Yarmouk University / Ürdün
- Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR**
University of Malaya / Malezya
- Doç. Dr. Rahmi SAYLIK**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA**
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
- Dr. Öğr. Üyesi Şirin GÜL**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Öğr. Gör. Dr. İnan KAYNAK**
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Arş. Gör. Dr. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ**
- Öğr. Gör. Osman TEKELİOĞLU**
- Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER**
- Öğr. Gör. Tuğba ADIGÜZEL**

Sekreteryaya / Secretariat

Dizgi/ Layout Editor

Grafik Tasarım / Design

Yıl/Year: 2021 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 6

Amaç ve Kapsam

Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayıları olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayımlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)

Yıl/Year: 2021 • Cilt/Volume: 9 • Sayı/Number: 6

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saim KAYADİBİ Karabük Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün	Doç. Dr. Södabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

<i>Abdullah Bingölbali, Yunus Emre Karakay</i>	1543
Spor Eğitimi Alan Ortaöğretim Öğrencilerinin Bilgi, Medya ve Teknoloji Yeterlilikleri The Knowledge, Media and Technology Competencies of the High School Students Receiving Sports Education	
<i>Hasan Harmancı</i>	1555
Ernest Hemingway'in "Yaşlı Adam ve Deniz"i ile Muzafer Sultan'ın "fi'l-Kûhî'l-Muteheddem `Ale's-Şâtî'l-Be'îd" Adlı Hikâyesinin Karşılaştırılması Comparison of Ernest Hemingway's "The Old Man and the Sea" and Muzafer Sultan's Story of "fi'l-Kûhî'l-Muteheddem` Ale's-Şâtî'l-Be'îd"	
<i>Erdem Akın</i>	1571
Kargışların (Beddualar/Kötü Dilekler) "Dikotomi", "Anti-yapı", "Hedef-yapı" ve "Araçsal Sebep" Kavramları Açısından Değerlendirilmesi Evaluation of Curses (Imprecations/Bad Wishes) in Terms of "Dichotomy", "Counterstructure", "Target Structure" and "Instrumental Cause" Concepts	
<i>Münir Şahin</i>	1587
Course Materials and Textbook Selection Criteria of English Language Teachers İngilizce Öğretmenlerinin Ders Materyali ve Ders Kitabı Seçim Kriterleri	
<i>Osman Şen</i>	1613
İç Savaşların Kadın Üzerindeki Etkisi: Somali Örneği The Impact of Civil Wars on Women: Somalia Sample	
<i>Pınar Ayyıldız, Adem Yılmaz</i>	1631
COVID-19 Pandemi Dönemi, Uzaktan Eğitim ve Diğer Konular: Bir Değerlendirme Putting Things in Perspective: The COVID-19 Pandemic Period, Distance Education and Beyond	
<i>Duygu Ulusoy Yılmaz, Funda Keklik Kal, Ahmet Selçuk Bayburtlu</i>	1651
Halk Türkülerinin İçinde Varlığını Sürdüren Şiddet Çağrışımlı İfadeler Expressions Prevalent in Folk Songs That Connotate Violence	
<i>Uğur Başer, Gizem Başer, Mert Anıl Sarıcan</i>	1667
Kırsal Alanda Yoksulluğun ve Gelir Eşitsizliğinin Analizi: Aydın İli Nazilli İlçesi Örneği Analysis of Poverty and Income Inequality in Rural Areas: The Case Study in Nazilli District of Aydın Province	
<i>Naif Ergün, Halis Sakız</i>	1679
COVID-19 Sürecinde Önleyici Davranışlar ile Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Examining the Relationships between Quality of Life and Preventive Behaviours during COVID-19	
<i>Aysen Ercan İştin, Vildan Bakır Ertuş</i>	1699
The Relationship Between Ecotourism Awareness and Ecotourism Perception Ecoturizm Farkındalığı ve Ecoturizm Algısı Arasındaki İlişki	
<i>Adem Çaylak, Cansu Kaymal</i>	1713
Toplumsal Bütünleşme ve Toplumsal Ayrışma Bağlamında Milliyetçiliğin Eleştirel Analizi: Milliyetçi Hareket Partisi Üzerinden Bir İnceleme A Critical Analysis of Nationalism in the Context of Social Integration and Social Segregation: A Study on the Nationalist Movement Party	
<i>Hidayet Güneş</i>	1733
Euro/Dolar Paritesinde Uzun Hafıza Analizi Long Memory Analysis in Euro/Dollar Parity	

<i>Ufuk Tuğtekin, Esra Barut Tuğtekin</i> Siberkondri Ciddiyet Ölçeği'nin Kısa Formunun Türkçeye Uyarlanması ve Öğretmen Adaylarının Aşırı Çevrim İçi Bilgi Arama Davranışları Adaptation of Cyberchondria Severity Scale Short Form to Turkish, and Pre-Service Teachers' Excessive Online Information-Seeking Behaviors	1747
<i>Zahide Erdoğan</i> Extending the Rights of Diaspora Through External Voting in the Balkan Countries: An Analysis of the Seven Independent States of the Former Yugoslavia Balkan Ülkelerinde Yurtdışından Oy Kullanma Yoluyla Diasporanın Haklarının Genişletilmesi: Eski Yugoslavya'nın Yedi Bağımsız Devletinin Analizi	1763
<i>Ömer Yahşi, Sinan Hopcan</i> Reviewing The Structural Relationship Among the Technology Leadership, Technostress and Technology Acceptance of School Administrators Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği, Teknostres ve Teknoloji Kabulü Arasındaki Yapısal İlişkinin İncelenmesi	1781
<i>Gökhan Kerse, Mesut Soyalin, Şefik Özdemir</i> Sağlık Odaklı Liderlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Sağlık Odaklı Liderliğin Duygusal Tükenmeye Etkisi: Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü Turkish Adaptation of the Health-Oriented Leadership Scale and Effect of Health-Oriented Leadership on Emotional Exhaustion: The Mediating Role of Psychological Resilience	1799
<i>Mehmet Etlioğlu</i> Crowdsourcing and Behaviour of Participant in Social Media Marketing Sosyal Medya Pazarlamada Kitle Kaynak ve Katılımcı Davranışı	1819
<i>Yakup Aslan</i> Financial Events Occurring After the Balance Sheet Date Within the Framework of IAS/TMS 10 Standard and a Suggestion IAS/TMS 10 Standardı Çerçevesinde Bilanço Tarihinden Sonra Meydana Gelen Mali Nitelikteki Olayların Değerlendirilmesi ve Bir Öneri	1837
<i>Ruken Karaduman</i> Metinlerarasılık Çerçevesinde Lâmi'î Çelebi'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisi The Vâmık u Azra Mesnevi of Lâmi Chalabi in the Framework of Intertextuality	1849
<i>Nuh Doğan</i> Türkçe Söz Diziminin Sınırlılıkları Constraints of Turkish Syntax	1863
<i>Ebru Kemer</i> The Moderating Role of Occupational Commitment in the Effect of Income Level on Job Satisfaction Gelir Düzeyinin İş Doyumuna Etkisinde Mesleki Bağlılığın Düzenleyici Rolü	1877
<i>Şahin Yedek</i> Arşiv Belgelerine Göre Demokrat Parti Döneminde Eğitim Yatırım ve Ödenekleri According to Archival Documents Education Investments and Allowances During the Democratic Party Era	1891
<i>Serkan Tekin</i> Mukallidin İmanı Problemi ve Uryânî Osman Efendi'nin Eserlerinde Mukallidin İmanı Meselesi The Issue of the Imitator's Faith and Belief of Imitator Question in Uryânî Osman Efendi's Work	1911
DÜZELTME / ERRATUM	1925

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak ÇAKIN
m.burakcakin@alparslan.edu.tr

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Spor Eğitimi Alan Ortaöğretim Öğrencilerinin Bilgi, Medya ve Teknoloji Yeterlilikleri
*The Knowledge, Media and Technology Competencies of the High School Students
Receiving Sports Education*

Abdullah Bingölbali*, Yunus Emre Karakaya**

Öz: Bu çalışmada, Spor Liselerindeki öğrencilerin bilgi, medya ve teknoloji yeterliliklerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın Etik Kurul Raporu; Fırat Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 29.07.2020 tarih, 15 nolu Toplantı Sayısı ve 7 nolu Kararıyla alınmıştır. Araştırma grubu Elazığ, Malatya ve Mardin Spor Liselerinde spor eğitimi alan ve rastgele yöntemle seçilmiş 588 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma grubundan verileri elde etmek için “Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri Yeterlilik Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde lisanslı SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Sonuç olarak, bağımsız değişkenler arasında (cinsiyet, sınıf ve ailenin gelir durumu) istatistiksel olarak anlamlı ilişki belirlenmiştir. Bağımlı değişkenler arasında ölçek ve alt boyutları arasındaki en yüksek düzeyde ilişkinin “Dijital İçerik Geliştirme” ve “Problem Çözme” alt boyutları arasında ($r=0.587$) pozitif ve orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Spor bilimleri alanında gerek ortaöğretim ve gerekse yükseköğretim düzeyinde verilen eğitimlerde, ders içeriklerinin, müfredat programlarının bilgi, medya ve teknolojiyle ortak bir yapıda oluşturulması ve uyum sağlaması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Bilgi, Medya, Teknoloji, Lise Öğrencileri

Abstract: In this research, it was made to reveal the knowledge, media and technology competencies of the students in Sports High Schools. Ethics Committee Report of the Research; It has been taken from the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Fırat University, with the Meeting Number 15 and Decision 7, dated 29.07.2020. The research group consists of 588 randomly selected students who receive sports education in Elazığ, Malatya and Mardin Sports High Schools. “Information, Media and Technology Skills Competence Scale” was used to obtain the data from the research group. Licensed SPSS 22.0 package program was used for data analysis. As a result, a statistically significant relationship was found between independent variables (gender, class, and family income). Among the dependent variables, the highest level of relationship between the scale and its sub-dimensions was found to be positive and moderate between the “Digital Content Development” and “Problem Solving” sub-dimensions ($r = 0.587$). In the field of sports sciences, it is important that the course contents and curriculum programs are created in a common structure and harmonized with information, media and technology in both secondary and higher education levels.

Keywords: Sports, Information, Media, Technology, High School Students

* Dr. Öğretim Üyesi, Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü
ORCID: 0000-0003-4935-2480, bingolbali@gmail.com

** Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-9858-2103, emrekarakaya@firat.edu.tr (Sorumlu yazar)

Received/Geliş: 05 November/Kasım 2020

Düzeltilme/Revised form: 13 January/Ocak 2021

Accepted/Kabul: 23 January/Ocak 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

1. Giriş

Günümüzde toplumda ve tüm alanlarda büyük değişimler yaşanmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği, bilgi ve teknolojinin çok üst bir seviyede kullanılmasıdır. Bu dönem, bireylerin bilgiye ulaşma ve yaymada üst seviyedeki teknolojilere gereksinim duydukları bir dönemdir. Bilgiye en hızlı ulaşan, ulaştığı bilgiyi kendisine uyumlu hale getirebilen bireyler veya toplumlar güçlü kabul edilmektedir (Akgün ve Akgün, 2011). Teknolojik gelişmelerin zeminini oluşturan bilgiyi ortaya koyabilen bireyler ve organizasyonlar, hızla gelişmekte ve teknolojik değişimler yaşamaktadırlar.

Bilginin ortaya konulması ve hızlı bir şekilde yaygınlaşmasında en önemli faktör bilgi ve internet teknolojilerinin gelmiş olduğu üst seviyedeki teknolojik gelişmelerdir. Teknolojinin etkisiyle devamlı gelişen ve hayatın her bölümüne girmiş olan bilgi karşısında, teknolojiyi kullanmak her birey için bir öncelik haline almıştır (Eryılmaz, 2018). Hem toplumsal hem de iş hayatında bireyden bilgiye nasıl ulaşılacağını bilen, bilgilerini ihtiyaca yönelik kullanabilen ve yeni bilgiler üretebilen yapıda olmaları talep edilmektedir.

“Bilgi toplumu” ve “Dijital çağ” olarak adlandırılan bu dönemde teknoloji, hayatın birçok alanında etkinliğini daha da fazlalaştırmıştır. Hayatın her alanına girmiş teknoloji, öğrencilerin eğitim-öğretim dönemlerini birçok faktörde etkilemektedir (Yılmaz ve Ayaydın, 2015). Teknolojinin toplum ve bireydeki en önemli etkisi yaşamlarına ilişkindir. Günümüzde artık teknoloji, değerleri ortaya koyan ve denetim altında tutan en önemli yapılardan birisi konumundadır. Bireyin iç içe olduğu teknolojik olaylarla entegrasyonu, onun toplumsal uyumuna da temel oluşturmaktadır. Hızlı teknolojik değişimlerle insanların, giderek daha da karmaşık yaşamlara uyum sağlayabilmeleri için beceri, bilgi ve tutumlarla uyum içerisinde olmaları gerekmektedir.

Birçok üstün nitelikleriyle çağdaş insan yaşamının önemli bir ögesi durumuna gelmiş olan bilgisayarlar toplumun her kesimine, özellikle de üretim ve hizmet alanlarına girmiş ve ayrılmaz bir parçası olmuştur (Kara, 2011). Bilgisayar ve internet teknolojilerinin etkinliğiyle dünyada eğitim alanındaki çalışmalar bu teknolojilere uygun yapıda yapılmaya başlamıştır (Akkoyunlu ve Kurbanoglu, 2004; Kara, 2011). Bu gelişmeler birçok alanda olduğu gibi eğitime de önemli değişiklikler getirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileriyle bireyler kısa sürede birçok bilgiye ulaşmada, bilgiyi gözden geçirmede, değerlendirme, yeni bilgilerle birleştirme, anında düzeltme, yorumlama, başkalarına iletme, başkalarıyla işbirliği, problem çözme ve beyin fırtınası yapma imkânı kazanmıştır (Kurbanoglu, 2010: 36; Erol, 2010: 12; Demiralay ve Karadeniz, 2009: 35; Probert, 2009: 13; Taylor, 2006: 2; Akkoyunlu ve Kurbanoglu, 2004: 1). Bu gelişmelerdeki hızlı değişim, ileri seviyede gelişmiş toplumlarda yeni bir öğrenci profilinin oluşmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, öğrencilerin de teknolojiyi daha ileri bir seviyede kullanabilmeleri bir zorunluluk haline dönüşmüştür.

Dijital araçların önem arz ettiği yapıda yeni bir öğrenme yapısı meydana gelmiştir. Bu araçların görüntülü, sesli ve metin tabanlı olması nedeniyle, öğrenciler duyarak, görerek ve aktif bir şekilde uygulayarak öğrenebilmektedirler. Bu yüzden toplumların ihtiyaç duyduğu bireye uygun, bilgi ve beceriyle donatılmış, teknolojiyi öğrenen ve kullanarak öğrenebilen bireylerin yetişmesi önemli bir hale gelmiştir (Akkoyunlu ve Kurbanoglu 2004; Yaman ve ark., 2013). Ancak eğitim-öğretim ortamında öğretim amaçlı olarak öğrenciler tarafından teknolojinin amaca uygun olarak kullanılması önem arz etmektedir (Yılmaz, 2015; Çalışkan ve Karadağ, 2009).

Medya da son dönemlerde bireylerin yaşamında önemli bir hal almış, adeta hayatımızın merkezine yerleşmiştir. Medyanın hayatımızın içine girmesi ayrıca birçok olumlu ve olumsuzluğu da birlikte getirmiştir. Ayrıca iletişim kanallarında da farklılıkların artması, doğru bilgi ve içeriğe ulaşabilme problemlerini de beraberinde getirmiştir. Yaşamımızın her alanını etkileyen bu medya araçları aileleri ve toplumu etkilemiş ve onlar üzerinde egemen hale gelmiştir (Bütün, 2010; Eryılmaz, 2018). Son 20 yıllık dönemde taşınabilir medya araçları sayesinde dijital medyanın etkisi artmıştır. Bu yüzyılın öğrencileri, teknolojiyi kullanarak bilgiye anında ulaşabilmektedir. Bilgisayarların, internetin, oyun sistemlerinin, telefonların ve multimedya araçlarının kullanımındaki aktiflik düşünüldüğü zaman, öğrencilere teknolojiyi etkin bir yapıda kullanmalarını öğretmek bu süreç içerisinde önemli hale gelmiştir (Hazar, 2018).

Bu bağlamda, her gün evlerinde ve diğer mekânlarda cep telefonları, bilgisayar, uydu gibi aygıtlarla uğraşan bir öğrenci topluluğuyla karşı karşıya (Aksoy, 2003) olduğumuz günümüzde,

öğrencilerin dijital çağın ihtiyaçlarına uyum sağlamaları bir zorunluluktur. Bilgi, medya, teknoloji, teknoloji okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı gibi kavramların giderek daha da önem taşıdığı günümüzde ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri, onların üretim olanaklarıyla ölçülmeye başlanmıştır. Toplumsal yaşamın her alanında bilgiye nasıl ulaşacağını bilen ve ihtiyacı kapsamında kullanabilen ve yeni bilgiler üretebilen bireyler önem taşımaktadır. Bu süreçte geleneksel öğrenme ve öğretim ortamları/yöntemleri yetersiz kalmaktadır. Bu zorunluluklar doğrultusunda ortaöğretim düzeyinde spor eğitimi veren Spor Lisesi öğrencilerinin bilgi, medya ve teknoloji becerileri konusundaki yeterliliklerinin ortaya konulması ve hem de ileride bu sürece ve alana katkı sağlayacağı düşünülerek böyle bir araştırmanın yapılması planlanmıştır. Araştırma kapsamında var olan durumun ortaya konulması, spor eğitimi alan öğrencilere uygun ve etkili eğitim süreçleri tasarlama hususunda katkı sağlayacaktır. Araştırma sonuçlarının öğrencilerin öğrenme ve öğretme süreçlerinde medya teknolojilerinin nasıl daha etkin ve aktif kullanılabileceğine yönelik bilgi sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırma, sayesinde mevcut durumun ve uygulama içerikli yaklaşımların ortaya konulmasına da kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, aşağıdaki hipotezlere de cevap aranmaya çalışılmıştır:

- Spor eğitimi alan öğrencilerin bilgi, medya ve teknoloji yeterlilikleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
- Spor eğitimi alan öğrencilerin bilgi, medya ve teknoloji yeterlilikleri sınıf düzeylerine göre farklılık göstermektedir.
- Spor eğitimi alan öğrencilerin bilgi, medya ve teknoloji yeterlilikleri gelir durumlarına göre farklılık göstermektedir.
- Bilgi, medya ve teknoloji yeterliliği ölçeği alt boyutlarında ilişki vardır.

2. Yöntem

Araştırmanın evrenini Elazığ, Malatya ve Mardin ilinde spor eğitimi hizmeti veren Spor Liselerindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise Elazığ Spor Lisesi (285 kişi), Malatya Spor Lisesi (141 kişi) ve Mardin Spor Lisesi'nde (112 kişi) rastgele yöntemle seçilmiş 538 spor eğitimi alan öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırma grubundan verileri elde etmek için "*Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri Yeterlilik Ölçeği*", uygulanmıştır. Ölçek Hazar (2018) tarafından öğrencilerin bilgi, medya ve teknoloji becerilerine yönelik yeterliliklerini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Hazar (2018), ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması sürecinde, yapı geçerliği için Doğrulayıcı Faktör ve Açıklayıcı Faktör Analizlerini yapmıştır. Ölçeğin toplam altı faktörlü bir yapı ve 23 maddeden oluştuğu belirlenmiştir. Bu faktörler, "*İletişim ve İşbirliği*", "*Programlama*", "*Problem Çözme*", "*Dijital İçerik Geliştirme*", "*Bilgi ve Veri Okuryazarlığı*" ve "*Güvenlik*" olarak adlandırılmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizinde ise ölçeğe yönelik maddeler ve faktörlerin yeterli uyuma sahip olduğu belirlenmiştir.

538 spor eğitimi alan öğrenciden elde edilen veriler neticesinde, ilk olarak "*Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri Yeterlilik Ölçeğinin*" normallik varsayımını gerçekleştirip gerçekleştirmediğini belirlemek için normallik testi yapılmıştır. Normallik analizi sonucunda ölçek ve alt boyutlarına yönelik çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1.5 ile -1.5 Aralığında olduğu görülmüştür. Bu değerler sonucunda parametrik testler yapılmasına karar verilmiştir. Bağımsız değişkenlerden, cinsiyet değişkenine göre farklılaşma düzeyini ortaya koymak için parametrik testlerden "*Independent Sample t-Testi*"; sınıf ve ailenin gelir durumu değişkenlerine göre farklılaşmayı belirlemek için parametrik testlerden "*F Testi (ANOVA)*" ile analiz edilmiştir. Bağımlı değişkenler arasında ilişkiyi belirlemek için "*Pearson Korelasyon Analizi*" yapılmıştır. İstatistiksel anlamlılık derecesi (α yanılma düzeyi) ise $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Bağımlı değişkenler arasındaki korelasyon ilişkileri ise şu şekilde değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2006): "*0.00-0.25: Çok zayıf düzeyde ilişki; 0.26-0.49: Zayıf düzeyde ilişki; 0.50-0.69: Orta düzeyde ilişki; 0.70-0.89: Yüksek düzeyde ilişki; 0.90-0.99: Çok yüksek düzeyde ilişki*".

Bu araştırmanın Etik Kurul Raporu; Fırat Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 29.07.2020 tarih, 15 nolu Toplantı Sayısı ve 7 nolu Kararıyla alınmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, araştırma grubunun görüşlerinden elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Cinsiyetlerine Göre Analizi

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t-Değer	p-Değer
İletişim ve İşbirliği	Erkek	421	2.658	1.065	-2.079	0.038*
	Kadın	117	2.906	1.375		
Programlama	Erkek	421	3.519	1.136	-3.276	0.001*
	Kadın	117	3.899	1.015		
Problem Çözme	Erkek	421	3.076	1.096	-4.537	0.000*
	Kadın	117	3.596	1.093		
Dijital İçerik Geliştirme	Erkek	421	3.184	1.289	-1.084	0.279
	Kadın	117	3.330	1.286		
Bilgi ve Veri Okuryazarlığı	Erkek	421	2.532	1.158	-1.279	0.223
	Kadın	117	2.681	1.209		
Güvenlik	Erkek	421	2.772	1.260	-2.800	0.005*
	Kadın	117	3.139	1.238		

*p<0.05

Araştırma grubu cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde, “İletişim ve İşbirliği”, “Programlama”, “Problem Çözme” ve “Güvenlik” alt boyutlarında erkek ve kadınlar arasında bir farklılık olduğu görülmüştür (p<0.05). Kadın sporcular erkek sporculara göre maddelere daha olumlu yönde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. “Bilgi ve Veri Okuryazarlığı” ve “Dijital İçerik Geliştirme” alt boyutlarında ise erkek ve kadınlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Eğitim Aldıkları Sınıf Düzeylerine Göre Analizi

Ölçek	Sınıf Düzeyi	N	$\bar{X}$	Ss	F	p-Değer	LSD Test
İletişim ve İşbirliği	(a) 9. Sınıf	123	2.887	1.372	3.843	0.010*	a, b
	(b) 10. Sınıf	143	2.447	1.080			b, c
	(c) 11. Sınıf	138	2.784	1.040			b, d
	(d) 12. Sınıf	134	2.759	1.035			
Programlama	(a) 9. Sınıf	123	3.685	1.163	4.391	0.005*	a, b
	(b) 10. Sınıf	143	3.321	1.164			b, c
	(c) 11. Sınıf	138	3.654	1.016			b, d
	(d) 12. Sınıf	134	3.770	1.095			
Problem Çözme	(a) 9. Sınıf	123	3.158	1.164	3.020	0.029*	b, c
	(b) 10. Sınıf	143	2.980	1.130			d, b
	(c) 11. Sınıf	138	3.266	0.953			
	(d) 12. Sınıf	134	3.361	1.180			
Dijital İçerik Geliştirme	(a) 9. Sınıf	123	3.306	1.312	7.490	0.000*	a, b
	(b) 10. Sınıf	143	2.806	1.231			b, c
	(c) 11. Sınıf	138	3.292	1.309			b, d
	(d) 12. Sınıf	134	3.492	1.213			
	(a) 9. Sınıf	123	2.473	1.215	0.519	6.669	

Bilgi ve Veri Okuryazarlığı	(b) 10. Sınıf	143	2.533	1.102			
	(c) 11. Sınıf	138	2.635	1.133			
	(d) 12. Sınıf	134	2.610	1.238			
Güvenlik	(a) 9. Sınıf	123	2.834	1.272	2.962	0.032*	b, c b, d
	(b) 10. Sınıf	143	2.603	1.205			
	(c) 11. Sınıf	138	2.987	1.195			
	(d) 12. Sınıf	134	2.992	1.355			

*p<0.05

Araştırma grubu eğitim aldıkları sınıf düzeylerine göre incelendiğinde, “İletişim ve İşbirliği”, “Programlama”, “Dijital İçerik Geliştirme”, “Problem Çözme” ve “Güvenlik” alt boyutlarında anlamlı ilişki görülmüştür (p<0.05). LSD testi sonuçlarına göre, sınıf düzeylerinde özellikle 9. ve 10. sınıf öğrencileriyle diğer sınıftaki öğrencilerin görüşleri arasında farklılığın olduğu tespit edilmiş olup “Bilgi ve Veri Okuryazarlığı” alt boyutunda ise sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir (p>0.05).

Tablo 3. Araştırma Grubunun Ailenin Gelir Durumuna Göre Analizi

Ölçek	Gelir Durumu	N	$\bar{X}$	Ss	F	p-Değer	LSD Test
İletişim ve İşbirliği	(a) 0-1500 TL	53	2.800	1.201	9.284	0.000*	a, c b, c b, d
	(b) 1501-3000 TL	329	2.880	1.175			
	(c) 3001-5000 TL	106	2.249	0.883			
	(d) 5001 TL ve üzeri	50	2.496	1.074			
Programlama	(a) 0-1500 TL	53	3.622	1.090	3.173	0.024*	a, d b, d
	(b) 1501-3000 TL	329	3.689	1.102			
	(c) 3001-5000 TL	106	3.514	1.172			
	(d) 5001 TL ve üzeri	50	3.190	1.096			
Problem Çözme	(a) 0-1500 TL	53	3.160	1.149	2.182	0.089	-
	(b) 1501-3000 TL	329	3.268	1.103			
	(c) 3001-5000 TL	106	3.115	1.118			
	(d) 5001 TL ve üzeri	50	2.860	1.110			
Dijital İçerik Geliştirme	(a) 0-1500 TL	53	3.352	1.254	2.972	0.031*	a, d b, d
	(b) 1501-3000 TL	329	3.294	1.281			
	(c) 3001-5000 TL	106	3.122	1.273			
	(d) 5001 TL ve üzeri	50	2.753	1.327			
Bilgi ve Veri Okuryazarlığı	(a) 0-1500 TL	53	2.617	1.221	0.522	0.667	-
	(b) 1501-3000 TL	329	2.564	1.199			
	(c) 3001-5000 TL	106	2.625	1.129			
	(d) 5001 TL ve üzeri	50	2.385	1.009			
Güvenlik	(a) 0-1500 TL	53	3.012	1.235	1.447	0.228	-
	(b) 1501-3000 TL	329	2.891	1.291			
	(c) 3001-5000 TL	106	2.792	1.227			
	(d) 5001 TL ve üzeri	50	2.546	1.165			

*p<0.05

Araştırma grubu ailenin gelir durumuna göre incelendiğinde, “Programlama”, “İletişim ve İşbirliği” ve “Dijital İçerik Geliştirme” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık

belirlenmiştir. LSD testi sonuçlarına göre ailenin gelir durumunda özellikle “0-1500 TL”, “1501-3000 TL” ve “5001 ve üzeri TL” gelir düzeyleri olanlarda farklılık belirlenmiştir ($p < 0.05$). Genelde gelir düzeyi yüksek olanlar ölçek ifadelerine daha düşük seviyede görüş bildirmişlerdir. “Problem Çözme”, “Bilgi ve Veri Okuryazarlığı” ve “Güvenlik” alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0.05$).

Tablo 4. Bilgi, Medya ve Teknoloji Becerileri Yeterlilik Ölçeğinin Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Yönelik Analizi

Ölçek	Tanımlayıcı	1	2	3	4	5	6
İletişim ve İşbirliği (1)	r	-					
	p	-					
Programlama (2)	r	0.371*	-				
	p	0.000	-				
Problem Çözme (3)	r	0.430*	0.588*	-			
	p	0.000	0.000	-			
Dijital İçerik Geliştirme (4)	r	0.374*	0.503*	0.587*	-		
	p	0.000	0.000	0.000	-		
Bilgi ve Veri Okuryazarlığı (5)	r	0.332*	0.235*	0.405*	0.364*	-	
	p	0.000	0.000	0.000	0.000	-	
Güvenlik (6)	r	0.379*	0.410*	0.545*	0.482*	0.554*	-
	p	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	-

* $p < 0.05$ / N=538

Ölçeğin alt boyutları arasındaki en yüksek düzeyde ilişkinin “Programlama” alt boyutu ile “Problem Çözme” alt boyutu arasında ($r = 0.588$; $p = 0.000$) pozitif doğrultuda ve orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. En düşük ilişkinin ise “Bilgi ve Veri Okuryazarlığı” alt boyutu ile “Programlama” alt boyutları ($r = 0.235$; $p = 0.000$) arasında, pozitif doğrultuda ve çok zayıf seviyede olduğu tespit edilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular bu bölümde tartışılmıştır.

Araştırma grubunun görüşleri doğrultusunda cinsiyetlere göre farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan analizde “İletişim ve İşbirliği”, “Programlama”, “Problem Çözme” ve “Güvenlik” alt boyutlarında erkek ve kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Kadın öğrencilerin erkeklere göre daha olumlu görüş bildirdiği tespit edilmiştir (Tablo 1). Bu kapsamda yapılan araştırmalar incelendiğinde ise benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür (Biricik, 2019; Eryılmaz, 2018; Saçan ve Adıbelli, 2016; Tanrıverdi ve ark., 2015). Bu sonuçların aksine cinsiyetin istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturmadığı şeklindeki çalışmalara da rastlanmaktadır. Bilgisayar eğitiminin erkeklerin tutumlarında daha fazla artışa sebep olduğu vurgulanmıştır (Ekici, Uzun ve Sağlam, 2010; Tekindal, Ertekin ve Tekindal, 2010). Yine Şerefhanoglu, Nakiboğlu ve Gür (2008) ise öğrencilerin cinsiyetinin bilgisayara yönelik tutumlarında bir farklılık oluşturmadığını tespit etmişlerdir. “İletişim ve İşbirliği” alt boyutunda kadın öğrencilerin daha olumlu yönde görüş bildirmelerinin onların fiziksel, psikolojik yapıları ve hem cinsleriyle bir şeyleri sürekli paylaşma içgüdüsünden kaynaklandığı düşünülmektedir. “Programlama” alt boyutunda ise toplum yapısı gereği erkek öğrenciler genel olarak dışarıda daha çok vakit geçirme imkânı bulduklarından kadın öğrencilere göre internette web sitesi veya blog hazırlama, programlama dilini etkin bir şekilde kullanma gibi daha teknik konularla daha fazla ilgilendikleri tahmin edilmektedir. “Problem Çözme” alt boyutunda, kadın öğrenciler medya teknolojilerini kullanırken karşılaştıkları sorunları çözmede sistem içi çözüm üretme yollarını tercih etmektedirler. Kadın öğrencilerin yapısı gereği merak etme duygusu ve kendi problemlerini kendilerinin aşmak istemesi, erkek öğrencilerin ise daha vurdumduymaz bir yapıya sahip oldukları ve çözüm üretmede hazırca kaçıp daha çok diğer erkek arkadaşlarından yardım aldığı düşünülmektedir. “Güvenlik” alt boyutunda ise kadın öğrencilerin internet üzerinden arkadaşlarıyla sık sık bir şeyleri paylaşma konusunda aktif oldukları belirlenmiştir. Diğer insanlara ait bilgi, görüntü ve paylaşımların yine toplum yapısı gereği başkaları tarafından fark edilmesini önleme konusunda erkeklere göre daha hassas davrandıkları düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında, sınıf düzeyleri değişkenine göre “İletişim ve İşbirliği”, “Programlama”, “Dijital İçerik Geliştirme” ve “Problem Çözme ve Güvenlik” alt boyutlarında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. 9.sınıf düzeyinde eğitim alan öğrencilerin medya ve bilgisayar teknolojilerinin kullanımında özellikle internette çeşitli bilgi ve içerikli ses, video, resim, görüşmeler yapma, Facebook, Twitter, E-post kullanma, dosya, resim, tablo ve grafik ekleme, Power-Point sunusu hazırlama gibi temel bilgisayar kullanım becerilerini sıklıkla tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda yapılan araştırmalar incelendiğinde, sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir (Eryılmaz, 2018; Saçan ve Adıbelli, 2016; Som ve Kurt, 2012). Öğrencilerin bilgisayara yönelik tutumlarının sınıf seviyesine göre farklılık olup olmadığını araştıran Timur, Yılmaz ve Timur (2014), anlamlı bir farklılığa ulaşamamışlardır. Araştırma kapsamında, “Problem çözme ve Güvenlik” alt boyutlarında sınıf seviyesi yükseldikçe öğrencilerin, bilgisayara yazılım yükleme-kaldırma, basit donanımsal sorunları çözme dijital cihazların güvenlik ayarlarını yapılandırma gibi daha teknik ve donanım isteyen bilgisayar becerilerini kullandıkları belirlenmiştir. Bu kapsamda, öğrencilerin yaş seviyelerinin artmasıyla daha bilinçli hale gelmelerinin ve farklı biçimlerde de olsa medya deneyimlerinin artmasının bu sonucun ortaya çıkmasında etkili bir yapı olabileceği varsayılmaktadır. Ayrıca, 10. sınıftaki öğrencilerin medya ve bilgisayar teknolojisi kullanımının azaldığı, sınıf seviyesi yükseldikçe ve 12. sınıfa geldiklerinde ise tekrar toparlanma sürecine girdikleri görülmüştür. Bu durum, spor eğitimi alan lise öğrencilerinin eğitiminin ilk yılında daha genel derslerin olması, 10. sınıf düzeyinde uygulamalı derslerin artması ve öğrencilerin büyük çoğunluğunun lisanslı sporcu olması, son sınıflara doğru üniversite sınavının gerektirdiği çalışmalar nedeniyle sınıflar arası farklılığın ortaya çıktığı şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırma grubunun ailenin gelir durumuna göre farklılık olup olmadığını tespit etmek üzere yapılan ANOVA analizi sonucunda, “İletişim ve İşbirliği”, “Dijital İçerik Geliştirme” ve “Programlama” alt boyutlarında anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir (Tablo 3). Ayrıca bu araştırmanın sonuçlarıyla paralellik gösteren çalışmalara da rastlanmıştır (Aksoy, 2018; Kuyucu, 2017; Saçan ve Adıbelli, 2016). Bu teknolojiler maddi olarak birtakım külfetleri beraberinde getirmelerine rağmen gelir durumlarına bakıldığında, özellikle alt gelir seviyesindeki öğrenci gruplarının bilgi ve medya teknolojilerini kullanmada üst seviyede geliri olanlara oranla daha yüksek oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum araştırmacılar, gelir seviyesi düşük olan öğrencilerin bilgiye ulaşmak için en hızlı ve ucuz yol olarak interneti kullanmaya meylettiklerini ancak üst seviye geliri olanların ise bilgiye ulaşmak için bilgisayar teknolojileri dışında başka alternatif, doküman ve kaynaklara rahat ulaşmalarından kaynaklandığı izlenimini oluşturmuştur. Öğrenciler için özellikle bilgi ve medya teknolojilerine ve internete olan gereksinimin gelir düzeyi fark etmeksizin duyulduğu görülmektedir. Ayrıca akıllı telefonların ve internetin temel ihtiyaç düzeyine yükseldiği, insanların yoksul ya da varlıklı olmasının fark etmediği, genç nesilleri her bir ürünün ekonomik bir bedelinin olmasına rağmen kendisine bağımlı kıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

Ölçek ile alt boyutları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, ölçeğin alt boyutları arasındaki en yüksek düzeyde ilişkinin “Programlama” ile “Problem Çözme” alt boyutu arasında pozitif yönde ve orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. En düşük ilişkinin ise “Bilgi ve Veri Okuryazarlığı” ile “Programlama” alt boyutları arasında pozitif yönde ve çok zayıf seviyede olduğu görülmüştür (Tablo 4). Bu sonuçlar paralelinde olan bazı çalışmalara da rastlanmaktadır (Özgür, 2016; Sedory-Holzer and Kokemueller, 2007). Kaya, Şimşek ve Okul (2020) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin bilgi teknoloji yeterliliklerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Taşdemir (2017)’in yaptığı çalışmada, özel statüdeki yetenekli öğrencilerin teknolojiyle kendi kendine öğrenme düzeyleri ve bilgisayara yönelik tutumları arasında olumlu yönde bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İlişki olduğu tespit edilen alt boyutlarda, bu ilişkinin öğrencilerin daha karmaşık bilgisayar programlarına ait teknik bilgileri, biliş düzeyleri ve bunları sıklıkla kullanıyor olmalarının doğal sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Bu araştırmanın sonuçları, genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma grubunun bilgi, medya ve teknoloji yeterliliklerinin iyi seviyede olduğu belirlenmiştir. Bu durumun araştırma grubunun dijital teknolojilerle ilgili olmalarının bir sonucu olduğu şeklinde düşünülmektedir. Spor bilimleri alanı, birçok alan gibi bilgiyi kullanırken bilgi, medya ve teknolojilerinden faydalanan alanlardan biridir. Bu sebeple

bilgiyi doğru, daha hızlı bir şekilde ortaya koyan ve geri dönütü olan, sürdürülebilir bir spor bilimleri alanı her zaman başarılı olacaktır. Ancak bunu ortaya koyabilmek için nitelikli bir eğitime ulaşmış ve bilgi teknolojileri alanında yeterli düzeyde olan bireylere ihtiyaç vardır. Çünkü günümüzün bilgi, medya ve teknolojisi, her şeyin dijitalleştiği ve her alandaki bireylerin teknolojik bilgisinin iyi olmasının zorunlu olduğu bir gelecek öngörmektedir.

Spor eğitimi alan öğrenciler teknolojik gelişmeleri takip etmekte ve bu teknolojileri kolay bir şekilde öğrenmektedirler. Öğrenciler ödev yaparken ve ders çalışırken teknolojik araç ve gereçleri kullanmaktadırlar. Bu araçların bilinçli, doğru ve etkin kullanımı, gereksinim duyulan bilgiye ulaşmak için hayat boyu öğrenme yeteneklerinin geliştirilmesi, her sektörde aktif, inovatif ve verimli düşünceye sahip gençliğin ortaya konulması için zorunluluktur. Toplumların geleceği için hızla değişim gösteren ve günlük yaşantıya uyum sağlayan ve bunu bir yaşam koşulu olarak benimseyen öğrencilerin olması önem arz etmektedir. Spor eğitimi alan öğrenciler için bilgi, medya ve teknoloji içerikli derslerin sayısının artırılmasına yönelik araştırmaların yapılması tavsiye edilmektedir. Türkiye’de spor bilimleri alanında gerek ortaöğretim ve gerekse yükseköğretim düzeyinde verilen eğitimlerde, ders içeriklerinin, müfredat programlarının bilgi, medya ve teknolojiyle ortak bir yapıda oluşturulması ve uyum sağlaması önem arz etmektedir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 50, İkinci yazar/Second author % 50.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

- Akgün, M., & Akgün, İ. H. (2011). Dünyada ve Türkiye’de destekli eğitimin tarihi gelişimi. 2. International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 27-29 April 2011, Antalya.
- Akkoyunlu, B., & Kurbanoglu, S. (2004). Öğretmenlerin bilgi okuryazarlığı öz-yeterlik inancı üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 11-20.
- Aksoy, H.H. (2003). Eğitim kurumlarında teknoloji kullanımı ve etkilerine ilişkin bir çözümleme. *Eğitim, Bilim ve Toplum Dergisi*, 1(4), Ankara: Eğitim-Sen, 4-23.
- Aksoy, C. (2018). Teknoloji kullanım ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliğinin ölçülmesi: üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1111-1131.
- Biricik, Y.S. (2019). Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin medya okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Sportmetre Dergisi*, 17(4), 56-67.
- Bütün, E. (2010). Medya okuryazarlığı dersine ilişkin öğretmeni öğrenci ve veli görüşleri (samsun ili örneği) (Yüksek lisans tezi), Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 278554)
- Çalışkan, N., & Karadağ, E. (2009). *Temel kavramlar*. M. Sarıtaş (Edt.), Öğretim teknolojilerin ve materyal tasarımı, 1-13, Ankara: Pegem Yayınları.
- Demiralay, R., & Karadeniz, Ş. (2009). İlköğretimde yaşam boyu öğrenme için bilgi okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 2(6), 89-119.
- Ekici, G., Uzun, N., & Sağlam, N. (2010). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar kullanma sıklığına bağlı olarak bilgisayara yönelik tutumlarındaki değişimin değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 658-667.

- Eryılmaz, S. (2018). Öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterliliklerinin belirlenmesi: Gazi üniversitesi, turizm fakültesi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), s. 37-49.
- Hazar, E. (2018). Information, media and technology skills competency scale: a validity and reliability study. *International Journal of Human Sciences*, 15(2), 1306-1316.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kara, S. (2011). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterliliklerinin belirlenmesi: istanbul örneği (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 292796)
- Kaya, Ş., Şimşek, G., & Okul, T. (2020). Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin girişimcilik eğilimi ve bilgi teknolojileri yeterliliği ilişkisi: aydın adnan menderes üniversitesi örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 257-277.
- Kurbanoğlu, S.S. (2010). Bilgi okuryazarlığı: kavramsal bir analiz. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(4), 723-747.
- Kuyucu, M. (2017). Gençlerde akıllı telefon kullanımı ve akıllı telefon bağımlılığı sorunsalı: akıllı telefon (kolik). *Üniversite Gençliği, Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 328-359.
- Özgür, H. (2016). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterlikleri ve bilgi okuryazarlığı öz-yeterlikleri üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 22-38.
- Probert, E. (2009). Information literacy skills: teacher understandings and practice. *Computers & Education*, 53, 24-33.
- Saçan, S., & Adıbelli, D. (2016). Üniversite öğrencilerinin medya okur-yazarlık düzeylerinin bazı faktörler ile ilişkisi. *Global Media Journal TR Edition*, 6(12), 27-43.
- Sedory-Holzer, S. E., & Kokemueller, P. (2007). Internet platforms for lifelong learning: a continuum of opportunity. *Otolaryngologic Clinics of North America*, 40(6), 1275-1293.
- Som, S., & Kurt A.A. (2012). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeyleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2(1), 104-119.
- Şerefhanoglu, H., Nakiboğlu, C., & Gür, H. (2008). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin bilgisayara yönelik tutumlarının çeşitli değişkenle açısından incelenmesi: balıkesir örneği. *İlköğretim Online*, 7(3), 785-799.
- Tanrıverdi, H., Kakırman, İ., & Karakaya, E. (2015). Anadolu liselerinde okuyan öğrencilerin bilgisayar iletişim teknolojilerini uygulama yeterlilikleri ve öğretim tekniği olarak kullanılma sonuçlarının incelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 109-130.
- Taşdemir, L. (2017). Özel yetenekli öğrencilerin bilgisayara yönelik tutumları ve teknoloji ile kendi kendine öğrenmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi), Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 461499)
- Taylor, J. (2006). *Information literacy and the school library media center*. USA: Libraries Unlimited, Westport,
- Tekindal, B. Ertekin, A. R., & Tekindal, M. A. (2010). Meslek liselerinde eğitim-öğretim gören öğrencilerin bilgisayara yönelik tutumlarının değerlendirilmesi (Yozgat ili Yerköy ilçesi örneği). *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 3(1), 23-30.
- Timur, S. Yılmaz, Ş., & Timur, B. (2014). Ortaokul öğrencilerinin bilgisayara yönelik tutumlarının incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), 16-26.
- Yılmaz, K., & Ayaydın, Y. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim teknolojileri kullanımına ilişkin alt yapılarının ve yeterlilik algılarının incelenmesi: nitel bir çalışma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(Özel Sayısı I), 87-107.

Extended Abstract

In this period called information society and digital age, technology has increased its effectiveness in many areas of life. Technology, which has entered all areas of life, affects the education period of students in many factors. The most important effect of technology on society and individuals is related to their lives. Today, technology is one of the most important structures that reveal values and keep them under control. The integration of the individual with the technological events in which he is intertwined also forms the basis of his social harmony. With rapid technological changes, people need to be in tune with skills, knowledge and attitudes in order to adapt to increasingly complex lives.

In today's world, where concepts such as information, media, technology, technology literacy and information literacy are becoming more and more important, the level of development of countries has begun to be measured by their production possibilities. Individuals who know how to access information in all areas of social life and who can use it within the scope of their needs and produce new information are important. In this process, traditional learning and teaching environments/methods are insufficient. In line with these necessities, it has planned to conduct such a research since it is thought that the competencies of Sports High School students in information, media and technology skills will contribute to this process and the field in the future.

The population of the research consists of students in Sports High Schools in Elazığ, Malatya and Mardin. The sample group consists of 538 students who randomly meted selected from Elazığ Sports High School (285 people), Malatya Sports High School (141 people) and Mardin Sports High School (112 people).

"*Information, Media and Technology Skills Sufficiency Scale*" was applied to obtain data from the research group. The scale was developed by Hazar (2018) in order to reveal the competencies of students in knowledge, media and technology skills. Hazar (2018) conducted Confirmatory Factor and Explanatory Factor Analyzes for construct validity during the validity and reliability study of the scale. It was determined that the scale consisted of a six-factor structure and 23 items. These factors are named as "*Communication and Collaboration*", "*Programming*", "*Problem Solving*", "*Digital Content Development*", "*Information and Data Literacy*" and "*Security*". In the Confirmatory Factor Analysis, it was determined that the items and factors for the scale had sufficient compatibility.

As a result of the data obtained from 538 students who received sports training, first of all, a normality test was conducted to determine whether the "*Information, Media and Technology Skills Sufficiency Scale*" fulfilled the assumption of normality. As a result of the normality analysis, it was seen that the skewness and kurtosis values for the scale and its sub-dimensions were between +1.5 and -1.5. As a result of these values, it was decided to perform parametric tests. "*Independent Sample t-Test*", one of the parametric tests, to reveal the level of differentiation according to the gender variable, one of the independent variables; In order to determine the differentiation according to the variables of class and family income, the "*F Test (ANOVA)*", one of the parametric tests was applied. "Pearson Correlation Analysis" was performed to determine the relationship between dependent variables. Statistical significance level (α error level) was accepted as $p < 0.05$.

When the research group was analyzed according to the gender variable, it was observed that there was a significant difference between men and women in the sub-dimensions of "*Communication and Cooperation*", "*Programming*", "*Problem Solving*" and "*Security*" ($p < 0.05$). It has been determined that female athletes have more positive opinions on the items than male athletes. No significant difference was found between men and women in the sub-dimensions of "*Information and Data Literacy*" and "*Digital Content Development*".

When analyzed according to grade levels, a significant relationship was observed in the sub-dimensions of "*Communication and Collaboration*", "*Programming*", "*Digital Content Development*", "*Problem Solving*" and "*Security*" ($p < 0.05$). According to the results of the LSD test, it was determined that there was a difference between the views of the 9th and 10th grade students and the students in the other grades. In the "*Information and Data Literacy*" sub-dimension, there was no significant difference between grade levels ($p > 0.05$).

When analyzed according to income status, statistically significant differences were determined in the sub-dimensions of "*Programming*", "*Communication and Collaboration*" and "*Digital Content Development*". According to the results of the LSD test, a significant difference was determined between those whose families had incomes of "*0-1500 TL*", "*1501-3000 TL*" and "*5001 TL and above*" ($p < 0.05$). In general, those with higher incomes reported lower levels of opinion on the scale expressions. No significant difference was found in the sub-dimensions of "*Problem Solving*", "*Information and Data Literacy*" and "*Security*" ($p > 0.05$).

It was determined that the highest level of correlation between the sub-dimensions of the scale was in the positive direction and moderate between the "*Programming*" sub-dimension and the "*Problem Solving*" sub-dimension. ($r = 0.588$; $p = 0.000$). It was determined that the lowest relationship was between the "*Information and*

Data Literacy" sub-dimension and the "*Programming*" sub-dimensions, in the positive direction and at a very weak level. ($r = 0.235$; $p = 0.000$)

When the results of the research were evaluated in general, it was determined that the knowledge, media and technology competencies of the research group were at a good level. This situation is thought to be a result of the research group being related to digital technologies. The field of sports sciences, like many other fields, is one of the fields that makes use of information, media and technologies while using information. For this reason, a sustainable sports science field that presents information accurately, faster and has feedback will always be successful. However, in order to demonstrate this, individuals who have received a qualified education and who are at a sufficient level in the field of information technologies are needed. Because today's information, media and technology predicts a future where everything is digitalized and individuals in every field must have good technological knowledge.

Students receiving sports education follow technological developments and learn these technologies easily. Students use technological tools and equipment while doing homework and studying. Conscious, correct and effective use of these tools is a must for the development of lifelong learning skills in order to reach the needed information, and for the emergence of active, innovative and productive youth in every sector. For the future of societies it is important to have students who change rapidly and adapt to daily life and adopt this as a living condition. It is recommended to conduct research to increase the number of courses with information, media and technology content for students receiving sports education. In the field of sports sciences in Turkey, it is important to create and adapt the course contents and curriculum programs in a common structure with information, media and technology in both secondary and higher education levels.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ernest Hemingway'in "Yaşlı Adam ve Deniz"i ile Muzaffer Sultan'ın "fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id" Adlı Hikâyesinin Karşılaştırılması

Comparison of Ernest Hemingway's "The Old Man and the Sea" and Muzaffer Sultan's Story of "fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id"

Hasan Harmancı*

Öz: Bu makale Modern Suriye edebiyatı ile Amerikan edebiyatının öne çıkan isimlerinden Muzaffer Sultan ve Ernest Hemingway'in eserlerinin teknik ve tematik açıdan mukaye-sesini içermektedir. Başkahramanın yoksul bir balıkçı olduğu Hemingway'in Yaşlı Adam ve Deniz adlı uzun hikâyesi ile yine balıkçı bir kahramanın yer aldığı Muzaffer Sultan'ın *fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* adlı hikâyesinde farklılıklarla birlikte çok fazla benzerliğin de yer aldığı tespit edilmiştir. Tematik inceleme kısmında ayrıyeten edebiyat disiplinin dışındaki bilim dallarından da istifade edilerek kahramanların iktisadi, içtimai ve tarihi gerçeklikleri de makale sınırları dâhilinde incelenmeye çalışılmıştır. Birbirinin çağdaşı olan farklı coğrafyalardan Muzaffer Sultan ve Ernest Hemingway'in eserleri olay örgüsü, karakterler, zaman, mekân, anlatıcı ve bakış açısı, anlatım teknikleri, tema, dil ve üslup gibi inceleme başlıklarının tamamına tabi olarak değerlendirilmiştir. Genelde Doğu Dillerinin özelde ise Arap Dili ve Edebiyatı alanının karşılaştırma edebiyat disiplini vasıtasıyla çok fazla farklı dünya edebiyatı örnekleriyle mukayese edilmediği dikkate alınırsa Çağdaş Suriye Edebiyatı ile Amerikan Edebiyatından iki örneğin karşılaştırıldığı bu çalışma alan mütevazı bir katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Amerikan Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Ernest Hemingway, Muzaffer Sultan.

Abstract: This article contains a technical and thematic comparison of the stories of Muzaffer Sultan and Ernest Hemingway, the prominent figures of modern Syrian and American literature. It has been determined that there are many similarities in Hemingway's story, *The Old Man and the Sea*, where the protagonist is a poor fisherman, and Muzaffer Sultan's story titled *fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id*, which also includes a fisherman hero. In the thematic analysis part, the economic, social and historical realities of the heroes were also tried to be examined within the boundaries of the article by making use of the science branches outside the discipline of literature. Stories of Muzaffer Sultan and Ernest Hemingway from different geographies, who are contemporary of each other, have been evaluated using all of the subtitles that are taken as basis in examining modern works. Considering that Eastern Languages in general and Arabic Language and Literature in particular are not compared with many different world literature examples through the discipline of comparative literature, this field of study, in which two examples from Contemporary Syrian Literature and American Literature, will make a modest contribution.

Keywords: Arabic Literature, American Literature, Comparative Literature, Ernest Hemingway, Muzaffer Sultan.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

ORCID: 0000-0001-6801-0692, hasanharmanci@hotmail.com

Received/Geliş: 01 November/Kasım 2020

Düzeltilme/Revised form: 10 April/Nisan 2021

Accepted/Kabul: 13 April/Nisan 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

1. Giriş

Edebiyatın bireyin ve toplumun birer yansıması olduğu genel kabulüne binaen yaşadığımız çevreyi, ülkeyi ve dünyayı daha iyi tanımak ve anlamak; bu süreçte muhatap kaldığımız problemleri çözmek adına edebi eserlerin analizi bir önem taşımaktadır. Edebiyatın sosyal bilimlerdeki bu işlevsel fonksiyonu Karşılaştırmalı Edebiyat bilimi vasıtasıyla da çok daha büyük bir öneme ulaşacaktır. Karşılaştırmalı Edebiyatın sosyal bilimlerin diğer alanlarına yaptığı katkı bir tarafa en başta edebiyat bilimi üzerinde daha farklı, daha derinlikli düşünmenin yolunu açtığı muhakkaktır. Diğer taraftan yüksek bir öneme sahip olan bu bilim dalı vasıtası ile olması gerekenin aksine Arap Dili ve Edebiyatı'nda oldukça az sayıda çalışma yapılmaktadır. Bu sebeple Amerikan Edebiyatı dendiğinde akla ilk gelen isimlerden olan Ernest Hemingway ile çağdaş Suriye öykücülüğü ve romancılığının öncü ismi Muzaffer Sultan arasında yapılacak bu mukayesenin alanımıza mütevazı olmakla birlikte bir katkı yapacağı düşüncesindeyiz.

Şu ana kadar Türkiye'de Modern Arap Edebiyatı alanında hazırlanan akademik çalışmaların literatür taramasında, Suriye Edebiyatının öncü ismi Muzaffer Sultan hakkında ülkemizde kitap, tez, makale vb. herhangi bir akademik çalışmaya rastlanılmamıştır. İşaret edilmesi gereken bir diğer nokta ise Arap Dili alanında hazırlanan karşılaştırmalı edebiyat incelemelerinde genel eğilim Arap Edebiyatı ile Türk Edebiyatı üzerinden bir mukayesenin yapıldığı yönündedir. Hem Muzaffer Sultan hakkında yapılacak bu ilk akademik çalışma olması hem de Suriye ve Amerikan edebiyatına mensup iki yazar arasında yapacağımız mukayese yönleri ile bir yenilik ihtiva etmektedir.

2. Muzaffer Sultan, Ernest Hemingway ve Eserleri

2.1. Muzaffer Sultan

Tam adı Ali Muzaffer Sultan'dır. 1911 yılında Suriye'nin Halep şehrinde doğdu. Yüksek lisansını Kahire'deki Birinci Fuat Üniversitesi'nde hocaları Emin el-Hûli, Taha Hüseyin ve Ayşe Abdurrahman ile Arap Edebiyatı konusunda yaptı. Tez konusu "İmad el-İsfahani" idi. (İshakoğlu, 2015: 15) Muzaffer Sultan'ın "*fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* adlı hikâyesi Eylül 1929'da Halep'te çıkan *el-Hadîs* dergisinde yayımlandı. Ancak çağdaşlarının aksine, 1960 yılından önce dergilerde yayımlanan bu öykülerini bir kitap haline getirmeyi düşünmedi." (Faysal, 2006)

"Kurdun Vicdanı", "Yankının Dönüşü" ve "Kaderi Beklerken" isimli kısa öykü serileri ve "Anahtar" isimli bir romanı bulunmaktadır. Öykülerinin sonuncusu olan "Tutuklu Torunum" yayınlanmamış, "Şeytanın Tövbesi" isimli bir kısa öyküye başladı ise de vefatı üzerine yarım kalmıştır. 1986 yılının Mart ayında Halep Ulusal Kütüphanesi'nde kendisi için bir onur töreni düzenlenmiştir. Tören fikri ve düzenlemesi büyük yazar Fazıl es-Sibâ'i'ye aitti. Humus'a gittiğinde soğuk algınlığı geçirmiş fakat bunun bir kalp krizinin belirtileri olduğu anlaşılmıştır. İki gün sonra 14 Şubat 1987'de hayata gözlerini yumdu ve doğduğu yer olan Halep'e defnedilmiştir. (İshakoğlu, 2015: 15)

Modern Arap Edebiyatının önde gelen eleştirmenlerinden Semer Rûhî el-Faysal Muzaffer Sultan'ın hikâyelerinin pek çok tartışmada ve yapılan pek çok yoruma binaen Suriye'de öykü türünün öncüsü/kurucusu olduğu konusunda şüphe olmadığını dolayısıyla da Suriye'deki öykücüler içinde kıymetli bir yeri işgal ettiğini (Faysal, 2006) söylemektedir. Fâtıma Halîlî ise bireysel hikâyeler yayınlayan hikâyeciler arasında hikâyeleri çoğunlukla gerilim ve sözlü anlatım tarzının birçok unsuruna dayanan ve olayların gerçekliğine odaklanan bir hikâye anlatıcısı olarak resmeder Muzaffer Sultan'ı. Halîlî, Sultan'ın hikâyelerinde zayıf görünen kurgudan uzaklaşıp olayların sanatsal yönünden çok gerçeği tercih ettiğini (Halîlî, 1968: 68) söylemektedir.

Öne çıkan kitapları arasında: *Kurdun Akıbeti*, hikâye, Daru'l-Maarif, Beyrut, 1960. *Beklenen Sonuç*, hikâye, İttihadü'l-Kitabu'l-Arab, Şam, 1976. *Anahtar*, roman, Mektebetu'l-Uccanu'l-Hadisi bi Haleb, 1983. *Yankının Aksisi*, hikâye, İttihadü'l-Kitabu'l-Arab" Şam, 1983 yer almaktadır.

Suriye'de modern hikâyeciliğin öncü kuşağının doğum yıllarına baktığımız zaman genelde modern edebiyatın özeldi ise öykü türünde geç kalınmışlık durumu kendini gösterir: "Nesîb el-İhtiyâr

(1912-1972), Sâmî eş-Şum'a (1910-1950), Selîm Hiyâta (1909-1965), Halîl Hindâvî (1906-1976), Fuâd eş-Şâyib (1911-1970), Ali Halkî (1911-1984), Şekîb el-Câbirî (1912-1996), Abdusselâm el-Uceylî (1918-2006), Ma'rûf el-Arnaût (1892-1948), Muzaffer Sultân (1911-1991)" (Yazıcı, 2011-2: 122) ve diğer yazarların gayretleri daha sonraki neslin yolunu açmıştır. Suriye'de öykü ile ilgili yapılan bu ilk girişimlere baktığımızda modern tahkiyeye geçiş hususundaki geç kalmışlık diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi bu coğrafyada da tezahür etmiş (Yazıcı, 1999: 12) ve Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında geçen süre itibarıyla aralarında Muzaffer Sultan'ın da yer aldığı bu öncü isimler (Kula, 2011: 27) ilk örnekleri vermiştir.

Muzaffer Sultan'ın edebiyat dünyasına adım attığı yıllarda Suriye roman ve hikâyeciliğinde birkaç yönelim söz konusu idi. Sultan diğer hikâyelerinde olduğu gibi bu makalede incelediğimiz *fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* adlı hikâyede de romantik bir üslup seçtiği görülür. "Arap öyküsünde romantizmin doğup gelişmesinin 1930 ve 1940'lı yıllara rastlaması sadece bir tesadüf değildir. 1930'ların kasvetli ve ulusal emellerin gerçekleşmesi için uygun şartların oluşturamaması, bazı romantik konuların gelişmesi için uygun bir atmosferdi. İlk sanayileşme denemeleri zayıf kalmış ve insanların ne hayal gücünü kamçılatabilmiş ne de yeni bir döneme girme havası estirebilmişti. Ulusal bilincin uyanması ve bunun sonucunda ulusal gayretin yaygınlaşması, gerçekçi sunuşla etkisi hafifletilmemiş sanatsal bir ifade gerektirmiştir." (Sabrî Hâfız, 2003, 91) Sabrî Hâfız'ın ilk dönem modern Suriye hikâyesine yaptığı bu eleştiri, Muzaffer Sultan'ın incelediğimiz *fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* [Uzak Sahildeki Harap Kulübe] adlı eseri için de geçerlidir. Muzaffer Sultan bu çalışmada dünya edebiyatında yeni bir tür olan öykünün ihtiyaç duyduğu yoğun, özgün karakterlerin yer aldığı, yazılmış bir metinden ziyade dramatik bir tarzda eski tahkiye örneklerinde yer alan tiplerden müteşekkil, anlatılmış bir metin ortaya koyduğu kanaati uyanmıştır bizde. Bu sebeple öykü terimini değil hikâye terimini kullanmayı tercih ettik. Aşağıda Muzaffer Sultan'ın ilgili hikâyesinin tamamının tercümesi yer almaktadır.

2.1.1. *fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* Adlı Hikâyenin Tercümesi:

Beliren zifiri karanlık, bitmekte olan günün son ışıklarıyla meşk etmekteydi. Şiddetli rüzgâr hâlâ inleyerek esiyordu. Su, huysuz bir şekilde ve kuvvetlice uzak sahildeki kayalara çarpıp onları yerinden oynatıyordu. Dalgaların çarpışmasından çıkan ses, gittikçe yükselen rüzgârın iniltisine karışıyor ve mağara boşluğunda hüznü bir şarkı gibi yankılanıyordu.

Burada, bu uzak sahil köşesinde, rüzgârların zarar verdiği harabeye benzer tek bir kulübe vardı. Rüzgârların alay ettiği bu kulübenin duruşu, dayak yediği için köşesine çekilmiş bitkin bir köle gibiydi. Fakat bu kötü ruhlu rüzgârlar, kulübenin zavallı durumuna üzülüyor, kulübe acı çekerek yalnızlık içinde gözyaşı döküyordu.

Mumun ışığı solgun olmasına rağmen karanlığı deliyor, ışık sanki ümitlere doğru yol alıyordu; dört ağızdan yükselen dualar, göğe yükseldikçe kayboluyordu; bu dua edenler, rüzgârın merhametini uman balıkçının karısı ve onun üç çocuğuydu.

Sadık köpek, uzakta durup annenin ve çocukların dua edişlerine bakıyordu, onlarınsa gözlerinden merhamet, hüznü ve ıstırapla yaşlar akıyordu.

Bu sıradan günde, yoksul balıkçı ikinci vakti dalgalar yükselirken iyi veya kötü olan kaderiyle yüz yüze gelmek için kulübesine doğru gidiyordu. Gözlerinden dökülen yaşlarıyla sadık karısı, ağlayan çocukları küçük ellerini çığlık çığlığa yardım isteyerek ona doğru uzatmışlarken... Fakat o işini yapmak zorundaydı, onları acı ve kederle bırakıp yanlarından ayrıldı.

Orada, dalgalı denizde, sular çağıldayıp, dalgalar birbiriyle dövüşürken mızrağıyla küçük balıkları avlamaya koyuldu. Nefesini iyice içine doldurdu. Çocukları ve karısı geldi gözlerinin önüne, geri dönebilmeyi çok arzuluyordu. Bütün bunları bir kenara bırakıp kuvvetini topladı ve kıyıya doğru kürek çekmeye başladı.

Fakat göğe doğru yükselen büyük bir dalga teknenin üstü-nü kapladı ve deniz önce balıkçıyı sonra tekneyi içinin derinliklerine aldı.

Avlamak için gittiği balıklara yem olmuştu.

Gündüz bitti, gece oldu. Balıkçının karısı ve çocukları onların yaşama sebepleri olan babalarının karanlık dönüş yoluna bakıyorlardı.

Vakit, gece yarısını çoktan geçmiş ve gün doğmaya başlamıştı. Önce iki büyük çocuk uyandı; küçük olan annesinin kucağında açmıştı gözlerini, anne çocuğunun başını şefkatle çarpan kalbine dayadı. Kadının yol gözlemekten harap olan gözleri gene yaşla doldu. Köpek, fırtınayı andıran sesiyle acı acı havlıyor, sonra ortalığı kolağan edip gene sahibinin yolunu gözlemeye devam ediyordu.

Ama...

Ama bu zavallı aileye babalarının bir daha dönmek üzere gittiğini nasıl söyleyeyim... (Sultan, 1987: 106)

2.2. Ernest Hemingway

Tam adı Ernest Miller Hemingway olan Amerikalı öykücü 1899 yılında Chicago yakınındaki Oak Park'ta doğmuştur. (Young, 1998) Varlıklı bir ailenin oğlu olan Hemingway yaşıtı olan pek çok Amerikalı yazar gibi üniversite eğitimi almadı. Fransa'da uzun seneler yaşayan ve İspanya iç savaşına katılan yazar özellikle *Yaşlı Adam ve Deniz* kitabı ile hem Amerika'da hem de kıta Avrupası'nda büyük bir kabul gördü. Yalın ve dolaysız dil ile hem Amerikalı hem de Avrupalı yazarları etkilemiş özgün bir üslubun yaratıcısı olarak kabul edilmektedir. Yaşadığı çağa muhalif ve ilkel olanı tercih eden Hemingway, Pulitzer ve Nobel Edebiyat ödülü gibi en önemli ödülleri almış (Acaroğlu, 1988: 235-237) olması, batılı estetik anlayışına göre kıymetinin tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Charles Scribner Jr., Ernest Hemingway'e Nobel ödülü verilirken bir inceleme ve karşılaştırmaya tabii tuttuğumuz *İhtiyar Adam ve Deniz* uzun hikayesinin özellikle öne çıkarıldığını (Scribner, 2020: 9) belirtmektedir.

Ernest Hemingway'in ölümü intiharla mı yoksa kazara mı olduğu hep tartışıla gelse de bu konuda en kesin bilgi, kardeşi Leicester Hemingway tarafından verilmiştir: "Ertesi sabah, yedi sularında, en son olumlu işini gördü. Başka birinin sözü ya da davranışı yüzünden şerefine lekelenmiş anlayan, bir Samurai gibi, Ernest de vücudunun kendisine ihanet ettiğini hissetti. Buna göz yummaktansa, silâhını doldurdu, sonra eğilerek bu en gözde tüfeğinin dipçliğini salonun döşemesine dayadı ve geride duran horozları indirmenin bir yolunu buldu." (Anday, 1972: 6) Melih Cevdet Anday bu ölüm şeklini olumlar ve umutsuzluğun değil bir güzellik bütünü'nün anlamını kaybetmemesi için gerçekleştirilen bir eylem olarak telakki eder.

2.1.2. Yaşlı Adam ve Deniz Adlı Uzun Hikâyenin Özeti

Bu araştırmada Ernest Hemingway'in *Yaşlı Adam ve Deniz* adlı eseri için roman kavramını kullanmaktan ziyade batı edebiyat literatüründeki karşılığı novella terimine denk düşen "uzun hikâye" terimi kullanılmıştır. Hemingway'in eseri hem teknik açıdan ziyadesiyle sade, hem de bir roman için oldukça dar bir hacme sahip olması sebebiyle uzun hikâye terimi tercih edilmiştir.

Romanın başkahramanı Santiago tam seksek dört gündür balık tutamamaktadır. Hemen her gün ava çıkmış ama hepsinde eli boş dönmüştür. Aynı mesleği yapan diğer balıkçılar ise yoğun bir şekilde avlanmaktadır. Romanın hemen başında yaşlı balıkçı dışındaki nadir bir karakter de bir süredir yardımcılığını yapmakta olan çocuktur. Kahraman çocuk yaşlı Santiago'ya bir balıkçı çırağının yapması gereken teferruatlı işlerden, evinin işlerine kadar pek çok hususta görevini yerine getirip yardım etmektedir. Ama onlarca gündür balık tutamayan yaşlı bir adamın yanında çalışmasını çocuğun ailesi makul bulmamış işbu sebeple başka bir balıkçının yanına verilmiştir.

Romanın çok büyük bir kısmında görüleceği üzere sadece yaşlı Santiago ile baş başa kalacağımız sahneler çıkar karşımıza. Balıkçı artık yalnız çıkmıştır ava ve diğer balıkçıların aksine denizde çok daha

ileri gitmiştir. Bu koyu mavilikte başkahraman oltalarını hazırlar ve ağlarını suya bırakır. Seksen beşinci günün bu ilk deneyiminde de ağları herhangi bir şekilde kıpırdamaz. Yine balık yoktur. Söz konusu talihsizlik günün ilerleyen saatlerinde bozulur ve hareket etmeye başlayan oltayı balıkçı heyecanlanarak çekmeye başlar. Yıllar süren tecrübelerine binaen muhatap kaldığı balığın aşırı büyük bir balık olduğunu anlar. Üzerindeki tekne çok küçük ve kendisi de yalnız olduğu için balıkla mücadele etmeyi erteler. Nihayetinde bu iri balığın yorulması kendisinin avantajıdır. Bu süre içinde küçük balıkçı teknesini okyanus açıklarına doğru sürükler. Sonraki gün kılıç balığı yorulur, Santiago balığa müdahale için ideal bir anda elindeki zıpkını balığın kalbinin bulunduğu bölgeye saplar. Bu ağır darbe ile kılıç balığı ölür. Kahramanın deniz, dalgalar, güneş ve bir büyük balık ile aşırı tehlikeli sahnelere muhatap kalırız.

Okyanusta aç ve susuz olarak geçirdiği birkaç günde geçmiş günlerini hatırlar Santiago. Denize tutmaya çalıştığı balıklarla yoğun duygusal bir bağ kurduğuna şahit oluruz yaşlı balıkçının. Ernest Hemingway tam da bu bölümlerde başkahramanın empati yeteneği ve iyi niyeti sayesinde yaşlı Santiago ile okur arasında güçlü bağlar kurulmasını sağlar. Geri dönüş yolunda balıkçının karşısına bu sefer köpek balıkları çıkar. Teknesinin küçük, yakaladığı kılıç balığının ise aşırı büyük olması sebebiyle hayvanı araca asılı bir halde götürmeye çalışmış ve avı aç köpek balıkları için rahat bir yemek olmuştur. Onlarla mücadele eden yaşlı balıkçısı, savaşı kazanır ama sahile ulaştığı zaman kılıç balığından geriye sadece baş kısmı kalmıştır.

Aşırı zorlu geçen günlerin ardından ihtiyar balıkçı mesleğinde kendini tekrar ispat etmiş olarak evine dinlenmeye geçer. Meslektaşları olan balıkçılar bu büyük kılıç balığından arta kalan iskeletin başında toplanmış ve ona hayretle bakmaktadırlar. (Hemingway, 1972)

Yaşlı kahramanın günler süren av macerasında bu yüzyılın başlarında dünyanın öte ucunda Amerikalı bir balıkçının gündelik hayatının ne denli zorlu olduğu görülmektedir.

3. Eserlerin Teknik ve Tematik Analizi

Makalenin bu kısmında incelemeye tabii tuttuğumuz iki eserin sekiz başlık üzerinden incelemesi yapıldıktan sonra ayrı bir başlık altında mukayeseye tabii tutulacaktır.

3.1. Olay Örgüsü

Olay örgüsü hem klasik dönem hem de modern dönem kurmaca metinlerinde başat unsurlardandır. Bu minvalde olay örgüsü zamandan ve mekândan münezzeh olmayan insanın eylemlerinin bir toplamı olarak karşımıza çıkar. Bir edebiyat eserinin kıymeti nasıl özgünlüğünde ise olay örgüsü de benzer bir şekilde özgün bir kurgulamaya ihtiyaç duyar. Olay örgüsü kuruluşu da öykü veya roman gibi kurmaca metinlerde neden - sonuç mantığı üzerinden ortaya çıkar. Modern dönemin kurmaca türü eserleri oldukça çeşitli olay örgüsü örnekleri ile karşımıza çıkar. Bunlar arasında: tek zincirli, çok zincirli ve sarmal olay örgüsü tipleri karşımıza çıkmaktadır. “Çoğu eserde karşımıza çıkan tekil olay zinciri genelde temel kahramanın yaşamının akışına dayanır. Tekli olay zinciri eserin kalitesizliğine işaret sayılmaz.” (Tepebaşılı, 2012: 35) İnceleme ve mukayeseye tabii tuttuğumuz her iki eserde de tekli olay zincirine dayanan bir olay örgüsü karşımıza çıkmaktadır.

Muzaffer Sultan, *fi'l-Kûhî'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* başlıklı hikâyesinin sonuna yerleştirdiği dramın ipuçlarını hemen ilk satırdan itibaren vermeye başlar. Metnin girişinde yoksul balıkçıyı ölüme götürecek olan rüzgâr ve dalgardan bahsedilir. Yer yer masalsi bir üslup ve kişileştirme sanatı vasıtası ile olumsuz bir insan karakterine benzetilen rüzgârın yoksul ailenin yaşadığı kulübeye zarar vermek olduğu görülür. Dramatik bir tasvir ile verilen giriş bölümünde rüzgârın yanı sıra dalgalar ve su da negatif bir şekilde çıkar karşımıza. Öykünün ilerleyen satırlarında yoksul balıkçının aile üyelerinden karısı ve üç çocuğu ile karşılaşırız. Bu kötü hava koşullarında kendilerinin geçimini temin etmek için ava çıkmak zorunda olan balıkçı babalarına dua ederler. Düz bir çizgide anlatılan hikâyede başına gelecekleri tahmin eden adam istemeyerek de denize açılır. Başkahraman yoksul balıkçı denizin derin sularına kapılmadan önce ailesi, eşi ve çocukları gelir gözünün önüne. Daha sonrasında da bir anda üstüne yükseliveren, içinde kaybolduğu bir büyük dalga ile hayatını kaybeder. Eve dönüşü geciken yoksul balıkçının karısı sabahın oluşu ile başlarına gelen felaketi tahmin etmektedir artık.

Öykünün başından itibaren kahramanlarının yaşadığı drama ortak olan anlatıcı hikâyenin sonunda bizzat kendisi ortaya çıkar: “Ama... Ama bu zavallı aileye babalarının bir daha dönmek üzere gittiğini nasıl söyleyeyim...” (Sultan, 1987: 106) Metinde başkahramanı ölüme götüren bu tek çizginin dışında ikinci bir olay zincirine rastlamayız.

Ernest Hemingway’in *Yaşlı Adam ve Deniz* adlı eserinde de olay örgüsü Muzaffer Sultan’ın bu kısa öyküsünde olduğu gibi tekil bir zincire bağlı olarak karşımıza çıkar. Romanın başındaki ve sonundaki başkahraman dışında adı geçen kısa bölümleri saymazsak metnin çok büyük bir kısmı yaşlı balıkçının Santiago’nun okyanusun ortasında yaşadığı av macerasından ibarettir. Az karakterle kurgulanmış bu metin tek bir karakterin yaşadığı birkaç günlük serüvenin dışında ikinci bir olay zinciri yer almamaktadır. Eserin hemen ilk satırlarında yaşlı adamın muhatap kaldığı açlık dolu günlerin sayısı verilerek başlar eser.

3.2. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Kadim tahkiye geleneğinde baskın anlatıcı türü olarak karşımıza çıkan hâkim/tanrısal anlatıcı idi. Tanrısal anlatım konumunda anlatıcı mevzu bahis hikâyenin bilgisine ayrıntıları ile birlikte önceden sahiptir. Her şeyi bilen, hatta her şeye gücü yetendir. Zaman ve mekân üstü bir bilgiye sahip olan bu hâkim anlatıcı anlatımı dilediği yerde kesip başka bir yerde konuyu anlatmaya devam eder. (Tepebaşılı, 2012: 179-180) Fakat modernliğin keşfi ile beraber bireyin yükselişi tahkiyede de bir anlamda birinci tekil şahıs anlatıcının yükselişi olduğu herkesçe bilinmektedir. Genelde biçim özelde anlatım tekniği olarak herhangi bir yenilik göremediğimiz yazarlarda anlatıcı ve bakış açısı olarak da yeni teknikler tercih edilmemiştir. Hem Muzaffer Sultan’ın hem de Ernest Hemingway’in eserinde anlatıcı tipi olarak çoğunlukla bu hâkim/tanrısal anlatıcıyı görmekteyiz.

Muzaffer Sultan’ın hikâyesinde metnin en başından son cümlesine kadar tabiat, yoksul ailenin yaşadığı kulübe, aile üyeleri olan kadın ve üç çocuğu ile beraber babaları, babalarının yaşadığı zor durum tanrısal bir anlatımla verildiği: “Beliren zifiri karanlık, bitmekte olan günün son ışıklarıyla meşk etmekteydi. Şiddetli rüzgâr hâlâ inleyerek esiyordu. Su, huysuz bir şekilde ve kuvvetlice uzak sahildeki kayalara çarpıp onları yerinden oynatıyordu. Dalgaların çarpışmasından çıkan ses, gittikçe yükselen rüzgârın iniltisine karışıyor ve mağara boşluğunda hüznü bir şarkı gibi yankılanıyordu.” (Sultan, 1987: 106) cümlelerinde kendini göstermektedir. Fakat biçimsel olarak sürpriz bir son beklemektedir okuyucuyu. Hikâyeyi nihayete erdiren cümlede okuduğumuz bu tüm eserin aslında birinci tekil şahıs anlatıcı tarafından bize aktarıldığı görülmektedir: “Ama... Ama bu zavallı aileye babalarının bir daha dönmek üzere gittiğini nasıl söyleyeyim...” (Sultan, 1987: 106) Bu birkaç satırlık istisna dışında tanrısal anlatıcıyı anımsatan bir eser vardır karşımızda.

Tahkiyenin yeni bir türü olarak tasvir edilen öykünün hikâyeden ayrılış noktası anlatma ile yazma arasındaki fark olarak tasvir edilmektedir. (Suvağcı, 2019) Anlatıcı ve bakış açısı başlığı üzerinden Muzaffer Sultan’ın araştırmamıza konu olan bu eserinde bir öykü yazmaktan çok sözlü edebiyatın önemli bir parçası olan hikâye anlatma geleneğinden yararlandığı söylenebilir. Nihai olarak daha yeni bir bakış anlatıcı ve bakış açısı bulunmadığı gibi, derinlikli bir zaman, mekân analizi, girift karakterler, olağan dışı anlatım teknikleri ile de karşılaşılmamıştır.

3.3. Karakterler

Modern kurmaca türlerinde önemli bir özellik metindeki karakterlerin varlığıdır. “Tip, bireysel özelliklerinden, yani çeşitli huyları, davranışları, duygulanış ve düşünüş biçimleri, içsel gelişim ve değişimlerinden pek fazla söz edilmeyip, daha çok dıştan görünüşüyle ele alınan, nesnel şekilde gösterilen, benzerlerinin temsilciliğini yapabilmek için genel niteliklerle donatılmış, öncelikle toplumsal gerçekliğin bir kesitini yansıtan” (Belge, 1994: 21) tanımı bize Muzaffer Sultan’ın yoksul balıkçısını çağrıştırmaktadır. Başkahraman balıkçının iç dünyası derinlikli bir şekilde analiz edilmek yerine dönemi temsil eden örnek bir figür dışsal özellikleri ile verilmekle yetinilmiştir. Muzaffer Sultan yoksul balıkçının zorlu bir zamanın ve coğrafyanın ağır hayat şartları altında ezildiği izlenimi verir. Eserin tamamında karamsar bir hava sürerken ismi verilmeyen baş kahraman acı sona doğru ilerler.

Kurmaca metinde karakter “ya etken ya da edilgen konumdadır. Yani özne ya da nesnedir.” (Çetin, 2004: 144) Muzaffer Sultan’ın *fi’l-Kûhî’l-Muteheddem ‘Ale’s-Şâti’l-Be’id* adlı hikâyesindeki yoksul balıkçı söz konusu ağır gerçeklik altında ezilip en sonunda hayatını kaybettiği bir kahraman olarak çıkar karşımıza. Bu minvalde yoksul balıkçıya edilgen bir kahraman denilebilir. Muzaffer Sultan’ın eserinde Ernest Hemingway’de olduğu gibi oldukça az kahraman bulunmaktadır. Hikâyenin başında yoksul balıkçı, karısı ve üç çocuğu zikredilir: “Dört ağızdan yükselen dualar, göğe yükseldikçe kayboluyordu; bu dua edenler, rüzgârın merhametini uman balıkçının karısı ve onun üç çocuğuydu.” (Sultan, 1987: 106) Ernest Hemingway’de başkahramanın yaşlı olması daha eserin başlığında verilirken Muzaffer Sultan’da başkahraman balıkçının genç olduğunu -en azından yaşlı olmadığını- ana kucağındaki çocuğundan tahmin edebiliriz.

Klasik anlatı geleneğinden çok fazla uzaklaşmamış olan Muzaffer Sultan kahramanlarını oluştururken modern tahkiyenin bir keşfi olan karakteri değil de kadim anlatıların önemli bir unsuru olan tipi karşımıza çıkarır. Hikâyede bahsi geçen kadın ve çocuklar bir tarafa başkahraman yoksul balıkçının bile asgari düzeyde özellikleri verilmez.

Ernest Hemingway okurun içinde acıma hissi uyandırdığı kahramanı hakkında şu şekilde bir tasvir yapar: “Yaşlı adam zayıftı, kuruydu, ensesi kırış kırıştı. Yanaklarında güneşin sıcak denizlerdeki yansımından olan, deri hastalığının lekeleri vardı. Yüzünün her iki yanından aşağı dek iniyordu bu lekeler, ağır balıklan ağlardan çekip alırken açılmış derin yarıklar vardı ellerinde. Ama bu yara berenin hiç biri yeni değildi. Balıksız bir çöldeki çatlaklar gibiydi hepsi de.” (Hemingway, 1972: 15) Tek başına yaşayan balıkçı Santiago’nun yıllar önce karısını kaybettiği ve yalnız yaşadığı: “Guano’nun sağlam yapılı, sık, kahverengi yapraklı duvarlarında ise İsa’nın ve Kobre Meryem’inin renkli resimleri asılıydı. Karısından yadigârdı bunlar.” (Hemingway, 1972: 19) cümlelerinden anlaşımaktadır.

Yaşlı Adam ve Deniz’in giriş sayfalarında görünen ve kısa süreliğine yaşlı balıkçı Santiago’ya yardımcılık yaptığına şahit olduğumuz küçük çocuk karşımıza çıkan bir diğer kahramandır. Çok az sayfada kendini gösteren çocuk müşfik ve çalışkan bir tip olarak karşımıza çıkar. Ona balıkçılığın püf noktaları hakkında pek çok şeyi öğretmesi çocuğun yaşlı balıkçıyı usta bilmesine sebep olmuş ve çok sevdiği Santiago’ya beslediği büyük şefkat duygusu dışında çok ayrıntılı karakteristik ve fiziki özelliğine rastlanmamıştır.

Muzaffer Sultan’ın hikayesinde dönemin Suriye edebiyatının önemli bir özelliği olan romantizmin bir yansıması olarak hüznü benzetmelerin yapıldığı teşhis sanatı çıkar karşımıza: “Burada, bu uzak sahil köşesinde, rüzgârların zarar verdiği harabeye benzer tek bir kulübe vardı. Rüzgârların alay ettiği bu kulübenin duruşu, dayak yediği için köşesine çekilmiş bitkin bir köle gibiydi. Fakat bu kötü ruhlu rüzgârlar, kulübenin zavallı durumuna üzülüyor, kulübe acı çekerek yalnızlık içinde gözyaşı döküyordu.” (Sultan, 1987: 106) Alay eden rüzgârlar, gözyaşı döken kulübe insana benzetilmiştir. “Rüzgârın merhameti”, “birbiriyle dövüşen dalgalar” insana benzeyen terkipler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Zaman

Zaman denilen olgu “insan aklının bütünüyle izah edemeyeceği kadar soyuttur. Nitekim onunla ilgili bütün ölçümler itibaridir. Kendisi değil, madde üzerindeki etkisi ölçülebilir. Bununla birlikte zaman mefhumu, düşünceye olduğu kadar hayata da hâkimdir, izah edilemese de sezilir ve yaşanır. Bu sebeple (...) sanatın da en önemli meselesidir.” (Can, 2013: 108) Her iki esere zaman yönünden baktığımızda geçtiğimiz yüzyılda karşımıza çıkan yeni anlatım tekniklerinden ziyade düz yani çizgisel bir zaman anlayışının tercih edildiğini görürüz. Hem Hemingway hem de Sultan oldukça zorlu bir av sürecini kurmaca metnin merkezine yerleştirerek okuru önce merkezdeki bu maceraya hazırlamış, kısa birer son bölümle de kurgu nihayete ermiştir.

Muzaffer Sultan “Beliren zifiri karanlık, bitmekte olan günün son ışıklarıyla meşk etmekteydi.” diyerek başladığı hikâyesinde ertesi gün ikinci vakti yoksul balıkçının balığa çıkmasıyla devam ettirir ve “Vakit, gece yarısını çoktan geçmiş ve gün doğmaya başlamıştı.” cümlesi öykünün sonuna doğru yer

alır. (Sultan, 1987: 106) bu kurmaca eserde vaka zamanının kırk sekiz saatten daha az, muhtemelen bir buçuk gün gibi bir sürede başlayıp bittiği söylenebilir.

Çalışmaya konu olan *fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* hikâyesinin geçtiği gerçek zaman dilimi hususunda okura hemen hiç bir bilgi vermez. Metinde geçen kelimeler, terimler dönemselsel bir anlam ifade etmeyip sahil, mızrak, sandal, kulübe vb. kelimeler hemen her çağda karşımıza çıkabilecek kavramlardır. Dolayısıyla dönemselsel anlam ihtiva etmeyen bu kelimeler üzerinden zamansalsel bir çıkarım yapamayız. Hikâyenin yayımlandığı 1929 yılı veya daha öncesinde geçtiği ihtimali bu minvalde makul bir iddia olabilir.

Ernest Hemingway uzun hikâyesinde zikrettiği beyzbol kulübü ve yıldız sporcu isimleri ile birlikte zaman hakkında önemli bilgiler verir. Yankees, Cleveland Indians, Detroit Tigers, Cincinnati Reds ve Chicago White Sox spor kulüpleri bunlardandır. Diğer taraftan eserde geçen Amerikalı ünlü oyuncu Joe Dimaggio'nun beyzbol oynadığı yıllar 1940'lardan 50'lere olduğu bilgisini dikkate alırsak (Augustyn, 2019) *Yaşlı Adam ve Deniz* adlı uzun hikâyenin geçtiği zaman dilimi de önemli ölçüde ortaya çıkar.

3.5. Mekân

Hem Muzaffer Sultan'ın hem de Ernest Hemingway'in metinlerine mekân olarak denizi seçmiş olmaları oldukça dikkat çekicidir. Bir yeryüzü şekli olarak deniz, bereketi ve yaşamın kaynağını temsil etmekle birlikte diğer taraftan getirdiği felaketlerle belirsizliğin de temsilcisidir. Rüzgârın etkisi ile birlikte hemencecik şekil değiştiren deniz incelediğimiz her iki eserde de bu minvalde hem olumlu hem de olumsuz şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Edebiyatta açık mekân genellikle olumlu bir imgeye karşılık gelirken, Hemingway ve Sultan'ın eserlerinde açık mekân olarak tercih edilen deniz iç sıkıntısının, buhranın, ölümün yeri olarak karşılık bulmuştur. Küçük teknelerde tek başlarına asgari düzeyde bir şeyler kazanmak için ava çıkan iki kahraman balıkçıdan biri hayatını kaybederken diğeri çeşitli ölüm tehlikeleri atlutup açlık sınırında gelip giden hayatına devam etmiştir.

Muhtemelen kısa olması sebebiyle Muzaffer Sultan'ın hikâyesinde gerçek bir yer ismi geçmemektedir. Mekân adı olarak karşımıza çıkan kelimeler sahil, kulübe, deniz gibi hemen her yerde karşılaşılabileceğimiz adlardır. Suriyeli olan edebiyatçının gene kendi ülkesinden bir kahraman seçtiği veya bu coğrafyadan ilhamla bu hikâyeyi yazdığı ihtimali mümkün olmakla birlikte kesin değildir.

Ernest Hemingway ise bu uzun hikâyesinin en başından itibaren pek çok sayfada gerçek yer adını zikreder: Afrika, Kanarya Adaları, Miami, Casablanca, Havana, Mosquito Sahili, Gulf Stream. Bu uzun hikâyenin hemen başında zikredilen beysbol kulüplerinin isimleri de olayın geçtiği yerin Amerika Birleşik Devletleri olduğu hususunda bilgi veren bir başka örnektir.

Bir kapalı mekân örneği olarak kulübe her iki kurmaca eserde de karşımıza çıkmaktadır. Benzer bir şekilde tasvir edildiği üzere harabe olan kulübelerin kaderi elbette sahipleri ile alakalıdır. Ernest Hemingway'in yaşlı, Muzaffer Sultan'ın yoksul balıkçısının sağlam, büyük ve yeni bir evde oturması düşünülemez. Kahramanlarının yazgısını yaşayan mekânlar olarak *Yaşlı Balıkçı*'nın kulübesi: "Direk nerdeyse kulübenin tek odası büyüklüğündeydi. Guano denilen cins bir palmiyenin dayanıklı dallarından yapılmıştı kulübe. Odada bir yatak, bir masa ve bir iskemle vardı. Toprak tabanın bir kıyıcığında bir kömür ocağı yapılmıştı." (Hemingway, 1972: 19) şeklinde geçmektedir. Burada yapımında Palmiye dallarının kullanıldığı bir kulübenin ne derece sağlam olduğu ve maddi değeri okura yeterince bilgi vermektedir.

Muzaffer Sultan'ın hikâyesinin başlığında harap olarak tesmiye edilen yoksul balıkçının kulübesi ise metinde; rüzgârların zarar verdiği, alay ettiği, dayak yiyip ağlayan bir köle olarak tasvir edilip, harabeye benzetilmiş, bölgedeki tek kulübedir.

3.6. Dil ve Üslup

Modern edebiyat tarihinin bir bakıma ulus düşüncesinin tarihi olduğu genel bir kabuldür. Buna binaen batı dışı dünya ülkelerinin milli edebiyatı da çoğunlukla 20. Yüzyıl itibariyle vücut bulmaya

başlamıştır. Modern Arap edebiyatında Arap milliyetçiliğinin ve toplumcu gerçekçi edebiyat akımının bir izdüşümü olarak yerel ağızlardan müteşekkil bir dil (ammice) roman ve öykü örneklerinde pek çok edebiyatçı tarafından kullanılmakla birlikte, Muzaffer Sultan'ın *fi'l-Kûhî'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* adlı hikâyesinde yerel halk dili kullanımı ile birlikte atasözü, deyim ve argo kelimeye rastlanılmamıştır. Diyaloğun bir anlatım tekniği olarak yer almaması kahramanların kelime seçimlerini göremememize dolayısıyla kültürel seviye ve çevresel özellikler hakkında da çıkarım yapamamıza sebebiyet vermektedir. Muzaffer Sultan bir ailenin yaşadığı trajediyi dramatik bir üslupla anlatmayı tercih etmiştir.

Ernest Hemingway "Hearst gazetelerinin muhabiri olarak Paris'te yerleştiği sırada, Ezra Pound ve Gertrude Stein ile tanıştı, ilk denemelerini onlara okudu, eleştirilerini dikkate aldı. Mark Twain'in, T. S. Eliot'un, McLeish'in etkisinde kalmış, fakat kısa bir süre içinde bu etkilerden kurtularak kendi kişiliğinin ardına düşmüştü. Düzenli çalışıyor, sade bir üslupla yazmağa bakıyordu. Yazdıklarım gözden geçirip fazlalıkları atmak, elemek başlıca titizliklerindendi." (Anday, 1972: 7) Dilde sadelik denildiği zaman akla ilk gelen dünya yazarlarından Ernest Hemingway diğer eserlerini olduğu gibi *Yaşlı Adam ve Deniz* kitabını da sade bir dille kurmuştur. Aşağıda bahsedeceğimiz üzere William Faulkner'ın ağır eleştirilerine maruz kalmış ve basit olana kaçmakla suçlanmıştır. Diğer taraftan eleştirel gerçekçilik akımının önde gelen temsilcilerinden olan Hemingway bunu bilinçli olarak yaptığını söyler. Dolayısıyla *Yaşlı Adam ve Deniz* kitabına dil ve üslup açısından baktığımızda oldukça kısa cümlelerle beraber bu sadelik hemen göze çarpmaktadır.

Ernest Hemingway bu kısa novellasında deyim ve benzeri dil özelliklerine çok fazla yer vermemekle birlikte –özellikle kitabın yazıldığı dönem düşünüldüğünde- ağır bir mesleği ifa eden balıkçı Santiago'nun ağzından küfür denebilecek cümlelerin çıktığı da görülür: "Aqua mala dedi, yaşlı adam, "Seni kahpe seni!" (Hemingway, 1972: 32)

3.7. Anlatım Teknikleri

Hemingway ve Muzaffer Sultan'ın bu eserlerinde özgün anlatım teknikleri ile karşılaşılmamıştır. Suriye'de yeni kurulmaya çalışılan bir ülkenin mensubu bir yazar olarak Muzaffer Sultan'ın önceki birkaç asırda olduğu gibi dünya edebiyatında baskın bir pozisyonda olan batı edebiyatı ve batılı edebiyatçıların etkisinde kalması olağan bir durumdur. Tam bu noktada etki altında kalan doğulu bir edebiyatçının talihi makûstur. Sultan'ın henüz kurulmakta olan bir ulusal edebiyatın mensubu olması sebebiyle yazardan yeni anlatım teknikleri beklemek çok da makul görünmemektedir. Çalışmanın giriş bölümünde Sabrî Hâfız'dan yaptığımız alıntıda Muzaffer Sultan'ın edebiyat dünyasına adım attığı yıllarda Ortadoğu'da yükselen düşünsel fraksiyonun milliyetçilik olduğu ve bunun edebiyata yansımalarının da ilk olarak romantizm akımı olduğunu belirtmiştik. Milliyetçilik, toplumculuk veya belli bir inanç, ideoloji ve düşüncenin başarısı adına idealize edilip bu şekilde tanımlanan edebi akımlar edebiyatın var oluş sebebi olan özgünlüğe ket vurup, yeni metinler, yeni akımların ortaya çıkışını da engellemektedir. Bu sebeple -söz konusu eserinin yayımladığı ilk hikâye olduğunu da dikkate aldığımızda- genç Muzaffer Sultan'ın sürekli gelişmekte olan batı edebiyatının anlatım tekniklerine yenilikler getirmesi çok da ihtimal dâhilinde görünmemektedir.

Sultan'ın *fi'l-Kûhî'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* adlı hikâyesine anlatım tekniği açısından baktığımız zaman metnin ziyadesiyle kısa olması sebebiyle çok çeşitli teknik görülmemiştir. Epopeler, kahramanlık hikâyeleri, makâmeler gibi kadim nesir türlerinde baskın bir şekilde görülen "büyük" anlatıcı Muzaffer Sultan'ın bu hikâyesinde de karşımıza çıkar. Dönemsel bir okumayla Suriye öykücülüğünün klasik anlatı geleneğinden modern anlatıya yeni geçmekte olduğu düşünülürse Muzaffer Sultan'ın bu tutumu makul sayılacaktır. Eserde en yoğun şekilde tesadüf edilen anlatım tekniklerinin başında tasvir/betimleme yer almaktadır. Klasik romanların ve öykü türünün ilk örneklerinin dinamosu olan tasvir tekniği görsel ve dijital kültürün gelişmesi ile yerini daha yeni anlatım tekniklerine bıraktığı bilinmektedir. Suriyeli edebiyatçı Muzaffer Sultan'ın bu klasik dönem nesir örneklerinden etkilendiği rahatlıkla düşünülebilir. Sultan diğer pek çok eserinde görüldüğü gibi bu hikâyesinde de pastoral unsurlara yer vermiştir.

Bu minvalde bahsedilmesi gereken bir diğer husus da modern tahkiye türlerinin batıdaki yükseliş sürecinde ortaya çıkan natüralizmin Sultan'ın bu öyküsünde izlerini görebileceğimiz bir akım olduğudur. "Beliren zifiri karanlık, bitmekte olan günün son ışıklarıyla meşk etmekteydi. Şiddetli rüzgâr hâlâ inleyerek esiyordu. Su, huysuz bir şekilde ve kuvvetlice uzak sahildeki kayalara çarpıp onları yerinden oynatıyordu. Dalgaların çarpışmasından çıkan ses, gittikçe yükselen rüzgârın iniltisine karışıyor ve mağara boşluğunda hüznü bir şarkı gibi yankılanıyordu. Burada, bu uzak sahil köşesinde, rüzgârların zarar verdiği harabeye benzer tek bir kulübe vardı. Rüzgârların alay ettiği bu kulübenin duruşu, dayak yediği için köşesine çekilmiş bitkin bir köle gibiydi. Fakat bu kötü ruhlu rüzgârlar, kulübenin zavallı durumuna üzülmüyor, kulübe acı çekerek yalnızlık içinde gözyaşı döküyordu." (Sultan, 1987: 106) Diğer taraftan Ernest Hemingway'in *Yaşlı Adam ve Deniz*'in de ise tasvir tekniği ile birlikte nadiren diyalog tekniğinin kullanıldığı görülmektedir.

Geçtiğimiz yüzyılın önemli romancılarından Arthur Koestler Ernest Hemingway için, basmakalıp yazıyor ama gene de günümüzün en büyük yazarı odur, demiştir. Amerikalı bir diğer büyük romancı William Faulkner ise: "Bence Hemingway ne yapabileceğini çok erken anladı, onun sınırları içinde kaldı. Gerçekten yapabileceği şeyin dışında hiç bir denemede bulunmadı, başarısızlığa uğrama tehlikesini hiç bir zaman göze alamadı. Birinci sınıf, olağanüstü güzellikte yapabileceği şeylere el attı, ama bence bu başarı değil, başarısızlıktır. En güzel olan başarıya ulaşamamaktır. Yapamayacağınız şeyi yapmağı denemek... Yapamayacaksınız, yapmayı ummak bile boşunadır, ama denersiniz gene de, başaramazsınız, bir daha denersiniz. Bence asıl başarı budur." (Anday, 1972: 6) diyerek Arthur Koestler'in yaptığına benzer ama daha ağır eleştirel bir görüş bildirmiştir. Hem Koestler'in hem de Faulkner'in Ernest Hemingway hakkında yaptığı çıkarımlar övgüyle birlikte eleştiriyi hatta ağır bir ithamı da beraberinde getirmektedir. Edebiyatın varoluş sebebi özgünlük olduğu için basmakalıplık eleştirisi oldukça ağır bir eleştiridir. Faulkner'in söyledikleri içinde teknik anlamda kolaya kaçma - aslında açık bir şekilde cesaretsizlikle itham etmektedir- eleştirisi görülür.

Ernest Hemingway yazma eylemini yaşamak eyleminden çok daha farklı bir konumda görmemiş ve biricik ilham kaynağı olarak gerçek hayatı işaret etmiştir: "Ben başka şeylerle ilgiliyim, iyi bir yaşam sürüyorum, ama yazıyorum, çünkü yazmazsam yaşamın geri kalan yanından tat alamıyorum. Gücümün yettiğince iyi yazmak, yaşadıkça öğrenmek istiyorum. Bir yandan da tadını çıkardığım bir yaşam sürüyorum, gerçekten de tadına doyum olmaz bir yaşam." (Anday, 1972: 10) Burada görüldüğü üzere Hemingway'in *Yaşlı Adam ve Deniz*'de anlatım ve diğer teknikler üzerine yoğunlaşmayı kendi hayat tecrübesi üzerinden sahici kahraman ve temalardan hareket ederek eserini ortaya koyduğu söylenebilir.

3.8. Tematik İnceleme:

Modern tahkiye türlerinde önemli bir yere sahip olan tema "üzerine temellendiği konunun yazarın duygu ve düşüncesinde öznel bir yargı halinde ortaya konan sentezi olup romanın nihai hedefi ve asıl amacıdır. Romanın derin yapısını oluşturan unsurlardan birisi olan tema, nesnel bir konunun farklı yazarlara göre öznel bir biçimde yorumlanmasıdır." (Çetin, 2004: 123) Tematik açıdan bakacak olursak karşımıza çıkan önemli bir tema merhamettir. Tarihi, coğrafi, sosyolojik ve kültürel açıdan birbirinden çok uzak olan iki ülkenin yazarlarında hareket noktası dikkat çekici bir şekilde acıma duygusu olarak belirir. Her iki yazar da başkahramanlarını kendileri ile özdeşleştirmişçesine taraf olarak anlatırlar. Hemingway eserinin hemen ilk satırlarında yaşlı balıkçının seksek dört gündür hiç balık yakalayamadığını söylerken devam eden sayfalarda kendisine gönülden bağlı çocuk kahramanın onun durumuna üzümlü sürekli yemek getirdiği satırlarla karşılaşırız:

"Ne yemeğin var?" diye sordu çocuk.

"Bir tabak balıklı sarı pirincim var. İster misin?"

"İstemem, evde yerim. Ateşi yakayım mı?"

"Kalsın, sonra yakarım. Belki de soğuk yerim pirinci."

"Ağı alayım mı?"

"Tabii."

Ağ yoktu, sattıklarını unutmamıştı çocuk. Ama her gün bu lâflar geçerdi. Pirinç de, balık da yoktu. Çocuk bunu da bilirdi.” (Hemingway, 1972: 20)

Ernest Hemingway seksen dört gündür balık yakalayamamış ve acınası bir durumda kalmış olan kahramanı balıkçı Santiago karakterinin yakaladığı ilk balığa üzülmesi gibi bir merhamet örneği ile çıkar karşımıza. Yaşlı kahraman yakaladığı balığa bakıp hüzünlenirken, eski zamanlarda yakalayıp üzülmediği başka balıklar gelir aklına: “Yakaladığı balığa acımaya başladı. Kocaman bir şey, garip bir şey, kim bilir kaç yaşında, diye düşündü. Daha hiç böylesine güçlü, böylesine acayip davranan bir balık tutmamıştım. Belki sıçramayacak kadar akıllı, sıçrarsa ya da sert bir vuruşla vurursa yaralayabilir beni. Belki de daha birçok kereler yakalandı, yalnız bu türlü savaşaacağını biliyor. Nerden bilsin karşısında tek bir adamın, hem de yaşlı bir adamın olduğunu. (...) Erkek balık gibi yuttu yemi, çekmesi de erkek balık gibi, savaşırken hiç telâşlanmıyor, hiç şaşırıyor. Bir bildiği mi var? Yoksa o da benim gibi umutsuz mu? Bir çift marlinden birini yakaladığı günü hatırladı. Erkek balık yemi önce hep dışıya bırakır. Oltaya takılan dişi balık korku ile öyle bir umutsuz çırpınışa başladı ki çok geçmeden bitkin düştü. Erkek balık yanından hiç ayrılmadı. Oltanın çevresinde dolanıp dişi ile birlikte suyun üstünde daireler çizdi durdu. Oltaya öyle yaklaşıyordu ki, yaşlı adam tam bir tırpan biçiminde ve büyüklüğünde olan keskin kuyruğu ile ipi kesmesinden korkuyordu. Dişi balığı zıpkınlayıp, kafasını aynaların arkasının rengine dönene kadar tokmaklarken, çocuğun yardımı ile yukarı çekerken erkek balık hep sandalın çevresinde dönün durmuştu. Sonra da yaşlı adam ipleri açıp bıçağını hazırlarken havaya, yükseğe, ta teknenin yanı basına kadar fırlamış, dişisi nerede görmek istemişti Arkasından da göğsünün yüzgeçleri olan mor kanatlarını açmış, bütün kalın mor çizgilerini gösterip ta dibe, derinlere dalmıştı. Güzeldi, diye düşündü yaşlı adam, tek başına kalmıştı. Yaşlı adam, balıklarda bana en çok dokunan bu oldu diye düşünüyordu. Çocuk da çok üzgündü. Dişi balıktan af dileyerek çarçabuk doğradık.” (Hemingway, 1972: 40-41) *Yaşlı Adam ve Deniz*'de acıma duygusunun yer aldığı insanı derinden etkileyen başka sahneler de yer almaktadır. Santiago eli yaralı, aç ve oldukça yorgun bir durumdayken teknesinin kış tarafına konan küçük bir kuşla yaptığı konuşma merhamete bir başka örnek olarak gösterilebilir:

“Kaç yaşındasın sen?’ diye sordu yaşlı adam. ‘İlk yolculuğun mu bu?’

Adam konuşurken kuş ona baktı, ipi kollayamayacak kadar yorgundu. Zayıf ayakları ile sınımsız tutunduğu ipten dengesini bulmaya çalışıyordu.

‘Oynamıyor’ dedi, yaşlı adam kuşa. ‘Hiç oynamıyor. Durgun bir gecenin ertesi böyle yorgun olmamalısın. Kuşlar nereye gidiyor böyle?’

Çaylaklar bu kuşçağızları yakalamak için denize açılırlar. Nasılsa bir şey anlayamayacağı için bunlardan kuşa söz etmedi. Çok geçmeden tanıyacaktı zaten çaylakları.

‘İyice dinlen küçük kuş,’ dedi. ‘Sonra git, her insan gibi, her kuş gibi ya da her balık gibi yaşamını sürdür.’

Konuşmak arttırıyordu cesaretini. Gece sırtı tutulmuştu, şimdi çok canı yanyordu.

‘Kuş, istersen benim evde kal,’ dedi. ‘Yelkeni açıp şu çıkan hafif rüzgârla seni kıyıya bırakmadığıma üzülüyorum.’” (Hemingway, 1972: 43-44)

Birkaç gün süren okyanus ortasındaki beklemediği şekilde uzayan av günlerinde balık tutmaya tedariksiz çıkmış ve bunun sonucu olarak da aç kalmıştır. Yaşlı balıkçının bu esnada balığa söylediği: “‘Hey balık’ dedi, ‘Seviyorum seni, çok da saygım var sana. Ama ne yaparsın, gün bitmeden öldüreceğim seni.’” (Hemingway, 1972: 43) cümlesi de dikkat çekici örneklerdendir.

Muzaffer Sultan da tıpkı Hemingway’de gördüğümüz gibi zor durumdaki kahramanına ve ailesine açık bir şekilde merhamet beslediğini: “Mumun ışığı solgun olmasına rağmen karanlığı deliyor, ışık sanki ümitlere doğru yol alıyordu; dört ağızdan yükselen dualar, göğe yükseldikçe kayboluyordu; bu dua edenler, rüzgârın merhametini uman balıkçının karısı ve onun üç çocuğuydu.” (Sultan, 1987: 106) cümlesi ile görürüz.

Her iki eserde kahramanların acınası bir durumda olmalarının temel sebebi iktisadi sıkıntılardır. Bu sebeple karşımıza çıkan önemli bir diğer tema da yoksulluktur. 20. yüzyılın ilk yarısında geçen her

iki eserde zorlu hayat koşullarının başkahramanlar için temel sorun olduğu görülür. Bu zaman dilimine baktığımızda ise 1929 ekonomik buhranının ve İkinci Dünya Savaşının topluma olumsuz etkilerinin ne denli ağır olduğu kolayca tahmin edilebilir.

Muzaffer Sultan'ın eserinin başkahramanına seçtiği “yoksul balıkçı” adı onun ve ailesinin ekonomik durumunu açık bir şekilde gözler önüne serer: “Bu sıradan günde, yoksul balıkçı ikinci vakti dalgalar yükselirken iyi veya kötü olan kaderiyle yüz yüze gelmek için kulübesine doğru gidiyordu. Gözlerinden dökülen yaşlarıyla sadık karısı, ağlayan çocukları küçük ellerini çığlık çığlığa yardım isteyerek ona doğru uzatmışlarken... Fakat o işini yapmak zorundaydı, onları acı ve kederle bırakıp yanlarından ayırdı.” (Sultan, 1987: 106)

Yaşlı Adam ve Deniz kitabında arkadaşları ve ustası Santiago'nun aç kalmaması için eski çırağı olan çocuk her gün ona yemek getirmektedir. Bu ziyaretler sırasında yoksulluk sahneleri daha bir belirginleşir. Santiago'nun istirahat ettiği yatağı yoksulluğun dramatik bir delili olarak çıkar karşımıza: “Çocuk gitti. Karanlıkta yemek yemişlerdi, masanın üstünde lâmba yoktu. Yaşlı adam pantolonunu çıkardı, karanlıkta yatağa girdi. Gazeteyi de arasına koyarak pantolonunu katladı, yastık yaptı. Battaniyeye sarındı, yatağın yaylarını örten eski gazetelerin üstünde uykuya daldı.” (Hemingway, 1972: 25) “Yama üstüne yamalı gömleği yelkene dönmüştü, yamalar da güneşten çeşit çeşit solukluktaydı.” (Hemingway, 1972: 22)

Yaşlı Adam ve Deniz'in bize anlattığı zaman dilimi ve coğrafyada bir balıkçının çalışma şartlarının ne kadar ağır olduğuna dair örnek de şu şekildedir: “Yaşlı adam elini tuzlu suda daha çok tutmak istiyordu, ama balığın aniden silkinmesinden korkuyordu. Ayağa kalktı, iplere sarındı, elini güneşe tuttu, ip kesmişti sadece. Ama kesik, elinin en oynak yerindeydi, iş bitmeden elleri çok gerekliydi onun için, daha hiç bir işe başlamadan elini kesmek canını sıktı.” (Hemingway, 1972: 45) Balığın aşırı şekilde iri ve yaşlı Santiago'nun da küçük teknede kendi başına olması, büyük kılıç balığının aniden çektiği misinadan elinin yaralanması sonucunu doğurmuştur.

Modernite öncesi, tekniğin ve teknolojinin henüz gelişmediği zamanlarda dünya nüfusunun önemli bir kısmı büyük şehirlerde değil taşrada, köy ve kasaba gibi küçük yerleşim birimlerinde yaşayıp hayatlarını tarım, hayvancılık ve avcılık gibi ağır şartlar altında yürütüyorlardı. Kadim zamanlarda yaşanan zorluğun birincil sebebi insanoğlunun karşısına ağır şartlarla çıkan doğa idi. Yazın sıcak kışın soğuk hava koşullarında verilen onca emeğe karşın oldukça düşük düzeyde verim alınıyordu. Eskiden icra edilen bu mesleklerin ne denli zor olduğu da yakın dönem edebi eserlerinde bile karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda Melih Cevdet Anday'dan yaptığımız alıntıda da geçtiği üzere Ernest Hemingway'in yaşadığı mekân ve zaman dilimi tarihi ve doğa ile mücadele şartları açısından oldukça zorlu dönemlerdir.

Hemingway'de talihsiz balıkçı Santiago'nun muhatap kaldığı olumsuz faktörler; çevresindeki insanlar ile birlikte doğadan oluşurken; Muzaffer Sultan'ın eserinde zikredilen kısmını dikkate aldığımızda olumsuzluk olarak yine zorlu doğa şartları karşımıza çıkmaktadır. Sultan, sonu yoksul balıkçının ölümü ile biten hikâyede doğayı kötü talihin başat unsuru olarak kullanır. Eserinin tamamında menfi yönde karşımıza çıkan pek çok doğa tasvirleri yer almaktadır: “Su, huysuz bir şekilde...” (...) “Dalgaların çarpışmasından çıkan ses, gittikçe yükselen rüzgârın iniltisine karışıyor ve mağara boşluğunda hüzünlü bir şarkı gibi yankılanıyordu.” (...) “Rüzgârların alay ettiği...” (...) “Fakat bu kötü ruhlu rüzgârlar” (...) “...kulübenin zavallı durumuna üzülmüyor.” “Orada, dalgalı denizde, sular çağıldayıp, dalgalar birbiriyle dövüşürken...” (...) “Fakat göğe doğru yükselen büyük bir dalga teknenin üstünü kapladı ve deniz önce balıkçıyı sonra tekneyi içinin derinliklerine aldı.” (...) “Avlamak için gittiği balıklara yem olmuştum.” (Sultan, 1987: 106)

Ernest Hemingway'in yaşlı kahramanı Santiago da sürekli doğanın zorlu etkisi altında kalır. Melih Cevdet Anday, Hemingway'in yazma tecrübesinde hayat şartları ile birlikte zorlu doğa koşullarının etkisini: “...sevgi eleştiriden, eleştiri sevgiden bütün bütün ayrılamaz. Ama bunlardan birinin ağır basması diye bir olay da vardır gene. Ernest Hemingway dolu yaşamış ve yaşamı sevmiştir. Onun bu niteliği, bir bakıma, çağının ve yetinmesini etkileyen koşulların sonucudur. Birleşik

Amerika'ya iki yüzyıl önce yerleşmiş bir ailenin çocuğu. Bu iki yüzyıl, ilk Amerika kolonlarının savaşmaları ile doludur. Yerleşmek, tutunmak, ölmek uğrunda dişini turnağına takmış kuşakların doğa ile boğaz boğaza geçen yaşamları, yeni olan Amerikan edebiyatında etkisini pek çok ortaya koymuştur.” (Anday, 1972: 6) cümleleri ile açıklar.

Yaşlı Adam ve Deniz'deki olumsuz doğa tasvirleri şu şekildedir: “Şimdi her gece düşünde gene bu kıyıda yaşıyor, azgın dalgaların sesini duyuyor,” (Hemingway, 1972: 25), “Rüzgâr hafif hafif, ama artarak estiği halde, güneş kızdırıyordu.” (Hemingway, 1972: 50) Güçlü su akıntılarıyla birlikte okyanus açıklarına kadar giden yaşlı balıkçı küçük teknesinde köpek balıklarının saldırısına uğrayıp ölümle burun buruna geldiği de olur: “Artık her şey bitti, diye düşündü. Belki gene saldıracaklar bana. Ama silâhsız bir adam karanlıkta ne yapabilir onlara karşı? Her yanı tutulmuştu, ağrılar içindeydi, yaraları, vücudunun incinen yerleri acıyordu gecenin ayazında, inşallah bir daha dövüşmek zorunda kalmam köpek balıkları ile bunu öyle çok istiyorum ki.” (Hemingway, 1972: 83) Hemingway'in küçük teknesiyle yakaladığı büyük kılıç balığını etkisiz hale getirme sürecinde ip eline ağır hasar verecek duruma gelmiş diğer taraftan yine kılıç balığının yaşlı balıkçıyı okyanus açıklarına sürükleyip onu ölümle yüz yüze bıraktığı görülmektedir.

İktisadi zorluklar ve doğanın acımasız şartları insan teki için kaçınılmaz bir gerçeği çıkartır kahramanların karşısına: mağlubiyet. Hem Muzaffer Sultan, hem de Ernest Hemingway'in eserlerine seçtiği temel bir başka konu da yenilgidir. Nihayetinde her iki eserin sonuna baktığımızda yazarların başkahramanları mağlup olmuş karakterler olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar *Yaşlı Adam ve Deniz*'de balıkçı karakter, deniz üzerinde verdiği efsanevi bir mücadele ile öne çıkan bir eser olsa da bu durum doksan gün gibi bir süre hiç balık yakalayamamış dolayısıyla açlıkla muhatap kalmaya devam ettiği gerçeğini değiştirmez. Bu açıdan düşündüğümüzde yazar tarafından vurgulanan temanın mücadele mi yoksa mağlubiyet mi olduğu tartışmaya açıktır.

Hemingway'in novellasında başkarakter “Santiago yenilgiyi kitabın birçok yerinde geçen ‘yenilmek’ kelimesini açıkça kullanarak kabul ediyordu. Nitekim eleştirel gerçekçi edebiyatın XX. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden olan E. Hemingway, J. Steinbeck, E. M. Remarque'ın eserleri, daha iyi bir yaşam düşleyen, ama toplumsal yaşam koşulları buna imkân vermediği için amaçlarını gerçekleştiremeyen roman kişileri üzerine kurulu idi.” (Göz, 2020: 82) Muzaffer Sultan'ın kahramanı olan hikâyenin yoksul balıkçısı ise gayet dramatik bir şekilde mağlup olmuştur: “Fakat göğe doğru yükselen büyük bir dalga teknenin üstünü kapladı ve deniz önce balıkçıyı sonra tekneyi içinin derinliklerine aldı. Avlamak için gittiği balıklara yem olmuştu.” (Sultan, 1987: 106) Yenilgi Hemingway'de zorlu yaşam koşullarına açlıkla beraber devam etmekten Muzaffer Sultan'ın hikâyesinde yenilgi ölüm olarak tezahür etmektedir.

4. Yaşlı Adam ve Deniz ile fi'l-Kûhî'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id Adlı Eserlerin Mukayesesi

Geçtiğimiz yüzyıl boyunca kurmaca eserlerde içerikten ziyade biçimin önem kazanması sebebiyle çok çeşitli olay örgüsü şekilleri ortaya çıktığı görülmüştür. Hem *fi'l-Kûhî'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id*'de hem de *Yaşlı Adam ve Deniz* adlı uzun hikâyede olaylar kronolojik bir tarzda verilmiştir. Roman ve öykü gibi yeni türlerin henüz ilk örneklerinin görüldüğü Suriye'de Muzaffer Sultan'ın bu seçimi gayet doğal karşılanabilir. Fakat yukarıda William Faulkner ve Arthur Koestler'den yaptığımız alıntılarda da görüldüğü üzere Ernest Hemingway'in tercihi biçime, dolayısıyla da yoğunlaşmadığı görülmüştür. Amerikalı yazar hem tema hem de kurmaca sanatının tekniklerini kullanma yönünden sahip olduğu büyük avantajı kullanmamıştır.

Anlatıcı ve bakış açısı yönünden iki yazarda da birbirine yakın anlatıcı tipi karşımıza çıkar. Muzaffer Sultan ve Ernest Hemingway büyük oranda Tanrısal/hâkim anlatıcı vasıtasıyla metinlerini kurmuş diğer taraftan kahramanları ile özdeşlik kurabileceğimiz birinci tekil şahıs anlatım da nadiren yer bulmuştur. Ernest Hemingway'in Santiago karakterinin okyanus üzerinde kendi başına kaldığı süreçte bu değişen anlatım izleri görülürken Muzaffer Sultan da ise metin boyunca devam eden hâkim anlatıcının yerini en sonunda birinci tekil şahıs anlatıcıya bıraktığı görülmektedir. Dolayısıyla her iki eserde de anlatıcı ve bakış açısı benzer bir şekilde karşımıza çıkmıştır.

Muzaffer Sultan ve Ernest Hemingway eserlerinde klasik dönem edebiyatının genel bir özelliği olan kalabalık şahıs kadroları ile kurmak yerine oldukça az sayıda karaktere yer vermeyi tercih ettiği görülmüştür. Muzaffer Sultan derinlikli bir karakterden ziyade kadim tahkiye örneklerinde şahit olduğumuz tiplerle kurmuştur eserini. Hemingway karşımıza güçlü bir karakter çıkarmış olmasına rağmen kitabın büyük bir bölümünü, günlerini okyanus üzerinde kendi başına geçiren bir başkahramanla anlattığı için söz konusu geniş şahıs kadrosunun yer alması çok da mümkün gözükmemektedir.

İki metne zamansal ve mekânsal açıdan baktığımızda Hemingway dönemin şöhret sahibi isimleri, spor kulüpleri vb. özel ve tüzel kişilikler üzerinden hikâyesinin geçtiği zaman dilimini ve gerçek yer adları vasıtasıyla metnin kurulduğu yerleri belli ederken Muzaffer Sultan da bu durum söz konusu değildir. Yazar yaşadığı toplumun fertlerine benzer bir şekilde talihsiz karakterler çıkartmakla birlikte *fi'l-Kûhî'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id*'de zaman ve mekân hakkında kesin çıkarımlar yapabileceğimiz bir bilgi sunulmamıştır.

Dil ve üslup yönünden dönemin eserlerinin temel bir özelliği olarak okuru etkileme adına acıklı bir dille melodramatik bir tarzda hikâyesini kuran Muzaffer Sultan atasözü, deyim, argo vb. unsurlara yer vermemiştir. Tek kişilik bir uzun hikaye yazan Ernest Hemingway'de bu tür bir ajitasyon görülmemekle birlikte nadir kullanılan argo kelimeler dışında bir dil hususiyetine rastlanılmamıştır.

Anlatım teknikleri açısından Hemingway ve Sultan'ın gayet sade bir tarzı seçtiği görülmüştür. Muzaffer Sultan kısa hikâyesinin tamamında klasik eserlerde karşımıza çıkan tasvir/betimleme tekniğini kullanırken eserlerini yalınlık üzerine inşa eden Ernest Hemingway'de tasvirin yanında diyalog tekniği de karşımıza çıkmıştır.

Her iki esere tematik yönden baktığımız zaman bizleri oldukça fazla benzerlik karşılar. Hem Sultan hem de Hemingway'in metinlerinin çıkış noktasının acıma duygusu olduğu görülmüştür. En başta eserlerinin başkahramanları olmak üzere satır aralarına kadar yan karakterlere, hayvanlara ve doğaya kadar sürekli bir merhamet edimi çıkar karşımıza. Merhameti takip eden kavram tabiidir. Tabiat yaşlı balıkçı ile yoksul balıkçının maişetlerini sağladıkları dolayısıyla yaşam kaynakları olarak tasvir edilirken bir diğer yönden ise tehlikenin kaynağıdır. Ernest Hemingway ve Muzaffer Sultan'da güneş, rüzgâr, deniz ve vahşi hayvanlar yeri geldiği zaman insanı yok eden katastrofik varlıklar olarak her iki eserde yer almıştır. Mukayese ettiğimiz iki eserde merhamet ve tabiatın sonra karşımıza çıkan bir diğer tema sefalettir. Başkahramanlara karşı merhamet duymamıza sebep olan, onları tabiatın zorlu koşulları ile muhatap bırakan hayatta kalmak için maişetlerini kazanma zorunluluklarıdır. Nihayetinde yoksul iki karakter vardır karşımızda. Tematik olarak tespit ettiğimiz son önemli kavram ise mağlubiyettir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere farklı yenilgi şekilleri ile karşımıza çıksalar da Hemingway eserini kahramanının mütemediyen süren açlığı ile bitirirken, Sultan'ın kahramanı yoksul balıkçı hikâyesinin sonunda hayatını kaybederek en büyük mağlubiyeti almıştır.

Sonuç

Modern Suriye edebiyatının önde gelen isimlerinden Muzaffer Sultan ile Amerika'nın Nobel ödüllü edebiyatçısı Ernest Hemingway'in iki kurmaca metnini olay örgüsü, anlatıcı ve bakış açısı, karakterler, zaman, mekân, anlatım teknikleri, dil - üslup ve tematik yönden mukayese etmeye çalıştık.

Muzaffer Sultan'ın *fi'l-Kûhî'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* adlı eseri ile Ernest Hemingway'in *Yaşlı Adam ve Deniz* adlı uzun hikâyesi / novellasını karşılaştırmaya geçmeden önce her iki edebiyatçının da mensubu olduğu ülkelerin siyasi, dini, tarihi, coğrafi dolayısıyla edebi serüvenlerinin birbirinden çok farklı olduğunu belirtmemiz yerinde olacaktır. Nitekim Ernest Hemingway öykü türünün dünyadaki kurucusu kabul edilen iki isimden biri olan Edgar Allan Poe ile birlikte modern dönem dünya edebiyatına pek çok isim kazandırmış Amerikan Edebiyatının mensubu olan bir yazardır. Muzaffer Sultan ise ulusal/modern edebiyatı Suriye'de kurmak isteyen -Gregory Jusdanis'in tesmiye ettiği gibi- oldukça gecikmiş bir modernliğin muhatabı olarak karşımıza çıkar.

Tüm bunların izinde Nobel ve Pulitzer gibi en büyük edebi ödülleri de almış olan *Yaşlı Adam ve Deniz* 20. yüzyıl dünya edebiyatına yön veren bir metin olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan öncül bir eser olması sebebiyle *fi'l-Kûhî'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id*'e göre ayrı bir yerde konumlanmaktadır.

Her iki yazarda da sadeliğin ön plana alınması; anlatıcı ve bakış açısı, dil ve üslup, zaman ve mekânın kullanımı ile birlikte olay örgüsü başlıkları üzerinden yaptığımız mukayesede çok büyük farklılıkların olmadığı tespit edilmiştir. Tematik yönden birbiri ile aynı mesleği yapan ve benzer bir yazgıya muhatap kalan iki kahramanın dramatik hayatları oldukça dikkat çekicidir. Hem Ernest Hemingway'in hem de Muzaffer Sultan'ın metinlerini oluştururken ki odak noktasının somut bir şekilde insan sevgisi ve merhamet olduğu görülmüştür.

Pek çok yönden birbirine benzeyen bu iki eserin ayrıldığı esas nokta ise araştırmamızda yer yer işaret etmeye çalıştığımız iki edebiyatçının yazınsal kaderi olduğu söylenebilir. Ernest Hemingway hızlı bir şekilde değişen dünyanın tam da göbeğinde, edebiyatı doğrudan etkileyen yeni iletişim araçlarına ilk elden sahip olan bir ülkenin mensubu bir yazar olarak pratikten teoriye, kendi özel hayatından edebi eserlerine yansıtılabileceği bir gerçekliği tecrübe etme şansına sahiptir. En başta da belirttiğimiz üzere hayatın bir yansıması olarak tasvir edilen edebiyatın medeniyet düzeyi ile doğru orantılı hareket ettiği meselesi üzerinde düşünülüp tartışılmaya değer bir mevzudur.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. T. (1988). *En ünlü dünya yazarları*. İstanbul: Kaya Yayınları.
- Anday, M. C. (1972). Hemingway ve yaşamı. İçinde Hemingway, E. (1972). *Yaşlı adam ve deniz*. (Y. Anday, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Augustyn, A. (2019). Joe DiMaggio. (Erişim Tarihi: 12/09/2020), <http://www.britannica.com/biography/Joe-DiMaggio>
- Belge, M. (1994), *Edebiyat üstüne yazılar*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Can, A. (2013). Romanda zaman meselesi. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, V(9), 107-137.
- Çetin, N. (2004). *Roman çözümleme yöntemi*. Ankara: Kendi Yayını.
- el-Faysal, S. R. (2006). Muzaffer Sultan râ'idin li'l kıssati'l-kasîra fi Sûriye. (Erişim Tarihi: 10/08/2020) <http://www.syrianstory.com/ali-m.htm>
- Göz, K. (2020). Olumlu kahramanın yenilgisi: Tanabay ve Santiago. *Mutad*, VII (1), 77-90.
- Hâfız, S. (2003). Modern Arap kısa öyküsü. *Nüşa*, III (9), 77-96.
- Halîlî, F. (1968). Tetavvuru'l-kıssati'l-kaşîrâ fi Sûriye munzu es-selâsiyyinât hattâ evâsi'ti'l-erbe'iyinât, *et-Turâsu'l-Edebî*, I (2), 53-74.
- Hemingway, E. (1972). *Yaşlı adam ve deniz*. (Y. Anday, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- İshakoğlu, Ö. (2015). *Modern Suriye edebiyatı öykü seçkisi*. İstanbul: Demavend Yayınları.
- Kula, M. (2011). Modern Suriye hikâyesine genel bir bakış. *Doğu Araştırmaları*, VII (1), 17-48.
- Scribner, J. C., (2020). Bir başyapıtın olgunlaşması. (İçinde) *Yaşlı adam ve deniz*. (2020). (Y. Yener, Çev.) İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Sultan, M. (1987). Fi'kûhi'l-müteheddem 'ale's-şâti'i'l-ba'id. *el-Mevkîfu'l-'edeb*. (197-199), 106.
- Suvağcı, A. (2019). Hikâye mi öykü mü? (Erişim Tarihi: 12/09/2020) <http://www.edebifikir.com/deneme/hikaye-mi-oyku-mu.html>
- Tepebaşılı, F. (2012). *Roman incelemesine giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yazıcı, H. (1999). *Çağdaş Arap öyküleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yazıcı, H. (2011-2). Suriye'de kısa öykü. *Şarkiyat Mecmuası*. (19), 119-142.
- Young, P. (1998). Ernest Hemingway. (Erişim Tarihi: 19/09/2020) <https://www.britannica.com/biography/Ernest-Hemingway>

Extended Abstract

Aside from the contribution of Comparative Literature to almost every field of social sciences, it paves the way for us to think differently and more deeply on the science of literature. However, quite a few studies are being done in Arabic Language and Literature, contrary to what should be done by means of this valuable science branch. For this reason, we think that this comparison between Ernest Hemingway, one of the first names that comes to mind when it comes to American Literature, and Muzaffer Sultan, the pioneer of contemporary Syrian short story-making and novelism, will make a contribution to our field, albeit modestly.

Turkey so far in Arabic Language and Literature looked at the works in modern Arabic literature in the field of type-Food in our country, in our book about the modern literature of the Syrian leading name Muzaffer Sultan, theses, articles etc. no academic study has been found. On the other hand, in the comparative literature studies prepared in the field of Arabic Language, the general tendency is that a comparison is made over Arabic Literature and Turkish Literature. Our analysis and comparison between two authors of Syrian and American Literature is also important in this respect.

This article contains a technical and thematic comparison of the stories of Muzaffer Sultan and Ernest Hemingway, the prominent figures of modern Syrian and American literature. It has been determined that there are many similarities in Hemingway's story, *The Old Man and the Sea*, where the protagonist is a poor fisherman, and Muzaffer Sultan's story titled *fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id*, which also includes a fisherman hero. In the thematic analysis part, the economic, social and historical realities of the heroes were also tried to be examined within the boundaries of the article by making use of the science branches outside the discipline of literature. Stories of Muzaffer Sultan and Ernest Hemingway from different geographies, who are contemporary of each other, have been evaluated using all of the subtitles that are taken as basis in examining modern works. Considering that Eastern Languages in general and Arabic Language and Literature in particular are not compared with many different world literature examples through the discipline of comparative literature, this field of study, in which two examples from Contemporary Syrian Literature and American Literature, will make a modest contribution.

We tried to compare the two fictional texts of Muzaffer Sultan, one of the prominent names of modern Syrian literature, and Ernest Hemingway, the Nobel Prize-winning literature in America, in terms of plot, narrator and point of view, characters, time, space, narrative style, language-style and thematic aspects.

Before comparing the story of Muzaffer Sultan "*fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id* and Ernest Hemingway's long story / novella, *The Old Man and the Sea*, it was It would be appropriate to state that the political, religious, historical, geographical and therefore literary adventures of countries are very different from each other. As a matter of fact, Ernest Hemingway is a writer who, together with Edgar Allan Poe, who is one of the two names who is accepted as the founder of the story genre in the world, is a member of American Literature, who brought many names to the modern period world literature. On the other hand, Muzaffer Sultan appears before us as the addressee of a rather "delayed modernity" -as Gregory Jusdanis admitted- who wants to establish national / modern literature in Syria. Therefore, we can read the two authors as influencing and affected by their location. Therefore, we can read the two authors as influencing and affected by their location.

Following all these, *the Old Man and Sea*, who have also received the greatest literary awards such as Nobel and Pulitzer, are accepted as a text that guides 20th century world literature. In this respect, because it is a preliminary work, it is located in a separate place according to *fi'l-Kûhi'l-Muteheddem 'Ale's-Şâti'l-Be'id*. Simplicity is the priority for both authors; It has been determined that there are no major differences in the comparison we made over the narrator and his point of view, language and style, the use of time and space, and the plot titles. The dramatic lives of two protagonists, who do the same profession and face a similar destiny, are remarkable. It was seen that the focus of both Ernest Hemingway's and Muzaffer Sultan's texts was concrete human love and compassion.

The main point that these two works, which are similar to each other in many ways, differ is that it can be said that the literary fate of the two writers we have tried to point out in our research. Ernest Hemingway was a writer who, in the very heart of a rapidly changing world, was a member of a country that had firsthand the new means of communication that directly influenced literature, had the opportunity to experience a reality that he could reflect into his literary works from practice to theory. As we tried to point out right at the beginning of our study, the fact that literature, which is described as a reflection of life as a general acceptance, is a reflection of the general progress in economics, politics, education, in other words in social life in general, has emerged in this research.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kargışların (Beddualar/Kötü Dilekler) "Dikotomi", "Anti-yapı", "Hedef-yapı" ve "Araçsal Sebep" Kavramları Açısından Değerlendirilmesi*

Evaluation of Curses (Imprecations/Bad Wishes) in Terms of "Dichotomy", "Counterstructure", "Target Structure" and "Instrumental Cause" Concepts

Erdem Akın**

Öz: Kargışlar (beddualar/kötü dilekler) ait olduğu kültürün değer yapısının okunabileceği halk edebiyatının oldukça canlı anonim türlerindedir. Var olan yapıya veya kişiye, gruba ve eyleme karşı tepki aracı, onun kötü duruma düşme noktasında duygu ve düşüncelerin net ifadesidir. İstenmeyen bir duruma düşerek haksızlık karşısında yapacak bir şeyi olmayan kişi, içinde bulunduğu üzüntü, kızgınlık, çaresizlik gibi durumlardan çıkış yolu olarak kargışları kullanır. İşlevsel bir kültür aracı olarak kargışlar sahip olduğu sembolik anlatım gücü ve barındığı kültürel değerler itibarıyla bugün de Türk kültürü ve toplumsal yapısı içinde her bir ferden başvurduğu edebiyat ürünlerindedir. Bu çalışmada, kargışlar; öncelikle iki karşıt unsuru barındırması ve uyandırması sebebiyle "dikotomi", ardından sosyal yapının dengelenmesi ve düzenlenmesini sağlaması açısından "anti-yapı", bireyler arasında yayılması sebebiyle "araçsal sebep" ve son olarak hedef aldığı unsurlar bakımından "hedef-yapı" kavramları açısından ele alınmıştır. Günlük dilde sıkça kullanılan kargışlar; söz konusu kavramlar çerçevesinde, geniş bir kargış örneklemini üzerinden değerlendirilmiş, böylece yapı itibarıyla kargışların anlam dünyasına girilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kargış (Beddua), Dikotomi, Antiyapı, Araçsal Sebep, Hedef yapı

Abstract: Curses (imprecations/bad wishes) is one of the most vivid anonymous elements of folk literature in which the value structure of the culture to which it belongs can be read. The means of reaction to the existing structure or to a person is a clear expression of the feelings and thoughts at the point of her falling down. The person who has nothing to do in the face of an injustice by using an undesirable situation, uses curses as a way out of such situations as sadness, anger, despair. As a functional means of culture, the people of the nation are often referring to curses, in terms of the symbolic power of expression and the cultural values that it accommodates. In this study, firstly curses were considered in terms of "dichotomy" because they contain two opposite elements in integrity. Next, curses were examined in terms of "counterstructure" in terms of balancing and arranging social structure. After, were examined in terms of "instrumental cause" because of its spread among individuals. Finally, curses were considered in terms of "target-structure" due to its target elements. Thus, in a wide sample, it is aimed to enter the world of meaning of curses in terms of structure. Common curses in everyday language; Within the framework of these concepts, it was evaluated through a wide sample of curses, so that curses were intended to enter the world of meaning by structure.

* Bu çalışma yazar tarafından hazırlanmakta olan "Halk Dini/Dindarlığı Olgusunun Ziyaret Fenomeni Bağlamında Alevilik, Sünnilik, Süryanilik İnançları Açısından Halkbilimsel İncelenmesi: Diyarbakır, Siirt, Mardin Örneği" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

ORCID: 0000-0002-8833-3410, erdemakin19@gmail.com

Received/Geliş: 05 November/Kasım 2020

Accepted/Kabul: 05 September/Eylül 2021

Düzeltilme/Revised form: 01 September/Eylül 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

Keywords: Curse, Dualism, Counterstructure, Instrumental cause, Target structure

1. Giriş

İletişimin dil üzerinden şekillenmeye başladığı en eski zamanlardan bu yana insanlar formel söylemleri, barındırdığı kültürel arka planı sebebiyle yoğun olarak kullanmaktadır. Bu formel yapılar, sözlü kültür ürünleri olarak kültür aktarımında önemli işlevlere sahip kültürel miraslardandır. Dilin doğası gereği sevinç, üzüntü, çaresizlik, minnettarlık gibi duygular konuşma dili aracılığıyla aktarılarak gelenek içerisinde sıkça tercih edilen ifadelerle kalıplaşmaya uğrar. Kargışlar da günlük dilde tercih edilme derecesi düşünüldüğünde belki de en yoğun kullanılan kalıplaşmış ifadeler arasında değerlendirilebilir. Akalın; alkış ve kargışların sadece sözel ifadeler olmayıp arka planında ekonomik, psikolojik, antropolojik vb. birçok etmenin olduğu sözlü kültür unsurları olduklarını vurgular (1990: 65-75).¹

Kargışlar üzerine birçok farklı tanım yapılmıştır. Boratav, kargışları konuşmayı renklendiren kısa kalıplar şeklinde tanımlamıştır (2000: 136). Terzioğlu da benzer biçimde kargışların “kapsül” ifadeler olduğunu vurgulamıştır (2007: 34). Elçin’e göre kargış; alkışın tersi bir etkiye sahip olan gazap, bela ifade eden olumsuz nitelikteki sözlerdir. Kargış, tepki niteliğindeki davranış ve tutumların sözel ifadesi olup kendisini ve sevdiklerini zarara uğratan kişilere karşı bir savunma biçimidir (1998: 663).

Kargış, beddua göre daha arkaik nitelikte olup beddua, İslamlaşma sonucunda ortaya çıkmış bir kavramdır (Akalın, 1990: 50).² Kargışlar, yoğun duyguların dışavurumunu sağlayarak toplumsal anlamda normların yerleşmesine ve bireylerin normlara uyması noktasında bir birliktelik oluşturur (Kaya, 2001: 3). Keskin; kargışların terim, tanım ve tasnif meselelerini bağlam merkezli bir yaklaşımla ele aldığı çalışmasında kargışları “bir kısmı tamamen manzum olmakla birlikte çoğunluğu manzum veya manzum-mensur karışık olan, günümüzde bir-iki cümleden oluşan ve kalıplaşmış kötü dilek sözleri niteliğindeki örnekleri daha yaygın tanınsa da Türk kültür tarihinde daha uzun ve çeşitlilikteki örnekleri de bulunan, her türlü konuda ve nedenle söylenmesi mümkün olmakla birlikte ağırlıklı olarak kişinin kendisi ya da bir başkası için bu dünyada hastalık, fenalık, kötü son, lanet ile ölümünden sonra da huzursuzluk ve azap içinde olmasını dileyen ve bu amaçla çoğunlukla kutsal bir aracıya yöneltilen, çeşitli tören, uygulama ve özel durum ve bağlamların yanında özellikle günlük konuşmalarda, edebi gelenek ve türler içerisinde kullanılan, günümüzde özel bir anlatıcı tipini gerektirmeyen, başta örtmece sözler, benzetmeler ve tekrarlar olmak üzere çeşitli stilistik araçların kullanılmasıyla oluşturulmuş estetik bir sözeldokuya, sahip olan, sözün kutsal ve/veya büyü olduğu inanan etkisi aracılığıyla çeşitli doğaüstü güçleri harekete geçirerek istenilen sonuçların alınması düşüncesiyle oluşturulan, mevcut bir durumu, olayı, olguyu, kişiyi lanetlemek suretiyle başta koru(n)ma ve güvenlik, sosyal kontrol, ilişkileri düzenleme ve rahatlama olmak üzere çeşitli sosyokültürel ve psikolojik işlevlere sahip olan sözlerdir” şeklinde ayrıntılı ve geniş bir şekilde tanımlamıştır (Keskin, 2019b: 211).

Kişinin yaşamının bir yönünü ifade eden kargışlar; kısaca bir kişi, nesne, durum hakkında kötü istekler olarak tanımlanabilir. Onomastik bağlamda kargışlar, kültür tarihimizin çeşitli dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda zengin bir adlandırmaya sahiptir. Yapılan bu adlandırmalara beddua, lanet, ilenç, ah, kötü dilek vb. kullanımlar örnek olarak verilebilir. Beddua terim anlamı itibarıyla arkaik olarak nitelendirilebilecek kargış sözcüğüyle bir tutulmuştur (Ersöz, 2014: 30). Farklı bir görüş olarak Akalın; beddua, kargış ve ilençlerin küçük anlam farklılıklarına sahip olduğunu vurgular. Bedduada Allah’tan istenirken kargışta kötülüğü isteyen kişi esastır. İlençlerde ise beddua ve kargışlardan farklı olarak uzun bir zaman dilimi ve süreç söz konusudur (1990: 52). Fakat halk arasında günlük kullanımda bu farklılık gözletilmeyerek terimlerin birbiri yerine kullanıldığı görülür.

Tanımlama çalışmalarından sonra beddualar üzerine geniş tasnif çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Yapılan tasnif çalışmalarında konu, içerik, şekil vb. unsurlar öne çıkarılmaktadır. Doğan Kaya; bedduaları “1. İnsan için söylenen beddualar, 2. Beldeler için söylenen beddualar, 3. Yapılar için

¹ Kargışların bu çok yönlülüğüne bağlı olarak çeşitli bakış açılarıyla gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları için bk. Kocaer, 2007; Keskin, 2016; Akçakaya, 2019; Keskin 2018a.

² Çalışmada terminolojik bütünlüğün sağlanması açısından “kargış” terimi esas alınmış, İslamî dairededeki veli kültü çerçevesindeki değerlendirmelerde yaygın kullanım sebebiyle “beddua” terimi tercih edilmiştir.

söylenen beddualar, 4. Hayvanlara söylenen beddualar, 5. Tabiat parçaları (ağaç, dağ, ırmak...) için söylenen beddualar, 6. Feleğe söylenen beddualar, 7. Gurbete söylenen beddualar” şeklinde yedi başlıkta sınıflandırmıştır (1997: 99-121). Çiftçioglu ise “1. İnsana atıf yapan beddualar, 2. Aile ve aile hayatına atıf yapan beddualar, 3. Cinselliğe atıf yapan beddualar, 4. Deli ve delilik kavramına atıf yapan beddualar, 5. Yeme içme kavramına atıf yapan beddualar, 6. Giyinmek ve giyim kavramına atıf yapan beddualar, 7. Ev kavramına atıf yapan beddualar, 8. İnançlara atıf yapan beddualar, 9. Hak ve hüküm kavramlarına atıf yapan beddualar, 10. Maddiyatla ilgili kavramlara atıf yapan beddualar, 11. Yol ve yolculuk kavramlarına atıf yapan beddualar, 12. Müzik aletlerine atıf yapan beddualar, 13. Bitki ve hayvanlara atıf yapan beddualar, 14. Gök, hava, iklim kavramlarına atıf yapan beddualar, 15. Dünya, yeryüzü ve yer bölümlerine atıf yapan beddualar, 16. Beddua kavramına atıf yapan beddualar” şeklinde daha geniş bir sınıflandırmayı literatüre kazandırmıştır (2009: 7-59). Nispeten daha güncel ve bütüncül bir sınıflandırma denemesi Keskin (2018b: 157) tarafından “1. Alkışların ve kargışların inanç eylemleri ve ritüellerdeki kullanımları 2. Alkışların ve kargışların gündelik yaşamda ve iletişim biçimlerindeki (bireysel ve toplumsal ilişkilerdeki, etkileşimlerdeki, çeşitli konuşma durum ve bağlamındaki) kullanımları 3. Alkışların ve kargışların edebi gelenekler ve diğer edebi türler içerisindeki kullanımları” şeklinde yapılmıştır. Bu çalışmaların dışında Kaya, 1968; Elçin, 1998; Boratav 2000; Ersöz, 2014 ve farklı araştırmacıların tasnif çalışmaları da bulunmaktadır. Çalışmanın hacmi göz önüne alınarak yukarıdaki sınıflandırmalara yer verilmesi yeterli görülmüştür.

Kargışlar söylendiği toplumun değer yargılarını taşır. Bunlardan orijinal söylemi ve güçlü anlamsal boyuta sahip olanlar sanat değeri taşıyarak günümüze ulaşır. Böylece kültürel süreklilik içerisinde bireysellik çizgisini aşarak duygu ve düşünce yoluyla anonimleşir (Kaya, 2007: 147; Öztürk, 2012a: 2). Kargışlar aynı zamanda insan psikolojisinin en doğal yansıması olarak Türk halk edebiyatının kült eserlerinde varlık göstermiştir. Divânu Lugâti’t-Türk’te günümüzde daha yaygın bir kullanım alanı olan bedduaya karşılık olarak kargış sözcüğü yer alır. Kargış sözcüğü ise ilenç, lanet anlamındadır (Kaşgarlı Mahmud, 2005: 404).

Kargışların psikolojik açıdan bir kızgınlık ve öfke halinde istemli veya istemsiz şekilde ortaya çıktığı görülür. İfade edilen kötü dileklerle kişi psikolojik sağaltım gerçekleştirir ve teskin olur. Dolayısıyla kargışlar bir anlamda mutsuzluğa sebep olan kaynağın ortadan kaldırılması isteğini ifade eden kişinin duygusal dünyasını açığa çıkaran ifadelerdir. Kargışlar bu kişisel, öznel niteliklerinin yanı sıra ağız farklılıkları ve özgün yöresel özellikleri bünyelerinde barındırmalarından dolayı yerel; duyguları aktarımında önemli bir işleve sahip olmalarından dolayı evrenselidir.

Alkışlarla karşıtlık fakat aynı zamanda bir bütünlük oluşturan kargışlar, tıpkı alkışlar gibi oluşumunda veya kaynağı noktasında dinlik, büyü, törenlik eylemler dikkat çekmektedir. Toplumun maddî-manevî kültürünü, inançlarını ve değer yargılarını yansıtan bu iki tür, din ve büyü kavramlarının hemen yanı başında, sözlü bir etkileme aracı olarak kullanılmışlardır. Büyünün insan hayatındaki etkisi bu türlerin yaygın olarak kullanılmasını sağlamıştır (Duymaz, 2000:19; Aça, 2002: 171; Harmancı, 2012: 1; Keskin, 2017: 33.). Beydilli de yukarıdaki araştırmacılara paralel olarak kargışların dinsel-büyüsel yönüne vurgu yapmış, mitolojik düşünce yapısının verimleri olduğuna değinmiştir (2005: 53).

Roger D. Abrahams, alkışlar ve kargışları en eski sözlü türlerle (mit, efsane, masal, fıkra, atasözü vb.) birlikte “temel türler” şeklinde tanımlamış, “konuşmaya özgü türleri” iki ana başlığa ayırarak atasözleri, inanç ve büyü sözleriyle birlikte ikinci grupta ele almıştır. Bir diğer araştırmacı Bernard, büyü ve sihir uygulamalarını insanlık tarihinin en eski eylemleri olarak gördüğü için büyüsel işlemlerin içerisinde yoğun olarak yer alan alkış ve kargışların en eski türler olduğunu vurgular (Akt. Keskin, 2018b: 85-86).

Kargışlar, gündelik hayatın problematiğinden ortaya çıkarlar. Kişinin sosyal çevresinin etkileşimi sonucunda yaşamış olduğu kötülük, haksızlık, adaletsizlik, çaresizlik gibi sorunlar, kargışlara kaynaklık eder. Kişiler, kurumlar, düşünceler ve eylemler kargışın hedefindeki yapılardır. Bu yapılara karşı otorite uyandırılarak kötü bir durumun gerçekleşmesi beklenir. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere kargışlar kaynak olarak öznel deneyimlerdir fakat sözel ürünlerin bellekte kalıcılığını sağlaması adına kalıplaşır ve genel geçer bir durumu ifade etmeye başlarlar. Böylece bir bölgede yaşayan değer sistematiğini, yerel kültürü, dünya algısını ve sosyal ilişkileri anlamımıza yardımcı olmaktadır. Kargışların psikolojik niteliklerinin yanı sıra güç ve otorite etkisinden dolayı sosyal kontrol araçları

olması dolayısıyla toplumsal davranış modellerinin belirlenmesi, desteklenmesi ve eleştirilmesi bağlamındaki etkisi sosyolojik yönünün ifadesidir (Keskin, 2019a: 138-139).

Bourdieu'nun dilbilimsel iletişimin bir otorite uygulaması ve güç olduğuna ilişkin görüşü özellikle kargışlar açısından oldukça doğru gözükmetedir (Avdikos, 2011: 110). Sözlü ve yazılı iletişimin temel unsurlarından olan kargışlarda, kargış edilenin sosyal açıdan marjinalleşmesi, bireylerin davranışlarına özen göstermesini sağlar. Bir kontrol halinin varlığı, kargışların bir otorite ve güç olarak algılanmasını doğrular niteliktedir.

Gündelik hayat içerisinde karşılaşılan olumsuz durumlara ve kötü olaylara kargış ile karşılık vermek doğal, tepkisel durumdur. Bu noktada kargışlar diğer konuşmalık türlerle içe içe bir yapı sergiler. Kötülüğü dokunmuş bir kişi için kargışlarla selamlama, uğurlama yapılabileceği gibi nasihatlerden anlamayan bir kişiye kargışla karşılık verilebilir.³ Bu çerçevede ahenkli yapısı, kolay akılda kalması, küçük hacmi, yoğun duygu ve düşünce aktarımı gibi nitelikler sonucunda kargışların doğru yerde kullanımı ile etkili bir iletişim gerçekleştirilebilir.

Kargışlar, çeşitli hedeflere ortak tepkileri dolayısıyla ortak değer yargılarını ifade eder. Kargış etmekten kaçınma durumu halk arasında yaygın bir tutum olsa da (Akalin, 1990: 51) sosyal normlara aykırı davranışlar kargışlarla karşılık bulur. Kültürümüzde canlı bir profil çizen kargışlar, kültürel süreklilik içerisinde değişim ve dönüşüme uğrayarak güncelliğini korumaktadır.⁴ Kargış kullanımı, örneklem olarak seçilen kargışlardan hareketle çeşitli kavramsal açılardan incelenmesi günlük hayatla ilişkisinin betimlenmesi açısından önemlidir.

Kargışlar iki karşıt unsuru barındırması ve uyandırması bakımından "dikotomi", sosyal yapının dengelenmesi ve düzenlenmesini sağlaması açısından "anti-yapı", bireyler arasında yayılması sebebiyle "araçsal sebep" ve son olarak hedef aldığı unsur bakımından "hedef-yapı" açısından ele alınmıştır.

Çalışmada kargışlar belirlenirken bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan dokümantasyon analizi tekniği kullanılmıştır. Yazılı kaynaklardan seçilen kargışların yöresel çeşitliliği sağlaması adına olabildiğince geniş bir coğrafyadan örnekler üzerinde çalışılmıştır. Ayrıca Siirt yöresinden derlenen kargışlar, kutsal mekanlarda gerçekleştirilen ritüeller ve anlatıların tespit edilmesi kapsamında gerçekleştirilen bir dizi saha çalışmasının verimi olarak kaynak kişilerle görüşmeler sonucunda elde edilmiştir.⁵ Daha sonra kargışların doğasının ortaya konulması amacıyla örnek olarak seçilen kargışların nitelikleri ve işlevleri üzerinde inceleme ve değerlendirme yapılarak merkeze alınan kavram çerçevesinde işlenmiştir.

2. Kargışlardaki Dikotomik Yapı

Kargışçı yoğun duygularından dolayı incindiği kişiye karşı bazı isteklerde bulunurken otorite güçlerinden yardım ister. Söz konusu otoriteler kargışlarda dikotomi unsuru olarak kullanılan Tanrı ve Şeytan'dır. Tanrı-Şeytan ikilemi, karşı tarafın incitilmesi noktasında yaygın olarak uyandırılan güçleri temsil eder. Stewart nispeten iyilikle özdeşleşen kargışların Tanrı ile kötülükle özdeşleşen kargışların ise Şeytan ile özdeşleştiğini ve bu iki karşıt güç tarafından düzenlendiğini vurgular (Avdikos, 2011: 91). Dolayısıyla kargışlar olağanüstü güçlerin uyandırılması, çağırılması amacıyla dile getirildiğinden sözün bütünsel gücünü ifade eder.

Kargışlardaki ikiliklerin bir bütünlük içerisinde var olduğu görülür. Dikotomik ilkelerin yanı sıra kaos-kozmos anlayışı, Türk mitolojisinin ve erken dönem Türk inanç ve yaşam biçimlerinin önemli bir boyutunu oluşturur. Doğadaki çeşitli unsurların kutsal kabul edilmesi ve bu doğa güçleriyle uyum içerisinde yaşamakla iyilik hâline varılacağını esas alan bu dünya görüşü, her şeyin birbirleriyle bir ilişki içerisinde, birbirlerini bütünleyecek biçimde var oluşunu esas alır (Keskin, 2020: 51-52).

Dolayısıyla kargışlarda iki ayrı otorite olarak kendini gösteren Tanrı ve Şeytan'ın temsilcisi oldukları aydınlık-karanlık, iyilik-kötülük, kaos-kozmos vb. ikilikler, uyandırılmaya çalışılan gücün kaynaklık edeceği arzu edilen yeni durumun birer sonucu olarak kurgulanır. Bütüncül olarak

³ Nasihat ve kargış konuşmalık türleri arasındaki ilişki için bk. Çobanoğlu vd., 2015.

⁴ Elektronik kültür ortamında kargışların dönüşümü hakkında bk. Kasımoğlu, 2018.

⁵ Söz konusu saha çalışmaları 218K187 kodlu TÜBİTAK projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

düşünüldüğünde yukarıdaki ikiliklere ek olarak hastalıklı veya sağlıklı olma, uzun ömürlülük veya ölüm halinin dahi kendi içerisinde bütünlük oluşturduğu görülür.

Steward da benzer şekilde Tanrı'nın ve Şeytan'ın kargışın amacına ulaşma noktasında bir araç olarak kullanıldığına değinir. Ayrıca kargışların Hristiyan teolojisinde var olan dikotomiye açığa çıkardığını aktarır. Şöyle ki Tanrı, mutlak iyi ve yüce güç olarak, Ortodoks doktrinin baskın yapısını temsil ederken, varlığını Tanrı'ya borçlu olan Şeytan, teolojik karşı yapıyı temsil eder. Şeytan tezat, güçsüz bir varlık olduğu için Tanrı olmadan var olamaz (Avdikos, 2011: 109). Steward'ın ortaya koymuş olduğu yapı, İslamiyet'e de oldukça uygundur. Şeytan kötülüğün temsilcisi olarak karşı yapıyı temsil etmesine karşın varlığını Allah'a borçludur. Bu açıdan kargışlar, uyandırılan/çağrılan otorite açısından ikiye bölünmüş bir yapı gösterir. Allah'ın müdahalesini çağrıştıran kargış örnekleri şunlardır:

Allah ciğerlerinden tutulasın inşallah (Oğuz vd., 2007: 53).

Allah'ın ateşine gelesin (Oğuz vd., 2007: 54).

Allah mal maşat versin de ağız tadı vermesin (Büyükokutan, 2009: 258)

Allah-u Teâlâ dert versin dermanını bulma inşallah (Oğuz vd., 2007: 55).

Allah el kınamaz ayrılığı vere. (Aksoy, 1945: 392).

Allah ahrete gadan sen sürün (Oğuz vd., 2007: 57).

Allah, tor atların kuyruğuna gelesin (Demiray, 1974: 15).

Bana çektirdin Allah da sana çektirsin (Oğuz vd., 2007: 59).

Allah iki yakarı bir araya getirmeye (Uysal, 2019: 629)

Allah işini rast getirmesin (K1).

Allah gittiğin yollardan getirmesin (Oğuz vd., 2007: 58).

Ağzına çor deysin (Kemaloğlu, 2011: 105).

Allah kör kötürüm olursun da elime düşersin inşallah (Oğuz vd., 2007: 58).

Allah gamyonların altında kal (Oğuz vd., 2007: 57).

Allah rezil eyleye, taştan demir eyleye (Öztürk, 2012b: 746).

Bana zararın dokundu. Allah sana zarar atsın (Oğuz vd., 2007: 57).

Allah da seni yahsun üç günlük gelirken (Bulut, 2017: 348).

Tanrı kargışlarda cezalandırıcı olarak değil ihlal edilen ahlakî normu geri getirme ile yüce adaletin ifadesi olarak Tanrı'yı çağırılan kargışlarda kaydedilir. Söylemin gücünü pekiştirmek adına Tanrı'nın müdahalesi beklenir. Şeytan kargış alanın fiziksel ve zihinsel yıkımını üstlenen acımasız bir cezalandırıcıdır (Avdikos, 2011: 109). Kargışlarda bütün ürkütücülüğü ve korkunçluğuna rağmen kötülük temsilcisi (şeytan, cadı) çağrılır. Bunlara örnek olarak şu kargışlar verilebilir:

Şeytanından bul (Oğuz vd., 2007: 59).

Yüzünü şeytanlar görsün (Oğuz vd., 2007: 64).

Şeytanlar cinliler uylaya inşallah (Şeytanlar cinler seninle uğraşsın, çarpıl inşallah) (Atmaca, 2019: 61).

Yüzüne şeytan baksın (K2).

Bu kargışlar dikotomik yapıda otoritenin uyandırılması noktasında tercih yapılmayıp her iki otoritenin de çağrıldığı kargışlardır. Bu yapıdaki kargışlar çok yaygın olmamakla beraber kargışçının kargış ettiği kişide oluşmasını isteği maddî ve manevî tahribatin yoğunluğunun fazla olması noktasında yapılmış bir tercih olarak düşünülebilir. Her iki otoritenin de çağrılmış olması kargışın cezalandırıcı niteliğinin yüksek olacağı fikrini uyandırabilir.

Allah belanı versin. Şeytanından bul (Oğuz vd., 2007: 57).

Allah belanı, şeytan selanı versin (Oğuz vd., 2007: 59).

3. Bir Anti-yapı Olarak Kargışlar

Herbert Fingarette, insan hayatının her noktasında törenlerin oldukça etkili olduğunu dolayısıyla sosyal etkileşim içerisinde oluşturduğumuz sözel ifadelerin ritüelistik değeri olduğunu vurgular. “İnsanın varoluşunda törenin kapladığı yerin ne kadar büyük bir alan olduğunu... görmüş bulunuyoruz. Vaatler, taahhütler, mazeretler, dilekler, şikâyetler, antlaşmalar... Bunlar ve daha birçok şey törenden başka bir şey değildir. Bu yüzden denilebilir ki, hayatımızın insana ait kısmı tören aracılığıyla yaşanmaktadır” der (James, 2013: 142-143).

Günlük hayat içerisinde oldukça sık şekilde başvuru alan kargışlar, sözlü kültür ürünü olmanın dışında sosyal ilişkilerin merkezinde toplumla etkileşimimizi düzenleyen ritüelistik unsurlardır. Bourdieu, kamusal alanın önemine odaklanarak kargışı sadece bir duygusal patlama olarak değil, sosyal ilişkilerin sınırlarını yıkmayı ya da kesmeyi amaçlayan bir ritüel olarak ifade eder. Bourdieu'nun teorisi, sözel değişimlerin sembolik baskının etkileşimi olduğu bir çerçeve oluşturuyor; kargışın ritüel hareketini, toplumsal dengenin bir destekçisi olarak kendini gösterme gücünü meşrulaştıran bir süreç olarak anlamamızı sağlayan bir çerçevedir (Avdikos, 2011: 92-93).

Turner (2018), Strauss'un “yapı” kavramına karşı “Anti-Yapı” kavramını geliştirerek ritüellerde yer alan simgelerin toplumsal yapı içerisindeki işlev ve yerini ortaya koymuştur. Simgelerin kültürel sistemdeki anlam ve yorumlarına değinmiştir. Toplumsal dramının sosyal yapı içerisindeki yeri, yapının oluşmasına katkısı ve toplumsal çözülmenin engellenmesindeki önemi ayrıca vurgulamıştır.

Turner, toplumsal yapının statik değil aksine dinamik bir yapıda olduğunu göstermiş, toplumsal yapıların sürekli bir bozulma ve yeniden bütünleşme ile kendini var ettiğini ortaya koymuştur. Turner, ortaya koymuş olduğu anti-yapı kavramı ile ritüellerin şu üç aşamada incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. i) mevcut toplumsal düzen ya da yapı, ii) liminality olarak da ifade edilen anti-yapı aşaması (communitas durumu), iii) topluluk ve kültürle yeniden bütünleşme (Turner, 2018: 97).

Kargış etme ritüelini anti-yapı içerisinde inceleyecek olursak; kargışçı mevcut toplumsal düzen ya da yapıda kendisine sosyal çevresinin haksızlık yaptığını düşünür. Kargışı bir araç olarak kullanarak mevcut düzenin bozulumunu arzularak kendi haklı düzenini oluşturur. Oluşturduğu haklı düzende uyandırdığı/çağırdığı otoritenin incindiği kişiye hedeflediği doğrultuda zarar vermesini bekler. Kişi, söz konusu otoriteye inancını ve teslimiyetini ifade ederek uyandırılan/çağırılan otorite karşısında güçsüzlüğünü, acizliğini kabul etmiş olur. Otorite aracılığıyla kargışçının istediği düzen kurulduğunda ise psikolojik olarak tatmin olur, rahatlar. Böylece toplum veya kültürle yeniden bütünleşir.

Bir toplumun temel önceliği; kültürel sermayesini, algılarını ve sosyal ilişkilerini ve onun bütünlüğünü garanti eden ve yeniden üretimini kolaylaştıran gündelik ve ritüel davranışlarını korumaktır. Bu anlamda, bir kargış, dinleyiciyi kargışın yan etkileri konusunda uyararak ya da dinleyicinin fiziksel ve entelektüel olarak marjinalleştirilmesiyle hatta direnmeye cüret edenleri yok ederek toplumsal yapıyı pekiştiren bir anti-yapı olarak ele alınabilir (Avdikos, 2011: 98).

Kargışın güç ilişkilerini yönetmek için bir araç haline gelmesi ve olumsuz enerjiyi çekmesi, Turner'ın anti-yapı konsepti çerçevesinde daha iyi anlaşılmaktadır (Avdikos, 2011: 110). Kargış alan kişi, kültürel bellek gereği kargışın etkilerini bildiğinden sapma davranışından uzaklaşarak uyma davranışı sergiler. Kargışçı, sosyal çevresinden kaynaklı hak etmediği bir davranışa maruz kaldığını düşündüğünde kargışı bir araç olarak kullanır. Bu bağlamda kargışın kontrol mekanizmasının bir unsuru olarak çalıştığını vurgulamak gerekir. Toplumsal çözülmenin engellenerek bireyler arasındaki bütünleşmenin sağlanması, kontrol mekanizmasının işlerliğine bağlı olduğu için kargışın bu yapıya yapmış olduğu katkı önemlidir.

Kargışlarda yer alan anti-yapılar (şeytan ve ruhlar), üyeleri temel dini ve sosyal ilkeleri ihlal ettiğinde gizlenen tehlikelerin Hristiyan ve sosyal topluluğunun üyelerine hatırlatmalarıdır. Kargışlar, yerel kültüre ve dinin doktrininden sapanlar için anti-yapının toplumsal ötekileştirme ve damgalanma tehdidinin negatif enerjisini aktarmak için kullanılan iletişimin dilbilimsel biçimleridir (Avdikos, 2011: 109).

Kargışlar, negatif yüklerini anti-yapıdan (Şeytan ve ruhlar) alırlar. Bu bilgiyle donanmış olan, sosyal olarak zayıf olanlar (anne-babalar, yaşlılar ve yoksullar) mevcut sosyal ve kültürel normların ihlal

edilmesini önlemek için kargışın tehdidini savururlar. Dinî ve sosyal topluluğun üyeleri, temel kuralların ihlal edilmesinin onları sosyal damgalama ve marjinalleşmeye götürebileceğinin eşit derecede farkındadırlar (Avdikos, 2011: 110).

Kargışların toplumsal kontrole olan katkısından yukarıda bahsetmiştik. Bu durumun toplumsal çözülmeyi engelleyerek toplumsal bütünleşmeye katkısı olacağı açıktır. Kültürel belleğe kodlanmış davranış kalıplarının sergilenmediği takdirde çağrılan otorite ile cezalandırma isteği kargış edilen kişiyi maddî ve manevî tahribat ile tehdit ederek uyarıcı nitelikte bir işleve sahip olacaktır. Kargışlar, yeni bir sosyal yapının inşasının isteği şeklinde ortaya çıkabileceği gibi var olan sosyal yapının çeşitli yönlerden değişmesini de dile getirebilir. Bu yönler; akrabalık ilişkileri, cinsiyet rolleri, ekonomik yapı vb. olabilir.

4. "Araçsal Sebep": Bulaşıcı Bir Hastalık Olarak Kargışlar

Avdikos, Sidzingre ve Zempleni'nin Afrika'da hastalıkların nedensellikleri için kullandıkları "araçsal sebep" terimini kargış etme sürecine uyarlar. Avdikos, kargış etme sürecini bulaşıcı bir hastalığın bulaşma sürecine benzetir. Kargışlar, sosyal kirlilik içerisinde negatif enerjinin aktarılması ile marjinalleşir. Hastalıkta olduğu gibi enfeksiyon doğal bir cisme taşınır. Bu durum kültürel sermayeyi göz ardı ederek ona zarar verenlerin damgalanmasını sağlar. Bir diğer katkısı ise mevcut sosyal örgütlenmeyi koruyacak ideolojik bir anti-yapının inşa edilmesidir (2011:103). Avdiskos'un düşüncelerinde de görülebileceği üzere sosyal örgütlenmenin korunması, anti-yapının oluşturulmasına bağlıdır. Bu süreci başlatacak olan ise tıpkı bir hastalığın yayılmasında olduğu gibi enfeksiyon oluşması yani kargış edilmesidir.

İslamî dairede ise Peygamberin beddua ediş tarzından hareketle beddua konusunda kişilerin yapması gereken mecbur kalmadıkça bedduaya başvurulmaması, mecbur kalındığında ise lanet sağanağı yerine nezih bir üslupla Allah'tan hak ve adalet hükmünün niyaz edilmesidir (Çağıl, 2010: 137). Ayrıca İslam alimleri, Müslümanların olur olmaz sebeplerle birbirleri aleyhine beddua etmelerinin İslam ahlakıyla uyuşmayacağına dikkat çekmişlerdir. Dahası mutasavvıf ahlakçılar, bedduanın tasavvuf edeple bağdaşmadığını vurgulamışlardır (Çağırıcı, 1992: 298).

Beddualar üzerine yaygın olan inanışta bedduacının manevî birikimine göre bedduanın tutma derecesinin değişkenlik gösterdiği görülür. Veli, dede, baba vb. ad verilen manevî şahsiyetlerin ulu şahsiyetlerine bağlı olarak beddualarının tutacağına inanılır.⁶ Kargışların menkıbelerde, halk inanışlarında ve ziyaret yerlerindeki ritüellerde bir görünüm alanı olarak velinin şahsiyeti aracılığıyla gerçekleştirildiği görülür. Böylece ulu kişinin şahsiyetinde adaletin kuruluşu ve nihai cezanın ortaya çıkışı vurgulanır. Ayrıca Siirt menkıbelerinde velilerin manevî şahsiyetleri hakkında yıkıcı etkide bulunan kişilere karşı kargışlar ettiği de görülür. Bunun dışında gönlünün temiz olduğu düşünülen kişiler, mazlumlar ve yöreden yöreye değişmek üzere anne ve/veya babanın çocuk üzerine beddualarının tutacağı düşüncesi hakimdir. Söz konusu bu inanışlar beddualar konusunda halkın tutum ve davranışlarını düzenler ve bedduacının takınması gereken tavrı belirler.

5. Hedef Unsurlar: Kargışlarda Hedeflenen Yapılar

Kişinin sosyal çevresinin etkileşimi sonucunda yaşamış olduğu sorunlar kargışlara kaynaklık eder ve kişiler, kurumlar, düşünceler vb. kargışın hedefi haline gelir. Bu yapılara karşı otorite uyandırılarak kötü bir durumun gerçekleşmesi beklenir. Kargışlar, sağlam bedeni ve zihni hedefler. Amaçları duyu kaybı (özellikle görme ve duyma), tedavi edilemeyen hastalıklar ve korkunç yollarla ölümdür. Bu sayede manevî anlamda marjinalleşmiş kargışlı maddî anlamda (fiziksel olarak) da marjinalleşmiş olur (Avdikos, 2011: 104).

Kargışçı, haksızlığa uğradığı, incindiği unsura karşı maddî ve manevî zarara aracılık edeceği kargışı belli başlı hedef yapılara yönlendirir. Avdikos, kargışların genel olarak ölüm ve ruh, beden, refah şeklinde üç yapıyı hedef aldığını aktarır (2011: 104). Kargışın tahrip edici, yıkıcı etkisi ve dönüp dolaşık kargış eden kişiyi bulacağı inanışına bağlı olarak kargışçının ihtiyatlı olması ve kargış edilen kişinin kargışı hak edişinden emin olması gerekir. Kargışın bu tehlikeli yanına bağlı olarak hedeflenen unsurlar,

⁶ Kargışların sosyal kontrol aracı olması hakkında bk. Kocaer, 2007; Akçakaya, 2019. Ayrıca dini-karizmatik ulu şahsiyetler hakkında anlatılan anlatıların manevî şahsiyetlere bağlı olarak kontrol mekanizmasını sağlaması hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akin, 2020.

kargışçıda gerçekleşmiş olan zarara, tahribata ve kargışçının psikolojik yapısına ve son olarak bütüncül anlamda olayının önemine göre değişkenlik gösterir (Kaya, 1997: 99). Kargış kullanımında hedeflenen unsurlar, kargış içerisinde çeşitli söz kalıplarıyla ifade edilir (Boratav, 2000: 118). Bu noktada, üslup ve anlam bakımından bütün açıklığı ve sertliğiyle ölümü ve ruhu hedefleyen kargışların ağır fiziksel ve/veya duygusal tahribat sonucunda ifade edildiği söylenebilir.

5.1. Ölüm ve Ruh

Ölüm yani yaşamın son bulması, mistik ve gizemli boyutu sebebiyle insanların her zaman ilgisini çeken bir konu olmuştur. Geçiş dönemlerinin birisi olan ölüm üzerine birçok gelenek görenek oluşmuş, ritüeller şekillenmiştir. Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısı halk düşüncesinde tedirginlik oluşturur ve davranış, araç-gereç, meteorolojik ve hayvan hareketlerini ölümün bir işareti ve ön belirtisi olarak sayarlar (Örnek, 1971: 15). Halk düşüncesindeki bu tedirginlik hali, kendini kargışlarda da göstermektedir ki bu tedirginlik hali zaman zaman yerini korkuya bırakır. Bu noktada kargışçı, kişinin korkusunun üzerine gitmek, psikolojisini bozmak amacıyla ölüm isteğini ifade eder. Ölüm ve ruhu hedef alan kargışlarda mezar, cenaze, tabut, musalla taşı, kefen, yerin dibi vb. ölümü çağrıştıran sözcük hazinesinin kullanıldığı görülür.

Ölümlle ilgili kargışlarda kargışçı başına gelebilecek şeylerden en kötü olanını seçerek kargış etmekte ve kendi teolojik korkularını ifade etmektedir. Böylece ölüm sırası ve sonrasıyla ilgili trajik sahneler ifade edilmiştir (Dağlı, 2020).

Al kanların altından aksın (Oğuz vd., 2007: 63).

Anan baban ölsün, duvar diplerinde büyü (Özdamarlar, 1997: 183).

Can verirken günahımı bilesin (Kaya, 2001: 79).

Cenazeni yuyan tükürsün kaçsın. (Kaya, 2001: 141).

İnleye inleye geberesin (Akalin, 1990: 213).

Dal devrilesin, yiğit ölesin (Akalin, 1990: 183).

Gök ekin gibi biçilesin (Akalin, 1990: 195).

Yaşın yerde sayılsın (Akalin, 1990: 251).

Ölü haberin gelsin (Uysal, 2019: 638).

Ölün mezar bulamasın (Akalin, 1990: 233).

Allah canını alsın (K3).

Allā çıranı söndüre (Atmaca, 2019: 58).

Tahtaya gelesice/gelesin (Akalin, 1990: 244).

Tahtalıköye gidesin (Akalin, 1990: 244).

Teneşirlerde paklanasın (Akalin, 1990: 245).

Kara yerin karanlığına giresin (Akalin, 1990: 253).

Mezarını sinkurtlar deşesice (Öz, 2002: 288).

Mezara yan gelesin (Uysal, 2019: 640).

Ölesin, kökün yeryüzünde kala (Albayrak, 2012: 16).

Vermezsen paramı kefen paran olsun (Oğuz vd., 2007: 64).

Yedi yorgan parçalamadan ölmesin (Bayrı, 1947: 53)

Yensiz yakasız gömlek giyesin (Akalin, 1990: 204).

Gözünü toprak doyursun (K4).

Tabutun bayraklara sarılı gele (Uysal, 2019: 636).

Azrail başını beklesin (K5).

5.2. Beden

Bedeni hedef alan kargışlar, genelde kişiye bir hastalık buluşmasını ve bu hastalığın dermanı olmaması isteğini ifade eder. Kargışçı kargış ettiği kişinin çaresi olmayan hastalıklar içinde kalmasını veya iyileşene kadar derin acılar çekmesini diler. Hastalığın dışında yaralanma, sakat kalma, duyu yetilerinin kaybedilmesi vb. dilenebilecek diğer unsurlardır. Bu tarz kargışlar genel anlamda bütün bedeni hedef alabileceği gibi bir organa veya bir bölgeye karşı yoğunlaştığı da söylenebilir. Meraklis; kargışçıların insan vücudunun bölümlerine atıfta bulunarak olağanüstü yaratıcılık gösterdiğini, gözler, göz bebekleri, yutak gibi organlarla insan anatomisi hakkındaki bilgisini ve sözel olarak dil becerilerini gösterdiğini vurgular (Avdikos, 2011: 97). Nitekim bedenin tamamen yok edilmesi ya da bir organın işlevini durdurması, kargışçının acısının dinmesini sağlayacaktır. İncelediğimiz kargışlarda göz hedef yapısının çok kullanıldığını görmekte beraber hemen hemen bütün uzuvları, organları hedef alana kargışların olduğu dikkat çekmektedir. Sözlü kültürdeki anatomi bilgisini göstermesi ve kargışlarda yer alan söz varlığının ortaya konulması adına her bir hedef yapısına örnek olacak şekilde kargışları vermeyi uygun görüyoruz.

Allah bedenini şirin etmeye (Uysal, 2019: 634).

Bedenin yerde çürüye (Uysal, 2019: 635).

Felç, melemet olan (Uysal, 2019: 635).

Alnının ortasından vurulasın emi (Atmaca, 2019: 58).

Burnu dığlayasica (Atmaca, 2019: 60).

Gözüne patlama düşe (Uysal, 2019: 636).

Gözün dizin dursun (Oğuz vd., 2007: 65).

Gözünün ferî sönesice (Atmaca, 2019: 58).

Ağzından burnundan kan gele (Akalin, 1990: 161).

Ağzın yara gele, sırtın yere gele (Albayrak, 2012: 120).

Ağzına çor deysin (Kemaloğlu, 2011: 104).

Çenesi sıkılasica (Atmaca, 2019: 58).

Allah dırnağını uzatmaya (Uysal, 2019: 634).

Allah etini tırnağından ayıra (Türkyılmaz, 2004: 129).

Ayağı çolak, başı kabak olasın (Akalin, 1990: 166).

Ayağa kalkamıyan (Uysal, 2019: 640).

Bağrımı bit, malını it yesin (Üçer, 2009: 303).

Bağırsakların bacaklarına dolansın (Başar, 1972: 202).

Başın bozula (Akalin, 1990: 169).

Başını yesice (Atmaca, 2019: 60).

Başına kara leçek bağlansın (Kırcı, 2008: 78).

Boğazına yılan aksın (Albayrak, 2012: 120)

Boynun armut çöpüne, cesedin sineğe dönsün (Uslu, 1991: 63).

Boyun posun devrilen (Uysal, 2019: 641).

Boyun posun kara yellere gelsin (Oğuz vd., 2007: 58).

Boyun devrilsin (K6).

Ciğerlerin paralansın (Oğuz vd., 2007: 63).

- Ciğerin ağzına gelsin (K7).
 Cigerin ağzından tüküle (Kemaloğlu, 2011: 106).
 Dilin dursun (Oğuz vd., 2007: 63).
 Ellerin kırılın, kolların kopsun (Oğuz vd., 2007: 63).
 Elin gurusun (Atmaca, 2019: 58).
 Kafana taş da yağsın (Oğuz vd., 2007: 59).
 Kolun kanadın kırıla (Akalin, 1990: 223).
 Allah senin kolunu kanadını kıra (Uysal, 2019: 634).
 Sidiği dursun (Oğuz vd., 2007: 61).
 Etlerin tüküle (Uysal, 2019: 636).
 Üreyine bıçak batsın Kırcı, 2008: 78).

5.3. Refah

Kargışlar her zaman ruhu, bedeni hedef almaz ya da ölüm isteğinde bulunmaz. Nispeten daha hafif nitelikte olduğunu söyleyebileceğimiz bazı kargışlar; ruhun kaçırılması, ölüm, hastalık gibi oldukça sert istekler yerine kişinin refahını hedef alır. Bu tarz kargışlarda refahın hedef alınarak kişinin ekonomik, sosyal, kültürel vb. açılardan zor duruma düşmesi temenni edilir. Refahı hedef alan kargışlarda kargışçının kargış ettiği kişiyi diğer hedef yapılarına göre daha yakından tanıdığı yorumu yapılabilir. Kargışçı, kişiyi tanıdığı için hangi açılardan zor durumda kalabileceğini bildiğinden o yapıya yönelik istekte bulunur. Örneğin kişi bir uyuşmazlık halinde hayvancılık yaptığını bildiği bir kişiye hayvanları üzerinden kargış edecekken tarımla uğraştığını bildiği bir kişiye mahsulünün zarar görmesi noktasında kargış eder. Refahı hedef alan kargışların halk arasında “gün görmek”, “yüzü gülmek” olarak adlandırılan sağlık sıhhatin yerinde olması, fizyolojik ve psikolojik bütünlüğe karşı olduğu görülür.

- Allah çoluk çocuk ekmeği yedirmeyi nasip etmesin, el kapılarına el açasın (Oğuz vd., 2007: 56).
 Çocuk yüzü görmeyen (Uysal,2019: 637).
 Beşik tıkırtılarına hasret kal (Büyükokutan, 2009: 255).
 Allah mal maşat versin de ağız tadı vermesin (Büyükokutan, 2009: 258).
 Ekmek tavşan olsun sen tazı ol seğırt seğırt tutama (Oğuz vd., 2007: 60).
 Kurban olduğum Allah size evlat yüzü göstermesin (Oğuz vd., 2007: 62).
 Malının hayrını görmeyesin (Oğuz vd., 2007: 61).
 Yudumun ağzında kala (Akalin, 1990: 160).
 Soban tüte, damın damlaya, çocuğun ağlaya (Uysal, 2019: 634).
 Ocağın tütmesin (K8).
 Sünger düşün başın yarılın (Akalin, 1990: 170).
 Yedi sene dul kalasın, sekizinci sene bî-murat gidesin (Akalin, 1990: 192).
 Yetmiş yerde yetmiş belaya tuş olasın (Akalin, 1990: 172).
 İlençlerden kurtulmayasın (Akalin, 1990: 212).
 Kepeğin (rızkın) kesilsin (Akalin, 1990: 220).
 Ekmek tavşan ola, sen kaplumbağa olan, kovalayan da yakalayamayan (Uysal, 2019: 638).
 Allah muradını gözünde koya (Uysal, 2019: 634).
 Gün görmeyen, murad almayan (Uysal, 2019: 635).
 Gün görmeyesin (K9).

İki cihanda yüzün gülmeye (Atmaca, 2019: 60).

Sicahta ayrana sağuhta yorgana muhtaç kalasın (Kemaloğlu, 2011: 111).

Ocağın sönsün (Kırcı, 2008: 77).

Rosaldo; toplum üyelerinin özellikle kadınların, özel/aile alanlarını korumak için mutlak yetkiye sahip olduğunu vurgular. Bu sebeple alanını koruyabilmek adına kargışların sosyal ilişkileri yıkmaya ve yeniden düzenleme yetkisini kullanır. O savunmasız ve zayıftır. Onun tek direniş yolu, ona bir sosyal asimetri durumunu düzeltme olasılığını veren kargış etmektir. Dahası, kargış etkinliğini kanıtlarsa, toplumsal bir denge -ancak yanılıcı- yeniden kazanılır (Avdikos, 2011: 93). Dolayısıyla özellikle kadınlarının kargışın yıkıcı özelliklerine başvurması, tamamen kendini ve sevdiklerini koruma ve güvende hissetme amaçlı ilkel bir dürtü kaynaklıdır olması muhtemeldir. Kendi alanına müdahale edildiğini düşünen kişi; kargışın ruha, bedene, refaha karşı yıkıcı etkisine başvurmaktan kaçınmaz. Kargış kullanımının cinsiyete bağlı değişkenliği konusunda kargışçı rolünün dışil kimlik arasında yaygın olduğu yorumu yapılabilir. Eril kimlik arasında ise kargışa nazaran yine formel ifadelerden argo kullanımının yaygın olduğu yorumu yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Ölüm, hastalık, yaralanma gibi insanın üstesinden gelmekte zorlandığı ya da gelemeyeceğini düşündüğü durumlarda yoğun olarak hissettiği acı, üzüntünün dışavurum şekli olan kargışlar yapısı ve anlam dünyası ile kişiöğlunun sosyo-psikolojik durumunun aktarılmasında işlevsel bir sözlü kültür ürünü olmuştur. Kargışlar yoğun duyguların aktarılmasında bir araç olarak yer almasından duyguların akıcılığına bağlı olarak kargışçı, dil yetkinliğine uygun şekilde akıcı bir şekilde hislerini ifade eder.

Sonuç olarak kargışlarda, iki karşıt unsurun barındırılması ve uyandırılması bakımından "dikotomik yapı"nın yoğun bir şekilde yer aldığı görülür. Kargışçı, kargış ettiği kişiyi cezalandırma bağlamında Tanrı'yı veya Tanrı'nın karşısında olumsuz bir güç olarak Şeytan'ı çağırmayı tercih edebilir. Bir diğer kavram olan "anti-yapı"da kargışlardaki sosyal yapının dengelenmesi ve düzenlenmesi işlevi dikkat çeker. Kargışlar oluşturduğu etki sebebiyle bireyler arasında hızlı bir şekilde yayılır. Kargışlar, ağızdan çıktığı andan itibaren duyguların bir ifadesi, aynı zamanda kargış edilen kişiden karşılığını alacak bir araç niteliğindedir. Bu durum "araçsal sebep" olarak nitelendirilir. Kargışlar, temelde yapı ve anlam olarak bir hedefin üzerine kurgulanır. Kargışçı bireysel, toplumsal, duygusal, ekonomik vb. bir sebepten dolayı kargış ettiği kişinin bir unsurunu hedef alarak büyük güçleri uyandırıp ona zarar vermek ister. Bu temel unsur ise "hedef-yapı" olarak adlandırılır.

Kaynakça

- Aça, M. (2002). Tıva Türklerinin alkışları (algış yöreel) üzerine notlar. *Millî Folklor*, 56. 166-178.
- Akalın, L. S. (1990). *Türk dilek sözlerinden-alkışlar kargışlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akçakaya, N. (2019). Sosyal kontrolün başka fenomenleri gramatik yapılar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 403-442. <https://doi.org/0.17550/akademikincelemeler.474008>
- Akın, E. (2020). Alevi ve Sünni inanç dairelerinde kültürel süreklilik bağlamında sosyal kontrolün sağlanması: Siirt ve Muş menkıbelerinin karşılaştırmalı incelenmesi. B. Akın (Yay. haz.). *Ritüelleri ve anlatılarıyla kutsal mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi örneği)* içinde (s. 231-281). Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Aksoy, Ö. A. (1945). *Gaziantep ağzı II. deyimler, meşhur sözler, arasözleri, dualar, beddualar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Albayrak, N. (2012). *Halk edebiyatı. kapsamı, biçimi ve tür özellikleri, literatürü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Atmaca, E. (2019). Antalya ağızlarında dua ve beddualar. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 19, 42 – 80.
- Avdikos, E. G. (2011). May the devil take your head and brain: the curses of Karpathos, Greece, social counterstructures, and the management of social relations" *The Journal of American Folklore*, 124(492), 88-117.

- Başar, Z. (1972). *Erzurum'da tıbbi ve mistik folklor araştırmaları*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Bayrı, M. H. (1947). *İstanbul folkloru*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Bulut, S. (2017). Giresun ili ve yöresi ağızlarında kadın. *KSBD*, 9(2), 325-355.
- Beydili, C. (2005). *Türk mitolojisi ansiklopedik sözlük*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Çağıl, N. (2010). Beddua olgusu bağlamında *Enbiyâ 112*'nin çağrıştırdıkları üzerine. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 123-138.
- Çağrı, M. (1992). Beddua. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çiftçi, A. (2009). Bedduaların anlam açısından incelenmesi. E. Gürsoy Naskali (Yay. haz.). *Lanet kitabı* içinde (s. 7-59). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. & Çobanoğlu S. (2015). Türk halk kültüründe konuşmalık türler bağlamında sözel nasihatler, dua ve beddualar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 1-32.
- Boratav, P. N. (2000). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Büyükokutan, A. (2009). Muğla yöresinde kargışlar. E. Gürsoy Naskali (Yay. haz.). *Lanet kitabı* içinde (s. 253-269). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dağlı, A. (2020). Beddualarda ölüm, kabir ve kıyamet korkuları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3), 1067-1088.
- Demiray, M. G. (1974). Gemerek folkloru ilençler, kakışlar, inançlar, mahalli deyim ve kelimeler. *Sivas Folkloru Dergisi*, 18, 15-22.
- Duymaz, A. (2000). Sihir şiirlerinin bir türü olarak alkışlar. *Millî Folklor*, 45, 15-21.
- Elçin, Ş. (1998). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ersöz, S. (2014). Türkiye Türkçesi doğu grubu ağızlarında bedduaların işlevleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 14(2), 1111-1128.
- Harmancı, M. (2012). Dede Korkut hikâyelerindeki alkış ve kargışlara işlevsel bir yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 1-17.
- James, W. (2013). *Törenselleşen hayvan: yeni bir antropoloji portresi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kasimoğlu, S. (2018). Elektronik kültür ortamında bedduaların dönüşümü. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 47-58.
- Kaşgarlı M. (2005). *Divânü Lugâti't-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kaya, E. (1968). Van bedduaları. *TFA*, 231(11), 10.
- Kaya, D. (1997). Dualar ve beddualar. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4, 99-121.
- Kaya, D. (2001). *Folklorumuzda beddua söyleme geleneği ve Türk halk şiirinde beddualar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, D. (2007). *Türk halk edebiyatı terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kemaloğlu, M. (2011). Terekeme – Karapapak Türklerinde dualar (alkışlar) ve beddualar (kargışlar). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 95-114.
- Kırcı, E. (2008). Türkiye Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesinde dualar ve beddualar. *Millî Folklor*, 7, 74-78.
- Keskin, A. (2016). "Sevdiğin dizi gün değiştirsin": Leyla ile Mecnun dizisindeki kargışların (beddua) pragmatik analizi. *Millî Folklor*, 109, 44-57.
- Keskin, A. (2017). Türk dünyası folklorunda ortak bir ritüel türü: alkışlar. *4. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (26-28 Nisan)*, Niğde, 29-36.

- Keskin, A. (2018a). Hakk-Muhammed-Ali Dedim Şah Hatâyî şiirinde estetik bir dinamik olarak niyaz ve kaynakları. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 15, 121-147.
- Keskin, A. (2018b). *Alkışlar-kargışlar ve konuşmanın etnografyası kuramı örnekleminde halkbilimi çalışmalarında tür kavramı ve tür incelemesi*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Keskin, A. (2019a). Alkışlar ve kargışlar örnekleminde folklor ve disiplinlerarasılık. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Keskin, A. (2019b). Alkışların (dua/iyi dilek) ve kargışların (beddua/kötü dilek) terim, tanım ve tasnif problemlerine bağlam merkezli bir yaklaşım. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 74. 205-220.
- Keskin, A. (2020). *Türk kültüründe alkışlar (dualar/iyi dilekler) ve kargışlar (beddualar/kötü dilekler)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Kocaer, S. (2007). Bir sosyal kontrol aracı olarak beddualar ve internet. *Millî Folklor*, 75, 30-33.
- Oğuz, Ö. & Ağır, M. & Çakır, Ş. (2007). *2006 yılında Çorum'dan derlenen alkışlar kargışlar ve ninniler*. Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Öz, H. (2002). *Antalya-Manavgat ilçesi halk kültürü üzerinde bir inceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Özdamarlar, K. (1997). *Develi ve yöresinin folklor, halk edebiyatı ve etnografyası* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Öztürk, J. (2012a). Antakya ağızında kargışlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 1-19.
- Öztürk, J. (2012b). Antakya ağızında kargışlar. *Prof. Dr. Mine Mengi adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011)*. Adana: Çukurova Üniversitesi Yayınları.
- Terzioğlu, Ö. (2007). Alkış ve kargışların, sözlü kültürdeki yerleşik kodların aktarımını ve yeniden üretimini kolaylaştıran biçimsel özellikleri. *Millî Folklor*, 75, 34-37.
- Türkyılmaz, M. (2004). *Suşehri folkloru*. Ankara: Önder Matbaacılık.
- Turner, V. (2018). *Ritüeller yapı ve anti-yapı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Uslu, M. (1991). Yozgat'tan derlenen beddualar. *Millî Folklor*, 9, 62-63.
- Uysal, Y. (2019). Adıyaman halk kültüründe dua ve beddualar (alkışlar-kargışlar). *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology*. 29(2), 621-644.
- Üçer, M. (2009). Sivas yöresinde beddualar. E. Gürsoy Naskali (Yay. haz.). *Lanet kitabı* içinde (s. 301-309). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Kaynak Kişi Dizini

1. A. G., (1968), Siirt Merkez, İlkokul, İşçi.
2. H. B., (1958), Siirt Merkez, Lise, Emekli.
3. M. G., (1962), Siirt Merkez, Lise, Emekli.
4. A. G., (1968), Siirt Merkez, İlkokul, İşçi.
5. K. S., (1968), Siirt Merkez, İlkokul, İşçi.
6. T. B., (1970), Siirt Merkez, İlkokul, İşçi.
7. H. B., (1972), Siirt Merkez, Lise, Emekli.
8. M. A., (1962), Siirt Merkez, Lise, Emekli.
9. K. K., (1958), Siirt Merkez, Lise, Emekli.

Extended Abstract

Since the oldest times that communication begins to be shaped through the language, people are intensively due to their formal discourse due to the cultural background it hosts. These formal structures are cultural legacy with significant functions in culture transmission as verbal culture products. Due to the nature of the tongue, feelings such as joy, sadness, helplessness, gratitude are transferred through speaking language and frequently preferred expressions in the tradition. Curses may also be considered between the most intensely used formal discourses when the degree of preference in the daily language is considered. Curses that express an aspect of one's life; In short, a person, the object can be defined as bad requests about the situation. Curses are the form of expression of pain and sadness in which people feel intensively in cases where death, disease is difficult to overcome or may not be able to handle. It has also been a functional verbal culture product in the transfer of the socio-psychological state and the world of meaning. Curses (imprecations/bad wishes) is one of the most vivid anonymous elements of folk literature in which the value structure of the culture to which it belongs can be read. The means of reaction to the existing structure or to a person is a clear expression of the feelings and thoughts at the point of her falling down. The person who has nothing to do in the face of an injustice by using an undesirable situation, uses curses as a way out of such situations as sadness, anger, despair. As a functional means of culture, the people of the nation are often referring to curses, in terms of the symbolic power of expression and the cultural values that it accommodates.

Curses appear voluntarily or involuntarily in a state of psychological resentment. With expressed bad wishes, the person performs psychological recovery and becomes comforted. Therefore, curses are, in a sense, expressions that reveal the emotional world of the person who expresses the desire to eliminate the source that causes unhappiness. In addition to their personal, subjective qualities, curses are local because they contain mouth differences and original local features; they are universal because they have an important function in conveying emotions. Curses arise from the problem of everyday life. Problems such as evil, injustice and desperation experienced as a result of the interaction of one's social environment are the source of curses. Individuals, institutions, thoughts and actions are the structures targeted by the curse. An authority against these structures is awakened and a bad situation is expected to occur.

In this study, firstly curses were considered in terms of "dichotomy" because they contain two opposite elements in integrity. Next, curses were examined in terms of "counterstructure" in terms of balancing and arranging social structure. After, were examined in terms of "instrumental cause" because of its spread among individuals. Finally, curses were considered in terms of "target-structure" due to its target elements. The curses examined within the scope of "goal-structure" were classified and evaluated in terms of focusing on "death and soul", "body" and "welfare". It is important to re-examine and evaluate the curses, which are frequently used in daily language, within the framework of these concepts. Therefore, for each of the concepts, the samples of the curses obtained from wide geography with the documentation analysis technique were included, and also the curses from the Siirt region as a result of field studies were included in the study.

Curser asks the powers of authority for help while making some requests towards the person he is hurt by his intense emotions. These authorities are God and Satan, which are used as an element of dichotomy in the curse. The God-Satan dichotomy represents the forces that are widely awakened to the point of hurting the other side. Curses identified with good are expressed with God, and curses identified with evil are expressed with Satan. So, it is regulated by two opposing forces. Curses refer to the magical power of the word, as it is expressed in order to awaken and summon extraordinary powers.

Curser thinks that his social circle is unfair to him in the current social order or structure. Using the curse as a tool, he creates his own righteous order, desiring the deterioration of the existing order. He expects the authority he awakens/invokes in the right order he creates to harm the person he is hurt in the direction he is aiming. By expressing his faith and submission to the authority in question, the person accepts his weakness and inability in the face of the authority awakened/summoned. When the order that the kargışçı wants is established through authority, he is psychologically satisfied and relaxed. In this way, the person reintegrates into society and culture.

Curses are marginalized by the transfer of negative energy within social pollution. As with a disease, the infection is carried to a natural body. This allows the stigma of those who harm it by ignoring cultural capital. It is the formation of an infection, that is, the curse, that will start the process of protecting Social Organization, just as in the spread of a disease.

Problems that a person experiences as a result of interaction with their social environment are the source of curses. Hence people, institutions, thoughts, etc. he becomes the target of the curse. It is expected that a bad situation will occur by arousing authority against these structures. Curses target the solid body and mind. Their goal is loss of sensation (especially sight and hearing), incurable diseases, and death by terrible means. Curser directs the curse to the main target structures, where he will mediate material and moral damage against the element that he has been wronged and hurt. Curses generally target three basic structures in the form of death and soul, body, and well-being.

As a result, it is seen that the dichotomic structure is intensely involved in the shrouds of two opposite elements. Curser may choose the God or the Satan which a negative force in the face of God for punishment. Another concept, the "anti-structure" is the function of balancing and regulating the social structure in the curses. Curses spread rapidly among individuals due to the effect they have. This is characterized as "instrumental cause". Curses are basically constructed on a target as structure and meaning. Curser is individual, social, emotional, economic etc. For a reason, he wants to evoke large forces and to hurt him/her. This basic element is called "target-structure".

Araştırma Makalesi • Research Article

Course Materials and Textbook Selection Criteria of English Language Teachers

İngilizce Öğretmenlerinin Ders Materyali ve Ders Kitabı Seçim Kriterleri

Münir Şahin*

Abstract: In this study, it was tried to determine what the criteria used by English teachers working at different school levels in the selection of course materials and textbooks, and what the similarities and differences were in the selection of course materials between different levels. Although the study is a descriptive study, it was carried out in accordance with the phenomenological research pattern, one of the qualitative research designs. Prior to the study, written consent was obtained from the Gaziosmanpaşa University Social and Humanity Studies Committee with Meeting decision number 11.18 on 21.05. 2021 and Protocol Number: E-33490967-044-41105. The participants of the study consist of 51 English language teachers, 15 from primary, 17 from secondary, and 19 from high schools. The opinions of the participants were taken by using a semi-structured guided interview form. Content analysis of the data obtained from the participants were done in a way to create codes and themes, and they were transformed into tables. According to the findings obtained from the study, "visual richness" was the criterion used by the majority of the participants (f=36), regardless of the level in the selection of course materials. Secondly, while primary school teachers prefer fun and up-to-date materials, it is seen that secondary school teachers pay attention to age-appropriateness and entertaining materials. It was observed that participants working at high school level with different priorities expressed similar views. Regarding the textbook selection criteria of English language teachers, visuality was stated as the primary criterion in primary and secondary education, while teachers working at the high school level paid more attention to the way the subjects were taught. The teachers should pay attention to students' ages, genders, levels, interests and goals in language learning while choosing textbooks.

Keywords: Textbook selection criteria, ELT books, Course materials, ELT teachers

Öz: Bu çalışmada farklı okul düzeylerinde görev yapan İngilizce öğretmenlerinin ders materyali ve ders kitaplarının seçiminde kullandıkları kriterlerin neler olduğunu ve farklı düzeyler arasında ders materyali seçiminde benzerlikler ve farklılıkların neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma betimsel bir çalışma olmakla beraber nitel araştırma desenlerinden olgubilim desenine uygun olarak yapılmıştır. Çalışma öncesinde Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun, 21 Mayıs 2021 tarihli E-33490967-044-41105 sayılı 11. oturumunun 18. karar numarası ile yazılı izni alınmıştır. Çalışmanın katılımcılarını 15 ilkokul, 17 ortaokul ve 19 lise olmak üzere toplan 51 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış bir rehber görüşme formu kullanılarak katılımcıların görüşleri alınmış, katılımcılardan elde edilen veriler kod ve temalar oluşturacak şekilde içerik analizi yapılmış ve tablolara dönüştürülmüştür. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre ders materyale seçiminde okul düzeyi fark etmeksizin "görsel zenginlik" katılımcıların çoğunluğu tarafından (f=36) kabul edilen ölçüt olmuştur. İngilizce öğretmenlerinin ders kitabı seçim kriterlerine ilişkin olarak ilk ve ortaöğretimde görsellik öncelikli ölçüt olarak belirtilirken, lise düzeyinde çalışan öğretmenlerini konuların anlatım

*Asst. Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İletişim ve Tasarım Bölümü
ORCID: 0000-0001-5722-496X, munir.sahin@gop.edu.tr

Received/Geliş: 01 July/ Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 10 September/Eylül 2021

Accepted/Kabul: 15 September/Eylül 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

şekline daha fazla dikkat ettikleri görülmüştür. Öğretmenler ders kitabı seçerken öğrencilerin yaş, cinsiyet, ilgi ve dil öğrenme amaçlarını göz önünde bulundurmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ders kitabı seçim kriterleri, ders materyali, İngilizce öğretmenleri

Introduction

“Language is the most important key to lifelong learning and development in the information age” (Güneş, 2011:124). Language is not only a tool that people use to communicate, but also an important instrument equipped with cultural elements that shape people's view of the world. Language can be defined as a system that enables people to understand and explain each other (Crystal, 2008). According to Black (1993, cited by Canbulat & İşgören, 2005), learning a foreign language makes people more creative, enables them to have a rich thinking capacity, develops more organized thinking in terms of thinking skills, and language learners can get higher scores from tests in areas such as reading and mathematics. People learn foreign languages to reach larger communities, find good jobs and understand different cultures (Ghasemi & Hashemi, 2011). In order to encourage people to learn languages other than their mother tongue, the year 2001 was declared as the "European Year of Languages" by EU countries. For the development of students in terms of language and culture and to develop a more positive attitude towards language learning, the age of starting compulsory foreign language learning in countries such as Poland was reduced to 4 years in 2017 (Stec, 2016).

“Teaching materials are tools offered to students by the teacher in different environments during the learning process.” Teaching materials can be pictures, models, printed materials, cassettes that require technology, videos, CDs, web pages and software prepared for educational purposes. Materials should be prepared in accordance with predetermined programs (Kaya, 2006: 26). Foreign language books constitute millions dollar industry, and studies to develop better foreign language textbooks still continue, and materials that meet commercial and pedagogical demands must be developed (Sheldon, 1988). While selecting materials suitable for learner needs is a priority, existing materials should be adapted in cases where suitable materials are not available. In some cases, teachers need to develop their own materials. However, this option may require a lot of effort and time (Newby; cited in Kaya, 2006). Choosing the right materials makes teaching and learning a meaningful activity and aids in age-appropriate language development. If the materials are out of context, uninteresting and difficult, teaching and learning activities turn into an unfounded, and the students lose their motivation (Kito & Kito, 1997).

Course materials are the way the curriculum is delivered to the classroom, and they play an important role in achieving curriculum goals and language dynamics. The language development process will be easier when the materials used in language teaching are interesting, suitable for language development, and related to the subject learned (Dar, 2017:1). The purpose of the course materials used in the classrooms is to develop language learners' communication competencies by creating learners who will use the language effectively (Gilmore, 2007). Textbooks are one of the main educational tools used by teachers in foreign language teaching, especially in the absence of experienced teachers. The curriculum of the textbooks is becoming more and more widespread day by day, as it includes the method to be applied and guides teachers (Ahjaheşuyu, 2014; Hanifa, 2018; White, 2018, Kim, 2015). Textbooks facilitate learning and teaching by exemplifying the most common challenges students face. Textbooks will continue to be published as they are the easiest source for education. Knowing the limitations of ready-made textbooks and materials, this situation raises the importance of choosing foreign language textbooks and materials.

Local and Universal Materials

The content of the materials can affect the attitudes of the students towards the materials. If the materials are full of foreign materials that students are not very interested in, students' motivation towards the lesson may decrease. It can be said that most of the commercial books and materials

prepared especially for English teaching are full of information about countries such as England and America, where English is spoken as a mother tongue, and they do not reflect their local language learning styles and cultural values of language learners (Nguyen, 2005; Hanifa, 2018). As Dar (2012) states, this problem can be solved if the contextual materials are presented by filling them with local elements. Local materials carry cultural elements familiar to the student and can increase student motivation and interest. Brown (2001) and Faidan (2012) have similar views and stated that the use of the student's local motifs as a context will make the materials more meaningful, thus increasing student participation and making language learning more successful. Dat (2003) stated that he supports the use of local language teaching materials as students reflect real life and are familiar with the language used as culture. Most of the foreign language teachers stated that since the books are far from the local language context, the students ask themselves what the proper names in these books mean and look for these words in the dictionaries.

However, as Nguyen (2005) supports, materials that include cultural elements of the countries where the foreign language is spoken may be more useful for the student to compare their own culture with the culture where the foreign language is used as mother tongue, and to create an identity by increasing their basic knowledge of the language they learn. Alptekin (2002: 58) evaluates language learning as an acculturation process and argues that local as well as universal elements, cultures of people who use the language as mother tongue should be included in language teaching materials. Therefore, it is important to use local and foreign materials that offer students a wider perspective and experience.

Authentic Materials

In addition to textbooks, authentic materials are frequently used in language teaching. Authentic materials are defined in different meanings in the literature. Porter and Roberts (1981) define authentic materials as language produced for native speakers in a particular language community of native speakers. Morrow (1977) and Gilmore (2007) define it as the language used by real speakers or writers to convey a real message to real listeners or readers. Dar (2012) defines authentic materials as materials or texts that give language in its real-life context. According to Dar, authentic materials support language learning because they show students how language is used in a natural language environment. Authentic materials are not materials prepared for language teaching purposes. They are materials or texts prepared for people who use that language as their mother tongue. For example, a novel by a British author, or any newspaper published in England for the British, can be considered as authentic materials. Since authentic materials exemplify how people use language in real life and reflect real cultural elements, it allows students to be more motivated and to encounter more cultural elements. According to Richards (2001), such materials meet the needs of students more and add more creativity to teaching.

Dar (2012), who thinks that students with very little exposure to foreign languages may find authentic materials intimidating and this may cause fear in students against language learning, so warns teachers to be careful in using authentic materials. Encountering with authentic materials may reduce the motivation of students with low level grammar who are new to language learning. Teachers should provide appropriate pedagogical support so that students are not demotivated when using authentic materials.

Material Adaptation

An important method in material development is the adaptation of materials. Material adaptation is the adaptation of existing material to the context by making changes in a way that will motivate students and help them progress according to their language level, especially when the original materials are not suitable for the language level of the students. The purpose of material adaptation is to make the materials accessible, understandable and enjoyable for the students. For this reason, teachers who take on the role of developing material should evaluate which foreign cultural elements they will localize and which ones they will teach (Dar, 2012; Nguyen, 2005). By changing the content or format of ready-made materials, they can be adapted to the target student audience and curriculum.

Teachers often have to choose and use textbooks from ready-made materials because they are reluctant or do not have sufficient knowledge and skills. Such a choice often leads them to ignore the need to develop contextual materials. There may be heavy curricula, limitations in the teaching environment, education policies of countries or environmental pressures that force teachers to choose ready-made materials. In Turkey, the selection, writing and publication of textbooks are not done at the local level, and the books determined by the commissions of the Ministry are used jointly in all schools. However, teachers need to receive sufficient information and support both in terms of professional knowledge and in determining the appropriate books for the situation and the needs of the students.

Textbook Selection in Turkey

Textbooks books are important teaching materials and they ease the teachers' jobs in a sense that they provide topic related activities, exercises, reading passages, audio supplement etc. which could not be prepared individually by a teacher himself. In our country, Turkey, most English language teachers are forced to use the books that some authorities choose.

"Textbooks have an important place in realizing the objectives of the programs in education" (Kaya, 2006). The development of textbooks to be taught in public schools requires a long process. The Ministry of National Education (MEB) has published the Regulation on Textbooks and Educational Tools regarding textbooks. The textbooks and materials to be prepared must comply with these legislation rules. This regulation specifies the qualifications sought in the textbooks or materials, preparation, examination, acceptance, suitability, examination and examination fees and the criteria to be sought in the publishing houses that will undertake this task (MEB, 2009).

When the regulation is examined, it is seen that textbooks or materials are prepared with five different methods: "competition, printing, ordering, purchasing and preparing by private sector". In the competition method, the books prepared in accordance with the criteria specified in the specifications are examined and selected by a committee, and then they are purchased and published. In the printing method, a commission created in accordance with the regulation can prepare textbooks or materials. After the specification of the books to be printed in the order method is approved by the Board of Education, the relevant unit has the person or commission prepare the book according to the terms of the specification. The books prepared are evaluated by the relevant boards and commissions and the decisions taken are reported to the relevant unit of the Publications Department. Books that need to be read in the purchasing method are forwarded to the Publications Department through the Board of Education. In the Private Sector Preparation method, individuals or publishers send the ready-to-print books they have prepared to the President of the Board of Education. The relevant person or publisher is informed about the suitable works.

Textbook Selection and Evaluation

Textbooks are vital in teaching and learning English. Depending on the material they contain, textbooks can support or hinder students' language learning (Zohrabi, Sabouri, & Kheradmand (2014). The creativity of the teacher in the selection of course materials is as important as the goodness of a textbook, because the richness of teaching activities is also related to supporting materials (Brown, 2001). Textbooks should be suitable for the teaching method used, the needs, the program, the aims and objectives, and the content of the curriculum (Brown, 1995). On the other hand, students should enjoy learning throughout their formal education in order for lifelong learning to occur and internal motivation to occur (Small,1997). Only when this is provided, adults may be in search of learning new things after formal education. The materials chosen for language teaching should be able to meet the linguistic and intellectual needs of students of different ages and language levels. In addition to these, Dar (2012) suggests that students should have a positive and permanent attitude towards the materials. He recommends that materials prepared to maintain students' interest should be analyzed and pre-tested before they are made available to the general public. In the development of materials, teachers and students need to provide continuous feedback on the materials. These feedbacks can ensure that the materials are of higher quality and more interesting.

Teachers, who can best identify students' needs and interests, should play a key role in material preparation and selection (Tomlinson, 1998). Teachers have a key role in the successful implementation of curriculum changes and the use of textbooks (Bhanegaonkar & Manfoodh, 2013). According to Cunningsworth (1995), it is very important to analyze the thoughts of the teachers and students who use the textbooks. Textbook use and adaptation is a part of teachers' professional knowledge.

In the preparation of course materials, especially the teaching method to be used should be taken into consideration. The curriculum, which was renewed in 2004, adopted the constructivist approach instead of the behavioral approach, and the textbooks were prepared according to this approach (Çayır, 2011). Private schools mostly buy foreign language books from foreign publishing houses. In the determination of these books, which should be selected in accordance with the framework program prepared by the Ministry of National Education, attention should be paid to the suitability of the context and cultural elements, adaptations should be made if necessary, and a good evaluation should be made of the imported textbooks, especially before and after their use by the teachers. According to Akbari (2015), the textbooks prepared by the Ministry of National Education lack activities that help develop communicative skills. Evaluation of textbooks by experienced and novice teachers, curriculum creators and educational administrators helps to identify the deficiencies of instructional materials and helps educational administrators to increase the quality of educational materials by searching for newly published textbooks (Dar, 2012; Ahmadi & Derakhshan, 2016).

In order for the textbooks to meet the needs of teachers and students, those who prepare the textbooks should know the limitations in the classroom at the local level, analyze the needs of teachers and students well, know the language learning backgrounds and aims of the learners, have a good grasp of the goals and objectives of foreign language education, learn the learning styles of the learners, they should be able to prepare the content suitable for the program in accordance with the pedagogy. The materials should be suitable for the teacher's preferred method and personality, and have flexibility to adapt to special situations (Howard and Major, 2004; Dow, 2004; Dar, 2017).

Evaluation of textbooks and materials is necessary and must be done in order to understand the content and styles of the books and to reveal their weaknesses and strengths. Many researchers (Harmer, 2007; Brown, 2001; Cunningsworth, 1995; Richards, 1998) suggest different evaluation methods regarding the evaluation of textbooks. According to Harmer (2007), first of all, textbooks should be at acceptable prices for students. Another evaluation criterion is that the textbooks have extra materials. Some of the other evaluation criteria are the book's design, teaching method, language skills, content, cultural appropriateness.

Textbook evaluation helps teachers and students to choose and organize textbooks that are suitable for the needs of students, in which students can interact naturally, and suitable for the purposes of teaching (Chowdhury, 2014; Ahmadi & Derakhshan, 2016). As Dar (2012) states, choosing textbooks and materials is a challenging task for teachers, as textbooks and materials constitute an important platform for students to learn language. The selection of materials suitable for the development of students is entirely the responsibility of the material developers and teachers. Choosing the right materials makes language learning and teaching activities effective and meaningful. Textbooks also raise students' awareness of local and universal literature and serve as a gateway for students to get to know the world around them. Kita and Kitao (1997) claimed that course materials are the center of teaching and the most important factor affecting what is done in the classroom. While inappropriately selected textbooks and materials make the classroom environment boring, they also reduce the motivation of the students. For this reason, it is considered important to use materials that are appropriate for the age of the students, and that can help their language development and make their participation in classroom activities permanent.

According to some researchers (Dudly-Evans & John, 1998; Dar, 2012; Hanifa, 2018; Ahmadi & Derakhshan, 2016) textbooks facilitate teachers' work and help them fulfill their responsibilities. According to Brown (1995), textbooks have many advantages as they provide resources for language,

support learning, and motivate students. Textbooks have many benefits (O'Neil, 1982; Seferoğlu, 2006; Ur, 1996; Yalın, 2010):

- 1) They meet the information and exercise needs of the students,
- 2) They help students plan their following learning activities,
- 3) They provide information to teachers and students on how to use the book and additional materials,
- 4) They ensure that the subjects are given in a pedagogical order,
- 5) They become a resource for teachers in making changes and adaptations according to the needs of the students,
- 6) They provide inexpensive, accessible teaching material for each student,
- 7) They guide inexperienced teachers,
- 8) They enable students to acquire valuable information.
- 9) They simplify the content, make it easier to understand,
- 10) They save time,
- 11) They make it easier to remember,
- 12) They attract attention, arouse interest to learning in students
- 13) They help embody abstract issues,

Course materials increase students' motivation levels and encourage learning. They diversify the learning environment and process in the classroom (Seferoğlu, 2006). According to Richards (2006), teachers, students and contextual variables should be taken into account in determining language materials. The teacher's language proficiency, education, experiences, cultural background and preferred teaching method affect the material selection. Students' learning styles, language learning needs, motivation levels, interests, needs, ages, genders are the learner characteristics that should be considered in the arrangement and selection of materials. Similarly, as contextual variables, it is important to have a learning-encouraging classroom environment, school culture and classroom conditions. The teacher, student and contextual variables are effective in the selection of materials for the purposes chosen in language teaching. The purpose for which the language is learned, the objectives set, and the language teaching policy of the country in general can also affect the material selection.

According to Altay (2013), successful textbooks should enable students to progress in a foreign language, motivate teachers, and develop students' ability to interact successfully with other students and teachers. According to Harmer (2007), textbooks should present the topics in an interesting way, include appropriate grammar topics, appropriate vocabulary and exercises, contain helpful information about the teaching method to the teacher, give additional ideas, and review the topics covered while giving a preliminary idea about the following topics. According to Tomlinson (2001), textbooks provide continuity and give learners a sense of system. It helps teachers to prepare for the lesson and students to review the topics learned. McGrath (2002) stated that textbooks determine the direction and content of the course and contain suggestions on how to teach. Garinger (2010) also emphasized that especially textbooks reduce the pressure on teachers by contributing to the preparation of materials and preparation for the lesson.

The criticized aspects of the textbooks were expressed by Ur (1996) as follows:

- 1) There are no textbooks suitable for students with different needs,
- 2) There is no one textbook equipped with good topics for the interests and needs of all students,
- 3) Textbooks hinder the creativity of teachers,

- 4) There is no textbook planned for the situation and context,
- 5) Textbooks have their own principles and may not be suitable for the level of the student in the class,
- 6) Teachers are slaves to textbooks and are not free to use appropriate teaching methods based on students' level.

Some researchers, such as Brumfit (1979; cited in Chowdhury, 2014), consider textbooks to be a well-marketed garbage pile. However, textbooks make language learning sustainable for most learners in situations where the language class is limited and the teacher is inadequate (Chowdhury (2014). Teachers should be more careful in selecting and adapting textbooks prepared for commercial purposes that do not appeal to students at the local level. According to Cunningsworth (1995), the textbook may contain disadvantages such as the variety of teaching methods being insufficient, not meeting individual needs, inflexibility, and lack of creativity in teaching methods. For this reason, he recommends not to stick to a single textbook in language teaching.

Considering the benefits and limitations given above, teachers should be guided in the selection and adaptation of textbooks. According to Shaffiee Nahrkhalaj (2012), teachers should have certain qualifications in the selection of foreign language books and materials. These qualities are; to know the advantages of evaluating textbooks; to have the ability to adapt materials or other books to suit students' needs; to be able to change the materials when necessary, so that they can improve the language skills of the students; to evaluate the results of language materials correctly and to reveal their own creativity depending on the textbooks.

It is possible to see many foreign language teaching materials and books embellishing the shop windows in bookstores. The selection of these materials, which are mostly produced for commercial purposes, to be used in classroom should be done after a certain evaluation process. According to Nunan (1991), the selection process should be in accordance with the needs and interests of the students through a systematic evaluation process, and these materials should be compatible with the language teaching ideology of the institution.

According to Cunningsworth (1995), the effective evaluation of textbooks depends on asking appropriate questions and interpreting the answers. Textbook evaluation checklists prepared by experts determine the criteria for the evaluation of textbooks (White, 2018). However, these checklists prepared by experts may need to be adapted in line with individual needs. Sheldon (1998) prepared a textbook evaluation checklist consisting of 53 questions under 17 basic criteria. Checklists consisting of too many questions like this show that experts have problems with scope (White, 2018). Therefore, teachers should evaluate the textbook from a more subjective perspective (Cunningsworth, 1995; Sheldon, 1988). All methods and checklists prepared for textbook evaluation may need to be adapted, taking into account individual needs, local values, teaching methods and purposes. Sheldon (1988) states that textbook evaluation is purely subjective, and there is no need for a formula or system.

McDonough and Shaw (1993) propose a flexible two-stage method in textbook evaluation. The first of these stages is the external evaluation of the textbook. The layout, introduction, table of contents and cover of the book constitute the first stage, while the degree to which the book realizes the goals promised by the author, the goals and objectives of the curriculum and program constitutes the second stage. McDonough and Shaw recommend evaluating a book according to 22 framework criteria, which include the selection of a textbook and the evaluation of a textbook in use. The audience of the book, the level of proficiency it aims, the context in which the materials are used, how the language is presented and whether it is given in teachable units, the author's views on language and method, whether the materials will be used as supplementary or main material; Whether the teacher's book is printed and accessible, whether it contains a word list, visuals adapted to the text, clear presentation of the topics, whether it has cultural biases constitute the framework of the external criteria. The presentation of language skills in the materials, the grading and ordering of the materials, whether they cover the reading

skills with appropriate texts, whether there are authentic or artificial records for listening skills, whether they are suitable and sufficient for different learning styles, constitute the framework of the internal criteria of the textbook evaluation.

Harmer (2010) emphasized that a needs analysis should be done first in the selection of the textbook. According to Harmer, in some cases, students learn the language for specific purposes, such as passing exams that measure grammar and vocabulary. There is no need for the textbooks to be chosen for students in this situation to include language skills. However, the language learning objectives of the students, their age, gender, class size, language level of the students, language learning method, the degree of motivation to learn, the ability of the students to afford the book, their need for language skills play a decisive role in the selection of the textbook. In addition, students' interests, family norms, beliefs and expectations, the teacher's interests and preferences, other materials that come with the books, and whether they are needed should be considered. Harmer (2010) recommends that teachers create their own checklists in line with needs analysis instead of using ready-made textbook selection checklists.

Oruç and Yavuz (2013) stated that the selection of course materials is made according to the advertisements of the publishers, the choice of the school, the prices of the materials, their appeal to the eye, the recommendations of their colleagues and the recommendations given in the in-service training, without a detailed research and analysis in the selection of the course materials. revealed that they need to be equipped more comprehensively in their selection.

“Preparing course materials requires a separate expertise” (Duman, 2013). As a part of their education, teachers should be knowledgeable about material preparation and selection criteria, and be able to develop their own materials when necessary. Materials do not only guide the teacher but they are necessary for increasing the effectiveness of learning and success. The material to be selected should be aimed at which goals, the level, age, interests of the student, its suitability for the general goals of education, and it should be able to meet the learning needs of the student (Yaylacı & Yaylacı, 2013). They should be selected or prepared by paying attention to important criteria such as being suitable for use by the teacher in the classroom, and if it is a technology compatible material, the school and the classroom have the necessary infrastructure. The materials must be meaningful to the student, facilitate the transition from easy to difficult, from known to unknown, and have diversity in terms of examples and exercises. It is thought that teachers can choose the most suitable material for their students both as a part of their pedagogical formation education and as a result of their experiences.

The opinions of target users are also important in the evaluation and development of course materials in language teaching (Cunningsworth, 1995; Kim, 2015). One of the target users of the materials used in language teaching is teachers. Teachers' own views can also be effective in the selection of materials used in language teaching because teachers as practitioners are the ones who know students best. There are many criteria and checklists in the literature for material selection in English language teaching. Harmer (2010) recommends needs analysis, while McDonough and Shaw (1993) recommend checklists consisting of different stages. White (2018) recommends the checklist prepared by experts and Sheldon (1988) has prepared a list of 17 criteria and 53 questions, but he stated that the selection of course material is a purely subjective process and that teachers can choose their own materials without the need for any formula. When we look at the source of the criteria developed for language teaching, it is seen that researchers with different cultural backgrounds, whose mother tongue is usually English, created these criteria.

As well as the universal norms of language teaching, local conditions, culture, student needs and language teaching goals and language teaching policies are different. Teachers are the people who know the learning needs of the students and the subjects they have the most problems with and will use the materials actively with the students. They have experience gained during practice and theoretical pedagogy training on which subjects and what kind of material can be more useful. For this reason, it is very important for those who prepare course materials to know the opinions and preferences of teachers. As a requirement of their profession, teachers are expected to have competence in evaluating and

selecting textbooks and materials. This study aims to determine the criteria used by foreign language teachers in choosing course materials and textbooks used in English language teaching. For this purpose, answers to the following questions are sought;

1. What do English language teachers pay attention to in the selection of course materials? How should the materials be?
2. What are the textbook selection criteria of English language teachers?
3. Do English language teachers working at different school levels have differences of opinion on material selection? If so, what are these differences of opinion?

Method

The study was conducted with the phenomenology design, one of the qualitative research designs. The study aiming to describe the existing situation, the data were obtained by qualitative research method. The phenomenology design aims to make an in-depth research by focusing on the phenomena that we do not have a detailed understanding (Yıldırım & Şimşek, 2011). This study aims to determine the opinions of English language teachers working at different school levels regarding the selection of materials used in English language teaching and to reveal whether there is a difference in teachers' opinions according to the school levels. It is possible to define qualitative research as a research in which qualitative data collection techniques such as observation, interview and document analysis are used and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a realistic and holistic way in the natural environment (Karasar, 2013). Semi-structured interview technique was used as a data collection method in this study, which was conducted to determine the opinions of English language teachers on the selection of course materials and to develop suggestions in line with the relevant opinions. The data collected by the researcher read to the participants for confirmation and then evaluated and analyzed descriptively in accordance with the thematic analysis technique.

Participants of the Study

In the research, criterion sampling method was used in order to be able to interview teachers who are experienced in the selection of course materials. Interviews were conducted with English teachers who voluntarily participated in the research, in accordance with the criteria of having at least 5 years of experience and graduating from English language teaching departments at universities. The research was conducted with the participation of 51 English language teachers working in primary, secondary and high schools at public and private schools operating under the Ministry of National Education within the provincial borders of Tokat. 15 teachers from primary level, 17 teachers from secondary school level and 19 teachers from high schools were interviewed and the opinions of teachers working at three different levels were compared. In determining the number of participants, the rule of reaching the saturation point, which is accepted by many researchers (Glaser & Strauss, 1967; Patton, 2014; Yıldırım & Şimşek, 2011), and the data starting to repeat each other, was taken into account, and when the data started to repeat, the number of participants was considered sufficient.

Table 1. Participant Characteristics

Row No	Age	Seniority	Gender		Type of School			Code
			Female	Male	Primary (1 Public, 2 Private)	Secondary	High	
1	35	10-15		+	1			T1
2	31	5-10		+	1			T2
3	39	10-15	+		1			T3
4	29	10-15	+		1			T4
5	28	5-10	+		1			T5
6	34	5-10	+		2			T6
7	32	5-10	+		1			T7
8	29	5-10		+	2			T8
9	32	5-10	+		2			T9
10	33	10-15		+	1			T10
11	28	5-10	+		1			T11
12	36	10-15	+		1			T12
13	39	10-15		+	1			T13
14	35	5-10	+		1			T14
15	38	10-15		+	1			T15
16	32	10-15		+		1		T16
17	30	5-10		+		1		T17
18	37	10-15	+			1		T18
19	30	5-10	+			1		T19
20	34	10-15	+			1		T20
21	31	5-10	+			1		T21
22	58	25-30		+		1		T22
23	27	5-10		+		2		T23
24	31	5-10	+			2		T24
25	32	5-10		+		1		T25
26	38	10-15	+			1		T26
27	37	10-15	+			2		T27
28	39	15-20		+		1		T28
29	32	5-10		+		1		T29
30	29	5-10	+			1		T30
31	35	10-15	+			1		T31
32	33	5-10		+		1		T32
33	48	15-20	+				1	T33
34	35	10-15		+			1	T34
35	31	5-10	+				1	T35
36	30	5-10		+			1	T36
37	31	5-10	+				1	T37
38	39	10-15		+			1	T38
39	35	10-15		+			2	T39
40	46	20-25	+				2	T40
41	36	10-15		+			1	T41
42	28	5-10	+				1	T42
43	29	5-10		+			2	T43
44	30	5-10	+				1	T44
45	38	10-15		+			1	T45
46	43	15-20	+				1	T46
47	29	5-10		+			1	T47
48	42	15-20		+			2	T48
49	38	10-15	+				1	T49
50	32	5-10		+			2	T50
51	31	5-10	+				1	T51
Total			27	24	15	17	19	51

As seen in Table 1, a total of 51 English language teachers were interviewed, of which 15 were in primary schools, 17 in secondary schools, and 19 in high schools. 27 of the participants are female and 24 are male, the youngest participant is 27 years old and the oldest participant is 58 years old. It is seen that all participants have at least 5-10 years of seniority. In order to see the demographic characteristics of teachers like school level, age and experience in direct quotations, participants are coded as T1, T2 .... They were coded as (T-teacher and 1 participant row number). T1-T15 codes were given to primary school, T16-T32 codes were given to secondary school and T33-T51 codes were given to high school English language teachers.

Data Collection Tool and Analysis of Data

According to Creswell (2013), “interviews with individuals who have experienced the phenomenon” constitute the data collection process in phenomenological studies. A semi-structured interview form was used to determine the opinions of foreign language teachers about how the course materials should be and what should be considered when choosing course materials and textbooks. Semi-structured interview takes place by preparing questions in advance in order to get similar answers about the same topic (Patton, 2014). Open-ended questions in the semi-structured interview forms were used to obtain important information from the participants allow participants to share deep information (Creswell, 2012).

A qualitative research focuses on human experiences. It is also an orientation towards subjectivity or human reality. Researcher should take on the role of a participatory observer rather than an isolated, passive spectator. Therefore, in-depth and unstructured interviews with participant observation strategies are frequently used. It is one of the most frequently used strategies. (Boyd, 2001). As mentioned by Boyd (2001), in this study the researcher used a semi-structured question form to be able to ask more questions that may arise during the interview. As Morse (1996) states, often there is nothing to test because there is no theory in qualitative researches. As a matter of fact, qualitative research methods are aimed at understanding the meaning and experience dimensions of human life and the social world. In other words, the nature of qualitative research methods is not based on statistical or empirical calculations (Brink, 1991).

According to Guba (1981), the reliability of qualitative research depends on reflecting the value of reality, eliminating the concerns of applicability, consistency and impartiality. The use of correct and applicable tools that have been proven to be effective for the concepts studied constitutes an important reference point for evaluators and readers (Yin, 2009: 41) for the reliability of the research. In this study, a well-known qualitative research design, phenomenology and a well-known data collection tool, interviewing is used to realize reliability and validity. The researcher gives the statements of participants in quotations to support the data and comments. So, the study is tried to be as reliable as possible.

An in-depth literature review was conducted on course materials and course material selection. By examining the findings and suggestions of different researchers, the importance of course materials in teaching English language were revealed and a semi-structured interview form consisting of two questions was prepared in order to determine the views of English language teachers on course materials. Opinions of three faculty members from Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Education Educational Sciences Department were taken to be comprehensive and relevant in the formation of the questions. The number of questions was kept low in order to keep interview time short as not to lead Covid-19 contamination. The forms consist of two parts, including demographic information such as age, gender, school type, year of service, and open-ended questions. The data obtained from the interviews were recorded in writing by the researcher, and additional questions were asked when the clarification needed. The interviews were converted into Word files and the data were analyzed using the descriptive analysis method by two academician and similar themes and codes were used. When there were differences between the analysis of the researcher and the second academician, a short discussion took place and they decided together. The researcher and the second academician had %97 agreement on the analysis. The results of the analysis were converted into tables under codes and themes.

The themes in the tables were interpreted and supported by direct quotations from the statements of the interviewees. The answers of the participants were grouped according to the levels and examined.

Ethical considerations

Prior to the study, written consent was obtained from the Gaziosmanpasa University Social and Humanity Studies Committee with Meeting decision number 11.18 on 21.05. 2021 and Protocol Number: E-33490967-044-41105

Results

In this section, the data were analyzed in a way to answer the sub-problems, themes and codes were created and given under separate headings.

English Language Teachers' Course Material Selection Criteria

To the primary, secondary and high school English language teachers, "What do you pay attention to in the selection of materials in English language teaching? In your opinion, how should the textbooks and materials used be?" questions were asked, and the descriptive analysis of the answers given by the English language teachers was made and given in the tables below under the codes and themes.

Table 2. Primary School English Language Teachers' Criteria for Course Materials

Teachers' Opinions	Participant Codes	f
Visual richness,	T1,T2, T3,T4, T5, T6, T9, T10,T11,T13,T15	11
Being funny,	T2, T6, T7, T9, T12, T13, T14	7
Being up to date,	T2, T4, T7,T8, T9, T12, T14	7
Making the students active,	T1, T4, T6, T10, T11, T12	6
Compatibility with technology,	T7, T11, T12, T13, T14,	5
Suitable for age and level,	T1, T7,T14,T13,T15	5
Developing four skills,	T5, T8, T11, T14	4
Attention taking,	T5, T9	2
Student-centered,	T2, T12	2
Being in line with the course content,	T5, T15	2

When Table 2 is examined, it is seen that primary school English language teachers' first criteria in material selection is "visual richness" (f=11). Teachers think that visual elements and colorful materials attract more attention of primary school students. As the second important criterion, it can be said that primary school teachers prefer "funny" and "up-to-date" materials (f=7). According to primary school English language teachers, other important features that should be included in the course materials are the activities to make the student active and being compatible with technology. The following statements from English language teachers also support the table:

"It should be appropriate for the age and level of the children. For example, foreign language is a very new concept for second- and third-year students. We shouldn't show it as a lesson, we should make it fun. Visual elements should be predominant. It should be full of activities that will help students develop in four skill areas" (T1).

"Students of this age can learn better by playing and having fun. Therefore, books and materials should have an entertaining rather than an educational effect on students. There should be contemporary activities as well as visual elements, and they should be integrated with technologies such as computers and the internet. Songs and games make students of this age more active, enabling them to learn the lesson better while having fun. It is an important criterion for me that students learn by having fun" (T9).

"We are in an electronic age and students are conscious of everything. Technological materials should be available. We can show them videos on the internet and we can also benefit from the resources on the internet. Thus, we can set a good example for them to do the same when they

go online. Colorful stimulants attract the attention of primary school students, so visuality is important. I prefer materials that are suitable for the development of students in different types of skills, and that involve students in the lesson in accordance with the technology required by the age” (T11).

“It should be visually rich and full of activities. I make sure that it is up-to-date and interesting, useful and suitable for technologies such as smart boards. Learning while entertaining is more effective in children at this age, so there should be age-appropriate games” (T13).

“Visual objects should be predominant. The materials should be prepared in a way that will make the child active in the lesson. Books and materials should be compatible with the content of the course and should facilitate learning” (T15).

As seen in the statements above, it is seen that the course materials should have visual richness, technological compatibility, and the ability to entertain students while teaching. Primary school students coincide with the concrete operational period from the developmental stages of Piaget's cognitive development theory due to their age. Considering the developmental characteristics of children aged 7-11, in this period, children can learn through concrete experiences and concrete examples (Yüksel, 2015). Children in this period cannot be expected to understand abstract concepts such as idioms (Özdemir, Özdemir, Kadak, & Nasıroğlu, 2012). It is seen that primary school English language teachers' preference for visual richness and entertaining materials is compatible with the characteristics of the developmental periods revealed by Piaget.

The views of 17 secondary school English language teachers participating in the study were analyzed and the results of the analysis are given in the table below.

Table 3. Secondary School English Language Teachers' Criteria for Course Materials

Teachers' Opinions	Participant Codes	f
Visual richness,	T16, T17, T20, T21, T23, T25, T26, T28, T29, T30, T31, T32	12
Age appropriateness,	T16, T17, T19, T23, T24, T27, T28, T29, T32	9
Being funny,	T17, T19, T22, T24, T29, T31	6
Level appropriateness	T16, T17, T19, T23, T24, T27	6
Adequate practice and explanation,	T20, T24, T26, T27, T32,	5
Pedagogical,	T16, T18, T23, T26, T29	5
Activating the students,	T23, T24, T27, T28, T31	5
Concrete examples,	T16 T17, T18, T28, T30	5
Compatibility with technology,	T20, T23, T25, T27, T31	5
Developing four skills	T19, T21, T22, T29	4
Attention taking,	T17, T23, T29	4
Being up to date,	T19, T22, T32	3
Conformity to environment and culture,	T22, T26, T30	3
Authenticity,	T17, T29	2
Appropriate for different types of intelligence,	T17	1

According to Table 3, it is seen that secondary school teachers pay the most attention to "visual richness" (f=12). Many participants (f=9) stated that "age appropriateness" of materials should be the second important criterion. In addition, it is observed from the table that English language teachers working in secondary schools teach the materials by entertaining the students with level appropriate materials. Moreover, materials should include sufficient exercises, and they must be pedagogical. Some statements of the participants are given below:

“It should be appropriate for their age and level. Primary and secondary school students' books should consist of more concrete examples, and should consist of activities equipped with visuals rather than knowledge-based subjects. In high school groups, materials may be more

knowledge-based. Textbooks should be prepared by the users of the target language (native speakers)” (T16).

“Materials should be appropriate for the age and level of the students. Materials should be chosen from concrete to abstract and should be like this in the examples in the textbooks. It should be equipped with activities that can attract the attention of the student, its visuality should be rich and it should be suitable for the student's intelligence types. Books in accordance with the criteria of educational sciences and pedagogy should be prepared” (T17).

“Textbooks directly affect a whole year and the success of children. There should be sufficient exercise and content explanation. It should contain current topics. It will be more interesting if it touches the interests of the age levels. It will be more learnable” (T19).

“Materials should be illustrative enough, colorful and not boring. There should be books to learn while having fun. Language in daily life should be suitable for use. I cannot use materials other than textbooks. From time to time, I teach on the computer. An effective material in teaching vocabulary is also flash cards. Technological materials can also be more attractive” (T29).

When the above statements were examined, materials used in foreign language teaching should be suitable for the ages and language levels of the students, and concrete examples are important for primary and secondary school students. It is stated that colorful materials are preferred more in materials where visuality is emphasized first. Additionally, materials that allow students to learn while having fun, having activities suitable for their age, containing plenty of practice and especially compatible with technology are preferred. Clearly, technology-based classroom environments such as the innovations made in the field of educational technologies and the Fatih Project also affect the preferences of teachers. According to Piaget, middle school age coincides with the developmental period when students transition to abstract learning. In the abstract learning period, which continues throughout adulthood from the age of 11, students can think abstractly, understand assumptions, and develop their ability to think about their thoughts. During this period, students can determine their own ideals and make comparisons. One of the important features of students in this age group is the development of the ability to find realistic solutions to problems (Mert, 2007; Özdemir et al., 2012).

The data obtained from the answers given by English teachers working at high school level to the question about how the course materials should be, are analyzed and summarized in the table below.

Table 4. High school English language teachers' criteria for course materials

Teachers' Opinions	Participant Codes	f
Visual richness,	T34, T35,T37, T39, T42, T43, T44, T46, T47, T48,T49,T50,T51	13
Compatible with technology,	T36, T37, T38, T39, T42, T44, T45,T46, T48, T50,T51	11
Age suitability,	T34, T35, T40, T43, T44, T45,T47, T48,T49,T50	10
Attention evoking,	T34, T35, T39, T40, T45, T47, T50, T51	8
Being funny,	T34, T37, T43, T46, T47,T48,T49	7
Enormous practice and activity,	T41, T43, T44, T45, T46, T47,T49	7
Focusing interaction and communication,	T37, T38, T40, T46, T49, T51	6
Developing language skills,	T37, T38, T39, T45, T47, T48	6
Compatible with level,	T35, T44,T45, T50,T51	5
Authentic,	T36, T43,T47,T48	4
Student centered,	T40, T44, T48,T51	4
Simple and plain,	T33, T42, T45, T47	4
Including games,	T37, T43, T47, T48	4
In line with student abilities,	T35,T40, T50	3
Made them love the lesson,	T33, T49	2
Easy to understand,	T33, T47	2

Cheap,	T41, T47	2
Portability,	T41, T51	2
Up to date,	T43, T48	2

When Table 4 is examined, participants primarily stated that there should be visual richness in the materials. The idea coded as visual richness is that the materials should include colorful drawings and pictures. The materials such as books with lots of pictures, presentations and flashcards attract students' attention more. The second important feature of English language teachers working at high school level is that the materials should be compatible with technology.

As stated by the participant T36, technology provides many conveniences to teachers. Apparently the Covid-19 pandemic, which has shaken the world in recent years, has made teachers more sensitive about technology compatibility, especially in materials. In particular, teaching students with audio and video materials in a foreign language can transform the classroom into a more modern environment than in a classical learning environment and enable students to overcome their negative attitude towards language learning. High school teachers also state that the materials should be interesting and appropriate for the age of the students. The opinions of some high school English language teachers regarding material selection are given below:

“Materials depend on age, but they should be visual and auditory. materials should appeal to all the senses. They should have topics and activities that will attract the attention of students. Also they should be entertaining while teaching” (T34).

“We are not asked to choose the textbooks, but the books should be visually rich. The students are more interested in colorful shapes, pictures and activities rather than information. In the selection of materials, I make sure that it is suitable for the level of the student and that it minimizes individual differences. I also consider the abilities and interests of my students in the materials I use” (T35).

“Materials should be technologically based; It should be compatible with smart boards. The use of technology can prevent many materials that we need to carry to the classroom, and it motivates students more in terms of both visuality and participation in the lesson. There were times when we brought a tape player to the students to listen to English songs. We had problems while taking the colored pictures we had prepared beforehand to school. Thanks to technology, we can share these colorful, moving audio images with our students more easily. The books and materials we use should cover British culture. The child should see the benefits of using English. Language awareness should be created” (T36).

“Visuality is very important. With the materials used, the lesson should be in a festive mood. Books must contain games. It should be compatible with the smart board and should be suitable for reading and listening activities” (T37).

“We are in the electronic age. It should be in line with the technology. It should include exercises based on interaction and communication. It should be possible to transfer the books to electronic media” (T38).

“It should hold all the language skills together. It should be up to date with technology. Listening and reading exercises should be included. Due to the exam system, it should also be test-oriented. It should be remarkable in terms of visuality” (S39).

“Books and materials should be interactive. In other words, it should be prepared in a way that puts the student in the center. Subject headings should be prepared according to the interests of student age groups. Vocabulary and grammar must have circulation. The teacher should not give the subject and then forget it. Repetition is important” (T40).

“I look for the material I will use in material selection to be economical, portable and appealing to every student. We don't have much choice in books. We use the books sent to us. When I

choose books as an additional source, I check whether there are plenty of exercises to reinforce the information we teach” (T41).

“Coursebooks should of course contain information, but if the books are as colorful as possible, the student will not avoid the book. I teach simplified story books as material. I want them to read the movie from the books they have seen. This will make it easier for them to understand. I use audio cassettes and CDs in the classroom. I make them watch videos” (S42).

“Materials should be suitable for the level of the student. The contents of the book should be full. It should be visually rich and equipped with exercises that make the student active. Compliance with technology is also very important. It is our preference for technology-based education to reinforce the lessons taught with a computer projector or smart board” (T44).

The fact that generally colorful materials used in foreign language teaching are important in terms of breaking the prejudice of “learning a language is difficult” existing in Turkish students and society. It provides an advantage for learners with multiple intelligences and different learning styles, which attracts more attention of students with lot of pictures and less text. Although it seems possible for high school students to learn an expression or word given in a foreign language abstractly, it shows that the visuality of the permanence materials created by experiencing with more senses is important in terms of permanence of what is learned in language teaching. Considering the interests of high school learners and their level in language, it is necessary to use more foreign language materials such as videos and movies, where issues such as pronunciation become important focus and the use of language in real life is more possible. For this reason, technology compatible materials make it easier for students to reach visuals related to the use of language and help teachers to embody what has been learned.

English Language Teachers' Textbook Selection Criteria

The English language teachers who participated in the study were asked what they paid attention to when choosing a textbook. The answers given by the participants were analyzed and the themes and codes were created and turned into a table. In order to compare the views of the participants working at different school levels according to the levels, the opinions of all the participants were tried to be given on a single table.

Table 5. Textbook Selection Criteria of Primary, Secondary and High School English Language Teachers

Teachers' Opinions	PRIMARY SCHOOL (f=15)	SECONDARY SCHOOL (f=17)	HIGH SCHOOL (f=19)
Visuality (color),	15	16	13
Age-appropriate content,	14	9	
Having fun,	13	X	4
In line with the objectives of the course,	12	X	5
Adaptable to the smart board,	11	10	X
Price	10	11	9
Level-appropriate content,	10	15	
The way the topics explained,	X	X	18
Attention taking activities,	9	9	X
Making love the language	8	5	
Comments,	8	8	7
Game and song activities,	7	4	X
Teaching by doing	7	X	X
With Turkish explanations,	6	7	X
Activating students,	5	X	X

Having a lot of exercises,	3	8	15
Having additional materials,	2	X	X
Developing skills.	1	2	17
Order of topics	12	X	11
Interesting texts	X	X	14
Understandable examples	X	X	6
Conformity to culture	X	X	4
In line with our values	X	X	3
Activities making talk,	X	X	2
Preparing to exams.	X	X	2

In Table 5 the criteria that primary, secondary and high school English language teachers consider when choosing books are given. It is seen that all of the English language teachers working at the primary school level (f=15) in this table, in which all three school levels are included in the same table for comparison purposes, stated that *visuality* is important in textbooks. The second opinion in the table is *"age-appropriate content"* (f=14). The other important opinions are *teaching while having fun*, *being compatible with the smart board*, *having an affordable price*, *being suitable for the level of the students*, *including interesting activities that will make students love the language*, and *positive comments by the previous users*.

In the second part of Table 5, the opinions of secondary school English language teachers are given. First criterion in the table is *"visuality"* (f=16). Like primary school teachers, secondary school teachers also think that books should be colorful and illustrated. The second important criterion of secondary school English language teachers is *having "relevant content"* (f=15), and the third is *being "appropriate to the level"* (f=14). The other important opinions are listed as *"the order of the topics*, *price*, *being compatible with the smart board*, *age appropriateness*, *being interesting*, *positive comments*, *plenty of practice"*.

In the third part of Table 5, the criteria that high school English language teachers consider when choosing books are given. As seen in the table, 18 of the participants out of 19 consider *"the way the subjects are told"* as the most important criterion regarding the subject. It is important that the subject of the course is given in accordance with the level of the student, age and teaching techniques. Secondly, they state that books should *"develop language skills"* (f=17). The third important criterion suggested by most of the participants (f=15) is that the books must have *"various exercises"*. The table shows that high school English language teachers they also pay attention to *"interesting texts*, *visuality*, *the order of the topics*, *price*, *positive comments about the book*, *clear and various examples*, *being in line with the course objectives*, *compatible with technology*, and *entertaining" books*. The opinions of some teachers are quoted below:

"It should be appropriate for the age and level of the children. For example, foreign language is a very new concept for second- and third-year students, so we shouldn't show it as a lesson, we should make it fun. The materials we use should be colorful, flashy and interesting. Textbooks should be filled with activities that develop four skills (reading, listening, writing, speaking) for more advanced levels, rather than an inventory that explains the subject" (T1).

"Due to the age of our students, it is important to have books with colorful pictures and visuals that will attract their attention more. I try to teach primary school students, who are in the age of games, with funny games and activities. You have to teach while having fun. In addition, the subjects that we have to teach each semester, namely the course has some goals, it is very important that the books are suitable for the course objectives. Students are now intertwined with technology, there is a smart board in every classroom in our school. I expect the book we have chosen to have activities compatible with this technology. Maybe the price is important, but first of all, I think it should make people like the language" (T7).

“Children are just beginning to grasp what a foreign language is. Entertainment and visuality are important to them. Of course, there are some animations and cartoons that students watch at home in this age group. When choosing a textbook, I make sure that there are heroes familiar to the students. Also, the era of chalk is over. We have smart boards. It is important for me to have supporting materials that I can use with smart board. It can be boring to constantly load words to students. It is necessary to have more interesting animations and activities and use them on the smart board. In order for the course to reach its goals, students must love the course. It is very difficult for them to deal with the dictionary at this age and dictionaries create a separate cost too. That's why I'm in favor of Turkish annotated books. Plays and role-playing activities, in which students can get involved in the event and activate them physically, are good” (T13).

“Even in middle school, I see that the most important thing that attracts students' attention is pictures. I mean colorful fun, purposeful pictures. Long texts with a lot of text, especially in English, can be boring. The content should be in line with the objectives of the course and should be given to the students in the order they can be taught. So it is necessary to proceed from easy to difficult. I also pay attention to the price. At least, the book should worth the money. I don't want to explain language rules to students like math. That's why sometimes I like to practice using the smart board. It helps in taking the attention of the students. I turn on music, we can watch cartoons in English, they like it” (T23).

“I think the books are important, of course, students look at the book before the lesson and have an idea about the topic of the course. I think people don't like math because of the books. Visuality is important in new generation books. Of course, it should be compatible with technology. I try to choose books that are suitable for the age and level of the student and can help them improve their language skills” (T29).

“Language is speaking, reading, writing. Language learners are expected to do these things. The books should be suitable for developing them. Students develop better with books with interesting texts, visual pictures and graphics with plenty of examples. It takes a lot of practice. The book is not enough, sometimes I open exercises on the internet and have them done. Now it is possible to do good things with the internet and technology. The books can be compatible with technology” (T38).

“Students can learn the language more consciously in high school. For this reason, lectures are very important, the student should be able to work and learn individually. It is necessary to look have a lot of exercises that will improve students' skills such as reading and speaking. Of course, it is important that the texts are interesting and that the books have an appeal. Subjects should not be given randomly. The easiest way while choosing a book is looking at the comments about the book. I'm trying to understand how those books are from the comments. I look for the book and the reviews on the internet, it usually gives an idea. If there are sample books, I examine them, if they say that they are compatible with the subjects we will teach in the lesson, and that they are compatible with technology which adds a different richness, I choose that book” (T41).

The participants statements above also support Table 5. Below the opinions of teachers at different levels are compared.

Comparison of Primary, Secondary and High School English Language Teachers' Views on Book Selection

The following comparison table, based on the opinions of the participants, is made to embody the similarities and differences of primary, secondary and high school teachers about book selection.

Table 6. Comparison of Criteria of Primary, Secondary and High School English Language Teachers on Book Selection

Primary School (15)	Secondary School (17)	High School(19)
Visuality (Color)	Visuality,	The way the topics are explained
Age-appropriate content	Relevance of its content	Developing skills
Teaching while having fun	Level eligibility	Various exercises,
In line with the objectives of the course,	Order of topics	interesting texts,
Compatible with smart board,	Price	Visuality,
Price,	Compatible with smart board,	The order of the topics,
Level-appropriate content,	age appropriateness	Price,
Interesting,	Interesting	Comments,
making love the language,	Comments	Clear, plenty examples,
Comments,	lots of practice	Compliance with course objectives,
Game and song activities,	Turkish annotated	Compatible with technology,
teaching by doing,	loving the language	Funny,
Turkish explanation,	Game and song activities,	Conformity to our culture,
Activating students,	Developing skills	In line with our own values,

When Table 6 is examined, it is noticeable that the views of primary and secondary school teachers are more similar to each other. The first two criteria, “visuality and relevant content”, are included in the table with the same priority for the primary and secondary school English language teachers. Moreover, the opinions about the compatibility and price of the books with the smart board are in the same order in both participant groups. It is observed that the biggest difference is between high school English language teachers’ ideas and primary-secondary school teachers. Despite the opinions of primary and secondary school teachers, whose visuality ranks first, high school teachers emphasized the importance of visuality in the fifth rank. High school English language teachers prefer to have activities that improve the way the topics explained and developing language skills more than primary and secondary school teachers. The abundance and variety of exercises and the inclusion of interesting reading passages are other important features sought in high school textbooks, while it is seen that primary and secondary school English language teachers did not mention these topics.

These differences in the selection of books for primary, secondary and high school students can be explained by the fact that the development of primary and secondary level students is very different from that of high school students. That is, high school students can be described as a group with developed abstract learning abilities, who can learn individually, and who need to use the language in real life. Since primary and secondary school students are still in the concrete learning period, visuals, pictures, games, fun activities that embody language are considered more important for them.

Discussion and Conclusion

Teachers take courses such as Developmental Psychology, Educational Psychology, Introduction to Education, and Material Development as a requirement of their professional education, not only to get information about the quality of the materials they can use in the teaching of their field, but also to receive training on subjects such as psychology and developmental stages in which students can be found according to their levels. Many scientists, such as Piaget, have revealed that there are different developmental periods from the primary school age when formal education begins to the end of high school education. Tables 2, 3 and 4 show that there are some similarities and differences between the views of primary, secondary and high school teachers participating in the study on material selection.

Most valued similarity is the view that the materials should have "visual richness". Considering the psychological effect of the attractiveness of the materials in foreign language teaching, the opinion that colored materials will push students to have more positive thoughts is also supported by most researchers. Çalışkan and Kılıç (2014: 69) stated that colors "affect people physiologically and psychologically". Kılıç (20011: 123) stated that the importance of visual stimuli in textbooks and materials has increased with the developing technology. When it comes to visuality, only colorful pictures should not come to mind. Visuality includes all kinds of visual elements such as shapes and graphics that are used and should be used as an important part of the design of course materials, and the way they are used in the material.

Educational materials make it easier for students to learn by engaging them. It helps students consolidate knowledge. Materials have an important role in the realization of permanent learning. As Kuşçu (2017) states, they are important in developing a collaborative environment in language learning. Students' interests, language levels and ages are important factors to be considered in the preparation of visual and auditory tools. Course materials have an important effect on teachers' concretization of the subjects and students' understanding of the subjects.

Our age is the age of technology. The importance of the compatibility of course materials with technology has increased even more since 2020, when the Covid-19 epidemic we are still in, has started. Efforts to make non-technological materials suitable for technology as soon as possible increased exponentially in this period. The fact that students have to continue their education with the distance education method has revealed how important technological compatibility is. Technology not only provides for necessities, but also provides important conveniences in terms of affordability, storability, reusability of materials, creating and using materials suitable for many learning styles and intelligence types.

It is also important for students to have fun while learning a foreign language and to maintain their positive attitudes towards language learning. A learning method in which the task of monotonous and constant loading of new information, memorizing it, and learning and coming to school falls on the shoulders of the students will lead to boredom in the students after a while and will make them evaluate language learning as a difficult and boring activity. It is very difficult to break down negative attitudes that may occur in students at an early age. Just as correcting fossilized mistakes requires more practice and attention, changing a negative attitude will also require special attention and patience. Learning while having fun will keep students positive all the time, and it also enables them to develop many behaviors without realizing it.

Both physiological and psychological development of students are important features that should be considered for learning. While the learning styles of students in different age groups can change, it is accepted that there is a development from concrete to abstract. Academic narrative method in language teaching at primary school level will therefore fail. At these ages when students will need more concrete examples, the quality of the materials may be even more important. However, it is observed that academic and abstract learning skills have improved for secondary school and beyond. Age gives an idea to those who prepare materials about the psychological development processes of students and what kind of stimuli they need. For this reason, paying attention to the age of the students in the selection of materials, and the development of the course materials by considering the features that the students can bring to the learning environment due to their age can be effective in the creation of more educational materials.

Using authentic materials cannot be appropriate for all school levels. It would be useful to clarify the concept of authentic material, which is mostly expressed by the participants working in secondary and high schools. Temizyürek and Birici (2016: 54) define authentic materials as "materials that are prepared for the use of target language speakers in their daily lives and do not have any pedagogical features". Although it is a very difficult and laborious process to use such materials that do not have any pedagogical background or to select and adapt them according to the objectives of the course, it is

important for students to show how the language is used in real life. It is seen that primary school teachers do not give an opinion on the use of authentic material because it is very difficult to find authentic material suitable for their level that primary school students can understand. However, authentic materials suitable for the level of students at secondary and high school levels can be used.

According to the findings obtained from this study, in which the opinions of English language teachers working at different school levels on course materials were determined, it is seen that teachers agree on the importance of visuality in course materials. Although the criteria to be considered in the adaptation of course materials and the selection of materials prepared for foreign language teaching produced with commercial concerns, although they are given as a part of the pedagogical formation training of teachers, what is written in the books and what is expected from a material in practice can be different. The mastery of individual differences in the use of materials and their ability to use the same material in different ways for different purposes are as important as the individual differences of the students.

When language teaching is seen as an activity based on memorizing abstract concepts, foreign language teaching will result in failure, when grammar rules are started to be explained with formulas like teaching mathematical formulas, they will be confused and after a while, students will develop a negative attitude. Enriching the materials used in language teaching with visual elements, having the advantages of technology, being suitable for the age and level of the students, and being able to teach with fun appear as important features that an effective language teaching material should have. Otherwise, when English lessons are reflected as a lesson in which thousands of words and grammar rules are memorized, a much more challenging process will begin for the students and the teachers. It is a fact that attitudes shape our lives not only in language learning but also in many areas of life. It shouldn't be surprising, therefore, that you fail at many things in which you have a negative attitude. Just as your negative attitude towards dancing leads to your failure, the negative attitude that may develop towards language learning results in your inability to learn the language. For this reason, English teachers should be careful in the selection of the materials they use in language teaching and aim to develop and maintain a positive attitude in the students.

Teachers who are adequately equipped for development and learning should choose materials or develop their own materials, considering the age, gender, interests and needs of students in material selection. The findings of this study are also supported by the literature (Çalışkan & Kılıç, 2014; Kuşçu, 2017; Temizyürek & Biri, 2016).

Suggestions

1. In Turkey, especially in public schools, the books are given to the teachers and they are asked to continue their educational activities. Teachers have little role in changing or adapting materials. Teachers are expected to adhere strictly to the curriculum by using the books and materials provided. This can make teaching activities a monotonous task. Teachers are often forced to teach with materials or books that they know will not be useful to students. As a result, lessons with low motivated teachers and students will negatively affect language learning. The solution will be for teachers who can best follow the language development, psychology, and intellectual needs and requirements of students, to make their own choices in material development and selection.
2. It can also be suggested as a pedagogically more understandable and expressive method for teachers to determine the course materials, textbooks and auxiliary resources, taking into account the needs of their students, the objectives of the course, in line with the goals set by the Ministry of National Education, taking into account the individual differences of the students.
3. Not only the universal suggestions about course book and materials selection, but also the national needs, culture and values of our own students should be considered as a criteria to while choosing course materials and textbooks.

Ethical considerations

Prior to the study, written consent was obtained from the Gaziosmanpasa University Social and Humanity Studies Committee with Meeting decision number 11.18 on 21.05. 2021 and Protocol Number: E-33490967-044-41105

References

- Ahmadi, A. & Derakhshan, A. (2016). EFL Teachers' Perceptions towards Textbook Evaluation. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(2), 260-267.
- Alptekin, C. 2002. Towards intercultural communicative competence in ELT. *ELT Journal*, 56 (1):57-64.
- Altay, B. (2013). Strategies for textbook selection and evaluation in terms of four main skills for EFL classrooms. *International Journal of Psycho Educational Sciences*, 4(4), 23-41.
- Anjaneyulu, T. (2014). A critical analysis of the Englishlanguage textbooks in Andhra Pradesh, India. *ELT Research Journal*, 3(4), 181-200.
- Bhanegaonkar, M. & Mahfoodh, M. (2013). New approach for evaluating EFLM: An eclectic developed checklist. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 3(10), 18.
- Boyd, C. O. (2001). Philosophical foundations of qualitative research. In P. E. Munhall (Ed). *Nursing Research: A Qualitative Perspective (Third Edition)*. Page 65-90. Boston, MA: NLN Press.
- Brink, P. J. (1991). Issues of reliability and validity. In J. M. Morse (Ed.), *Qualitative nursing research: A contemporary dialogue*, pages. 164-186). Newbury Park, CA: Sage.
- Brown, J. D. (1995). *The elements of language curriculum: A systematic approach to program development*. Boston: Heinle & Heinle.
- Brown, H. (2001). *Teaching by principles: an interactivapproach to language pedagogy*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Celce-Murcia, M. (1991). *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Heinle & Heinle
- Chowdhury, Y. U. K. (2014). A case study of the commercially published ELT materials in Foundation of English Course Books 1&2. *II UC Studies*, 10, 173-182.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research* (4th Ed.) Boston, USA: Pearson.
- Cresswell, J.W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Desenleri* (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Cunningsworth, A. (1995). *Choosing your course book*. Macmillan: Heinemann Illinois Press.
- Çalışkan, N. & Kılıç, E. (2014). Farklı Kültürlerde ve Eğitimsel Süreçte Renklerin Dili. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15(3), 69-85.
- Çayır, K. (2011). Yeni Bir 'Biz' Anlayışı Geliştirme Yolunda Eğitim, Ders Kitapları ve Okullar. (Retrieved from: 29.03.2021), <http://secbir.org/images/haber/2011/02/yeni-bir-biz-anlayisi.pdf>
- Dar, F.R (2017). Best practices for Teachers: Creating useful linkages in teaching and learning. *Langage & Learning Conference*, Lahore, 2017 (Retrieved from: 15.8.2020), <https://ilconference.com/wpcontent/uploads/2017/07/Dr.-Fatima-Dar-Equippingteachers.pdf>

- Dar, P. (2012). Textbook materials and their successful application in the classroom: Implications for language development. *Journal of Educational and Instructional Studies In the World*, 2 (4), 109-114).
- Dat, B. 2003. *Localizing ELT materials in Vietnam: A case study*. In Methodology and materials design in language teaching: Current perceptions and practices and their implications, ed. W. A. Renandya, 170–91. Singapore: SEAMEO Regional Language Centre.
- Dow, F. (2004). ‘Evaluating Classroom Teaching. (Retrieved from: 15.09.2021), Materials’<http://www.wheaton.edu/bgc/ICCT/Resendlinks/evaluating.html>
- Dudley-Evans., T., & St John, M., J. (1998). *Developments in English for specific purposes: A multi disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duman, G.B. (2013). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde materyal geliştirme ve materyallerin etkin kullanımı. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(2), 1-8.
- Fraidan, A. A., (2012). Evaluation of Two ESP Textbooks. *Canadian Center of Science and Education*, 5 (6), 43-47.
- Garinger, D. (2010). Textbook selection for the ESL classroom. Eric Digest. (Retrieved from: 02.02.2021), <http://www.cal.org/resources/Digest/0210garinger.html>
- Gilmore, A. (2007). Authentic materials and authenticity in foreign language learning. *Language Teaching*, 40, 97-118. doi:10.1017/S0261444807004144
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Hanifa, Rb. (2018). EFL Published Materials: An Evaluation of English Textbooks for Junior High School in Indonesia. *Advances in Language and Literary Studies*, 9 (2), 166-174, <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.all.v.9n.2p.166>
- Harmer, J. (2007). *How to teach English*. China: Pearson Education Limited.
- Harmer, J. (2010). *The Practice of English Language Teaching*. Harlow: Pearson Longman.
- Howard, J. & Major, J. (2004). ‘Guidelines for Designing Effective English Language Teaching Materials’. *The TESOLANZ Journal*, 12, 50-58
- Karasar, N. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Pegem.
- Kılıç, A. (2011). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kim, H. (2015). Teachers’ Opinions on the Evaluatation of ELT Teachers’ Books. *English Language Teaching*, 8 (3), 1-12.
- Kitao, K. S. & Kitao, K. (1997) Selecting and developing teaching/Learning materials. *The Internet TESL Journal*, 4 (4).
- Kuşçu, E. (2017). Yabancı dil öğretimi/öğreniminde görsel ve işitsel araçları kullanmanın önemi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(43), 213-224.
- McGrath, I. (2002). *Materials evaluation and design for language teaching*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- MEB. (2009). Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. (Retrieved from: 29.05.2021), http://mevzuat.meb.gov.tr/html/27449_0.html
- Mert, Ö. Ak. (2007). Jean Piaget düşüncesinde psikolojik yapılar (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Morrow, K. (1977). Authentic texts and ESP. In S. Holden (ed.), *English for Specific Purposes*. London: *Modern English Publications*, 13–17.
- Morse, J. M. (1996). The purpose of qualitative research. In J. M. Morse ve P. A. Field (Ed.). *Nursing Research: The Application of Qualitative Approaches*. Pages, 1-18. Falmouth, Cornwall: Chapman & Hall.
- Nguyen, T. C. L. (2005). Passive Participant to Active Thinker: A Learner-Centered Approach to Materials Development. *The English Teaching Forum Online*, 43, (3). (Retrieved from: 07.03.2021), <http://exchanges.state.gov/forum/vols/vol43/no3/p2.htm>
- Nunan, D. 1991. *Language Teaching Methodology*. Prentice Hall.
- O'Neill, R. (1982). Why use text books. *ELTJournal*, 36 (2), 104-111.
- Oruç, N. & Yavuz, B. (2013). Yabancı dil öğretiminde ders kitabı seçimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 388-407.
- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi
- Porter, D. & J. Roberts (1981). Authentic listening activities. *ELT Journal* 36. 1, 37–47.
- Richard, J. C. (2001). *Curriculum development in language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seferoğlu, S. S. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Shafiee Nahrkhalaji, S. (2012). An Evaluation of a global ELT textbook in Iran: A two-phase approach. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2 (3), 184-191.
- Sheldon, L.E. (1988). Evaluation ELT Teextbooks and Materials. *ELT Journal*, 42 (4), 237-246
- Small, R. V. (1997). *Motivation in Instructional Design*. ERIC Clearing house on Information and Technology Syracuse NY. ED409895
- Stec, M. (2016). ELT Materials for Very Young Learners: A Teacher's Perspective on Selection, Implementation and Evaluation. *International Journal for Cross Disciplinary Subjects in Education*, 7(2), 2761-2767.
- Temizyürek, F. & Birinci, F.G. (2016). Yabancı dil öğretiminde otantik materyal kullanımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 54–62.
- Tomlinson, B. (1998). *Materials development in language teaching*. Cambridge: CUP. (Retrieved from: 25.04.2021), https://books.google.com.tr/books?id=qNlZFdoD380C&pg=PA15&hl=tr&source=gb_toc_r&ad=4#v=onepage&q&f=false
- Tomlinson, B. (2001). *Materials development*. In R. Carter & D. Nunan (Eds.), *Teaching English to speakers of other languages* (pp. 66-71). Cambridge: Cambridge University Press.
- White, A. (2018). Evaluation of an ELT Courbook Based on Criteria Designed by McDonough and Shaw. (Retrieved from: 31.05.2021), <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/collegearts/law/cels/essays/sylabusandmaterials/WhiteCOURSEBOOKEVALUATIONsylmat.pdf>

-
- Yalın, H. İ. (2010). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Yaylacı, H.S & Yaylacı, F. (2013). Eğitim teknolojisi dersinde öğretim materyallerinin geliştirilmesi. (Retrieved from:15.04.2021), <http://www.egitim.aku.edu.tr/yaylaci.htm>
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yin, R. K. (2009). *Case Study Research: Design and Methods (Fourth Edition)*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc
- Yüksel, G. (Çev. Ed.). (2015). *Yaşam boyu gelişim* (13. Basımdan çeviri). Ankara: Nobel.
- Zohrabi, M., Sabouri, H., &Kheradmand, M. (2014). Comparative study of Interchange1 and English book1 of Iranian high schools. *Education International Journal of English*, 3(2), 95-104.

Araştırma Makalesi • Research Article

İç Savaşların Kadın Üzerindeki Etkisi: Somali Örneği
The Impact of Civil Wars on Women: Somalia Sample

Osman Şen*

Öz: Çalışmada Somali İç Savaşı bağlamında kadının kontrolsüz ortamlarda maruz kaldığı şiddet türleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Kadının maruz kaldığı şiddetin yanı sıra iç savaş ortamındaki rolleri tartışılmıştır. Bu tartışma feminist yaklaşımın ön kabullerinden ziyade ontolojik olarak kadının maruz kaldığı şiddete ve şiddetin çözümü olarak kadına odaklanmıştır. Kadının Somali İç Savaşı'nda sadece güncel şiddetten etkilenmediği aynı zamanda geleneksel statüsü nedeniyle oluşan sorunlarla da uğraştığı gözlemlenmiştir. Bu sorunlara El-Kaide ideolojisini takip edene örgütlerinde dahil olmasıyla kadının temel haklarını dahi kullanma da oldukça zorlandığı müşahade edilmiştir. Kadınların maruz kaldığı şiddetin yanı sıra iç savaş ortamındaki rolleri tartışılmıştır. Akabinde kadının iç savaşta rolünün ve çözümün bir parçası olup olamayacağının irdelenmesi amacıyla uluslararası toplumun Somali'de barışın tesisine dair çabaları mercek altına alınmıştır. Uluslararası toplum Kadın'ın Somali'de durumunu iyileştirmek amacıyla BM bünyesinde çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden bir kısmı kadınların şiddete maruz kalmasını önleme çabasıyken bir kısmı kadınları barışın tesisi sürecine katmak şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tedbirler sayesinde kadınlar bağımsız olarak topluma katkı sağlamaya başlamıştır. El-Kaide ideolojisini takip eden örgütler bu gelişmelerden rahatsız olmuş ve bu kadınları hedef almaya başlamıştır. Bu saldırılar, kadınların siyaset, bürokrasi ve toplumsal hayata daha fazla katkı sağlamasının barışın tesisine katkı sağlayacağı şeklindeki önermeyi doğrular niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Somali, Kadın, Şiddet

Abstract: The aim of this study is to discuss women's role and to identify the derivatives of violence that women are exposed in an anarchical environment in the scope of the Somali Civil War. This essay seeks to remedy these discussions by analysing ontological violence against women. The research tends to focus on women as a solution to violence rather than straight feminist approach. Women are both affected by current violence in the Somali Civil War and also have to deal with the problems caused by their traditional status. Besides, women who follow the Al-Qaeda ideology have a hard time using even their basic rights because of their involvement in these problems. This paper focuses on whether a woman can play a role as recipe in an environment in which herself is also a sufferer. International community made a stride to improve position of the women in Somalia via United Nations. There are some efforts in place so as to obviate women from being exposed to violence, including affiliation of the women with the peace settlement process. Al-Qaeda ideology supporter organizations descended into desperation and rerouted its attacks against women immediately upon women became a functioning member of society. Taken together, these attacks one more time firmly confirm that the more women participate in politics, bureaucracy, and social life, the more they will serve to the establishment of the peace.

Keywords: Somalia, Women, Violence

* Dr., EGM-NATO-Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi.

ORCID: 0000-0002-4539-6243, osmzehir@gmail.com

Received/Geliş: 03 July/ Temmuz 2021

Accepted/Kabul: 22 October/ Ekim 2021

Düzeltilme/Revised form: 16 October/ Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/ Aralık 2021

Giriş

Askeri darbelerin, diktatörlerin ve uzun süreçlere yayılmayan ve de dışarıdan dayatılan sınırların oluşturduğu çatışmayla mücadele eden Somali'nin, 1990'lardan itibaren daha sert bir biçimde şiddet sarmalı içerisine çekildiği ve halen çıkamadığı görülmektedir. Somali'de çatışma ve şiddetin Mohamed Siad Barre yönetimi sonrası arttığı görülmektedir. Siad Barre sonrası oluşan politik süreç, otoriter yönetimlerin sorunları çözmediğine bunun yerine aynı sorunların üzerini örttüğüne delil olarak sunulabilir.

Somali 1991 yılından beri güvenliği ve diğer kamu hizmetlerini tesis edebilecek merkezi kamu otoritesinin olmadığı başarısız devletler arasında kabul edilmektedir. Somali'nin bu durumu bölgesel ve uluslararası alanda güvenlik tehditleri doğurmakta, terör örgütleri ve organize suç örgütleri için hareket serbestliği sağlamaktadır (Maedl vd., 2011: 61). 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası toplumun barışın tesisi ve devlet kurumlarının yeniden inşasına yönelik ortaya koyduğu çabaya rağmen halen Somali'de düzen tesis edilememiştir. Kamu düzeninin sağlanamaması; teröristlerin, deniz haydutlarının ve organize suç örgütü üyelerinin ülkede rahat hareket etmesine imkân sağlamaktadır. Bu kaotik ortamdan görece en fazla kadınlar etkilenmektedir. Başta cinsel şiddet olmak üzere kadınlar pek çok şiddet türüne maruz kalmaktadır.

Somali İç Savaşına dair Türkçe literatür incelendiğinde Bingöl'ün iç savaşı genel olarak betimlediği (Bingöl, 2013: 81) ve Türkiye'nin rolünü irdelediği, Çalık'ın ise yabancı literatürde de yer alan diğer pek çok çalışmada olduğu gibi iç savaşın bir neticesi olan deniz haydutluğu sorununa odaklandığı (Çalık, 2017: 399) ve dolayısıyla da buna mukabil kadının iç savaştaki rolüne değinilmediği görülmektedir. Uluslararası alanda Somali İç Savaşı'nda kadının rolüne değinen makalelerin ise çoğunlukla feminist bir bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. Çalışmada feminist bir bakış açısı yerine ontolojik olarak kadının kontrolsüz ortamlarda çektiği acılara işaret edilecek ve kadının, şiddetin özellikle daha travmatik olan psikolojik boyutuna hedef olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kadının geçmişten günümüze savaş, iç savaş ve çatışmalarda yoğun olarak şiddetin türlerine maruz kalmasına rağmen bu konuya feminist perspektif haricinde dikkat çeken yeterli sayıda yayının literatürde olmaması, bu çalışmanın yapılmasına neden olmuştur.

Çalışmada, Somali İç Savaşı ve güncel durum nedeniyle ortaya çıkan güvenlik tehditleri nelerdir? ve bu tehditler kadınları nasıl etkilemektedir? sorularının cevapları aranmıştır. Kadınların siyaset, bürokrasi, toplum ve deradikalizasyon çalışmalarında etkin olarak görev almaları durumunda Somali'de barışın tesis edilmesine önemli katkı sağlayacakları şeklindeki argüman verilerle ispat edilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle iç savaşın başlangıcı olan Siad Barre dönemi ve geleneksel toplum yapısının kadınlara etkisi incelenecek, Siad Barre sonrası dönem irdelendikten sonra, terörizm, deniz haydutluğu ve göç olguları açısından kadının durumu değerlendirilecektir. Akabinde kadının iç savaşta rolünün ve çözümün bir parçası olup olamayacağının irdelenmesi amacıyla uluslararası toplumun Somali'de barışın tesisine dair çabaları mercek altına alınacaktır.

Somali'de uzun süredir kamu hizmetini tam anlamıyla icra edebilen bir devlet sisteminin olmaması ve ülkenin 30 yıldan fazla süredir içerisinde bulunduğu kaotik ortam nedeniyle ulaşılan kısıtlı veriler bağlamında çıkarımda bulunulmuştur. Bu kısıtlılık Somali'nin durumunun uluslararası güvenliği etkilemesi nedeniyle uluslararası alanda yapılan çalışma ve raporlar incelenerek aşılmaya çalışılmıştır.

1. Siad Barre Dönemi ve Geleneksel Olarak Kadının Rolü

Somali 1800'lü yıllardan 1960 yılında özgürlüğünü kazanana kadar, İngiliz, İtalyan ve Fransız sömürgesi altında kalmıştır. Somali'nin egemenliği tanınırken, topraklarının bir kısmı Etiyopya'ya bir kısmı Kenya'ya bırakılmıştır. 1969 yılında askeri darbeye yönetimi ele geçiren Siad Barre, Sovyetler tarafından desteklenmiş ve ülkenin adını Demokratik Somali Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir. Siad Barre, bağımsızlık esnasında Etiyopya'ya bırakılan Ogaden'i almak için 1977 yılında başlattığı savaşı, Sovyetler ve Küba'nın Etiyopya'ya destek vermesi neticesinde yenilmiş ve Somali Ordusu 20 binin üzerinde kayıp vermiştir. Soğuk Savaş ortamında Sovyetlerle arası bozulan Siad Barre, ABD ile yakınlaşmış ve akabinde Majerten Aşireti'nin öncülüğünde 1978 yılında kurulan Somali Demokratik Kurtuluş Cephesi'yle (Somali Salvation Democratic Front) birlikte iç çatışmalar başlamıştır. Siad Barre yönetimi bu hareketi çok sert bir şekilde bastırmıştır. 1981 yılında ise İsaak Aşireti ayaklanmanın

öncülüğünü yapmış ve Somali Ulusal Hareketini (Somali National Movement) kurmuştur. Siad Barre, bu isyanı bastırmakta başarılı olamamıştır. 1988 yılında zirveye ulaşan iç savaş neticesinde Siad Barre yönetimi devrilirken, 60 bin civarında insan ölmüş, 400 bin kişi ülke dışında mülteci durumuna düşmüş ve 400 bin kişi de ülke içerisinde yerinden edilmiştir (Bingöl, 2013: 85). Ayaklanmanın yayılmasında ve rejimin düşmesinde Siad Barre yönetiminin özellikle İsaak Aşireti'ne yönelik aşırı şiddet uygulaması ve insanlığa karşı suçlar işleminin önemli etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

Siad Barre yönetiminin ve Soğuk Savaş ortamının ülkeye verdiği zararların yanı sıra kadınlara yönelen şiddet ve insan hakları ihlallerinin anlaşılması için Somali toplumunun geleneksel yapısının irdelenmesi gerekmektedir. Somali'nin geleneksel sosyal yapısı kadınlar için zor şartları içerisinde barındırmaktadır. Bunların belki de en tehlikelisi "kadın sünneti" olarak kabul edilen genital organların bir kısmının ya da tamamının çıkarılması ya da yaralanmasıdır. Bu işlem esnasında psikolojik etkilerin yanı sıra ölüme varan ciddi komplikasyonlar ortaya çıkabilmektedir. Bu işlem genelde yaşlı kadınlar, ebeler ya da berberler tarafından gerçekleştirilmektedir. Somali'de günümüzde 15-49 yaş aralığındaki kadınlarda kadın sünneti oranının %98 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Toplumsal baskıdan dolayı, iffetin korunması ve evlilik ihtimalinin artırılması amacıyla bu uygulama günümüzde de devam etmektedir (Yussuf vd., 2020: 2). Somali'de kadın sünneti ailenin ve aşiretin namusunun korunması olarak görüldüğü için (Mohammed, 2015: 466) önemli ölçüde kadınlar üzerinde toplumsal baskı mekanizmalarıyla gerçekleşen bir olgudur. Bu geleneğin etkisiyle ailenin temel yargılarını oluşturan ve sevgisiyle çocuklarının psikolojik olarak sağlıklı yetişmesini sağlayacak annelerin görevini tam anlamıyla gerçekleştirilmesinin oldukça zor olduğu düşünülmektedir.

Somali'de kadınların yaşam koşullarını zorlaştıran bir diğer husus ülkedeki aşiret yapısıdır. Somali toplumunun çoğunluğu Darod, İsaak, Dir, Hawiye, Rahanwein ve Digil aşiretlerine mensuptur. Bu aşiret yapısı evliliklerin de etkisiyle karmaşık sosyal ilişkiler ağı oluşturmuştur. Somali'de bireyler için aşiret mensubiyeti önemli bir kimlik referansıdır (Ssereo, 2003: 25). Kadınlar aşiret içerisinde karar verici konumda bulunamamaktadır (Carter vd., 2021: 7). Bu yapı nedeniyle kadınlar haklarını bir erkek-baba, eş, kardeş ya da oğul- üzerinden kullanabilmektedir. Bu kullanım dolayısıyla kadınlar, bağlı olduğu erkeğin kendilerine yönelen şiddetine karşı tamamen savunmasız durumda kalmaktadır.

Kadının yaşam koşullarının erkeğe bağlı olduğu durumlarda erkeğin radikal fikirleri benimsemesi hayatını daha da zorlaştırmaktadır. Körfez ülkelerine 1970'lerde çalışmaya giden Somali'li erkekler dönüşte radikal düşüncelerini de beraberinde getirmiştir. Kadının görünürlüğü kısıtlanmış ve kadınlardan recm edilerek öldürülenler olmuştur (Mohammed, 2015: 462). Bu radikalleşme durumu sadece Somali'de ortaya çıkmamış, 1979 yılında meydana gelen İran Devrimi, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve Kâbe baskını olayları, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde radikal fikirlerin yükselişini tetiklemiştir. Somali'de de yeşeren bu radikal fikirler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelemek olan El-Kaide ideolojisini takip eden pek çok örgütün temellerini atmıştır.

Kadının yukarıda değinilen çeşitli yerel ve ihraç edilmiş nedenlerle kullanamadığı haklarından bir kısmını garanti altına almak ve korumak amacıyla Siad Barre yönetiminin bazı girişimleri olmuştur. 1975 yılında yasalaşan Aile Kanunu'na göre kadına miras, evlenme ve mülkiyet edinme konusunda eşit haklar verilse de toplumsal yapının direnciyle karşılaşmıştır. Siad Barre yönetiminin 1979 yılında yürürlüğe koyduğu anayasanın bazı hükümleri cinsiyetler arası eşitlik, sosyal, kültürel ve demokratik hakları güvence altına alırken, bu hükümler uygulamaya geçirilmemiştir (Immigration and Refugee Board of Canada, 1994). Somali toplumundaki erkek egemenliğine dayalı aşiret yapısı tüm bu mevzuat değişikliklerine rağmen bireysel manada aşiret bağı ve aşiretlerin sosyal hayattaki belirleyiciliğini kaybetmemiştir. Siad Barre yönetimi Sovyetlerin de etkisiyle "Jalle"-yoldaş- terimini kullanarak geleneksel yapıları bireye indirgemeye ve sosyalist bir düzen kurmaya çalışsa da aşiret kuralları Somali toplumunda geçerliliğini korumuştur (Lewis, 2008: 49-50). Siad Barre'nin toplumsal yapıyı yukarıdan dönüştürme çabası; rejimin baskıları, başarısızlıkları ve yolsuzlukları dolayısıyla amacına ulaşamamıştır. Aynı zamanda Siad Barre'nin, kendine ve iktidarını destekleyen yandaşlarına ekonomik kaynakları yönlendirmesi ve baskıcı yönetimi dolayısıyla Somali ekonomisinin gelişmesinde olumsuz etkiler bıraktığı ileri sürülmektedir (Powell vd., 2008 ve Mubarak, 1997'den aktaran: Kurtulus, 2012:

1289). İç savaş neticesinde yönetimi devam ettiremeyen rejim çökmüş, rejimin ülkede baskıladığı ve yeni oluşturduğu sorunlar nedeniyle ülke çapında yeni bir yönetim oluşturulamamıştır.

Uluslararası toplum ülkenin içerisinde olduğu kaotik ortamda istikrarın sağlanması için müdahale etmiştir. 1992 yılından 1995 yılına kadar BMGK kararları kapsamında ABD öncülüğünde istikrarın sağlanmasına katkı sağlamak amacıyla 20'den fazla ülke 30 binden fazla askerle Somali'de konuşlanmış ancak etkili bir sonuç alınamamıştır (Hesse, 2015: 330). İç savaş dolayısıyla ülke içerisinde şiddet hareketleri devam etmiştir. Somali'de aşiret yapısı, gelenekler ve ataerkil aile yapısı nedeniyle kadınlar zor şartlar altında yaşarken, İç savaşla birlikte daha da zor şartlarla karşılaşmıştır. Savaş zayıfların hak ihlallerine karşı korunacağı ya da başvuracağı mekanizmaları ortadan kaldırmıştır (Immigration and Refugee Board of Canada, 1994). Siad Barre döneminde başlayan iç savaş, yönetimin aşırı şiddet kullanımıyla farklı bir boyuta evrilerek rejimin düşmesine ve iç savaşın daha tehlikeli bir hal almasına neden olmuştur. Siad Barre yönetimi Sovyetlerin de etkisiyle kadını vatandaş seviyesine çıkarmaya çalışsa da geleneksel toplum yapısı ve yönetimin sert tutumu nedeniyle toplumsal dönüşümü sağlayamamıştır.

Siad Barre yönetiminin uyguladığı aşırı şiddet ve baskı toplumsal fay hatlarını daha kırılgan hale getirmiş, yeni düşmanlıklar üretmiş ve düşüşüyle birlikte kadınları eskiye göre daha da güvensiz bir ortamla karşı karşıya bırakmıştır. Bu güvensiz ortamın kadınlar üzerindeki etkisi, 1991 yılından bugüne toplumsal statülerindeki değişimler ve karşı karşıya kaldıkları tehditler bağlamında analiz edilecektir.

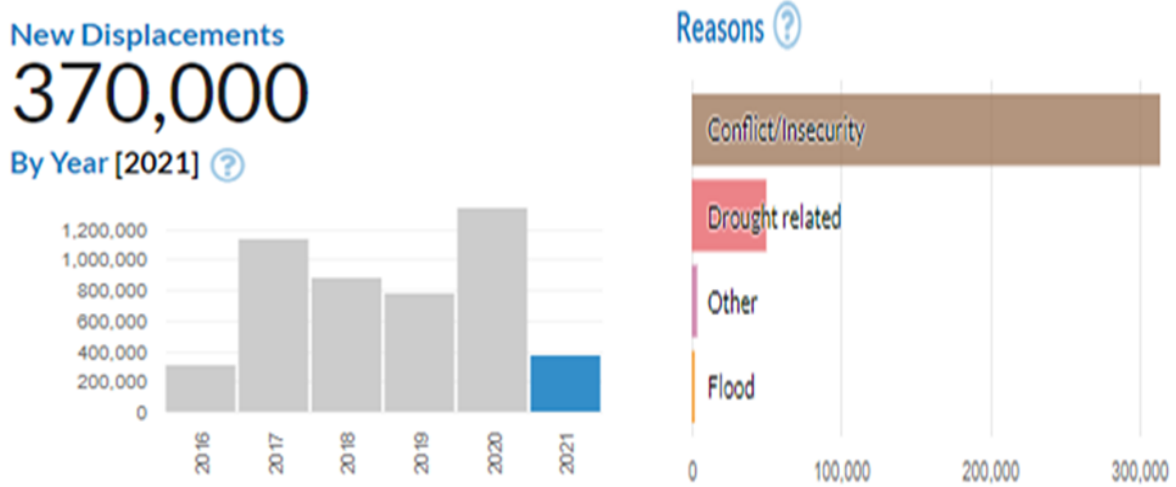
2. 1991 Sonrası Dönem

Siad Barre ve yönetimindekiler kamu kurumları işlevini yitirdikten sonra 1991 yılının Ocak ayında ülkeyi terk etmiştir. Bir ay sonra Hawiye Aşireti'nin geçmiş yıllarda kurduğu Birleşik Somali Kongresi (BSK) Hawiye Aşireti'nden Ali Mahdi Muhammad'ı Başkan ve İsaak Aşireti'nden Umar Arteh Ghalib'i Başbakan olarak ilan emiş ancak General Muhammad Farah Aidid ilan edilen Başkan'a karşı çıkararak BSK'dan taraftarlarıyla birlikte ayrılmıştır. Özellikle 1991 Eylül ayından itibaren Mogadişu'da Hawiye alt aşiretlerinin desteklediği çatışmalar artmış, 1992 Mart ayına kadar 14000 kişi ölmüş ve 27000 kişi yaralanmıştır. Ali Mahdi Muhammad'ı Hawiye alt aşireti Abgaal desteklerken, General Muhammad Farah Aidid'ı Hawiye alt aşireti Habar Gidir desteklemiştir. Bu çatışma sürecinin akabinde de bölge ve çeşitli aşiret yapılanmaları şiddetin tırmanmasında bir taraf olmuştur (Terdman, 2008: 35). 1991 yılı sonu 1992 yılı başlarındaki dört ayda aşiret temelli Mogadişu bölgesindeki çatışmalarda 1,5 milyon kişi ülke dışına göç ederken ülke içerisinde 2 milyon kişi yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmıştır (Bradbury ve Healy, 2010: 10). Bu çatışma sürecinin akabinde de İsaak Aşireti'ne bağlı Somali Ulusal Hareketi, Majerten Aşireti'ne bağlı Somali Demokratik Kurtuluş Cephesi, Ogaden'de Somali Vatansever Hareketi, Gadabursi'de Somali Demokratik İttifakı ve Rahanweyn'de Somali Demokratik Hareketi gibi bölgesel, aşiret ve alt aşiret yapılanmaları şiddetin tırmanmasında bir taraf olmuştur (Terdman, 2008: 36). Kadının rolünün anne ve bir erkeğe bağlı olduğu aşiret yapılarının gücünü artırması ve iç savaş ortamı, kadının maruz kaldığı şiddeti artırmıştır. Her ne kadar çatışan olarak çatışmalarda yer alan erkekler daha fazla hayatını kaybetse de cinsel şiddet başta olmak üzere kadınlar şiddetin pek çok türevine direk ve dolaylı olarak maruz kalmıştır.

Siad Barre sonrası Somali'de kamu düzenini sağlayarak kadının haklarını yasalarla güvence altına alacak ve güvenliğini sağlayacak siyasi bir otorite tesis edilememiştir. Bunun yerine 1991 sonrasında siyasi yapıda güvenlik sorununu derinleştiren ve tehditlerin sonucu meydana gelen siyasi alanda belirgin değişiklikler olmuştur. İlk yıllarda savaş ağaları ve silahlı gruplar etkiliyken ilerleyen süreçte aşiret reisleri ve şehirlerde iş adamları etkili olmaya başlamıştır. Somali'nin demografik yapısı nedeniyle aşiret yapılarının gücünü koruduğu ve süreç içerisinde etkinliğini artırmaya devam ettiği görülmektedir (Menkhaus, 2003: 414-415). Aşiret kimliğinin gelenekselleştiği toplumlarda vatandaşlık bilincinin oluşumunun ve kamu düzeninin sağlanmasının oldukça zor olduğu düşünülmektedir.

Aşiretlerin etkisinin yanı sıra kaotik ortamdan çıkar sağlayan silahlı gruplar, savaş ağaları ve terör örgütleri, uluslararası toplumun destekleriyle oluşturulan hükümetlerin başarılı olmaması için yoğun çaba sarf etmiştir. Örneğin Somali'de 2009-2011 yılları arasında altı bakan öldürülmüş (Webersik,

2014: 278), yönetim ve güvenlik güçleri kendi siyasi yöneticilerini dahi koruyamamıştır. Bu güvensiz ortam Şekil 1’de görüleceği üzere halen devam etmektedir.

Şekil 1. Güncel Olarak Somali İç Savaşı Sonucu Yerinden Edilenler Kaynak: The UN Refugee Agency. (2021)

Şekil 1’deki veriler incelendiğinde Somali vatandaşlarının yerinden edilmesinde güvensizlik ve çatışmaların diğer nedenlere göre kayda değer ölçüde etkili olduğu görülmektedir. Devam eden bu kaotik ortam dolayısıyla Şekil 1’de görüldüğü gibi 2016 yılından itibaren 2021 yılına kadar geçen sürede 1.200.000 kişi yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Bu yer değiştirmelerden çocuklarının bakımından da sorumlu olan Somali kadınların en fazla etkilendiği aşikârdır. Bu kontrolsüz ortam kadınları sadece ihtiyaçlarından yoksun bırakmamakta aynı zamanda cinsel şiddet başta olmak üzere şiddetin çeşitli türevlerinden korunmasını da zorlaştırmaktadır.

2020 yılında BM raporuna göre; 220 kız ve 19 kadına yönelik cinsel şiddet vakasının; %50’sinin tespit edilemeyen silahlı failer, %11’inin El-Şebab, %7’sinin Jubbaland Kuvvetleri, %8’inin aşiret milisleri, %2’sinin Galmudug Polisi, %2’sinin Güneybatı Kuvvetleri, %1’ini Puntland Polisi, %6’sının Somali Polis Gücü ve %13’ünün Somali Ulusal Ordusu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir. Yine aynı rapora göre 2019 yılında da El-Şebab, kadın ve kızları üyelerine ödül ve eleman teminini kolaylaştırmak amacıyla evlilik için kaçırmaya devam etmiştir (United Nations Security Council [UNSC], 2020: 15). Kadına yönelen şiddet, raporda belirtildiği gibi geleneksel yapılara ek olarak, iç savaşta önemli rolleri bulunan ve uluslararası güvenliği derinden etkileyen El-Kaide ideolojisini takip eden terör örgütlerinden gelmektedir. Bu minvalde uluslararası alanda da tehdit oluşturan El-Kaide ideolojisini takip eden terör örgütlerinin ve deniz haydutluğu eylemleri bağlamında kadınların durumu irdelenerek 1991 sonrası dönemin daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır.

2.1. El-Kaide İdeolojisini Takip Eden Terör Örgütleri

El-Kaide ideolojisi; Abdullah AZZAM tarafından Sovyetlerin Afganistan’ı işgali esnasında yurt dışından gelen ve bazıları El-Kaide ve bağlantılı terör örgütlerinin kuruculuğu, üyeliği ve uluslararası ağını oluşturan şahısları motive etmek amacıyla İbni Teymiyye ve Seyyid Kutup’a öykünerek oluşturulan ana fikriyatın, Usame Bin Ladin, Eymen El-Zevahiri, Ebu Mus’ab el-Zerkâvî, Ebû Mus’ab es-Surî ve Ebu Bekir El-Bağdadi tarafından pratiğe ve güncel yönelik oluşturulan ve terörizme dayanak oluşturması beklenen ideolojik alt yapıdan oluşmaktadır. 1979’dan sonra çatışmadan dönen pek çok “Yabancı Terörist Savaşçı” (YTS) ülkesinde bu ideolojiyi inşa ya da takip etmeye çalışmıştır. Ancak bu durum Soğuk Savaş sonrası özellikle 11 Eylül eylemleri akabinde panoramik olarak görülerek anlamlandırılabilmiştir. Somali de bu durumdan etkilenmiş fakat devlet kurumlarının çöküşü sonrası bu

durumun gün yüzüne çıktığı düşünülmektedir. Somali'de devletin çöküşünün ardından El-Kaide ve onun içerisinde gelişip kopan DEAS terör örgütü gibi uluslararası terör örgütleri cazibe kazanmış ve güvenli bir liman haline gelmiştir (Malito, 2015: 1866). El-Kaide ideolojisini takip eden örgütlerin karakteristik olarak Müslüman nüfusun fazla olduğu ülke ve bölgelerde çıkan sorunlara kısa sürede müdahil olduğu ve çatışmayı büyüterek gelecek açısından onarılması güç toplumsal sorunlar oluşturduğu görülmektedir.

İslami Mahkemeler Birliği/İMB (Al-Itihaad al-Islamiya/AIAI) ve El-Kaide arasındaki bağlar örgütün çekirdek kadrosuyla 1982 yılından itibaren kurduğu iletişime dayanmaktadır. Usame Bin Ladin'in örgüte, El-Kaide ideolojisi bağlamında Somali'de faaliyet yürütmeleri için fon sağladığı iddia edilmektedir. Örgüt'ün, 1996-1998 yılları arasında Etiyopya'nın başkentindeki bombalı eylemler ve Somali'deki yardım görevlilerinin kaçırılması eylemlerine karıştığı ve El-Kaide'nin Afrika'daki eylemlerine yardımcı olduğu söylenmektedir. İçerisindeki radikallerin ve gençlerin oluşturduğu El-Şebab'ın ayrılmasına rağmen, küçülse de hala faaliyetlerini devam ettirmektedir (Counter Extremism Project [CEP], 2021: 3).

Radikal bir ideolojiye sahip örgütün büyümesi Somali'de kadınların güvenliğini olumsuz etkilemiştir. Örgüt kadınlara, geleneksel bölge iklimine uygun giysilerinin yerine tüm vücudu kapatan elbiseler giyinmeleri gerektiğinden, yanlarında erkek olmadan tek başına sokağa çıkamamalarına kadar çeşitli ekstra zorluklar inşa etmiştir (Petrich ve Donnelly, 2019: 1179). Bir erkeğe bağlı olarak yaşamını idame ettirebilen kadınların ve örgütün acımasızlığı göz önünde bulundurulduğunda bu durumun şaşırtıcı olmadığı düşünülmektedir. Siad Barre döneminde ülke dışına çıkan erkeklerin beraberlerinde getirdikleri ideoloji ve sonucunda oluşan radikalleşme iç savaşın oluşturduğu kaotik ortamla beraber Somali'de İMB ile birlikte yükselişe geçmiştir. Örgüt hem kadınları kısıtlayan kurallar koymuş hem de onları genellikle destek faaliyetlerinde olmak üzere kullanmıştır.

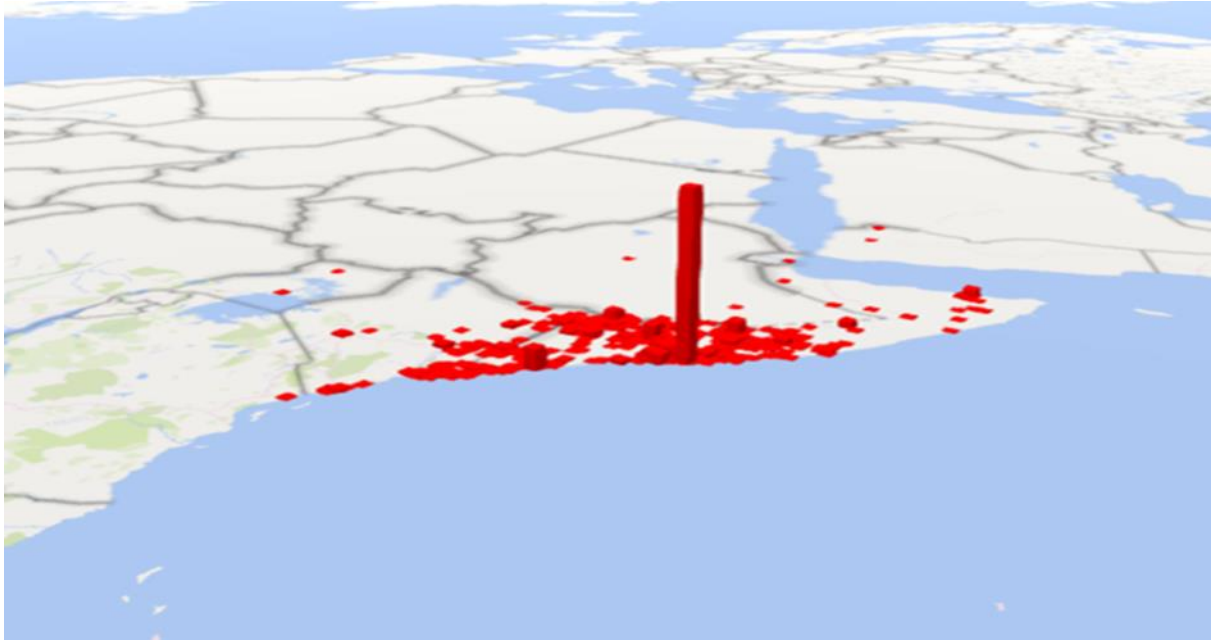
Örgüt, kadınları yükselen oranlarda faaliyetlerini kolaylaştırmak amacıyla finansal yardım, silahlı eğitim ya da korunma vaadiyle saflarına katmaktadır. Örgütteki kadınlar Somali toplumunda başka şekilde elde edemeyecekleri bir statüyle ideolojik ve sosyal ağlar oluşturarak toplumdaki diğer kadınları örgüte katmaya odaklanmaktadır. Ayrıca erkek örgüt üyeleri ağırlıklı olarak diğer faaliyetlerde istihdam edildiği için kadın üyeler çocukların radikalleştirilmesinde örgüt adına önemli bir faaliyet yürütmektedir (Carter vd., 2021: 8). Çocukların anneyle bağı ve geçirdiği zaman göz önünde bulundurulduğunda çocuğun örgütün ideolojisini ve örgütün hedeflerini benimsememe şansı kalmamaktadır.

2011 yılında Minnesota'da örgüte finansman sağlamaktan Somali kökenli iki kadının mahkûm edilmesi örneğinde olduğu gibi örgüte yurt dışından sadece katılımlar olmamakta aynı zamanda finansman da sağlanmaktadır (Karagiannis, 2013: 131). Etiyopya'nın işgaline karşı çatışan El-Şebab üyeleri Somali'li kadınları, Etiyopya güçlerine karşı istihbarat toplamak için kullanmıştır (Ingiriis, 2020: 128). Örgütte kadının en büyük rolü teröristlerin aile kurumunu işletmektir. Örgüt üyeleri evlilikte rıza ararken kontrol ettiği bölgelerde örgütle kötü olmak istemeyen ailelerin de baskısıyla 14 yaşından itibaren kadınlarla evlilikler yapılmaktadır. Kadınlar muasker ve diğer uzmanlık kamplarına alınmamakta bazılarının eşleri silahlı eğitim vermektedir. Örgüt üyeleriyle evli kadınlar hiyerarşik bir yapı olan Şebab'ın Anneleri (Umm Shabaab) içerisinde faaliyet yürütmektedir. Bu yapı eşleri örgütsel faaliyetlerde bulunduğunda ücretlerini dağıtmakta ve kadınların sorunlarını örgüt yönetimine iletmektedir (Mohamed, 2019: 38). Bir nevi kontrol ve sosyal yardımlaşma faaliyeti yürüten bu yapı sayesinde örgüt kadınlar arasında disiplini tesis etmekte ve kontrolsüzlüğe olanak vermemektedir.

Örgüt, kadınları sadece destek hizmetlerinde kullanmamaktadır. Aynı zamanda eylemsel faaliyetlerde de kullanmaktadır. 2006-2018 yılları arasında örgüt adına intihar eylemi gerçekleştiren 216 örgüt üyesinden 10'u kadındır (Warner ve Chapin, 2018: 24-35; Petrich ve Donnelly, 2019: 1178). Örgüt faaliyetlerinde sadece saflarına kattığı kadınları kullanmamakta aynı zamanda Kenyalı kadın seks işçilerini de kullanmaktadır. Kenya ordusu El-Şebab'a karşı yürütülen operasyonlarda kadınları ön cephede savaşmaktadır (Ombati, 2015: 405). Örgüt, Kenyalı kadın seks işçilerini özellikle güvenlik güçlerinden olan müşterilerinden para karşılığı istihbarat toplamak için kullanmaktadır (Petrich ve Donnelly, 2019: 1180). Örgütün aynı zamanda yakaladığı diğer Kenyalı kadınlara kamplarda tecavüz ettiği ve üyelerinin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için köle olarak tuttuğu bilinmektedir (Petrich ve

Donnelly, 2019: 1171). Bu faaliyetlerin de işaret ettiği üzere her terör örgütü gibi bu örgütün de kadın konusuna pragmatist yaklaştığı görülmektedir.

Örgüt barış gücü görevlilerinin yanı sıra aşiret yöneticilerinden siyasetçilere toplumu harekete geçirme kapasitesi olan kişilere yönelik de eylemler düzenlemektedir. El-Şebab'ın 2005 yılından 2018 yılı sonuna kadar düzenlediği eylemlerde üyeleri hariç, 7800'den fazla kişi ölürken 7200'den fazla şahıs yaralanmıştır. Örgüt eylemlerinde kadınları direk hedef almıştır. Örgütün belirlediği şekilde giyinmeyenleri üyeleri kaçırmış, özgürlüğünü kısıtlamış ya da direk üzerine ateş açarak ölümüne neden olmuştur. Örgüt, siyasette, STK'larda ve basın kuruluşlarında görev yapan kadınlara yönelik suikast ve kaçırma şeklinde eylemler düzenlemiştir. Teröristler, kadın polis ve askerleri kaçırmakla infaz etmiştir. Yardım kuruluşlarında çalışan, eşi devlet görevlisi olan, serbest meslek icra eden ve üniversitede çalışan kadınlar da örgüt tarafından düzenlenen eylemler neticesinde hayatını kaybetmiştir. Örgüt zinayla suçladığı kadınları taşlatarak öldürmüştür (Global Terrorism Database (GTD), 2021). El-Şebab'ın 2019 itibarıyla Somali'nin %20'sini kontrol ettiği ve 5000-10000 arası silahlı üyesi olduğu değerlendirilmektedir (CEP, 2021: 1). Şekil 2'de görüleceği gibi örgütün eylemleri Mogadişu'da yoğunlaşırken Somali'ye komşu ve yakın ülkeleri de hedef almaktadır.

Şekil 2. El-Şebab'ın Eylemlerinin Coğrafi Dağılımı Kaynak: GTD. (2021)

Örgütün eylemlerinin Mogadişu ve komşu ülkeler üzerinde yoğunlaşmasında, bu ülkelerin Somali'ye yönelik uluslararası barışı koruma çabalarını desteklemeleri, yakın düşman önceliğinin ve DEAS'ın geçmişte gerçekleştirdiği gibi bölgesel hakimiyet çabasının önemli etkenler olduğu düşünülmektedir. El-Kaide örgütünün ideolojisi ve amaçları minvalinde örgütün bir yönetim oluşturabilmesi için öncelikle önemli miktarda insan, toprak ve diğer kaynakları kontrol edebilmesi gerekmektedir. Örgütün amaçlarına ulaşmasında önemli bir diğer nokta terörizm stratejisinin uygulamaları bağlamında kontrolü altına almak istediği kitleyi terörize etmesi gerekmektedir. Bu minvalde örgüt Şekil 2'de görüldüğü gibi ağırlıklı olarak ülkenin kalbi olan başkentte eylemlerini gerçekleştirmektedir.

El-Kaide ideolojisini takip eden örgütler göz önüne alındığında mücadelenin sadece cebri yöntemlerle olamayacağı pek çok ülke tarafından kanıksanmıştır. Bu kapsamda 2012 yılı itibarıyla Somali Federal Geçiş Hükümeti El-Şebab üyelerine yönelik af ve deradikalizasyon programları uygulamaktadır. Bu program kapsamında 500 eski örgüt üyesi programa dahil edilmiştir. Program dahilinde El-Kaide ideolojisine karşı söylem geliştirilmeye ve meslek edindirmeye yönelik faaliyetler

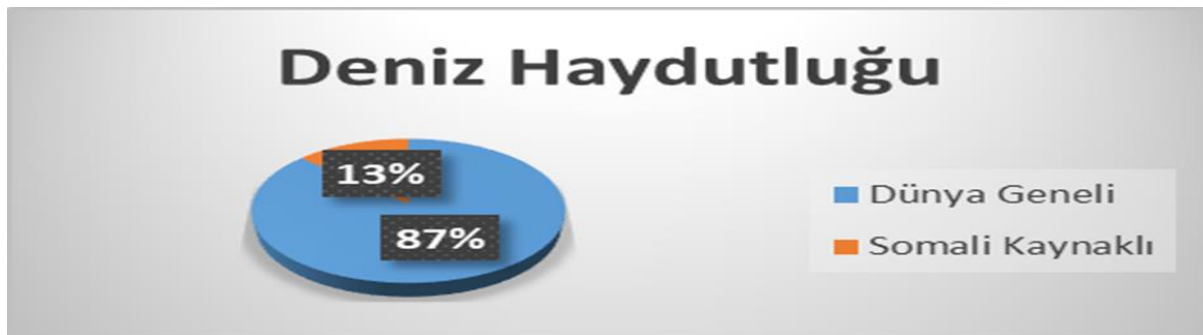
yürütülmektedir (CEP, 2021: 16). Ülkenin genelinde hükümet kontrolünü sağlamadan bu faaliyetlerinin başarısının çok sınırlı kalacağı öngörülmektedir.

Kadınlara örgütün yaşattığı zorluklara rağmen Somali toplumunun sosyolojik yapısı, hükümetin kadınları istihdam etmesine rağmen cinsel şiddeti önlemeye yönelik yasaları meclisten geçirememesi, yargı sistemini işletememesi ve barış güçlerinin desteğine rağmen ülke genelinde kontrolü sağlayamaması, örgütün kontrol ettiği bölgelerde insanların yaşamlarından endişe etmesi, örgütün kadınlara göreceli de olsa yardım etmesi ve ideolojisi doğrultusunda oluşturduğu mahkemeleri işletmesi kadınların örgüte yardım etmesine ve faaliyetlerinde destek olmasına neden olmaktadır (International Crisis Group, 2019: 2-3). Somali’de sadece El-Şebab terör örgütü faaliyet yürütmekte DEAŞ terör örgütünün yapılanması da bulunmaktadır.

El-Kaide ideolojisini takip eden ve belli bir potansiyele ulaştıktan sonra El-Kaide terör örgütünden kopan DEAŞ terör örgütü, “Somali Vilayeti” olarak adlandırdığı yapılanmasını inşa etmeye 2015 yılında başlamıştır. Örgüt, Somali’de hücre tipi örgütlenmeye başlamış ardından Ekim 2015’ten itibaren eski El-Şebab askeri kanat yöneticilerinden Abdul Kadir/Qadir liderliğinde yapılanmasını ilerletebilmiştir. Örgüt, 2016 yılında liman şehri Kandala/Qandala’yı ele geçirince uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Weiss, 2019: 29). 2015 yılında karşılıklı propaganda faaliyetleriyle başlayan soğuk çatışma kısa sürede yerini sıcak çatışmaya çevirmiştir. DEAŞ’ın Somali “Vilayetine” karşı El-Şebab’ın diğer örgütlerde olduğu gibi El-Kaide ideolojisini takip eden örgütlerde istihbarat ve istihbarata karşı koymaktan sorumlu Emniyet (Amniyat) 2015 yılından itibaren harekete geçmiştir. 2015 yılındaki çatışmalı ortamın 2016 ve 2017 yıllarında tutuklamalar ve YTS’lerin El-Şebab tarafından infazı şeklinde görece yoğunluğu azalırken 2018 yılında tekrar şiddetlenmiştir. DEAŞ’ın Somali yapılanmasının liderinin bağlı olduğu aşiretin desteği ve zorla topladığı vergilerin miktarı nedeniyle varlığını devam ettireceği değerlendirilmektedir (Weiss, 2019: 30). 2019 yılında da iki örgüt arasında çatışmalar şiddetini artırmaya devam etmiştir. El-Şebab üyeleri aynı yıl içerisinde eski askeri kanat yöneticisi yeni DEAŞ yöneticilerinden Yahya Haji Fiile’yi öldürmüştür (Weiss, 2019: 32). DEAŞ’ın Irak ve Suriye’de kontrol ettiği kaynak ve toprakları kaybetmesinin akabinde El-Şebab’ın bu yapılanmaya karşı üstünlüğünün devam edeceği öngörülmektedir. Bu terörizm stratejisinin uygulamalarının yanı sıra Somali’yi dünya gündemine taşıyan diğer bir olgu iç savaş nedeniyle oluşan boşluktan doğan deniz haydutluğu sorunudur.

2.2. Deniz Haydutluğu

Somali’de deniz haydutluğu, devlet kurumlarının tamamen işlevini yitirdiği 1992 yılına dayanmaktadır. Somali kıyılarında deniz haydutluğu yöntemiyle deniz araçlarının ele geçirilmesi vaka sayısında 2008 ve 2009 yıllarında oldukça artış meydana gelmiştir. Haydutlar genellikle yaralama ve ölümlerle sonuçlanan faaliyetlerden ziyade fidye almak için kaçırma eylemlerine yönelmiştir (Rothe ve Collins, 2011: 331). Şekil 3’te görüldüğü gibi dünya genelinde gerçekleşen deniz haydutluğu olaylarının %13’ü Somali kaynaklı meydana gelmektedir.

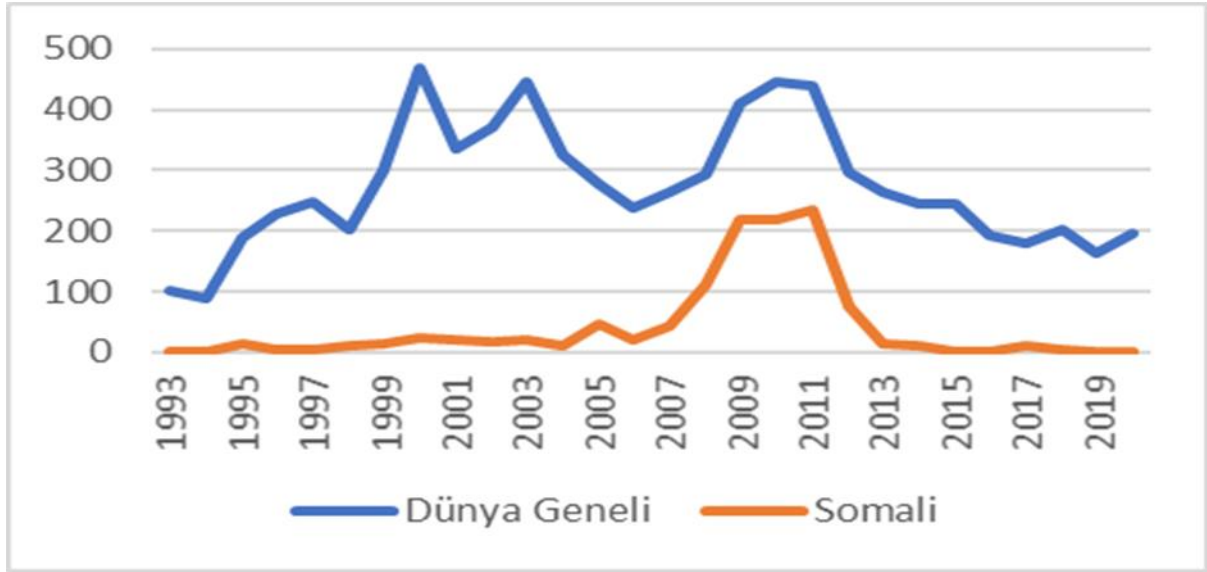

Şekil 3. Dünya Geneline Somali Kaynaklı Deniz Haydutluğu Sayılarının Oranı
Kaynak: EK-1’deki International Maritime Bureau’nun yıllık raporları

Somali kaynaklı gerçekleşen deniz haydutluğu eylemlerinin dünya geneline göre oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Eylemleri sadece maruz kalanlar bağlamında değerlendirmenin yanıltıcı olacağı düşünülmektedir. Bu eylemlere maruz kalanların yanı sıra bölgedeki rotaları kullanan

diğer deniz taşıtlarının yollarını değiştirerek mali kayıpları uğradıkları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu rotayı kullanan deniz taşıtlarından önemli bir kısmı da petrol taşımaktadır. Bölgedeki rotaları kullanan deniz taşıtları dünya petrol arzının %7'sini gerçekleştirmektedir. Petrol gibi önemli bir ham maddenin kayda değer kısmının nakledildiği rotalarda meydana gelen haydutların eylemleri, ticari taşımacılığı ve uluslararası güvenliği tehdit etmektedir. Bu nedenle bölgede güvenliği sağlamaya çalışan ülkelerin gemilerin masraflarıyla birlikte milyarca doları bulmaktadır (Percy ve Shortland, 2013: 542). BM'de alınan kararlar kapsamında AB ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu NATO ülkeleriyle Rusya, Çin ve Hindistan deniz kuvvetlerine ait gemilerle bölgede deniz haydutluğunu önlemeye yönelik faaliyetler yürütmektedir (Percy ve Shortland, 2013: 547).

Şekil 4. Yıllara Göre Deniz Haydutluğu Sayıları

Kaynak: EK-1'deki International Maritime Bureau'nun yıllık raporları

Şekil 4'teki veriler bağlamında deniz haydutluğu eylem sayılarının 2007, 2008 ve 2009 yıllarında önemli artış yaşadığı görülmektedir. Yaşanan bu artış uluslararası toplumun dikkatini deniz haydutluğu eylemlerine yöneltmiştir. BMGK artan deniz haydutluğu eylemlerini önlemek ve bastırmak amacıyla 2008 yılında 1816, 1838, 1846 ve 1851 sayılı kararları, 2009 yılında ise 1897 sayılı kararı almıştır (Çalık, 2017: 423). BMGK'nın bu kararları kapsamında NATO ve AB üyesi ülkelerle diğer ülkelerin katkılarıyla oluşturulan görev güçleri 2008 yılı itibariyle bölgede deniz haydutluğu faaliyetlerini karşı mücadelede başlamıştır (Çalık, 2017: 425-426). Çok uluslu yürütülen mücadeleye rağmen Şekil 4'te müşahade edildiği üzere deniz haydutluğu eylemleri 2009, 2010 ve 2011 yıllarında yaklaşık bir seviyede seyrederken 2011 yılından sonra düşüşe geçmiş ve 2013 yılından itibaren çok düşük sayılarda meydana gelmiştir. Uluslararası güvenliği tehdit eden deniz haydutları aynı zamanda dolaylı da olsa kadınları da tehdit etmektedir.

Deniz haydutlarının kadınlara yönelen tehdidi diğer tehditlere göre oldukça düşük kalmaktadır. Deniz haydutlarıyla ilgili cesur ve zengin olduklarına yönelik anlatılar kadınları etkilemekte evlenmek için onları özendirilmektedir. Özellikle yoksul kadınların daha iyi bir yaşam için deniz haydutları ile evlenmeye çalıştığı ileri sürülmektedir (Gilmer, 2017: 1372-1373). Somali'nin içerisinde bulunduğu ortam nedeniyle temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan kadınlar yaptıkları bu evliliklerle geleceği belirsiz bir aile hayatına başlamıştır. Kadınların evlendiği deniz haydutlarından 2011 yılına kadar 848 kişi yargılanmak üzere çeşitli ülkelere teslim edilirken (Demirtaş, 2012: 52), kadınlar deniz haydutlarıyla yaptıkları evlilikler neticesinde, seks işçileri, aşçı ve rehinelere bakmakla görevlendirilmiştir (United Nations Office on Drugs and Crime, 2013: 44). Sadece kadınlar suçlularla evlenmekle suça karışmamış aynı zamanda bu evlilikler dolayısıyla suça verdikleri destek dolayısıyla

deniz haydutluğu eylemlerine dahil olmuştur. Şekil 4'te görüldüğü gibi uluslararası toplumun deniz haydutluğuna karşı aldığı tedbirlerin ilk yıllarda istenen etki tam anlamıyla sağlanamazken, tedbirler sonuç almış ve yıllar içerisinde meydana gelen olay sayılarında önemli düşüş yaşanmıştır. Uluslararası toplum sadece deniz haydutluğu konularında Somali kaynaklı tehditlerde etkili olmamış bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz gibi barışın tesisi için diğer alanlarda da görev almıştır.

3. Uluslararası Toplumun Barışın Tesisi ve Barışın Tesisinde Kadın'ın Rolünün Geliştirilmesine Dair Çabaları

Somali'de yaşanan insani durum ve kaotik ortam neticesinde uluslararası ticareti tehdit eden deniz haydutluğu eylemleri, uluslararası toplumun Somali'de barışın tesisine dair çabalarının dönemsel olarak artan oranda günümüze kadar sürmesine neden olmuştur. İlk olarak 1992 yılının Ocak ayında BMGK'nın 733 sayılı kararıyla silah ambargosu ilan edilmiş, Nisan ayında yaptırım komitesi ve BM Somali Operasyonu 1 (UN Operation in Somalia I/UNOSOM I) kurulmuştur. Aynı yılın Aralık ayında BM Görev Gücünü BMGK yardım dağıtmak ve koruma sağlamak için yetkilendirmiştir. 1993 yılının Mart ayında BMGK'nın 814 sayılı kararıyla BM Somali Operasyonu 2 (UN Operation in Somalia II/UNOSOM II) barışı koruma operasyonu başlatılmış ve Mart 1995 yılına kadar operasyon sürdürülmüştür. BMGK 2007 yılında Afrika Birliği'nin (AU Mission to Somalia/AMISOM) Somali operasyonuna yetki vermiştir. BMGK, bir önceki bölümde değinilen deniz haydutluğu faaliyetlerini önlemeye yönelik de çeşitli düzenlemeler yapmıştır. 2013 yılı Mayıs ayında AMISOM ve Hükümete; barışın ve devletin tesisinde, insan haklarının geliştirilmesinde ve Hükümete başışçı bulma konularında yardım sağlamak amacıyla BM Somali Yardım Misyonu (UN Assistance Mission in Somalia/UNSOM) kurulmuştur. BMGK, bir önceki bölümde değinilen deniz haydutluğu faaliyetlerine önlemeye yönelik de çeşitli düzenlemeler yapmıştır (UNSC, Somalia Chronology Report, 2021). Bunların yanı sıra BM diğer organları aracılığıyla da Somali'de barışın tesisi ve kamu düzeninin sağlanması için faaliyetler yürütmüştür.

Uluslararası toplumun desteğiyle Somali, 1991-2014 yılları arasında yönetimi tamamen elde edemeyen 14 hükümet görmüştür. 2004 yılında BM girişimleriyle Geçiş Dönemi Federal Hükümeti kurulmuş ancak kamu otoritesini tesis edememiştir. Merkezi bir otoritenin etkinliğini tam olarak tesis edememesi nedeniyle 2006 yılında İMB yönetimi ele geçirmiş, Etiyopya'nın müdahalesi akabinde tekrar Geçiş Dönemi Federal Hükümeti görevine devam edebilmiştir (CEP, 2021: 1). Geçiş dönemi yönetimlerinin akabinde Somali'de 2012 yılında kabul edilen geçici anayasa kapsamında federal bir hükümet kurulabilmiştir. Bu anayasanın mevzuat açısından evlilik dahil önemli konularda kadın haklarını belli oranda güvenceye almasına rağmen bu mevzuat hükümleri uygulamaya tam anlamıyla yansıtılamamıştır (OECD Development Center, 2019: 2-4). Mevzuatta olmasına rağmen uygulamaya yansıtılamamasında Somali'de geleneksel olarak kadının babasına, kocasına ya da akraba bir erkeğin üzerinden toplumda meşruiyet kazanma (OECD Development Center, 2019: 6) statükusunun erkekler tarafından devam ettirilmesi ve aşiret yapısının korunma arzusunun yattığı değerlendirilmektedir.

Somali'de iç savaş nedeniyle oluşan kaotik ortama 11 Eylül eylemlerinin de yansımaları olmuştur. El-Kaide'nin 11 Eylül eylemleri neticesinde "terörizme karşı savaş" başlatan ABD, Somali'yi de bu kapsama almış ve Afrika Boynuzu Kalıcı Özgürlük Operasyonu'nu (Operation Enduring Freedom – Horn of Africa) başlatmıştır. 2001 yılından 2010 yılına kadar ABD ve Etiyopya güçlerinden oluşan "Gönüllü Koalisyon" El-Kaide terör örgütüyle bağlantılı gruplara karşı yoğun müdahale operasyonları düzenlemiştir. Bütün bu çabaya rağmen uluslararası toplum, Somali'de barışın tesisinde ve kamu kurumlarını tam olarak işlevsel hale getirmede başarısız olmuştur. Ancak uluslararası destek ve görev gücünün yardımları olmasa El-Kaide ideolojisini takip eden El-Şebab terör örgütünün etkinliğini artıracağı hususunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. DEAŞ terör örgütünün Irak ve Suriye'de geçici olarak kontrol ettiği bölgelerden dünya geneline yayılan terör eylemlerinin oluşturduğu tehdidin bir benzerinin El-Şebab'ın Somali'de kontrolsüz bir biçimde genişlemesinin neticesinde ortaya çıkacağı aşikardır.

2014 verilerine göre bir milyona yakın Somalili çatışmalar nedeniyle ülkesinden ayrılarak başta Afrika ülkeleri, Avrupa ülkeleri ve ABD'ye giderek mülteci durumuna düşmüştür. Mülteciler, başta kadınlar olmak üzere alışık olmadıkları kültürlerle uyum sağlamak zorunda kalmıştır. 11 Eylül

eylemlerinden sonra kadınların örtünme başta olmak üzere giyim tarzı izolasyona ve ayrımcılığa neden olmuştur (Connor vd., 2016: 2). Ancak bu durumun olumlu yönleri de bulunmaktadır. Örneğin ABD’de kadın sünnetini yasaklayan yasalar bulunmakta ve kadın sünnetinin olumsuz yönlerine ilişkin eğitim materyalleri de dağıtılmaktadır (Connor vd., 2016: 5). Bu olumlu örneğe rağmen göçmenlerin durumu ulaşılabildikleri ülkelere göre değişmektedir.

Uluslararası toplumun Somali’deki faaliyetlerinin bir diğer katkısı da rol model olması bağlamında kadınların barışın tesisinde görev alması olduğu değerlendirilmektedir. 2000 yılında BMGK’nın aldığı kadınların barışın tesisine dair çabalara katılımının desteklenmesine dair 1325 sayılı karar (Hutchinson, 2019: 32) Somali’deki barış gücüne kadınların katılımını da etkilemiştir. Afrika Birliği, 2007 yılında Afrika Birliği Somali Misyonu/African Union Mission to Somalia (AMISOM) başlatmıştır. Birliğin en uzun süreli, ölüm sayılarının yüksek olduğu, en maliyetli görevine 54 üyesinden 6’sı katılmıştır. AMISOM’a: “Uganda (2007), Burundi (2007), Cibuti (2011), Kenya (2012), Sierra Leone (2013) ve Etiyopya (2014)” (Williams, 2018: 172) katılmıştır. Sierra Leone, 65’i kadın 850 personelle 2015 yılında AMISOM’a katılmıştır (Hesse, 2015: 336-337). 1993 yılında BM bünyesinde faaliyet yürüten barışı koruma güçlerinin %1’ini kadınlar oluştururken günümüzde askeri güçlerin %4.8’ini, polis güçlerinin ise %10.9’unu kadınlar oluşturmaktadır (UN “Women in Peacekeeping”, 2021). United Nations Support Office in Somalia’da (UNSO) 31 Aralık 2020 verilerine göre 12 erkek ve 1 kadın asker görev yaparken, United Nations Assistance Mission in Somalia’da (UNSAM) 579 erkek ve 51 kadın askerin yanı sıra 7 erkek ve 4 kadın polis görev ifa etmektedir (UN “Gender”, 2021). 2018 verilerine göre AMISOM’da görev yapan 22130 personelden 850’si kadın görevlilerden oluşmaktadır (The Independent Uganda, 2018). Barış gücünde kadınların olması Somali’deki toplumsal yapı nedeniyle kadınlarla iletişim kurulmasında ve güvenliklerinin sağlanmasında bir hayli önemlidir.

BM öncülüğündeki uluslararası toplum her ne kadar tam anlamıyla istikrarı sağlayamasa da ülkede kadının şartlarını geliştirmek adına önemli katkılar sağlamıştır. 2016 yılında kabinede iki kadın bakan bulunmasına rağmen siyasette yönetici olarak görev yapan kadınlar El-Kaide ideolojisini takip eden grup ve örgütler tarafından tehdit edilmektedir (OECD Development Center, 2019: 14). Buna rağmen Şekil 1’de görüldüğü gibi kadınların siyasete katılımı artmaya devam etmektedir.

Şekil 5. Kadın Milletvekili Oranının Yıllara Göre Dağılımı
Kaynak: The World Bank. (2021)

Kadınların uluslararası toplumun desteğiyle Şekil 5’te görüldüğü gibi vatandaşlık düzeyine yükseltilebilmesi ve barışa katkı sağlamaları amacıyla siyasi karar verici olarak topluma katkı sağlamaları amacıyla 2005 yılından itibaren önemli çaba gösterilmiş ve 2021 yılı itibariyle geçmişe göre önemli sayıda kadın siyasi alanda görev almıştır. Kadınlar sadece siyaset alanında görev almamış aynı zamanda güvenlik güçlerinde de görev almıştır. 2014 yılında Somali ordusunun %7,5’i kadınlardan oluşurken (Associated Press, 2014), Somali’de 2016 yılında 7000 polisin %10’u kadınlardan oluşmaktadır (Hamer, 2016). Bunun yanı sıra taksi şoförlüğü ve bakkal işletmeciliği gibi sürekli göz

önünde olan iş sektörlerinde de sayıları çok az olsa da kadınların çalıştığı görülmektedir (Africanews, 2021). Bu gelişmelere rağmen kadının toplumda artan görünürlüğü radikal kişi ve grupların tepkisini de beraberinde getirmiştir. Çünkü bu görünürlük kadının iç savaş neticesinde oluşan statüsüyle gelişmektedir. Daha önceki bölümlerde 2020 yılında hazırlanan BM raporunda kadınlara yönelik cinsel şiddet vakalarının; El-Şebab, Jubbaland Kuvvetleri, aşiret milisleri, Galmudug Polisi, Güneybatı Kuvvetleri, Puntland Polisi, Somali Polis Gücü ve Somali Ulusal Ordusu üyeleri tarafından gerçekleştirildiği belirtilmiştir (UNSC, “Conflict-Related Sexual Violence”, 2020: 15). Kadına yönelik şiddetin içerisinde uluslararası toplumun desteklediği ve eğittiği güvenlik güçlerinin de olması geleneksel aşiret yapısının değişimini zorunlu kılmakta ve kamu düzeninin tam anlamıyla sağlanmadan güvenli bir ortamın tesis edilemeyeceğini göstermektedir.

Yukarıda belirtilen hususlar bağlamında Somali’de kadınların son durumuna bakıldığında; izolasyon içerisinde yaşadıkları, seçimlerde %1 oranında oy kullanabildikleri, %75’inin eğitim alamadığı, kadın ölüm oranlarının yüksek olduğu, önemli bir kısmının iş bulmakta zorlandıkları, çocuk evliliklerin sayısının fazla olduğu, kadın başına düşen doğum oranının çok yüksek olduğu, kadınlar için dünyanın en tehlikeli ülkelerinden birinde yaşadıkları, çatışan gruplara ve El-Şebab başta terör örgütlerine ailelerini korumak amacıyla ya da gönüllü olarak katıldıkları görülmektedir (Carter vd., 2021: 7-8). Kadınlar iç savaşın hem mağduru hem de faili olmuştur. Bryden ve Steiner, “Somalia Between Peace and War: Somali Women on the Eve of the 21st Century” başlıklı 1998 yılında yaptıkları çalışmada Somali İç Savaşı’nda kadınların; çatışan gruplara mali destek verdiğini, yemek pişirdiğini, yaralıları tedavi ettiğini ve destek amaçlı yürüyüş düzenleyerek çatışmayı maddi ve manevi olarak desteklediğini belirtmiştir (Horst, 2017: 394).

Sonuç

Somali’de kadın, bir erkeğe bağlı olmadan meşruiyetini sağlayamadığı ve haklarını koruyamadığı geleneksel yapı ve kadın sünneti gibi fiziksel ve psikolojik bütünlüğüne zarar veren uygulamaların yanı sıra iç savaş ve devlet kurumlarının işlevini yerine getirememesi nedeniyle başta cinsel şiddet olmak üzere pek çok şiddet türüne maruz kalmaktadır. İç savaşın getirdiği kaotik ortam ve dolayısıyla sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamadıkları için kadınlar en temel hak olan yaşam haklarını bile koruyamamaktadırlar. Kamu düzeninin tesis edilememesi gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede kadının haklarının korunmasını sağlayan mekanizmaların oluşturulamamasına neden olmaktadır. Terör örgütleri başta olmak üzere ülkede oluşan kaotik ortamdan menfaat sağlayan tüm gruplar, kadının eşit birey olarak haklarını kullanamamasını ve mevcut statükonun devamını sağlamaya çalışmaktadır.

Bu mağduriyet “Stockholm Sendromunu” tetiklemekte kendini koruyamayan kadınlar haklarının önündeki en büyük tehditlere boyun eğmekte hatta yaşayabilmek için destek vermektedir. Bu şekilde Somali’de kadın sadece mağdur olmamakta aynı zamanda terör örgütüne katılarak fail de olmaktadır. Bu faillğe katılım yeni mağduriyetleri doğurmakta erkek ve kız çocuklarının şiddet sarmalında yer almasına neden olmaktadır.

Kadın’ın Somali’de durumunu iyileştirmek amacıyla başta BM olmak üzere uluslararası toplum destek sağlamaktadır. Bu destekler sayesinde siyasetten, güvenlik güçlerine, STK’lardan iş hayatına geniş bir yelpazede kadınlar bağımsız olarak topluma katkı sağlamaya başlamıştır. El-Kaide ideolojisini takip eden örgütler bu gelişmelerden rahatsız olmuş ve bu kadınları hedef almaya başlamıştır. Bu saldırılar, kadınların siyaset, bürokrasi ve toplumsal hayata daha fazla katkı sağlamasının barışın tesisine katkı sağlayacağı şeklindeki önemeyi doğrular niteliktedir.

Buna ek olarak radikalleşmede ve destek sağlamada örgütün kadınları kullanması minvalinde özellikle kendi aile bireylerinin deradikalizasyon çalışmalarında kadınların çok fazla katkı sağlayacağı söylenebilir. Ancak uluslararası toplumun tüm çabasına rağmen devlet kurumlarının tam olarak işler hale getirilememesi nedeniyle kadınların bazı güvenlik güçlerinin cinsel şiddetine maruz kaldığına yönelik iddialar böyle bir projenin uygulanmasının dahi zorluğuna işaret etmektedir.

Kısacası Somali, iç savaş nedeniyle oluşan kaotik ortam ulusal, bölgesel ve uluslararası manada terörizm stratejisinin uygulamaları, organize suçlar ve uluslararası deniz ticaret yollarını tehdit eden deniz haydutluğu faaliyetleri için güvenli bir barınak haline gelmiştir. Bu kaotik ortamdan

kurtulabilinmesi için uluslararası toplumun Somali’de oluşturduğu kurumlarda ve STK’larda daha fazla kadına yer verilmesi gerektiği öngörülmektedir.

Kaynakça

- Africanews. (2021, 25 Şubat). *Somalia Women Drivers Dare Country's Islamists, Conservatives*. (Erişim: 25.02.2021), <https://www.africanews.com/2021/02/25/somalia-women-drivers-dare-country-s-islamists-conservatives/>
- Associated Press. (2014, 28 Mayıs). *Women Soldiers Join the Army Ranks in Somalia*. (Erişim: 04.03.2021), <https://www.ndtv.com/world-news/women-soldiers-join-the-army-ranks-in-somalia-564434>
- Bingöl, O. (2013). Somali’de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye’nin Rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), 81-106. <https://doi.org/10.19060/gav.31799>
- Bradbury, M. & Healy, S. (2010). *Endless War: a Brief History of the Somali Conflict*. Accord, Issue 21, 10-14. (Erişim: 24.05.2021), <https://www.c-r.org/accord/somalia/endless-war-brief-history-somali-conflict>
- Carter, B., Rogers, B., & Turner, A. (2021). Gender Inequality and State Security: The Effects of Women’s Social Equality on Domestic Terrorism. *Women & Criminal Justice*, 1-27. <https://doi.org/10.1080/08974454.2020.1871162>
- Connor, J. J., Hunt, S., Finsaas, M., Ciesinski, A., Ahmed, A., & Robinson, B. B. E. (2016). From Somalia to U.S.: Shifts in Gender Dynamics from the Perspective of Female Somali Refugees. *Journal of Feminist Family Therapy*, 28(1), 1-29. <https://doi.org/10.1080/08974454.2020.1871162>
- Counter Extremism Project. (2021). *Somalia: Extremism & Counter-Extremism*. (Erişim: 05.03.2021), https://www.counterextremism.com/sites/default/files/country_pdf/SO-03042021.pdf.
- Çalık, T. (2017). Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu ve Somali Açıklarındaki Deniz Haydutluğu ile Mücadele. *Hacettepe HFD*, 7(1), 397-434.
- Gilmer, B. (2017). Hedonists and Husbands: Piracy Narratives, Gender Demands, and Local Political Economic Realities in Somalia. *Third World Quarterly*, 38(6), 1366-1380. <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1229566>
- Global Terrorism Database (GTD). (Erişim: 25.02.2021), <https://gtd.terrorismdata.com/files/gtd-1970-2019-4/>
- Hamer, A. (2016). *Meet the Courageous Women Fighting Terrorism in Africa*. (Erişim: 04.03.2021), <http://www.takepart.com/feature/2016/10/17/somalia-police-women>.
- Hesse, J. B. (2015). Why Deploy to Somalia? Understanding Six African Countries’ Reasons for Sending Soldiers to One of the World’s Most Failed States. *The Journal of the Middle East and Africa*, 6(3-4), 329-352. <https://doi.org/10.1080/21520844.2015.1089383>
- Horst, C. (2017). Implementing the Women, Peace and Security Agenda? Somali Debates on Women’s Public Roles and Political Participation. *Journal of Eastern African Studies*. 11(3), 389-407. <https://doi.org/10.1080/17531055.2017.1348000>
- Hutchinson, C. (2019). Enhancing Women’s Participation in Counterterrorism: NATO Perspective. *Women in Terrorism and Counterterrorism Workshop Report*. 31-34.
- Immigration and Refugee Board of Canada. (1994). *Human Rights Brief: Women in Somalia*. (Erişim: 17.05.2021), <https://www.refworld.org/docid/3ae6a83b8.html>

- Ingiriis, M. H. (2020). Insurgency and International Extraversion in Somalia: The National Intelligence and Security Agency (NISA) and Al-Shabaab's Amniyat. *African Security Review*, 29(2), 125-151. <https://doi.org/10.1080/10246029.2020.1740752>
- International Crisis Group. (2019). *Women and Al-Shabaab's Insurgency*. *Crisis Group Africa Briefing N°145*, (Erişim: 05.03.2021), https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b145-women-and-al-shabaab_0.pdf
- Karagiannis, E. (2013). Transnational Islamist Networks: Western Fighters in Afghanistan, Somalia and Syria. *The International Spectator*, 48(4), 119-134. <https://doi.org/10.1080/03932729.2013.847696>
- Lewis, M. I. (2008). *Understanding Somalia and Somaliland: A Guide to Cultural History and Social Institutions*. New York: Columbia University Press.
- Maedl, A., Roos H., & Odenwald, M. (2011). Using Micro Level Data to Map State Failure: The Example of Somalia. *Civil Wars*, 13(01), 61-79. <https://doi.org/10.1080/13698249.2011.555692>
- Malito, D. V. (2015). Building Terror While Fighting Enemies: How the Global War on Terror Deepened the Crisis in Somalia. *Third World Quarterly*, 36(10), 1866-1886. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1074037>
- Menkhaus, K. (2003). State Collapse in Somalia: Second Thoughts. *Review of African Political Economy*, 30(97), 405-422. <https://doi.org/10.1080/03056244.2003.9659774>
- Mohamed, H. M. (2019). The Role of Women in Al-Shabaab and in Preventing and Countering Violent Extremism in Somalia. *Women in Terrorism and Counterterrorism Workshop Report*, 38-41.
- Mohammed, H. N. (2015). Kenya and Somalia: Fragile Constitutional Gains for Women and the Threat of Patriarchy. *African Security Review*, 24(4), 458-474. <https://doi.org/10.1080/10246029.2015.1094896>
- Mueller, C. J. (2018). The Evolution of Political Violence: The Case of Somalia's Al-Shabaab. *Terrorism and Political Violence*, 30(1), 116-141. <https://doi.org/10.1080/09546553.2016.1165213>
- OECD Development Center. (2019). *Social Institutions & Gender Index: Somalia*. (Erişim: 05.03.2021), <https://www.genderindex.org/wp-content/uploads/files/datasheets/2019/SO.pdf>
- Ombati, M. (2015). Feminine Masculinities in the Military. *African Security Review*, 24(4), 403-413. <https://doi.org/10.1080/10246029.2015.1099339>
- Percy, S. & Shortland, A. (2013). The Business of Piracy in Somalia. *Journal of Strategic Studies*, 36(4), 541-578. <https://doi.org/10.1080/01402390.2012.750242>
- Petrich, K. & Phoebe, D. (2019). Worth Many Sins: Al-Shabaab's Shifting Relationship with Kenyan Women. *Small Wars & Insurgencies*, 30(6-7), 1169-1192. <https://doi.org/10.1080/09592318.2019.1649814>
- Powell, B. R. F., & Nowrathesh, A. (2008). Somalia after State Collapse: Chaos or Improvement?. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 67, 658-659.; Mubarak, J. (1997). The "Hidden Hand" Behind the Resilience of the Stateless Economy of Somalia. *World Development*, 25(12), 2028-2038. İki makaleyi aktaran: Kurtulus, E. N. (2012). Exploring the Paradoxical Consequences of State Collapse: the Cases of Somalia 1991-2006 and Lebanon 1975-82. *Third World Quarterly*, 33(7), 1285-1303. <https://doi.org/10.1080/01436597.2012.691831>
- Rothe, D. L. & Collins, V. E. (2011). Got a Band-Aid? Political Discourse, Militarized Responses, and the Somalia Pirate. *Contemporary Justice Review*, 14(3), 329-343. <https://doi.org/10.1080/10282580.2011.589669>

- Somaliland Standard. (2019, Ağustos). *Somalia: How Women Help Each Other to Support Girls' Education*, (Erişim: 25.04.2021), <https://somalilandstandard.com/somalia-how-women-help-each-other-to-support-girls-education/>.
- Ssereo, F. (2003). Clanpolitics, Clan-Democracy and Conflict Regulation in Africa: The Experience of Somalia. *The Global Review of Ethnopolitics*, 2(3-4), 25-40. <https://doi.org/10.1080/14718800308405142>
- Terdman, M. (2008). *Somalia at War – Between Radical Islam and Tribal Politics*. The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Erişim:24.05.2021, <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.475.6342&rep=rep1&type=pdf>
- The Independent Uganda. (2018, Mart). *The Women of AMISOM*. (Erişim: 03.03.2021) <https://www.independent.co.ug/the-women-of-amisom/>
- The UN Refugee Agency. (2021). *Somalia Internal Displacement*. (Erişim: 24.05.2021) <https://unhcr.github.io/dataviz-somalia-prmn/index.html?s=09#reason=&month=&need=&preigion=&pdistrictmap=&cregion=&cdistrictmap=&year=2021>
- The World Bank. (2021). *Proportion of Seats Held by Women in National Parliaments (%) (Excel Data 1960-2021)*. (Erişim: 04.03.2021), https://data.worldbank.org/indicator/SG.GEN.PARL.ZS?name_desc=false.
- UN. (2021). *Gender*. (Erişim: 23.02.2021), <https://peacekeeping.un.org/en/gender>
- UN. (2021). *Women in Peacekeeping*. (Erişim: 23.02.2021), <https://peacekeeping.un.org/en/women-peacekeeping>
- United Nations Security Council. (2020, Haziran). *Conflict-Related Sexual Violence*, S/2020/487. (Erişim: 18.02.2021) https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2020_487.pdf.
- UNSC. (2021). *Somalia Chronology Report*. (Erişim: 24.03.2021), <https://www.securitycouncilreport.org/chronology/somalia.php>
- Warner, J. & Chapin, E. (2018). *Targeted Terror: The Suicide Bombers of al-Shabaab*. Combating Terrorism Center at West Point. 1-37. (Erişim: 02.03.2021), <https://www.ctc.usma.edu/targeted-terror-suicide-bombers-al-shabaab/>
- Webersik, C. (2014). Bargaining for the Spoils of War: Somalia's Failing Path from War to Peace. *African Security*. 7(4), 277-302. <https://doi.org/10.1080/19392206.2014.977173>
- Weiss, C. (2019, Nisan). Reigniting the Rivalry: The Islamic State in Somalia vs. al-Shabaab. *CTC CENTINEL: Combating Terrorism Center at West Point*. 12(4), (Erişim: 05.03.2021), <https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2019/04/CTC-SENTINEL-042019.pdf>.
- Williams, D. P. (2018). Joining AMISOM: Why Six African States Contributed Troops to the African Union Mission in Somalia. *Journal of Eastern African Studies*. 12(1), 172-192. <https://doi.org/10.1080/17531055.2018.1418159>
- Yussuf, M., Matanda, D. J., & Powell, R. A. (2020). Exploring the Capacity of the Somaliland Healthcare System to Manage Female Genital Mutilation/Cutting-Related Complications and Prevent the Medicalization of the Practice: A Cross-Sectional Study. *BMC Health Services Research*, 20(200), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12913-020-5049-2>

Ek-1

- ICC International Maritime Bureau. (2004, Mart). *Piracy and Armed Robbery Against Ships Annual Report*. s.4, (Erişim: 01.03.2021), https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/ICC_InternationalMaritimeBoard_Annual_Piracy_Report2004.pdf.

-
- ICC International Maritime Bureau. (2008). *Piracy and Armed Robbery Against Ships Annual Report*. s.5-6, (Erişim: 01.03.2021), https://www.rk-marine-kiel.de/files/piraterie/imb/IMB_Piracy_Report_2008.pdf.
- ICC International Maritime Bureau. (2013). *Piracy and Armed Robbery Against Ships Annual Report*. s.5-6, (Erişim: 01.03.2021), https://www.informazionimaritime.com/file/2013_Annual_IMB_Piracy_Report.pdf.
- ICC International Maritime Bureau. (2015). *Piracy and Armed Robbery Against Ships Annual Report*. s.5, (Erişim: 01.03.2021), <https://www.hellenicshippingnews.com/wp-content/uploads/2016/02/2015-Annual-IMB-Piracy-Report-ABRIDGED.pdf>
- ICC International Maritime Bureau. (2019). *Piracy and Armed Robbery Against Ships Annual Report*. s.5, (Erişim: 01.03.2021), https://www.icc-ccs.org/reports/2019_Annual_Piracy_Report.pdf.
- ICC International Maritime Bureau. (2020). *Piracy and Armed Robbery Against Ships Annual Report*. s.5-6, (Erişim: 01.03.2021), https://www.icc-ccs.org/reports/2020_Annual_Piracy_Report.pdf.

Extended Abstract

A considerable amount of the Turkish Literature on the Civil War in Somalia focusses on Turkey's role and piracy. Interestingly the position of women in the Civil War is not mentioned in this literature. Articles addressing the role of women in Somalia's Civil War are often discussed from a feminist point of view. This study tries to develop an ontological approach to the extent of the violence that women are subjected to in this uncontrolled environment. In addition to the violence suffered by women, their role in the Civil War environment is discussed as well. This debate is focused on women as a solution to the violence overall, and violence that women are subjected to ontologically, rather than the preconditions of the feminist approach. This study is significant because there is a dearth of research examining the subject other than the feminist perspective.

This study looks for answers to the following questions: "What are the security threats arising due to the Somali Civil War and the current situation?" and "How do threats affect women?" The argument on what women will contribute significantly to the establishment of peace in Somalia if they take an active role in politics, bureaucracy, society, and deradicalization efforts has been tried to be proven by the data here. To this purpose, the Siad Barre period, which was the beginning of the Civil War, and the effect of the traditional social structure on women were analyzed, and after examining the Post-Siad Barre period, the status of the woman was evaluated in terms of terrorism, maritime thuggery, and migration phenomena. Subsequently, the efforts of the international community to establish peace in Somalia were examined to analyze the role of women in the Civil War and whether they could be part of the solution or not.

It has been observed that women were not only affected by the current violence in the Somalian Civil War but also they had to deal with problems caused by their traditional status. In Somalia, women are exposed to many forms of violence, especially sexual violence, due to the civil war and the inability of state institutions to fulfill their functions, as well as the traditional structure that cannot provide legitimacy and protect their rights without being dependent on a man, and practices that harm their physical and psychological integrity such as female genital mutilation. In many developed and developing countries, the inability to establish public order leads to the failure to setup such mechanisms that ensure the protection of women's rights. With the increasing role of groups following ideologies of, for example, Al-Qaeda, it is becoming increasingly difficult for women to exercise their civil liberties. These groups, including terrorist organizations benefitting from the chaotic atmosphere in the country, are trying to ensure that women cannot exercise their rights as equal individuals and that the current status quo continues.

This victimization triggers "Stockholm Syndrome" and these women, who cannot protect themselves, continue their lives by succumbing to the biggest threats to their rights. In this way, in Somalia, the woman is not only a victim but also a perpetrator by joining a terrorist organization. Participation in this perpetrator situation leads to new grievances and causes boys and girls to take part in a spiral of violence. The regional and international security threat posed by Somalia's chaotic environment has brought this issue to the attention of the international community. The international community has taken various measures within the UN to improve the situation of women in the Somalia.

Some of these measures are an effort to prevent women from being subjected to violence, while others are in the form of shifting women to the process of establishing peace. Thanks to this support, a wide range of women from politics, the security forces, NGO and business life have started to contribute to society independently. Organizations following Al-Qaeda ideology are disturbed by these developments and target these women. The attacks prove women's remarkable contribution to politics, bureaucracy and social life, which also contributes to the establishment of peace. In addition, it can be said that these women will contribute significantly to the deradicalization efforts for their own family members. Despite all the efforts set by international community, allegations on some security forces regarding the sexual violence against women proves that it is quite difficult to implement such projects, mostly because of the malfunctioning governmental institutions. This is why Somalia has become a safe haven for terrorism, organized crime and piracy. Due to the chaotic atmosphere induced by the civil war, organizations in Somalia have become a danger to international maritime routes. To sum up, the more women join institutions and NGOs established by the international community in Somalia, the easier it will be to make this atmosphere less chaotic, and safer for everyone.

Araştırma Makalesi • Research Article

COVID-19 Pandemi Dönemi, Uzaktan Eğitim ve Diğer Konular: Bir Değerlendirme
Putting Things in Perspective: The COVID-19 Pandemic Period, Distance Education and Beyond

Pınar Ayyıldız*, Adem Yılmaz**

Öz: Bu çalışmada, pandemi sürecindeki uzaktan eğitim faaliyetlerine ve COVID-19'a farklı bir bakış açısı ile yaklaşılması amaçlanmıştır. Alanyazında bulunan birçok çalışmanın tek bir veri toplama aracı ya da sınırlı sayıda veri ile hazırlandığı görülmektedir. Bu kapsamda veri çeşitlenmesi yapılarak farklı bir bakış açısı getirilmesi düşünülmüştür. Araştırmada temel karma yöntem desenlerinden birleştirme (çeşitleme) deseni kullanılmıştır. Araştırmaya Türkiye'de bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde 2020- 2021 akademik yılında öğrenim gören 9 farklı bölümde ve 4 farklı sınıf düzeyinde bulunan 865 öğretmen adayı katılmıştır. Bu araştırma, Kastamonu Üniversitesi Etik Kurulu'nun 25.03.2021 tarih ve 1 numaralı toplantısında alınan 96 sayılı kararı ile etik kurul iznine sahiptir. Araştırmada veri toplama aracı olarak metafor uygulaması, kelime ilişkilendirme testi, yarı yapılandırılmış görüşme ve araştırmacılar tarafından hazırlanan 20 soruluk bir ölçek kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel, içerik ve çıkarımsal istatistik yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda 7 farklı kategori ve toplam 153 farklı metafor saptanmıştır. Kelime ilişkilendirme testi sonucunda 6 ana kavram ve toplam 46 alt kavram oluşmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme ve ölçek sonuçları öğretmen adaylarının teknik altyapı, ölçme-değerlendirme ve uzaktan eğitim sürecine yönelik tutumlarının düşük olduğunu ve memnuniyet oranlarının beklentilerinin altında çıktığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Uzaktan Eğitim, Öğretmen Adayları, Karma Yöntem

Abstract: This research aims to approach distance education activities and to COVID-19 from a different perspective during the pandemic process. It is seen that many studies in the literature were prepared with a single data collection tool or a limited number of data. In this context, it was thought to bring a different perspective by making data diversification. This research has the ethics committee document issued number 1, dated 25.03.2021, with decision number 96 obtained from the Ethical Board of Kastamonu University. In the research process, one of the basic mixed-method designs, combining (diversification) pattern was used. 865 teachers candidates from 9 different departments and 4 different grade levels, studying in the education faculty of a state university in Turkey in the 2020-2021 academic year, participated in the research. In the research, metaphor application, a word association test, a semi-structured interview and a 20-question scale prepared by the researchers were used as data collection tools. The obtained data were analyzed using descriptive, content and inferential statistical methods. As a result of the research, 7 different categories and a total of 153 different metaphors were found out. As a result of the word association test, 6 main concepts and a total of 46 sub-concepts formed. The semi-structured interview and scale results demonstrate that the attitudes of the teacher candidates towards the technical infrastructure,

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Medipol Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, ORCID: 0000-0002-2644-7981, pinar.ayyildiz@ankaramedipol.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0002-1424-8934, yilmazadem@kastamonu.edu.tr (Sorumlu Yazar)

Received/Geliş: 31 May/Mayıs 2021

Düzeltilme/Revised form: 25 September/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 03 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

measurement-evaluation, and distance education process are low and that their satisfaction rates are below their expectations.

Keywords: COVID-19, Distance Education, Teacher Candidates, Mixed-Method.

1. Introduction

1.1. Framing the Issue

"That's historical," he said. It ought to go on record somewhere, oughtn't it? Is anybody writing any kind of history about these times?" (Shute, 1957, p.73). With the Covid-19 pandemic, the years 2020 and 2021 seem to have been hard times through which the terms apocalyptic and post-apocalyptic have been revisited and redefined by those who have been kept in their houses feeling stuck (Demirbilek, 2021) and worried. It is not surprising at all that, individuals have started to think that-, with all the other already-apparent 'signs' like the climate change and continuing wars, the end of the world is probably approaching (Gök & Kara, 2021).

1.2. Links to Education

Verily, the pandemic has affected all domains of life enclosing education. On account of the fear of worse outcomes, schools and universities were closed in a majority of countries in March 2020; howbeit, instruction, that is to say, formal teaching and learning related activities were struggled to be maintained online (Atik, 2020) for all levels. The Covid-19 pandemic caused by microorganisms ostensibly having organic basis actually has more cavernous roots encompassing matters of further digitization of educational institutions and hence the widening digital gap, well-being of the parties, social justice, and equity. For higher education, for example, it is argued with a neo-liberal reading that *"suddenly the utopian visions of digitally mediated education, from small online courses to Massive Open Online Courses (MOOCs), are again within the Overton Window, a discursive terrain finding reinvigorated promise to 'save us'—the first time from austerity funding models, the second time from a pandemic"* (Burns, 2020, p.247). Taking all these into account, it would be fair to put stress on the situation with universities as higher education organizations during the pandemic and in so doing enquiring into the perceptions of the key actors: students, on the courses delivered online and on the pandemic period would be a meaningful act to able to see the case with the help of a wider and deeper dissection. Along the same line, to date scholarly work has been produced, though following diversified paths, addressing the discovery of postulations belonging to the immediate sides such as university students.

1.3. Review of Literature

In the literature one group of the qualitative studies designed and conducted so far targetting to learn about the situation with the pandemic for individuals comes on the scene as metaphor research (e.g., Cantürk & Cantürk, 2021; Salih-Mohamed, 2021; Sarier & Uysal, 2021). In these studies, the salient attributes of the pandemic period, to exemplify, the digital divide, technology use, and communication seemingly have a place in the metaphors produced by the participants (Bozkurt, 2020). Whereas Görgülü-Arı & Arslan (2020) announced in their study that the participant-produced metaphors are linked to the social constituents of the pandemic period like social environments, İmer-Çetin et al. (2021) documented nature-related themes such as natural elements in their research. Another cluster of qualitatively oriented studies in the literature is the word association tests. To cite some of these, the work of Çakın & Külekçi-Akyavuz (2020), Genç et al., (2020), Kaçan & Gelen (2020), Karakuş & Yanpar-Yelken, (2020) and Şen & Kızılcıoğlu (2020) through which these researchers propounded words and word groups associated with the pandemic period, and also with the predominant components of the pandemic can herein be enlisted. Aside from the mentioned studies another array of qualitative research seems to center on interviews with the participants. As an illustration, Altınpulluk (2021) and Balaman & Hanbay-Tiryaki (2021) in their research collected participant views, who were amongst the essential agents of the whole education process, on the topics under discussion as well as on issues like lecturer capabilities during distance education and those that are germane to instructor experiences and conceptualizations respectively. Apart from the metaphor studies, the word association tests and the

research implementing interviews, there exist quantitative others with differing findings that point to a variety of results in the literature. Gökbulut (2021), for instance, verified in their study that the overall tendency of higher education students to distance education is at a moderate level and they regard technology literacy as crucial. Furthermore, Keskin & Özer-Kaya (2020) brought to light in their study carried out with university students that alternative online environments back up education and that timely feedback affects learner motivation positively. Yıldız et al. (2021) pondered in their research the upcoming: learner attitudes to the use of online education environments during the Covid-19 pandemic through the use of a scale apropos of what is connoted to be assessed. Yolcu (2020) in their study with participating teacher candidates shared insights into the distance/online education operations. Nguyen and Catalan (2020) underscored in their study that individuals are exposed to a large amount of false and disinformation during the COVID-19 process, and this situation is reflected negatively on the distance education process. Puig et al. (2021) emphasize that individuals' critical thinking skills are indeed essential in terms of evaluating the COVID-19 process and that this situation is related to the level of education. Tyrrell & Calinger (2020) stated that problem-based learning lessons integrated with socioscientific issues positively affect students' perspectives. Ageitos and Puig (2021), on the other hand, examined how students made their decisions about getting vaccinated in their study using case studies. As a result of the research, they underlined that the thoughts of the students about the vaccination process, distance education and pandemic conditions are related and that misinformation affected this process negatively. Alfitriyani et al. (2021) examined how biotechnology applications integrated into the online education process affect students' views on socioscientific issues and distance education. The results of the application accentuated that the students had positive views on distance education and this situation indirectly impacted their perspectives on socioscientific issues. Burnard et al. (2021) highlighted that providing an interdisciplinary education instead of that of a single discipline in the distance education process positively affected the success of students in the field of science and art. Shariare et al. (2020) practiced drug use and changes in the COVID-19 process. As a result of the research, it was emphasized that the students did not want to use drugs and did not think of being a candidate in this process. Roser et al. (2020) examined the statistical results prepared during the pandemic process. In this direction, they indicated that the students intensely criticized the distance education and exam system, frequently objected to the existence of the COVID-19 process, and expressed their opinion in the following way: this process should be terminated as soon as possible. Lee et al. (2020) determined that the anxiety levels of students and their families boosted during the pandemic period and during the distance education process, that people needed psychological support more, and that the COVID-19 virus was seen as a permanent fear factor. Hua and Shaw (2020) interlineated that information pollution and misinformation increased during the pandemic process and that people had more psychological and mental difficulties on account of of this negative information. In addition, it has been pointed out that this 'information pollution' negatively affects students' views on distance education.

Taking all these into consideration it was planned to linger on the Covid-19 pandemic conducting a mixed method study, in particular, on the subjects like the ongoing distance education and on some chief 'trademarks' of the pandemic period through the critical views of candidate teachers, who are still students yet who are to be 'on the stage' soon. Resultantly, it is believed that the spotted gap of the mixed-method research in the literature can be paid attention to by gathering, collating, synthesizing, and reporting back the views of the participants. The main problem of this research can be worded as: *What are the opinions of the teacher candidates about the distance education activities carried out during the COVID-19 pandemic process?* Within the scope of the research, answers were sought for specific sub-problems and in relation to the participants *viz.* teacher candidates' views, and more specifically speaking, the following were intended to be found out within the very structure of the present study:

- How are their perceptions in the form of metaphors of distance education?
- What are the opinions of the teacher candidates based on the word association test covering the concepts of *COVID-19, pandemic, distance education, measurement-evaluation, technical infrastructure, and vaccination?*

- What themes and subcategories do their responses to semi-structured open-ended questions constitute?
- What are their views obtained through the scale implementation?
- Is there a significant difference between the participants' views on demographic variables?

2. Method

In the research process, one of the basic mixed method designs i.e., combining (diversification) patterns was adopted. Qualitative and quantitative applications are carried out separately in the aforementioned design as its name suggests (Acar, 2017). The rationale behind selecting this design is to be able to combine the results of qualitative and quantitative data from different angles in an optimal fashion that paves the way for evaluating the results and findings as effectively as possible. In this vein, both larger data sets are obtained, and a fair number of different perspectives are included (Acar, 2017). In fact, when the relevant literature is examined, it is observed that results based on only quantitative data are often insufficient in establishing healthy cause-effect relationships (Plano-Clark & Creswell, 2015). To that end, qualitative data were included in the process and diversification was achieved so as to ensure the validity and reliability of the study and also with a view to basing the cause-effect relationships on a more solidified basis.

2.1. The Study Group

The study group, namely, the participants of the research consists of 865 teacher candidates studying in different departments of an education faculty of a state university in Turkey. Whilst determining the study group, the appropriate sampling method was resorted to, which is said to provide plentiful advantages to scholars in numerous aspects to enhance the overall construction of their research (Canbazoglu-Bilici, 2019; Fraenkel et al., 2011). That said, care was taken also to ensure the participation of teacher candidates from almost all departments in order to be able to provide a broader perspective. It is noteworthy here that solely volunteering people participated in the study. All participants were asked to fill in the informed consent form and it was clearly mentioned that they could leave the study at any stage in this process. The qualitative and quantitative applications of the research were conducted with the same participants. Descriptive features for the study group are presented in Table 1.

Table 1. Descriptive Features for the Study Group

Variables	Sub-Variables	<i>f</i>	%
Gender	Female	538	62.20
	Male	327	37.80
Department	Science Education	137	15.84
	Pre-School	130	15.03
	Elementary	122	14.10
	Social Sciences	116	13.41
	Mathematics	102	11.80
	Turkish	79	9.14
	Art	72	8.32
	Music	63	7.28
	Computer Education and Educational Technology (CEIT)	44	5.08
Grade Level	1 st Grade	342	39.54
	2 nd Grade	217	25.08
	3 rd Grade	165	19.08
	4 th Grade	141	16.30
Total		865	100

When Table 1, which presents descriptive features, is examined, it is witnessed that 62.20% (n=538) of the participants are female and 37.80% (n=327) are male participants. When examined at departmental level, preservice teachers from science education 15.84% (n=137), pre-school 15.03% (n=130), elementary 14.10% (n=122), social sciences 13.41% (n=116), mathematics 11.80% (n=102) Turkish, 9.14% (n=79), art 8.32% (n=72), and the music department 7.28% (n=63), and CEIT

department 5.08% (n=44) were observed to participate. Finally, considering the grade level, 1st grade 39.54% (n=342), 2nd grade 25.08% (n=217), 3rd grade 19.08% (n=165) and 4th grade 16.30% (n=141) teacher candidates seemed to have participated in the current study.

2.2. Data Collection Tools

Qualitative and quantitative data collection tools were referred to together in the research process. When the quantitative data collection tool of the research is examined, a 20-question scale was executed, which was initially structured by the researchers, shared with field experts, then refined by the researchers in light of the comments of the field experts. To put it another way, the final version of this scale was referred to as the quantitative data collection tool. The said scale consists of 2 parts. In the first part, the demographic characteristics pertaining to the participants are attempted to be searched for. In the second part, there are 20 questions directed to help participants reflect their views on distance education during the COVID-19 pandemic process. The scale used in the research was developed in a 5-point Likert type and consists of four dimensions (Distance Education and COVID-19, Faculty Members, Measurement-Evaluation and Technical Infrastructure). The lowest score that can be received from the scale is 20 and the highest score is 100. The rating of the scale is as follows: “*I do not agree at all, disagree, undecided, agree, and completely agree*”.

For the qualitative data collection, three different data collection instruments, which were reframed upon collecting expert input, were resorted to for the study. The metaphor application was the first of the data collection tools in question. In this setting, a sentence in this form: “*Distance education is like .../similar to.... because.....*” was given to the teacher candidates and they were asked to fill in the blanks in this sentence appropriately.

Second, a word association test was applied. In this context, pre-service teachers were asked to write at least 5 different words for each of these concepts: *COVID-19, pandemic, distance education, measurement and evaluation, technical infrastructure, and vaccination*. In the selection of the aforementioned concepts, full attention has been paid to concentrating on the most frequently encountered issues in distance education and again on one of the most relevant notions of the overall pandemic process, that is, vaccination.

Lastly, three semi-structured open-ended questions were posed to participating teacher candidates. The responses obtained in this regard were transcribed meticulously and divided into themes and later into subcategories by the researchers.

2.3. Data Collection Process

The research data were collected through internet-based online applications due to the ongoing pandemic period. In this context, *Google Forms* and *Google Classroom* applications were preferred. The participants were assured to get ready to efficiently use both applications and were provided with the necessary explanations for all the data collection tools. In the research process, firstly, qualitative applications were completed. Then, quantitative application was accomplished as the last application. Research data were collected over a period of one month, that is to say, around 30 days.

2.4. Data Analysis

The data obtained during the research process were subjected to both qualitative and quantitative data analysis. Thereupon, descriptive, content, and inferential statistics applications were made use of. While deciding on these analyses, the literature was examined thoroughly. It was observed that the results of metaphor, interview and word association tests were subjected to descriptive and content analysis (e.g., Patton, 2014; Uyanık, 2016; Yılmaz & Yanarates, 2020). It was determined then that the survey and scale applications to be subjected to inferential statistics (Kurnaz & Bayraktar, 2012).

In qualitative data analysis, the descriptive and content analysis results were presented using frequency and percentage tables. Direct quotations as well as *in vivo* codes are also included as appropriate. While analyzing the word association test, teacher candidates were asked to come up with a sentence for the given keywords. Afterwards, with the help of the results obtained, concept networks were drawn. According to the answers given by the teacher candidates, the most repeated words were

250. For this reason, 4 different breakpoints have been created as 250-200, 200-150, 150-100, 100-50. The answers given by the teacher candidates were coded as P1, P2, P3 and so on.

The quantitative data obtained within the scope of the research were subjected to inferential statistics. In this wise, firstly, the data was cleaned from extreme values. The normal distribution of the data, which was made suitable for analysis, was then scrutinized. The kurtosis and skewness coefficients were inspected, and all the results were found to be in the range of -1 to +1. The data was also subjected to the Kolmogorov-Smirnov test and it was confirmed that the results showed a normal distribution since $p=.26>.05$ (Can, 2016). The homogeneity of the application data was analyzed with the *Levene test* and it was accepted that the variances were homogeneous since $p=.17>.05$ (Büyüköztürk, 2010). These results show that application data can be analyzed with parametric tests. Independent samples t-test was used for variables with two categories and ANOVA test was utilized for variables with three or more categories. In addition, Tukey's multiple comparison test was used because of the significant difference between the groups in the ANOVA test and the large number of groups. These analyses were carried out using IBM SPSS 24.0 program.

2.5. Reliability and Validity Measures

Throughout the research, in other words, from the planning stages till the evaluation and interpretation of the data, the researchers tried to adduce the accumulated knowledge within the field. The literature and any development belonging to the pandemic period were checked and when producing both qualitative and quantitative data collection tools, field experts were frequently consulted to warrant the content and appearance validity. As a matter of fact, the expert opinions were confirmed in a cyclic manner; to illustrate, the pilot applications were partially realized and presented to the experts again. In brief, all of the data collection tools were finalized in line with the feedback received in a constant manner. For the validity and reliability measures for qualitative applications, a coding and classification guide was exploited to make sure the validity and reliability in the metaphor practice, word association test, and while categorizing open-ended questions into themes and sub-categories. In addition to this, the foregoing data were coded separately by both researchers and at the end the inter-rater agreement was determined to be 86% (Miles & Huberman, 1994). For the transparency and reliability of the research process, direct quotations are included from time to time and the opportunity to explore the raw data is presented. For the qualitative applications of the research process, expert opinion was consulted intensively, and these opinions were taken into account at every stage.

Cronbach's Alpha reliability coefficient of the scale developed by the researchers was found as .876. When the reliability coefficients for the sub-dimensions of the scale were studied, it was determined that the distance education and COVID-19 factor had the value of .798, the faculty members factor .826, the measurement-evaluation factor .871 and the technical infrastructure factor .802. The reliability coefficient is expected to be .70 and above in studies conducted in the field of social sciences (McMillan & Schumacher, 2009). At this point, it can comfortably be said that the scale in question is reliable. Addedly, the research data were presented in a descriptive way and objectively to substantiate descriptive and interpretative validity, and direct quotations were exerted purposefully. As for generalizability and external validity, the results obtained were compared with the results in the literature in a broad perspective, and care was taken to present them in a consistent manner.

The scale used in the research consists of four sub-dimensions (Distance Education and COVID-19, Faculty Members, Measurement-Evaluation and Technical Infrastructure) and 20 questions. First of all, it was examined whether the scale data showed normal distribution or not. As a result of the normal distribution of the results obtained, an item pool of 36 questions was first created. Content Validity Rate and Content Validity Index values were calculated using the Lawshe (1975) technique. Based on this, the Content Validity Index for the overall scale was found to be 92%. The lowest Content Validity Rate was determined as 77% and the highest as 96%. The questions were reduced to 30 in accordance with the expert opinion through language checks as well as combining similar questions.

Afterwards, the scale was subjected to exploratory and confirmatory factor analysis, respectively. As a result of the exploratory factor analysis, it was found out that the Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) value was significant at the level of .857 and $p<.05$. 7 questions with a negative value of .30 and below were

eliminated thence the scale was prepared with 23 questions. The item factor loads of the scale vary between .442 and .865. The explained total variance rate of the scale was 59.6%. Although these results are supported by the literature, it is desired that this is 40% and above in multi-factor structures (Çokluk et al., 2014). After the exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis was performed in order to be able to ensure the construct validity of the scale in question. As a result of the analysis made through the LISREL 9.2 program, 3 questions were excluded because the item factor load was very low and negative. In its eventual state, the scale was prepared in the way that it consisted of 4 dimensions and 20 questions.

When the confirmatory factor analysis results of the scale were examined; χ^2/Sd value is 1.97, p significance value is .001, RMSEA value is .02, NFI value is .94, NNFI value is .97, CFI value is .95, RMR value is .04, SRMR value is .03, AGFI value is .88, GFI value is .90 and the CN value was found to be 302.18. It can be uttered that the said goodness-of-fit index values are acceptable and at the perfect fit level (Erkuş, 2012). Considering the proofs of validity and reliability, it can be proclaimed that the scale is at a usable level.

2.6. Ethical Statement and Compliance with Rules

During the research process, the necessary information was given to all the volunteering participants and their consent was obtained through informed consent forms. The entire research process was performed by adhering to ethical rules and academic conventions. Besides, the approval of the ethics committee of the university where the study took place was obtained with the decision made by the relevant University Board. This research has the ethics committee document issued number 1, dated 25.03.2021, with decision number 96 obtained from the Ethical Board of Kastamonu University.

3. Findings

There are 4 different sub-problem situations in the research process. First off, an answer to the question "*How are teacher candidates' perceptions of distance education in the form of metaphors?*" was sought. In Table 2, categories of metaphor views of teacher candidates for distance education are presented.

Table 2. Metaphor Categories for "Distance Education"

Categories	Sample Metaphors	<i>f</i>	%
1 A Useful Element	Life facilitator, alternative to education	42	27.45
2 Everyday Life	Shopping, carotid artery, breath, to buy fuel	27	17.65
3 Living Area	Living room, friends' environment, people who intervene in our lives even if we don't want them to, as water	24	15.68
4 Insufficiency	Broken game handle, power failure, inaccessible void of space	21	13.72
5 Attitude and Behavior	Being unhappy, to make timeless surprises, be patient, be sick	14	9.15
6 Obligation	Be obliged to, unwillingly eaten cold food, television with a single channel	13	8.50
7 Social Environment	Internet cafe, friends' environment, fast food	12	7.85
Total		153	100

When Table 2 is examined, it is understood that 153 different metaphors have been created. The metaphors for distance education are collected in 7 sub-categories. According to Table 2, these categories involve a useful element (n=42), everyday life (n=27), living area (n=24), insufficiency (n=21), attitude and behavior (n=14), obligation (n=13), and social environment (n=12) in seriatim. The metaphors created are presented in detail in Table 3 within the scheme of subcategories.

Table 3. Categories and Generated Metaphors

Categories	Metaphors
Useful Element	Life facilitator, alternative to education, book, plaster, doctor, a loyal friend, respiration, guardian angel, caring mother, comrade, flashlight, inspiration, the last train, auto car, comfortable seat, compass, energy drink, arterial, antidote, smart robot, painkiller, candle light, guide, guiding, qualified education, Swiss army knife, doping, backup battery, never-ending money, antibiotic, bridge, unlimited tokens, double road, generator, first-aid kit, lifeguard, vitamin, lottery ticket, spare tyre, friend, organ, emergency exit
Everyday Life	Shopping, surfing on the internet, carotid artery, breath, to buy fuel, sun, wind, playing in the snow, soil, desert, to smoke, overshadow, winter coat, bread, network line, trouble, analog clock, alarm clock, relatives' visit, cartel, family atmosphere, depression, dirty goods, bad friend, youth, virus, volcano
Living Area	Living room, friends' environment, people who intervene in our lives even if we don't want them to, as water, oxygen, school, barren land, shelter, hostel for the homeless, rain, public transportation vehicle, movie theater, a windless ship, home office, set alarm, heartbroken life, stone age, guide, homeless hostel, shack, paradise, living in a palace, living in a garbage dump, battlefield
Insufficiency	Broken game handle, power failure, inaccessible void of space, to be dehydrated at sea, disease, an empty box, injustice, a belated technology, a patient whose heart has stopped, homesickness, radiation, unproductive soil, idle shovel, car with a broken wheel, bleeding wound, natural disasters, develop cancer, dead battery, wingless bird, building with weak foundations, paralyzed patient
Attitude and Behavior	Being unhappy, to make timeless surprises, be patient, be sick, longing, wearing a mask, playing football without the ball, eating chips, survive, being accountable to the commander, to gossip, suddenly being angry, have Alzheimer's, getting used to living with stress
Obligation	Be obliged to, unwillingly eaten cold food, television with a single channel, to be captive, living in prison, military service, despair, the beloved who abandoned, loneliness, fish out of water, senile, credit debt, court order
Social Environment	Internet cafe, friends' environment, fast food, watching Youtube, virtual classroom, video rooms, planetarium, bourgeois class, ignorance, virtual museum tour, watching a theater show, life alone on a desert island

The metaphor categories and metaphors produced are presented in Table 2 and Table 3. It is common knowledge that direct quotations can intensify the reliability and validity of metaphor studies. For this purpose, two direct quotation examples are reported below to mirror point-of-views that are pertinent to each sub-category.

Distance Education as a Useful Element

P1: "Distance education is like a band-aid. Because like a band-aid closing a bleeding wound, distance education closes our education gaps in these difficult conditions."

P12: "Distance education is like an emergency exit. Because emergency exit doors save us from fire or a negative situation at an unexpected time. The COVID-19 pandemic came at a time when people never expected it. Thanks to distance education, our education was not interrupted, and it saved us from a worse situation."

Distance Education as Everyday Life

P23: "Distance education is like surfing the internet. Because you can access all kinds of education sources and content from where you are comfortably."

P35: "Distance education is like fuel. Because whenever you need fuel, you get it. Distance education provides us with such a convenience. Whenever we want, we can log in to the system and attend our lesson."

Distance Education as a Living Area

P62: "Distance education is like a movie theater. Because there are lecturers speaking whom we watch continuously during distance education."

P27: "Distance education is similar to home-office. Because we can do anything for and about our education at home. We don't need to go to school or put in any extra effort for that"

Distance Education as Insufficiency

P102: "Distance education is like being without water at sea. Because although there is water everywhere in the sea, the water of the sea is salty and you cannot drink it. Everywhere during the course of distance education is full of class materials and video content. However, this situation doesn't help us much."

P79: "The basis of distance education is similar to a weak foundation of a building. Although the building seems to be standing still, it feels as if the slightest intervention would make it collapse."

Distance Education as Attitude and Behavior

P96: "Distance education is like being sick. Because illness often makes up a process, we do not want to be engaged in yet must endure. This is exactly the case in distance education. We are now waiting for this to pass and everything to get better."

P175: "Distance education is like survival. Because even though life brings us many negative things, we still have to go through these and continue living."

Distance Education as an Obligation

P86: "It is like a cold meal eaten without having the least appetite. Because people often eat a cold meal as they have to and since they have no other choice. We now have to receive our education in this way due to the COVID-19 outbreak."

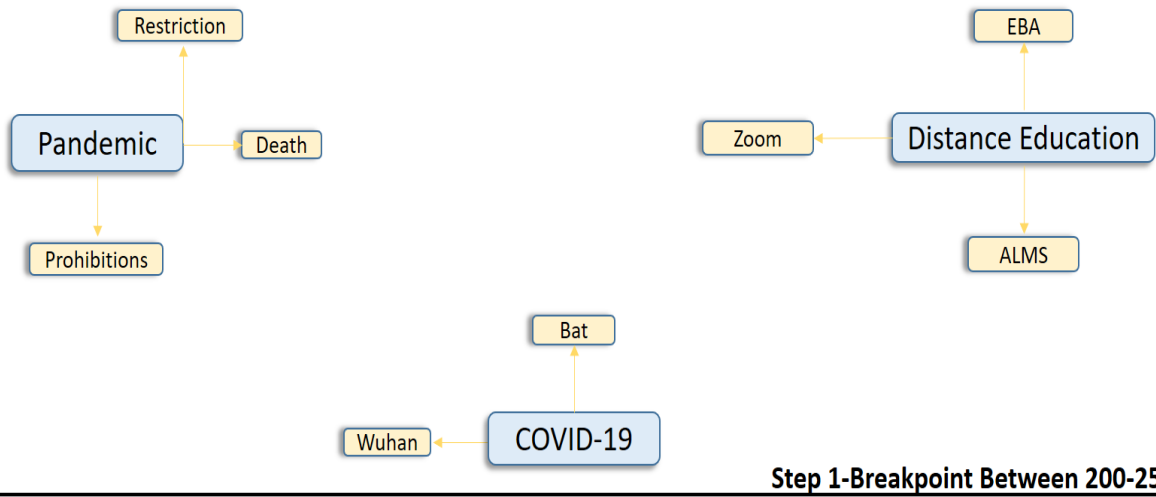
P144: "Distance education is like watching television which has a single channel. Because there is no alternative in such a television but an only channel, you have to watch the same channel. At the moment, the students have to participate in their lectures as if they were watching a television presenting no alternatives but one channel."

Distance Education as a Social Environment

P169: "Distance education is like playing a game in an internet cafe. Because we play games by turning on our cameras over the same network in the internet cafe. There is a similar situation now. We all enter the same virtual classroom as if we were playing a game and we study together."

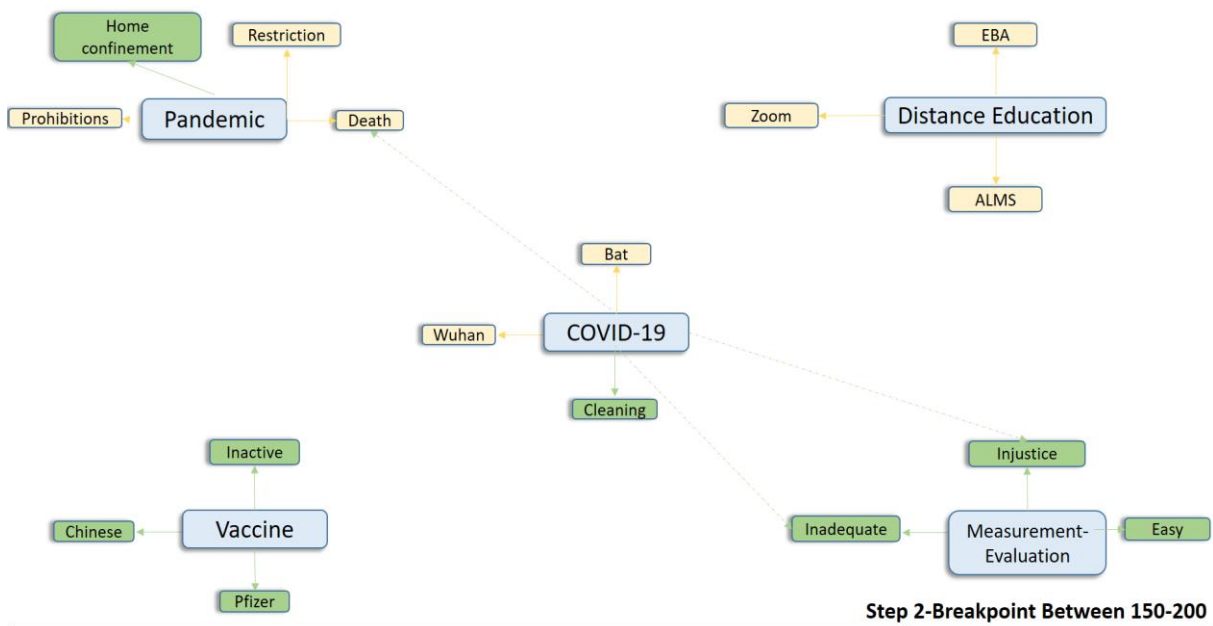
P202: "Distance education is like living alone on a desert island. Because I always attend the classes feeling alone when using the computer. Although there are many other people in the virtual classroom, our cameras and voices are usually turned off and I feel like I live alone on a desert island."

The second sub-problem of the study is in the form of "What are the opinions of the teacher candidates based on the word association test covering the concepts of COVID-19, pandemic, distance education, assessment-evaluation, technical infrastructure, and vaccination?" In this context, word association test results were categorized using 4 different breakpoints and concept networks were created accordingly. Concept networks formed are demonstrated in Figure 1, Figure 2, Figure 3, and Figure 4.

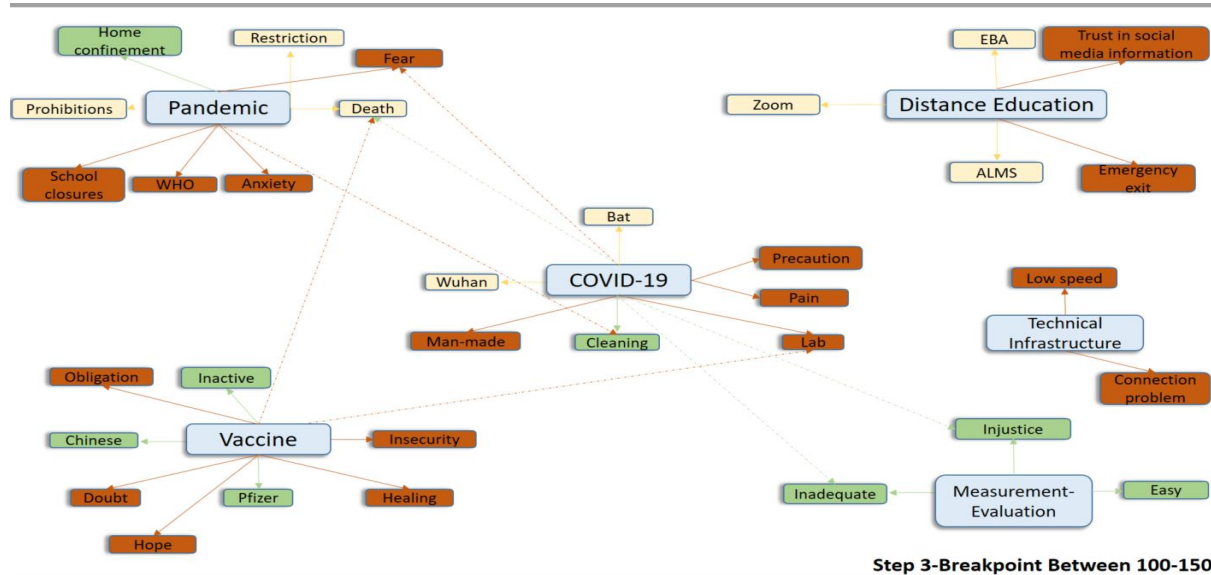
Figure 1. Word Groups with a Breakpoints Between 200-250

When Figure 1 is dwelled upon, it is discovered that there are three different word groups (pandemic, COVID-19, distance education) and 8 different words with a breakpoint between 200-250. The pandemic category is associated with 3 different word groups (restriction, death, prohibitions). Distance education category is associated with 3 different word groups (zoom, EBA, ALMS). The COVID-19 category is associated with 2 different word groups (Wuhan, bat).

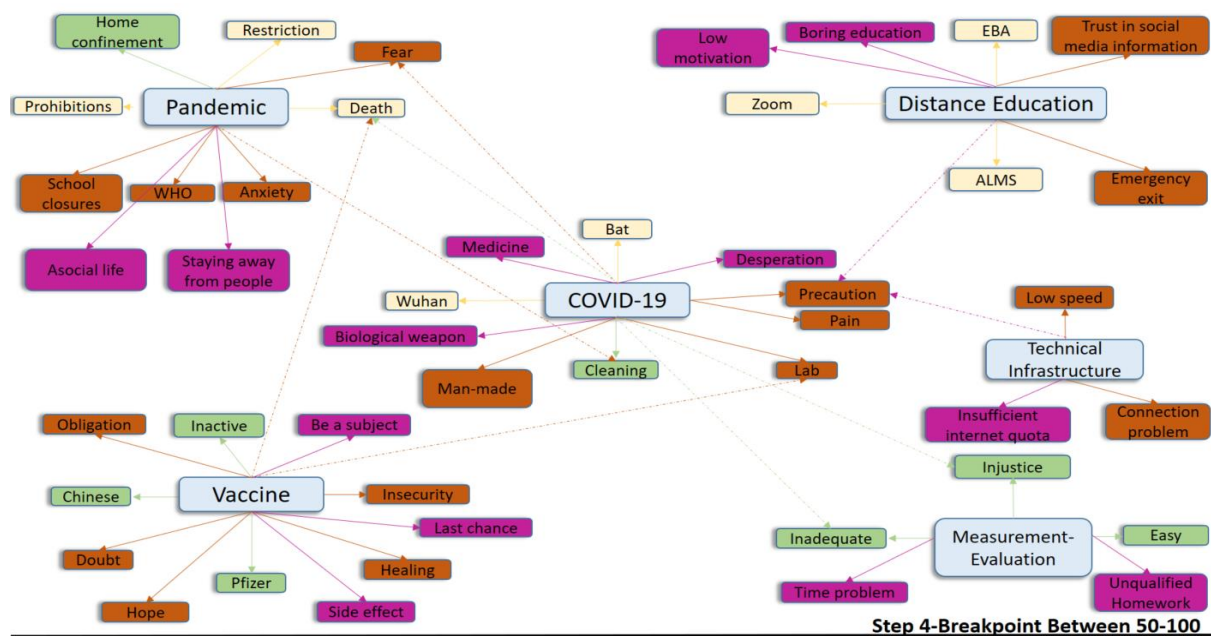
Figure 2. Word Groups with a Breakpoints Between 150-200

It is discerned through Figure 2 that there are five different word groups (pandemic, COVID-19, distance education, vaccination, measurement-evaluation) and 16 different words with a breakpoint between 150-200. The pandemic category is associated with 4 different word groups (Home confinement, restriction, death, prohibitions). Distance education category is associated with 3 different word groups (zoom, EBA, ALMS). The COVID-19 category is associated with 3 different word groups (Wuhan, bat, cleaning). The vaccine category is associated with 3 different word groups (Chinese, Pfizer, inactive). The measurement-evaluation category was associated with 3 different word groups (injustice, easy, inadequate).

Figure 3. Word Groups with a Breakpoints Between 100-150

Inspecting Figure 3, it is recognized that there are six different word groups (pandemic, COVID-19, distance education, vaccination, measurement-evaluation, technical infrastructure) and 33 different words with a breakpoint between 100-150. The pandemic category is associated with 8 different word groups (Home confinement, restriction, fear, death, anxiety, WHO, school closures, prohibitions). Distance education category is associated with 5 different word groups (zoom, EBA, trust in social media information, emergency exit, ALMS). The COVID-19 category is associated with 7 different word groups (Wuhan, bat, precaution, pain, lab, cleaning, man-made). The vaccine category is associated with 8 different word groups (insecurity, healing, Pfizer, hope, doubt, Chinese, obligation, inactive). The measurement-evaluation category was associated with 3 different word groups (injustice, easy, inadequate). The technical infrastructure category was associated with 2 different word groups (low speed, connection problem).

Figure 4. Word Groups with a Breakpoints Between 50-100

Figure 4, on the other hand, displays six different word groups (pandemic, COVID-19, distance education, vaccination, measurement-evaluation, technical infrastructure) and 46 different words with breakpoints between 50 and 100. The pandemic category is associated with 10 different word groups (Home confinement, restriction, fear, death, anxiety, WHO, school closures, prohibitions, asocial life, staying away from people). Distance education category is associated with 5 different word groups (zoom, EBA, trust in social media information, emergency exit, ALMS). The COVID-19 category is associated with 7 different word groups (Wuhan, bat, precaution, pain, lab, cleaning, man-made). The vaccine category is associated with 8 different word groups (insecurity, healing, Pfizer, hope, doubt, Chinese, obligation, inactive). The measurement-evaluation category was associated with 3 different word groups (injustice, easy, inadequate). The technical infrastructure category was associated with 2 different word groups (low speed, connection problem).

staying away from people). Distance education category is associated with 7 different word groups (zoom, EBA, trust in social media information, emergency exit, ALMS, low motivation, boring education). The COVID-19 category is associated with 10 different word groups (Wuhan, bat, precaution, pain, lab, cleaning, man-made, medicine, desperation, biological weapon). The vaccine category is associated with 11 different word groups (insecurity, healing, Pfizer, hope, doubt, Chinese, obligation, inactive, be a subject, last chance, side effect). The measurement-evaluation category was associated with 5 different word groups (injustice, easy, inadequate, time problem, unqualified homework). The technical infrastructure category was associated with 3 different word groups (low speed, connection problem, insufficient internet quota).

The third sub-problem case of the study is in the form of “*What themes and subcategories do the responses of teacher candidates to semi-structured open-ended questions constitute?*” In this contexture, first, the obtained opinions of the teacher candidates were coded separately by both researchers and divided into themes and sub-categories. Table 4 presents the findings for the interview questions.

Table 4. Themes and Categories for the Responses to the Interview Questions

Ques.	Themes	Categories	f	
What are the Advantages of the Distance Education Process?	In relation to Students' Work	Gaining technology and computer literacy	43	
		Opportunity to access education from anywhere without time and place limitations	29	
		Ease of attending classes for people with disabilities	21	
	In Relation to Lecturers' Work	Creating an alternative classroom environment	37	
		Evaluating technological opportunities	26	
		Using simulation and hologram applications	14	
		Skill of using out-of-school learning environments	9	
		Ability to use innovative applications	5	
	What are the Disadvantages of the Distance Education Process?	In relation to Students' Work	Loss of motivation and interest	63
			Inability to adapt to the learning environment	52
Insufficient interaction and boring atmosphere of the lesson			41	
A feeling of loneliness and emptiness			33	
Psychological support is inadequate			20	
Due to having more than one person in the family receiving education at the same time causing insufficiency in equipment			18	
Not getting timely feedback			11	
Diminishing school culture and reduced sense of belonging			9	
In Relation to Lecturers' Work			Challenges in online learning environment design	49
		Inadequate technology literacy	34	
		Alternative content development problems	30	
		Classroom management problems	22	
		Discipline issues and lack of control	16	
		Insufficient lesson time	7	
How Do You Think An Ideal Distance Education Process Should Be?		Measurement-Evaluation	Cheating and vulnerability	75
	Not enough time		59	
	Measuring performance with a single type of tool		42	
	Using product and process evaluation together		16	
	Technical Infrastructure	Equal right of access	96	
		Convenient interactive software	75	
		Accessible technical support	67	
		Use of current technology	52	
		Free access	43	
		Easy to use interface	29	
		Hardware support (tablets and alike)	17	
	Safe and quality infrastructure	8		
	Faculty Members	Ability to use individual and group activities together	23	
Ability to actively use information technologies and innovative applications		17		
Allowing enough time for student feedback		12		

Table 4 outlines the opinions of the teacher candidates on the advantages and disadvantages of the distance education process and how an ideal distance education environment should be. Advantages and disadvantages are themed for student's work and instructor-related work. The ideal distance education environment is divided into themes as respects measurement-evaluation, technical infrastructure, and faculty members. It was spotted that, the category with the highest frequency was "equal right of access", whereas the category with the lowest frequency was "the ability to use innovative applications". In Table 5, findings of the scale application and independent samples t-test and ANOVA test results as concerns categorical variables are exhibited.

Table 5. Findings Regarding the Scale Application

Variable	Sub-Variable	Independent Samples T-Test				
		$\bar{X}$	SD	T	p	Diff.
Gender	Female	2.25	.64	-1.41	.158	-
	Male	2.32	.70			
Getting ill with COVID-19 Disease	Yes	2.29	.67	.215	.830	-
	No	2.27	.66			
One-Way ANOVA						
		Sum of Squares		F	p	Diff.
Use of Social Media	Between Groups	32.286		19.416	.000	✓
	Within Groups	357.512				
	Total	389.797				
Distance Education Environment	Between Groups	9.952		3.746	.001	✓
	Within Groups	379.846				
	Total	389.797				
Scale Questions					$\bar{X}$	SD
1	The distance education process adequately met my educational needs.				2.12	.975
2	I am satisfied with the measures taken and the education services provided during the pandemic process.				2.26	1.03
3	I think there is no difference between distance education and face-to-face education.				2.24	1.22
4	I think distance education does not affect my academic development negatively.				1.25	.556
5	I think equality of opportunity is provided in the distance education process.				1.50	.795
6	I think faculty members use information technologies sufficiently in their classes.				2.07	1.06
7	I think the course content is not boring.				1.22	.517
8	I think the faculty members deliver classes having completed enough preparation.				1.29	.592
9	I think faculty members ensure some variety in their lessons.				1.88	1.01
10	I think the faculty members assured there is the necessary understanding and access to facilities during the pandemic process.				1.94	1.02
11	I think there is sufficient technical infrastructure for distance education in our country.				2.19	1.08
12	I think all students have equal opportunities regarding technical opportunities.				2.62	1.15
13	I think there is high level of interaction in distance education systems.				2.23	1.22
14	I do not think that technical difficulties were experienced much during the pandemic.				2.15	1.19
15	I think equitable and fair assessment and evaluation is done in distance education.				2.32	1.23
16	I think technological applications enrich measurement and evaluation processes.				2.61	1.13
17	I think there is no difference between face-to-face education and distance education as to measurement and evaluation.				2.90	1.31
18	I think the measurement and evaluation processes are carried out in a healthy way.				2.77	1.25
19	During the pandemic process, I wish grades were awarded not only to exams but to all instructional activities throughout.				3.64	1.59
20	I think all students and faculty should be vaccinated and education should be face to face again.				3.75	1.67

Diff: Difference, SD: Std. Deviation, * $p < .05$

When Table 5 is scrutinized, one can ascertain that the opinions of teacher candidates are not significant according to gender [$t_{(863)} = -1.41, p = .158 > .05$] or the condition of having caught the COVID-

19 disease [$t_{(863)}=.215, p=.830>.05$]. That being said, there is a significant difference in terms of social media use [$F_{(4-860)}=19.416, p=.000*<.05$] and distance education environment [$F_{(4-860)}=3.746, p=.001*<.05$] variable. The average of the opinions of the teacher candidates of the scale questions was between $M=1.22$ ($SD=.517$) and $M=3.75$ ($SD=1.67$). As a consequence of the Tukey test, it was seen that the use of social media was not significant at the grade level, but it created a significant difference at the department level. The said difference was in favor of science, pre-school and mathematics teacher candidates. Similarly, the distance education environment variable was found to be insignificant at the grade level and significant at the department level. The significant difference was in favor of mathematics, science and Turkish teacher candidates.

4. Discussion and Conclusion

In this study, which aspires to delve into the distance education activities during the COVID-19 pandemic period with a different perspective, expressly, a combining (diversification) pattern-one of the mixed method patterns-was used. Qualitative and quantitative data were collected separately during the research process and then collated within the framework of meaning integrity. Therefrom, firstly, metaphor practice was implemented with the participant pre-service teachers.

Through the metaphor application, it was unearthed that 7 different categories and 153 different metaphors were created. Metaphor categories are entitled as *a useful element, everyday life, a living area, insufficiency, attitude and behavior, obligation and a social environment*. The category in which the highest number of metaphors is created is *a useful element* category. There are many reasons for this category to be preferred that intensively. The rather sudden entering of COVID-19 into our lives affected all of us negatively and this is valid for countless areas from health to transportation, economy and education (Gök & Kara, 2021). Thanks to distance education, when education was interrupted in many countries of the world, the congruent processes started to be resumed online (Atik, 2020). At this point, the benefit and potential gains of distance education for the shareholders is an undeniable fact (Angoletto & Queiroz, 2020). The least number of metaphors gathered under the *social environment* category. With the pandemic period, people were stuck in their homes and began to feel unsociable (Demirbilek, 2021). It may be interpreted as normal for teacher candidates to produce few metaphors grouped under this subject. Many metaphor studies on COVID-19 and distance education have hitherto been completed (e.g., Cantürk & Cantürk, 2021). When the literature is further perused, Salih-Mohamed (2021), for instance, appeared to have explained the COVID-19 process with the metaphor of war. The related study, which is a social analysis, pinpointed that social distance, cleaning, and wearing masks are all parts of the behavioral outcome of this process. Added to that, Sarier & Uysal (2021) divided the metaphor categories detected in their research under headings such as an information source, guide, struggle against difficulties, manager and leader, attitude and behavior. With regard to these examples, these attitude and behavior metaphors resemble and support the results of this research as well as those unfold in the literature. Bozkurt (2020) categorized the metaphors in their study on the processes belonging to the pandemic as useful, education, flexibility, fun, technology, interaction, necessity, insufficiency, communication, and digital divide. Useful, insufficiency, and obligation categories bear similarities with the results of our study. Görgülü-Arı & Arslan (2020) revealed the metaphor category of distancing from the social environment in their study and similar results apparently were reached with the social environment category of in this study. İmer-Çetin et al. (2021) used the category of natural events and natural elements in their study. This is also similar to the categories of everyday life and living area of this research. In sum, it can be made clear that the findings of this study are mostly parallel to the results of other scholars' metaphor studies and thus supportive of the literature.

The second set of application of the research is the word association test. As a result of that test, first, words with a breakpoint between 200-250 were identified. At this stage, it was found that *pandemic, distance education, and COVID-19* word groups were the most preferred by the participants and these word groups were composed of *restriction, death, prohibition, bat, Wuhan, Zoom, Educational Information Network of Turkey (EIN/EBA), Advancity Learning Management System (ALMS)*. In the second step, words with a breakpoint between 150-200 were determined. Unlike the first stage, it is conceived that *vaccine* and *measurement-evaluation* word groups were also picked up. Furthermore, it has been realized that the words *home confinement, cleaning, Chinese, inactive, Pfizer, inadequate,*

injustice, and easy were frequently preferred. In the third step, words with a breakpoint of 100-150 were classified. In addition to the word groups existing in the first two stages, the technical infrastructure group was also added to the word groups. The words *fear, school closures, WHO, anxiety, obligation, doubt, hope, insecurity, healing, man-made, lab, pain, desperation, trust in social media information, emergency exit, low speed, and connection problems* are novel sorts of words that emerged in the third phase. In the fourth and the last stage, words with a breakpoint of 50-100 were deduced. At this stage, a new word group was not formed and words like *asocial life, staying away from people, being a test subject, last chance, side effects, medicine, biological weapon, desperation, low motivation, boring lessons, insufficient internet quota, time problem, and inappropriate homework* were annexed to the existing word pool. These word groups (Çakın & Külekçi-Akyavuz, 2020; Genç et al., 2020) and subwords have been declared in several studies in the literature (e.g., ETF, 2020; Kaçan & Gelen, 2020; Karakuş & Yanpar-Yelken, 2020; Şen & Kızılcıoğlu, 2020) and hence similar results appear to have been attained.

The third application put into operation within the boundaries of the research is the semi-structured interview. In this respect, three different interview questions were asked to the teacher candidates. The opinions of the teacher candidates about the advantages of distance education were evaluated in two categories. When the advantages for students were investigated, “*gaining technology and computer literacy*” came to the fore, and “*the alternative course environment development*” category forged ahead for instructors. Gökbulut (2021) enunciated in their study that the general tendency of university students towards distance education is at a moderate level and that they attach importance to technology literacy. Keskin & Özer-Kaya (2020) underlined that alternative distance learning environments support the teaching and learning processes and that timely feedback positively influences students' motivation. The opinions of the teacher candidates about the disadvantages of distance education were also investigated in two categories. When the disadvantages for students were inquired into, “*motivation and loss of interest*” manifested itself, and the category of difficulties in “*online learning environment design*” for instructors materialized. Yolcu (2020) highlighted in their study that motivation loss is oftentimes experienced all along the *modus operandi* of distance education processes and this situation that is pertinent to the *practicum* exerts a negative influence on the education *practicum*.

Molotsi (2020) pinpointed that during the distance education process, learners cannot get enough education and their motivation is lost. Avcı & Akdeniz (2021) pronounced that there are often issues with online learning environment design and that students have adaptation problems and affect-bound difficulties during the exercise. Besides, Al Lily et al. (2020) underpinned that staying at home during the pandemic negatively affects the anxiety, worry and stress levels of individuals. These results are comparable with the findings of the research and support the literature. Last but not the least, the question *How should an ideal distance education process be?* is discussed. In this section, the opinions of the teacher candidates are divided into measurement-evaluation, technical infrastructure, and faculty members categories. In respect of measurement and evaluation, it was disclosed that teacher candidates heavily commented on “*cheating and security gap*” and “*not having enough time*” during tests. Hodges et al. (2020) brought out that many different applications were made within the scope of the pandemic and these applications created various problems. In particular, it was asserted that the faculty members could not fully adapt to the process and the desired efficiency could not be achieved in the measurement-evaluation systems.

Vis-à technical infrastructure, the categories of “*equal right of access*” and “*suitable interactive software*” arouse. Analyzing the expectations of the teacher candidates from their lecturers, it is figured out that they demand them to be more competent in using interaction patterns, scilicet, individual and group activities simultaneously and to be capable of using information technologies and innovative applications actively. Domenici (2020) affirmed that chemistry education within the scope of distance education has some disadvantages and that all individuals have difficulty in receiving this education equally. It has been accented that the technical infrastructure is insufficient from time to time and that the educators have difficulties in this regard. In addition to these views, Sun et al. (2020) emphasize that it will be effective to frequently organize short-term online meetings, to create presentations and

explanatory materials in order to minimize the disadvantages of distance education. There is a good number of studies in the literature that support these results (e.g., Iwai, 2020; Altınpulluk, 2021; Avcı, 2021; Balaman & Hanbay-Tiryaki, 2021; Baz, 2021; Gürsoy-Ulusoy, 2021; Sezgin, 2021; Yıldız et al., 2021).

The last application of the research is the scale. On this basis, at first, gender, COVID-19 disease, social media use, and environment variables in distance education were pored over. Gender or the condition of contracting the virus did not make a significant difference for teacher candidates. That said, social media usage and distance education environment variables caused a significant difference. It can here be featured that particularly the use of social media actively supports students anent the announcements, course content, and online learning environments. Zhou et al. (2020) brought to the fore that students communicate more intensely with each other in distance education and social media environments are effective in this sense. Karalis & Raikou (2020) shared that distance education has a very important place in higher education and this process has become a necessity rather than a temporary issue of one-off nature. Along with it, it can be underscored that distance education environments such as Zoom, ALMS, Google Classroom contribute to product and process evaluation to a great extent and suggest a skeleton for assessment and evaluation (Yılmaz, 2021). When the results of the scales conducted with teacher candidates are checked, one can express with comfort that they are generally not very satisfied with the process, and they indeed have problems with the technical infrastructure together with measurement and evaluation processes (Mulenga & Marbán, 2020). The most intensive item for teacher candidates is the end of the COVID-19 process and the beginning of the face-to-face education processes. Finally, yet importantly, participating teacher candidates hold the belief that there are considerable differences between face-to-face education and distance education (Lee, 2020).

Kagkara (2020) stressed that the importance of psychological support factor should be emphasized in distance education. They say that the pandemic process restricts people in many ways and that these restrictions deteriorate the psychological balance and mood of individuals over time. For this reason, more importance should be given to psychological support in the distance education process. Foti (2020) drew attention to that the COVID-19 period has many positive and negative aspects in the digital age. In particular, they point up that the use of technology by faculty members in the distance education process has improved at a positive level, and the use of technology in learning environments has become more qualified. Perhaps what Burns (2020, p.248) put forward summarizes the lived experiences of the learners throughout the pandemic period for us, videlicet the educators, authorities, and researchers and at the same time implies more humane and fair online pedagogies which *“might involve cultivating an ethos of guidance and support rather than punishment by grading, integrating learning between students to foster personal and intellectual community, or centering empowerment as a key learning outcome”*.

5. Limitations and Implications

The research process is limited to university students, more specifically, to student teachers participated in the study, and to COVID-19, distance education, and pandemic issues. With that being said, the scope alongside the subject areas of the research can be expanded. It might also be meaningful if not wise to invite instructors, educational administrators, and decision-makers/policy makers to the future studies. Intense criticism and problems are encountered in the field of technical infrastructure and measurement and evaluation. Improvement studies on these specific issues can be planned to propose solutions bearing in mind the stakeholder viewpoints.

Disclosure Statements

1. Contribution rate statement of researchers: First author %50, Second author %50.
2. No potential conflict of interest was reported by the authors.

References

- Acar, İ. H. (2017). Temel ve gelişmiş karma yöntem desenleri. M. Sözbilir (Çev. Edt.). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* içinde, (s. 35-51). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ageitos, N., & Puig, B. (2021). Critical thinking to decide what to believe and what to do regarding vaccination in schools. A case study with primary pre-service teachers. *Critical Thinking in Biology and Environmental Education. Facing Challenges in a Post-Truth World*.
- Alfitriyani, N., Pursitasari, I. D., & Kurniasih, S. (2021). Biotechnology module based on sociosaintific issues to improve student's critical thinking ability through online learning. *Jurnal Pendidikan Matematika dan IPA*, 12(1), 23-39. <http://dx.doi.org/10.26418/jpmipa.v12i1.43179>
- Al Lily, A. E., Ismail, A. F., Abunasser, F. M., & Alhajhoj Alqahtani, R. H. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society*, 63, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101317>
- Altınpulluk, H. (2021). Türkiye'deki öğretim üyelerinin COVID-19 küresel salgın sürecindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(1), 53-89.
- Angoletto, R., & Queiroz, V. C. (2020). COVID-19 and the challenges in education. *The Centro de Estudos Sociedade e Tecnologia*, 5(2), 1-2. <https://www.cest.poli.usp.br/en/boletins/>
- Atik, A. D. (2020). Fen bilimleri öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı: Bir metafor analizi. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 148-170.
- Avcı, A. (2021). Pandemia (COVID-19), university students and distance education experience. *HABITUS Journal of Sociology*, (2), 71-83.
- Avcı, F., & Akdeniz, E. C. (2021). Koronavirüs (COVID-19) salgını ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar konusunda öğretmenlerin değerlendirmeleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi-USBED*, 3(4), 117-154.
- Balaman, F., & Hanbay-Tiryaki, S. (2021). Corona virüs (COVID-19) nedeniyle mecburi yürütülen uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 52-84.
- Baz, B. (2021). COVID-19 salgını sürecinde öğrencilerin olası öğrenme kayıpları üzerine bir değerlendirme. *Temel Eğitim Dergisi*, 3(1), 6-19. <https://doi.org/10.52105/temelegitim.3.1.3>
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemisi sırasında ilköğretim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik imge ve algıları: Bir metafor analizi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-23.
- Burnard, P., Colucci-Gray, L., & Sinha, P. (2021). Transdisciplinarity: Letting arts and science teach together. *Curric Perspect*, 41, 113-118. <https://doi.org/10.1007/s41297-020-00128-y>
- Burns, R. (2020). A COVID-19 panacea in digital technologies? Challenges for democracy and higher education. *Dialogues in Human Geography*, 10(2), 246-249.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum* (11. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, A. (2016). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi* (4. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canbazoğlu-Bilici, S. (2019). Örneklem yöntemleri. H. Özmen ve O. Karamustafaoğlu (Eds.). *Eğitimde araştırma yöntemleri* içinde, (s. 56-78). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cantürk, G., & Cantürk, A. (2021). İngilizce öğretmenlerinin COVID-19 küresel salgını sürecinde gerçekleştirdikleri uzaktan eğitim deneyimleriyle ilgili görüşlerinin metaforlar yoluyla

- belirlenmesi. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 3(1), 1-38.
- Çakın, M., & Külekçi-Akyavuz, E. (2020). The COVID-19 process and its reflection on education: An analysis on teachers' opinions. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirbilek, N. (2021). Üniversite öğrencilerinin uzaktan öğretime ilişkin metaforik algıları. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 1-15. <https://doi.org/10.19160/ijer.786303>
- Domenici, V. (2020). Distance education in chemistry during the epidemic Covid-19. *Substantia*, 4(1), 961. <https://doi.org/10.13128/Substantia-961>
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçek ve ölçek geliştirme-I: Temel kavramlar ve işlemler* (1.Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- ETF (2020). *Coping with COVID-19: Mapping education and training responses to the health crisis in ETF partner countries*. ETF Publishing.
- Foti, P. (2020). Research in distance learning in Greek kindergarten schools during the crisis of COVID19: Possibilities, dilemmas, limitations. *European Journal of Open Education and E-learning Studies*, 5(1), 1-22. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3839063>
- Fraenkel, W., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2011). *How to design and evaluate research in education* (8th Edition). McGraw-Hill Education.
- Genç, S. Z., Engin, G., & Yardım, T. (2020). Pandemi (COVID-19) sürecindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin lisansüstü öğrenci görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 134-158. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.782142>
- Gök, A., & Kara, A. (2021). Individuals' conceptions of COVID-19 pandemic through metaphor analysis. *Current Psychology*, 1-10. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01506-z>
- Gökbulut, B. (2021). Uzaktan eğitim öğrencilerinin bakış açısıyla uzaktan eğitim ve mobil öğrenme. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 11(1), 160-177.
- Görgülü-Arı, A., & Arslan, K. (2020). Ortaokul öğrencilerinin COVID-19'a yönelik metaforik algıları. *Turkish Studies*, 15(6), 503-524. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44425>
- Gürsoy-Ulusoy, Ş. (2021). COVID-19 ve uzaktan eğitim. *Kesit Akademi Dergisi*, 7(26), 25-37. <http://doi.org/10.29228/kesit.49853>
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). *The difference between emergency remote teaching and online learning*. <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergencyremote-teaching-and-online-learning>
- Hua, J., & Shaw, R. (2020). Corona Virus (COVID-19) "Infodemic" and emerging issues through a data lens: the case of China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2309. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072309>
- Iwai, Y. (2020). *Online learning during the Covid-19 pandemic: What do we gain and what do we lose when classrooms go virtual?* <https://blogs.scientificamerican.com/observations/online-learning-during-theCOVID-19-pandemic/>
- İmer-Çetin, N., Timur, S., & Pehlivan, H. (2021). Fen bilimleri öğretmenlerinin COVID-19 pandemi sürecinde "virüs" kavramına yönelik metaforik algılarının incelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(43), 47-59. <http://doi.org/10.35826/ijoess.2864>
- Kaçan, A., & Gelen, İ. (2020). Türkiye'deki uzaktan eğitim programlarına bir bakış. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(1), 1-21.

- Kagkara, D. (2020). *Development of a distance-learning model for psycho-educational support for teachers in non-urban, rural schools regarding to their learning disabled*. Unpublished Ph.D. thesis, Department of Special Education, University of Thessaly, Greece.
- Karakuş, İ., & Yanpar-Yelken, T. (2020). Uzaktan eğitim alan üniversite öğrencilerinin sosyal bulunuşluk ile işlemsel uzaklıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(1),186-201.
- Karalis, T., & Raikou, N., (2020). Teaching at the times of COVID-19: Inferences and implications for higher education pedagogy. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(5), 479-493.
- Keskin, M., & Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Kurnaz, M. A., & Bayraktar, G. (2012). Nanoteknoloji tutum ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 41-53.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28, 563-575.
- Lee, S. A. (2020). Coronavirus anxiety scale: A brief mental health screener for Covid19 related anxiety. *Death Studies*, 44(7), 1-9. <http://doi.org/10.1080/07481187.2020.1748481>
- Lee, S. A., Mathis, A. A., Jobe, M. C., & Pappalardo, E. A. (2020). Clinically significant fear and anxiety of COVID-19: A psychometric examination of the Coronavirus Anxiety Scale. *Psychiatry Research*, 290, 113112. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113112>
- McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2009). *Research in education: Evidence-based inquiry* (7th Edition). Pearson.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd Edition). Sage Publications, Inc.
- Molotsi, A. R. (2020). The university staff experience of using a virtual learning environment as a platform for e-learning. *Journal of Educational Technology & Online learning*, 3(2), 133-151.
- Mulenga, E. M., & Marbán, J. M. (2020). Is Covid-19 the gateway for digital learning in mathematics education? *Contemporary Educational Technology*, 12(2), 1-11. <https://doi.org/10.30935/cedtech/7949>
- Nguyen, A., & Catalan, D. (2020). Digital mis/disinformation and public engagment with health and science controversies: Fresh perspectives from COVID-19. *Media and Communication*, 8(2), 323–328. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i2.3352>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir, Ed.) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Plano-Clark, V. L., & Creswell, J. W. (2015). *Understanding research: A consumer's guide*. Pearson.
- Puig, B., Blanco-Anaya, P., & Pérez-Maceira, J. J. (2021). “Fake news” or Real Science? Critical thinking to assess information on COVID-19. *Frontiers in Education*, 6, 92. <https://doi.org/10.3389/feduc.2021.646909>
- Roser, M., Ritchie, H., Ortiz-Ospina, E., & Hasell, J. (2020). Coronavirus disease (COVID-19)-Statistics and research. *Our World in Data*. <https://www.sipotra.it/wpcontent/uploads/2020/03/Coronavirus-DiseaseCOVID19%E2%80%9393-Statistics-and-Research.pdf>
- Salih-Mohamed, H. A. (2021). A critical analysis of the use of war metaphors in the news discourse of the COVID-19 pandemia. *HABITUS Journal of Sociology*, (2), 33-53.

- Sarier, Y., & Uysal, Ş. (2021). Öğretmen adaylarının COVID-19 pandemi sürecindeki “öğretmen” ve “öğrenci” kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi Academy*, 3(5), 606-642. <https://doi.org/10.47994/usbad.868350>
- Sezgin, S. (2021). Acil uzaktan eğitim sürecinin analizi: Öne çıkan kavramlar, sorunlar ve çıkarılan dersler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 273-296.
- Shariare, M. H., Parvez, M. A. K., Karikas, G. A., & Kazi, M. (2020). The growing complexity of COVID-19 drug and vaccine candidates: Challenges and critical transitions. *Journal of Infection and Public Health*, 14(2), 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.jiph.2020.12.009>
- Shute, N. (1957). *On the beach*. New York: W. Morrow. <https://www.fadedpage.com/showbook.php?pid=20131214>
- Sun, L., Tang, Y., & Zuo, W. (2020). Coronavirus pushes education online. *Nature Materials*, 19(6), 687. <https://doi.org/10.1038/s41563-020-0678-8>.
- Şen, Ö., & Kızılcıoğlu, G. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin ve akademisyenlerin uzaktan öğretime yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry*, 4(3), 239-252. <https://doi.org/10.46519/ij3dptdi.830913>
- Tyrrell, D., & Calinger, M. (2020). Breaking the COVID-19 Ice: Integrating socioscientific issues into problem-based learning lessons in middle school. In *Proceedings of EdMedia + Innovate Learning* (pp. 120-125). Online, The Netherlands: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). <https://www.learntechlib.org/primary/p/217293/>.
- Uyanık, G. (2016). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına ilişkin bilgi düzeylerinin ve tutumlarının incelenmesi. *Online Fen Eğitimi Dergisi*, 1(1), 30-41.
- Yıldız, E. P., Çengel, M., & Alkan, A. (2021). Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ortamlarının kullanımına ilişkin tutum ölçeği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 132-153. <https://doi.org/10.26466/opus.811510>
- Yılmaz, A. (2021). Fen bilimleri eğitimi kapsamında uzaktan eğitimde kalite standartları ve paydaş görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 26-50. <https://doi.org/10.33418/atauni kkefd.850063>
- Yılmaz, A., & Yanarates, E. (2020). Öğretmen adaylarının “su kirliliği” kavramına yönelik metaforik algılarının veri çeşitlemesi yoluyla belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(3), 1500-1528. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.722554>
- Yolcu, H. H. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemi sürecinde sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim deneyimleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 237-250.
- Zhou, L., Wu, S., Zhou, M., & Li, F. (2020). 'School's Out, But Class's On', The largest online education in the world today: Taking China's practical exploration during the COVID-19 epidemic prevention and control as an example. *Best Evid Chin Edu*, 4(2), 501-519.

Araştırma Makalesi • Research Article

Halk Türkülerinin İçinde Varlığını Sürdüren Şiddet Çağrışımlı İfadeler
Expressions Prevalent in Folk Songs That Connotate Violence

Duygu Ulusoy Yılmaz*, Funda Keklik Kal**, Ahmet Selçuk Bayburtlu***

Öz: Şiddet; fiziksel, psikolojik, bireysel ve toplumsal boyutları ile ele alınması gereken bir olgudur. İnsan, yaşamı boyunca şiddetin farklı boyutları ile karşılaşmaktadır. Şiddet, doğuştan gelen bir davranış biçimi olmasından ziyade sonradan öğrenilen davranışlardır. Psikolojik sorunlar dışında, aile, arkadaş, kitle iletişim araçları şiddetin öğrenilmesine, kanıksanmasına ve yayılmasına etken ortamlardır. Yani insanlar diğer davranışlar gibi şiddeti de içinde buldukları ortamdan öğrenirler ve kültürel bir miras gibi sonraki kuşaklara aktarabilirler. Toplumun yaşam biçimine, duygularının dışa vurumuna ilişkin önemli ipuçları veren halk türküleri de nesilden nesile, kulak yoluyla aktararak öğrenilir. Türkü sözlerinde yer alan şiddet çağrışımlı ifadeler de öğrenilen ve sonraki kuşaklara aktarılan unsurlardır. Bu durum şiddet çağrışımlı ifadelerin müzik aracılığıyla sürekliliğin sağlanmasına, zaman içinde tekrar edilme sıklığına bağlı olarak kanıksanmasına, normalleşmesine ve toplumda kabul gören ifadeler haline dönüşmesine vesile olabilir. Bu çalışmada, TRT Halk müziği repertuarında yer alan, sözlerinde şiddet çağrışımlı ifadeler içeren türküler, betimsel tarama modeline göre ele alınmıştır. Şiddet çağrışımlı ifadelerin tespit edildiği 1406 halk türküsü; türüne, bölgesine, şiddet boyutlarına ve şiddet çağrışımı içeren ifadelere göre incelenmiştir. Şiddet çağrışımlı ifadeler, salt kelime anlamıyla değil, türkülerin ifade ettiği bütünsel ve genel anlam odaklı olarak değerlendirilmiş, bu kapsamda yapılan detaylı incelemeler sonucunda şiddet çağrışımlı ifadelerin her türküde farklı şiddet boyutlarını ifade ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzikoloji, Şiddet, Halk Türküsü, TRT Repertuarı.

Abstract: Violence; it is a phenomenon that needs to be considered with its physical, psychological, individual and social dimensions. Throughout human life, these different kinds of violence are encountered. Violence is a learned behavior rather than an innate behavior. Apart from psychological problems, family and friends and mass media are the environments that are effective in learning, applying, spreading and getting used to violence. In other words, like other behaviors, people learn about violence from the environment where they are living, and they can transfer it to the next generations like a cultural heritage. Folk songs, which give important clues about the way of life and the expression of their feelings, are learned from generation to generation by ear. Violent expressions in the lyrics of Turkish folk songs are also the elements learned and transferred to the next generations. This situation can cause to the continuity of violent expressions through music, to become accustomed depending on the

* Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi ABD
ORCID: 0000-0002-0924-3071, dulusoy78@gmail.com (Sorumlu yazar)

** Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Türk Müziği Bölümü
ORCID: 0000-0001-7440-7549, fundakeklick@gmail.com

*** Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü
ORCID: 0000-0002-6906-2694, selcuk.bayburtlu.025@gmail.com

Received/Geliş: 07 July/ Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 03 October/ Ekim 2021

Accepted/Kabul: 10 October/ Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/ Aralık 2021

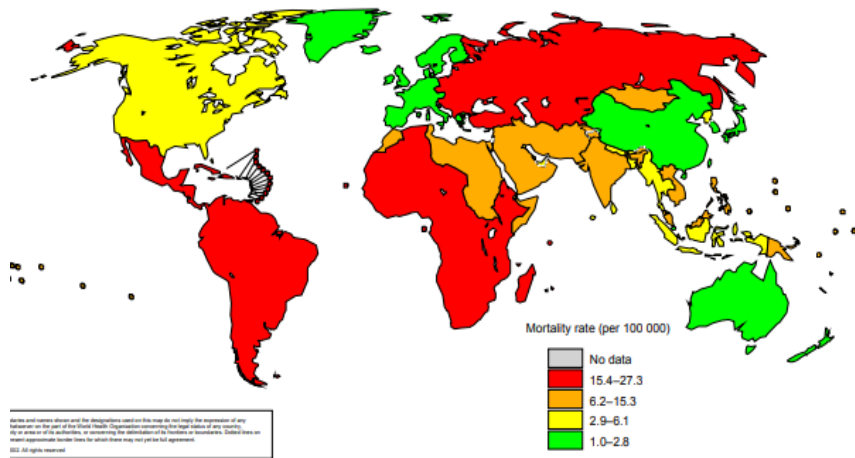
frequency of repetition over time, to normalize and to become socially accepted behaviors. In this study, Turkish Folk Songs that contain violence in their words are considered by using the descriptive survey model. Violent expressions detected 1406 folk songs were analyzed according to their types, regions, severity of violence and distribution in the context of words containing violence. Violent words in the songs were evaluated not only with the meaning of the word, but also on the holistic and general meaning expressed by the folk songs. As a result of the detailed evaluations made in this context, it was determined that the violent words expressed different dimensions of violence in each song.

Keywords: Musicology, Violence, Folk Song, TRT Repertoire.

1. Giriş

İlkel çağlardan beri insanlığın doğasında var olan ve bir türlü önlenemeyen şiddet kavramı, bireysel farklılıkların da göz önünde bulundurulmasıyla her bireyde farklı biçimlerde ortaya çıkabilir ve yine her bireyde farklı dışavurumlarla kendini gösterebilir. Her insan, yaşamının belli bir döneminde şiddet ile karşılaşmış, bazen yaşamış bazen de yaşatmıştır. Bu da günümüzde hala şiddetin toplumsal bir sorun olarak varlığını sürdürmeye devam ettiğini açıklar. Şiddet, kişinin sahip olduğu gücü, başkalarına zarar vermek ya da onları sahip olduğu haklardan yoksun bırakmak amacıyla kullanması (Öğülmüş, 2006:17) olarak ifade edilebilir. 20 Mart 2012 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında yer alan 2. Madde d fıkrasında geçen tanıma göre şiddet, “Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı” şeklinde açıklanır.

Başkalarına bireysel ya da toplumsal olarak güç ve baskı uygulayarak, insanlara bedensel ya da zihinsel olarak zarar verme şekli olan şiddet pek çok boyutta gözlemlenen bir olgudur. Polat’a (2001:12) ve Güneş’e (2006:72) göre şiddet, içgüdüsel olaylar bütünüdür. Dolayısıyla sosyalleşme sürecinde çevresel faktörlerden kaynaklanan bir davranış, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler, şiddetin oluşumunda rol oynar. Şiddet, insan yaşamının her anında kendini belli eden ve dünyada giderek artan önemli bir toplum sorunudur. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti, “fiziksel güç ya da kasıtlı bir tehdit olarak başka bir kişiye karşı uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm, psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” (World Health Organisation, 2002:80) durumu olarak tanımlamaktadır. Şiddetin en yaygın olarak görüldüğü durumlar, erkeğin kadına ve çocuğa karşı uyguladığı aile içi şiddet olarak bilinir (Güneri, 1996:12).

Şekil 1. Küresel olarak kişilerarası şiddet ve ölüm oranı (World Health Organization, 2002).

Dünya Sağlık Örgütü'nün raporlarına (World Health Organization, 2002) göre, dünya üzerinde her üç kadından biri, yaşamının belli bir döneminde şiddete maruz kalmaktadır. Şiddeti uygulayan kişi genellikle birinci dereceden tanıdık biridir. Rapora göre, dünyada şiddetin neden olduğu ölüm olaylarının ilk sıralarda yer aldığı, her yıl dünya genelinde 1,6 milyon insanın şiddet nedeniyle hayatını kaybetmekte, ayrıca birçok insan da psikolojik ve/ya da fiziksel problemler yaşamaktadır. Bu rapor öncesinde, ölüm ve yaralanma olaylarının oranlarına bakıldığında, bireyler arası şiddete bağlı oran %10, savaflara bağlı ölüm ve yaralanma oranı %6, bireyin kendinden kaynaklı yaralanma ya da ölüm oranı %16'dır. %32 olan şiddet kaynaklı ölüm ve yaralanma oranını %25 oranla trafik kazasına bağlı ölüm ve yaralanmalar takip etmektedir (Uluçay, 2012:12).

İnsanlar toplumsal yapıdan öğrendikleri diğer davranışlar gibi şiddeti de aynı çevre ve kültürden öğrenebilirler. Böylelikle şiddet kavramının kültürel bir miras olarak aktarıldığı söylenebilir. Yapılan literatür incelemelerinden sonra, şiddetin pek çok türünün olduğu görülür (Kırık, 2017:92; Cengil, 2017:98; Yüksel Kaptanoğlu ve Çavlin, 2015:82; Öztürk, 2014:40; Çevik, Kahveci, Sönmez, Öztürk, Karakaçan, Aktaş, Durmuş, Zeybek, Barış, Kılıç, Oktav, Çakıcı ve Deniz, 2017:121; Terzioğlu, Gönenç, Özdemir, Güvenç, Kök, Yılmaz Sezer ve Demirtaş Hiçyılmaz, 2016:228; Uysal ve Ünal Toprak, 2017:135; Kadioğlu, Cangöl, Cangöl ve Hotun Şahin, 2017:139, Yeniçiktı Tufan, 2012:246). Bunlardan birkaçı; fiziksel şiddet, psikolojik şiddet, ekonomik şiddet, sözel şiddet vb.'dir.

Tüm bu şiddet türleri göstermektedir ki insan yaşamı boyunca şiddetin farklı boyutlarıyla karşılaşmaktadır. Özellikle çocukluk döneminde yaşanan şiddet, aile yaşamında, okul yaşamında ve hayatın her alanında görülebilir. Okul dönemlerinde ise yaygın biçimde görülmektedir. Bu süreç içinde şiddetin yayılması ya da sınırlandırılması büyük önem taşımaktadır. Okul öncesi ve okul çağında görülen saldırganlık, aile içerisinde başlar ve psikolojik sorunlar, sosyo-ekonomik şartlar, kitle iletişim araçları gibi çeşitli faktörlerle devam eder. Şiddet üzerinde dört farklı kuram ileri sürülür (Canbay ve Nacaklı, 2015:280). Bunlar; uyarma kuramı, arınma kuramı, anomi kuramı, kanıksama kuramıdır.

Uyarma kuramı: Zillmann'a göre (1996:245) "Heyecan verici bileşen mekanizma olarak tasarlanıyor. Tahrik edici tepkilerin, motor reaksiyonlarına benzer tepkilerin koşulları, seçme şartları belirleme konusunda, şartları belirleme konusunda, koşulları belirleme konusunda, şartları kabul etmesi ya da bu bağlantıların öğrenme yoluyla tespit edilmesi gibi karmaşık bir öğrenme sürecidir" Zillmann açıklamaları doğrultusunda uyarma kuramının doğuştan kalıtsal olarak öğrenilmediği, sonradan öğrenilen bir kavram olduğu tespit edilmiştir.

Arınma kuramı: Catharsis kelimesi Yunanca'da "temizlenme", "arınma" anlamına gelir (Teo, 2014). İlk olarak Aristo tarafından kullanılan kuram, saldırganlığın dışarı vurularak ya da boşaltılarak azalabileceğini savunur. Freud da psikolojik bir kavram olarak bu teoriyi saldırganlıkta duygu boşalımı olarak ele almıştır. Berkowitz'in çocukların televizyonda şiddet içeren programları izleyerek saldırgan duygularından arındıklarını öne sürdüğü görüşler bu kuram kapsamındadır (Kebapçı, 2001:38).

Anomi kuramı: Kişilerin şan, şöhret gibi konumlara sahip olabilmek için yoğun istek taşıdıkları ve bu konumlara ulaşmanın yasal yollarla kolay olmadığını öne süren kuram, kişinin, bu konumlara ulaşmak için yasal olmayan yollara başvurduğunu, bu süreçte şiddete eğilim gösterdiğini ifade eder (İpek, 2007:239).

Kanıksama Kuramı: Bu kuram, medyada şiddet içeren yayınları izleyen kişilerin, zaman içinde şiddeti zihinlerinde normalleştirdiklerini öne sürer. Bu durum, ekranda sürekli şiddete maruz kalan kişilerin gerçek hayatta benzer bir durumla yüz yüze geldiğinde duyarsızlaşabileceği şeklinde ifade edilebilir (İpek, 2007:239). Sürekli maruz kalınan sözel şiddet de zaman içinde şiddetin kanıksanmasına neden olmaktadır.

Tüm bu anlatılar, şiddetin sadece fiziksel değil sözel olarak da uygulanabilen bir eylem olduğunu göstermektedir. Sözel, psikolojik şiddet kimi zaman fiziksel şiddetten daha tehlikeli daha etkili olabilmektedir (İnam, 2015).

Medya, Müzik ve Şiddet

Şiddet doğuştan gelen bir davranış olmasından çok, aile ve çevreden öğrenilen davranışlardır. Bireyler, şiddeti birilerini model alarak ya da pekiştirme süreci içinde öğrenirler. İnsanlar, saldırganlığı yakın çevresinden doğrudan, kitle iletişim araçları ile medyadan ya da içinde yaşadığı toplumu model alarak öğrenebilir ve uygulayabilirler (Avcı ve Güçray, 2013:1996).

Şiddetin kanıksanmasına aracı olan diğer unsur kitle iletişim araçlarıdır. Bu araçlar, pek çok insana kolaylıkla ulaşılabilir özelliğine sahip olduğundan, en önemli iletişim araçlarıdır (Serarslan, 2007:18). Kitle iletişim araçlarının son yıllarda yaygınlaşan ifade biçimi medyadır. Değişen toplumda medya son derece etkili hale gelmiştir (Doğan, 2004:413–415).

Medyanın sadece eğlence, bilgi verme gibi olayların yanında, aynı zamanda saldırı, şiddete neden olan olaylar, aile ve çevreyle ilgili olumlu ve olumsuz davranışlara da etkisi bulunmaktadır. Son yıllarda şiddet üzerine yapılan araştırmalarda “medya ve çocuk” üzerinde durulmuştur. Çünkü, psikologlar ve psikolojik danışma ve rehberlik (pdr) uzmanları, çocuk yaşta yaşanan ve görsel olarak şiddete maruz kalan çocukların, ilerleyen yaşlarda da şiddeti bir çözüm yolu olarak görmeye başlamalarının bireysel ve toplumsal bir sorun olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle erken yaşlarda öğrenilen bazı tutumların, iletişim araçlarının etkisiyle birlikte geliştiği ve davranış kalıbına dönüştüğü görülmektedir (Ertürk ve Gül, 2006:1). Bu noktada, medya şiddeti önleme aracı olarak da kullanılabilir. Bir diğer araç da bireyleri bilgilendiren, toplumsal ilişkileri sağlamada yardımcı olan, düşündüren, duygulandıran ve bu duyguları harekete geçiren sanattır (Seza, 1972:58).

Bireyleri ve toplumu hem işitsel hem görsel (video klipler) olarak etkileme ve birleştirme gücüne sahip olan müziktir. Özellikle gençlerin sevdikleri, dinledikleri ve hatta hayranlık boyutunda ilgi duydukları şarkıcıların söyledikleri şarkıların sözleri, kimlik arayışına girdikleri çocukluk ve ilk gençlik yıllarında, bireyin gelişim sürecinde son derece önemli etkilere sebebiyet verebilmektedir (Göher, 2008:311). Bireylerin, bilhassa gençlerin dinledikleri müzik türlerine göre, şarkı sözlerinin, kişiliklerini ya da kişiliklerinin aksettikleri davranışlarını da etkilediği söylenebilir. Bu durum, müziğin bireyin duygularını harekete geçirme konusunda önemli bir etkiye sahip olduğunun göstergesidir. Sevgi, mutluluk, merhamet gibi olumlu davranışlara kaynaklık eden duyguların varlığının yanı sıra; olumsuz davranışlara kaynaklık eden duyguların da varlığı bilinir. Müzik söyleniş tarzına, türlerine ve müzikle birlikte kullanılan sözlere göre olumlu/olumsuz her iki duyguyu da harekete geçirebilir. Bu olumsuz duygular, insanları şiddete ve saldırganlığa yönlendirebilir. Yapılan bir çalışmada, heavy metal müziği dinlemeyi tercih eden ergenlerin tercih etmeyenlere göre, intihar, cinayet ve satanizme daha yatkın görüşlere sahip oldukları daha fazla psikolojik kargaşa yaşadıkları ve daha fazla öfke ve duygusal problemler sergiledikleri tespit edilmiştir (akt. Schwartz ve Fouts, 2003:206). Yine benzer bir çalışmada, Anderson, Carnagey ve Eubanks'ın (2003:960) 162 öğrenciyle yapmış olduğu ve sözlerinde şiddet içerikli kelimeler olan müzikleri dinleyen çocukların, dinlemeyen çocuklara göre daha fazla şiddet meyilli oldukları saptanmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda, bireylerin müzik tercihlerinin, kişilikleriyle ve davranışlarıyla yakın bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Nasıl ki müziksel uyaranlar doğru kullanıldığında insanlar üzerinde olumlu etkiler yaratabilme özelliğine sahip olduğu söylenebiliyorsa, tam tersi durumda müziğin insanlar üzerinde psikolojik ve davranışsal anlamda olumsuz etkiler oluşturma etkisi de olabilmektedir (Yağışan, 2013:98). Bu sebeple, dinlenen eserlerin içerisinde geçen şiddet öğelerinin saptanması son derece büyük önem taşımaktadır. Bir klinik rapor, agresif müziği dinlemenin farklı niteliklerini, saldırgan davranışın bir uyarımı ve saldırgan duyguları şiddet içermeden kontrol altına alma ve açığa çıkarma biçimi olarak tanımlamaktadır (McFerran ve Wölfl, 2015). Tüm araştırmalar göstermektedir ki; müziğin bireyleri şiddet eyleminden uzaklaştırma etkisi olabileceği gibi, melodik yapısı ve bünyesinde barındırmış olduğu sözler bakımından şiddet eylemine yönelten etkisi de olabilmektedir (Göher, 2008:311).

Oldukça geniş disiplinler arası çalışmalara konu olan müzik, toplum yaşamında son derece etkin bir rol üstlenerek, şiddetin önlenmesi ya da azaltılmasında bilimsel ve akademik yöntemlerle çözüm olanakları belirlenmesi ve etkileyici gücünden yararlanılması gereken bir sanat dalıdır (Canbay ve Nacakçı, 2015:285).

Müzikoloji alanında, şarkı sözlerinde şiddet konusunu ele alan çalışmalar incelendiğinde karşımıza şu tablo çıkmaktadır; Bu kapsamda Taşal ve Vural'ın 2011 yılında yayımlanmış “Şarkı

Sözlerinde Şiddet Ögesi: Aksaray İli İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileriyle Yapılan Bir Çalışma” başlıklı çalışmaları dikkati çeker. Tarama modelinde olan betimsel bu çalışma kapsamında, Aksaray’da MEB’na bağlı ilköğretim ikinci kademedeki öğrenim gören 1000 öğrencinin sıklıkla dinledikleri müzik grupları ve şarkıcılar belirlenmiş, sonrasında en sık dinlenen kişilerin şarkılarındaki sözler incelenerek, şiddet öğeleri tespit edilen şarkılara ilişkin saptamalar sunulmuştur.

Şarkı sözlerinde şiddeti ele alan bir diğer çalışma, 2016 yılında yayımlanmış “Şarkılarda Kadına Yönelik Şiddetin İzleri: Niteliksel Bir Çalışma” (Kalaycı Kırılıoğlu vd., 2016) başlığını taşır. Nitel araştırma desenine göre dizayn edilen çalışma kapsamında, televizyonlardaki müzik kanallarının yanı sıra internet sitelerinden edinilen 300 şarkıya ilişkin sözler incelenmiştir. Kadına ilişkin olumsuz ifade içeren şarkılar, ana ve alt temalar şeklinde ele alınmıştır.

Dikkati çeken başka bir çalışma Uluçay, T. (2018)’a aittir. Türkiye’nin 7 bölgesinden seçilen 7 ilde öğrenim gören lise öğrencilerine uygulanan şiddet eğilim ölçeği ve müzik yaşantısı anketi neticesinde elde edilen veriler ışığında öğrencilerin dinledikleri müzik türlerinin şiddet eğilim düzeyini ne şekilde etkilediğine ilişkin sonuçlar aktarılmıştır.

TRT halk müziği repertuarındaki notaları veri olarak kullanan çalışmalar incelendiğinde ise şu çalışmaların varlığı dikkati çeker;

Açar ve Şen’in, 2014 yılında Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi’nde yayımlanmış “TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Bulunan Kına Türkülerinin Makam Dizileri Yönünden Analizi” başlığını taşıyan çalışmalarında, repertuar içinden belirledikleri 75 kına türküsünü makamsal ve bölgesel dağılım açısından inceledikleri görülür.

TRT halk müziği repertuarındaki notaları veri olarak kullanan başka bir çalışma, 2015 yılında Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi’nde yayımlanmış olan “TRT Repertuarında Yer Alan Bolu Türkülerinde Söz Unsuru” başlıklı çalışmadır. Köktan, çalışması kapsamında incelediği 24 türkünün, ele aldığı konuları tespit etmiş, 24 türküyü şekil açısından tür ve biçimsel olarak değerlendirmiştir.

Diğer bir çalışma, 2017 yılında yayımlanmış “TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Yer Alan 23 ve 30 Zamanlı Türküler İçin Türk Müziği Usûl Geleneği Işığında Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmadır. Tilavel, bu çalışmasında TRT halk müziği repertuarında yer alan 23, 30 zamanlı türkülerini usulleri açısından incelemiş, bazı türküler için usul önerilerinde bulunmuştur.

Bu çalışma, “TRT repertuarında bulunan halk türkülerinin sözlerinde şiddet çağrışımlı ifadeler içeren türküler var mıdır?” sorusundan hareketle yapılandırılmıştır. Nesilden nesile kulak yoluyla aktarılan halk türkülerinin içinde varlığını sürdüren şiddet çağrışımlı ifadelerin, bireyleri etkileyici güce sahip olan müzik ile birleştiğinde, toplumda kabul gören sözel ifadelere dönüşmesine vesile olabileceği varsayımıyla, türkülerin içerisinde geçen şiddet çağrışımlı ifadelerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu genel amaç doğrultusunda şu alt problemlere yanıt aranmaya çalışılmıştır.

1-TRT halk müziği repertuarında bulunan şiddet çağrışımlı ifadelerin olduğu türkü sayısının toplam türkü sayısına oranı nedir?

2-TRT halk müziği repertuarında şiddet çağrışımlı ifadeler tespit edilen türkülerin kırık hava ve uzun hava dağılımı nasıldır?

3- TRT halk müziği repertuarında şiddet çağrışımlı ifadelerin tespit edildiği türkülerin bölgelere göre dağılımı nasıldır?

4- TRT halk müziği repertuarındaki türkülerde bulunan şiddet çağrışımlı ifadeler psikolojik, fiziksel, toplumsal açıdan hangi kategoride yer almaktadır?

5- TRT halk müziği repertuarındaki türkülerde bulunan şiddet çağrışımlı ifadeler nelerdir?

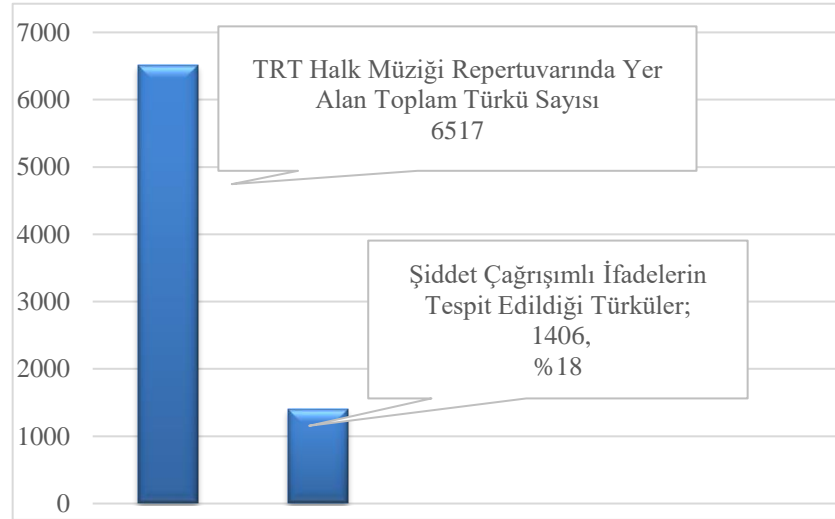
TRT halk müziği repertuarında yer alan türküler üzerine şiddet konulu alan şimdiki dek bir çalışma yapılmamış olması, bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın müzikoloji alanına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Betimsel tarama modeli kullanılan bu araştırmanın veri kaynağı TRT nota arşividir. Çalışma kapsamında sadece TRT halk müziği repertuarında yer alan türküler incelenmiştir. Çalışmanın yapıldığı süreçte repertuarda yer alan türkülerin sayısı 6517 olarak belirlenmiştir. Türküler, metnin bütününe dikkate alınarak, içeriğinde şiddet çağrışımı içeren ifadelerin saptanması için titizlikle incelenmiş, konuya ilişkin çelişkide kalındığı zamanlar gerek Türk dili, gerek psikoloji alanında uzman kişilere danışılmıştır. Neticede sadece kelime olarak değil, sözlerin bütünü ve anlamsal ifadesi dikkate alınarak sözlerinde şiddet ifadesi çağrıştıran 1406 halk türküsü saptanmıştır. Tespit edilen 1406 halk türküsünün; uzun hava-kırık hava dağılımı, bölgesel dağılımı, şiddet boyutlarına göre dağılımı ve şiddet çağrışımı ifadeleri grafiklerle gösterilmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Türküler üzerine daha önce benzer açıdan bir çalışma yapılmayışı bu çalışmanın özgünlüğünü ve önemini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Şiddet Çağrışımı İfadeleri Kapsayan Türküler

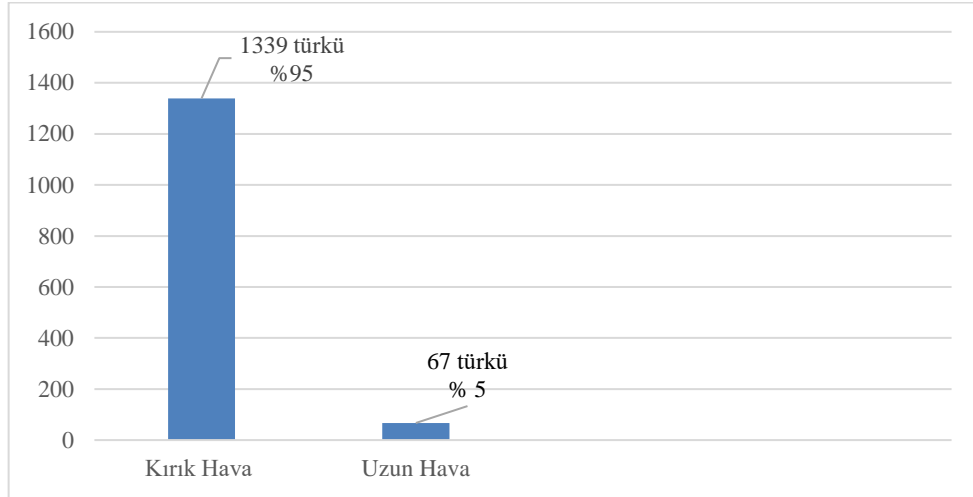
TRT halk müziği repertuarında yer alan toplam 6517 halk türküsü içinde 1406 halk türküsünde şiddet çağrışımı ifadeleri saptanmıştır. Şiddet çağrışımı ifadelerin tespit edildiği türküler, TRT halk müziği repertuarının %18'ini kapsamaktadır.

Grafik 1. Şiddet Çağrışımı İfadelerin Olduğu Türkülerin Toplam Türkü Sayısına Oranı

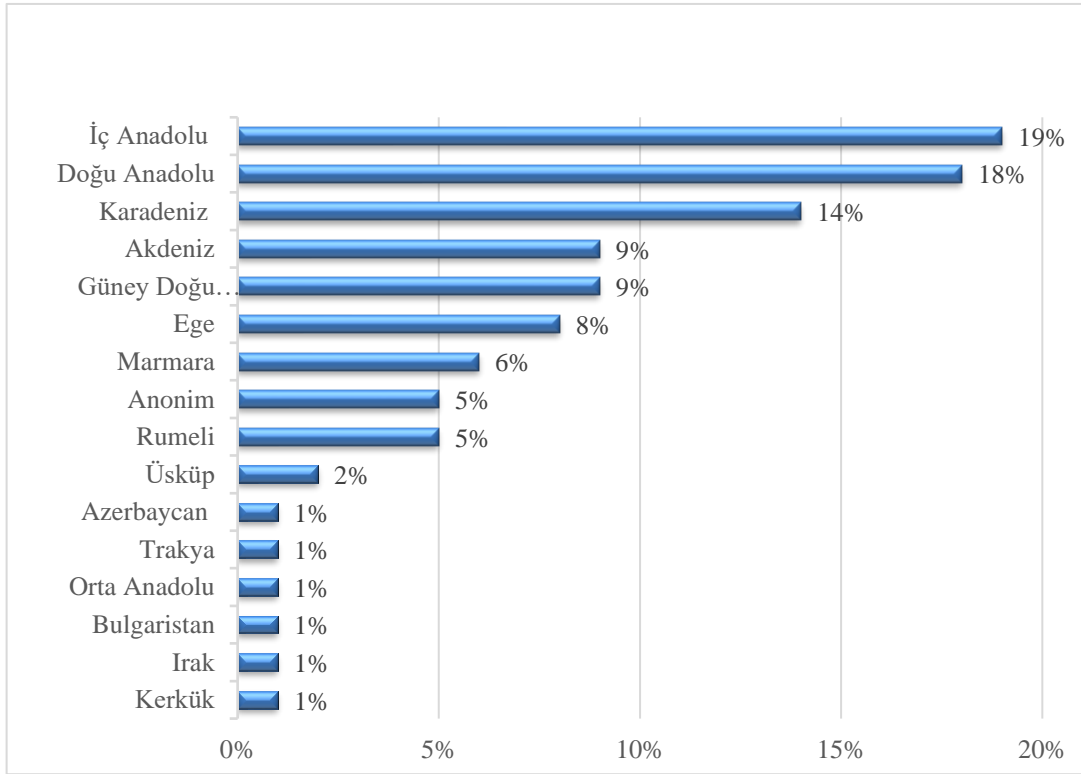
2.1. Sözlerinde Şiddet Çağrışımı İfadeleri İçeren Türkülerin Kırık Hava /Uzun Hava Dağılımı

TRT halk müziği repertuarındaki şiddet çağrışımı ifadeleri içeren 1406 türküsünün kırık hava ve uzun hava dağılımı Grafik 2'de gösterilmiştir. Araştırma sonucunda TRT halk müziği repertuarında yer alan 1339 kırık hava, 67 uzun hava türküsünün şiddet çağrışımı ifadeleri içerdiği tespit edilmiş, yüzdeleri olarak kırık havanın %95, uzun havanın ise %5 olduğu saptanmıştır.

Grafik 2. TRT Halk Müziği Repertuarında Şiddet Çağrışımı İfadeleri İçeren Türkülerin Kırık Hava ve Uzun Hava Dağılımı

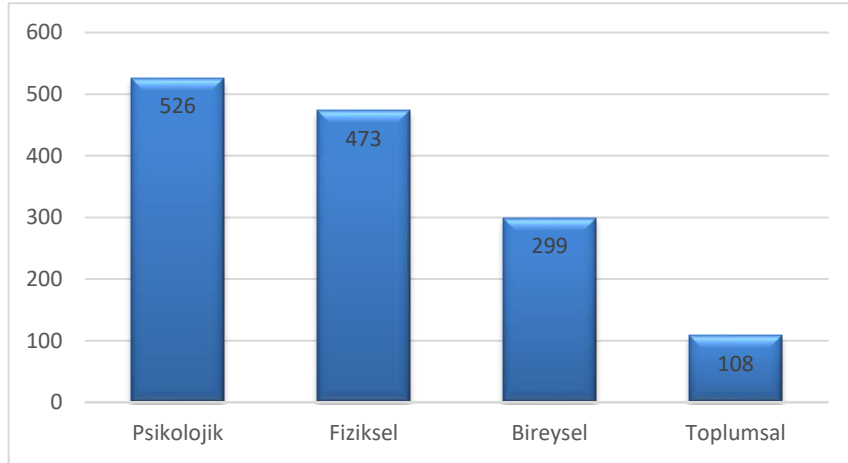
2.2. Sözlerinde Şiddet Çağrışımı İfadeler İçeren Türkülerin Bölgesel Dağılımı

Grafik 3. TRT Halk Müziği Repertuarında, Sözlerinde Şiddet Çağrışımı İfadeler Olan Türkülerin Repertuarda Yer Alan Bölgelere Göre Dağılımı

TRT repertuarında şiddet çağrışımı ifadeler içeren türküler, repertuarda kayıtlı oldukları bölgelere göre incelenmiş, elde edilen sayısal veriler Grafik 3'te gösterilmiştir. Bölge dağılımında; türkülerinde en fazla şiddet çağrışımı ifadelerin tespit edildiği bölgeler %19'luk oranla İç Anadolu Bölgesi ve %18 oranla Doğu Anadolu Bölgesidir. Üçüncü sırada %14 oranla Karadeniz Bölgesi yer almaktadır. Bu durumun gerekçesi, TRT halk müziği repertuarına kayıtlı olan türkülerin bölgesel dağılımıyla doğru orantılı olması şeklinde açıklanabilir.

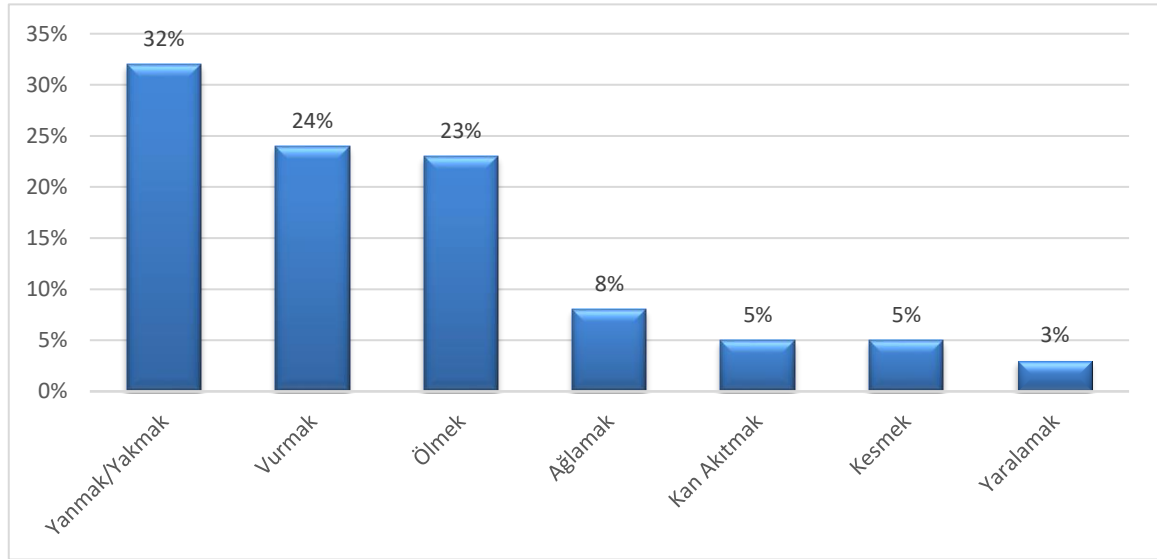
2.3. Sözlerinde Şiddet Çağrışımı İfadeler İçeren Türkülerin Yer Aldığı Şiddet Boyutları

Grafik 4. TRT Halk Müziği Repertuarında Şiddet Çağrışımı İfadeler İçeren 1406 Türkünün Yer Aldığı Şiddet Boyutları

Türküler, genel anlamı itibarıyla değerlendirilerek hangi şiddet boyutuna girdiği incelendiğinde, şiddet çağrışımı ifadeler içeren türkülerin %37.41'lik oranla en fazla psikolojik şiddet boyutuna girdiği, onu takiben %33.64 oranla fiziksel şiddet boyutunun olduğu dikkati çeker. Kişinin kendine yönelik olan bireysel şiddetin 1406 türkü içindeki oranı %21.26 olup en az şiddet boyutunun %7.68 ile toplumsal olduğu saptanmıştır.

2.4. Türkü Sözlerinde En Çok Geçen Şiddet Çağrışımı İfadeler

Grafik 5. Şiddet Çağrışımı İfadelerin Oranı

Türkülerde saptanan şiddet çağrışımı ifadeler arasında yanmak/yakmak kelimelerinin %32 oranla en sık kullanılan kelimeler olduğu görülür. Bu kelimeleri sırası ile; ölmek %23, yaralamak %3, vurmak %24, ağlamak %8, kan akıtmak %5, kesmek %5 takip eder.

Repertuar numarası 2435 olan Burdur yöresine ait Köroğlu Oyun Havasında geçen *demir külüngülen başım ezerim* (büyük çekiçe /balyozla başımı ezerim) ifadesi gerek tek başına, gerek önceki ve sonraki sözlerle incelendiğinde fiziksel şiddet çağrışımı ifadeler içeren türküler için örnek olarak verilebilir.

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 24 35
İNCELEME TARİHİ : 26.1.1984

DERLEYEN
SALİH URHAN

YÖRESİ
YEŞİLOVA

DERLEME TARİHİ

KİMDEN ALINDIĞI

KÖROĞLU OYUN HAVASI

NOTAYA ALAN
SALİH URHAN

SÜRE :

♩ = 48

HEY HEY BEN BİR KÖR OĞ LU YU M
DAĞ DA GE ZE Rİ M DAŞ TA GE ZE Rİ M
E SEN Ö LÜZ GER DEN Hİ LE SE ZE Rİ M
(Saz.....)
Hİ LE SE ZE RİM DE MİR KÜ LÜN Gİ LE
(Saz.....)
BA ŞI NE ZE RİM BA ŞIN E ZE Rİ M
VER YO LUN BA CI NI GEL GEÇ BE ZİR GE N
GEL GEÇ BE ZİR GE N DE MİR KÜ LÜ N
Gİ LE BA ŞI NE ZE Rİ M BA ŞI NE ZE
Rİ M VER YO LUN BA CI NI GEL GEÇ BE ZİR
GE N GEL GEÇ BE ZİR GE N

Nota 1. Koroğlu Oyun Havası

Repertuar numarası 796 olan Gaziantep yöresine ait Urum Bozlağında geçen ...yanarım atasına da ölene kadar..., adam sevdiğinde böyle mi yanar, yanarım atasına ölene kadar... ifadeleri bireysel isyan ve acı çekme duygularına, psikolojik şiddet çağrışımlı ifadelerle örnek olarak verilebilir. Yine benzer şekilde repertuar numarası 2281 olan Osandım Senin Elinden türküsünde geçen ...yanarsın yar diye diye, niye deli gönül niye... ifadeleri bireyin kendine uyguladığı bireysel ve psikolojik şiddeti çağrıştıran sözler içeren türküyü örnek olarak verilebilir.

T R Y MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 2281
İNCELEME TARİHİ :

YÖRESİ

KİMDEN ALINDIĞI
DİVRİKLİ MAHMUT ERDAL

SÜRESİ :

DERLEYEN
NİDA TÜFEKÇİ

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
NİDA TÜFEKÇİ

OSANDIM SENİN ELİNDEN

O SAN DIM SE Nİ NE LİN DE NO YO Y
AS KI LE KEN Dİ NO GER SİN O YO Y
VA NAR SIN YAR Dİ YE Dİ YE O YO Y

DE Lİ GÖ NÜL AB DAL GÖ NÜ L
DÖ NER BAĞ RI Nİ DÖ GER SİN L
Nİ YE DE Lİ GÖ NÜL Nİ YE

Gİ DE MEM GUR BE TE LL N DEN ZA LİM
SEN KI MI GÖR SEN SE VE R SİN ZA LİM
NE LE RET DİN FER HA Dİ YE ZA LİM

DE Lİ GÖ NÜL AB DAL GÖ NÜL VAY

Nota 2. Osandım Senin Elinden

Yandım mapushane yandım senin elinden, çıkar çıkar parmaklıktan bakarım Konya seni ateşlere yakarım... ifadesi bütün olarak değerlendirildiğinde bireyin yaşadığı isyan, intikam duygularının yanı sıra tehdit ifadesi içermesi yönüyle hem fiziksel, hem bireysel açıdan şiddet çağrışımı ifadeler içeren türkülere örnek olarak verilebilir.

Repertuar numarası 3288 olan Kulalar'ı Gece Çeteler Bastı türküsünde geçen *Üseyin Efe'yi Aman Aman Sahat Beşte Kestiler* ifadesi, gerek bu sözler gerek türkünün bütünüyle değerlendirildiğinde fiziksel şiddeti çağrıştıran ifadeler içermektedir.

Repertuar numarası 2173 olan arkadaşlar Benim Derdim Yeğindir türküsünde geçen *zorla beni bir zalime verdiler (oy oy) verdiler de günahuma girdiler* ifadesinden anlaşılacağı üzere kızın isteği dışında yaşadığı durumdan söz edilmektedir. Sözler bütün olarak ele alındığında fiziksel ve psikolojik açıdan şiddet çağrıştırmaktadır.

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 2173
İNCELEME TARİHİ : 20...2...1983

DERLEYEN
Plaktan

YÖRESİ
DİYARBAKIR

KİMDEN ALINDIĞI
CELAL GÜZELSES

ARKADAŞLAR BENİM DERDİM YEĞİNDİR

DERLEME TARİHİ

SÜRESİ :

♩ . = 44

NOTAYA ALAN
MEHMET ÖZBEK
-1976 -

AR KA DAŞ LAR BE NİM DER DİM YE Ğİ N Dİ R
Cİ ĞE RİM DE Fİ Tİ L İŞ LER DÜ ĞÜ M DÜ RO Y
DÜ ĞÜ M DÜ RO YOY HEÇ BİL ME NEM NE SE AT Tİ R
NE ĞÜ N DÜ R ZOR LA BE Nİ BİR ZÂ Lİ ME
VE R Dİ LE RO Y VE R Dİ LER O YOY
YER Dİ LER DE GÜ NA HI MA
Gİ R Dİ LE RO Y Gİ R Dİ LE RO YOY

— 1 —
ARKADAŞLAR BENİM DERDİM YEĞİNDİR
CİĞERİMDE FİTİL İŞLER DÜĞÜMDÜR OY, DÜĞÜMDÜR OY
HEÇ BİLMEYEN NE SEATTİR NE GÜNDÜR
ZORLA BENİ BİR ZALİME VERDİLER OY, OY,
VERDİLER DE, GÜNAHIMA GİRDİLER OY, GİRDİLER OY, OY.

— 2 —
İKİ DAĞIN ARASINDA KALMIŞAM
BÜLBÜL GİBİ DALDAN DALA KÖNMÜŞAM
NE GÜN GÖRDÜM NE DE MURAD ALMIŞAM
ZORLA BENİ BİR ZALİME VERDİLER
VERDİLER DE GÜNAHIMA GİRDİLER.

— 3 —
BÜLBÜL GİBİ AH Ü ZÂRI ÇEKERİM
GÖZ YAŞINI GÜL BAŞIMA DÖKERİM
BU NE GÜNDÜR ZEHİR OLSA İÇERİM
ZORLA BENİ BİR ZALİME VERDİLER OY, OY,
VERDİLER DE GÜNAHIMA GİRDİLER OY, GİRDİLER OY, OY.

Nota 3. Arkadaşlar Benim Derdim Yeğindir

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada TRT halk müziği repertuarında yer alan 6517 halk türküsünün sözleri titizlikle okunarak Türk dili konusunda uzman kişilere de danışılarak incelenmiş, içinde şiddetli çağrıştıran ifadeler barındıran 1406 türkü saptanmıştır. Analizi yapılan 6517 türkü içerisinde, şiddetli çağrıştıran ifadeler içeren türkülerin %18 gibi azımsanamayacak bir değerde olması şiddetli çağrıştıran ifadelerin toplum içinde zaman içinde kanıksanmasında, sözel kullanımının yadsınmamasında etkili olabileceği düşünülmüştür. Bu varsayımdan hareketle türkü sözlerinde geçen şiddetli çağrıştıran ifadeler, sadece kelime anlamıyla değil, türkülerin ifade ettiği bütünsel ve genel anlamı itibarıyla incelenmiştir.

Araştırmada, TRT halk müziği repertuarındaki türkülerin kırık hava ve uzun hava dağılımı incelemesi neticesinde sözlerinde şiddetli çağrıştıran ifadelerin olduğu 1339 halk türküsünün kırık hava, 67 halk türküsünün ise uzun hava olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Kırık havaların çoğunlukta olması genel repertuarda yer alan türkülerde kırık hava oranının uzun havaya göre daha yüksek olması şeklinde açıklanabilir. Şiddetli çağrıştıran ifadelerin çoğunlukla aşk, sevdâ konulu türkülerde olması, yas, gurbet konulu türkülerde azınlıkta kalması, uzun hava türkülerinde şiddetli çağrıştıran ifadelerle daha az rastlanılmasının diğer bir gerekçesi olabilir.

Araştırmada, şiddet çağrışımlı ifadeler içeren türküler notasyonda yazan bilgiler esas alınarak bölgesel olarak ayrılmış ve bu bölgeler sayısal veriler ile açıklanmıştır. Sözlerinde şiddet çağrışımlı ifadeler içeren halk ezgilerinin Türkiye sınırları içerisinde en yoğunlukta bulunduğu bölge %19 ile İç Anadolu bölgesi olmuştur. Bunu takiben %18'lik bir değer ile Doğu Anadolu bölgesi yer almaktadır. Karadeniz bölgesi ise %14 ile diğer iki bölgeyi takip etmektedir. Daha sonra %9 ile Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu bölgesi, %8 ile Ege bölgesi, %6 ile Marmara bölgesi, %1 ile Orta Anadolu bölgesi gelmektedir. Şiddet çağrışımlı ifadeler içeren halk ezgilerinin bölgesel dağılım sırasına bakıldığında bu durumun Türkiye'nin ile hemen hemen aynı orantıda seyrettiği sonucuna varılır. Ayrıca %18'lik bir değer ile diğer bölgelerde bulunan (Selanik, Kıbrıs, Kosova bölgesi, Üsküp bölgesi, Rumeli bölgesi, Bulgaristan bölgesi, Irak bölgesi, Kerkük bölgesi, Trakya, Azerbaycan) halk ezgilerinin de sözlerinde şiddet çağrışımlı ifadeler rastlanmıştır. Böylece bir bölgedeki yaşam alanı ne kadar geniş olursa o bölgedeki yaşam faaliyetlerinin de bir o kadar fazla olacağı varsayılarak, bunun yanı sıra halk ezgilerinin de sayıca fazla olması ve buna paralel olarak bireyler arası şiddete eğilim oranının da daha yüksek olacağı, bu durumun da türkü sözlerine yansıdığı düşünülmektedir.

Araştırmada, TRT halk müziği repertuarında yer alan şiddet çağrışımlı ifadeler şiddet boyutu açısından incelendiğinde; en yüksek oranda psikolojik şiddet olduğu, onun ardından fiziksel şiddetin geldiği saptanmıştır. Bu iki şiddet boyutunu takip eden diğer şiddet boyutlarının bireysel şiddet ve en düşük boyutta toplumsal şiddet olduğu tespit edilmiştir. Şiddet unsurunun, insan anatomisinin sadece fizyolojik açıdan değerlendirilmediği, hem fiziksel hem de psikolojik bir bütün olarak ele alındığı zamanki haliyle bireyi sadece fiziki olarak değil, psikolojik yönüyle de tesir altına almış olduğu görülür. Yani türkülerde şiddet çağrışımlı ifadelerin sadece fiziksel değil psikolojik bir unsur olarak ele alınabileceği söylenebilir. Yapılan araştırmalar kapsamında Avrupa'daki işyerlerinde psikolojik şiddetin fiziksel şiddetten daha yaygın olduğunu görülmektedir (Di Martino vd., 2003:44-45). Fiziksel şiddet ise en çok saptanan ve gözlenen şiddet türü olup bu çalışmada da psikolojik şiddetten sonra yerini aldığı görülür (Polat, 2017:25). Bu durumda, türkü sözlerinde bulunan psikolojik ve fiziksel şiddet boyutlarının yüksek oranda tespit edilmesinin nedeni olarak, şiddet boyutlarının yoğunluk oranlarına bağlı bir şekilde değişmesi gösterilebilir.

Ayrıca TRT halk müziği repertuarında yer alan şiddet çağrışımlı ifadeler içeren türkülerde yoğun olarak “yanmak”, “vurmak” ve “ölmek” kelimelerinin kullanıldığı saptanmış, yüzdeler oranlarının, kullanım sıklığına göre; yanmak %32, vurmak %24, ölmek %23, ağlamak %8, kan akıtmak %5, kesmek %5, yaralamak %3 olduğu tespit edilmiştir. Bu kelimelerin de çoğunlukla “fiziksel şiddet ile psikolojik şiddet” boyutlarını kapsadığı sonucu elde edilmiştir. Repertuar numarası 2461 olan “Aliverin Dabancamı Doldurem” türküsünün sözleri incelendiğinde /...*aliverin dabancamı doldurem, doldurem de düşmanları öldürem, öldürem öldürem aman aman*, %23'lük değer ile sık kullanılan şiddet sözlerinden “öldürmek” kelimesinin kullanıldığı ve %31 ile oldukça yüksek yüzdeler dilime sahip olan fiziksel şiddet boyutuna girdiği görülür. “Bahçelerde altın top” türküsünün sözleri incelendiğinde /...*mendil oldum dür beni, işte geldim gör beni, istemezsen görmeye, al silahı vur beni*.../ %24'lük değer ile sık kullanılan şiddet sözlerinden “vurmak” kelimesinin kullanıldığı ve yine fiziksel şiddet boyutuna girdiği görülür. “Bahçalarda mor meni” türküsünün sözleri incelendiğinde /...*ben sana yandım gelin, yanağı allı gelin, Gaziantep yolunda, öldürdün beni gelin*.../ %23'lük değer ile sık kullanılan şiddet sözlerinden “öldürmek” kelimesinin, %32'lik değer ile de “yanmak” kelimesinin kullanıldığı ve bu iki kelimenin türkü içerisinde, %37 ile son derece yüksek yüzdeler dilime sahip olan psikolojik şiddet boyutu kapsamına girdiği görülür. “Aç kapıyı ben geldim” türküsünün sözleri incelendiğinde /...*aç kapıyı ben geldim avanım, safa geldin hoş geldin öliyorum, elediyor elediyor, o yar beni delediyor, ela da gözler külediyor*.../ “ölmek, del etmek, kül etmek” kelimelerinin kullanıldığı ve bu kelimelerin ise %22'lik bireysel şiddet boyutuna girdiği görülür. “Adem gardaş dedim geldim yanına”, “Afiyon'un ortasında galesi var” ve “Ah bir ateş ver” adlı türkülerin sözlerinde geçen “vurmak” kelimesi iki farklı şiddet boyutunu işaret etmektedir. İlk iki türküde geçen “vurmak” kelimesi fiziksel şiddeti, “Ah bir ateş ver” türküsünde geçen “vurmak” kelimesi ise psikolojik şiddeti çağrıştırmaktadır. Benzer bir şekilde “Akşam olur karanlığa kalırsın” ve “Bağdat ellerinden gelen durnalar” adlı türkülerin sözlerinde geçen “ölmek” kelimesi ise yine iki farklı şiddet boyutunu vurgulamaktadır. İlk türküde geçen “ölmek” kelimesi psikolojik şiddet boyutuna girerken, “Bağdat ellerinden gelen durnalar” türküsünde geçen

“ölmek” kelimesi ise fiziksel şiddet boyutuna girmektedir. Araştırma kapsamında incelenen bu ve benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Aynı kelimelerin birbirinden bağımsız türkülerde farklı şiddet boyutları kapsamına girmesi, türkülerin ifade etmiş olduğu genel anlamlara odaklanılarak uygun şiddet boyutları altında analiz edilmesi şeklinde açıklanabilir.

Bu çalışmanın türkü sözlerinin insanlar üzerindeki etkilerini saptamaya yönelik olmadığını, sadece sayısal verilerle türkülerde şiddet çağrışımlı ifadeleri tespit etmeye yönelik bir çalışma olduğunu, herhangi bir psikolojik çözümleme amacına sahip olmadığını tekrar vurgulamak gerekir. Nitekim şarkıların, türkülerin insanlar üzerindeki etkilerini saptamaya yönelik bir çalışma ancak psikoloji alanında uzman kişilerin de katılımıyla gerçekleşecek interdisipliner bir çalışma olabilir. Bu doğrultuda bu çalışmadan feyz alanlara, gözlem ve ankete dayalı şekilde yürütülecek, türkülerin dinlenme sıklığı, dinleyenlerin şiddet tutumları kapsamında bir çalışma önerilebilir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %40 İkinci yazar/Second author %30 üçüncü Yazar/Third author %30

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

- Açar, Y. & Y. Şen. (2014). TRT Türk halk müziği repertuarında bulunan kına türkülerinin makam dizileri yönünden analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 421-460.
- Anderson, Craig A., Carnagey L. N. & J.Eubanks (2003). Exposure tu violent media: The effects of songs with violent lyrics on aggressive thouhts and feelings. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 84(5), 960-971. Doi: 10.1037/0022-3514.84.5.960
- Avcı, R. & Güçray, S. S. (2013). Ebeveynler arası çatışma, akran ve medya etkileri ile ergenlerdeki şiddet davranışı arasındaki ilişkiler: şiddete yönelik tutumların aracı rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(4), 1995-2015. Doi: 10.12738/Estp.2013.4.1950
- Canbay, A. & Nacakcı, Z. (2015). Toplumda şiddete karşı müziksel tavır. *International Journal of Sport Culture and Science*, 3(Special Issue 3), 278-286.
- Cengil, M. (2017). *İslâm ve kadın*. 3. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları ve Toplumsal Algı Kongresi. 21-22 Nisan 2017, Wellborn Luxury Hotel Başiskele, 96-101.
- Çevik, C., Kahveci, G., Sönmez, S., Öztürk, N., Karaçan, E., Aktaş, U., Durmuş, A., Zeybek, M., Barış, E., Kılıç, S., Oktav, H., Çakıcı, E. & Deniz, B. (2017). *Kredi ve yurtlar kurumunda kalan öğrencilerde toplumsal cinsiyet algısı ve şiddet ilişkisi*. 3. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları Ve Toplumsal Algı Kongresi. 21-22 Nisan 2017, Wellborn Luxury Hotel, S.121-122.
- Di Martino, V., Hoel, H. & Cooper, C. L. (2003). Preventing violence and harassment in the workplace. *European Foundation For The Improvement Of Living And Working Conditions*.
- Doğan, İ. (2004). *Sosyoloji, kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ertürk, D. Y. & Gül, A. A. (2006). *Çocuğunuzu televizyona teslim etmeyin*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Güneri, F.Y. (1996). *Ailede kadına yönelik şiddet, evdeki terör, kadına yönelik şiddet*. İstanbul: Mor Çatı Yayınları.
- Göher, F. (2008). *Şarkı sözlerindeki ‘şiddet’li sorunlar*. 3. Ulusal Sanat Eğitimi Sempozyumu, Gazi Üniversitesi.
- Güneş, A. (2006). *Okulda şiddetli ağrı var*. Ankara: Tutku Yayıncılık.

- İpek, C. (2007). *Okullarda şiddet bağlamında ilköğretim programına konan medya okur-yazarlığı dersi, Adem Solak (Ed.), okullarda şiddet ve çocuk suçluluğu*, içinde (ss. 235 – 262) Ankara: Hegem Yayınları.
- İnam, A. (2015). *Şiddeti anlamak*. [Http://Mimoza.Marmara.Edu.Tr/~Avni/Dersbelgeligi/Kunduz/Siddet/Ahmetinam.Htm](http://Mimoza.Marmara.Edu.Tr/~Avni/Dersbelgeligi/Kunduz/Siddet/Ahmetinam.Htm), Erş. 07.05.2015.
- Kadioğlu, M., Cangöl, E., Cangöl, S. & Şahin, N. H. (2017). *Üniversite öğrencilerinde çocukluk döneminde yaşanan ihmal ya da istismarın kadına yönelik şiddet eğilimine etkisi*. 3. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları ve Toplumsal Algı Kongresi. 21-22 Nisan 2017, Wellborn Luxury Hotel, S.139-140.
- Kalaycı Kırlioğlu, H. İ., M. Kırlioğlu, B. Akpınar, D. Şenel & R. Demirel (2016). *Şarkılarda kadına yönelik şiddetin izleri: niteliksel bir çalışma*. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (8), 6-30.
- Kebapçı, A. R. (2001). *Televizyon ana haber bültenlerinde şiddet olgusu* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırık, A. M. (2017). *Viral reklamlarda şiddetin sunumu*. 3. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları Ve Toplumsal Algı Kongresi. 21-22 Nisan 2017, Wellborn Luxury Hotel Başiskele- Kocaeli, S.92-93.
- Mcferran, K. S. & Wöfl, A. (2015). Music, violence and music therapy with young people in schools: a position paper, *Voices Home*, 15(2), [\(Pdf\) Music, Violence And Music Therapy With Young People In Schools: A Position Paper \(Researchgate.Net\)](#), Erişim Tarihi: 30.12.2020.
- Öztürk, A. B. (2014). *Erkeklik ve kadına yönelik aile içi şiddet: Eşine şiddet uygulayan erkekler*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öğülmüş, S. (2006). Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler. *Eğitime Bakış*, 2(7), 16-24.
- Polat, O. (2001). *Çocuk ve şiddet*. İstanbul: Der Yayınları.
- Polat, O. (2017). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 15-34.
- Schwartz, K. D. & Fouts, G. T. (2003). Music preferences, personality style and developmental issues of adolescents. *Journal Of Youth And Adolescence*, 32(3), 205-213.
- Serarslan, M. (2007). Sinema öldürüyor televizyon diriltiyor: Türk sinemasının ve tv dizilerinin ağalık sistemini ve ağayı tanımlama biçimi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 17-27.
- Seza, C. (1972). *Estetik: Sanat ve güzelliğin simgesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Taşal, B. & Vural, F. (2011). Şarkı sözlerinde şiddet ögesi: Aksaray ili ilköğretim ikinci kademe öğrencileriyle yapılan bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 251-259.
- Teo, T. (2014). *Encyclopedia of critical psychology*. Ed. Thomas Teo, Springer Science+ Business Media.
- Terzioğlu, F., Gönenç, İ. M., Özdemir, F., Güvenç, G., Kök, G., Sezer Yılmaz, N., & Hiçyılmaz Demirtaş, B. (2016). Flört şiddeti tutum ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik flört çalışması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(4), 225-232.
- Tilavel, B. (2017). TRT Türk halk müziği repertuarında yer alan 23 ve 30 zamanlı türküler için Türk müziği usûl geleneği ışığında bir değerlendirme. *İstem*, (29), 199-216.
- Uluçay, T. (2012). *Müzik eğitiminin ortaöğretim öğrencilerinin şiddet eğilimlerine etkisi* [Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Uluçay, T. (2018). Lise öğrencilerinin dinledikleri müzik türlerinin şiddet eğilimlerine etkisi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (41), 135-153. DOI: 10.32547/ataunigsed.450424
- Uysal, N. & Ünal Toprak, F. (2017). *Sağlık personelinin şiddete verdiği tepkiler*. 3. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları ve Toplumsal Algı Kongresi. 21-22 Nisan 2017, Wellborn Luxury Hotel, S.135-136.
- World Health Organization (2002). *The World health report: Reducing risks, promoting healthy life*. WHO Library Cataloguing in Publication Data. Erişim Linki: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42510/WHR_2002.pdf Erişim Tarihi: 07.12.2021.
- Yağışan, N. (2013). *Üniversite öğrencilerinin müzik tercihleri ve saldırganlıkla ilişkisi*. (Bu Çalışma 12-14 Eylül 2012 Tarihleri Arasında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarafından Düzenlenen 21. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde Bildiri Olarak Sunulmuştur). 1(2), 2013 / Volume 1, Issue 2.
- Yeniçaktı Tufan, N. (2012). *Gazete haberlerinde kadına yönelik şiddet*. Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, 27-28 Nisan (Cilt I, S. 244-247). Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Yüksel Kaptanoğlu, İ. & Çavlin, A. (2015). *Kadına yönelik şiddet yaygınlığı, Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*. Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Zillmann, D. (1996). *Sequential dependencies in emotional experience and behavior*. *Emotion: Interdisciplinary Perspectives*, 243-272.

İnternet tabanlı kaynaklar

- World Health Organization (Who), 2002, Erişim Adresi: <http://Apps.Who.Int/Iris/Bitstream/Handle/10665/42566/924156220x.Pdf;Jsessionid=314c1561e825cc07c459e53db285101a?Sequence=1>, Erişim Tarihi: 11.11.2020
- T.C. Resmi Gazete, (20 Mart 2012, Sayı: 28239) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm> Erişim Tarihi: 07.07.2021.
- TRT Nota Arşivi, Erişim Adresi: https://www.notaarsivleri.com/eskisite/Turk_Halk_Muzigi.html Erişim Tarihi: 07.12.2020.

Extended Abstract

Introduction

Violence can be defined as all kinds of attitudes and behaviors that involve actions that result or are likely to result in physical, sexual, psychological, economic damage or suffering. The person who uses the violence is usually a member of their family or a familiar person. According to the report of the World Health Organization (2002), deaths caused by violence are in the first place in the world, every year around one million six hundred thousand people worldwide die due to violence, and many people also experience psychological and / or physical problems. If the violence is considered as an act of self and another person, the rate of deaths and injuries caused by violence reaches 32%. Considering that even the deaths and injuries due to traffic accidents fall behind the death and injury rates due to violence with a rate of 25%, the fact that violence is “a disaster for the world we live in” (Ulucay, 2012: 12). Four different theories are put forward on violence: the excitation theory, purification theory, anomie theory, and habituation theory.

This study focuses on the lyrics of folk songs with the assumption that the element of violence in folk songs that have been auricularly spread for centuries causes the society to adopt the concept of violence and can be a means to internalize all kinds of violence in our society. Violent words in folk songs were examined not only with a focus on the meaning of the word but also on the overall and general meaning of the folk songs. As a result of detailed investigations made in this context, it was determined that the violent words express different dimensions of violence in every song.

In this study, 6517 folk songs included in the TRT folk music repertoire were intently examined, and 1406 folk songs with an element of violence in their lyrics were found. All of the melodies researched constitute the TRT folk music general repertoire, and the 18% part of this percentage constitute the folk songs with an element of violence in the TRT folk music repertoire. Among the 6517 folk songs analyzed, it has been determined that the folk songs that contain violent elements have a considerable value to be 18%, and based on this situation, it can be said that the words of folk songs play an extremely active role in making the element of violence in order to make an inured action at the society level.

There has been no study examining violence in the lyrics of folk songs in TRT's folk music repertoire. This reveals the originality and importance of this study. It is thought that the study will contribute to the field of musicology.

Methodology

In this study which is based on the question “Are there any folk songs that contain violent elements in the lyrics of folk songs in the TRT repertoire?”, descriptive investigation method was used to determine the number of folk songs containing violence, their distribution according to their regions, and the density of expressions of violence. The research is descriptive as a type, and a general survey model as a model. The sampling of the study consists of 1406 folk songs that contain violent elements among 6517 folk songs in the TRT repertoire. The determined 1406 folk songs were categorized according to their distribution in the context of free rhythm tunes (*uzun hava*) and rhythmic tunes (*kırık hava*) distribution, regional distribution, distribution according to severity dimensions and words containing violence.

Results and Discussions

In the research, when the free rhythm tunes and rhythmic tunes distribution of the folk songs that contain violent elements in the TRT folk music repertoire were examined, it was seen that 1339 folk songs were rhythmic tunes and 67 folk songs were free rhythm tunes. The percentage of 1339 rhythmic tunes is 95%, and the percentage of 67 free rhythm tunes is 5%. It is noteworthy that rhythmic tunes containing violence is the majority with a value of 95%. Free rhythm tunes forms generally contain the subjects such as; mourning, absence from home, grief, sadness etc., and therefore it is thought that violent elements are less common in free rhythm tunes forms than rhythmic tunes forms.

In the study, violent folk songs in the TRT repertoire were divided into regions and these regions were explained with numerical data. Lyrics in the violence, which hosts the folk melodies of the intensity in the Central Anatolia region of Turkey's borders have been 19%. Central Anatolia Region is followed by the Eastern Anatolia Region with 18% and the Black Sea Region with 14%. Then the Mediterranean Region and South East Anatolia Region with 9%, the Aegean Region with 8%, the Marmara Region with 6% and the Central Anatolia Region with 1%. Considering the regional distribution of folk songs containing elements of violence, it is seen that Turkey's surface area is almost in the same proportion with the situation.

In the research, when the violence dimensions of the folk songs that contain violent elements in the TRT folk music repertoire are examined; it was determined that psychological violence was the highest with 37.41%, followed by physical violence with 33.64%. Following these two dimensions of violence, it was determined that the other dimensions of violence are 21.26% individual violence, 7.68% social violence, 3% sexual violence and 1% cultural violence. Finally, it has been determined that the most violent words used in folk songs in the TRT folk music repertoire are burning, dying, injuring, hitting, crying, shedding blood, cutting. It has been determined that these words often include the dimensions of physical violence and psychological violence.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kırsal Alanda Yoksulluğun ve Gelir Eşitsizliğinin Analizi: Aydın İli Nazilli İlçesi Örneği
Analysis of Poverty and Income Inequality in Rural Areas: The Case Study in Nazilli District of Aydın Province

Uğur Başer*, Gizem Başer**, Mert Anıl Sarıcan***

Öz: Kırsal alanda yaşanan yoksulluk ve gelir eşitsizliği, Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de önlem alınması gereken en temel problemlerden biridir. Bu araştırmanın amacı, tarım işletmelerinde yoksulluk durumunu ve gelir eşitsizliğini ölçerek, sosyo-demografik ve yapısal özelliklerin yoksulluk üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırmanın materyalini 2019 yılında Aydın ili Nazilli ilçesinde 59 tarım işletmesiyle yapılan yüz yüze anketler oluşturmaktadır. Araştırmada kafa sayım oranı, yoksulluk açığı ve yoksulluk açığı karesi, Foster-Greer-Thorbecke (FGT) yaklaşımı kullanılarak hesaplanmıştır. Gelir eşitsizliğinin ölçümünde ise Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre işletmelerin yıllık ortalama geliri 104790 TL iken, bu gelirin %91’ini tarımsal gelir, %9’unu ise tarım dışı gelir oluşturmaktadır. İşletmelerde eşdeğer kişi başına düşen ortalama gelir 39595.87 TL, ortanca gelir ise 103060 TL olarak tespit edilmiştir. Araştırmada işletmelerin %25’i yoksulluk sınırının altında kalmaktadır. Günlük 1 \$’ın altında çalışan işletme yokken, 4.30 \$’ın altında çalışan işletme oranı %10.2’dir. Görüşülen işletmelerde Gini katsayısı 0.40 olarak hesaplanmış olup, toplam işletme nüfusunun %60’ı gelirden yalnızca %30.76 pay almaktadır. Araştırmada yoksul olan ve yoksul olmayan işletmeler arasındaki istatistiki olarak farklı bulunan özellikler tarımsal deneyim, meslek durumu, sosyal güvenlik durumu, arazi büyüklüğü, arazi parsel sayısı, yayım-egitime katılma durumu ve hayvancılık yapma durumudur. Bu faktörler göz önüne alınarak kırsal alanda uygulanacak yoksulluğu azaltma politikalarının etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Foster-Greer-Thorbecke (FGT), Kafa sayım oranı, Yoksulluk açığı, Gini katsayısı, Kırsal alan

Abstract: Poverty and income inequality in rural areas are one of the most fundamental problems that need to take precautions in the world and Turkey. The aim of the study was to determine the effect of socio-demographic and structural characteristics on poverty by measuring the poverty situation and income inequality in farms. The material of the study consists of face to face surveys conducted with 59 farms in Nazilli district of Aydın province in 2019. In the study, head count ratio, poverty gap, and poverty gap square were calculated using Foster-Greer-Thorbecke (FGT) approach. The Gini coefficient and Lorenz curve were used to measure income inequality.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
ORCID: 0000-0003-4961-2764, ugur.baser@omu.edu.tr (Sorumlu yazar)

** Doktora Öğrencisi, 1952 Sayılı Balıca Tarım Kredi Kooperatifi, Samsun
ORCID: 0000-0003-1793-6967, gizembaser@tarimkredi.org.tr

***Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı
ORCID: 0000-0002-3696-6574, mertanilsarican@gmail.com

Received/Geliş: 16 March/Mart 2021

Düzeltilme/Revised form: 05 October/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 10 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

According to the results of the research, the average annual income of the farms was 104790 TL, and 91% of this income was agricultural income, while 9% was non-agricultural income. The average income per equivalent scale in the farms was determined as 39595.87 TL, and the median income was determined as 103060 TL. In the study, 25% of the farms were below the poverty line. While no farms were operating under \$ 1 a day, the rate of farms working under \$ 4.30 was 10.2%. In the study, the Gini coefficient was calculated as 0.40, and 60% of the total population only were taken 30.76% share from the income. The characteristics that were statistically different between poor and non-poor farms in the study were determined as agricultural experience, occupational status, social security status, land size, number of land parcels, participation in extension-education, and animal husbandry. Taking these factors into consideration, it is thought that the policies to reduce poverty in rural areas will be effective.

Keywords: Poverty, Foster-Greer-Thorbecke (FGT), Head count ratio, Poverty gap, Gini coefficient, Rural area

Giriş

Kırsal alan, ekonomisi tarıma dayalı, iş bölümü, uzmanlaşma ve nüfus yoğunluğunun az olduğu, nüfus olarak göç verme oranı yüksek olan coğrafi ve beşerî açıdan sınıflandırılmış yerlerdir. Günümüzde kırsal alanda meydana gelen yoksulluk ve gelir eşitsizliği, gıda güvencesi başta olmak üzere tarımsal üretimde istikrarı bozmakta ve yeterli, sağlıklı, güvenilir gıdaya erişimi zorlaştırmaktadır.

Yoksulluk, gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere tüm dünyada karşılaşılan temel problemlerden biridir. Dünyada yoksulluk oranı 2017 yılı için %9.2 iken, aynı yılda nüfusun %24.1'i günlük 3.20 dolar, %43.6'sı ise günlük 5.50 doların altında yaşamaktadır. Ayrıca 2018 yılında yoksulluk sınırının altındaki her beş kişiden dördü kırsal alanlarda yaşamını sürdürmektedir (Dünya Bankası, 2021).

Yoksulluk gelir dağılımı adaletsizliği ile ilgilidir ve tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kırsal alanda daha belirgindir (Dağistan ve ark., 2012). Türkiye tarımının mevcut yapısı incelendiğinde, işletme arazileri küçük, parçalı ve dağınıktır. Ayrıca üreticilerin örgütlenme oranı düşük, sulama ve teknoloji kullanımı yetersizdir. Bu durum işletmelerin sürdürülebilirliği üzerinde baskı oluşturmakta ve kırsal alanda yaşanan problemleri derinleştirmektedir. Ayrıca son dönemde uygulanan liberal politikalar ile sektöre sağlanan destek ve korumaların aşamalı olarak azaltılması, yapısal sorunları olan sektörün bu sorunlarını daha da derinleştirmiştir (Eşürk ve Ören, 2012).

Kırsalda yaşanan yoksulluğun başlıca nedeni gelir dağılımındaki eşitsizlik olmakla beraber (Kule ve Es, 2005), kırsal alanlarda yaşanan bilgi, beceri ve donanım eksikliği, uygulanan yanlış tarımsal politikalar, kaynakların etkin kullanılmaması, pazarlama ve örgütlenme sorunları, sulama ve arazi yetersizliği ile istihdamın oluşturulamaması yoksulluğa neden olan diğer faktörler olarak öne çıkmaktadır (Başer ve Kaynakçı, 2019). Kırsal alanda yoksulluğun azaltılması tarımsal üretimde istikrar başta olmak üzere birçok yapısal problemin azalmasına katkı sağlayacaktır.

Günümüzde yoksulluk ve gelir eşitsizliği ile ilgili yapılan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Osinubi ve Olomola (2020) Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye örneğinde küreselleşme, gelir eşitsizliği ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Uzun vadede, küreselleşmenin Endonezya ve Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerine ciddi etkilerinin olacağını tahmin etmişlerdir. Başer ve Kaynakçı (2019) Hatay'da üreticilerin yoksulluk durumunu ortaya koyarak, emeklilik ve sosyal sigortanın yoksulluğu azaltan bir unsur olduğunu vurgulamışlardır. Sehwat ve Giri (2018) Hindistan'da finansal gelişme, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliğinin yoksulluk üzerine etkisini incelemiş ve finansal gelişme ile ekonomik büyümenin yoksulluğu azalttığı, gelir eşitsizliği ile enflasyonun ise yoksulluğu artırdığını ortaya koymuşlardır. Farzanegan ve Habibpour (2017) İran'da gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerine kaynakların dağılımı ve vergilendirme politikalarının etkisini incelemişlerdir. Doğrudan vergilendirmenin Gini katsayı ile yoksulluk sınırı altındaki hanehalkı sayısını azalttığı vurgulanmıştır. Rotich ve ark. (2017) Kenya'da hane halkı büyüklüğünün, yaşın ve çalışabilir nüfus yoksulluğu istatistiki olarak pozitif etkilediğini belirtmiştir. Mbanasor ve ark. (2013) Nijerya'da kırsal alanda gelir eşitsizliği ve yoksulluğu araştırmış ve girdi sübvansiyonunun verilmesi, özel sektör tarafından yönlendirilen pazara erişim politikalarının oluşturulması ve kamu projelerinde emek yoğun tekniklerin benimsenmesinin yoksulluğu azaltacağını belirtmişlerdir. Yanar ve Şahbaz (2013) çalışmalarında ülkelerin küreselleşme, yoksulluk ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi araştırmış ve gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin etkisi ile yoksulluk

ve gelir eşitsizliğinin azaldığını vurgulamışlardır. Dağıstan ve ark. (2012) Hatay ilinde kırsal alanda gelir dağılımını incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre bölgede en zengin %20'lik grubun gelirinin, en yoksul %20'lik grubun gelirinden 14.5 kat daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Bogale (2011) Etiyopya'da tarım dışı gelir ve sulanan arazinin artmasının yoksulluğu azaltacağını ortaya koymuştur. Gülçubuk (2004) uluslararası tarım politikalarının Türkiye'de kırsal yoksulluğu artırdığını belirtmiştir. Ele alacağımız çalışmada işletme düzeyinde veri toplanarak yoksulluk ve gelir eşitsizliği ölçülmüş ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan satın alma gücü paritesine göre yoksul işletmeler tespit edilmiştir.

Tarım sektörü kırsalda, istihdam, gelir dağılımı ve yoksulluk düzeylerinde belirleyici rol oynamaktadır (Eştürk ve Ören, 2012). Yapılan araştırmanın amacı, kırsal alanda faaliyetlerini sürdüren tarım işletmelerinde gelir eşitsizliğini ve yoksulluk durumunu ölçerek, sosyo-demografik ve yapısal özelliklerin yoksulluk üzerine etkisini belirlemektir. Bu çalışmanın kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasına ve tarımsal üretimde istikrarın sağlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Yoksulluğun tanımlanmasında ve ortaya konulmasında farklı görüşler bulunmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) (2021), yoksulluğu yalnızca gelir ve hizmetlerdeki eksiklik olarak tanımlamamış, aynı zamanda insani ve temel haklara da sahip olmak olduğunu belirtmiştir. Birleşmiş Milletler (2021)'e göre ise yoksulluk, yaşam için gerekli olan gelir ve kaynak eksikliğinden daha fazlasını ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler (2021) yoksulluğu açlık ve yetersiz beslenme, eğitime ve diğer temel hizmetlere olan sınırlı erişim, sosyal ayrımcılık, dışlanma ve karar alma süreçlerine olan katılım eksikliği olduğunu belirtmiştir. Birleşmiş Milletler yoksulluğu parasal bir kavram olarak değerlendirmek dışında, hayat beklentisi, çocuk ölüm oranları, okuma yazma ve reel satın alma gücü gibi göstergeler kullanarak beşerî kalkınma indeksleri oluşturmuştur (Uzun, 2003). Dünya Bankası (2021) ise yoksulluğu belli sınır altındaki gelirden yoksul olma olarak tanımlamıştır. Bu gelir seviyelerini ise günlük 1.90 \$'dan aşağı gelir elde ediyorsa aşırı yoksul, günlük 3.10 \$'dan aşağıda gelir elde ediyorsa orta derecede yoksul olarak tanımlamıştır. Yoksulluğun ölçümünde kullanılan yaklaşımlardan biri de Amartya Sen'in kapasite yaklaşımıdır. Sen (1989)'in yaklaşımına göre, yoksulluğu gelir dışındaki değişkenleri de göz önüne alarak değerlendirmekte ve yoksulluğu insan için gerekli olan temel kapasitelerden yoksunluk olarak ele almaktadır. Bu durumu insan hayatının karmaşık yapısı ile açıklamaktadır. Bu tanımlardan hareketle yoksulluk yalnızca sürdürülebilir bir yaşam için gerekli olan yeme-içme, barınma, giyim, sağlık, temizlik gibi temel ihtiyaç ve gereksinimlerin elde edilmemesi değil, insani ve demokratik haklara sahip olma, eğitim, adalet, sağlık ve sosyal olanaklara erişememe durumunu da ifade etmektedir. Yoksulluk tanımlarından hareketle yoksulluk, yaygın olarak mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk olarak ele alınmaktadır. Mutlak yoksulluk, bir insanın yaşamını biyolojik olarak sürdürebilmesi için gerekli olan kalori ve diğer besin bileşenlerine sahip olmama durumudur. Mutlak yoksullukta en düşük gıda harcama çizgisi yaklaşımı ve temel ihtiyaçlar yaklaşımı bulunmaktadır (Akçakaya, 2009). En düşük gıda harcama çizgisi yaklaşımı, kişinin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan temel gıda maddelerinin maliyetini veya bireyin alması gereken asgari kalori için gereken tüketim harcamalarını ifade etmektedir. Temel ihtiyaçlar yaklaşımının da ise sadece temel gıda harcamaları değil, barınma, giyinme ve ısınma gibi gereksinimler de dikkate alınır. Göreceli yoksullukta, toplam geliri belli bir sınır altında kalan birey veya hanehalkı yoksul olarak adlandırılır. Buradaki yaklaşım, birey ya da hanehalklarının sahip olduğu refahın, toplumun ortalama refahının altında kalması durumudur. Refah ölçüsü olarak tüketim düzeyi veya gelir düzeyi seçilebilirken, çoğu çalışmada refah ölçüsü olarak toplam gelir alınmıştır (Özkök, 2006). Bunun nedeni, tüketim düzeyinde bireylerin farklı kalori ihtiyaçları söz konusu olmaktadır ve bu ihtiyaç ve gereksinimlerin belirlenmesi zordur. Göreceli yoksullukta gelir düzeyinin belirlenmesinde ise medyan gelirin belli bir yüzdesinin alınması yaygın bir yaklaşımdır.

Yoksulluk ve gelir dağılımı kavramları birbirleriyle yakından ilişkilidir. Gelir dağılımı, "bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen milli gelirin; bireyler, hane halkları, toplumsal gruplar, bölgeler ya da üretim faktörü sahipleri arasında bölüşülmesini" ifade etmektedir (Çalışkan, 2010). Bu bölüşümün belirli gruplar arasında yoğunlaşması ve artmasıyla gelir eşitsizliği durumu ortaya çıkmaktadır. Özellikle liberal ekonomik sistemlerin benimsenmesi ile sermaye yoğun üretim sistemlerinin

yaygınlaşması, milli gelirin belli zümrelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dezavantajlı kesimde olan, üretimde ve istihdamda rekabet edemeyen kişi ve hanehalkları ise bu süreçte yoksulluk problemiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden birçok araştırmacı gelir eşitsizliğinin bir sonucu olarak yoksulluğu görmektedir ve araştırmalarında bu iki kavramı birlikte araştırmışlardır.

Materyal ve Yöntem

Araştırmanın materyalini, 2019 yılında Aydın ili Nazilli ilçesinde gayeli örnekleme yöntemine göre seçilmiş 59 tarım işletmesiyle yapılan yüz yüze anketler oluşturmaktadır. Gayeli örnekleme yöntemi olasılıksız (olasılıklı olmayan) örnekleme yöntemlerinden biridir ve popülasyondan örnek seçme işlemi uzman araştırmacıya aittir. Gayeli örnekleme yönteminin kullanıldığı birçok araştırma söz konusudur (Kahramanoğlu ve Dağdelen, 2018; Kızılaslan, 2012; Oğuz ve Kan, 2010, Karakayacı ve Oğuz, 2006). Araştırmada ikincil veri kaynağı olarak Dünya Bankası ve TÜİK veri tabanlarından da yararlanılmıştır.

Araştırmada kafa sayım oranı, yoksulluk açığı ve yoksulluk açığı karesi, Foster-Greer-Thorbecke (FGT) yaklaşımı kullanarak hesaplanmıştır. FGT ile yoksul kişiler alt grup oluşturularak, yoksulluğun yoğunluğu da dikkate alınmaktadır. FGT ölçümlerinde kullanılan formül şu şekildedir (Foster ve ark., 1984):

$$p(\alpha) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z-y_i}{z} \right]^\alpha \quad (1)$$

Formülde n popülasyon büyüklüğünü, z yoksulluk sınırını, q yoksulluk altında kalan kişi sayısını, yi i'inci kişinin gelirini, α ise yoksulluk parametresini ifade etmektedir. Çalışmada yoksulluk parametreleri kafa sayım oranı için 0, yoksulluk açığı için 1, yoksulluk açığı karesi için ise 2 değerini alarak şu formüller yardımıyla hesaplanmıştır (Armstrong ve Burger, 2009):

$$p(0) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{G_i}{z} \right]^0 = \frac{q}{n} \quad (2)$$

$$p(1) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{G_i}{z} \right]^1 = \frac{q}{n} \frac{\bar{G}_i}{z} \quad (3)$$

$$p(2) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{G_i}{z} \right]^2 = \frac{q}{n} \quad (4)$$

Formülde G_i , i'inci bireyin gelirindeki açığı ifade etmektedir. Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan yoksulluk sınırı için satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 1\$, 2.15\$ ve 4.3\$ gelir elde eden işletme sayısı hesaplanmıştır.

Yoksulluk sınırının hesaplanmasında medyan gelirin %50'si alınmıştır (OECD, 2018). Hanehalkları farklı büyüklük ve bileşende oldukları için eşdeğer kişi ölçeği yardımıyla standartlaştırılması gerekmektedir. Eşdeğer kişi ölçeği için OECD eşdeğerlik ölçeği kullanılmıştır. Eşdeğerlik ölçeğinde aile reisine 1, yetişkin bireylerin her birine 0.5, her bir çocuğa ise 0.3 değeri verilmektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmek için en yaygın kullanılan yöntemler olan Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi kullanılmıştır. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır ve 0 tam eşitlik durumunu, 1 ise tam eşitsizlik durumunu ifade eder. Gini katsayısı şu eşitlik yardımıyla hesaplanmıştır (Mbanasor ve ark., 2013);

$$G = 1 + \sum_{i=1}^{k-1} (Y_{i+1} + Y_i)(X_{i+1} - X_i) \quad (5)$$

Formülde G Gini katsayısını, Y gelirin kümülatif oranını, X ise nüfusun kümülatif oranını ifade etmektedir. Araştırma yoksul olan ve olmayan grupların, ortalamalarının karşılaştırılmasında parametrik testlerden t testi, gruplar arasındaki farklılıkta parametrik olmayan ki-kare testinden, gruplar arasında 5'ten küçük frekans değerine sahip olan sulama ve yayım eğitime katılma değişkenleri için ise Fisher exact testinden yararlanılmıştır.

Bulgular

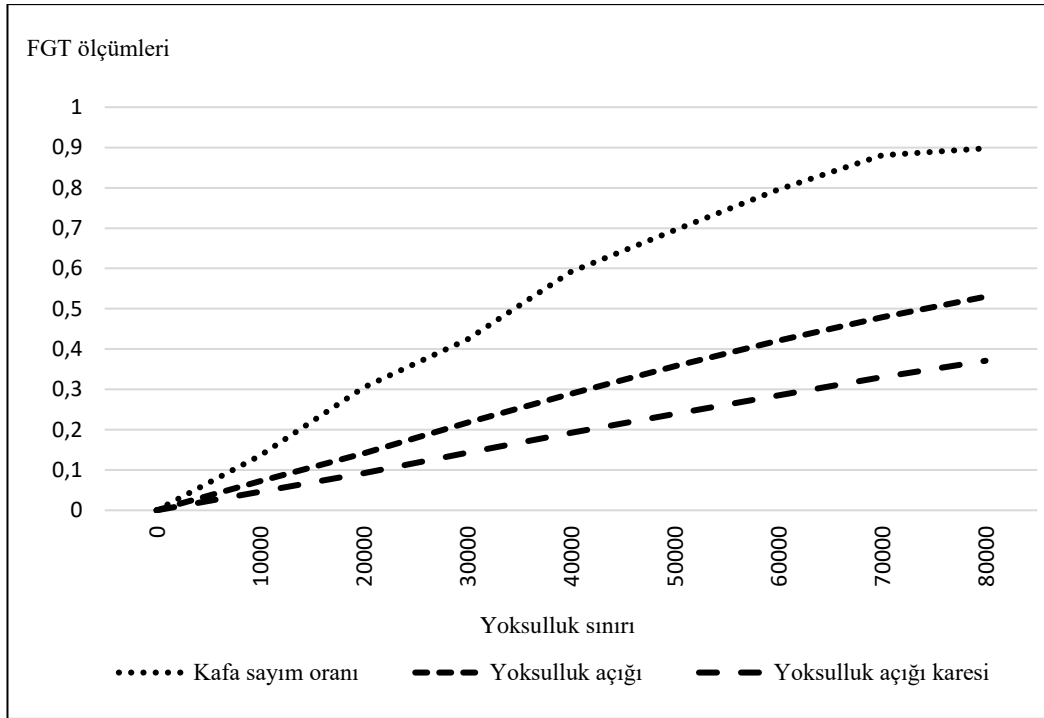
Araştırmada görüşülen işletmelerin yıllık geliri en düşük 5496 TL, en yüksek 283250 TL iken ortalama gelir 104790 TL'dir. Elde edilen bu gelirin %91'ini tarımsal gelir, %9'unu ise tarım dışı gelir oluşturmaktadır. İşletmelerde eşdeğer kişi başına düşen ortalama gelir 39595.87 TL/yıl, ortanca gelir ise

103060 TL/yıl'dır. Toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir veya harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı görece anlamda yoksul sayılmaktadır. Araştırma sonucu yoksulluk sınırı 17574 TL olarak tespit edilmiş ve 15 işletmenin yoksulluk sınırı altında gelir elde ettiği tespit edilmiştir. TÜİK (2021) yoksulluk sınırını 2019 yılı için Türkiye'de 10793 TL, TR32 Bölgesinde (Aydın, Denizli, Muğla) ise 12021 TL olarak açıklamıştır. Kafa sayım oranı, toplam nüfus içerisindeki yoksulların oranını gösterirken, yoksulluk açığı yoksulluk derecesi hakkında bilgi vermektedir. Yoksulluk açığının 100'e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir. Araştırmada kafa sayım oranı %25.42 bulunarak, işletmelerin %25.42'sinin yoksul olduğu tespit edilmiştir. Yoksulluk açığı ise %12.21 olarak hesaplanmış ve yoksulluk sınırı altında yaşayan üreticilerin, gelirlerini en az %12.21 oranında arttırması gerektiği anlaşılmıştır. FGT analizlerinin üçüncüsü olan yoksulluk açığı karesi ise yoksulluğun şiddetini gösteren bir göstergedir ve yoksulluk ölçümünde, kafa sayım oranı ve yoksulluk açığı göstergelerine göre daha hassastır. Yoksulluk açığı karesinde, yoksul insanlara daha fazla ağırlık verilerek yoksulluk şiddeti ortaya konmaktadır. Ancak yoksulluk açığı karesinin doğrudan yorumlanması zordur (Armstrong and Burger, 2009) ve daha çok yoksulluk ile ilgili çalışmaların veya alt grupların karşılaştırmalarında kullanılır. Araştırmada yoksulluk açığı karesi %8.14 olarak bulunmuştur (Tablo 1). TÜİK (2021) Türkiye'de 2019 yılı için en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı tipi için yoksul oranını medyan gelirin %50'sine göre %18.2, yoksulluk açığını ise %24.1 olarak açıklamıştır. Çalışmada üreticilere ait yoksulluk oranı, Türkiye'nin genel yoksulluk oranından daha yüksektir. Bunun temel sebebi, kırsal alanda yoksulluğun, kentsel alana göre daha şiddetli olmasından dolayıdır. Ancak Türkiye'de yoksulluk açığı %24 iken, araştırmada %12.21 bulunmuştur ve Türkiye genelinde yoksulluktan kurtulmak için nüfusun gelirini en az %24 oranında arttırması gerektiği anlaşılmaktadır. TÜİK (2021) kırsal alanlar için yoksulluk ölçümlerini en son 2013 yılı için açıklamış ve 2013 yılı için kırsalda yoksulluk oranını %14.3, yoksulluk açığının ise %22 olduğunu belirtmiştir. Uprety (2020) Nepal'de yoksul oranını %25.18, yoksulluk açığını %5.45, yoksulluk şiddetini ise %1.82 olarak bulmuştur. Jaiyeola ve Choga (2021) Nijerya'da 2013 yılında yoksul oranını %30, yoksulluk açığını %8, yoksulluk açığı karesini ise %3, Abiodun ve ark. (2020) ise Nijerya'nın kırsalında yoksul oranını %62, yoksulluk açığını %13, yoksulluk açığı karesini ise %6 olarak tespit etmiştir. Mbanasor ve ark. (2013) kırsal alanda yoksul oranını %57.7, yoksulluk açığını ise %56.8 olarak bulmuştur. Kan (2012) Konya'da tarım işletmelerinde yoksulluk oranını %17.86, yoksulluk açığını ise %29 olarak hesaplamıştır.

Tablo 1. Yoksulluk Ölçümleri

Göstergeler	Ortalama
Tarımsal gelir (TL/yıl)	95027.41
Tarım dışı gelir (TL/yıl)	9762.71
Toplam gelir (TL/yıl)	104790.12
Eşdeğer kişi başına düşen ortalama gelir (TL/yıl)	39595.87
İşletme başına ortanca gelir (TL/yıl)	103060.00
Eşdeğer kişi başına ortanca gelir (TL/yıl)	35148.00
Yoksulluk sınırı (TL/yıl)	17574.00
Yoksulluk sınırı altında kalan aile sayısı	15
Kafa sayım oranı (%)	25.42
Yoksulluk açığı (%)	12.21
Yoksulluk açığı karesi (%)	8.14

Şekil 1'de farklı yoksulluk sınırı seviyelerinde FGT ölçümleri yer almaktadır. Yoksulluk sınırı, yoksulluktan uzaklaşmak için gerekli olan gelir veya tüketim seviyesini göstermektedir. Göreceli yoksulluk ölçümlerinde yoksulluk sınırı, popülasyonun medyan geliriyle ölçülmektedir ve popülasyonun gelirindeki değişim ve dalgalanmalar yoksulluk sınırını etkilemektedir. Bir popülasyonda yoksulluk sınırının yükselmesi, yoksul oranını, yoksulluk açığını ve yoksulluk şiddetini nasıl artırdığı Şekil 1 yardımıyla ortaya konmuştur. Yoksulluk sınırı arttıkça yoksulluk açığı ve yoksulluk şiddeti paralel bir şekilde artmaktayken, yoksul oranında dalgalanmalar meydana gelmektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Farklı Yoksulluk Sınırı Seviyelerinde FGT Ölçümleri

Farklı coğrafi bölgedeki hanehalklarının yoksulluk durumunun karşılaştırılmasında, iş gücünün günlük parasal getirisinin kullanılması sık kullanılan yöntemlerden biridir. Araştırmada farklı nüfustaki tarım işletmeleri eşdeğer kişi olarak homojen hale getirilmiş ve eşdeğer kişi başına düşen gelirleri Tablo 2’de verilmiştir. Araştırmada günlük 1 \$’ın altında çalışan işletme sayısı sıfır iken, yalnızca 4 işletmede günlük 2.15 \$’ın altında çalışma söz konusudur. Araştırmada günlük 4.30 \$’ın altında çalışan işletme sayısı ise yalnızca 6’dır. Dünya Bankasının (2021) açıkladığı 2017 verilerinde 689 milyon insan günlük 1.90 \$ altında gelir elde etmektedir. Karsan ve Karlı (2016) Isparta ilindeki araştırmasında günlük 1 \$’ın altında çalışan işletme sayısı tespit edememişlerdir. Günlük 2.15 \$’ın altında çalışan işletme sayısını %1.25, günlük 4.30 \$’ın altında çalışan işletme sayısını ise %30 olarak belirlemişlerdir. Kan (2012) Konya ilinde günlük 1 \$’ın altında gelir elde eden işletmelerin oranını %0.89, günlük 2.15 \$ gelir elde eden işletme oranını %1.79, günlük 4.30 \$ gelir elde eden işletme oranını ise %11.61 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Tarım İşletmelerinde 1 \$, 2.15 \$ ve 4.30 \$ Altında Çalışma Durumu (gün/\$*)

Yoksulluk sınırları	Ortalama	%
Eşdeğer kişi başı günlük 1 \$ altında çalışan işletme sayısı	0	0
Eşdeğer kişi başı günlük 2.15 \$ altında çalışan işletme sayısı	4	6.8
Eşdeğer kişi başı günlük 4.30 \$ altında çalışan işletme sayısı	6	10.2

*2019 yılı döviz kuru olarak, 1\$ 5.69 TL alınmıştır (TCMB, 2021)

Kaynakların dağılımındaki eşitsizlik, kırsal alanda sosyal ve ekonomik refahı etkileyen önemli bir unsurdur (Sarwar et al., 2012). Araştırmada, birinci %20’lik gelir grubunu oluşturan nüfusun ortalama yıllık geliri 7471 TL’dir ve toplam gelirden yalnızca %3.84 pay almaktadır. Türkiye’de birinci %20’lik grubun ise gelirden aldığı pay %6.2’dir. Araştırmada toplam nüfusun %60’ı gelirden yalnızca %30.76 pay alırken, %80’i toplam gelirden %56.88 pay almaktadır. Beşinci %20’lik kesim ise tek başına gelirin %43.12’sini almaktadır. Bu oran Türkiye’nin gelir dağılımı ile benzerdir. Türkiye’de beşinci %20’lik kısım da gelirden en yüksek payı almaktadır (%46.3) (Tablo 3).

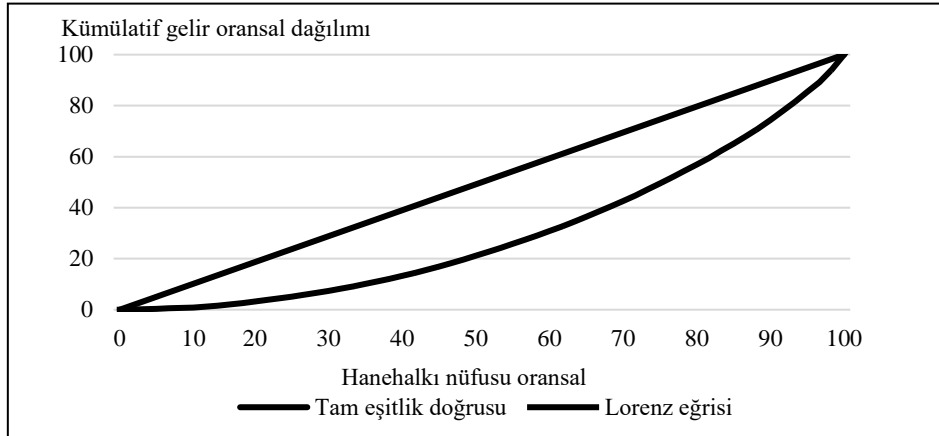
Gelir eşitsizliği Gini katsayısı hesaplanarak da ortaya konulmuştur. Türkiye’de Gini katsayısı 2019 yılı için 0.395 olarak açıklanmıştır (TÜİK, 2021). TÜİK (2021) en son 2013 yılında, Türkiye’nin kırsal alanları için gini katsayısını ise 0.36 olarak açıklamıştır. Araştırmada Gini katsayısı 0.40 olarak bulunarak benzer sonuçlar elde edilmiştir. Shams (2012) kırsal alanda yapmış olduğu araştırmada Pakistan’ın Punjab bölgesinde Gini katsayısını 0.24, Kan (2012) Türkiye’de yapmış olduğu

çalışmasında ise, 0-25 dekar araziye sahip işletmelerde 0.33, 26-60 dekar araziye sahip işletmelerde 0.36, 61 dekar ve üzeri işletmelerde ise 0.48 olarak tespit etmiştir. Mbanasor ve ark. (2013) ise Nijerya'daki çalışmalarında kırsal hane halkları için Gini katsayısını 0.98 bularak yoğun gelir eşitsizliği olduğunu işaret etmiştir. Dağıstan ve ark. (2012) Hatay ilinde kırsal alanda gelir dağılımını incelemişlerdir. Araştırma sonucuna göre bölgede en zengin %20'lik grubun gelirinin, en yoksul %20'lik grubun gelirinden 14.5 kat daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Gini katsayısını ise 0.474 olarak bulmuşlardır.

Tablo 3. Gelir Dağılımının İncelenmesi

Gelir grupları (Nüfus)	Ortalama gelir (TL/yıl)	Gelir dağılımı (%)	Türkiye gelir dağılımı (%)	Kümülatif gelir dağılımı (%)	Türkiye kümülatif gelir dağılımı (%)
1. 20%	7471.24	3.84	6.2	3.84	6.2
2. 20%	20582.61	10.57	10.9	14.41	17.1
3. 20%	34735.53	16.35	15.2	30.76	32.3
4. 20%	50845.22	26.12	21.4	56.88	53.7
5. 20%	83939.73	43.12	46.3	100.0	100.0
Ortalama gelir (TL/yıl)					39595.87
Gini katsayısı					0.40
Türkiye Gini katsayısı					0.395

Lorenz eğrisi gelir dağılımını gösteren bir başka göstergedir. Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ile köşegen altında kalan alanın oranlanmasıyla hesaplanmaktadır. Bu alandan elde edilen değer (Gini katsayısı) sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımındaki adaletsizlik azalmaktayken, bire yaklaştıkça gelir dağılımındaki adaletsizlik artmaktadır. Araştırmada tespit edilen gelir eşitsizliği Şekil 1.'de Lorenz eğrisi yardımıyla da görülmektedir.

Şekil 2. Lorenz Eğrisi

Araştırmada yoksulluğun azaltılması için, yoksul olan ve olmayan işletmelerin sosyo-demografik ve yapısal özellikleri incelenmiş ve sonuçlar Tablo 4'de verilmiştir. Yoksul olan ve yoksul olmayan işletmelerin tarımsal deneyimi, mesleği, sosyal güvenlik durumu, arazi büyüklüğü, arazi parsel sayısı %1, yayım-egitime katılma durumu %5, hayvancılık yapması ise %10 önem düzeyinde istatistiki olarak farklı bulunmuştur. Deneyim, tarımsal üretimde bilgi birikimi sonucu işletmelerin ekonomik performansını artıran önemli bir parametredir. Araştırmada yoksul olmayan işletmeler ortalama 27.66 yıl deneyime sahipken, yoksul işletmeler tarımsal üretimde yalnızca 17.53 yıllık deneyime sahiptirler. Yoksul olmayan işletmelerde yalnızca çiftçilik yapanların oranı %43 iken, yoksul işletmelerde bu oran %93'e yükselmektedir. Yoksul olmayan işletmeler yalnızca çiftçilik yapmayarak, diğer meslek dallarında da faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmıştır. Sosyal güvenliğe sahip olma, kırsal kesimde refahı artıran önemli bir unsurdur. Sosyal güvenlik ile birçok kamu hizmetinden ücretsiz yararlanma söz konusu olmaktadır. Araştırmada yoksul olan işletmelerde sosyal güvenliğe sahip olanların oranı %73 iken, yoksul olmayan işletmelerde bu oran %98'e yükselmektedir. Tarımda yoksulluğun azaltılması için en temel ve en güçlü araçlarından biri toprak mülkiyeti sahipliğidir (Gün ve ark., 2012). Yoksul olmayan

işletmelerin ortalama arazi büyüklüğü 69.96 dekar iken, yoksul işletmelerde yalnızca 17.40 dekadır. Ayrıca arazi büyüklüğüne bağlı olarak, yoksul işletmelerin parçalı arazisi daha düşüktür. Gelir çeşitlendirme, yoksulluk riskini azaltması açısından önemlidir. Yoksul olmayan işletmeler hayvancılık faaliyetini daha fazla yaparak (%39), yoksulluk riskini azaltmışlardır. Yoksul olmayan işletmeler ile yoksul işletmeler arasındaki önemli bir farkta yayım eğitim çalışmalarına katılma durumudur. Yayım eğitim çalışmalarına katılmak, işletmelerin verimlilik ve etkinlik oranlarını artırması yanında, güncel gelişmeler ve teknolojilerden haberdar olma, yeni iş alanları ve iş birlikleri kurma açısından önemlidir. Yoksul olmayan işletmelerde yayım eğitim çalışmalarına katılım %30 iken, yoksul işletmelerin hiçbiri herhangi bir yayım eğitim çalışmasına katılmadığı tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Yoksulluk Durumuna Göre İşletmelerin Sosyo-Demografik ve Yapısal Özellikleri

	Yoksul olmayan işletmeler (44)		Yoksul işletmeler (15)		Genel ortalama (59)	
	Ortalama/ (%)	Std. Sapma	Ortalama/ (%)	Std. Sapma	Ortalama/ (%)	Std. Sapma
Yaş (yıl)	53.86	11.26	52.07	9.27	53.41	10.74
Deneyim (yıl)***	27.66	12.0	17.53	9.91	25.08	12.99
Eğitim (yıl)	5.32	1.61	5.07	1.75	5.25	1.64
Hanehalkı (kişi)	4.57	1.30	4.47	1.36	4.54	1.3
Eşdeğer hanehalkı (kişi)	2.74	0.64	2.89	0.91	2.78	0.71
Meslek (%)***	43	-	93	-	56	-
Sosyal güvenlik (%)***	98	-	73	-	92	-
Arazi büyüklüğü (da)***	69.96	39.42	17.40	14.39	56.59	41.65
Arazi parseli (adet)***	2.82	1.81	1.13	0.52	2.39	1.74
Sulama durumu (%)	7	-	0	-	5	-
Hayvancılık yapma (%)*	39	-	13	-	32	-
Üretici örgütüne üyelik (%)	80	-	60	-	75	-
Kayıt tutma (%)	16	-	7	-	14	-
Yayım eğitime katılım (%)**	30	-	0	-	22	-

***%1, **%5, %10 düzeyinde istatistiksel olarak önemlidir.

Sonuç

Yoksulluk ve gelir eşitsizliği tüm ülkelerin mücadele etmesi gerektiği unsurların başında gelmektedir. Yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltmak özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların kırsala bağlılığını artırmada ve tarımsal üretimin istikrarının sağlanmasında önemlidir. Bu çalışmada kırsal kesimde yaşayan insanların yoksulluk ve gelir eşitsizliği durumu ortaya konmuştur. Ayrıca yoksul olan ve olmayan işletmelerin sosyo-demografik ve yapısal özellikleri karşılaştırılmıştır. Araştırmada yoksulluk sınırı altında kalan işletme sayısı 15 iken, kafa sayım oranı %25, yoksulluk açığı %12, yoksulluk açığı karesi ise %8 olarak bulunmuştur. İşletmelerde günlük 1 \$'ın altında çalışan işletme sayısı yokken, toplam nüfusun %60'ı gelirden yalnızca %30.76 pay almaktadır.

Araştırmada yoksul olan ve olmayan işletmeler arasındaki temel farklardan biri tarımsal deneyim olarak bulunmuştur. Üreticilerin deneyim sahibi olduğu tarımsal faaliyetlere yönelmesi yoksulluğu azaltma açısından önemlidir. Yoksulluğu azaltacak unsurlardan biri de, üreticilere çiftçilik dışında meslek ve beceri kazandırmaktır. Bunun için kırsal alanda mesleki eğitim kursları yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca sosyal güvenlik primlerinin devlet tarafından sübvansiyon edilmesi de kırsal yoksulluğu azaltacaktır. İşletme arazilerinin küçük olması kırsalda yoksulluğu artıran önemli unsurlardan biridir. Bunun için özellikle topraksız köylülere kiralama veya satın alma yoluyla arazi tahsis yapılmalıdır. Ayrıca hayvancılık yapmak isteyen üreticilere hayvan tahsis için sübvansiyonlu kredi yoluyla sermaye sağlanmalıdır. Kırsal kesimde toplantı ve tarla görüşmeleri ile yayım eğitim çalışmalarının artırılması yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Ele alınan araştırmanın çok yıllık verilere dayalı olarak zaman serileri ile yapılması çalışmanın kapsamını ve geçerliliğini artıracaktır. Uygulanan tarımsal politikaların yoksulluk ve gelir eşitsizliğine etkisi de önemli araştırma konuları arasında görülmektedir.

Beyan ve Açıklamalar

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Birinci yazar %50, ikinci yazar %30, üçüncü yazar %20
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- Abiodun, A., Amao, A. O., Oluwatusin, F. M., & Farayola, C. O. (2020). Analysis of poverty status among small holder arable farm households in South Western Nigeria. *International Journal of Agriculture and Earth Science*, 6(2), 71-77.
- Akçakaya, 2009. Türkiye’de bölgesel yoksulluk. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Armstrong, P., & Burger, C. (2009). *Poverty, inequality and the role of social grants: An analysis using decomposition techniques*. Stellenbosch Economic Working Papers, University of Stellenbosch. Cape Town, South Africa.
- Başer, U., & Kaynakci, C. (2019). Determinants of poverty among smallholder farms in central district of Hatay Province, Turkey. *Journal of International Environmental Application and Science*, 14(4), 145-151.
- Birleşmiş Milletler (2021). Ending poverty. (Erişim: 01.02.2021), <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/poverty/>
- Bogale, A. (2011). Analysis of poverty and its covariates among smallholder farmers in the eastern Hararghe highlands of Ethiopia. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 3(3), 157-164.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye’de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 59, 89-132.
- Dağıstan E., Demirtaş B., Gül A., Yılmaz Y., & Tapkı, N. (2012, Eylül) Hatay ilinde kırsal alanda gelir dağılımı ve yoksulluk. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresinde sunulan bildiri, Konya.
- Dünya Bankası (2021). Poverty. (Erişim 09.02.2021), <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#:~:text=The%20global%20extreme%20poverty%20rate,%245.50%20a%20day%20in%202017.>
- Eştürk, Ö., & Ören, M.N. (2012, Eylül). Türkiye kırsalında gelir dağılımı istihdam ve gıda güvencesi. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresinde sunulan bildiri, Konya.
- Farzanegan, M. R., & Habibpour, M. M. (2017). Resource rents distribution, income inequality and poverty in Iran. *Energy Economics*, 66, 35-42.
- Foster, J.E., Greer, J., & Thorbecke, E. (1984). A Class of decomposable poverty measures. *Econometrica*, 52(3), 761-766.
- Gülçubuk, B. (2004, Eylül) Uluslararası tarım politikalarının Türkiye’de kırsal yoksulluk üzerine etkileri. Türkiye VI Tarım Ekonomisi Kongresinde sunulan bildiri, Tokat.
- Gün, S., Dellal, İ., Ünüvar, F.İ. (2012, Eylül). Türkiye’de toprak politikası ve kırsal yoksulluk. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresinde sunulan bildiri, Konya.
- International Labour Organization (2021). ILO (Erişim: 01.03.2021). https://www.ilo.org/global/topics/poverty/WCMS_396219/lang--en/index.htm
- Jaiyeola, A.O., & Choga, I. (2021) Assessment of poverty incidence in Northern Nigeria, *Journal of Poverty*, 25(2), 155-172.
- Kahramanoğlu, E., & Dağdelen, N. (2018). Aydın dalama ovasında arazi toplulaştırma çalışmalarının tarla içi geliştirme hizmetleri ve çiftçi memnuniyeti açısından irdelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 59-66.
- Kan, A. (2012). Kırsal alanda tarım işletmelerinde yoksulluk ve yoksulluğun toplumsal cinsiyet çerçevesinde değerlendirilmesi: Konya ili Hadim ilçesi örneği. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Karakayacı, Z., & Oğuz, C., (2006). Konya ili Ereğli ilçesi tarım arazileri için kapitalizasyon oranının tespiti. *Selcuk Journal of Agriculture and Food Sciences*, 20(40), 21-26.
- Karsan, A., & Karli, B. (2016). Türkiye’de kırsal yoksulluğun genel bir değerlendirmesi: Isparta ili Sütçüler ilçesi örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 168-181.
- Kızılaslan, N. (2012). Kente uzaklığın kırsal aile yapısına etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3), 141-162.
- Kule, H., & Es, M. (2005). Türkiye’de kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 259-300.
- Mbanasor, J. A., Nwachukwu, I. N., Agwu, N. M., Njoku, M. S. E., & Onwumere, J. (2013). Analysis of income inequality and poverty dynamics among rural farm households in Abia state, Nigeria. *International Journal of Food and Agricultural Economic*, 1(2), 99-104.
- OECD (2018). What are equivalence scales? (Erişim 10.10.2020), <http://www.oecd.org/eco/growth/OECD-Note-EquivalenceScales.pdf>
- Oğuz, C., & Kan, A. (2010, Eylül). Kırsal alanda kadın yoksulluğu: Yaylacık köyü örneği. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresinde bildiri, Şanlıurfa.
- Osinubi, T. T., & Olomola, P. A. (2020). Globalisation, income inequality and poverty relationships: evidence from Mexico, Indonesia, Nigeria and Turkey. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 37(2), 179-208.
- Özkök, F. (2006). Yoksulluğun azaltılmasında turizmin yeri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 85-98.
- Rotich, J. K., Odhiambo, M., & Ngeno, V. (2017). Effect of tea farming household characteristics on poverty levels among tea farmers in Konoin Sub-County, Kenya. *Global J. Com. & Man. Pers*, 6(3), 34-44.
- Sarwar, I., Ashfaq, M., Bari, A., & Hafeez, N. (2012). The contribution of various non-farm income sources in reducing income inequality across different farm sizes: A comparison of barani Punjab and cotton/wheat Sindh. *Pak. J. Agri. Sci*, 49(3), 371-375.
- Sehrawat, M., & Giri, A. K. (2018). The impact of financial development, economic growth, income inequality on poverty: evidence from India. *Empirical Economics*, 55(4), 1585-1602.
- Sen, A. (1989). Development as capability expansion. *Journal of Development Planning*, 19, 41-58.
- Shams, K. (2012). Income inequality in rural Pakistan-sources and decompositions. MPRA Paper No. 39318.
- TCMB (2021). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (Erişim 09.02.2021), <https://www.tcmb.gov.tr/>
- TÜİK (2021) Türkiye İstatistik Kurumu. (Erişim 10.02.2021), <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1>
- Uprety, P. (2020). Measures, distribution and decomposition of poverty: An empirical analysis in Nepal. *Nepalese Journal of Statistics*, 4, 1-16.
- Uzun, M.A. 2003. Yoksulluk olgusu ve Dünya Bankası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 155-173
- Yanar, R., & Şahbaz, A. (2013). Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin yoksulluk ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3), 55-74.

Extended Abstract

One of the most important problems in rural areas is poverty. Poverty is related to the inequality of income distribution and is more common in rural areas in Turkey like in the rest of the world. The aim of the study was to determine the effect of socio-demographic and structural characteristics on poverty by measuring the poverty situation and income inequality in farms. The material of the study consists of face-to-face surveys conducted with 59 farms in the Nazilli district of Aydın province in 2019. In the study, head count ratio, poverty gap, and poverty gap square were calculated using Foster-Greer-Thorbecke (FGT) approach. The Gini coefficient and Lorenz curve were used to measure income inequality. However, for the poverty line used in international comparisons, the number of farms with a daily income of \$1, \$2.15, and \$4.3 per capita was calculated based on purchasing power parity.

According to the results of the research, the average annual income of the farms was 104790 TL, and 91% of this income was agricultural income, while 9% was non-agricultural income. The average income per equivalent scale in the farms was determined as 39595.87 TL, and the median income was determined as 103060 TL. In the study, 25% of the farms were below the poverty line. This means that 25.42% of farms were poor. The poverty gap was calculated as 12.21%, and it was understood that producers living below the poverty line should increase their incomes by at least 12.21 percent. The poverty gap square is an indicator of the severity of poverty and is more sensitive in the measurement of poverty than the head count ratio and poverty gap indicators. In the poverty gap square, the severity of poverty is revealed by giving more weight to poor people. In the study, the square of the poverty gap was found to be 8.14%. While no farms were operating under \$ 1 a day, the rate of farms working under \$ 4.30 was 10.2%.

In the study, the Gini coefficient was calculated as 0.40. The average annual income of the population, which constitutes the first 20% income group, is 7471 TL and only receives a share of 3.84% from the total income. The share of the top 20% of the income group in Turkey is 6.2%. In the study, 60% of the total population receives only 30.76% of the income, while 80% receives 56.88% of the total income. The fifth 20% of the total population receives 43.12% of the income. This rate is similar to Turkey's income distribution.

The characteristics that were statistically different between poor and non-poor farms in the study were determined as agricultural experience, occupational status, social security status, land size, number of land parcels, participation in extension education, and animal husbandry. One of the main differences between poor and non-poor farms in the study was found as agricultural experience. Non-poor farms had 27.66 years of experience, while poor farms had only 17.53 years of experience in agricultural production. While the ratio of those who only do farming work in non-poor farms was 43%, this rate rises to 93% in poor farms. One of the factors that will reduce poverty is to provide farmers with professions and skills. For this, vocational training courses should be expanded in rural areas. The rate of social security in poor farms was 73%, while this rate rises to 98% in non-poor farms. Subsidizing social security premiums by the government will also reduce rural poverty. The average land size of non-poor farms was 69.96 decares, while it was only 17.40 decares in poor farms. The small size of agricultural lands is one of the important factors that increase poverty in rural areas. Income diversification is important in terms of reducing the risk of poverty. In the study, non-poor farms reduced the risk of poverty by doing more animal husbandry work (39%) than poor farms (13%). An important difference between non-poor farms and poor farms is participation in agricultural extension training. Participating in agricultural training activities is important in terms of increasing the efficiency and effectiveness of farms, being informed about current developments and technologies, and establishing new business areas and collaborations. The participation in agricultural extension training activities in non-poor farms was 30%, while it was determined that none of the poor farms participated in agricultural extension training activities.

Increasing field meetings and technology dissemination trainings in rural areas will contribute to poverty reduction. Taking these factors into consideration, it is thought that the policies to reduce poverty in rural areas will be effective.

Araştırma Makalesi • Research Article

COVID-19 Sürecinde Önleyici Davranışlar ile Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationships between Quality of Life and Preventive Behaviours during COVID-19

Naif Ergün*, Halis Sakız**

Öz: COVID-19 pandemisini önlemek amacıyla önleyici tedbirlerin (sosyal mesafe, sokağa çıkmama, elleri yıkamak gibi hijyen kurallarına uyma) insanların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, virüsün bulaşmasını önlemek amacıyla önleyici davranışlara uyma düzeyi ile insanların yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, Mardin Artuklu Üniversitesi 11.04.2020 tarih ve 34233153-050.04.04 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulduktan sonra çalışmanın verileri toplanmaya başlanmıştır. Araştırma, Türkiye'nin yedi bölgesinden 18-64 yaş aralığında toplam 1308 katılımcıyla yürütülmüştür. Araştırma sonuçları, (a) katılımcıların önleyici davranışlara uyma düzeylerinin cinsiyet gibi bazı demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiğini, (b) genel anlamda önleyici davranışlara uyma düzeyinin yüksek olduğunu, (c) yaşam kalitesinin coğrafi bölge, cinsiyet ve sosyoekonomik düzeye göre anlamlı düzeyde farklılaştığını, (d) yaşam kalitesi düzeyinin önleyici davranışlarla ilişkili olduğunu, ve (e) el yıkama ve sosyal ortamdan uzak durmanın yaşam kalitesini pozitif; evde kalma ve maske/eldiven kullanmanın ise yaşam kalitesini negatif yordadığını ortaya koymuştur. Elde edilen bu sonuçlar, COVID-19 pandemisi döneminde medikal sonuçlarla birlikte psikolojik, sosyal ve çevresel sonuçların da göz önünde bulundurulması gerektiğini işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Yaşam kalitesi, Önleyici davranışlar

Abstract: Preventive behaviors (such as keeping social distance, not going out, washing hands) to prevent the spread of the COVID-19 pandemic can have negative effects on people's quality of life. Therefore, this study aims to investigate the relationships among complying with preventive behaviors in order to prevent the spread of the virus and people's quality of life in terms of various demographic variables. The research was approved by Mardin Artuklu University Ethical Commission (Date: 11.04.2020, Decision no. 34233153-050.04.04). Data were collected from 1308 people with an age range varying between 18-64 years from the seven geographic regions of Turkey. Findings revealed that (a) the levels of exhibiting preventive behaviors differ according to some demographic variables such as gender, (b), the level of exhibiting preventive behaviors is above the medium level, (c) the quality of life differs significantly according to the geographical region, gender and socioeconomic level, (d) the level of quality of life is related to preventive behaviors and differs according to demographic variables, and (e) preventive behaviors of hand washing and staying away from social environment predicts quality of life positively, while the preventive behaviors of staying at home and using masks/gloves predicts the quality of life negatively. The results indicate that the psychological, social and environmental consequences of the COVID-19 pandemic should be taken into account along with the medical consequences.

*Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0001-5346-5053 naifergun@artuklu.edu.tr (Sorumlu yazar)

**Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0003-2406-1011, halissakiz@artuklu.edu.tr

Received/Geliş: 27 July/Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 03 October/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 10 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

Keywords: COVID-19, pandemic, quality of life, preventive behaviors

Giriş

COVID-19 pandemisi, Eylül 2021 itibariyle yaklaşık 226 milyon kişiye bulaşarak 4.6 milyondan fazla kişinin ölümüne neden olmuştur (World Health Organization, 2021). Kasım 2020 tarihinde COVID-19'a karşı aşı bulunmasına karşın aşının tüm insanlara uygulanmasının 2022'nin sonunu bulacağı tahmin edilmektedir. Virüsün yayılma hızını düşürmek için şu ana kadar uygulanan ve aşılama süreci tamamlanana kadar da devam etme ihtimali yüksek olan en etkili yöntemin virüse karşı önleyici tedbirler almak olduğu belirtilmektedir. Bunların başında ise el yıkama, sosyal mesafeyi koruma, sosyal temastan kaçınma ve maske kullanımı olduğu görülmektedir (World Health Organization, 2020a). Bu önleyici davranışlar devletler tarafından da teşvik edilmektedir.

Alınan önlemlerden biri olan evde kalmanın, bireylerde yüksek düzeyde kaygı ve belirsizlik hissi oluşturduğuna dair araştırma sonuçlarına rastlanmaktadır (Satici, Gocet-Tekin, Deniz ve Satici, 2020). Gündelik yaşamda daha sık alınması istenen bu önlemler, bireylerin davranış örüntülerinde değişikliklere, söz konusu değişiklikler ise bireylerin sosyalleşme ile ruhsal ve zihinsel iyi oluşlarına katkı sağlayan davranışların aksamasına sebep olabilmektedir (Kupferschmidt ve Cohen, 2020). İnsanların hayatını etkileyen bu tür değişikliklerin yaşam memnuniyetinin bir göstergesi olan yaşam kalitesini etkilemesinin muhtemel olduğu düşünülmektedir (Batawi vd., 2019). Buradan hareketle bu çalışmanın temel amacı COVID-19 pandemisine karşı alınan önleyici tedbirlere uymak ile bireylerin yaşam kaliteleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada ayrıca bireylerin önleyici tedbirlere uyma düzeyleri ve yaşam kalitelerinin yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve coğrafi bölge açısından ne düzeyde farklılaştığı irdelenmiştir.

Olağandışı Koşullar, Salgınlar ve Yaşam Kalitesi

Algılanan yaşam kalitesi, bireyin içinde bulunduğu yaşam koşullarına ilişkin öznel algısını ifade etmektedir (Schalock ve Verdugo, 2002). Dünya Sağlık Örgütü (WHOQOL Group, 1995), yaşam kalitesini bireyin içinde yaşadığı kültürel yapı ve değerler sistemi bağlamıyla birlikte bireyin kendi amaçları, beklentileri, standartları ve endişelerinin kişisel yaşam durumlarına dair öznel algısı olarak tanımlamıştır. Başka bir deyişle yaşam kalitesi, insan yaşamının bedensel, psikolojik sağlık, sosyal ilişkiler ve çevre gibi farklı boyutlarının ayrı ayrı değerlendirilerek bu alanlara ve bu alanların bileşkesine dair öznel algısının ölçülmesi olarak ifade edilmektedir (WHOQOL Group, 1995). Dünyada yaşanan kriz durumlarının insanların hayatlarını etkilediği ve onların yaşam kalitelerini düşürdüğü bilimsel araştırma sonuçlarıyla ortaya konmuştur (Ansea vd., 2004; Ghaedi, Tavoli, Bakhtiari, Melyani ve Sahragard, 2010; Mendlowicz ve Stein, 2000). Geniş kapsamlı epidemiyolojik araştırmalar, yaşanan kriz ve travma durumlarının çeşitli psikolojik ve psikiyatrik sorunlara yol açtığını (Stinson vd., 2007) ve yaşam kalitesini olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur (Vrbova, Prasko, Ociskova, ve Holubova, 2017).

COVID-19 pandemisinden önce dünyayı etkileyen birçok salgın yaşanmıştır. Örneğin; Orta Doğu Solunum Sendromu- Middle East Respiratory Syndrome (MERS), Ağır Akut Solunum Yolu Yetersizliği Sendromu- Severe Acute Respiratory Syndrome/ (SARS) ve Kuş Gribi (H7N9) gibi salgın dönemlerinde, hastalığı geçirmiş bireylerin yaşam kalitesinin geçirmeyenlere oranla daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Batawi vd., 2019; Chen vd., 2017; Hui vd., 2005). Çin'de kuş gribi (H7N9) enfeksiyonuna yakalananların araştırıldığı bir çalışmada, hastaların yaklaşık bir buçuk yıl sonraki yaşam kalitesi düzeyleri diğerlerine oranla daha düşük bulunmuştur (Chen vd., 2017). Suudi Arabistan'da MERS sonucunda hayatta kalanlarla yapılan 14 aylık boylamsal bir çalışmada da, şiddetli düzeyde MERS yaşayanların yaşam kalitesinin, hastalığı orta düzeyde yaşayanlardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak, yoğun bakım ünitesinde tedavi gören MERS hastalarının genel tıbbi servislerde tedavi görenlere göre daha düşük yaşam kalitesine sahip oldukları görülmüştür. Bu araştırma sonucuna göre hastalığı geçiren bireyler, hastalığı atlattıktan 14 ay sonra dahi fiziksel sağlık durumlarını, hastalığa hiç yakalanmamış sağlıklı bireylere kıyasla anlamlı düzeyde kötü olarak değerlendirmişlerdir (Batawi vd., 2019). Başka bir araştırmada, SARS hastalığını atlatan bireylerin 18 ay sonra bile yaşam kalitesi ve fiziksel egzersiz kalitesinin düşük olduğu tespit edilmiştir (Hui vd., 2005). Dolayısıyla hastalık atlandıktan sonra dahi bireylerin yaşam kalitesinin hastalık geçirmemiş

bireylerin yaşam kalitesi düzeyine ulaşamadığı görülmektedir (Batawi vd., 2019; Chen vd., 2017; Hui vd., 2005).

Sonuç olarak, yapılan araştırmalar salgın sürecinde hastalığa maruz kalan bireylerin yaşam kalitesinin uzun süre bu durumdan etkilendiğini göstermektedir. Ancak salgın dönemlerinde hastalığı geçirmeyen bireylerin yaşam kalitesinin nasıl etkilendiğine ilişkin literatürde yeterli kanıt bulunmamaktadır. COVID-19 pandemisi sürecinde devletlerin aldığı genel tedbirlere ek olarak bireylerin de bazı önlemler almaları istenmektedir. Maske takma ve sokağa çıkmanın yasak olduğu saatlerde evde kalma zorunluluğu gibi tedbirlere uyulmasını sağlamak amacıyla yasal yaptırımlar uygulanmaktadır. Bütün bu önlemler, bireylerin alışkanlıklarında ve davranışlarında önemli ölçüde değişiklikler meydana getirmiştir. Bu sebeple, pandemi sürecinde bireylerin yaşam kalitesinin ne düzeyde olduğunu saptamak, önleyici davranışlara uyma düzeyi ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi test etmek ve önleyici davranışlara uyma düzeyi ile yaşam kalitesi düzeyinin demografik değişkenlere göre nasıl farklılaştığını tespit etmenin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Salgına Karşı Alınan Önleyici Davranışlar ve Yaşam Kalitesi

Salgınların neden olduğu fiziksel rahatsızlık ve ölümün yanı sıra, salgın sürecinde alınan bazı önleyici davranışların da bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyebileceği ileri sürülmektedir (Williams, Gadbury-Amyot, Krust-Bray, Manne ve Collins, 1998). Her ne kadar, evden dışarı çıkmama, insanlardan izole bir şekilde yaşama ve sosyal mesafeyi koruma gibi önlemler salgının yayılmasında etkili olsa da bireylerin temel ihtiyaçlarından biri olan sosyalleşme açısından olumsuz bir durum oluşturmaktadır (Hawthorne, 2006). Ancak virüse karşı alınan tedbirlerin bireylerin yaşamını psikolojik açıdan olumlu etkilediğini ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur. Nitekim Bozdağ (2020), COVID-19 salgınına karşı alınan tedbirler arttıkça bireylerin ruhsal açıdan daha sağlıklı olduğunu ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin de arttığını tespit etmiştir. Bir başka çalışmada ise temizlik ve hijyen gibi bazı önleyici davranışların bireylerin güvenlik ve korunma hislerini güçlendirdiğinden yaşam doyumunu da olumlu anlamda etkileyebileceği ifade edilmektedir (Williams vd., 1998). Bu gibi durumlar, yaşam kalitesi üzerinde önemli etkilere sahip olan sosyal ilişkileri, bireyin çevresine dair algısını ve psikolojik süreçlerini etkileyebilmekte ve sonuç olarak zihinsel çelişkiler yaşamasına sebep olabilmektedir (Schwartzman vd., 2017). Birey bir yandan insani davranışlarını sürdürmek isterken diğer yandan virüse yakalanmamak adına önleyici tedbirlere uymaya çalışmaktadır. Sonuç itibarıyla, salgının yayılmasını kontrol altına almanın en etkili çözüm yollarından birinin önleyici davranışlar olduğu kabul edilmektedir (World Health Organization, 2020b).

COVID-19, temas yoluyla, öksürme veya hapşırma sonrası havada damlacıkların asılı kalması sonucunda bulaşmaktadır ve virüsün bulaş hızının oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir (World Health Organization, 2020c). COVID-19'un ulusal ve küresel bir salgın haline dönüşmesi sonucunda, devletlerin aldığı önlemlere ek olarak, sivil halktan sorumluluk alması istenmiş ve bireylerin öz çabasıyla durumun kontrol altına alınması talep edilmiştir (Anderson, Heesterbeek, Klinkenberg ve Hollingsworth, 2020). Bu bağlamda, bireyler sık sık el yıkama gibi hijyen kurallarına azami derecede uymaya, kişilerarası temasın azaltılmasına ve virüsün bulaş hızını en az seviyede tutabilmek amacıyla mecbur kalmadıkça sokağa çıkmamaya yönlendirilmiştir (World Health Organization, 2020b). Ancak bu tedbirlere yönelik çağrılar halkın tümünde cevap bulamaması nedeniyle bazı devletler daha katı önlemler almak durumunda kalmış, sokağa çıkma yasakları uygularken bazı devletler sosyal alanları sınırlayarak insanların daha çok evde kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Buna rağmen toplumun bir kesimi iş yaşamı ya da farklı gerekçelerle dışarı çıkmaya ve günlük alışkanlıklarını sürdürmeye devam etmiştir (Hale, Petherick, Phillips ve Webster, 2020). Söz konusu süreç Türkiye'de de benzer şekilde ilerlemiştir. Türkiye'de pandeminin ilk belirtilerinin görüldüğü zamanlarda öncelikle insanlardan bireysel anlamda sorumluluk almaları istenmiş ve ilerleyen zamanlarda bazı ek tedbirler alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Benzer şekilde, eğitim kurumları ve yüksek çalışan sayısına sahip bazı iş yerleri kapatılmış, 20 yaş altı ve 65 yaş üstü bireylerin evden çıkmaları yasaklanmış ve şehirlerarası yolculuklar kısıtlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, 2020).

COVID-19 sürecinde uygulanan önleyici davranışların bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemesi durumunda, bireylerin bu önleyici davranışlara uymaktan kaçınması muhtemeldir. Buradan hareketle, bu çalışma kapsamında öncelikle bilim insanları tarafından önerilen ve aynı zamanda yasal

olarak zorunlu tutulan bazı önleyici davranışların bireyler tarafından ne düzeyde uygulandığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca önleyici davranışlara uyma düzeyi ile bireylerin yaşam kalitesi arasındaki ilişki tespit edilerek, pandemi sürecinde alınan önleyici davranışların sosyal etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Salgına Karşı Önleyici Davranışlar, Demografik Unsurlar ve Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesinin bireyin yaşı, cinsiyeti, sosyoekonomik düzeyi ve yaşadığı coğrafi bölgeye göre değişebileceğini veya bu değişkenlerin yaşam kalitesi üzerinde bir etkisinin olabileceğini gösteren çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Bisegger, Cloetta, Von Bisegger, Abel, ve Ravens-Sieberer, 2005; Bowling, 2005; Von Rueden, Gosch, Rajmil, Bisegger, ve Ravens-Sieberer, 2006). Bowling (2005), ilerleyen yaşa bağlı olarak bireylerin yalnız hissetme olasılığının yaşam kalitesi açısından bir risk faktörü olduğunu ancak geçmiş ile gelecek arasında devamlılık sağlamaya yönelik sergilenen uyum becerilerinin yaşam kalitesi açısından koruyucu bir faktör olduğunu belirtmektedir. Cinsiyet ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçları ise evrensel tutarlılık içermemektedir. Örneğin, Avrupa'nın farklı ülkelerinden oluşan bir örnekleme yetişkin erkekler arasında fiziksel ve duygusal iyi oluş ile benlik algısı düzeyleri kadınlardan daha düşük iken cinsiyetler arasında psikolojik ve sosyal iyi oluş açısından herhangi bir fark bulunamamıştır (Bisegger vd., 2005). Sosyoekonomik düzey ve buna bağlı olarak yaşanan coğrafi bölgenin de yaşam kalitesini etkilediğini ortaya koyan Von Rueden ve diğerleri (2006), özellikle eğitim ve gelir düzeyinin yaşam kalitesini anlamlı düzeyde etkilediğini bulmuştur. Benzer şekilde, Sakız'ın (2011) Türkiye'de bir grup öğrenci ve onların ebeveynleriyle gerçekleştirdiği bir çalışmada, eğitim ve gelir düzeyi yüksek bireylerin yaşadıkları bölgelerde yaşam kalitesi düzeylerinin de yüksek olduğu belirlenmiştir.

COVID-19 pandemisine karşı önleyici davranışlara uyma yeni bir olgu olmasına rağmen, tarihte bu davranışın çeşitli demografik unsurlara göre incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Ibuka, Chapman, Meyers, Li, ve Galvani, 2010; Lau, Griffiths, Choi, ve Lin, 2010; Pellowski, Kalichman, Matthews, ve Adler, 2013; Sadique vd., 2007). Ibuka ve diğerleri (2010), Amerika'da gerçekleştirdiği bir çalışmada, H1N1 salgınına karşı koruyucu madde kullanma ve salgın hakkında bilgilenme gibi önleyici davranışlara kadınların erkeklere oranla daha sık uyduğunu tespit etmiştir. Lau ve diğerleri (2010) ise H1N1 salgınına karşı maske takma ve el yıkama davranışlarının kadınlarda ve 30 yaş üstü yetişkin bireylerde daha yaygın olduğunu belirtmektedir. Amerika'da yapılan başka bir çalışmada, HIV/AIDS salgınından en çok etkilenen bireylerin salgına karşı önleyici davranışlara uymak için yeterli kaynağa sahip olmayan, eğitim ve ekonomik düzeyi düşük olan bireyler olduğu tespit edilmiştir (Pellowski ve diğerleri, 2013). Sadique ve diğerleri (2007) ise Asya ve Amerika örnekleriyle gerçekleştirdikleri çalışmada H5N1 salgınına karşı önleyici davranışlara uymanın cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi değişkenleri açısından anlamlı düzeyde bir fark yaratmadığını ancak yaşanan coğrafi bölgenin bu davranışlarda fark yarattığını ortaya koymuştur. Öte yandan, Asya örnekleminin sosyal mesafe kuralına daha az uyduğu, eğlence ortamlarında daha fazla vakit geçirdiği ve sağlık kuruluşlarına daha az başvurduğu tespit edilmiştir.

Özetle, literatürde yer alan araştırma sonuçları incelendiğinde, bireylerin yaşam kalitesi düzeyinin salgın döneminde düştüğü ve salgın sonrasında da uzun bir süre düşük kaldığı; salgına karşı önleyici davranışları uygulama düzeyinin cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey ve yaşanan coğrafi bölge gibi demografik unsurlardan etkilendiği görülmektedir. Ancak söz konusu araştırmalar arasında Türkiye örnekleminin gerçekleştirilen herhangi bir araştırmanın olmadığı ve bu araştırmaların COVID-19 öncesi salgın dönemlerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada yaşam kalitesinin, önleyici davranışlara uymanın ve söz konusu demografik değişkenlerin COVID-19 pandemisi bağlamında araştırılması ve Türkiye örnekleminin gerçekleştirilmesi araştırmanın özgünlüğünü ve önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, pandemi döneminde uygulanan önleyici davranışlara uyma düzeyi ile bireylerin yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemek ve bunların bazı demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, yaşanan coğrafi bölge) göre nasıl farklılaştığını belirlemektir. Bu bağlamda araştırmanın amacı doğrultusunda üç hipotez test edilmiştir.

1. Önleyici davranışlara (el yıkama, evde kalma, sosyal ortamdan çekilme, sosyal temastan kaçınma, maske/eldiven kullanımı) uyma düzeyi ve bireylerin yaşam kalitesi, yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve coğrafi bölge bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.
2. Yaşam kalitesinin boyutları ile COVID-19'a karşı alınan önleyici davranışlara uyma düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.
3. COVID-19'a karşı alınan önleyici tedbirlere (el yıkama, evde kalma, sosyal ortamdan çekilme, sosyal temas, maske/eldiven kullanımı) uyma düzeyi, yaşam kalitesini anlamlı düzeyde yordamaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada pandemi sürecinde COVID-19 pandemisine karşı alınan önleyici davranışların yaşam kalitesi ile olan ilişkisi incelenmiş ve alınan önleyici davranışların ve yaşam kalitesi düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Bu amaçla mevcut çalışma, nicel araştırma türlerinden kesitsel ve korelasyonel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Kesitsel araştırma deseni bir konuya dair tek seferde verinin toplanarak incelenmesidir. Korelasyonel araştırma deseni ise değişkenler arası değişimlerin derecesini ve yönünü belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Fraenkel, Wallen, Hyun, 2011).

Örneklem

Haziran 2020 itibariyle toplam 1456 katılımcı bu çalışmaya çevrimiçi ortamda katılım sağlamıştır. Yüz kırk sekiz katılımcı çalışmanın birçok maddesini doldurmadığından bu bireylerin verileri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışma geriye kalan 1308 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya 695 (%53.1) kadın ve 548 (%41.9) erkek katılım sağlamıştır ve 65 (%5) kişi de çalışmada cinsiyet bilgisini bildirmemiştir. Çalışmaya katılanların yaş ortalamasının 33.00 (18-64 yaş aralığı) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu üniversite öğrencisi veya mezunu olduğunu (731 kişi %55.9), 270'i lisansüstü eğitime sahip olduğunu (%20.6), 221'i (%16.9) lise ve daha düşük bir eğitim düzeyine sahip olduğunu, 86'sı ise (%6.6) yüksek okul mezunu veya yüksek okul öğrencisi olduğunu bildirmişlerdir. Katılımcıların %83.6'sı (n=1093) herhangi bir hastalığının olmadığını, %16.4'ü (n=209) ise bir hastalığı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 640'ı (%48.9) evli olduğunu, 587'si (%44.9) hiç evlenmediğini, 52'si (% 4) boşanmış olduğunu, 24'ü (%1.8) biriyle birlikte yaşadığını ve 5'i (% .4) eşinin yaşamadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların 336'sının (%25.7) Güneydoğu Anadolu, 329'unun (%25.2) Marmara, 144'ünün (%11) Akdeniz, 126'sının (%9.6) Ege, 125'inin (%9.6) Doğu Anadolu, 124'ünün (%9.5) Karadeniz ve 123'ünün (%9.4) İç Anadolu bölgelerinden bu çalışmaya katılım sağladığı görülmektedir. Katılımcıların sosyoekonomik düzey ortalamalarının 5'li skala üzerinden 3.06 olduğu (M = 3.06, SD = 1.95) tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Demografik bilgi formu. Demografik bilgi formu araştırmacılar tarafından katılımcılara ait beş alanda bilgi toplanması amacıyla hazırlanmıştır. Bu formda katılımcıların bazı demografik bilgilerine (yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey, yaşanan coğrafi bölge) ve COVID-19 pandemisine karşı önleyici davranışları uygulama miktarına dair sorular sorulmuştur. Sosyoekonomik düzey için beşli derecelendirme ölçeğindeki (1: Çok düşük, 2: Düşük 3: Orta, 4: İyi, 5: Çok iyi) düzen, üçlü kategorilere dönüştürülmüştür. Yeni düzenlemede, 1 ve 2 derecelendirmeyi işaretleyenler "Düşük", 3'ü işaretleyenler "Orta" ve 4 ve 5 seçeneğini işaretleyenler ise "yüksek" sosyo-ekonomik düzey olarak yeniden kategorilendirilerek analize dahil edilmiştir. Yeni oluşturulmuş kategoride düşük, orta ve yüksek olarak üçlü kategori kullanılmıştır. Bunun iki temel nedeni vardır. İlki, 5'li derecelendirmede sayı farkının çok olması ve ikincisi ise tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) uygulanmasında üçlü derecelendirmenin daha kolay karşılaştırılabilir olmasıdır.

Önleyici davranışlar anketi. COVID-19 pandemisine yönelik önleyici davranışların uygulanma düzeyinin belirlenmesini amaçlayan beş farklı davranışa yönelik beş soru oluşturulmuştur. Bu sorular pandemi süresince alanda çalışan bilim insanlarının (örn., Greenhalgh, Schmid, Cypionka, Bassler ve

Gruer, 2020) ve resmi otoritelerin (örn., World Health Organization, 2020a) ifade ettikleri tedbirler temel alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada COVID-19 pandemisinden korunmak için uygulanan tedbirlere dair sorular şu şekildedir: 1) Koronavirüsten dolayı ellerimi yıkıyorum (1-Hiç yıkamıyorum; 5-Çok sıklıkla yıkıyorum), 2) Koronavirüsten dolayı evden çıkmıyorum (1-Hiç çıkmıyorum; 5-Daha sık dışarı çıkıyorum), 3) Koronavirüsten dolayı sosyal ortamlarda bulunmamaya çalışıyorum (1-Hiç bulunmuyorum; 5-Çok sık bulunuyorum), 4) Koronavirüsten dolayı insanlarla temastan kaçınıyorum (1-Hiç Kaçınmıyorum; 5-Çok kaçınıyorum), ve 5) Dışarı çıktığımda eldiven/maske gibi koruyucu önlemler alıyorum (1-Hiç almıyorum; 5-Tüm önlemleri alıyorum). Çalışmanın ikinci ve üçüncü sorularında yüksek puan olumsuz anlam içerdiğinden bu sorulara verilen yanıtlar ters kodlanarak analize dâhil edilmiştir. Sonuç olarak tüm maddelerde alınan yüksek puan yüksek düzeyde önleyici davranış sergilendiği anlamına gelmektedir. Önleyici davranışlara dair sorular hazırlanırken her bir sorunun ayrı birer madde şeklinde kullanılması hedeflendiğinden soruların geçerlik ve güvenilirlik değerlerine bakılmamıştır. Oluşturulan soruların her biri kendi başına önleyici davranış olarak veri analizine dâhil edilmiştir (maddeler arası ilişki için Tablo 3'e bakınız). Önleyici davranış sorularının cevap formu 5'li Likert tipi şeklinde ve sürekli değişken olması hedeflenerek hazırlanmıştır. Dolayısıyla, oluşturulan önleyici davranışlara dair sorular standardize edilmiş bir ölçek olarak değil, her bir maddesi kendi başına analiz edilen birer bağımsız değişken şeklinde, başka bir ifadeyle, önleyici davranış maddelerinin toplam puanı alınmadan her bir madde kendi başına bir puan türü olarak analize dâhil edilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Değerlendirme Ölçeği-Kısa Form. Bu ölçek farklı şartlar altında yaşayan bireylerin yaşam kalitesini, bireylerin kendi algıları yoluyla ölçmek amacıyla geliştirilmiştir (WHOQOL Group, 1995). Bireylerden yaşam kalitelerini, son iki haftadaki yaşantılarını göz önünde bulundurarak değerlendirmeleri istenmektedir. Ölçeğin iki versiyonu bulunmaktadır. İlki 100 sorudan oluşan uzun form, diğeri ise önceleri 26 maddeden oluşan ancak daha sonra bir madde daha eklenerek toplamda 27 maddeden oluşan kısa formdur. Cevap formu Likert tipi olup 1-5 aralığında puanlanmaktadır. Maddelerde ters puanlama yoktur ve yüksek puan yüksek düzeyde yaşam kalitesini göstermektedir. Ayrıca alınan ham puanlar yüzdelik düzeye dönüştürülerek hastalıklı ve sağlıklı bireylerin yaşam kalitesi düzeyleri arasında karşılaştırma yapılabilmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Eser ve diğerleri (1999) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek beş alt boyuttan ve 26 sorudan oluşmaktadır. Bunlar genel sağlık (iki soru), fiziksel sağlık (yedi soru), psikolojik sağlık (altı soru), sosyal ilişki (üç soru) ve çevre (sekiz soru) alt boyutlarıdır. Bu çalışmada yaşam kalitesi ölçeğinin iç tutarlılık değeri oldukça yüksek bulunmuştur ($\alpha=.89$). Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılıklarının ise kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Alt boyutların Alpha değerlerinin .66 ile .87 arasında değiştiği tespit edilmiştir.

İşlem

Çalışmaya başlamadan önce gerekli etik kurulu kararı (No: 11.04.2020-34233153-050.04.04) alınmış ve katılımcılardan internet üzerinden veri toplanmaya başlanmıştır. Çalışmanın verileri sosyal medya üzerinden uygun örneklem yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmacılar, anket bağlantısını kendi sosyal medya hesaplarında paylaşmış, yine kendi sosyal medya uygulamaları aracılığıyla doğrudan ileti gönderme seçeneğini kullanarak ulaşabildikleri kişilere göndermişlerdir. Araştırmacıların etkileşimde bulunduğu kişilerin de kendi sosyal medya uygulamaları aracılığıyla anket bağlantısını ulaşabildikleri kişilerle paylaşmaları istenmiştir. Çalışmaya katılanlar için giriş bölümünde çalışmanın amacı, çalışmada karşılaşılabilecek soruların bağlamı, çalışmanın ortalama kaç dakika süreceği ve çalışmaya kimlerin katılabileceği konusunda bilgi verilmiş ve çalışma sonuçlandırıldığında sosyal medya üzerinden yayın bağlantısının paylaşılacağı duyurulmuştur. Çalışmada kimlik bilgilerini açığa çıkarabilecek hiçbir soru sorulmamış ve önleyici davranışlar kısmı dışında demografik bilgi formunun doldurulması zorunlu tutulmamıştır.

Bu çalışmaya katılım sağlanması ve katılımcıların verilerinin çalışmaya dâhil edilmesi için bazı ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler katılımcıların 18 yaşın üstünde ve çalışmaya katılım için gönüllü olması; 2) çalışmada her bir coğrafi bölgeden en az 100 kişiye ulaşılması; 3) bağımlı değişken olan yaşam kalitesi değerlendirme ölçeğinin tüm maddelerinin doldurulması ve 4) verilerin toplandığı dönemde katılımcıların Türkiye'de yaşaması olarak belirlenmiştir. Söz konusu koşullara uymayan 144 katılımcıya ait veriler analize dâhil edilmemiştir.

Araştırmada analizlerin ilk aşamasında yaşam kalitesi ölçeğinin ve önleyici davranışlara dair soruların normallik dağılımlarına bakılmıştır. Normallik değerleri için basıklık ve çarpıklık (Kurtosis and Skewness) değerleri esas alınmıştır. Değerlerin büyük bir çoğunluğunun ± 1 arasında olduğu görülürken, “el yıkama”, “sosyal ortamlardan uzak durma” ve “sosyal etkileşimden çekilme” anket sorularının çarpıklık değerleri ile “sosyal ortamlardan uzak durma” ve “maske/eldiven kullanımı” basıklık değerlerinin ± 1 değerlerini geçtiği görülmüştür. Bu değerlerin de ± 1.5 arasında olduğu tespit edildiğinden normallik ölçütlerini sağladığı kabul edilmiştir (Kim, 2013; Tabachnick ve Fidel, 2013).

Araştırmanın analizinde sürekli değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson korelasyon katsayısı, cinsiyetler arası farkların analizi için bağımsız gruplararası *t* testi, yaş, sosyoekonomik düzey ve coğrafi bölgeler arası farkların tespit edilmesi için de Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Buna ek olarak, ANOVA ve *t* test sonuçlarında etki büyüklükleri için Cohen (1988) ve Hattie (2009) değerleri temel alınarak değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın üçüncü sorusuna cevap bulmak için çoklu regresyon uygulanmıştır. Çoklu regresyon ‘enter’ yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın ilk hipotezi kapsamında katılımcılar arasında önleyici davranışları uygulama düzeyi ve yaşam kalitesinin, cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey ve yaşanılan bölgeye göre farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır. Çalışmada yaş değişkeninin önleyici davranışları uygulama düzeyiyle ve yaşam kalitesi düzeyiyle herhangi bir ilişkinin bulunmamasından dolayı çalışma sonuçları paylaşılmamıştır.

Çalışmada kadın ve erkek katılımcılar arasında önleyici davranışları uygulama düzeyleri ve yaşam kaliteleri bakımından anlamlı farkların olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan analizin bulguları Tablo 1’de verilmiştir. Yaşam kalitesinin cinsiyetler arası farkına bakıldığında, kadınların yaşam kalitesi yüzdelik puan ortalamalarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Önleyici davranışlara bakıldığında; el yıkama davranışı dışında diğer tüm önleyici davranışları uygulamada kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Tüm önleyici davranışlarda kadınların erkeklere kıyasla daha fazla önleyici davranış gerçekleştirdiği görülmektedir.

Tablo 1. Cinsiyete göre Önleyici Davranışları Uygulama Düzeyine ve Yaşam Kalitesine İlişkin Bağımsız Grup *t* Testi Sonuçları

Önleyici Davranışlar	Cinsiyet	N	X	SS	Sh _x	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>	<i>d</i>
El Yıkama	Kadın	691	4.53	0.75	.028	1.93	1226	.054	.11
	Erkek	537	4.44	0.77	.033				
Evde Kalma	Kadın	693	4.09	0.84	.032	6.28	1109.15	.000***	.38
	Erkek	547	3.76	0.94	.040				
Sosyal Ortamdan Uzak Durmak	Kadın	695	4.52	0.80	.030	6.84	1004.68	.000***	.43
	Erkek	548	4.15	1.04	.045				
Sosyal Etkileşimden Çekilme	Kadın	695	4.29	1.07	.041	3.11	1241	.002**	.18
	Erkek	548	4.10	1.05	.045				
Maske/Eldiven Kullanımı	Kadın	693	2.82	1.47	.056	3.29	1238	.001**	.19
	Erkek	547	2.54	1.42	.061				
Yaşam Kalitesi	Kadın	695	57.78	11.81	.447	3.93	1241	.000***	.22
	Erkek	548	54.82	14.77	.631				

*p < .05; **p < .01; *** *p* < .001

Ayrıca, Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların yaşam kaliteleri arasında sosyoekonomik düzeye göre anlamlı farklar bulunmaktadır. Gomes Howell test sonuçlarına göre, düşük, orta ve yüksek sosyoekonomik düzeydeki katılımcılar arasındaki tüm grupların yaşam kaliteleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ($p < .001$). Düşük sosyoekonomik düzeydeki katılımcıların yaşam kaliteleri en düşük düzeyde iken ($N = 208, X = 48.50, SS = 14.00$), orta düzeydeki katılımcıların yaşam kalitesi orta düzeyde ($N = 685, X = 55.81, SS = 11.42$) ve yüksek sosyoekonomik düzeydeki katılımcıların yaşam kaliteleri ise oldukça yüksek düzeydedir ($N = 410, X = 61.90, SS = 13.10$).

Tablo 2. Sosyoekonomik Düzeye ve Yaşanılan Coğrafi Bölgelere göre Önleyici Davranışların Uygulanma Düzeyine ve Yaşam Kalitesine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Değişkenler			Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
Sosyoekonomik Düzey	Yaşam Kalitesi	Gruplar Arası	25603.906	2	12801.953	83.240	.000***	.113
		Gruplar İçi	199933.817	1300	153.795			
		Toplam	225537.723	1302				
Yaşanılan Coğrafi Bölge	Evde Kalma	Gruplar arası	34.30	6	5.717	7.250	.000***	.032
		Gruplar içi	1022.79	1297	.789		.000***	
		Toplam	1057.09	1303				
Yaşanılan Coğrafi Bölge	Maske/Eldiven Kullanımı	Gruplar arası	139.37	6	23.229	11.603	.000***	.051
		Gruplar içi	2596.59	1297	2.002			
		Toplam	2735.97	1303				
Yaşanılan Coğrafi Bölge	Yaşam Kalitesi	Gruplar Arası	13256.806	6	2209.468	13.381	.000***	.058
		Gruplar İçi	214654.518	1300	165.119			
		Toplam	227911.325	1306				

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$. **NOT:** Tabloya sadece ilişki olan değişkenler dahil edilmiştir.

Tablo 2’de son olarak, katılımcıların genel yaşam kalitesi düzeyinin yaşanılan coğrafi bölgelere göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Çoklu karşılaştırmalı (post-hoc) test sonucuna göre, Marmara Bölgesi’nde yaşayanların yaşam kalitesi düzeyleri ($N = 329, X = 60.28, SS = 10.41$), Ege ($N = 126, X = 50.54, SS = 16.49$), Doğu Anadolu ($N = 125, X = 51.63, SS = 15.18$) ($p < .000$), İç Anadolu ($N = 124, X = 54.20, SS = 14.70$) ($p = .001$) ve Güneydoğu Anadolu ($N = 336, X = 56.52, SS = 13.21$) ($p = .003$) Bölgeleri’nde yaşayanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Ege Bölgesinde yaşayanların yaşam kaliteleri ($N = 126, X = 50.54, SS = 16.49$), Akdeniz ($N = 144, X = 58.00, SS = 13.96$) ($p = .002$), Karadeniz ($N = 124, X = 56.47, SS = 13.80$) ($p = .036$) ve Güneydoğu Anadolu ($N = 336, M = 56.52, SS = 13.21$) ($p = .001$) bölgelerinde yaşayanlardan anlamlı oranda daha düşük bulunmuştur. Doğu Anadolu’da yaşayanların yaşam kaliteleri de, Güneydoğu ($p = .005$) ve Akdeniz ($p = .008$) Bölgelerinde yaşayanların yaşam kalitelerinden anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Bu bulgulara göre, en yüksek yaşam kalitesi Marmara Bölgesi’nde, en düşük yaşam kalitesi ise Ege Bölgesi’nde tespit edilmiştir.

Önleyici davranışların coğrafi bölgelere göre uygulanma düzeyine bakıldığında Ege Bölgesi’nde yaşayanların ($N = 124, X = 4.29, SS = .87$), Marmara Bölgesi’nde ($N = 329, X = 3.83, SS = .88$), Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ($N = 339, X = 3.78, SS = .96$) ($p < .000$) ve Karadeniz Bölgesi’nde ($N = 124, X = 3.94, SS = .93$) ($p = .043$) yaşayanlardan anlamlı düzeyde daha fazla evde kaldıkları bulunmuştur. İç Anadolu Bölgesi’nde yaşayanların ise ($N = 123, X = 4.15, SS = .80$), Marmara ($p < .001$) ve Güneydoğu Anadolu ($p < .004$) Bölgelerinde yaşayanlardan daha fazla evde kaldıkları görülmektedir. Bu sonuca göre, sosyal ortamdan uzak durma önleyici davranışında, bölgeler arası anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buna karşın, maske/eldiven kullanımının bölgelere göre farklılığına bakıldığında, İç Anadolu Bölgesi’nde ($X = 3.15, SS = 1.41$) yaşayanlar en yüksek düzeyde

maske/eldiven kullanırken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ($X = 2.18$, $SS = 1.38$) yaşayanlar ise en az düzeyde kullanmıştır. Bu farkın istatistiki açıdan anlamlı olduğu görülmektedir ($p < .001$). Maske/eldiven kullanımında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanların diğer tüm bölgelerde yaşayanlara nazaran anlamlı düzeyde daha düşük bir kullanıma sahip olduğu görülmekte iken diğer bölgelerde yaşayanlar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark yoktur.

Tablo 3. Önleyici Davranışlar ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki

Değişkenler	X	SS	1	2	3	4	5	6	6.1	6.2	6.3	6.4
1. El Yıkama	4.49	0.76	1									
2. Evde Kalma	3.94	0.90	.06*	1								
3. Sosyal Ortamdan Uzak Durma	4.36	0.93	.14**	.37**	1							
4. Sosyal Etkileşimden Çekilme	4.20	1.06	.29**	.20**	.24**	1						
5. Maske/Eldiven Kullanma	2.69	1.45	.09**	.29**	.16**	.24**	1					
6. Yaşam Kalitesi	56.51	13.21	.08**	-.15**	.06*	.01	-.133**	1				
6.1. Genel Sağlık	37.14	12.82	.04	-.11**	.04	-.02	-.102**	.70**	1			
6.2. Fiziksel Sağlık	53.05	12.90	.05	-.15**	-.01	-.00	-.113**	.80**	.47**	1		
6.3. Psikolojik	61.01	14.61	.11**	-.16**	.04	.06*	-.098**	.86**	.55**	.63**	1	
6.4. Sosyal İlişki	57.18	21.32	.09**	-.15**	.03	.00	-.113**	.79**	.47**	.57**	.66**	1
6.5. Çevre	57.90	19.14	.05	-.10**	.10**	.00	-.14**	.91**	.62**	.60**	.68**	.65**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Çalışmanın ikinci hipotezinde önleyici davranışlar ile yaşam kalitesinin boyutları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü üzere, sosyal ortamdan uzak durma önleyici davranışı hariç diğer tüm önleyici davranışlar (el yıkama, evde kalma, sosyal etkileşimden çekilme, sosyal ortamlardan uzak durma ve maske/eldiven kullanımı) birbiriyle anlamlı düzeyde ilişkilidir. Lakin bu ilişki istatistiksel anlamda zayıftır ($r = .30$ 'un altındadır). Yaşam kalitesi ve önleyici davranışlar arasındaki ilişkiye bakıldığında el yıkama ile genel yaşam kalitesi arasında pozitif korelasyon olsa da, el yıkama ile yaşam kalitesinin alt boyutları arasındaki korelasyona bakıldığında genel sağlık, fiziksel sağlık ve çevre ile anlamlı bir korelasyonun olmadığı, psikolojik ve sosyal ilişkiler ile pozitif bir korelasyon olduğu görülmektedir. Evde kalma önleyici davranışı ile yaşam kalitesi ve tüm alt boyutları arasında anlamlı negatif bir korelasyon vardır. Yani katılımcıların evde kalma davranışı arttıkça, yaşam kaliteleri düşmekte veya yaşam kalitesi düzeyi düşük bireylerin evde kalma davranışı yüksek düzeyde olabilmektedir. Bir diğer bulgu ise maske/eldiven kullanımı ile yaşam kalitesi arasında anlamlı negatif bir korelasyonun olmasıdır. Maske/eldiven kullanımı arttıkça yaşam kalitesinde düşüş ya da yaşam kalitesinde düşüş olduğu durumlarda maske/eldiven kullanımında artış olduğu bulunmuştur.

Tablo 4. Yaşam Kalitesini Yordayan Değişkenler ve Analizlerin Çoklu Bağlantılılıkları

Değişkenler	<i>X</i>	<i>SS</i>	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Tol.</i>	<i>VIF</i>
El Yıkama	4.49	0.76	1.28	0.49	0.07	2.61	.009**	.911	1.098
Evde Kalma	3.93	0.90	-2.45	0.45	-0.17	-5.51	.000***	.795	1.257
Sosyal Ortamdan Uzak Durma	4.37	0.91	1.76	0.43	0.12	4.07	.000***	.815	1.226
Sosyal Etkileşimden Çekilme	4.21	1.06	0.25	0.37	0.02	0.67	.504	.834	1.200
Maske/Eldiven Kullanımı	2.68	1.45	-1.00	0.26	-0.11	-3.79	.000**	.881	1.135

$F_{(6, 1281)} = 13.56, p < .001 R^2 = .05, Adj R = .05$

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Araştırmanın üçüncü hipotezinde önleyici davranışların yaşam kalitesini yordama düzeyini incelemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analiz sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur. Tablo 4'te görüldüğü üzere el yıkama, evde kalma, sosyal etkileşimden çekilme, sosyal ortamlardan uzak durma ve maske/eldiven kullanımı değişkenlerinden oluşan model, yaşam kalitesini anlamlı düzeyde yordamaktadır ($F_{(5,12816)} = 11.79, p < .001$). İlgili değişkenlere tek tek bakıldığında, sosyal etkileşimden çekilme hariç diğer tüm değişkenlerin yaşam kalitesini yordamakta olduğu görülmektedir. Bunlar arasında el yıkama ve sosyal ortamlardan uzak durma, yaşam kalitesini pozitif yordarken, evde kalma ve maske/eldiven kullanımı yaşam kalitesini negatif olarak yordamaktadır.

Tartışma

Bu çalışmada COVID-19 pandemisinin Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde yaşayan katılımcılar arasında (1) yaşam kalitesi ve pandemiye karşı önleyici davranışların uygulanma düzeyinde cinsiyet, sosyoekonomik statü ve coğrafi bölgenin rolü, (2) yaşam kalitesi ve önleyici davranışlar arasındaki ilişkiler ve (3) önleyici davranışların yaşam kalitesini yordama düzeyi incelenmiştir. Katılımcılardan veri toplanırken kendilerinden COVID-19 pandemisi dönemine denk gelen son iki hafta üzerine odaklanmaları istenmiştir.

Araştırmanın ilk hipotezi olan “her bir önleyici davranışın (el yıkama, evde kalma, sosyal ortamdan uzak durma, sosyal etkileşimden çekilme, maske/eldiven kullanımı) uygulanma düzeyi ve bireylerin yaşam kalitesinde katılımcıların cinsiyeti, sosyoekonomik düzeyi ve yaşadıkları coğrafi bölge bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklar vardır” hipotezinin test edilmesi sonucunda, hipotez kısmi olarak karşılanmıştır. Yaşam kalitesinin cinsiyetler arası farkına bakıldığında, kadınların yaşam kalitesi yüzdelik puan ortalamalarının, tüm yaşam kalitesi alanlarında erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın sonuçları Avrupa'nın farklı ülkelerinden oluşan bir örneklemde yetişkin erkekler arasında fiziksel ve duygusal iyi oluş ile benlik algısı düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu gösteren çalışma ile örtüşmemektedir (Bisegger vd., 2005). Özellikle kültürel farklılıkların ve pandemi döneminde yaşanan koşulların cinsiyetler arasında farklı yaşam kalitesi algısına yol açabileceği düşünülebilir. Pandemi döneminde sokak kısıtlamalarının yaşandığı döneme denk gelen söz konusu farkın sebeplerinden birinin, erkek bireylerin ev dışında, kadın bireylerin ise ev içinde sosyalleşmeye dair öğrenmelerinin etkisinin olabileceği değerlendirilebilir. Bu durumun kadınların ataerkil toplumlarda sosyalleştirilme yöntemlerine ve kendilerinden beklenen “hassasiyet” ve “evde kalma” gibi roller ile ilişkili olabileceği ifade edilebilir (Genç, Şener, Karabacak ve Üçok, 2011).

Düşük, orta ve yüksek sosyoekonomik düzeye sahip bireyler arasında farklı yaşam kalitesi düzeylerine rastlanmıştır. Sosyoekonomik güç, bireylere fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel iyi oluşa dair çeşitli imkânlar tanımakta ve bu imkânların kullanılması da yaşam kalitesi üzerinde olumlu etki bırakabilmektedir. Alan yazında yaşam kalitesinin sosyoekonomik düzey ile doğru bir orantıya sahip olduğuna yönelik çok sayıda çalışma mevcuttur. Söz konusu ilişki, daha önce gerçekleştirilmiş araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Twardzik ve diğerleri (2019) hastalığa yakalanma riski bulunan ve sosyoekonomik düzeyi yüksek bireylerin, nitelikli yaşam koşullarına bağlı olarak yüksek yaşam kalitesi algıladıklarını bildirmiştir. Benzer şekilde Von Rueden ve diğerleri (2006) da, eğitim düzeyi yüksek bireyler arasında sahip olunan bilgiye erişim ve bilgiyi kullanabilme becerisinin, risk

dönemlerinde yaşam kalitesi algılarını yüksek düzeyde tutabildiğini ifade etmiştir. Yaşam kalitesinin bilinen değişkenleri arasında yer alan sosyoekonomik statünün (Von Rueden vd., 2006), özellikle kamu sağlığı riski taşıyan dönemlerde bireylerin yaşam kalitelerine yönelik risklerle mücadele etmeleri için kendilerine destekleyici sosyal ve kişisel mekanizmalar sağladığı bilinmektedir. Söz konusu pandemi döneminde sosyoekonomik açıdan yüksek düzeye sahip bireylerin, sağlık hizmetlerine daha kolay erişebilmeye ve olası sağlık sorunlarıyla mücadele etmeye dair yeterli kaynağa sahip olması ve sosyal ve çevresel açılardan daha fazla destek alması, yaşam kalitelerine olumlu düzeyde etki etmiş olabilir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre farklı bölgelerde yaşayan bireylerin yaşam kalitelerinde farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu bulgulara göre yaşam kalitesi en yüksek olan bölge Marmara Bölgesi, en düşük bölge ise Ege Bölgesi olmuştur. Ülke içinde bölgeler arası yaşam kalitesi düzeyleri arasındaki fark beklenen bir durum olup; başka araştırmalarda da benzer sonuçlar gözlenmiştir (örn., Chavanon vd., 2017). Bu araştırmada ortaya çıkan bölgesel farkların olası çok sayıda sebebi arasında; bölgeler arasında katılımcı sayısının farklı oluşu, COVID-19 pandemisinin algılanan tehdit düzeyi, bölgelerin değişen yaşam biçimleri ve kültürel yapıları ile bireysel psikolojik değişkenlerin (kişilik vb.) etkisi gibi faktörlerin olabileceği düşünülmektedir. Örneğin sosyoekonomik düzeyi en yüksek bölge olan Marmara Bölgesi'nin (Albayrak, Kalaycı, ve Karataş, 2004), bu çalışmada en yüksek yaşam kalitesi düzeyine sahip olması anlaşılır bir durum iken, sosyoekonomik göstergeler açısından ikinci sırada yer alan Ege Bölgesi'nin (Albayrak vd., 2004) yaşam kalitesi en düşük bölge olması üstte sıralanan unsurlar ile ilişkili olabilir.

Kadınlar ve erkekler arasında önleyici davranışlara bakıldığında el yıkama davranışı dışında tüm önleyici davranışları kadınlar, erkeklerden daha fazla uyguladığı görülmektedir. Bu sonuç, Ibuka ve diğerleri (2010) tarafından Amerikalı bir örneklem ile gerçekleştirilen çalışmada H1N1 salgınına karşı koruyucu madde kullanma ve salgın hakkında bilgilendirme gibi önleyici davranışların kadınlar tarafından erkeklere göre daha sık uygulandığı sonucu ile paralellik içermektedir. Benzer şekilde bu sonuç, Bish ve Michie (2010) tarafından da belirtildiği gibi kadınlar arasında salgın riskinin yüksek düzeyde algılanmış, koruyucu madde kullanımının ve salgın hakkında bilgilendirme eğiliminin artmış olabileceğinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bunun diğer bir nedeni sosyal rol teorisindeki bulgularla açıklanabilir. Bu teoriye göre, kadınların kurallara daha fazla uyması beklenilmektedir. (Eagly ve Wood, 2016). Bu durum erkek ve kadınların toplum tarafından beklenen rolleri ve davranışları sergilemesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla pandemi sürecinde kadınların daha fazla önleyici davranışlarda bulunması olası kabul edilebilir.

Farklı coğrafi bölgeler arasında önleyici davranışların uygulama düzeyine bakıldığında evde en fazla kalan bölgenin Ege Bölgesi, en az kalan bölgenin ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmasının bölgelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim söz konusu düzeyin Ege Bölgesi'nde yüksek olmasının, evde kalınması durumunda Güneydoğu Anadolu olmak üzere diğer bölgeler kadar ekonomik bir kayıp oluşturmayacağı ile ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir (Albayrak vd., 2004). Bölgeler arasında anlamlı farkın görüldüğü bir diğer önleyici davranış da maske/eldiven kullanımınıdır. Maske/eldiven kullanımına bakıldığında İç Anadolu Bölgesi'nde yaşayanlar en yüksek maske/eldiven kullanımına sahip iken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanlar ise en az kullanıma sahiptir. Bu sonuçların, benzer şekilde, sosyoekonomik düzey farklılıklarının sağladığı maske/eldivene erişim kolaylığı ve imkânı başta olmak üzere pandeminin algılanan risk düzeyi ve toplumsal davranış örüntüleri gibi unsurlar ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu farkların bölgeler arası sosyoekonomik düzey, kırsallık ve kentsellik açısından yaşam stili, çekirdek ve geniş aile yapıları ve eğitim düzeyi gibi değişkenlerden etkilenmiş olabileceği de öngörülmektedir (Lukšik ve Hargašová, 2018).

Çalışmada ikinci olarak, "Yaşam kalitesinin boyutları ve COVID-19'a karşı uygulanan önleyici davranışlar arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunmaktadır" hipotezi test edilmiştir. Genel olarak katılımcıların sıklıkla ellerini yıkadığı, evde kaldığı, sosyal ortamlardan uzak kaldığı ve etkileşim içine girmediği anlaşılmaktadır. COVID-19'un yaşamsal risk taşıyan bir hastalık olması (Rothan ve Byrareddy, 2020), bu durumun dünya genelinde farkında olunması ve tüm otoritelerin tedbirlere yönelik uyarı yapmasının bu tedbirlerin sıklıkla alınmasını sağladığı söylenebilir.

Katılımcılara yaşam kalitelerini, son iki haftada pandemiye dair yaşantılarını göz önünde bulundurarak değerlendirmeleri istendikten sonra WHOQOL-BREF ölçeğinden alınan puanlar, Türkiye'den örneklemin yer aldığı ve aynı ölçeğin kullanıldığı çalışma sonuçları ile kıyaslandığında, Eser ve diğerlerinin (1999) yaptığı araştırma bulgularındaki hasta örneklemin ile benzer puanlara sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel boyutlardaki yaşam kalitesi düzeylerinin (yaşam kalitesi düzeylerini belirlemek için kullanılan WHOQOL-BREF TR ölçek normlarına göre) düşük olduğu, Eser ve diğerleri (1999) tarafından yapılan araştırmada sağlıklı ve hasta katılımcıların fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel yaşam kalitesi düzeyleriyle kıyaslandığında hastalık belirten düzey ile denk olduğu söylenebilir. Ayrıca bu çalışmada örneklemin toplam yaşam kalitesi düzeyi ($M=56.51$, $SD=13.21$), Dogramaci, Havlucu, Inandi ve Balkrishnan (2009) tarafından melanom tanısı almış hastalarla yapılan çalışmadaki düzeyden ($M=54.80$, $SD=9.8$) kısmen daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuç, mevcut araştırmadaki katılımcıların % 83.6'sının herhangi bir hastalık tanısı almadığını belirttiği bir durumda, mevcut pandeminin yaşam kalitesine ne düzeyde olumsuz etki ettiğini göstermektedir. Ayrıca, Yang ve Chu (2018) tarafından ifade edildiği şekilde, bireylerin yaşam kalitesi düzeyinin aniden ortaya çıkan ve insanların hayatını tehdit eden olaylardan olumsuz yönde etkilendiği görüşü ile oldukça uyumludur.

Çalışmada önleyici davranışlar ile yaşam kalitesi arasında anlamlı ilişkilere rastlanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın ikinci hipotezi karşılanmıştır. Bu ilişkilere bakıldığında el yıkamanın yaşam kalitesi ile olumlu ilişkisinin, söz konusu davranışın hastalık belirtilerini yok etme açısından sağladığı rahatlık ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Benzer şekilde yaşam kalitesi yüksek bireylerde pandemiden korunma adına genel hijyen ve temizlik davranışlarının uygulanmasına daha yüksek düzeyde dikkat edilebileceği de düşünülmektedir. Nitekim yaşam kalitesi ve hastalığa karşı hijyen sağlama arasındaki ilişkileri inceleyen benzer çalışmalar (örn., Williams vd., 1998), söz konusu davranışların yaşam kalitesi ile olumlu düzeyde ilişkili olabileceği de iddia etmektedir. Williams ve diğerleri (1998), hastalığa karşı genel hijyen kurallarına uyulduğu ve özellikle su ile temizleme davranışlarının sergilendiği durumların yaşam kalitesi düzeyi daha yüksek bireyler arasında daha yüksek oranda gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Çalışmada evde kalma durumunun, toplam yaşam kalitesi ve yaşam kalitesinin tüm alt boyutlarıyla negatif ilişkili olmasının karantina koşullarının fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel anlamda birey üzerinde olumsuz bir etki bırakması sonucuyla ilişkili olduğu ifade edilebilir (Dorfan ve Woody, 2011). Benzer şekilde yaşam kalitesi düzeyleri daha düşük bireylerin evde kalma eğilimlerinin yüksek olmasının, yaşam kalitesinin önemli boyutları arasında yer alan çevresel etkileşim, sosyalleşme, genel sağlık ve psikolojik iyi oluşa dair düşük düzey ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim söz konusu alanlarda yaşam memnuniyeti düşük bireylerin insanlardan ayrışma eğiliminin yüksek olabileceği düşünülmektedir. Aslında evde kalma durumunun zorunlu karantina koşulları altında gerçekleştiği durumlarda bireyler arasında yorgunluk hissi, stres, insanlardan ayrışma arzusu, çalışmaya isteksizlik ve düşük iş performansı ile mide bulantısı gibi sonuçlara neden olabileceği, söz konusu sonuçların da kişilerin yaşam doyumlarını ve memnuniyetini olumsuz düzeyde etkileyebileceği Brooks ve diğerleri (2020) tarafından konuya ilişkin 3166 çalışmanın değerlendirilmesi sonucunda ortaya konmuştur. Dolayısıyla mevcut çalışmada pandemi sürecinde evde kalmanın oluşturduğu olumsuz psikolojik, bedensel ve sosyal sonuçların da katılımcılar arasında düşük düzeyde yaşam kalitesi ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada maske/eldiven kullanımı ile yaşam kalitesi arasında olumsuz bir ilişki bulunmuştur. Bunun nedeni olarak, maske/eldiven kullanımının bireylerin normalde günlük hayatta alışkın oldukları rahatlığı büyük bir ölçüde kısıtlaması gösterilebilir. Öte yandan maske/eldiven kullanımı bireylerin sürekli bir risk algısına sahip olmalarına da yol açacağından yaşam kalitesi düzeylerini olumsuz yönde etkilemiş olabilir. Çalışmada elde edilen bu bulgu, Wang ve diğerleri (2020) tarafından Çin'de COVID-19 pandemisi döneminde gerçekleştirilen çalışmada maske kullanımının bireyler arasında güven ve rahatlık hissi oluşturarak olumlu psikolojik sonuçlara neden olduğu bulgusuyla çelişmektedir. Maske/eldiven takmanın diğer bireylerle kurulan iletişimi etkileyebileceği ve sosyalleşme sürecini sınırlandırabileceği, ayrıca rutin bireysel örüntüler içinde olmayan ve yük olarak algılanabilecek bir önleyici davranış olmasından dolayı bireylerin pandemi sürecindeki genel memnuniyet düzeyini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları el yıkama, evde kalma, sosyal ortamdan çekilme, maske/eldiven kullanımı gibi önleyici davranışların yaşam kalitesi düzeyi toplamını ve alt boyutlarını anlamlı şekilde yordadığını göstermektedir. Böylece “COVID-19’a karşı uygulanan önleyici davranışlar, yaşam kalitesini anlamlı düzeyde yordamaktadır” hipotezi istatistiksel olarak karşılanmıştır. Bireylerin pandeminin bulaşmasına karşı sergiledikleri önleyici davranışlar onların yaşam kalitesini küçük bir oran da olsa yordamaktadır. COVID-19 pandemisi süresince gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında önleyici davranışların bazılarının (örneğin, el hijyeni, maske takma vb.) bireyler arasında daha olumlu bir ruh hali oluşturduğu görülürken (Wang vd., 2020), bazılarının (örneğin, sosyal mesafeye uyma, etkileşimden uzaklaşma, bireysel karantinaya alınma vb.) ise bireylerin yaşam doyumunda düşüşe sebep olduğu görülmüştür (Brooks vd., 2020).

Bu çalışmada evde kalma ve maske/eldiven takma davranışlarının olumsuz, el yıkama ve sosyal ortamdan uzak kalma davranışlarının ise olumlu bir genel yaşam kalitesi düzeyini yordadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada bireylerin el yıkama ve sosyal ortamdan uzak kalmasının yaşam kalitelerinde yükselmeye sebep olacağı tahmin edilebilirken, evde kalma ve maske/eldiven kullanmalarındaki artışın yaşam kalitelerinde düşüşe neden olacağı öngörülebilir. Öncelikle COVID-19 döneminde sıklıkla ve uzun bir süre boyunca tekrar eden bu önleyici davranışların bireylerin genel yaşam kalitelerini olumlu veya olumsuz düzeyde etkileyebileceği düşünülmektedir.

Evde kalma davranışının sosyalleşme sürecini aksatma ve yalnızlık hissini etkinleştirme olasılığının yaşam kalitesinde bir düşüşe neden olabileceği bazı çalışmalar tarafından da ortaya konmuştur. Örneğin, Bozdağ (2021) yaptığı bir çalışmada COVID-19 sürecinde bireylerin bir kısmı evde kalma zorunluluğunu kısıtlanma, sıkılma/bunalma ve çaresizlik olarak algılayan bir kısmı ise sorumlu davranma, fırsat olarak değerlendirme ve güvende hissetme olarak algılamaktadır. Hastalık tanısı konmuş 15.500 yetişkin birey ile yapılan bir çalışmada, yalnızlık ve insanlardan ayrışma sonucunda yaşam kalitesinde anlamlı bir düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir (Musich, Wang, Hawkins, ve Yeh, 2015). Benzer şekilde COVID-19 döneminde Holmes ve diğerleri (2020) tarafından pandeminin psikolojik ve sosyal sonuçlarının incelendiği çalışmada, toplumsal izolasyonun ve yalnızlığın çok sık yaşanan bir olgu olduğu, söz konusu olgunun da bireyler arasında yaşam memnuniyetini düşürdüğü bildirilmiştir. Pandemi döneminde maske ve eldiven kullanımının da pandemiden dolayı oluşan olumsuz çevre algısı ve genel sağlık düzeyinin her an kötüleşebileceği fikri ile yakından ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir. Bireylerin genel davranış örüntülerine uymayan, solunum sınırlaması ve temas hissinde düşüklüğe neden olan maske ve eldiven kullanımının da olumsuz psikolojik ve çevresel sonuçları olabileceği, bu sonuçların da düşük yaşam kalitesine sebep olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

Bireylerin pandemi döneminde sosyal ortamdan uzak kalması kendilerinde bir güvenlik hissi oluşturarak iyi oluş düzeyleri üzerinde olumlu bir etki bırakmış olabilir (Bozdağ, 2021). Sosyal ortamlardan uzak kalınması, bireylerin evde kalma durumunun aksine, çevre ile etkileşimde bulunmalarına olanak sağlamakta, yalnızca başka bireyler ile bir araya gelmelerini önlemektedir. Dolayısıyla bireylerin başka insanlarla yüz yüze iletişim kurmasa da, ev dışına yalnız bir şekilde çıkarak çevre ile bireysel düzeyde etkileşimde bulunmuş olmasının bireyde sağlık, güvenlik hislerini etkinleştirerek iş ve yaşam kalitesine olumlu yönde bir etki yapmış etmiş olabileceği düşünülmektedir (Holmes vd., 2020). Benzer şekilde, el yıkama davranışının da bireyler arasında sağlıklı olma, el hijyeni sağlayarak virüsten kurtulma ve pandemi riskini azaltma gibi düşüncelere neden olmuş olabileceği, böylece olumlu bir yaşam kalitesi düzeyine işaret etmiş olabileceğine inanılmaktadır. Nitekim bu bulguyu doğrulayan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Ibuka ve diğerleri (2010) tarafından H1N1 salgınında özellikle el yıkama gibi hijyen sağlama davranışlarının bireyler arasında rahatlamaya ve salgın riskinin azaldığı hissine yol açtığı bildirilmiştir.

Sınırlılıklar, Öneriler ve Sonuç

Araştırmada COVID-19 sürecinde uygulanması önerilen önleyici davranışların ne sıklıkla uygulandığı, önleyici davranışlar ile yaşam kalitesinin cinsiyet, yaşanan bölge ve sosyoekonomik düzey değişkenlerine göre değişip değişmediği ve önleyici davranışlar ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin nasıl olduğu incelenmiştir. Türkiye'nin yedi bölgesinden 18 ile 65 yaş arası toplam 1308 kişiden kesitsel olarak çevirim içi veri toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, kadınların hem yaşam

kalitesi düzeyinin hem de önleyici davranış puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu, salgına karşı önleyici davranışlarda bulunmada ve yaşam kalitesinde bölgeler arasında istatistiki açıdan farkların olduğu ve önleyici davranışların yaşam kalitesini yordadığı bulunmuştur.

Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmada Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinden veri toplanmış, ulusal düzeyde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen ülkede temsil oranının artırılması için daha fazla düzeyde katılımcıyla çalışmalar gerçekleştirilebilir. Pandemi döneminde bireylerin sorulara verdiği yanıtlar, pandemi ile ilgili çalışmaya dâhil edilmeyen başka değişkenler tarafından, örneğin, süreçte işsiz kalma durumu, hastalık geçirip geçirmeme durumu gibi etmenlerde etkilenmiş olabilir. Bu sebeple, daha çok değişkenin dâhil edildiği ve pandemi dönemi sonrasındaki durumun incelendiği çalışmalara da ihtiyaç bulunmaktadır. Bu araştırma ilişki ve kesitsel bir çalışmadır. Bu süreçte algılanan yaşam kalitesi düzeyindeki değişimlerin gözlemlenmesi için boylamsal çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Bu çalışmada veriler 18 ile 64 yaş arası bireylerden toplanmış; 65 yaş üstü bireylerden veri toplanmamıştır. Mevcut pandeminin ileri yaş grubundaki bireyleri daha fazla etkilediği (ölüm riskinin artması, sosyal izolasyon ve evde kalma zorunluluğu vb.) (World Health Organization, 2020d) göz önünde bulundurulduğunda ileri yaştaki bireylerin yaşam kalitesinin daha fazla etkilenebileceği düşünülebilir. Katılımcıların yaş ortalamasının ($M=33$) olması katılımcıların büyük çoğunluğunun beliren yetişkinlik ve ilk yetişkinlik dönemindeki bireyler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mevcut pandemi durumunda ileri yaş grubundaki bireylerin yaşam kalitelerinin çalışılmasının önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın sonuçları, hem COVID-19 döneminde hem de benzer ruh sağlığı riski taşıyan olağan dışı dönemlerde hangi alanlarda ve ne tür bir psikolojik ve sosyal desteğe ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Öncelikle pandemi döneminde bireylerin düşük düzeydeki yaşam kalitelerinin beden ve ruh sağlığı açısından bir risk taşıdığı, dolayısıyla COVID-19 pandemisinin medikal sonuçlarıyla baş etmenin yanında yaşam kalitesinin birer alt boyutu olan psikolojik sağlık, toplumsal ve çevresel düzenlemelere yönelik önlemlerin de alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Zhang ve Ma, 2020). Ayrıca bireylerin, gündelik davranışlarından farklı olarak toplumdan izole olma gibi önleyici tedbirlerin alınmasını gerektiren durumlarda sosyoekonomik, çevresel ve bireysel desteklerin sunulması gerekmektedir. Bu risklerin ortadan kaldırılması ve pandemi sürecinden olumsuz etkilenen bireylerin desteklenmesi adına, medikal kuruluşların, üniversitelerin ve ruh sağlığı desteği verebilecek diğer kurumların çevrimiçi platformlar kurarak pandemiden etkilenen bireylere psikolojik danışmanlık hizmeti vermesi önerilmektedir (Greenberg, Docherty, Gnanapragasam, ve Wessely, 2020). Özetle, pandemiye ve pandeminin psikososyal sonuçlarına karşı mücadele için bireylerin yaşam kalitesi düzeylerinin artırılması adına verilebilecek hizmetlerin öneminin dikkate alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak araştırmaya katılanların genel anlamda pandemiye karşı önleyici davranışlarda buldukları, katılımcıların yaşam kalitesi düzeylerinin daha önceki Türkiye örnekleminde elde edilen sağlıklı örneklemin yaşam kalitesi düzeyine göre düşük olduğu, yaşam kalitesi ve önleyici davranışlar arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve sosyal etkileşimde bulunma önleyici davranışı hariç diğer önleyici davranışların yaşam kalitesini anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 70, İkinci yazar/Second author % 30.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

Albayrak, A. S., Kalaycı, Ş., & Karataş, A. (2004). Türkiye'de coğrafi bölgelere göre illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin temel bileşenler analiziyle incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2),101-130.

American, S. (2020, Nisan 25). WHO declares coronavirus outbreak a global health emergency. <https://www.scientificamerican.com/article/who-declares-coronavirus-outbreak-a-global-health-emergency/>

- Anderson, R. M., Hesterbeek, H., Klinkenberg, D., & Hollingsworth, T. D. (2020). How will country based mitigation measures influence the course of the COVID-19 epidemic? *The Lancet*, 395(10228), 931-934. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30567-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30567-5)
- Anssea, M., Dierick, M., Buntinkx, F., Cnockaert, P., De Smedt, J., Van Den Haute, M., & Vander Mijnsbrugge, D. (2004). High prevalence of mental disorders in primary care. *Journal of Affective Disorders*, 78, 49-55. [https://doi.org/10.1016/S0165-0327\(02\)00219-7](https://doi.org/10.1016/S0165-0327(02)00219-7)
- Batawi, S., Tarazan, N., Al-Raddadi, R., Al Qasim, E., Sindi, A., Al Johni, S., ... & Alraddadi, B.M. (2019). Quality of life reported by survivors after hospitalization for Middle East respiratory syndrome (MERS). *Health and Quality of Life Outcomes*, 17(101), 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12955-019-1165-2>
- Bisegger, C., Cloetta, B., Von Bisegger, U., Abel, T., & Ravens-Sieberer, U. (2005). Health-related quality of life: gender differences in childhood and adolescence. *Sozial-und Präventivmedizin*, 50(5), 281-291. <https://doi.org/10.1007/s00038-005-4094-2>
- Bish, A. & Michie, S. (2010). Demographic and attitudinal determinants of protective behaviours during a pandemic: A review. *British Journal of Health Psychology*, 15(4), 797-824. <https://doi.org/10.1348/135910710X485826>
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395, 9112-920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
- Bowling, A. (2005). *Ageing well: Quality of life in old age*. London: Open University Press.
- Bozdağ, F. (2021). The psychological effects of staying home due to the COVID-19 pandemic. *The Journal of General Psychology*, 148(3), 226-248. <https://doi.org/10.1080/00221309.2020.1867494>
- Bozdağ, F. (2020). Pandemi sürecinde psikolojik sağlamlık. *Turkish Studies*, 15(6), 247-257. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44890>
- Chavanon, M. L., Inkrot, S., Zelenak, C., Tahirovic, E., Stanojevic, D., Apostolovic, S., ... & Veskovc, J. (2017). Regional differences in health-related quality of life in elderly heart failure patients: results from the CIBIS-ELD trial. *Clinical Research in Cardiology*, 106(8), 645-655. <https://doi.org/10.1007/s00392-017-1101-6>
- Chen J., Wu J., Hao S., Yang M., Lu X., Chen X., & Li L. (2017). Long term outcomes in survivors of epidemic influenza a (H7N9) virus infection. *Scientific Reports*, 7(1), 17275. <https://doi.org/10.1038/s41598-017-17497-6>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd Ed.). New York: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Dogramaci, A. C., Yurtman Havlucu, D., Inandi, T., & Balkrishnan, R. (2009). Validation of a melasma quality of life questionnaire for the Turkish language: The MelasQoL-TR study. *Journal of Dermatological Treatment*, 20(2), 95-99. <https://doi.org/10.1080/09546630802287553>
- Dorfan, N. M. & Woody, S. R. (2011). Danger appraisals as prospective predictors of disgust and avoidance of contaminants. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 30(2), 105-132. <https://doi.org/10.1521/jscp.2011.30.2.105>
- Eagly, A.H. & Wood, W. (2016). Social Role Theory of Sex Differences. In A. Wong, M. Wickramasinghe, R. Hoogland, and N. A. Naples (Eds.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*.
- Eser, E., Fidaner, H., Fidaner, C., Eser, S. Y., Elbi H., & Göker E. (1999). Psychometric properties of the WHOQOL-100 and WHOQOL-BREF. *Journal of Psychiatry Psychology Psychopharmacology*, 7, 23-40.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using SPSS* (4th ed.). London: Sage.

- Genç, A., Şener, Ü., Karabacak, H., & Üçok, K. (2011). Kadın ve erkek genç erişkinler arasında fiziksel aktivite ve yaşam kalitesi farklılıklarının araştırılması. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 12, 145-150.
- Ghaedi, G. H., Tavoli, A., Bakhtiari, M., Melyani, M., & Sahragard, M. (2010). Quality of life in college students with and without social phobia. *Social Indicators Research*, 97, 247-256. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9500-3>
- Greenberg, N., Docherty, M., Gnanapragasam, S., & Wessely, S. (2020). Managing mental health challenges faced by healthcare workers during COVID-19 pandemic. *BMJ*, 368, M1211. <https://doi.org/10.1136/bmj.m1211>
- Hale, T., Hetherick, A., Phillips, T., & Webster, S. (2020). Variation in government responses to COVID-19. *Blavatnik school of government working paper*, 31. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2020/4/BSG-WP-2020-031-v3.0.pdf>
- Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London: Routledge.
- Hawthorne, G. (2006). Measuring social isolation in older adults: development and initial validation of the friendship scale. *Social Indicators Research*, 77(3), 521-548. <https://doi.org/10.1007/s11205-005-7746-y>
- Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., ... & Ford, T. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: a call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*, 7, 547-560. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30168-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30168-1)
- Hui, D.S., Ko, F.W., Chan, D.P., Fok, J.P., Chan, M.C., To, K.W., & Sung, J.J. (2005). The long-term impact of Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) on pulmonary function, exercise capacity, and quality of life in a cohort of survivors. *Chest*, 128. https://doi.org/10.1378/chest.128.4_MeetingAbstracts.148S-b
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. & Hyun, H. (2011). *How to design and evaluate research in education*. Mc Graw Hill.
- Ibuka, Y., Chapman, G. B., Meyers, L. A., Li, M., & Galvani, A. P. (2010). The dynamics of risk perceptions and precautionary behavior in response to 2009 (H1N1) pandemic influenza. *BMC Infectious Diseases*, 10(1), 296-308. <https://doi.org/10.1186/1471-2334-10-296>
- Kim, H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative Dentistry & Endodontics*, 38(1), 52-54. <https://doi.org/10.5395/rde.2012.37.4.245>
- Kupferschmidt, K. & Cohen, J. (2020, Mart 22). China's aggressive measures have slowed the coronavirus. They may not work in other countries. <https://www.sciencemag.org/news/2020/03/china-s-aggressive-measures-have-slowed-coronavirus-they-may-not-work-other-countries>
- Lau, J. T., Griffiths, S., Choi, K. C., & Lin, C. (2010). Prevalence of preventive behaviors and associated factors during early phase of the H1N1 influenza epidemic. *American Journal of Infection Control*, 38(5), 374-380. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2010.03.002>
- Lukšik, I. & Hargašová, L. (2018). Impact of residential care culture on quality of life of care leavers. *International Journal of Child, Youth and Family Studies*, 9(2), 86-108. <https://doi.org/10.18357/ijcyfs92201818214>
- Mendlowicz, M. V. & Stein, M. B. (2000). Quality of life in individuals with anxiety disorders. *American Journal of Psychiatry*, 157, 669-682. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.157.5.669>
- Musich, S., Wang, S. S., Hawkins, K., & Yeh, C. S. (2015). The Impact of Loneliness on Quality of Life and Patient Satisfaction Among Older, Sicker Adults. *Gerontology & geriatric medicine*, 1, 2333721415582119. <https://doi.org/10.1177/2333721415582119>

- Pellowski, J. A., Kalichman, S. C., Matthews, K. A., & Adler, N. (2013). A pandemic of the poor: social disadvantage and the US HIV epidemic. *American Psychologist*, 68(4), 197-209. <https://doi.org/10.1037/a0032694>
- Rothan, H. A., & Byrareddy, S. N. (2020). The epidemiology and pathogenesis of coronavirus disease (COVID-19) outbreak. *Journal of autoimmunity*, 109, 102433. <https://doi.org/10.1016/j.jaut.2020.102433>
- Sadique, M. Z., Edmunds, W. J., Smith, R. D., Meerding, W. J., De Zwart, O., Brug, J., & Beutels, P. (2007). Precautionary behavior in response to perceived threat of pandemic influenza. *Emerging Infectious Diseases*, 13(9), 1307-1313. <https://doi.org/10.3201/eid1309.070372>
- Sakız, H. (2011). *Perceptions of quality of life in children with learning disabilities* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Turkey. (Tez No: 298333)
- Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M. E., & Satici, S. A. (2020). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its Association with Psychological Distress and Life Satisfaction in Turkey. *International journal of mental health and addiction*, 1-9. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00294-0>
- Schallock, R.L. & Verdugo, M.A. (2002). Handbook on Quality of Life for Human Service Practitioners. *American Association on Mental Retardation*, Washington DC.
- Schwartzman, C. M., Boisseau, C. L., Sibrava, N. J., Mancebo, M. C., Eisen, J. L., & Rasmussen, S. A. (2017). Symptom subtype and quality of life in obsessive-compulsive disorder. *Psychiatry Research*, 249, 307-310. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.01.025>
- Stinson, F. S., Dawson, D. A., Patricia Chou, S., Smith, S., Goldstein, R. B., June Ruan, W., & Grant, B. F. (2007). The epidemiology of DSM-IV specific phobia in the USA: results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Psychological medicine*, 37(7), 1047-1059. <https://doi.org/10.1017/S0033291707000086>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.). Boston, Pearson.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı (2020, Mayıs 29). 81 il valiliğine 18 yaş altı ile 65 yaş ve üzeri kişilerin sokağa çıkma kısıtlaması genelgesi. <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-18-yas-alti-ile-65-yas-ve-uzeri-kisilerin-sokaga-cikma-kisitlamasi-genelgesi>
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (2020, Temmuz 16). Türkiye günlük koronavirüs tablosu. <https://COVID19.saglik.gov.tr/>
- Twardzik, E., Clarke, P., Elliott, M. R., Haley, W. E., Judd, S., & Colabianchi, N. (2019). Neighborhood socioeconomic status and trajectories of physical health-related quality of life among stroke survivors. *Stroke*, 50(11), 3191-3197. <https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.119.025874>
- von Rueden, U., Gosch, A., Rajmil, L., Bisegger, C., & Ravens-Sieberer, U. (2006). Socioeconomic determinants of health related quality of life in childhood and adolescence: results from a European study. *Journal of epidemiology and community health*, 60(2), 130-135. <https://doi.org/10.1136/jech.2005.039792>
- Vrbova, K., Prasko, J., Ociskova, M., & Holubova, M. (2017). Comorbidity of schizophrenia and social phobia—impact on quality of life, hope, and personality traits: a cross sectional study. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 13, 2073. <https://doi.org/10.2147/NDT.S141749>
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5), 1729. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- Williams, K. B., Gadbury-Amyot, C. C., Bray, K. K., Manne, D., & Collins, P. (1998). Oral health-related quality of life: A model for dental hygiene. *Journal of Dental Hygiene*, 72(2), 19-26.

- World Health Organization Quality of Life Group (1995). The world health organization quality of life assessment: Position paper from the World Health Organization. *Social Science & Medicine*, 41, 1403–1409.
- World Health Organization (2021, Temmuz 12). *WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. <https://covid19.who.int/>
- World Health Organization (2020a, Haziran 12). *Rational use of personal protective equipment (PPE) for coronavirus disease*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331498/WHO-2019-nCoV-IPCPPE_use-2020.2-eng.pdf.
- World Health Organization (2020b, Haziran 12). *Statement on the second meeting of the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV)*. [https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov))
- World Health Organization (2020c, Temmuz 16). *Transmission of SARS-CoV-2: Implications for infection prevention precautions: Scientific brief*. <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/transmission-of-sars-cov-2-implications-for-infection-prevention-precautions>.
- World Health Organization (2020d, Temmuz 16). *Statement – Older people are at highest risk from COVID-19, but all must act to prevent community spread*. <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-COVID-19/statements/statement-older-people-are-at-highest-risk-from-COVID-19,-but-all-must-act-to-prevent-community-spread>.
- Yang, J. Z., & Chu, H. R. (2018). Who is afraid of the Ebola outbreak? The influence of discrete emotions on risk perception. *Journal of Risk Research*, 21(7), 834-853. <https://doi.org/10.1080/13669877.2016.1247378>
- Zhang, Y., & Ma, Z. F. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on mental health and quality of life among local residents in Liaoning Province, China: A cross-sectional study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2381-2393. <https://doi.org/10.3390/ijerph17072381>

Extended Abstract

COVID-19 started in Wuhan-China and has currently spread to all countries in the world, causing thousands of deaths. As of today, more than 226 million people have been infected, and more than 4.6 million people have died. To deal with the virus, besides the work of health institutions, some of the individual and social responsibilities should be fulfilled. Individual and social responsibilities can be listed as paying maximum attention to general hygiene rules, social isolation, avoiding contact with people, and taking protective measures such as the use of masks/gloves when going out.

Undoubtedly, preventive behaviours are factors that negatively affect people's quality of life. Quality of life refers to an entire system that includes the social and physical environment, social relationships, psychological state, and physical health of the individual (WHOQOL Group, 1995). However, the current preventative behaviors can be detrimental to quality of life. For example, avoiding social contact is useful to reduce the risk of catching the virus but it is also detrimental to life quality because socializing is a central part of humanity. This affects the individual's social relationships, perception of the environment, and psychological processes that are closely associated with quality of life (Schwartzman et al., 2017). This situation may also lead people to experience conflicts with themselves because the individual wants to continue the behaviors required by regular human needs, while on the other hand, they must carry out the right and necessary preventive functions to avoid getting infected by the virus. With this in mind, the present study aims to investigate the associations between the COVID-19 pandemic, the quality of life of individuals, the level of preventive behaviors against the pandemic, and demographic variables.

Method

Between 17th and 30th March in 2020, 695 (%53.1) females, 548 (%41.9) males and a total of 1308 people with ages ranging from 18-64 years (Mean age = 33.00 years, $SD = 8.70$) participated in the online survey. The participants came from seven geographical regions of Turkey (at least 120 participants from each region). Most of the participants were graduated or studied at university (731 participants % 55.9), 640 (% 48.9) participants declared being married and 587 (% 44.9) participants stated they never got married. The socioeconomic status of the participants was around mediocre ($M = 3.06$, $SD = 1.95$).

Three types of measurement forms were used in the study. First, demographic information questions were used. Second, five questions with a 5-point Likert type preventive behavior survey prepared by the researchers were utilized (e.g., 'I avoid contact with people' (1- I Never avoid, 3-My normal contact continues, 5-I avoid very often). Third, The World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL-BREF) was used to assess perceived quality of life. The WHOQOL-BREF with 27 items is the short version of the WHOQOL100 with 100 items. It is based on a 5-point Likert-type scale, with higher scores indicating a better quality of life. The Turkish version has highly satisfactory psychometric qualities of internal consistency, reliability, and construct validity (Eser, et al., 1999).

Results

The results showed that there were significant correlations among preventive behaviours ($p < .01$). Age negatively correlated with social isolation and social avoidance. There were significant correlations between quality of life and preventive behaviours. Hand washing positively correlated with quality of life. When looking at the sub-dimensions of quality of life, hand washing did not correlate significantly with general health, physical health, and environment. It correlated negatively with psychological and social relations. Staying home negatively correlated with quality of life and its sub-dimensions (see Table 6).

Additionally, there was a significant difference between male and female participants in all preventive behaviours except hand washing behavior. In all preventive behaviours, except for nutrition, females carried out preventive behaviours more than males (see Table 3).

Moreover, preventive behaviours predicted quality of life, ($F_{(6,1281)} = 11.79, p < .001$). Among these, hand washing and avoiding social environments predicted quality of life positively, while staying at home, nutrition, and using masks/gloves predicted quality of life negatively (see Table 7).

Discussion

This study aimed to investigate the associates between preventive behaviors, some demographic factors, and quality of life. As expected, preventative behaviors such as social isolation and staying away from social environment and interaction were associated with worsened quality of life. These results are in line with previous studies (Holmes et al., 2020). Moreover, participants in general complied with preventative behaviors. It can be said that COVID-19 is a life-threatening disease (Rothan & Byrareddy, 2020). Therefore, people complied with warnings and precautions. The level of the quality of life in this study showed that the quality of life level of participants was comparable with the diseased sample employed in the study conducted by Eser et al. (1999).

The results of the study showed that preventive behaviours such as hand washing, staying at home, staying away from the social environment, using masks/gloves significantly predicted quality of life. While hand washing and staying away from the social environment predicted the quality of life positively, staying at home and use of masks/gloves predicted negatively. To sum up, in this research, individuals' preventive behaviours and quality of life levels differed in terms of age, gender, socioeconomic status, and regions. Additionally, there were relationships between the performance of preventive behaviours and the levels of quality of life.

Araştırma Makalesi • Research Article

The Relationship Between Ecotourism Awareness and Ecotourism Perception

Ecoturizm Farkındalığı ve Ecoturizm Algısı Arasındaki İlişki

Aysen Ercan İştin*, Vildan Bakır Ertaş**

Abstract: Ethics committee approval was obtained for the research from the Ethics Committee of Şırnak University on 09.04.2021 (No:2021/32). The main purpose of the research is to examine the relationship between people's ecotourism awareness and their ecotourism perception, who living in Şırnak province. In this context, data were collected by questionnaire between April 10 and May 30, 2021 using the quantitative research method. Data were collected through WhatsApp, Facebook, e-mail, and face-to-face interviews. The population of the research consists of local people and people residing in Şırnak province for at least 5 years over the age of 18. The sample of the research is people living in Şırnak province (421 participants) who participated in the research representing the universe. As a result of the analysis, it was determined that there is a high-level positive linear relationship between awareness regarding meaning of ecotourism with ecotourism perception. In addition, it was determined that there is a low level of the positive linear relationship between awareness regarding meaning of ecotourism with awareness regarding applicable ecotourism activities, and between awareness regarding applicable ecotourism activities with ecotourism perception. Also, it was determined that the results of the regression analysis also supported these results.

Keywords: Ecotourism, Ecotourism awareness, Ecotourism perception, Şırnak, Turkey.

Öz: Araştırma için etik kurul onayı Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 09.04.2021 (No:2021/32) tarihinde alınmıştır. Araştırmanın temel amacı, Şırnak ilinde yaşayan halkın ekoturizm farkındalığı ve ekoturizm algısı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu kapsamda nicel araştırma yöntemi kullanılarak 10 Nisan-30 Mayıs 2021 tarihleri arasında anket ile veriler toplanmıştır. Veriler WhatsApp, Facebook, e-posta ve yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın evrenini 18 yaş üstü yerel halk ile Şırnak ilinde en az 5 yıl ikamet eden kişiler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini evreni temsil eden araştırmaya katılan Şırnak ilinde yaşayan (421 katılımcı) kişilerdir. Analizler sonucunda, ekoturizmin anlamına ilişkin farkındalık ile ekoturizm algısı arasında yüksek düzeyde pozitif doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ekoturizmin anlamına ilişkin farkındalık ile uygulanabilir ekoturizm faaliyetlerine ilişkin farkındalık arasında ve uygulanabilir ekoturizm faaliyetlerine yönelik farkındalık ile ekoturizm algısı arasında düşük düzeyde pozitif doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonuçlarının da bu sonuçları desteklediği belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Ekoturizm, Ekoturizm farkındalığı, Ekoturizm algısı, Şırnak, Türkiye.

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
ORCID: 0000-0002-7622-361X aysen_ercan83@hotmail.com (Sorumlu yazar)

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Şırnak Üniversitesi, Ekoturizm Rehberliği Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0003-4097-0039, v_bakir88@hotmail.com

Received/Geliş: 01 July/Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 08 October/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 13 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

Introduction

In recent years, there have been significant changes at individuals' demands in tourism (Emekli, 2005: 101). People move away from traditional tourism, which is called 3S tourism (Çelik et al., 2013: 23) and experience different types of tourism (Kızıllırmak & Kurtuldu, 2005:103; Kiper, 2006: 1; Zeyrek, 2008: 453). Today, it is observed that the Covid-19 pandemic, which the whole world is struggling with, also causes changes at individuals' demands in the tourism. Perhaps the most striking of these changes is that people turn to nature. Many cities, that want to get a share from the tourism industry, are trying to evaluate their nature-based tourism potential. It can be said that one of these cities is Şırnak (Ertaş, 2019).

When the literature on the residents' tourism perception is examined, it is striking that the studies are especially related to the general tourism perception. However, new destinations are emerging in the tourism industry, which is developing day by day. Each destination comes to the fore with different tourism types. One of these types is ecotourism. It would not be the right approach to expect that the residents' tourism perception in destinations where sea-sand-sun (3S) tourism is dominant and the residents' tourism perception in destinations where ecotourism is dominant. Because both tourism types can have different effects on both the destination and the residents. Or, the order of priority of the tourism effects may change. For example, while residents may perceive tourism more in terms of economic aspects in destinations where 3S tourism is dominant, residents may perceive tourism more with its environmental effects in destinations where ecotourism is dominant. At this point, the residents' perspective on the environment and their perception of environmental protection are also important. Ecotourism can develop successfully to the extent that it receives the residents' support. Learning the residents' perception is important in terms of taking precautions against possible problems that may be experienced by the residents in the future and pointing out to what extent it can support the development of ecotourism. For this reason, it is thought that the residents' tourism perception should be evaluated according to the tourism types. On the other hand, the individuals' perceptions can be shaped according to their awareness. Therefore, it is thought that it is important to consider the individuals' ecotourism awareness while addressing the ecotourism perception. In this way, better comments can be made. It is noteworthy that the literature on the perception of tourism in general and the ecotourism perception in particular is insufficient in terms of simultaneously addressing the ecotourism perception and the ecotourism awareness potential. For these reasons, the main purpose of the research is to examine the relationship between ecotourism awareness and ecotourism perception. The research is important in terms of contributing to tourism literature and ecotourism planning with the suggestions presented in the context of its results.

Theoretical framework

Ecotourism

It is seen that ecotourism is considered together with tourism types such as soft tourism, nature-based tourism, special interest tourism, responsible tourism, green tourism, conscious tourism, rural tourism, alternative tourism (Erdoğan & Erdoğan, 2005). Hetzer (1965) was the first to use the term ecotourism (Fennell, 1998:233). According to Hetzer, ecotourism is basically based on archaeological and natural resources such as birds and other wildlife, landscapes, caves, reefs, fossil sites, wetlands, archaeological sites, and areas with rare endangered species (Björk, 2000:190). On Hetzer's definition, the most accepted definition of ecotourism was made by Ceballos-Lascurain. In this definition, ecotourism is defined as *"a travel to partially unspoiled or uncontaminated natural areas for certain purposes such as examining nature, wildlife and natural vegetation, admiring nature, enjoying its appearance, as well as cultural expressions that exist in the past and present in a place"* (Nee & Beckmann, 2011;115). It is possible to increase the definitions for the conceptual framework of ecotourism. However, when the above-mentioned definitions are examined carefully, it is understood that ecotourism is an important part of sustainability.

The sustainable development of ecotourism requires a long-term approach that requires the local people's support and benefits at all stages of development (Assante et al., 2010: 4). As a matter of fact, the local people's awareness and perception is important in the successful development of tourism (Gursoy et al., 2002: 80). The local people's tourism perception also determines their behavior towards tourists (Andriotis & Vaughan, 2003: 173). Researchers such as Eren and Aypek (2012), Duran and Özkul (2012) argue that the local people's tourism perception is an important factor in terms of visitor satisfaction and therefore it is vital for the success of the tourism industry. For these reasons, the local people's tourism perception is also important (Teye et al., 2002; Andriotis and Vaughan, 2003; Alaeddinoğlu, 2008; Avcıkurt, 2009). When this perception is evaluated within the scope of special interest tourism such as ecotourism, it is even more important. Because the main goal in ecotourism is to live without disturbing and polluting the environment by minimally affecting the environment (Kızılaslan & Özyurt, 2012). The concept of ecotourism is based on activities that will not have any negative impact on the environment (Akpınar & Bulut, 2010). When the definitions of ecotourism are examined, it is noteworthy that the common point in the definitions is a strong environmental protection.

It is thought that people's perceptions may be related to their awareness levels. As people become aware of something, their perceptions can also be shaped (Çetin & Gürgil, 2014: 258). According to the social psychology literature, awareness makes it easier to reach attitudes. In other words, when the individual has a certain awareness, his attitude / perception becomes clearer (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2017: 139). Considering this issue in terms of ecotourism perception, it is necessary to learn the individuals' awareness about the ecotourism potential. Therefore, it can be said that individuals' ecotourism awareness in the city they live in is as important as their ecotourism perception.

Related studies and research hypothesis

Ecotourism is to ensure the longevity of tourism activities and the balanced development of sustainable tourism. At the same time, it strengthens the understanding of social, traditional culture and natural environment in natural areas. Therefore, tourism and ecology scientists have suggested in their research that the conditions that facilitate ecotourism stem from the natural environment. The function of ecotourism is to contribute to sustainable local development and protect the environment in order to achieve common benefits for all stakeholders such as regional ecological managers, local tourism operators, community residents and tourists. In this situation, ecotourism is often seen as an option to increase the economic well-being of the local population and promote environmental protection. However, local and rural communities often lack the opportunity to better discuss and understand these issues and access information (Bini et al., 2000:6). Additionally, those living in ecotourism areas may not fully understand the economic, social and environmental impacts that may arise. However, in order to increase the positive impact of ecotourism, it is necessary to involve the inhabitants of the region in the development and planning of ecotourism projects in the early stages. In order to be fully involved in the planning process, they need to be aware of the effects of ecotourism and support ecotourism development. In addition, local people need to have a basic awareness of the potential benefits of tourism (Walker, 1996:944). At this point, ecotourism awareness can be seen as a key point. Ecotourism awareness consists of useful and relevant information about tourism and conservation that contributes to increasing the capacity of communities to understand and evaluate the potentials of sustainable tourism (Bini et al., 2000:6).

Local community support is essential for sustainable ecotourism programs and management of protected areas. Holmes (2013) stated that there is a direct threat to protected areas when local people do not cooperate with protected area authorities or participate in conservation initiatives such as ecotourism. For this reason, it is another important issue to reveal the residents' ecotourism perception in the context of the effective use of the residents' support for the protection of biodiversity and the management of ecotourism in terms of designing appropriate strategies (Abeli, 2017: 163). Rono et al. (2016) evaluated the local people's attitudes and perceptions towards ecotourism in their research. As

a result of their research, it has been seen that local communities have a positive view of ecotourism activities in the region and have a positive perception towards ecotourism development. In addition, Rono et al. (2016) stated that the success of ecotourism depends on the community members' education and awareness levels.

In this context, it is seen that the people' ecotourism awareness and ecotourism perception, who living in the region, are important in making decisions and establishing consensus, from the development and implementation of projects in ecotourism management, to the marketing of the region in terms of ecotourism and the development of sustainable strategies to gain competitive advantage. Accordingly, the following hypotheses (H₁, H₂, H₃) have been developed.

"H₁: There is a positive significant relationship between the awareness regarding the meaning of ecotourism and the awareness regarding the applicable acotourism activities"

"H₂: There is a positive significant relationship between the awareness regarding the meaning of ecotourism and the ecotourism perception"

"H₃: There is a positive significant relationship between the awareness regarding the applicable acotourism activities and ecotourism perception"

Data Collection

The main purpose of the research is to examine the relationship between people's ecotourism awareness and their ecotourism perception, who live in Şırnak province. In this context, using the quantitative research method, data were collected with a questionnaire between April 10 and May 30, 2021. Data were collected through whatsapp, facebook, email, and face-to-face interviews. In the research, which is a scanning model, convenience sampling method was used. Data were analyzed using a statistical package program.

Ethics committee approval was obtained for the research from the Ethics Committee of Sirnak University on 09.04.2021 (No:2021/32)

Measures, Population, And Sample

Questionnaire, one of the quantitative data collection tools, was used as a data collection tool in the research. The questionnaire consists of three main parts. In the first part, there are questions about the participants' demographic characteristics, in the second part there are the ecotourism awareness scales (the awareness scale regarding meaning of ecotourism and the awareness scale regarding applicable ecotourism activities), and in the third part there is the ecotourism perception scale.

Two scales were used to measure the participants' ecotourism awareness: the awareness scale regarding meaning of ecotourism (14 items) and the awareness scale regarding applicable ecotourism activities (21 items). These scales were created by Kavak (2015) as multivariate-answer questions, using the studies of Bayat (2010), Nayir (2009) and Polat (2006). Within the scope of this research, these questions were used by adapting the Likert Scale. The ecotourism perception scale (16 items – Likert scale) used in the research was developed by Kavak (2015).

The population of the research consists of the local people and people residing in Şırnak province for at least 5 years over the age of 18. The research sample is people living in Şırnak province (421 participants) who participated in the research representing the universe. Kline (1994) stated that the sample size should be 10 times the number of items in the scale. Bryman and Cramer (2001) also stated that the sample size should be 5 or 10 times the number of items in the scale (Çokluk et al., 2012: 206). On the other hand, Krejcie and Morgan (1970) calculated the sample size as 384 people at the 95% confidence level, with a sampling error of 5%, when the variance is maximum, and Gay (1996) and Sekaran (2003) stated that this sample size is ideal for representing the universe (Ural & Kılıç, 2006: 48). In this context, 421 questionnaires collected from the participants for the research are sufficient to represent the universe.

Data Analysis

Factor analysis, correlation and regression analysis were performed on the data obtained in accordance with the purpose of the research. Before determining the relationship between ecotourism awareness and ecotourism perception, reliability analysis was performed. Cronbach's Alpha value was calculated for the reliability of the scales and the item-whole correlation method was used. It was paid an attention not to include items with an item-total correlation of less than 0.20 (Büyüköztürk, 2018: 183).

Explanatory factor analysis was performed. It was controlled sample adequacy using Kaiser-Meyer-Olkin test before explanatory factor analysis (Alpar, 2017:267) and the compliance of the data with the multivariate normal distribution using Bartlett's Test of Sphericity (Çokluk et al., 2010:208). In the factor analysis, it was paid an attention to ensure that the factor loads of the items were ,40 and above (Büyüköztürk, 2018: 134) and that the difference was ,100 and above when there was an overlapping items (Bayram, 2009: 205). In naming the factors, it was also paid an attention the relevant literature and variables with large weights under a single factor (Kalaycı, 2014: 330).

After determining that the above-mentioned prerequisites were provided for the research, correlation analysis was conducted to determine the relationship between ecotourism awareness and ecotourism perception variables. It is defined a correlation coefficient below ,30 as a low relation and a correlation coefficient between ,30 and ,70 as a mideum relation and a correlation coefficient above ,70 as a high relation (Büyüköztürk, 2018:31-32). In addition, simple linear regression analysis was performed to find connections by explaining the relationship between dependent and independent variables with mathematical models (Alpar, 2017: 395).

Findings

The distribution of the participants' demographic characteristics is given in Table 1. The participants' demographic characteristics consist of gender, marital status, age, income status education status, and pefession status.

Table 1. Findings on the participants' demographic characteristics

	Freq.	Percent (%)		Freq.	Percent (%)
Gender			Marital Status		
Female	213	50,6	Married	164	39,0
Male	208	49,4	Unmarried	257	61,0
Total	421	100	Total	421	100
Education Status			Income Status		
Primary and secondary school	41	9,7	0 - below minimum wage	152	36,1
High school	82	19,5	Between minimum wage and 3500 TL	39	9,3
Two year degree	78	18,5	Between 3501 TL and 4500 TL	62	14,7
Undergraduate	153	36,3	Between 4501 TL and 5000 TL	38	9,0
Graduate	67	15,9	5001 TL and above	130	30,9
Total	421	100	Total	421	100
Age			Profession Status		
Between the ages of 18 and 24	132	31,4	Not working	171	40,6
Between the ages of 25 and 34	147	34,9	Private sector employee	63	15,0
Between the ages of 35 and 44	79	18,8	Public sector employee	147	34,9
45 ages and over	63	15,0	Employer and retired	40	9,5
Total	421	100	Total	421	100

Findings on reliability and factor analyzes

Cronbach's Alpha value was calculated as ,899 for the awareness scale regarding meaning of ecotourism. In the Kaiser-Meyer-Olkin test, it was determined KMO sampling adequacy value as ,904. This value shows that the sample size is significantly sufficient for factor analysis (Çokluk et al., 2012:207). Bartlett's sphericity test value of the awareness scale regarding meaning of ecotourism is 4358,494; This value is significant at the 0,0001 level. The significance of chi-square values of Bartlett's test of sphericity at 0,0001 indicates that the data came from multivariate normal distribution. In this case, multivariate statistical techniques can be applied to the data (Çokluk et al., 2010: 208). The factor analysis results of the awareness scale regarding meaning of ecotourism are in Table 2.

Table 2. Factor analysis results of the awareness scale regarding meaning of ecotourism

	Communalities	Factor load	Eigenvalues	Total variance explained	Mean	Chronbach Alpha
Positivity towards the meaning of ecotourism			6,760	48,286	4,2454	,947
Ecotourism is a tourism type that describes nature	,817	,900				
Ecotourism is a tourism type that includes activities related to nature	,800	,891				
Ecotourism is a tourism type that includes nature-related to tours	,773	,874				
Ecotourism is a tourism type that describes nature practically	,705	,837				
Ecotourism is environmentally friendly tourism type	,704	,837				
Ecotourism is t a tourism type that provides to get to know different cultures.	,665	,801				
Ecotourism is a tourism type that protects the environment	,653	,800				
Ecotourism is a tourism type that contributes to the well-being of residents	,620	,776				
Ecotourism is a tourism type that provides to get to know different traditions	,610	,770				
Ecotourism is a tourism type where sportive activities are carried out.	,547	,660				
Negativity towards the meaning of ecotourism			2,556	18,255	3,1977	,777
Ecotourism is a type of tourism that offers uncomfortable opportunities.	,750	,866				
Ecotourism is an expensive tourism type	,628	,791				
Ecotourism is a type of tourism that offers fashionable travel	,589	,727				
Ecotourism is a type of tourism that offers simple and plain opportunities	,465	,672				

Varimax Rotation Principal Component Analysis - Explained total variance: 66,541% KMO Sampling Adequacy: ,904 - Bartlett's Sphericity Test: 4358,494 p.d .: 91 p <0,001 Overall Average: 3,9460- Cronbach's Alpha: ,899

Response categories: 1) Strongly disagree, (2) Disagree, (3) No idea, (4) Agree, (5) Strongly agree

It can be said that the results of the factor analysis in Table 2 are in accordance with the pre-acceptance stated. 14 items explaining the awareness regarding the meaning of ecotourism come together with 2 factors. In addition, it has been found that it contributes 66,541% to the total variance.

Cronbach's Alpha value was calculated as ,979 for the awareness scale regarding applicable ecotourism activities. In the Kaiser-Meyer-Olkin test, determining the sample adequacy value as ,964 shows that the sample size is significantly sufficient for factor analysis. The Bartlett sphericity test

value of the awareness scale regarding applicable acotourism activities is 10957,293 and this value is significant at the level of 0,0001, indicating that the data show multivariate normal distribution, so multivariate statistical techniques can be applied to the data (Çokluk et al., 2010: 208). The factor analysis results of the awareness scale regarding applicable acotourism activities are shown in Table 3.

Table 3. Factor analysis results of the awareness scale regarding applicable acotourism activities

	Communalities	Factor load	Eigenvalues	Total variance explained	Mean	Chronbach Alpha
Applicable ecotourism activities			14,877	70,844	3,9088	,979
Ecotourism activities for historical sites	,836	,914				
Ecotourism activities for traditions & customs	,820	,905				
Ecotourism activities for festivals	,807	,898				
Ecotourism activities for cultural walks	,799	,894				
Ecotourism activities for nature exploration	,785	,886				
Ecotourism activities for botanical tourism	,781	,884				
Ecotourism activities for nature photography	,765	,875				
Ecotourism activities for wildlife watching	,750	,866				
Ecotourism activities for trekking	,748	,865				
Ecotourism activities to monitor geomorphological formations	,741	,861				
Ecotourism activities for equestrian trekking	,735	,857				
Ecotourism activities for agriculture & farm tourism	,718	,847				
Ecotourism activities for camping / caravan tourism	,704	,839				
Ecotourism activities for religion tourism	,662	,814				
Ecotourism activities for spa / hot spring tourism	,659	,812				
Ecotourism activities to monitor extraordinary events	,645	,803				
Ecotourism activities for mountain / rock climbing	,628	,793				
Ecotourism activities for bicycle tourism	,615	,784				
Ecotourism activities for climate comfort tourism (Climatism)	,592	,769				
Ecotourism activities for road tourism	,577	,760				
Ecotourism activities for balloon tourism	,509	,714				

Principal Component Analysis (Only one component was extracted. the solution cannot be rotated) - Explained total variance: 70,844% KMO Sampling Adequacy: ,964 - Bartlett's Sphericity Test: 10957,293 p.d .: 210 p <0,001 Overall Average:3,9088- Cronbach's Alpha: ,979

Response categories: 1) Strongly disagree, (2) Disagree, (3) No idea, (4) Agree, (5) Strongly agree

When Table 3 is examined, the results of the factor analysis of the awareness scale regarding applicable acotourism activities are in accordance with the stated pre-acceptance. 21 items explaining the awareness regarding applicable acotourism activities are gathered under one factor, and it contributes 70,844% to the total variance.

Cronbach's Alpha value was calculated as ,953 for the ecotourism perception scale. In the Kaiser-Meyer-Olkin test, determining the sample adequacy value as ,939 shows that the sample size is significantly sufficient for factor analysis. The Bartlett sphericity test value of the ecotourism

perception scale is 4785,443 and this value is significant at the level of 0,0001, indicating that the data show multivariate normal distribution, so multivariate statistical techniques can be applied to the data (Çokluk et al., 2010: 208). The factor analysis results of the ecotourism perception scale are shown in Table 4.

Table 4. Factor analyze results regarding the ecotourism perception scale

	Communalities	Factor load	Eigen values	Variance explained	Mean	Chronbach Alpha
Socio-cultural contribution of ecotourism			4,716	31,441	4,3352	,930
Ecotourism offers a vacation alone with nature	,750	,776				
Ecotourism provides the development of other commercial and industrial activities in the region	,668	,740				
Ecotourism provides Şırnak to open up to the outside	,715	,730				
Ecotourism provides relief from stress	,639	,671				
Ecotourism brings people closer together	,678	,666				
Ecotourism provides people to take pride in their national and cultural values.	,702	,641				
Ecotourism acts as a bridge in the recognition of different cultures.	,657	,634				
Ecotourism contributes to the promotion of the region.	,743	,632				
Ecotourism accelerates the urbanization of rural areas.	,468	,539				
Economic contribution of ecotourism			3,172	21,150	4,4101	,873
Ecotourism creates new job opportunities for residents in Şırnak	,814	,820				
The development of ecotourism in Şırnak improves the economic situation of the region	,796	,818				
Thanks to ecotourism, it increases the residents' purchasing power in Şırnak	,749	,741				
Environmental contribution of ecotourism			2,847	18,982	4,1140	,862
Ecotourism supports the protection of nature	,821	,836				
Ecotourism provides the public to keep the environment even cleaner	,805	,814				
Ecotourism helps to preserve the historical and cultural texture	,729	,674				
Varimax Rotation Principal Component Analyze - Explained total variance: 71,573 %. KMO Sampling Adequacy: ,939 - Bartlett's Test of Sphericity: 4785,443 s.d .: 105 p <0,001; Overall Average: 4,3059 - Cronbach's Alpha: ,949						
Response categories: 1) Strongly negative, (2) Negative, (3) No idea, (4) Positive, (5) Strongly positive						

The item "*ecotourism advances the people's life quality* " was loaded under two factors and it was deemed appropriate to exclude it from the analysis since this difference (,569 - ,565) was not greater than ,100 (Bayram, 2009: 205). Thus, the Cronbach's Alpha value of the ecotourism perception scale was calculated as ,949.

It can be said that the results of the factor analysis of the ecotourism perception scale in Table 4 are in accordance with the pre-acceptance stated. 15 items of 16 items explaining the ecotourism perception come together with 3 factors. In addition, it was determined that the explained total variance is 71,573%.

Findings on correlation and regression analysis

The results of the correlation analysis performed to determine the level and direction of the relationship between the two variables (Ural & Kılıç, 2006:247) and the results of the regression analysis to explain the mathematical model of the relationship between the independent variables assumed to have an effect on the dependent variable are respectively given in Table 5 and Table 6.

Table 5. Correlation analysis

	Mean	Std. deviation	1	2	3	4	5	6
Positivity towards meaning of ecotourism	4,2454	,72841	1					
Negativity towards meaning of ecotourism	3,1977	,89056	,265**	1				
Applicable ecotourism activities	3,9088	1,11534	,258**	,034	1			
Socio-cultural contribution of ecotourism	4,3352	,72656	,792**	,243**	,243**	1		
Economic contribution of ecotourism	4,4101	,86107	,716**	,160**	,267**	,748**	1	
Environmental contribution of ecotourism	4,1140	,96866	,790**	,225**	,147**	,744**	,598**	1
** . Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed).								
The awareness regarding meaning of ecotourism	3,9460	,63689	1					
The awareness regarding applicable ecotourism activities	3,9088	1,11534	,224**	1				
The ecotourism perception	4,3059	,73147	,791**	,246**	1			
** . Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed).								

When the relationship between the dimensions is examined in Table 5, there are low levels of positive linear relationships between positivity towards meaning of ecotourism with negativity towards meaning of ecotourism ($r = ,265^{**}$, $p = ,000 < 0,01$). It is seen that there are low levels of positive linear relationship between positivity towards meaning of ecotourism with applicable ecotourism activities ($r = ,258^{**}$, $p = ,000 < 0,01$). In addition, it is observed that there is a high-level of positive linear relationship between positivity towards meaning of ecotourism with socio-cultural contribution of ecotourism ($r = ,792^{**}$, $p = ,000 < 0,01$), with economic contribution of ecotourism ($r = ,716^{**}$, $p = ,000 < 0,01$), with environmental contribution of ecotourism ($r = ,790^{**}$, $p = ,000 < 0,01$),

There are low levels of positive linear relationships between negativity towards meaning of ecotourism with socio-cultural contribution of ecotourism ($r = ,243^{**}$, $p = ,000 < 0,01$), with economic contribution of ecotourism ($r = ,160^{**}$, $p = ,001 < 0,01$), with environmental contribution of ecotourism ($r = ,225^{**}$, $p = ,000 < 0,01$). However, it was not found a significant relationship between negativity towards meaning of ecotourism with applicable ecotourism activities ($r = ,034$, $p = ,485 > 0,01$).

There are low levels of positive linear relationships between applicable ecotourism activities with socio-cultural contribution of ecotourism ($r = ,243^{**}$, $p = ,000 < 0,01$), with economic contribution of ecotourism ($r = ,267^{**}$, $p = ,000 < 0,01$), with environmental contribution of ecotourism ($r = ,147^{**}$, $p = ,003 < 0,01$).

There are high levels of positive linear relationships between socio-cultural contribution of ecotourism with economic contribution of ecotourism ($r = ,748^{**}$, $p = ,000 < 0,01$), with environmental contribution of ecotourism ($r = ,744^{**}$, $p = ,000 < 0,01$). In addition, it is observed that there is a medium-level of positive linear relationship between economic contribution of ecotourism with environmental contribution of ecotourism ($r = ,598^{**}$, $p = ,000 < 0,01$).

According to the correlation analysis of the sum of scales, it was determined that there is a low-level of positive linear relationship between the awareness regarding meaning of ecotourism with the awareness regarding applicable ecotourism activities ($r = ,224^{**}$, $p = ,000 < 0,01$). There is a high-level of positive linear relationship between the awareness regarding meaning of ecotourism with the ecotourism perception ($r = ,791^{**}$, $p = ,000 < 0,01$). Also there is a low level of positive linear relationship between the awareness regarding applicable ecotourism activities with ecotourism perception ($r = ,246^{**}$, $p = ,000 < 0,01$). In this case, according to the results of the correlation analysis, H_1 , H_2 , H_3 are accepted.

Table 6. Multiple regression analysis

The dependent variable	Model (Constant) and Independent Variable	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	ANOVA		R	R ²	Adjusted R ²	Tolerance	V.I.F.
		Beta	Std. Error				F	Sig.					
		Beta	Std. Error	Beta									
Socio-cultural contribution of ecotourism	(Constant)	,930	,136		6,827	,000							
	1. Positivity towards meaning of ecotourism	,780	,031	,782	25,267	,000	352,431	,000	,792	,628	,626	,930	1,076
	2. Negativity towards meaning of ecotourism	,029	,025	,036	1,160	,247						,930	1,076
Economic contribution of ecotourism	(Constant)	,873	,185		4,731	,000							
	1. Positivity towards meaning of ecotourism	,856	,042	,724	20,473	,000	220,610	,000	,717	,514	,511	,930	1,076
	2. Negativity towards meaning of ecotourism	-,036	,034	-,032	-,898	,369						,930	1,076
Environmental contribution of ecotourism	(Constant)	-,379	,182		-2,079	,038							
	1. Positivity towards meaning of ecotourism	1,044	,041	,785	25,259	,000	347,227	,000	,790	,624	,622	,930	1,076
	2. Negativity towards meaning of ecotourism	,018	,034	,017	,546	,585						,930	1,076
Applicable ecotourism activities	(Constant)	2,316	,331		7,000	,000							
	1. Positivity towards meaning of ecotourism	,410	,075	,268	5,465	,000	15,195	,000	,260	,068	,063	,930	1,076
	2. Negativity towards meaning of ecotourism	-,046	,061	-,037	-,752	,453						,930	1,076
Applicable ecotourism activities	(Constant)	2,124	,322		6,599	,000							
	1.Socio-cultural contribution of ecotourism	,249	,131	,162	1,904	,058						,304	3,287
	2.Economic contribution of ecotourism	,262	,092	,202	2,841	,005	11,969	,000	,282	,079	,073	,437	2,287
	3. Environmental contribution of ecotourism	-,109	,081	-,095	-1,340	,181						,443	2,259

Table 6 shows the parameter values obtained from the predicted result of the model and their t values. T statistic is used to test whether the variables are significant separately. The F statistic is used to test the significance of the model as a whole (Kalaycı, 2014). As a result of the multiple regression analysis, it was found that the positivity towards meaning of ecotourism according to the t-statistic was statistically significant on the socio-cultural contribution of ecotourism (p=.000), the economic contribution of ecotourism (p=.000) and the environmental contribution of ecotourism (p=.000). According to the F statistic (F=352,431, p=.000), the model was found to be significant as a whole. As the number of independent variables in the model increases, the R² value increases. Therefore, it is preferred to make comments by looking at the Adjusted R² value in multiple regression analysis (Kalaycı, 2014; Hoş, 2020: 311; Kanıt and Baykan, 2004: 362). From this point of view, it can be said

that 62.6% of the variability in the perceptions of the socio-cultural contribution of ecotourism, 51.1% of the variability in the perceptions of the economic contribution of ecotourism and 62.2% of the variability in the environmental contribution of ecotourism are explained by the positivity towards meaning of ecotourism. However, according to the t-statistic, the effect of negativity towards meaning of ecotourism on the socio-cultural contribution of ecotourism ($p=.247$), the economic contribution of ecotourism ($p=.369$) and the environmental contribution of ecotourism ($p=.585$) was not found to be statistically significant.

As a result of the multiple regression analysis performed in the same table, according to the t-statistic, it was found that the effect of positivity towards meaning of ecotourism on applicable ecotourism activities ($p=.000$) was statistically significant. According to the F statistic ($F=15.195$, $p=.000$), the model was found to be significant as a whole. Therefore, it can be said that 6.3% of the variability in the participants' perceptions regarding the applicable ecotourism activities is explained by the positivity towards meaning of ecotourism. However, according to the t-statistic, it was found that the effect of negativity towards meaning of ecotourism on the applicable ecotourism activities ($p=.453$) was not statistically significant. In addition, the effect of economic contribution of ecotourism ($p=.005$) on applicable ecotourism activities was found to be statistically significant ($F=11.969$, $p=.000$). In this case, it can be said that 7.3% of the variability in the participants' perceptions regarding applicable ecotourism activities is explained by the economic contribution of ecotourism. On the other hand, according to the t statistic, it was found that the socio-cultural contribution of ecotourism ($p=.058$) and the environmental contribution of ecotourism ($p=.181$) on the applicable ecotourism activities were not statistically significant. In Table 6, tolerance values of $>.10$ and VIF values of <10 indicate that there is no multicollinearity.

Conclusions

As a result of the research, it was determined that there is a high level of positive ($r=.791^{**}$, $p=.000 <0.01$) significant relationship between awareness regarding meaning of ecotourism and ecotourism perception. As a result of the factor analysis of the ecotourism perception scale, it was seen that ecotourism creates a three-dimensional structure: socio-cultural contribution, economic contribution and environmental contribution. When the averages of the dimensions are analyzed (average of the socio-cultural contribution dimension of ecotourism=4.3352, average of the economic contribution dimension of ecotourism=4.4101 and the average of the environmental contribution dimension of ecotourism=4.1140), it is seen that the people living in Şırnak perceive the positive effects of ecotourism at a high level. Therefore, this situation shows that the people living in Şırnak believe that ecotourism has a positive and constructive effect on the socio-cultural, economic and environmental contribution. In Kavak's (2015) research, the fact that local people perceive the positive effects of ecotourism at a high level according to the total average score obtained from the scale and reveal a 3-dimensional structure consisting of 16 variables explaining the positive effects of ecotourism is in line with the results of this research.

In addition, it has been determined that there is a low level of positive ($r=.246^{**}$, $p=.000 <0.01$) significant relationship between awareness regarding applicable ecotourism activities and ecotourism perception. A one-dimensional structure has emerged in the awareness scale regarding applicable ecotourism activities. When the average score of the applicable ecotourism activities dimension is examined (mean=3.9088), it can be said that the people's awareness regarding applicable ecotourism activities is at a high level. This reveals the awareness of Şırnak in terms of ecotourism potential and that it is a center of attraction in terms of ecotourism. This is an important point in realizing ecotourism activities in Şırnak and ensuring the sustainability of these activities.

Another result of the study was that there was a low level of positive ($r=.224^{**}$, $p = .000 <0.01$) significant relationship between the dimensions of awareness regarding meaning of ecotourism and the dimension of awareness regarding applicable ecotourism activities. As a result of the factor analysis of the awareness scale regarding the meaning of ecotourism, a two-dimensional structure emerged as

positivity towards the meaning of ecotourism and negativity towards the meaning of ecotourism. When the average scores related to these dimensions were examined, it was seen that the people's positive perceptions regarding the meaning of ecotourism (mean=4.2454) were higher than their negative perceptions (mean=3.1977). In this case, it can be said that the people living in Şırnak have awareness regarding meaning of ecotourism and it is more positive. This shows that the definitions given on the scale regarding meaning of ecotourism are related to the essence of the concept of ecotourism.

In general, residents of Şırnak have a high level of awareness regarding meaning of ecotourism and applicable ecotourism activities. In terms of theoretical contributions, this research carried out that these awarenesses strongly affect residents' positive ecotourism perceptions. Therefore, the residents' awareness level also ensures that their perceptions about the socio-cultural, economic and environmental contributions of ecotourism are positive. The residents' awareness that applicable ecotourism activities can be carried out in Şırnak also shows that different types of ecotourism activities can be carried out in this province.

The data obtained in the study are limited to the local people living in Şırnak province and people who have resided for at least 5 years. In this context, it may be recommended to conduct research on people living in different regions and cities in future studies. In this way, the comparison of the results obtained from the studies with the similar research results in the literature will be able to make a theoretical contribution to the relevant literature. In addition, research variables are limited by the dimensions of reliability and validity of the applied measurement tools.

Recommendations

Organizations related to tourism in general and ecotourism in particular should carry out activities on public information and awareness in order to ensure the applicability and sustainability of ecotourism in the region and to carry out planned ecotourism activities. Because, with the realization of planned ecotourism activities, it may be possible to protect biological diversity and other natural and cultural resources. In addition, positive socio-cultural, economic and environmental impacts on local people can only be achieved through planned ecotourism activities.

It is also important to support ecotourism activities in order not to destroy the cultural heritage settlements with original texture, which have existed for centuries, in rural settlements and to ensure the sustainability. In order to provide this support from the local people, training seminars and courses on the benefits of ecotourism, which is based on nature or environmental protection, should be given by the relevant organizations, and they should be provided with the opportunity to participate in free ecotourism activities (trips, etc.). Thus, it can be ensured that local people have more control over ecotourism by creating ecotourism awareness.

In order to eliminate the economic, socio-cultural and environmental imbalances between regions, especially in rural settlements, ecotourism activities should be determined, ecotourism activities should be diversified, and promotion and information regarding the ecotourism potential of the region should be made by relevant organizations at national and international level. In addition, the people living in the destination should be included in the planning of activities related to ecotourism, in making and implementing important ecotourism-related decisions that will contribute to the development of the region.

Studies in which research variables have been studied separately before have been encountered in the literature, but no domestic and foreign research has been found in which they have been studied together. In order to fill this gap, researchers are recommended to investigate the relationship between research variables in different cultures and with larger sample groups in larger ecotourism destinations. Thus, comparing the findings obtained in the studies with the previous findings will contribute to making healthier comparisons.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 50, İkinci yazar/Second author % 50
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

References

- Abeli, S. R. (2017). Local communities' perception of ecotourism and attitudes towards conservation of Lake Natron Ramsar Site, Tanzania. *International Journal of Humanities and Social Science*, 7(1), 162-176.
- Akpınar, E. & Bulut, Y. (2010). Ülkemizde alternatif turizm dalı olan ekoturizm çeşitlerinin bölgelere göre dağılımı ve uygulama alanları. III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, Erzurum.
- Alaeddinoğlu, F. (2008). Sivas kentinde halkın turiste ve turizme bakışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-23.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. (5.Bas). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Andriotis, K. & Vaughan, D. R. (2003). Urban residents' attitudes towards tourism development: The case of Crete. *Journal of Travel Research*, 42(2), 172-185. doi.org/10.1177/0047287503257488
- Assante, L. M., Wen, H. I. & Lottig, K. (2012). An empirical assessment of residents' attitudes for sustainable tourism development: A case study of O'ahu, Hawai'i. *Journal of Sustainability and Green Business*, 1, 1-27.
- Avcıkurt, C. (2009). *Turizm sosyolojisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayram, N. (2009). *Sosyal bilimlerde spss ile veri analizi*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Bini, S., Assy, E., Ryan, G., Frazee, S., Edwards, S. & Hillel, O. (2000). Ecotourism education and awareness program. *Conservation International*, Retrieved from <https://www.sprep.org/att/IRC/eCOPIES/global/262.pdf> (accessed on 01.07.2021).
- Björk, P. (2000). Ecotourism from a conceptual perspective, an extended definition of a unique tourism form. *International Journal of Tourism Research*, 2(3), 189–202. doi.org/10.1002/(SICI)1522-1970(200005/06)2:3<189::AID-JTR195>3.0.CO;2-T
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (24th ed.) Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik, S., Coşkun, E. & Öztürk, E. (2013). Şehri Nuh'un (Şırnak) kırsal turizm açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 21-28.
- Çetin, T. & Gürgil, F. (2014). Üniversite öğrencilerinin bartın'ın doğal ve kültürel turizm değerlerine yönelik farkındalıkları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 255-274.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Duran, E. & Özkul, E. (2012). Yerel halkın turizm gelişimine yönelik tutumları: Akçakoca örneği üzerinden bir yapısal model. *International Journal of Human Sciences*, 9(2), 500-520.
- Emekli, G. (2005). Avrupa birliği'nde turizm politikaları ve türkiye'de kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 99-107.

- Erdoğan, İ. & Erdoğan, N. (2005). Ekoturizm betimlemeleriyle iletilenlerin doğası. *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, 20 (1), 55-82.
- Eren, R. & Aypek, N. (2012). Kırsal turizm bölgesinde yerel halkın turizmin gelişimine karşı tutumları: Cumalıkızık köyü örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 2(2), 43-47.
- Ertaş, Ç. (2019). *Şehri Nuh'un marka kimliği unsurları (görüş ve öneriler)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Fennell, D. E. (1998). Ecotourism in Canada. *Annals of Tourism Research*, 25(1), 231-234. doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00074-1
- Gursoy, D., Jurowski, C. & Uysal, M. (2002). Resident attitudes: A structural modeling approach. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 79-105. doi.org/10.1016/S0160-7383(01)00028-7
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Cemalcılar, Z. (2017). *Dünden bugüne insan ve insanlar (sosyal psikolojiye giriş)*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. (6.Bas.). Ankara: Asil.
- Kavak, M. (2015). Edremit körfezi kuzey kıyılarında yerel halkın ekoturizme yönelik bilinç algısı ve tutumları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Kızılaslan, N. & Özyurt, Ç. (2012). Sürdürülebilir kırsal kalkınmada ekoturizmin önemi: Tokat ili örneği. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1, 50-62.
- Kızılırmak, İ. & Kurtuldu, H. (2005). Kültürel turizmin önemi ve tüketici tercihlerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 100-120.
- Kiper, T. (2006). Safranbolu yöre köyü peyzaj potansiyelinin kırsal turizm açısından değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610. doi.org/10.1177%2F001316447003000308
- Nee, I. & Beckmann, I. (2011). Ecotourism: The growth, its implications and trends. In: Papathanassis, A. (ed.) *The long tail of tourism: holiday niches and their impact on mainstream tourism*. Springer Gabler, Wiesbaden, Germany. doi.10.1007/978-3-8349-6231-7_13
- Rono, B.J., Obwoyere, G.O. & Owour, G. (2016). Attitudes and perception towards ecotourism among pastoral communities in Laikipia county, Kenya. Retrieved from https://www.academia.edu/19221735/ATTITUDES_AND_PERCEPTION_TOWARDS_ECOTOURISM_AMONG_PASTORAL_COMMUNITIES_IN_LAIKIPIA_COUNTY_KENYA?auto=download (accessed on 02.07.2021).
- Teye, V., Sönmez, S. F. & Sirakaya, E. (2002). Residents' attitudes toward tourism development. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 668-688.
- Walker, S. L. (1996). Ecotourism Impact Awareness. *Annals of Tourism Research*, 23(4), 944-945.
- Zeyrek, A. N. (2008). Besni'de alternatif turizm potansiyeli. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 451-468.

Araştırma Makalesi • Research Article

Toplumsal Bütünleşme ve Toplumsal Ayrışma Bağlamında Milliyetçiliğin Eleştirel Analizi: Milliyetçi Hareket Partisi Üzerinden Bir İnceleme

A Critical Analysis of Nationalism in the Context of Social Integration and Social Segregation: A Study on the Nationalist Movement Party

Adem Çaylak*, Cansu Kaymal**

Öz: Milliyetçiliği, modernist bir bakış açısıyla değerlendiren kuramcılar; milliyetçiliğin asimilasyonist süreçle etnik azınlıkları baskın gruplar içinde eritme veya “gelenek icat etme” gibi enstrümanlar kullanarak “sosyal bütünleşme” amacına hizmet ettiğini iddia etmişlerdir. Makalede milliyetçiliğin Türkiye’deki ana akım temsilcisi olan Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) sosyal bütünleşme işlevini yerine getirip getirmediğinin sorunsallaştırılması hedeflenmiştir. Makalenin amacı, MHP’nin Türkiye’deki sosyal bütünleşme ihtiyacına ne ölçüde cevap verebildiğini sorunsallaştırarak araştırmaktır. MHP’nin örnek olay analizi üzerinden milliyetçiliğin toplumsal bütünleşmeye mi yoksa toplumsal ayrışmaya mı hizmet ettiğini karşılaştırmalı bir perspektiften inceleyen çalışmada, ilkin toplumsal bütünleşme ve ayrışmaya yönelik yaklaşımlar incelenmiştir. Sonrasında MHP özelinde milliyetçiliğin toplumsal bütünleşme ve toplumsal ayrışma işlevi ile ilişkiselliği eleştirel bir biçimde analiz edilmiştir. Makale, nitel bir araştırmadır. Doküman analizi yoluyla toplanan veriler, yorumsamacı ve betimleyici bir yöntemle analiz edilmiştir. Bu bağlamda parti liderlerinin kongre konuşmaları, seçim beyannameleri, MHP ve milliyetçilik konularında yazılan kitaplar, tezler ve makaleler incelenmiştir. Makalede, ulus-devletin temel ideolojisi olan milliyetçiliğin bütünleştirici söylemlerinin aslında dışlayıcı bir nitelik taşıdığı MHP somut örneği üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Bütünleşme, Toplumsal Ayrışma, Milliyetçilik, MHP.

Abstract: Theorists, who study nationalism from a modernist approach, claim that nationalism serves the needs of “social integration” by using techniques such as “inventing tradition” or by dissolving ethnic minorities into dominant groups through the assimilation process. The aim of this article is to investigate whether or not the Nationalist Movement Party (NMP), the mainstream political representative of nationalism in Turkey, fulfills its social integration function. The article aims at analyzing to what extent the NMP can respond to the social integration needs in Turkey. In the study, examining whether nationalism serves the needs of social integration or social segregation from a comparative perspective with a specific focus on the case of the NMP, approaches to the issue of social integration and segregation are, first, scrutinized. Then, the relationship of nationalism with social integration and social segregation functions is critically analyzed with reference to the NMP. The article uses a qualitative research perspective. The data collected through document analysis is elaborated by using a hermeneutic and descriptive method. In this context, the congress speeches of party leaders, election

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-3198-2353, ademcaylak@gmail.com

** Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-9265-8779, kaymal.cansu@gmail.com (Sorumlu yazar)

Received/Geliş: 01 July/Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 10 October/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 22 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

declarations, the books, articles, and theses written on the NMP and nationalism are examined. In the article, it is tried to show that the nationalist discourse of the NMP actually has an exclusionary character.

Keywords: Social integrity, Social segregation, Nationalism, Nationalist Movement Party.

Giriş

Milliyetçilik ansiklopedik olarak, “belirli bir milletin çıkarlarını, özellikle egemenliğini ve özyönetimini kazanmayı, daha sonar bunu ilelebet sürdürmeyi amaçlayan ideolojik fikir hareketi (Smith, 2010: 9)” biçiminde tanımlansa da literatürde milliyetçiliğin kökeni, nasıl doğduğu ve tarihsel gelişimi hususundaki görüşlerde konsensüs sağlanabilmiş değildir. Milliyetçilik literatüründe, milliyetçiliği, millet gerçekliği ile birlikte doğal, verili bir duygu olarak kabul eden premordiyalistlerden (ilkçi) vardır. Millet ve milliyetçiliği son yüzyılların modern yapıları olarak gören modernistler milliyetçiliğin kökenlerinin modern öncesi çağlarda aranması gerektiğini ve etnik bağların biyolojiye değil ortak geçmiş ve kültüre dayandığını iddia eden etno-sembolcülerin varlığı da bilinmektedir. Etnik kimlik ve milliyetçiliğin temelinde seçkinlerin iktidar mücadelesinin manipülasyonu olduğunu ifade eden araçsalcılara kadar çok geniş bir literatür söz konusudur.

Bu çalışmada genel anlamda milliyetçiliğin toplumsal bütünleşmeye mi yoksa ayrışmaya mı hizmet ettiği sorusuna odaklanılmaktadır. Bu sorunsal, Türkiye’de milliyetçiliğin ana akım temsilciliğini üstlenmiş bir parti olan MHP özelinde tartışılmaktadır. MHP’nin seçim beyannamelerinden ve liderlerinin bazı konuşmalarından yola çıkılarak birlik ve bütünlüğe vurgu yapan söylemlerin aslında ötekileştirici olduğu varsayımından hareket edilmektedir. MHP’nin söylemlerinin gerçekte toplumsal bütünleşmeye mi yoksa ayrıştırmaya mı yol açacağını tartışmadan önce, milliyetçilik kuramları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Modernist yaklaşım, milletleri ve milliyetçiliği modern çağa ait yapılar olarak ele almıştır. Modernist yaklaşıma göre, kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kuruluşu, kitle iletişim araçlarının artması, modern eğitim, kitap ve dergi basımı ile okur-yazarlığın kitleselleşmesi, kentleşme ve sekülerleşme gibi modern süreçler sonucunda milletler ve milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Modernist ve araçsalcı yaklaşımı, ilkçi ve etnosembolcülerden ayıran en önemli özellik; modernistlerin, milliyetçiliğin millet gerçekliğinden kaynaklandığına değil, milliyetçiliğin milletleri yarattığına inanmasıdır (Özkırmı, 2019: 96-97). Milliyetçiliğin milletlerden önce var olduğu ve milletlerin milliyetçilik ile yaratıldığı düşüncesi, milliyetçilik kavramının içinde toplumsal bütünleşme işlevinin saklı olduğunu düşündürür. Ancak, “gerçekte somut olarak var olan farklılıkları, ortak bir kültür ve değerler çerçevesinde bir ulus inşa etmek için, yaratılmış hâkim bir kimliğin potasında eritmek, bütünleştirmek mi yoksa ayrıştırmak mı anlamına gelir?” sorusu önemlidir. Zaten, MHP’nin söylemlerinin ötekileştirici ve ayrıştırmacı olduğu varsayımımız, bu sorunsalla yakından alakalıdır.

Özkırmı’ya göre milliyetçiliğe dair ilkçi yaklaşım, bir kuram olmaktan çok bir bakış açısıdır. Bu bakış açısının en belirgin özelliği ise, milletleri eski çağlardan beri var olan, doğal yapılar olarak görmesidir (Özkırmı, 2019: 74). Modern milletlerin doğuşunu etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamanın mümkün olmadığını savunan ve milletlerin gelişim sürecini geniş bir zaman diliminde ele alan (Özkırmı, 2019: 191) etno-sembolcü yaklaşım ise, milletlerin etnik kökenine hayati bir önem atfetmektedir (Özkırmı, 2019: 74). Milletlerin, herhangi bir araçsalcı düşünceyle yapay olarak oluşturulmayıp doğal bir yapı olduğu varsayımı açısından MHP milliyetçiliği ilkçi yaklaşımın izlerini taşıırken, bir etnik çekirdek temelinde oluşmuş Türk ulusu düşüncesi ve kurt, Türk destanları türünden mit ve sembollerin kullanımı bakımından açısından etno-sembolcü düşünceden de izler taşır. MHP’nin, modern dönemde ortaya çıkan bir ulus-devlet yapılanmasının “milliyetçilik” ideolojisini ihtiva etmesi ve bu ideolojiyle bir üst kimlik çatısında farklılıkların birleştirilmesini amaçlayan bir parti olduğu kanaatinde olduğumuz için, milliyetçiliğe modernist-araçsalcı bir açıdan yaklaşan birkaç kuramcının fikirlerini kısaca açıklamak gerekir.

Milliyetçiliği Alman romantik düşüncesine göre temellendiren Kedourie’ göre, milliyetçilik, 19. yüzyıl başlarında Avrupa’da icat edilmiştir. Milliyetçilik, devlet gücünün kullanımını ve devlet teşkilatının kendisini halk nazarında meşrulaştırır. İnsanlığı milletlere bölen şey, milliyetçiliktir ve her

milletin ayırt edici özellikleri vardır. İşte vatandaşlık ve milli birlik, bu ayırt edici özellikler vasıtasıyla sağlanır. Yani her milletin kendine has oluşu, o millette biz duygusu yaratır (Kedourie, 1961: 32-51).

Deutsch; iktisadi, sosyokültürel, politik, teknolojik ve dilsel faktörlerin milliyetçiliğin asimile etme süreci üzerindeki etkisini ölçerek milliyetçiliği incelemiş ve sanayi toplumundaki sosyal hareketliliğin artışının milletlerin inşasını kolaylaştırdığını ifade etmiştir (Deutsch, 1962: 130-136). Ancak söz konusu asimilasyon sürecinin başarılı olabilmesi için sosyal hareketlilik ile kültürel entegrasyonun birbirini tamamlaması gerekir. Bu noktada devreye kitle iletişim araçları girer. Çünkü kitle iletişim araçlarının bireyleri ortak ideallere inandırma gibi bir işlevi vardır (Özkırımlı, 2019: 58-59).

Hobsbawm'a göre, milletler ve milliyetçilik toplum mühendisliği ürünü kavramlardır. Hobsbawm, bu gerçekliği, 'icat edilmiş gelenekler' kavramıyla açıklar. İcat edilmiş gelenekler olan duygular ve davranışlar tekrarlandığında, alışkanlık haline gelir ve toplum tarafından norm olarak içselleştirilir. Böylece geçmişle bugün arasında bir köprü kurulur (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 17). Milli bilinç ise, icat edilen gelenekler arasında en baskın olanıdır. Milli bilinç, toplumu oluşturan bireyler arasında bir 'milli birlik' duygusu inşa eder ve dayanışmayı güçlendirir (Hobsbawm, 1995: 91-101).

Gellner'e göre milliyetçilik, siyasi birimle milli birim arasındaki uyuşmayı sağlayan bir ilkedir. Gellner, milliyetçiliği şöyle tanımlar: "Etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle bir devletin, içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir meşruiyet kuramıdır" (Gellner, 1992: 19-20). Onun iddiasının altındaki temel düşünce yalnızca milliyetçilik çağında milletlerden söz edilebileceğidir. Milletler, sadece genel sosyal şartlar, yalnızca elitlere değil, halkın bütününe hâkim homojen bir merkezce yönetilen yüksek kültürleri gerektirdiğinde meydana gelebilirdi. Milliyetçiliğin özü birçok alt kültürün yer aldığı bir topluma, bir merkez vasıtasıyla yüksek bir kültürün empoze edilmesi idi (Gellner, 1992: 55-57). Toplumda herkesin bu yüksek kültürü paylaşması, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasının ön koşuludur (Gellner, 1992: 107-108).

Anderson, milliyet ve milliyetçiliğin özel bir kültürel yapım olduğunu düşünmüş ve *Imagined Communities* adlı meşhur yapıtında milletlerin hayal ürünü cemaatler olduğunu vurgulamıştır. Buna göre milliyetçilik 18. yüzyıl sonlarına doğru oluşmuş (Anderson, 2009: 18) ve bir kez yaratıldıktan sonra farklı coğrafyalara, siyasi görüşlere, toplumsal yapılara kopya edilebilen bir sistem haline dönüşmüştür (Anderson, 2009: 19). Bu hayal ürünü topluluk içinde insanları birbirine bağlayan ortak değerler yaratılır ve bu değerler en küçük milletlerde bile diğerlerinden farklı olduklarına dair bir bilinç oluşturur. Gerçekte eşitsizlik ve sömür çok büyük boyutlarda bile olsa, birey, millet içinde bir yoldaşlık, kardeşlik olduğu algısını taşır. Bu duygu, bireye milleti için her türlü fedakârlıkta bulunma, 'uğruna ölme' gibi kahramanlıkları da telkin eder (Anderson, 2009: 20-22).

Carr'a göre 'millet' kelimesi ırk veya dil birliğine dayanan gruptur. Carr'a göre milletler doğal veya biyolojik topluluklar değildir. Carr açısından milletin tanımlanabilir veya hemen fark edilebilir bir varlığı yoktur. Millet, tarihteki spesifik dönemler ve bölgelerle sınırlıdır. Milleti doğuran şey milliyetçiliktir. Milliyetçilik, milleti politik erkin biricik haklı mercii olarak gösterir (Carr, 1990: 45).

Milliyetçiliğe modernist açıdan yaklaşmasa da, milliyetçiliği bir ideolojinin yanı sıra bir psikolojik davranış biçimi gibi gören Kellas'a göre milliyetçilik ve etnisite siyasetin merkezindedir. Devlete meşruiyet kazandıran ve vatandaşların devletle yakınlık kurmasını ve bağ oluşturmalarını sağlayan şey milliyetçiliktir. Millet, kendilerini birbirlerine ırk, kültür ve tarihle bağlı hisseden insanlardan oluşan topluluktur. Bu anlamda millet, toplumsal bütünleşmeyi öznel değerlerle kurar. Milleti oluşturan bireyler, millete sevgi ve sadakatle bağlıdır ve bu topluluk için kendini ölmeye hazır hisseder (Kellas, 1998: 1-6).

Şimdiye kadar ele alınan kuramcıların milliyetçilik çözümlenmeleri elbette ki daha derin ve kapsamlıdır. Ancak çalışmanın kapsamı ve odak noktası gereğince milliyetçiliğin toplumsal

bütünleşme amacına hizmet eden yönleri kısaca ele alınmıştır. Milliyetçiliği modernist bakış açısıyla veya bu bakış açısının dışında yorumlayan bazı kuramcılara göre, açıklamış olduğumuz gibi, milliyetçiliğin milli kültür yaratma, birbirine yüksek değerlerle bağlı ortak bir kültür taşıyan bireylerden oluşan millet yaratma gibi bir işlevi vardır.

Ulus-devlet yapısının kurucu ideolojisi olarak milliyetçiliğin millet oluşturan unsurları tek potada eritme özelliği bütünleştirici gibi görünse de, farklılıkları görmezlikten gelme bakımından dışlayıcı ve parçalayıcı olduğu açıktır. Bu çalışmanın ilk bölümünde toplumsal bütünleşme kavramı ele alınmıştır. İkinci bölümde milliyetçiliğin sadece birleştirici değil, ayrıştırıcı, dışlayıcı bir işlevinin de olduğu yönündeki yaklaşımlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde MHP'nin milliyetçilik anlayışına ve ideolojik tutumuna kısaca değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise nihayet Türkiye'deki politik milliyetçiliğin ana akım temsilcisi olarak MHP'nin sosyal bütünleşme işlevini yerine getirebilme yeterliliği tartışılmaktadır. Bu tartışmada temel olarak, partinin seçim beyannameleri ve parti liderlerinin kongre konuşmaları kullanılmıştır. İncelemede 18 Nisan 1999 genel seçimlerinden günümüze kadar olan süreç incelenmiştir.

Sosyal Bütünleşme ve Milliyetçilik

Sosyolojik bir kavram olan sosyal bütünleşme, bir toplumu oluşturan çeşitli unsurların belli değerler ve birtakım asgari müşterekler etrafında bir araya gelişini anlatır. Bu birliktelik, toplumun devamlılığını ve istikrarını sağlar. Toplumlar, bağlılıklarının gücüyle orantılı olarak farklılıklardan doğan iç çatışmaları tolere etme ve asgari düzeye indirme kapasitesine sahip olur.

Parsons, toplumsal sistem ve bu sistemin alt sistemleri kuramını geliştirmiştir. Parsons, toplumun bir bütün olarak doğru bir şekilde işleyişini, sistemin parçalarının uyumlu birlikteliğine dayandırır (Parsons ve Platt, 1973: 10-12). Burada önemli olan konsensüs ve koordinasyondur. Konsensüs, değerler ve düşüncelere ilişkindir (Abrahamson, 1990: 34-42)

Fichter'e göre sosyal bütünleşme, ancak bir kültür ortamında bütünleşme ile sağlanabilir. Diğer bir deyişle, toplumun bütünleşmesinin sağlanabilmesi için önce kültürün bütünleşmesi gerekmektedir. Çünkü aynı kültürel kodlara sahip kişilerin ortak çıkarlar ya da hedefler doğrultusunda örgütlenmeleri daha kolay olur. Fichter, sosyal bütünleşmenin sağlanabilmesi için gerekli ana faktörlerin kültür, kurumlar ve sınıflar olduğunu belirttikten sonra bir de yardımcı faktörden bahseder. Bu da, 'bir savaş sırasında düşmanın yarattığı tehdittir. Bu faktör, halkı birlik, beraberlik ve dayanışmaya teşvik eden bir sosyal reaksiyon oluşturur (Fichter, 1996: 205-207). Kültür gibi objektif kriterler çerçevesinde tanımlanan bir milliyetçilik yaklaşımı, kültürün sosyal bütünleşmeye hizmet ettiği algısından yola çıkar. Ancak, böylesi bir algının, bir toplum içindeki aynı kültürü paylaşmayan kimseleri dışlayıp ötekileştireceği ve böylece özellikle heterojen toplumlarda toplumsal ayrılmaya yol açabileceği açıktır.

Gökalp, toplumsal kuramlarını geliştirirken Türk toplumunun siyasal ve sosyal bunalımlarını göz önünde bulundurmıştır. Bunun için dayanışma ve birliktelik ihtiyacını gerektiren değişme dönemlerini anlamlandırmaya çalışmıştır (Türkdoğan, 1983: 91). Gökalp'in en önemli eseri *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*' tır. Bu eserde, Türkleşmek ve İslamlaşmak, bütünleşmenin unsurlarıdır ve aralarında bir çatışma yoktur (Gökalp, 1992: 16). Türk toplumunun milli şuur ile bütünleşerek milletleşme sürecini tamamlaması, Gökalp açısından en temel meseledir. Bu noktada ortaya attığı en önemli kavramlardan biri olan 'milli vicdan' Durkheim'in kolektif bilinç kavramına benzetilir. Gökalp'in önemli ayrımlarından biri olan hars-medeniyet ayrımına göre, hars ulusal, medeniyet evrenseldir. Türk toplumunun harsi bir millet olabilmesi, milli vicdan sahibi olmasına bağlıdır (Kongar, 1996: 49). Milli vicdan, beraberinde ulusal bilinci getirir. Ulusal bilinç olmaksızın bir milletin ayakta kalabilmesine imkân yoktur. Bağımsızlık ve ayrıca her alanda kalkınma ve ilerleme de ulusal bilinç ile mümkündür (Gökalp, 2011: 84-86).

Toplumsal bütünleşme meselesi üzerinde yazmış kuramcılarının düşünceleri göz önüne alındığında, milliyetçiliğin toplumsal bütünleşmeyi sağlamadaki rolü anlaşılmaktadır. Milliyetçiliğe aşırı işlevselci yaklaşmakla eleştirilen Gellner bile, milliyetçiliğin kökeninin modernleşmeyi meşrulaştırmasında aranmaması gerektiğini itiraf etmiş, modernleşen bireyin sahip olduğu kültürle,

iktidarın sahip olduğu kültürün farklı olduğu durumda birey için hayatın zorlaşacağını ve ortak bir kültüre bağlılık oluşturmanın işleri daha kolaylaştırdığını ifade etmiştir (Gellner, 1996: 626). Anderson ise, küçük bir toplum içinde bile birbirini hiç tanımayan ve belki de karşılaşma ihtimali hiç olmayan bireyleri birbirine bağlayan ortak şeylerden bahseder. Bu bireylerin hepsinin aklında birlikte yaşama düşüncesi vardır (Anderson, 1995: 20). Yukarıda değinildiği üzere, Hobsbawm'a göre, milli birlik duygusunun oluşması için birtakım gelenekler icat edilmiştir. Milliyetçiliğin, millet yapısını doğurduğunu iddia eden kuramcılar ile toplumsal bütünleşme kuramcıları birlikte düşünüldüğünde milliyetçiliğin, siyasi bütünleşme ve sosyal bütünleşme açısından büyük önem taşıdığı görülmektedir.

Max Weber de, milletin, toplumdaki insanların birbirine göstereceği sıcaklık ve sevgiyle temellendiğini ve bu sevginin milleti bir araya getiren dil, inanç ve kültür gibi temel fatörlerden kaynaklandığını ifade eder (Weber, 1996: 257-259). Bu unsurların öznel olduğu ve duygulara dayandığı rahatlıkla görülebilir. Örneğin okullarda yapılan bayrak törenlerinde veya milli bayramlardaki askeri geçitlerde törenlere katılan, saygı duruşunda duran, milli marşını söylerken duyulan ve gururlanan birey, gerçekten o ulusun kurucu etnik kimliğine mensup değildir. Ancak o etnik kimliğin değerlerini kültürel çevre ve milli eğitim vasıtasıyla özümsemiş ve o etnik kimliğin bir parçası olduğu varsayımını kanıksamıştır.

Her kimliği kendi özgünlüğüyle kabul etmektense, tek bir özgün, yüksek kültüre sahip, tarihsel olduğu varsayımına dayanan bir kimlik yaratıp, diğer tüm grupları bu kapsayıcı kimlik altında eriterek ulus-devlet yaratma gayesi taşıyan milliyetçilik ideolojisi 'birleştirici ve bütünleştirici' olduğu iddiasını taşımaktadır. Tam olarak bu nedenle bütünleşmek pahasına öz kimliğinden taviz vermek istemeyen kimliklerin mensuplarına karşı zora ve baskıya dayanan politikalar izlemekten çekinmez. Bu noktada, Ernest Renan tarafından formüle edilen ve objektif kriterlerden ziyade sübjektif kriterlere dayanan, millet kavramını kan, soy, ırk ortaklığına değil de aidiyet duygusu ve müşterek kader birliğine bağlı kılan, vatandaşlık bağı ile devlete ait olan herkese eşit haklar veren Fransız tarzı milliyetçiliğin de özünde dışlayıcı olduğunu söylemek mümkündür. Zira böyle bir milliyetçilik düşüncesinde de ortak değerlerin neler olduğu belirlenir ve bu asgari müştereklerde birleşen bir ulusal birlik ön plana çıkar (Canatan, 2010). Sonuçta ortaya çıkan ulusal birlik, ortak değerleri benimsemeyenlerin ayrıştırıldığı bir sosyal bütünlüktür. Kanaatimizce dışlayıcı olmayan bir sosyal bütünlük, bir sosyal yapıyı oluşturan unsurlar olarak farklılıkların, aynileştirilmeye çalışılmasından ziyade, kendi kimlikleriyle ve farklılıklarıyla tanınmalarıyla mümkündür. Mouffe'un tabiriyle antagonistik (çatışmacı) ilişkiler tanınmaksızın ve çatışan çıkarlar ve değerler olmaksızın çoğulcu bir toplumun inşası mümkün değildir (Mouffe, 1999: 756). Bir "öteki" yaratmaksızın bir dinî, millî, etnik vb. hiçbir kimlik oluşturulamaz. Mouffe açısından "öteki" olan ve çatışılan hasmın, ahlaken kınanması ya da düşman olarak yok edilmesi değil, siyasi olarak rakip görülmesi gerekir. Mouffe'e göre, antagonizmaların yokluğunun sonucunda etnik, dinsel vb. kimlikler ortaya çıkmıştır (Mouffe, 2008: 16). Oysa gerçekte siyasal ve kamusal hususlarda bir uzlaşımın sağlanması mümkün olmadığı için, antagonizmaların karşı karşıya gelmesine uygun bir zemin hazırlanması gerekir (Mouffe, 2019: 100-101). Böylelikle egemen bir grubun hegemonyasını tesis etmek adına bütün toplumun kabul etmek zorunda kaldığı, dışlayıcı ve ötekileştirici bir sosyal bütünleşmeden ziyade, herkesin kendi kimliğiyle var olabildiği ve her kimliğin hegemonya mücadelesinde eşit şartlarda yarıştığı bir sosyal bütünlük ortaya çıkar.

Milliyetçiliğin Ayrılkçı Yüzü

Milliyetçilik kavramına ilişkin çeşitli teoriler ortaya atılmış, birbirinden farklı yaklaşımlar ve bakış açılarıyla açıklamalar yapılmıştır. Bu teoriler ve bakış açılarının bir kısmı milliyetçiliği, dağınık bir toplumu ortak değerler etrafında bütünleştiren bir ideoloji olarak tanımlar. Bir kısmı, toplumu bütünleştirici, sivil, liberal, insancıl, iyi yüzünün yanında, dışlayıcı, faşizan, bölücü ve kötü bir yüzünün olduğunu da belirtir. Ancak, milliyetçiliğin sivil, liberal, bütünleştirici ve eşitlikçi yüzü olan sübjektif kriterlere dayalı hâli bile, farklı kimliklere, egemen bir kimliğin etnik ve kültürel değerlerini dayattığı ve herkesin o değerler etrafında birleşmesini beklediği için, milliyetçilik ile yaratılan sosyal bütünleşmenin sorgulanması gerektiği açıktır. Çünkü böylesi bir sosyal bütünleşme, bütünlüğü

sağlamak adına, farklılıkları dışlayıcı ve öteki olanı düşmanlaştırıcı bir karakter taşır. Toplumsal ayrışmadan kastettiğimiz, sosyal bütünleşmeyi sağlamak için ortak milli değerleri benimsemeyen kesimlerin, ötekilerin düşmanlaştırılmasıdır.

Etno-sembolcüler, modern milletlerin, geçmişteki etnik toplulukların devamı olduğunu ve fakat milliyetçilik duygusunun modernleşmenin ürünü olduğunu öne sürmüşlerdir. Buna göre modern öncesi dönemlerin etnik bağlılıkları, modern çağın milli bilincini önceler (Özkırımlı, 2019: 189-192). Anthony Smith, ulus-devletin etnik çekirdekler etrafında oluştuğundan bahsetmiştir. Etnik çekirdekler, birbirine bağlı, diğerlerinden farklılıklarını bilinçli bir şekilde kabul eden fertlerden meydana gelen etnik topluluklardır. Bunlar, daha sonra oluşacak imparatorluk ve modern devletlerin temelidir (Smith, 1994: 32-33). Ulus-devletler genellikle hâkim bir etnik topluluğun etrafında, o topluluğun kuvvetinin yettiği diğer toplulukları, asimile etme veya işgal yoluyla kendi bünyesine katmasıyla meydana gelmiştir (Smith, 1994: 48-49). Smith, milliyetçilik kavramının, millet denen topluluğun özerklik, birlik ve özdeşlik arayışıyla ortaya çıkan bir ideoloji olduğunu ifade etmiştir (Smith, 1994: 121). Bu birlik ve özdeşlik, hâkim etnik topluluk tarafından belirlenen ortak değerler çerçevesinde olacağı için, diğer etnik gruplar ya bu değerleri kabul etmek suretiyle ulus-devletin eşit yurttaşları ya da sosyal bütünün kendi kültürel kimliğiyle var oluş mücadelesi veren ötekileri olacaklardır.

Milliyetçilik ideolojisinin 1990'lardaki yükselişinin nedeni, küreselleşmenin ve post-modernist ideolojilerin sonucu olan etnik bölünme tehlikesine karşı bir panzehir olarak düşünülmesinde aranmalıdır (Hassner, 2010: 279). Ulus-devleti yücelten milliyetçilik tanımları, devlet-millet özdeşleşmesine ve kültürel farklılıkların silinmesine hizmet etmiştir. John Hall, "Avrupa tarihi, milli türdeşleştirme tarihidir" (Hall, 2008: 20) sözüyle modern ulus-devletlerin kuruluşunu özetlemektedir. Hall'ın bahsettiği 'milli türdeşleştirme' eyleminin, her zaman yumuşak bir biçimde gerçekleştirildiğini düşünmek yanıltıcıdır. Farklılıkların törpülenerek ulus-devletlerin kurulması süreci, çoğu zaman iç savaş, tehcir, etnik temizlik gibi kanlı olaylara sahne olmuştur.

İrkçilikle milliyetçiliğin yakından ilişkili olduğunu, milliyetçiliğin aşırılığa ulaşmış biçiminin ırkçılık olduğunu iddia eden yazarlar olduğu gibi, ikisinin ayrı şeyler olduğunu öne sürenler de vardır (Aktaş, 2019: 1875). Ancak milliyetçiliğin dışlayıcı niteliği, sadece ırkçılık tehlikesinden kaynaklanmaz. Eley ve Suny'e göre, milliyetçiliğin kurguladığı sosyal gerçeklik, bireylere, bir millete, büyük bir siyasi topluluğa ait olma bilincini verir (Eley ve Suny, 1996: 4-5). Bu aidiyet, büyük siyasi topluluğun içindekiler ile dışındakiler arasında kesin bir çizgi çeker. Yani, bir milli bütünü diğerinden ayıran özellikler milli kimliğin belirleyicileri olmakla birlikte, bir de 'öteki' yaratır.

Milliyetçilikle ilgili pek çok tipoloji ortaya atılmıştır. Bu tipolojilerde milliyetçiliğin sivil, liberal, batılı ve bütünleştirici yüzlerinin yanında; organik, zora dayalı, etnik, doğulu ve parçalayıcı yüzlerinin de olduğu görülmektedir. Örneğin Hans Kohn'un 'doğulu-organik' ve 'batılı-isteğe bağlı' milliyetçilikleri; milliyetçiliğin organizmacı ve muhafazakâr karakteri olabildiği gibi; liberal ve çoğulcu bir karakteri de olabildiğini (Kohn, 1944: 329-331) anlatmaya çalışmıştır. Louis Snyder ise, kronolojiye dayalı bir tipoloji ortaya atmış; 1815-1871 arası milliyetçiliği 'kaynaştırıcı', 1871-1900 arası milliyetçiliği 'dağıtıcı', 1900-1945 arası milliyetçiliği 'saldırgan', 1945 ve sonrası milliyetçiliği ise 'çağdaş' olarak tasnif etmiştir (Snyder, 1954). Bu tipolojilerde milliyetçiliğin liberal-muhafazakâr, ilerici-gerici, bütünleştirici-ayırıcı gibi zıt karakterleri içerdiği görülmektedir. Bu tür tipolojiler, milliyetçiliğin iyi ve kötü olduğunu düşünmeye olanak sağlamaktadır. Nairn'e göre, milliyetçiliği 'iyi' veya 'kötü' olarak nitelendirmek doğru değildir. Çünkü her milliyetçilik iyilik ve kötülüğü birlikte taşır (Özkırımlı, 2019: 104).

Renan'a göre, sivil milliyetçilik ve etnik milliyetçilik olmak üzere iki tip milliyetçilik vardır. Fransız Devrimi sonrası Batı'da ortaya çıkan vatandaşlık, hak ve ödevler gibi kavramlara dayanan liberal milliyetçilik sivil olandır. Doğu'da, etnik unsurlar çerçevesinde ise, etnik milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Etnik milliyetçilik, ayrılıkçı bir özellik taşır. Ortak köken, dil, din gibi unsurları millet olabilmenin kıstasları olarak tanımlar ve ortak bir geçmiş paylaşma, aynı ırka mensup olma gibi belirleyici faktörler üzerinden otoriter ve dışlayıcı bir nitelik kazanır (Renan, 1996: 45-48).

Liberal milliyetçilik, ulus fikriyle nihai şekilde Rousseau'dan türetilen halk hâkimiyetine inancı birbirine bağlarken, muhafazakâr milliyetçiliğin meselesi toplumsal birlik ve kamu düzenidir (Karadağ ve Yaman, 2018: 93). Muhafazakâr milliyetçiliğin ayrılıkçı yüzünün kaynağı, sosyal bütünleşme adına farklılıkları asimile etme, içinde eritme, yok etme isteğidir.

Muhafazakâr milliyetçilik, ulusu sürekli olarak iç ve dış tehditler altında görür. Dış tehditler, vatandaşların her türlü baskıya katlanmasının meşru zemini olarak sunulurken, iç tehditler farklılıkların baskılanmasını mazur gösterir (Erdoğan, 1999: 95). Sonuçta önemli olan devletin ve milletin bekasıdır. Milliyetçilik sosyal kaos ve demografik değişmelerin bir ürünü olarak ortaya çıkarsa ve yabancı kültürlerin sızması tehlikesine karşı verilen bir tepki olarak doğarsa, ulusun ortak değerlerini ve birlik bütünlüğü aşırı vurgulayan, türdeş ulus kavramını ön plana çıkaran bir nitelik taşır. Muhafazakâr milliyetçilik, kendini bu noktada gösterir. Muhafazakâr milliyetçilere göre, çok-kültürlü ve çok-uluslu milliyetler istikrarlı olamazlar. İstikrar için sosyal ve politik bütünleşme gerekmektedir (Erdoğan, 1999: 95). Bunun için göç ve farklı etnik kimliklerin varlığı, muhafazakâr milliyetçilik açısından tehlikelidir.

Kıscası milliyetçiliğin etnik, muhafazakâr, organik, objektif yüzü ayrılıkçı ve bölücü olarak kabul edilirken, ulusal, liberal, gönüllülüğe dayalı, sübjektif yüzü birleştirici ve bütünleştirici olarak görülür. Böylesi bir tasnif kısmi bir gerçeklik ihtiva etse bile, liberal karakterli milliyetçiliğin sosyal bütünleştiriciliğinin farklılıkları yok saymak pahasına hayata geçtiği unutulmamalıdır. Türk milliyetçiliğinin nasıl bir karaktere sahip olduğunu ve toplumsal bütünleşme veya toplumsal ayrışmaya ne ölçüde hizmet ettiğini anlayabilmek için, önce Türk milliyetçiliğinin tarihsel gelişimini incelemek, sonra da Türkiye'de milliyetçiliğin ana akım temsilcisi olarak MHP'yi ideolojik ve söylemsel açılarından incelemek faydalı olacaktır.

Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi

Türk milliyetçiliğinin kökenlerinin Orta Asya'ya kadar uzandığına yönelik iddiaların mevcut olmasıyla birlikte (Altındağ, 2016: 45), genel kabul Türkiye'de milliyetçiliğin Osmanlı Devleti'nin 19. ve 20. yüzyıllarda karşılaştığı etnik ayrılıkçı hareketlere bir tepki ve devletin bekası için önerilen Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük- reçetelerden biri olarak doğduğu yönündedir (Zürcher, 2000: 186-193). Önceleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda millet dendiğinde akla gelen dinî gruplardır. Katolikler, Yahudiler, Müslümanlar vb. bütün dinî topluluklar bir millet olarak anılmıştır (Sarıay, 1994: 39). Osmanlı'nın kurucu unsuru Türk etnik kökeni olmasına rağmen, Türk olmaktan değil, Müslüman olmaktan bahsedilmiştir (Karpas, 1995: 26). İmparatorluğun, çeşitli nedenlerle Batı ile iyi ilişkiler kurmak zorunda kalmasının sonucunda birtakım yasal düzenlemelere gidilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın kabul edilmesiyle dine dayalı millet sistemi kaldırılmış ve eşit Osmanlı yurttaşlarının Osmanlı kimliği altında birleşmesini öngören Osmanlılık kavramı gündeme gelmiştir (Lewis, 2008:8-11). Batıda gelişen ve imparatorluklar açısından ayrılıkçı bir tehlike taşıyan milliyetçilik hareketine karşı geliştirilen bu imparatorluk kimliği altında birleşme metodundan beklenen fayda görülmemiş ve sonucunda gayrimüslim topluluklar isyanlarla kendi bağımsızlıklarını kazanınca Türkçülük ve İslamcılık akımları ön plana çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise, Türkler ile aynı dini paylaşan Araplar, Osmanlılık çatısından ayrılınca, Osmanlı'nın Türk unsurlarının elinde kalan tek ideolojik akım, Türk milliyetçiliği olmuştur.

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarına miras kalan milliyetçilik, soya dayalı pan-Türkçü eğilimleri uzaklaştırmış ve ulus-devlet temelini oluşturacak bir milliyetçiliğe yönelmiştir. Bu milliyetçilik Osmanlı'dan kalan Türk-Müslüman unsurların gücüne güvenmiş ve sınıfsız, kaynaşmış bir toplum yaratma projesi yaratmaya çabalamıştır (Tanör, 1996). Gelişmiş Batı ülkelerine karşı hissedilen dışlanmışlık hissiyle birlikte, bu ülkelere olan mesafeyle alakalı tuhaf bir ilişki biçimi geliştirilmiştir. Bu ülkeler bir taraftan milli birliğe düşman dış tehditler olarak görülmüş, hem de onların kullandıkları araçlarla muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkmak hedeflenmiştir. Bu tuhafılığı yok etmek için Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi gibi vasıtalarla 'altın çağ mitosu' yaratılmıştır. Batı kültürlerinin, dillerinin aslında Türk dili ve kültüründen neşet

ettiği, dolayısıyla Türklerin bu dillerden kelimeleri ve bu milletlerin kültürel unsurlarını ithal ettiğinde kendisinin olanı geri aldığını, zaten kültür ve medeniyetin kaynağının Türkler olduğu inancı topluma sözde bilimsel bir dille yayılmıştır (Zürcher, 2000: 276-278).

Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olan Türk milliyetçiliğine ilişkin farklı yorumlar yapılmıştır. Kemal Karpat'a göre, Türk milliyetçiliği milli dayanışma ve kültürel gelişme ortamı yaratmak için asimilasyonist politikalar izlemişken (Karpat, 2010: 33), Muhsin Yazıcıoğlu'na göre Türk milliyetçiliği emperyalizm karşıtı bir savunma milliyetçiliğidir (Yazıcıoğlu, 1998: 154).

Batılı bir anlayışa sahip yeni Cumhuriyet, Osmanlı kimliğini tasfiye edecek arayışlar içinde Doğulu ve Müslüman kimliğini Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı üst kimliğinin içinde eritmiştir (Tüfekçioğlu, 1992: 79). İrkçı ve etnikçi bir karaktere haiz olmadığını iddia eden Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi milliyetçilik ideoloji, Anadolu'da öteden beri varlığını sürdüren bütün etnik ve kültürel kimlikleri, tek bir ulus potası içinde birleştirmeye çalışan bir özellik taşımaktadır (İnaç, 2005: 104). Bu bakımdan, bütünlleştirici ve eşitlikçi bir anlayışla hem Batı milliyetçiliğine karşı bir savunma mekanizması hem de Batı milliyetçiliğinden mülhem gelişen Türk milliyetçiliği, sosyal bütünlleşme adına farklılıkları aynileştirme amacı taşımaktadır.

2. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çok partili hayata geçiş başlamıştır. Savaşın dışında kalmak istemeyen Türkiye, faşist Alman milliyetçiliğinin etkisi ve Almanya'nın galibiyetine inançla Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türklerin bağımsızlığı ve bir Turan birliği kurulması yönünde düşünceler geliştirmiştir. Ancak Almanya'nın yenilmesiyle, Sovyetler Birliği'nin tepkisini çekmemek için 3 Mayıs 1944'te Türkçüler yargılanmıştır (Zürcher, 2000: 298).

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin çeşitli ülkelerde komünizmin yayılmasına karşı dinleri destekleme politikası, Türkiye'de Sünni İslam ağırlıklı politikaların milliyetçiliğin içine daha fazla sızmasına neden olmuştur. 1970'lerde kurulan Aydınlar Ocağı, Türk-İslam sentezi düşüncesinin yayılmasında etkili olmuştur. Bu çerçevede ateistler, komünistler, ayrılıkçı Kürtler, Aleviler ve Müslüman olmayanlar ötekileştirilip iç düşman konumuna getirilmiştir (Güvenç vd. 1991). Liberal ve kucaklayıcı söylemlerle iktidara gelen Ak Parti, ilk yıllarında Türk milliyetçiliğine muhalif söylemler geliştirdi. Partinin lideri, 'her türlü milliyetçiliği ayaklar altına aldığını' vurgulayıp hemen her konuşmasında 'bu milletin farklılıklarına' vurgu yapmıştır. Demokratik açılım, Milli Birlik ve Kardeşlik Projeleriyle, Kürt sorununa ilişkin bir çözüm sürecine girilmiş ve Kürt kökenli vatandaşları temsil eden siyasi partilerle iyi ilişkiler geliştirilmiştir. Gülen Cemaati'nin Türkçe Olimpiyatlarına katılım gösterilerek yapılan etkinliklerde milliyetçilik ideolojisi kullanılmış ve bu gibi aktiviteler sonucunda yayılmacı bir milliyetçilik inşa edilmeye çalışılmıştır. Gülen Hareketi tarafından araçsallaştırılan milliyetçilik, gerçek kimliğin Türk, Özbek, Kırgız, Azeri, Kazak, Türkmen, Tacik vb. karışımıyla, yani sadece Türk etnik kimliğine inanan biçiminde, yayılmacı bir milliyetçilik olarak kendini göstermiştir.

İlerleyen yıllarda Cemaat ile ilişkiler bozulmuş, Avrupa Birliği'ne girmek imkânsızlaşmış, Kürtler ile girişilen barış süreci yerini gerginliklere bırakmıştır. 15 Temmuz 2016 yılında MHP ile Ak Parti arasında güvenliği, toplumsal düzen ve istikrarı sağlamaya yönelik bir milliyetçilik anlayışına dayalı bir ittifak başlamıştır. Bu ittifakla Ak Parti, bir zamanlar her türlüünü ayaklar altına aldığı milliyetçilik ideolojisinin politik temsilcilerinden biri hâline gelmiştir. Osmanlı Devleti'ni son dönemlerde milliyetçiliğe iten iç ve dış konjonktür, Türkiye'nin günümüzdeki iktidar partisi açısından da geçerli olmuş ve öteden beri milliyetçilik 'bekayı sağlamaya yönelik sarılmak durumunda kalınan bir vasıta olagelmiştir (Can, 2019). Bu türden bir milliyetçilik de 'yerli ve milli' sloganı ile birlikte dinsel bir milliyetçilikle karışık bir işlevselliği haiz olmaktadır.

Toplumsal ayrışma, kutuplaşma, iç ve dış düşmanların milli bütünlüğe zarar verme tehdidi arttıkça milliyetçiliğe sığınılmaktadır. Diğer bir deyişle, sosyal bütünlüşmeye hâlel getirecek her türlü tehdit, aslında siyasi bir ideoloji olarak milliyetçiliği tahkim etmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, aslında bütünlleştirici bir ideoloji olarak ortaya çıkan milliyetçilik, muhafazakâr bir boyut kazandığında ve fanatizme kaydığında faşist, ayrılıkçı ve dışlayıcı bir hâl alır. Bu durum sadece kendisi dışında kalan etnik kimlikler veya sınıfsal yapılara karşı olan ötekileştirici davranış olarak düşünülmemelidir.

Bir milliyetçi, milliyetçi olmayan birini de ‘hain’, ‘işbirlikçi’ olarak ötekileştirme eğilimi de gösterebilir (Erdoğan, 2019: 97).

Milliyetçi Hareket Partisinin İdeolojik Çerçevesi

Türkiye’de 1920’lerin ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlayan ve 1930’lu yıllarda iyice belirginleşen Kemalist/devrimci düşünce Batıcı laik anlayışa sahip aydınların katkılarıyla, Osmanlı’nın son dönemlerinin Türkçülük veya ümmetçilik anlayışından daha farklı bağlılığı yansıtan bir Türk milliyetçiliği yaratmıştır. Bu milliyetçilik anlayışı, modernleşme temellerinde yükselmiş bir ulusa, dil, kültür ve ülkü birliğine dayanır. Seküler bir özellik taşıyan bu milliyetçilik anlayışı, Batılılaşma sürecine entegrolanmamış kesimin direnciyle karşılaşmış ve ‘batıcı-milliyetçi’ ile ‘muhafazakâr-milliyetçi’ gibi olgularla tanımlanabilecek bir ayrım oluşmuştur. 1940’lı yıllara kadar, iktidar batıcı/seküler milliyetçi tarafta yerini almışsa da 1945 sonrası gelişmeler, pozitivist temellere oturmuş bir milliyetçiliğin toplumun değerlerinden uzak olduğu düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Bu dönemde kendini milliyetçi olarak tanıtan aydınlar, milliyetçiliğe gelenekçi ve tarihsel vasıflar kazandırmaya ve onu, komünizm ve materyalist görüşlerle mücadele edebilir hale getirmeye çalışmıştır. Kendini ‘ülkücü’ olarak nitelendiren bu hareket temel olarak İnönü zamanında sosyalist düşüncelerin devlette ve kamuoyunda kendine yer bulmaya başlamasına bir tepki olarak doğmuş, zamanın iktidarı tarafından bastırılmaya çalışılmıştır. Ülkücü hareket daha sonra partileşmiş ve zamanla pozitivist, ırkçı unsurlardan kendini arındırarak ulusal gücün kaynaklarını Osmanlı İmparatorluğu geçmişinde arayan muhafazakâr bir yapıya dönüşmüştür. Ülkücü bakış açısında İslamiyet, Türk toplumlarının özünde var olduğundan tarihe ve dine dönmeli; materyalizm ve Anadoluculuk gibi akımların etkilerinden sıyrılıp Türkiye’de yaşamayan Türk topluluklarla bağ kurulmalıdır (Turan, 2011: 143).

1948 yılında kurulmuş olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının yönetiminde teşkilatlanmış ve özellikle öğrenciler üzerinde yoğun bir ideolojik propaganda başlatmıştır (Çalık, 1991: 59). CKMP, 1969 yılında yapılan Adana Kongresi sonrası Türkeş liderliğinde MHP’ye dönüşmüştür. CKMP’nin MHP ismini alması her ne kadar 1969 yılında olsa da söz konusu süreç Türkeş’in CKMP genel başkanı olarak seçildiği 1 Ağustos 1965 tarihinden başlayan gelişmelerle paraleldir. Bu durumda söz konusu parti gittikçe Türkeş’in kişiliğinde somutlaşan ve onun artan karizmasıyla bütünleşen bir ideolojik ve politik kimliğe bürünmüştür. Ayrıca onun ordu mensubu olmasına rağmen 1940’lardan itibaren adının ve kişiliğinin Türkiye’deki Türkçü ya da milliyetçi gruplar arasında yükselen ağırlığı olduğu bilinmektedir. Türkeş’in CKMP liderliğine gelmesinden sonra söz konusu grupların neredeyse tamamının ideolojik-siyasi mücadeleyi onun etrafında ve liderliği altında sürdürmeye karar vermeleri de belirleyici rol oynamıştır (Çalık, 1991: 59-60). Türkeş, 1960’ların ortalarına kadar daha laik bir çizgideyken, sonradan muhafazakâr bir çizgiye kaymıştır. Türkeş, ulus kimliği ile dini kimliği birleştirici bir eğilim göstermiş ve Türk-Müslüman kimliğini “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız. Her iki felsefe de bizim şiarımızdır (Türkeş, 1990: 22).” cümlesiyle formüle etmiştir.

MHP’nin ideolojik çerçevesini, Alparslan Türkeş’in *Dokuz Işık Doktrini* çizmiştir. *Dokuz Işık*’ı oluşturan ilkelere bahsetmeden önce, doktrinindeki millet anlayışına değinmek gerekir. *Dokuz Işık* doktrininde de esas alınan değer Türk Milleti’dir. Türk Milleti “ortak dil, soy, ülkü, kültür ve tarih birliği gibi ayırıcı vasıfları haiz, bağımsız olarak birlikte yaşama şuuruna varmış insan topluluğudur (Türkeş, 1975: 41)”. İlk bakışta tanım, milleti sadece öznel değerlere değil “soy, tarih” gibi nesnel değerlere de dayandırıyor gibi gözükmektedir. Ancak Türkeş, doktrininde bu soy anlayışının, “Saldırgan, antropolojik bir ırkçılık olmadığını, aynı soydan gelme, aynı millete mensup olma inancı” bağlamında psikolojik bir boyut taşıdığını (Türkeş, 1975: 42) ifade etmiştir. Bu millet yapısı içinde sınıflara ve ferdiyetçiliğe de yer yoktur. Toplum, organizmacı bir biçimde tasavvur edilir. Toplumdaki milli birlik duygusunu da ortak bir geçmişe sahip olduğuna duyulan inanç, *Oğuz Destanı*, *Bozkurt Destanı* ve *Ergenekon* türünden mitler pekiştirir (Türkeş, 1975: 41-42).

Doktrinde, bağımsızlığın önemi vurgulanmış ve Amerikan emperyalizmine olduğu gibi Çin ve Rus emperyalizmlerine de hayır denmesi gerektiği ifade edilerek, açık bir komünizm karşıtlığı dile getirilmiştir. Siyasi bağlamda milliyetçiliği “Türk Milleti’nin bütün fertlerini aynı derecede sevmek ve yönetime dâhil etmek” olarak özetleyen Türkeş, bunun ancak “milli devlet ve milli demokrasi ilkelerinin gerçekleşebilmesiyle mümkün olduğunu savunmuştur. Türkeş, ekonomi bağlamında sanayileşmenin önemine dikkat çekmiş ve milli ekonomiyi ön plana çıkarmıştır (Türkeş, 1975: 43-45). Bu çerçevede Dokuz Işık, Türkeş’in *Milli Doktrin: Dokuz Işık* kitabında şöyle özetlenmiştir:

Milliyetçilik; Türk Milletine karşı beslenen derin sevginin ifadesidir. Ülkücülük; Türk Milletini en kısa yoldan, en kısa zamanda modern uygarlığın en üst seviyesine çıkarmak, mutlu, müreffeh hale getirmek, bağımsız, özgür, kendi haklarına sahip bir hayata kavuşturmadır. Ahlakçılık; Türk Milletinin ruhuna uygun olmak, Türk Milletinin geleneklerine, adetlerine ve inançlarına uygun olmak, tabiat kanunlarına uygun olmak ve Türk Milletine yararlı olmak esaslarına dayanır. Toplumculuk; özel teşebbüsün toplum kalkınması için desteklenmesi, halkın sermayedar olarak büyük ekonomik teşebbüslere girişiminin kolaylaştırılması, Türk Milletini içine alacak sosyal yardımlaşma ve güvenlik teşkilatı meydana getirmek, türünden sosyal refahı topyekûn artırmaya yönelik çalışmalar yapılmasıdır. İlimcilik, bütün olayların muhakeme edilmesi, incelenmesi, hiçbir peşin hükme, hiçbir ilim dışı zihniyete yer verilmeksizin, sadece ilim mantalitesiyle ilim esaslarına göre yapılmasıdır. Hürriyetçilik; insanların, en iyi hürriyet içinde gelişeceğine dair bir inançtır ve bu ilkede Birleşmiş Milletler Anayasasında yer alan söz hürriyeti, sosyal hürriyet, ekonomik hürriyet, vicdan hürriyeti, yazı hürriyeti gibi hürriyetlerden bahsedilir. Köycülük; köylerin kalkınması için köy üniteleri sağlamak, toprak reformu yapmak, miras konusunda değişiklikler yapmak gibi köylünün refahını artıracak ve köylerin kalkınmasını sağlayacak politikalar hayata geçirmektir. Gelişmecilik ve halkçılık ilkesindeki gelişmecilik; içinde bulunulan durumla yetinmemek, daha iyiye, daha mükemmele olan bir istek doğrultusunda mücadele etmek iken, halkçılık; her şeyin halk için ve halkla beraber olması manasını taşır (Türkeş, 1975: 15-40).

Türkeş’in çerçevesi, organizmacı toplum anlayışına, milli birlik ve bütünlüğün önemine vurgu yapan ve kalkınmanın geleneksel değerlere bağlılıkla birlikte, ilme, tekniğe ve sanayileşmeye önem vermekle mümkün olduğunu savunan; kısacası Ziya Gökalp çizgisinde bir anlayışla gelenekçilik ile yenilikçiliği birlikte kucaklayan zemindedir.

Türkeş’in ırka değil, aynı soydan geldiği inancına dayanan soyculuk anlayışı 12 Mart Muhtırasında partiyi ırkçılıkla suçlanmaktan kurtaramamıştır. 1974’te Kıbrıs Harekâtı, milliyetçiliğin güçlenmesine neden olmuş ve “*Türkün Türk’ten başka dostu yoktur*” türünden söylemler yaygınlaşmıştır. Bu dönemde MHP, kentleşmeyle ve kapitalist sistemle entegre olamamış geleneksel sınıfların desteğini arkasına almayı hedeflemiştir (Bora ve Can, 1994: 65).

12 Eylül öncesinde, ülkenin istikrar arayışına cevap verme yeterliğinden yoksun ve anti-komünizm dışında hiçbir söylem geliştirememiş olan MHP’nin seçim yoluyla iktidara ulaşmasının bir yolu yok gibi görünüyordu (Bora ve Can, 1994: 86). Bu nedenle, ülkedeki gerilimli atmosferi lehine kullanmak isteyen MHP, sağın seçmenini antikomünist söylemlerle etkileyip Anadolu’da Alevi-Sünni çatışmasında da (Bora ve Can, 1994: 63) taraf olarak, adının birçok şiddet eylemiyle anılmasına sebep olmuştur.

12 Eylül Darbesi, MHP açısından bir dönüm noktasıdır. 1980’li yıllara gelene kadar, iktidara komünizmle mücadele konusunda yardımcı mekanizma olarak görülen MHP milliyetçiliği ve partinin ülkücü tabanı bu işbirliğinden ihraç edilmiştir. 12 Eylül Darbesi’ne olan yaklaşım, MHP üst yönetimi ile MHP seçmenini oluşturan ülkücü hareket arasında büyük bir mesafe yaratmıştır. Komünizme ve Türk-İslam düşmanı bütün unsurlara karşı her türlü mücadelede devletin yanında olan ülkücü MHP’liler Darbe sonrası kendilerini solcularla birlikte hapiste bulmuşlardır (Âşık, 2020: 85-87).

12 Eylül Darbesi, ideolojik olarak Kemalizm’in otoriter bir yorumunu benimsemiş ve Türk-İslam sentezi doktrinini ön plana çıkarmıştı. MHP’nin temsil ettiği Ülkücü Hareket, kendini Türk-İslam sentezi doktrininin gerçek sahibi olarak görüyordu. Bu bağlamda bakıldığında, aslında MHP seçmeninin 12 Eylül resmi ideolojisine bir itirazı yoktu. İtiraz, sadece ülkücülerin de komünistlerle birlikte hapse atıldığı ve çeşitli baskılara maruz kaldığı noktasındaydı. Bu milliyetçi taban, Türkeş ve MHP kadroları tarafından da sahiplenilmemenin hayal kırıklığını da yaşamıştı. Kısacası 12 Eylül

döneminde ülkücüler, hem partileri hem de adına savaştıkları devlet tarafından hayal kırıklığına uğrattılmıştı. 12 Eylül sonrası MHP seçmeninin daha İslami bir söyleme yönelmesinde tabanın, içinden geldiği sosyo-ekonomik kesim ile 12 Eylül tecrübesinin yarattığı travma birlikte düşünülmelidir. 12 Eylül sonrasında MHP kapatıldıktan sonra onun ardılı olan Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP), Türk-İslam Ülkücülerinin Muhsin Yazıcıoğlu, Yaşar Yıldırım gibi önde gelen isimleri tarafından benimsenmemesinin nedeni de budur. 1993 yılına kadar MHP ideolojisi, siyasi hayatına MÇP adı ve çatısı altında devam etmiş, 1993 Ocak ayında yapılan olağanüstü bir kongreyle tekrar MHP adına geri dönmüştür (Turan, 2000).

Yeni Oluşum adlı kongrelerin ardından MÇP'ye muhalif olan kesim Muhsin Yazıcıoğlu önderliğinde 1993 yılı başlarında Büyük Birlik Partisi'ni (BBP) kurmuş ve partinin ideolojik çerçevesi 'sivillik' kavramı ile çizilmiştir. Mayası Müslümanlık olan bir milli kimlik temelinde sivil toplumun önemine vurgu yapılmış, 'devlet millet için vardır', 'hâkim değil hadim millet' gözde sloganlar olarak seçilmiştir. BBP, MHP'nin devletçi söylemi karşısında kendini halkçı bir profilde sergilemeye çalışmıştır (Bora, 2017: 321).

90'lar, milliyetçiliğin yükselişe geçtiği yıllardır. Bu dönemde milliyetçilik makro düzeyde kendini gösterir (Anderson, 2009: 127). Bu milliyetçilik anlayışı küreselleşmenin beslediği etnik-milliyetçi hareketlere karşı ulus-devlet milliyetçiliğinin bir refleksi olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 1990'larda yükselen milliyetçilik sosyal bütünleşme adına farklılıkları dışlayıcı bir niteliğe sahip ve çok etnikli devletler için sorunludur. Bu dönemde küreselleşmenin de etkisiyle Türk milliyetçiliği Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu coğrafyasını kapsayıcı bir boyutta kendini göstermiştir. Sovyetler Birliğinin çökmesiyle bağımsızlığını kazanan Türkî Cumhuriyetler, Türkiye'de yeni Turancı bir perspektifin doğmasına neden oldu (Şen, 2008: 144-150). MHP milliyetçiliği bu dönemlerden itibaren Türkçü- Turancı çerçevede kendini göstermiştir.

Bilhassa 1990'larda tırmanmaya başlayan PKK terörü, politik meselelerle alakası olmayan gençleri milliyetçilik ideolojisine yöneltmiştir. Söz konusu gençlerin bir kısmı siyasal İslami üsluptan uzak olsalar da geleneksel dindarlığa olan aşinalıkları ve öncelikli meseleleri 'vatanın bütünlüğü' olması nedeniyle ülkücü hareket kapsamına dâhil olmakta zorluk çekmemişlerdir. Ülkücü hareketin böylece giderek daha kapsayıcı bir hâl alması geleneksel ülkücü kimliği merkeze yaklaştırırken, ülkücü hareketi Orta Anadolu'daki kalelerinden dışarı taşıyarak büyük kentlerin kenar mahallelerine yaymıştır (Uzun, 2020).

MHP ideolojisi, siyasal ve toplumsal süreçleri, milli güvenlik ve jeopolitik kaygılarla değerlendirmiştir. MHP'nin Kürt sorununa bakışı da bu özellikten kaynaklanmaktadır. Bunda, Türk milliyetçiliğinin, milletin varlığını tehdit eden düşmanlara karşı bütünleşme ve milli değerlere sarılma yönündeki söylemlerinin etkisi büyüktür (Laçiner, 1995). MHP için etnik milliyetçiliğe karşı kapsayıcı bir Türk milliyetçiliğini yurt içinde uygulamak, Kürt hareketinin bölücü ve terörist bir nitelik taşıdığını bütün dış dünyaya anlatıp ikna edilmek öncelikli olmuştur (Poulton, 1999: 204). Bu dönem, gerek Türkçü-Turancı düşüncelerin canlanması gerek Kürt hareketine karşı resmi ideolojiye yakın bir duruş sergileme, MHP içinde dinî motiflerin geri plana atılmasına neden olmuştur. MHP söylemleri değişmiş, 'Allah' yerine 'Tanrı' kullanılmaya başlanmıştır. Bu İslam'ı dışlamak anlamına gelmesi bile milli kimliğin ikincil bileşeni olarak görme anlamına gelir. Bu dönemde MHP, popülerleşen milliyetçilikle uyum göstermiş, üç hilalli bayrak, bozkurtlu aksesurlar hayatın her alanında sıkça sembol olarak kullanılmaya başlanmıştır (Turan, 2000). 90'lardan itibaren liberal ve popüler bir eğilim taşıyan, milli birlik ve bütünlük adına resmi ideolojiye yakın duran MHP, İslami bir boyut taşımaya rağmen, 28 Şubat sürecinde de yine devlet politikaları ve resmi ideoloji tarafındaki duruşunu değiştirmemiştir.

Ak Parti 2002 yılında iktidar olması, toplumsal bütünleşme ve beraberlik, farklı unsurların farklılıklarını koruyarak bir arada yaşaması, demokrasi ve hoşgörünün yeniden canlanması türünden liberal söylemler açısından büyük bir heyecan yaratmıştır. Din ve dine ilişkin sembollerin toplumsal hayatta görünürlüğünü silmeye yönelik 28 Şubat sürecinin yarattığı mağduriyetin bir ifadesi olarak Ak

Parti toplumun büyük bir kesiminden teveccüh görmüştür. 90'lı yılların sonunda daha seküler bir renge bürünen MHP'nin, Ak Parti'nin ilk dönemlerindeki etnik farklılıkların bir arada hoşgörülü yaşamasına yönelik söylemlerine ve ilerleyen yıllarda Kürt Açılımı ve Çözüm süreçlerine karşı soğuk hatta sert bir duruş göstermiştir. Ancak, 2007 e-muhtrası sonrası yapılan erken seçimlerde 367 krizinin aşılması gibi kritik görülen meselelerde MHP, Ak Parti'ye destek vermiştir. 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı eylemlerine ilişkin yaptığı açıklamada, şiddet ve toplumsal başkaldırıyla meselelerin çözülemeyeceğini söyleyen, ama Erdoğan'ın üslubunu da tehlikeli ve hoşgörüsüz bulan Bahçeli (Habertürk, 2013), Gezi olaylarında MHP'nin eleştirel ve tarafsız bir tutumda olduğunu göstermiştir. Yine 2013 yılında yaşanan, Ak Partili bakanlara, onların çocuklarına ve partiye yakın iş adamlarına yolsuzluk iddiaları isnat edilen 17-25 Aralık operasyonlarında MHP lideri Bahçeli, Ak Parti'yi açıkça yolsuzlukla suçlamıştır. 17-25 Aralık tarihlerini "Yolsuzluk Haftası" olarak ilan eden Bahçeli, "Türkiye'nin 9 ayrı bölgesinde, hırsızlığı, soygunu ve rüşveti cesaretle anlatacağız" (Odatv, 2018) ifadelerini kullanmıştır. 2015 yılında, çözüm sürecinin tıkanması, MHP'nin Ak Parti ile yakınlaşmasının zeminini hazırlamıştır. Ak Parti'nin ilk yıllarından 17-25 Aralık 2013 operasyonlarına kadar gelen süreçte ittifak hâlinde olduğu Gülen Cemaati, 15 Temmuz 2016 tarihinde hükümete karşı bir darbe girişiminde bulunmuştur. Daha sonra devletin ve milletin 'beka' sorunu gündeme gelmiş ve bu olay bekayı tehdit ettiği düşünülen her türlü iç ve dış unsura karşı Ak Parti ile MHP'nin bugüne kadar gelen ittifakının miladi olmuştur. MHP'nin daha seküler, ulusalcı ve Atatürkçü kesimini temsil eden bir grup Meral Akşener, Ümit Özdağ, Yusuf Halaçoğlu gibi kişilerin öncülüğünde 25 Ekim 2017'de İyi Parti'yi kurmuş, Ak Parti'nin İslamcı rengiyle karışan MHP milliyetçiliği, romantik-tarihselci, dinî ve neo-Osmanlıcı bir boyuta geçmiştir.

Son olarak MHP'nin parti örgütü ve liderlik anlayışından bahsedilmelidir. MHP, Alparslan Türkeş tarafından teşkilatlandırılmıştır. Türkeş, ülkücüler tarafından halâ "başbuğ" olarak anılır. MHP'de Türkeş'in partinin başına geldiği yıllardan itibaren otoriter liderlik anlayışı uygulanmıştır. Bu otoriterlik, Türkiye'nin 90'lı yıllara gelene kadar korkulu rüyası olan komünizm tehdidi ve Türkiye'yi güçlü bir ülke yapma arzusu ile örtüşmektedir (Musil, 2011: 48). 6 Temmuz 1997'de gerçekleştirilen kongre sonucunda partinin genel başkanı olan Devlet Bahçeli ise, akademisyen ve sivil kimliğiyle daha ılımlı bir portre çizmiştir. Ancak, partinin ideolojisinden kaynaklanan lidere bağlılık kültürü devam etmiştir. Partide ilçe örgütü üyeleriyle ilçe başkanı, il örgütü üyeleriyle il başkanı, il başkanlarıyla parti merkezi arasında emir-komuta zincirine dayalı sıkı bir hiyerarşik ağ bulunmaktadır (Musil, 2011: 137-140).

MHP'nin günümüzdeki parti tüzüğüne göre genel başkan; parti adına bağlayıcı demeçler verme ve bildirimler yayınlama; ülkenin politik, toplumsal, iktisadi vb. konularına dair partinin politikasını oluşturma gibi görevleri vardır. Bunun yanında genel merkezde çalıştırılacak daimi personelin atama, terfi ya da işten çıkarılmalarına karar verme; başkan yardımcılarının görev alanları ile yetki ve sorumluluklarını belirleme, gerektiğinde değiştirme ve yeni görevler verme gibi yetkilere sahiptir (MHP Tüzüğü, 2009a: 73-74).

Milliyetçi Hareket Partisi ve Toplumsal Bütünleşme/Ayrışma Meselesi

Türk milliyetçiliği, varlığını 'beka' kaygısına borçludur. MHP ve ülkücü hareketin 90'lardaki yükselişinin temellerinde devletin bekası için tehdit olarak kabul edilen ve milletin bütünlüğünü tehlikeye düşürdüğüne inanılan Kürt meselesi vardır. Milliyetçi entelijensiyanın Kürt meselesine bakışı Batı'nın Türkiye'yi bölmeye yönelik komplolarının, Osmanlı'daki gayrimüslim azınlıklar meselesinden bu yana süregelen zincirinin halkalarından biri olduğu yönündedir (Can ve Bora, 2000).

MHP'nin kurucu liderinin "onlar ne kadar Kürt'se ben de o kadar Kürt'üm. Ben ne kadar Türk'sem onlar da o kadar Türk'tür" sözü, aslında hâkim bir millet içinde bir alt kültürü yok saymanın bir ifadesi gibidir. MHP'de toplumsal bütünleşmeyi sağlamak adına Kürt meselesinin barışçı çözüm yolu, 'Türk olmalarına rağmen Türklük bilincinin dışına düş(ürül)müş bu insanların bilinçlendirilmeleridir (Can ve Bora, 2000). Diğer taraftan Kürt olmasa bile ve Türk ulusal ortak değerlerini benimsemekten imtina eden kesimler için Türkeş'in "başboş solcu, komünist Marksist, ne

idüğü belirsiz, Türk ahlakına kasteden, kültür, sanat ve fikir hareketlerine müsaade etmeyeceğiz (Bora, 2008: 693)” sözleri Türkes’in farklılıklara bakış açısını en iyi biçimde özetlemektedir.

MHP ideolojik olarak, milletler arasındaki mücadeleyi, beka için olmazsa olmaz bir koşul olarak kabul eder. Türkes, “Milletler Arasındaki Çetin Mücadele” başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

Her millet kendi varlığı için mücadele ediyor... Biz Türk Milletinin davasını güdüyoruz. Aramızda hiçbir yabancı güç yok, arkamızda Türk milleti var. Bu mücadeleyi “Türk’e yine Türk’ten fayda var”, “Türk’ün Türk’ten başka dostu yok” diyerek kuvvetimizi milletimizden alıyoruz (Türkes, 1976, s. 80).

Ayrıca MHP milliyetçiliği devlet ve millet özdeşliği kurar. MHP’liler açısından Türklük, bir devlet içinde var olmakla mümkündür. Ömer Alparslan Aksu, Türkler için devletin önemini “*Türkler, tarihin hiçbir döneminde devletsiz almamıştır. Türkler devlet olmanın üç şartına sahip olmuştur: Vatan, Millet ve Bağımsızlık*” sözleriyle vurgulamıştır (Aksu, 1996: 56).

Bu özellikleriyle ultra-milliyetçi bir karakter taşıdığı belli olan MHP, aynı zamanda kendini milletini gerçek temsilcisi olarak da görmektedir. Bu yapısıyla MHP milliyetçiliği, sadece dış düşman yaratmakla kalmaz, bekayı tehlikeye düşürecek iç düşmanlar da yaratır ve kendine o düşmanlarla mücadele etme misyonunu atfeder (Arslan, 2000). *Ülkücünün El Kitabı*’nın yazarı Enver Yaşarbaş, iç düşmanların tehlikesinden bahseder. Bu düşmanlar Türkleri kendi özlerini korumaktan alıkoyma amacı taşımaktadır (Yaşarbaş, 1996: 39-40).

MHP, kendi varlık sebebi olarak, Türk Milletinin devamlılığını sağlama mücadelesi, devletin bölünmesini isteyenlerle mücadele etme amacı olarak belirlemiştir. Parti, seçmenlerini bu söylemle bir araya getirir. Her partinin ve her ideolojik görüşün bir ‘öteki’si olabilir. Ancak, MHP, Türk Milleti ve MHP’nin devamlılığı gibi sorumlulukları üstlendiği için, MHP’nin ‘öteki’si, Türklük açısından da ‘öteki’ kabul edilir. Bu düşünce biçimi, düşmanlaştırmaya son derece müsait bir zemin hazırlar. Devlet Bahçeli, 18 Mayıs 1997 günü, olağanüstü büyük kongre açılışında yapmış olduğu konuşmada şunları söylemiştir:

Türkiye’imiz, giderek ciddi bir bunalıma doğru sürüklenmektedir. Türkiye’nin istikrarını istemeyenler ve buna göz yumanlar, MHP’nin bir an önce parçalanmasını, MHP’nin yok olmasını bekliyorlar. Türk milliyetçileri ve ülkücüler bu oyunu bozmalıdır, bozacaklardır da. Çünkü Milliyetçi Hareket Partisi Türkiye’nin sigortasıdır, çimentosudur. Dünya Türklüğünün ümidi, Türk-İslam Dünyası’nın geleceğidir. Milliyetçi Hareket Partisi Osmanlı ile Cumhuriyet arasında bir köprüdür. İslam’la Türklük arasında bir köprüdür. Türk milliyetçileri bu tarihi sorumluluklarının şuurunda olmalıdır...(Bahçeli, 1997: 12).

Aynı konuşmada Bahçeli, “*MHP dışındaki hiçbir siyasi partinin, Türkiye’nin sorunlarını kavrayacak, bölücü akımlara gereken dersi verecek...*” fikrî donanıma ve kadrolara sahip olmadığını (Bahçeli, 1997: 15) vurgulamıştır. MHP’nin 1999 seçim beyannamesinde bireyin insan olmaktan kaynaklanan haklarına odaklanmış, cumhuriyet ve demokrasi vurgusu yapılmıştır. 1999 seçim beyannamesinde “*Türk milletine mensubiyetin gurur ve şuuruna sahip, manevi ve kültürel değerlerimizi özümsemiş, inançlı ve erdemli nesillerin yetiştirilmesi*” hedeflenmiştir (MHP, 1999: 71). MHP’nin 1999 seçim beyannamesi incelendiğinde bir taraftan demokrasi ve insan hakları vurgusu yapan söylemi, diğer taraftan da toplumu oluşturan bütün bireylere tek bir değerler sistemi aşılmasını konusundaki hassasiyeti göze çarpmaktadır.

2000’li yılların ilk yarısında MHP, popüler milliyetçiliğin ağır bastığı söylemlere ve terör konusuna odaklanmıştır. 2007 seçimlerindeki mitinglerden birinde Bahçeli, attığı bir idam ipiyle gündeme gelmiş, Ak Parti hükümetini PKK lideri Abdullah Öcalan’ı idam etmemekle suçlamıştır (Milliyet, 2007).

12 Ekim 2003 yılında Bahçeli, Milliyetçi Hareket Partisi 7. Olağanüstü Büyük Kongresi’nde şu konuşmayı yapmıştır:

Ateşle imtihan edilip, zaferle bitirdiğimiz İstiklal Harbi'mizin, tüm kutsiyetinin ayaklar altına alındığı bir dönemden geçmekteyiz... Kimliğinden, tarihinden ve kültüründen aldığı güç ve inançla, tercihini "millî devlet", "millî iktidardan yana yapanlar gönüllerini bu salonda birleştirdiler... İçinde bulunduğumuz dönemde, Batı medeniyetinin çıkarıcı ve tekelci dünya görüşü, insanlık değerlerini tehdit etmeye yönelmiştir... Yeni dünyanın güçlü aktörleri, kendi millî devlet yapılarından vazgeçmeden, diğer devletlere millî egemenlik ve bağımsızlıklarından vazgeçmeyi dayatmaktadır... İçeride bizim "egemen blok" olarak isimlendirdiğimiz güç odakları, demokratikleşmeden ekonomiye, kültür hayatımızdan siyasete kadar birçok alanda Türkiye'nin önünü tıkamaya devam etmektedir. Yozlaşmış bürokrasi, tekelci büyük sermaye, Batıcı elitlerin koalisyonundan oluşan bu egemen blok, küresel sermayeyle iş birliği yaparak, millî olan her şeyi tahrip etme arzusu ve gayretindedir. Bu saldırıdan yalnızca maddi kıymetlerimiz değil, kimlik ve kişiliğimizi inşa eden değerler sistemimiz de nasibini almaktadır. Zira yeni sömürgecilik, insanlığın binlerce tecrübesinden süzülerek gelen millî kültürleri tahrik etmek istemektedir... (Bahçeli, 2003: 113-115)

Milliyetçi bir şuurun çok sıradan bir dışavurumu olan bu ifadelerde Bahçeli, kendisi milliyetçi olmasına rağmen Türkiye'nin geri kalması amacıyla Türkiye'deki millî değerleri aşındırmaya çalışan bir "dış güçlerin varlığı vurgulanmıştır. İçerideki "egemen blokun, o dış güçlerin maşası olduğunu, bu işbirlikçilerin müşterek amacının Türk milletini hem maddi hem de kültürel olarak yok etmeye çalıştığını ifade etmiştir. AB-Türkiye ilişkilerinde AB tarafından Türkiye'de Lozan Antlaşması uyarınca gayrimüslim azınlıklar dışındaki azınlıkların tanınmadığına ilişkin ortaya atılan fikirler, MHP tarafından sert bir biçimde eleştirilmiş ve devletin bütünlüğü ve üniter yapının tehdit edilmek istendiği, yeni azınlıklar yaratılmak istendiği ifade edilmiştir (MHP ARGE, 2004). Bununla birlikte Kürtçe eğitim ve iletişim özgürlüğüne ilişkin taleplerin PKK'nın talepleriyle örtüştüğü vurgulanmıştır (Bahçeli, 2002: 51-52).

MHP seçim bildirgelerinde de sürekli olarak Türk milletinin birliği ve bütünlüğünün tehlikede olduğu, milletin kültürel ve ekonomik anlamda bir beka sorunuyla yüz yüze olduğu, MHP var olduğu sürece bu oyunlara izin verilmeyeceği belirtilir ve bu temellerle bütün milliyetçiler ve vatanseverler, MHP çatısı altında toplanmaya ikna edilir. Bahçeli, 22 Temmuz 2007 seçim beyannamesinde Türkiye'nin yakın tarihin en karanlık ve tehlikeli dönemini yaşadığını, ağır iç ve dış güvenlik tehditleriyle karşı karşıya olduğunu, devletin bekası ve vatanın bütünlüğünün tehdit altında olduğunu, devletin temel nitelikleri ve kuruluş ilkelerinin toplumsal çatışma alanı hâline geldiğini dile getirmiştir. Bahçeli, millet ortak millî değerler etrafında bütünleşmeye çağırılmış ve küresel güçlerin elinde oyuncak olmamayı salık vermiştir (Bahçeli, 2007). Herkesi egemen kültürün millî değerleri etrafında birleştirirken, farklı değer ve inançları kabul etmek yerine, onları güvenliğe ve istikrara tehdit olarak görmek milliyetçiliğin en vurucu alametifarikasıdır.

Bahçeli, 2007 seçim beyannamesinde de Türkiye'nin içinde bulunduğu bölünme, parçalanma, yok olma tehlikesini vurgulamış ve varlığı devam ettirmek için gerekli bütünleşmeyi sağlayabilecek tek güç olarak gördüğü partisi için bu sözlerle destek istemiştir.

MHP'nin parti programında toplumsal dayanışma ve uzlaşmanın önemine dikkat çekilmiştir. Ancak bu toplumsal dayanışmanın sağlanması "bütün sosyal kesimlerin tarih, kültür ve benzeri ortak değerler ekseninde müşterek bir anlayış içinde bulunması şartıyla gerçekleşebilir (MHP, 2009b: 46).

Bahçeli, 2011 Seçim Beyannamesi'nde konuşmasına, "*Çağrımız; tek vatan, tek bayrak, tek millet, tek devlet, tek dil anlayışından asla taviz vermeyenlerdir. Çağrımız Türkiye'de tok ve hür yaşamayı ayırıp bölünerek küresel güçlere yem olmaya tercih edenlerdir*" (Bahçeli, 2011) sözleriyle başlamıştır. 2011 Seçim Beyannamesi'nde Bahçeli millî birlik ve bütünlüğün önemine ilişkin şunları söylemiştir:

...Küresel saldırı karşısında, asgari müşterekleri zayıflayan, ahenkli bir toplumsal birliktelik zemini oluşturamayan, ortak karar ve çözüm üretemeyen toplumlar millî direnç kalelerini birer birer kaybetmekle yüz yüze kalmışlardır. Özellikle etnik ve dini kırılmalıkların hâkim olduğu bölgelerde, demokrasi adına zorbalığın, hukukun üstünlüğü adına adaletsizliğin ve cinayetlerin, insan hakları adına ise işkence ve zalimane davranışların egemen olduğu görülmüştür. Hedef ülkelerde kamu düzeni bozularak kaotik ve çatışmacı bir ortam oluşturulmak suretiyle çok

kimlikli, çok kültürlü, çok dilli ve çok hukuklu parçalı yapıların oluşumu tetiklenmiş ve körüklenmiştir... Türkiye'nin 21'inci yüzyılda lider ülke olma hedefini gerçekleştirmek için öncelikle bütün sosyal kesimlerin tarih, din, kültür gibi ortak değerler ekseninde müşterek bir tarih anlayış ve dayanışma içinde geleceğe birlikte yürüme azim ve kararlılığına sahip olmaları temin edilecektir (Bahçeli, 2011).

2011 seçim beyannamesinde söylediği bu sözlerle Bahçeli, milli birlik ve beraberliği, toplumsal bütünlüğü kalkınmanın ve gelişmenin koşulu olarak ifade etmiştir. Bununla birlikte, milli birliğin ve beraberliğin din, dil, tarih, kültür gibi ortak değerlerde birleşmekle mümkün olduğunu vurgulamış ve küresel güçlerin amacının çok kimlikli, çok kültürlü, çok dilli zayıf bir toplum yaratmak olduğunu belirtmiştir. Bahçeli, toplum içindeki farklılıkların bir üst kimlikte eritilerek sağlıklı bir sosyal bütünlük sağlanabileceğini varsayan tipik bir milli bilincin dışavurumunu göstermiştir. Bahçeli, 1 Kasım 2015 seçim beyannamesinde toplumsal birlik ve bütünlüğe ilişkin olarak, demokratik olgunluk ve uzlaşma kültürünü hâkim kılıp dışlayıcı ve ötekileştirici üslubu törpülemek için, Türkiye'nin milli ve manevi değerlerini asgari müşterek olarak benimseyen bir politik anlayışı egemen kılmayı önermektedir (Bahçeli, 2015: 9). Bu ideoloji, birden fazla etnik ve kültürel kimliğin yer aldığı bir coğrafi zeminde, herkesi tek bir etnik kimlik ve kültürel değerler potasında eritmenin zorlayıcılığı, ötekileştiriciliği ve dışlayıcılığı meselesini görmezden gelmektedir. Bahçeli'nin 'dışlayıcı ve ötekileştirici söylem ve üslubun törpülenmesini, herkesin tek bir kimlik içerisine girip 'biz' olması şartına bağladığı açıktır.

Demokratik olgunluk ve uzlaşma kültürünün önemini ve ötekileştirici söylemin kötülüğünü vurgulayan Bahçeli, yine 'milli ve manevi değerleri ortak payda olarak kabul etmekten bahsetmiş, farklılıkları kabul ederek bir arada olabilmeyi mümkün olduğuna dair bir açıklama yapmamıştır.

MHP'nin 2018 seçim beyannamesinin diğerlerinden farkı, ilk kez bu tarihte hükümet sisteminin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak değişmesi ve MHP'nin Ak Parti'ye bu yönde destek vermiş olmasıdır. MHP, bu tarihe kadar toplumsal kutuplaşmalardan büyük ölçüde sorumlu tuttuğu ve "dış güçlerin maşası olan egemen güç" olarak tanımladığı Ak Parti ile "beka" söz konusu olduğu için bu tarihten sonra resmi müttefik olmuş ve toplumsal bütünleşmenin, güvenliğin önemine ilişkin söylemleri Ak Parti ideolojisiyle harmanlanarak devam etmiştir. Bahçeli, hükümete olan desteğini, terörle mücadelede hükümete verilen güçlü desteğin devam edeceğini, küresel ve bölgesel ittifakların çatırdağını ve müttefik kabul edilen ülkelerin bile teröristlerle işbirliği yaptığı bir süreçte milli birlik ve beraberliği sağlayıp iletmeninin vatani görev olduğu vurgusuyla ifade etmiştir (Bahçeli, 2018).

Güvenlik kaygısını daimen ön planda tutan Bahçeli, bu kez hükümeti Türkiye'deki güvensizlik ortamından sorumlu tutmak yerine, güvensizlik ortamından çıkmak için hükümetle ittifak kurma yolunu seçmiştir. 2019 Yerel Seçim Beyannamesi'nde Bahçeli, yeni hükümet sistemini açıkça desteklemiştir:

Yeni hükümet sistemi millî bekanın sigortası, husumet ve hıyanete karşı güvencedir. Bu sistemle, Türk milletinin köklü devlet geleneğini, tarihî ve kültürel birikimini, millî ve manevî değerlerini çağdaş gelişmelerle buluşturan bir yönetim yapısı tesis edilerek geleceğin güçlü Türkiye'sinin inşa edileceğine inancımız tamdır... Milliyetçi Hareket Partisi, "devlet ebet müddet, millet ebet müddet ülküsünün, ilahî Kelimetullah davasının yılmaz, yıkılmaz, ele geçirilemez siyasi burcudur. Tek vatan, tek bayrak, tek millet, tek devlet, tek dil anlayışını hâkim kılma ve yaşatma iradesi; ahlak, mukaddesat ve Türkiye merkezli yeni bir medeniyet inşa etme hareketi, millî birlik ve kardeşlikte uzlaşmaya açılan siyaset penceresidir.

15 Temmuz darbe girişimi, Suriye politikaları, başkanlık hükümet sistemi gibi meselelerde hükümeti destekleyen MHP, Ak Partiyle birlikte obsesif bir güvenlik ve istikrar anlayışı benimsemiş, hükümeti ekonomi politikalarından dolayı eleştirenler dahil her türlü muhalefeti 'terör girişimi', 'hükümeti yıpratma girişimleri' olarak görmüştür. Mecliste, seçimle iş başına getirilmiş muhalefet partilerini bile terörist ve 'zillet ittifakı' olarak gören bir tutumla, iki HDP'li, bir CHP'li milletvekilinin vekilliklerinin düşürülüp tutuklanmaları bile Bahçeli tarafından, "adaletin ve demokrasi ahlakının zorunlu bir gereği" (Evrensel, 2020) olarak savunulmuştur. HDP'nin

kapatılmasının gündeme geldiği bir dönemde Anayasa Mahkemesi'nin HDP'nin kapatılmasıyla ilgili iddianameyi reddetmesinin üzerine Bahçeli "HDP'nin kapatılması kadar Anayasa Mahkemesi'nin de kapanması artık ertelenemez bir hedef olmalıdır" (Euronews, 2021) şeklinde bir cümle kurabilmiştir. Muhalefete ve iktidarda olan partileri denetleyecek kurumların varlığına tahammülü olmayan; farklılıkları bütünlük içinde eritme amacı güden; varlığını ve gücünü beka, güvenlik, istikrar gibi kaygılarla tahkim etmeyi amaçlayan; muhalefeti hoş görmeyen bir siyasi partinin toplumsal bütünlüşme amacına hizmet etmek adına, milli birlik ve bütünlük söylemleri gerçekçilikten uzak ve sorunlu görünmektedir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author %50, İkinci yazar/Second author %50.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

- Abrahamson, M. (1990). *İşlevselcilik*. (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Sabahat Ofset.
- Aksu, Ö. A., (1996). Türk dünyası, Türkiye ve süper güçler. *Parti içi eğitim faaliyetleri-1*, Ankara: MHP Genel Merkezi.
- Aktaş, M. (2019). Irkçılık ve milliyetçilik. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5(26), 1867-1883.
- Altındağ, N. (2016). Türk milliyetçiliğinin siyasallaşması ve batı/batılılaşma algısı. *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 43-64.
- Anderson, B. (2009). *Hayali cemaatler-milliyetçiliğin kökeni ve yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları
- Arslan, E. (2000). Neofaşizmin Türkiye versiyonu olarak Milliyetçi Hareket Partisi. <https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-133-mayis-2000/2326/neo-fasizmin-turkiye-versiyonu-olarak-milliyetci-hareket-partisi/3291> adresinden 20.06.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Âşık, U. (2020). Faşizm ideolojisi bağlamında Türk Milliyetçiliği: Milliyetçi Hareket Partisi üzerine bir inceleme (Doktora tezi), Gelişim Üniversitesi.
- Bahçeli, D. (2019). MHP seçim bildirgesi. <https://www.yenisafak.com/yerel-secim-2019/mhp-secim-bildirgesi> adresinden 21.06.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Bahçeli, D. (2018). 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimi seçim beyannamesi. https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/24haziran2018_secim_beyannamesi_tam_web.pdf adresinden 21.06.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Bahçeli, D. (2011). Milliyetçi Hareket Partisi 2011 seçim beyannamesi. https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/MHP_2011_SecimBeyannamesi.pdf adresinden 21.06.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Bahçeli, D. (2007). Milliyetçi Hareket Partisi 22 Temmuz 2007 seçim beyannamesi. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/919/200902631_2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden 21.06.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Bahçeli, D. (2003). 12 Ekim 2003 Günü 7. olağan büyük kongre açılışında yapmış oldukları konuşma metni: Siyasi krizden çıkış ve milli irade.

- https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/siyasikrizdencikisvemillirade.pdf adresinden 21.06.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Bahçeli, D. (2002). *Son gelişmeler ışığında Türkiye'nin AB üyeliği ve Milliyetçi Hareket Partisi*. Ankara: MHP.
- Bahçeli, D. (1997). *18 Mayıs 1997 günü olağanüstü büyük kongre açılışında yapmış oldukları konuşma Metni: Siyasi Krizden Çıkış ve Milli İrade*. https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/siyasikrizdencikisvemillirade.pdf adresinden 21.06.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Bora, T. (2008). Alparslan Türkeş. T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (4. Cilt): Milliyetçilik içinde* (ss. 686-689). İstanbul: İletişim.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. & Can, K. (1994). *Devlet ocak dergâh*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canatan, K. (2010). Bütünleşme ve ayrışma çerçevesi olarak milliyetçilik ya da millet olmanın halleri. *Köprü Dergisi*, Sayı 111, <https://www.koprudergisi.com/yaz-2010/butunlesme-ve-ayrisma-cercevesi-olarak-milliyetcilik-ya-da-millet-olmanin-halleri/> adresinden 18.09.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Can, K. & Bora, T. (2000). MHP'nin güç kaynağı olarak Kürt meselesi. *Birikim Dergisi*, <https://www.birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-134-135-Haziran-Temmuz-2000/2327/mhp-nin-guc-kaynagi-olarak-kurt-meselesi/3296> adresinden 18.06.2021 tarihinde edinilmiştir..
- Can, Y. K. (2019). Türkiye'de milliyetçilik: Kökeni ve güncel cevapları. <https://tr.boell.org/tr/2019/08/22/turkiyede-milliyetcilik-kokeni-ve-guncel-cevaplari> adresinden 17.06.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Carr, E. H. (1990). *Milliyetçilik ve sonrası*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalık, M. (1991). *Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketinin Kaynakları ve Gelişimi* (Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Deutsch, K. W. (1962). *Nationalism and social communication*. Massachusetts: M.I.T. Press
- Eley, G. & Suny, R. G. (1996). Introduction: From the moment of social history to the work of cultural representation. G. Eley & R. G. Suny (Ed.), *Becoming national: A reader içinde* (ss. 3-37) Oxford: Oxford University Press.
- Erdoğan, M. (1999). Milliyetçilik ideolojisine dair. <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/15/12-mustafa-erdogan-milliyetcilik-ideolojisine-dair.pdf> adresinden 15.04.2020 tarihinde edinilmiştir
- Euronews (2021). Akşener'den 'AYM kapatılsın' diyen Bahçeli'ye yanıt: Kendisini evine dönmeye davet ediyorum. <https://tr.euronews.com/2021/04/01/aksener-den-aym-kapat-ils-n-diyen-bahceli-ye-yan-t-kendisini-evine-donmeye-davet-ediyorum> adresinden 03.04.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?*. (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Attila Kitabevi.
- Gellner, E. (1996). Reply to critics. A. Hall & I. Jarvie (Der.), *The social philosophy of Ernest Gellner içinde* (ss. 623-686). Amsterdam: Ropodi.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve ulusçuluk*. (B. Ersanlı & G. Özdoğan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). *Türkleşmek İslâmlaşmak muasırlaşmak*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Güvenç, B. Şaylan, G., Tekeli, İ. & Turan, Ş. (1991). *Türk-İslam sentezi*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- Habertürk (2013). Devlet Bahçeli'den Gezi Parkı açıklaması. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/850763-devlet-bahceliden-gezi-parki-aciklamasi> adresinden 08.09.2020 tarihinde edinilmiştir.
- Hall, J. A. (2008). Milletleri türdeşleştirmenin koşulları. U. Özkırmı (Der.), *21. yüzyılda milliyetçilik içinde (ss. 15-34)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hassner, P. (2010). Uluslararası ilişkilerde milliyetçilik ve şiddet. A. Dieckhodd & C. Jafflerot (Der.), *Milliyetçiliği yeniden düşünmek - kuramlar ve uygulamalar içinde (ss. 261-288)*. İstanbul: İletişim.
- Hobsbawm, E. J. (1995). *1780'den Günümüze milliyetler ve milliyetçilik*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. & Ranger, T. (2006). *Geleneğin icadı*. (M. M. Şahin, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- İnaç, H. (2005). *AB'ye entegrasyon sürecinde Türkiye'nin kimlik problemleri*. Ankara: Adres Yayınevi.
- Karadağ, A. ve Yaman, H. (2018). Üç farklı milliyetçilik. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9(2), 84-108.
- Karpat, K. (1995). Kimlik sorununun Türkiye'de tarihi, sosyal ve ideolojik gelişmesi. S. Şen (Haz.), *Türk aydını ve kimlik sorunu içinde*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasisi tarihi sosyal, kültürel, ekonomik temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kedourie, E. (1961). *Nationalism*. London: Hutchison University Library
- Kellas, J. G. (1998). *The politics of nationalism and ethnicity*. New York: St.Martin's Press.
- Kohn, H. (1944). *The idea of nationalism: A study in its origins and background*. New York: Macmillian.
- Kongar, E. (1996). *Türk toplum bilimcileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Laçiner, Ö. (1995). Evrenselden kaçış olarak milliyetçileşme. *Birikim Dergisi*. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-75-temmuz-1995/2273/evrenselden-kacis-olarak-milliyetçileşme/2753> adresinden 28.03.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (B. Turna, Çev.) Ankara: Arkadaş Kitabevi.
- MHP ARGE (2004). *Avrupa Komisyonu'nun Türkiye ilerleme raporu, etki raporu ve tavsiyeleri genel değerlendirme*. Ankara: MHP.
- Milliyet (2007). Bahçeli, Öcalan için mitingde urgan fırlattı. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bahceli-ocalan-icin-mitingde-urgan-firlatti-204313> adresinden 03.04.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Milliyetçi Hareket Partisi (2009a). Parti tüzüğü. http://temayyul.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_tuzugu_2009_opt.pdf adresinden 03.04.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Milliyetçi Hareket Partisi (2009b). Parti programı. https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf adresinden 03.04.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Milliyetçi Hareket Partisi (1999). *Lider Türkiye'ye doğru: 1999 seçim beyannamesi*. Ankara.
- Mouffe, C. (1999). Deliberative democracy or agonistic pluralism?. *Social Research*, 66, 55-65.
- Mouffe, C. (2008). *Siyasetin dönüşü*. (F. Bakırcı & A. Çolak, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.

- Mouffe, C. (2019). *Sol popülizm*. (A. Yanık, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Musil, Ayan, P. (2011). *Authoritarian party structures and democratic political setting in Turkey*. New York: Palgrave Macmillian.
- Odatv (2018). Devlet Bahçeli bu görüntülerden çok utanacak. <https://odatv4.com/siyaset/devlet-bahceli-bu-goruntulerden-cok-utanacak-18121826-152414> adresinden 08.09.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Özkırmı, U. (2019). *Milliyetçilik kuramları: Eleştirel bir bakış*. 8. Baskı. Ankara: Doğubatı.
- Parsons, T. & Platt, G. M. (1973). *The American University*. Cambridge: Harvard University Press.
- Poulton, H. (1999). *Silindir şapka bozkurt ve hilal*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Renan, E. (1996). What is a nation?. G. Eley & R. G. Suny (Ed.), *Becoming a national: A reader içinde* (ss. 45-55). Oxford: Oxford University Press.
- Sarıay, Y. (1994). *Türk milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: Ötüken.
- Smith, A. (2010). *Nationalism: Theory, ideology, history*. London: Polity Press.
- Smith, A. (1994). *Milli kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Snyder, L. (1954). *The meaning of nationalism*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Sönmez, S. S. (2016). Dünden bugüne milliyetçilik: Küresel dünyada yükselen sesler. <https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1532-dunden-bugune-milliyetcilik-kuresel-dunyada-yukselen-sesler> adresinden 21.06.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Şen, B. (2008). Türkiye’de küreselleşme tartışmaları ve sonuçları (Doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tanör, B. (1996). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri: 1789-1980*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Turan, E. (2011). Milliyetçilik teorisinin gelişimi ve Türk milliyetçiliği. *Sosyoteknik*, 1(1), 135-147.
- Turan, E. (2000). Türk siyasal ve toplumsal yaşamında MHP’nin yeri ve kimliği (Yükseklisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Tüfekçioğlu, H. (1992). Cumhuriyet ideolojisi ve Türk basını. *Sosyoloji*, 3(3), 45-96.
- Türkdoğan, O. (1983). *Milli kültür modernleşme ve İslam*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Türkeş, A. (1990). *Temel görüşler*. Ankara: Bizim Ocak Kulübü.
- Türkeş, A. (1976). *Yeni ufuklara doğru*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Türkeş, A. (1975). *Dokuz ışık*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Uzun, T. (2020). Sert bakışlı gençler: “Ülkücüler”. <https://www.perspektif.online/sert-bakisli-gencler-ulkuculer-2/> adresinden 03.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Weber, M. (1996). *Sosyoloji yazıları*. (T. Parla, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Yaşarbaş, E. (1996). *Ülkücünün el kitabı*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Yazıcıoğlu, M. (1998). Milliyetçilik devlet millet kaynaşmasının temel ilkesidir. *Türkiye Günlüğü*, 50, 152-161.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. (Y. S. Göner, Çev.) İletişim: İstanbul.

Extended Abstract

According to modern nationalist theory, nationalism is a modern phenomenon. Theorists, who evaluate nationalism from a modernist approach, claim that nationalism serves the needs of “social integration” by using techniques such as “inventing tradition” or by dissolving ethnic minorities into dominant groups through the assimilation process. According to the modernist theory, nationalism is an idea that is utilized to create a nation united in the minimum commons formed by national education, mass media.

Social integration is seen as an issue of vital importance for Turkey. Discussions on the issue of social integration became evident in the context of concerns that social segregation and polarization would lead to the division of society and threaten the survival of the state. The Nationalist Movement Party (NMP) is the political party that puts the emphasis on social integration through the notion of “the national unity and integrity” of Turkey.

The aim of this article is to investigate whether or not the Nationalist Movement Party (NMP), the mainstream political representative of nationalism in Turkey, fulfills its social integration function. The article aims at analyzing to what extent the NMP can respond to the social integration needs in Turkey. The main hypothesis of the article is that the NMP’s political discourse serves the needs of social segregation rather than social integration by creating an “inner” and “outer” other. In the study, examining whether nationalism serves the needs of social integration or social segregation from a comparative perspective with a specific focus on the case of the NMP, approaches to the issue of social integration and segregation are, first, scrutinized. Then, the relationship of nationalism with social integration and social segregation functions is critically analyzed with reference to the NMP.

This analysis is based on the speeches of NMP leaders, election statements, and congress speeches. In addition, general academic literature on nationalism, and books, articles and theses written on NMP are examined. The aim of the article is to shed some light on the relationship between nationalist discourse and the issue of social integrity in the Turkish context by a specific reference to the NMP.

In the first part of the article, we first look at the literature on nationalism from the perspectives of primordial, modernist, and ethno-symbolist theories. Since the NMP is considered as the main bearer of nationalist ideology in Turkey in the modern period, and the party aims to create a unified society within the framework of a shared national identity, we explain the function of nationalism according to some modernist theorists such as Hobsbawm, Gellner, Anderson, Carr. The modernist approach sees nations and nationalism as structures belonging to the modern age. According to the modernist approach, nations and nationalism emerged as a result of modern processes such as capitalism, industrialization, and the establishment of centralized states, urbanization, secularization, and the formation of mass media, modern national education. According to the modernist approach, nationalism is the main ideology of nation-states.

We then explain the concept of social integration and its relationship with nationalism. In this context, we focus on the social integration perspectives of some scholars such as Parsons, Fichter, Weber, Durkheim, and Gökalp. We conclude that the integrative discourses of nationalism, in fact, marginalize differences by ignoring them.

Thirdly, we analyze the segregationist dimension of nationalism by focusing on ethnic nationalism. Here, we look at Renan’s concepts of civil nationalism of the West and ethnic nationalism of the East. We also look at conservative nationalism, and then, we discuss whether nationalism in Turkey is separatist or unifying.

Fourthly, we summarize the development of Turkish nationalism. While doing this, we also analyze the ideological framework of the NMP, with a specific focus on its historical development, and how different processes in Turkish political life shape the ideology of the NMP.

Lastly, we question whether the NMP serves the needs of social integration or social segregation. For this purpose, we look at Alparslan Türkeş’s understanding of nationalism who was the first leader of NMP. We also analyze speeches of the second and current leader of the NMP, Devlet Bahçeli, election manifestos of the party and its programs and regulations. In our analysis, we mainly focus on the period between 1999 and the present.

In the article, we argue that the political desire of the NMP is to fuse different identities into the common values of Turkish-Islamic identity. Another characteristic feature of the political discourse of the NMP is the paranoid attitudes towards foreign ideologies such as communism. This fear is based on the idea that national and spiritual values are eroded by ideologies such as communism and liberalism. For the NMP, in order to fight against these foreign and malicious thoughts, it is necessary to unite around national historical and cultural values of Turkishness. The NMP perceives those who defend foreign, non-national ideologies other than Turkish nationalism, and who emphasize their own ethnic-national identity instead of Turkish national identity, as the allies of global powers and as “internal enemies”. We conclude that, because of these features, it seems possible to say that the NMP boosts social polarization and segregation rather than social integration by creating internal and external “others”.

Araştırma Makalesi • Research Article

Euro/Dolar Paritesinde Uzun Hafıza Analizi
Long Memory Analysis in Euro/Dollar Parity

Hidayet Güneş*

Öz: Finansal piyasalarda uzun hafıza kavramı, geçmiş zaman içerisinde yer alan çok uzaktaki gözlemlerin halen daha yüksek oranda mevcut gözlemler ile ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. Uzun hafıza sürecinin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi, piyasa verimliliği ile bağlantılı bir durum olmasından dolayı optimum yatırım stratejilerinin ve portföy yönetiminin tespit edilebilmesinde kilit bir rol üstlenmektedir. Varlık getirilerinde uzun hafızanın varlığı, Etkin Piyasa Hipotezi'nin geçerliliği ile çelişki göstermektedir. Bu yüzden çalışma, Euro / Dolar paritesinin 1971 ile 2021 tarihleri arasındaki, getiri ve volatilité serilerinde uzun hafıza varlığını araştırmak için yapılmıştır. ARFIMA model sonuçları, getiride uzun hafızanın var olduğunu göstermektedir. Volatilité serisinde uzun hafızanın varlığını tespit edebilmek için yapılan simetrik ve asimetrik koşullu değişen varyans model sonuçları da, uzun hafızanın bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar Euro / Dolar paritesi, getiri ve volatilitésinin tahmin edilebilir bir yapıda olduğu ve zayıf formda etkin bir piyasa olmadığı sonucunu ifade etmektedir. FIAPARCH ve FIEGARCH modelleri, volatilitéde asimetri etkisinin bulunmadığını belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzun Hafıza, Euro/Dolar, Etkin Piyasa Hipotezi, Asimetri Etkisi, FIAPARCH

Abstract: The concept of long memory in financial markets means that very distant observations found in the past are still more associated with available observations. A good understanding of the long memory process plays a key role in determining optimum investment strategies and portfolio management, as it is related to market efficiency. The existence of long memory in asset returns contradicts the validity of the Efficient Market Hypothesis. Therefore, the study was conducted to investigate the presence of long memory in the return and volatility series of the Euro / Dollar parity between 1971 and 2021. ARFIMA model results show that there is long memory in return. The results of symmetrical and asymmetrical conditional variance model performed to detect the presence of long memory in the volatility series also reveal the presence of long memory. These results indicate that the return and volatility of the Euro / Dollar parity are predictable and there is no efficient market in weak form. FIAPARCH and FIEGARCH models state that there is no asymmetry effect on volatility.

Keywords: Long Memory, Euro/Dollar, Efficient Market Hypothesis, Asymmetry Effect, FIAPARCH

Giriş

Uluslararası finansal işlemler yaparken, bu işlemleri gerçekleştiren firmaların kendi ülke para birimleri yerine karşılıklı ülke para birimlerini kullanmaları gerekmektedir. Yani firmaların kendi yerel paralarının birbirine çevrilmesi zorunluluğu oluşmaktadır. Bu işlemin gerçekleşebilmesi döviz

* Arş. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü
ORCID: 0000-0002-9826-9862 hgunes@mehmetakif.edu.tr

Received/Geliş: 01 March/Mart 2021

Düzeltilme/Revised form: 12 October/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 22 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

piyasaları aracılığıyla olmaktadır. Yerel paraların birbirine dönüştürüldüğü piyasa olan döviz piyasasında, döviz arz edenlerle döviz talep edenlerin buluşmaları sonucunda ortaya bir döviz fiyatı çıkmaktadır. Bu döviz fiyatına da döviz kuru denilmektedir (Dinler, 2014: 598). Döviz kurunda oluşabilecek volatilité, uluslararası faaliyet gerçekleştiren firmalar açısından önemli sorunları gündeme getirebilmektedir. Bunlardan en önemlisi, döviz kuru riskinden kaynaklı ortaya çıkabilecek yüksek miktarda kayıpların firmayı iflasa kadar sürükleyebilme durumudur. Bu gibi risklerden korunabilmek için döviz piyasası oyuncularının gerekli önlemleri alması ve piyasa işleyişi hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olması gerekmektedir. Döviz piyasalarının, kendine özgü bazı özellikleri ve işlevleri bulunmaktadır. Bu piyasaların üç tane temel işlevi söz konusudur. Bunlardan ilki, yabancı ülke paralarına ihtiyaç duyan kişi, firma ve yatırımcılara gerekli fonların sağlanmasıdır. Bu işleve satın alma gücü arabulucusu da denilmektedir. İkinci işlevi, ihracat ve ithalat yapan firmaların farklı ülkelerde bulunmasından dolayı, gerçekleştirilecek olan ekonomik aktivitenin her iki firma açısından da daha kolay ve garantili bir şekilde yapılmasına yardımcı olmaktır. Bu faaliyeti gerçekleştirirken yapılan dış ticaret ödeme sistemlerinden akreditif, firmaların kendilerini güvenceye almalarına imkân sağlamaktadır. Buna da kredi kolaylıkları adı verilmektedir. Üçüncü ve en önemli işlevi de, döviz piyasasında işlem yapan oyuncuları muhtemel döviz kuru riskinden muhafaza etmektir. Buna da riskten korunma işlevi denilmektedir (Ünsal, 2005: 458).

Finansal piyasalarda uzun hafıza kavramı, geçmiş zaman içerisinde yer alan çok uzaktaki gözlemlerin hala yüksek oranda mevcut gözlemler ile ilişkili olması özelliği olarak ifade edilebilmektedir (Gil-Alana vd., 2020: 2). Uzun hafıza sürecinin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi, piyasa verimliliği ile bağlantılı bir durum olmasından dolayı optimum yatırım stratejilerinin ve portföy yönetiminin tespit edilebilmesinde kilit bir rol üstlenmektedir. Varlık getiri serilerinde uzun hafızanın varlığı, Etkin Piyasa Hipotezi'nin geçerliliği ile çelişki göstermektedir. Çünkü uzun hafıza varlığı, geniş bir zaman içerisine yayılan gözlemler arasında önemli bir korelasyon olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra volatilitéde uzun hafızanın varlığı belirlenmiş ise bu durum döviz kurları davranışlarının önemli bir belirleyicisi olduğu düşünülen volatilité sürekliliğine işaret etmektedir. Bu olgu, piyasada yer alan gerçek yatırımcılar ve tahminciler açısından dikkat edilen bir durumdur (Mensi vd., 2014: 101-102).

Etkin Piyasa Hipotezi, finansal varlık ile ilgili tüm haber ve bilgilerin varlık fiyatı içerisine yansımaya bu yüzden piyasadaki hiçbir oyuncunun ortalama piyasa getirisi üzerinde bir getiri kazanamayacağını ifade etmektedir. Fama (1970) tarafından geliştirilen Etkin Piyasa Hipotezi, piyasa etkinliğini bilginin çeşidine göre: zayıf, yarı güçlü ve güçlü formda etkinlik şeklinde 3'e ayırmaktadır. Zayıf formda piyasa etkinliği, finansal varlığa ait geçmiş fiyat bilgilerinin cari dönem finansal varlık fiyatlarının içerisinde yer aldığını; yarı güçlü formda piyasa etkinliğinde, finansal varlığın geçmiş fiyat bilgisi ile birlikte kamuya açıklanmış olan bütün haber ve bilgilerin varlık fiyatı içerisine yansımaya olduğunu; güçlü formda piyasa etkinliğinde ise finansal varlığa ait geçmiş fiyat bilgileri ile kamuya açıklanmış olan bütün haber ve bilgiler ile birlikte özel bilgi niteliğinde olan halka açıklanmayan bilgilerin de finansal varlık fiyatı içerisine dâhil olduğunu ifade etmektedir (Güneş, 2020: 182).

Teknoloji ve veri toplama alanlarında yaşanan gelişmeler, akademisyenlerin ve uygulayıcıların döviz piyasasını çeşitli frekanslarda kullandıkları farklı yapıda veriler ve modeller ile analiz etmelerine ve piyasaya ulaşan yeni bir haberin döviz kurları üzerindeki etkisini tahmin edebilmelerine olanak sağlamaktadır (Cagliosi vd., 2014: 2). Piyasaya ulaşan yeni haberler sonucunda, döviz kurlarında volatilité meydana gelmektedir. Finansal piyasa enstrümanlarında getiri ve volatilité yayılımları varlığının tespiti, piyasada yer alan oyuncuların finansal varlıklar ile alakalı pozisyonlarını etkileyebilecek en önemli konulardan biridir (McMillan vd., 2010: 80). Volatilité, piyasaya ulaşan yeni haberlere veya temel piyasa faktörlerinin gelişimini etkileyebilecek bir dış şoka cevaben, öngörülemeyen bir dönemde fiyat eğilimi değişikliğini gösteren bir olgudur. Volatilité, fiyatların kısa bir zaman içerisindeki artış veya azalış derecesini ölçmekte yani fiyat seviyesine göre değil fiyatta meydana gelen değişim derecesine göre tanımlanmaktadır (Ksaier vd., 2010: 146).

Çalışmada, uluslararası ticarete firmaların en çok kullandığı ve piyasada yer alan oyuncuların en çok takip etmiş oldukları parite olan Euro / Dolar paritesinin 04.01.1971 ile 05.02.2021 aralığındaki

günlük değeri üzerinden, uzun hafıza varlığının olup olmadığı getiri ve volatilité serilerinde araştırılmak istenmektedir. Uzun hafıza varlığını getiri üzerinde test edebilmek için ARFIMA, volatilité üzerinde test edebilmek için de simetrik ve asimetrik modeller olan FIGARCH, FIAPARCH ve FIEGARCH serilere uygulanmıştır. İki tane asimetrik model kullanılmasının nedeni ise çıkan sonuçların birbiri ile örtüşüp örtüşmediğini belirleyebilmek içindir. Asimetri parametresinin iki modelde de aynı sonucu vermesi, sonuçların sağlamlasının yapılmış olduğu şeklinde de yorumlanabilmektedir.

Döviz piyasalarının getiri ve volatilitesi üzerine uzun hafızanın varlığını araştıran çalışmaların diğer alanlara göre (hisse senedi piyasası gibi) daha az olmasından dolayı bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca literatürde Euro / Dolar paritesi özelinde, uzun hafıza özelliği üzerine yapılan çalışmalara çok az rastlanılmaktadır. Getiri serisinin volatilitesini tespit ederken simetrik ve asimetrik modellerin kullanılmasının sebebi, döviz piyasasında asimetri etkisinin olup olmadığını belirleyebilmektir. Eğer asimetri etkisi söz konusu ise piyasaya ulaşan bilgilerden hangisinin volatilité üzerinde daha baskın olduğunu tespit edebilmek ve bu sayede yatırımcıların sonuçları dikkate alarak kendi çıkarımlarını gerçekleştirebilmelerine yardımcı olmaktır. Veri setinin 50 yıllık bir süreyi kapsamından dolayı parite üzerinde işlem yapan bireysel ve ticari kesime bir öngörü sunabileceği düşünülmektedir.

Çalışma giriş bölümü ile başlamakta ardından sırasıyla ekonometrik metodoloji, literatür, çalışmanın veri seti ve sonuç bölümlerinden meydana gelmektedir.

Ekonometrik Metodoloji

Kesirli Bütünleşik Otoregresif Hareketli Ortalama (ARFIMA) modeli, finansal zaman serilerinin getirisi üzerinde uzun hafıza varlığını belirleyebilmek için, Granger (1980), Granger ve Joyeux (1980) ve Hosking (1981) çalışmaları ile literatüre kazandırılmıştır. Bu model ARMA ve ARIMA modellerine göre daha esnek bir yapıdadır. Yüksek frekanslı finansal zaman serileri analizlerinde ARFIMA modeli kullanılarak ulaşılan sonuçlar, diğer modeller kullanılarak ulaşılan sonuçlara nazaran daha güvenilir olmaktadır. Uzun hafıza, kovaryans durağan olan zaman serisinin otokorelasyon fonksiyonunun, hiperbolik şekilde değerlerinin azalması anlamına gelmektedir. Bunlar uzun hafızalı olan modellerdir.

$$\phi(L)(1-L)^{\xi}(y_t - \mu) = \theta(L)\varepsilon_t \quad (1)$$

biçiminde ARFIMA modeli formüle edilmekte ve ξ uzun hafıza parametre değerini belirtmektedir.

Baillie vd. (2016) çalışmalarında, finansal zaman serilerinin volatilitesinde uzun hafıza özelliğini tespit edebilmek için simetrik model olan FIGARCH modelini ileri sürmüşlerdir. Bu model ile diğer GARCH türü modellere ek olarak, d kesirli fark parametresi formüle entegre edilmektedir. d parametresi 0 ile 1 arasında bir değer aldığı zaman, şokların etkisi hiperbolik oranda azalış göstermektedir.

FIGARCH (p,d,q) modeli aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$[1 - \alpha(L) - \beta(L)](1-L)^d \varepsilon^2_t = \omega + [1 - \beta(L)]v_t \quad (2)$$

Zaman serilerinin volatilitesinde, uzun hafızanın varlığı ile asimetri durumunu eş anlı olarak tespit edebilmek amacıyla Bollerslev ve Mikkelsen (1996) FIEGARCH modelini literatüre kazandırmışlardır.

$$\beta(L)(1-L)^d \ln \sigma_t^2 = \omega + \Phi(L)^{-1}(1-L)^d [1 + \alpha(L)]g(z_{t-1}) \quad (3)$$

$$g(z_t) = \theta_1 z_t + \theta_2 [|z_t| - E|z_t|] \quad (4)$$

biçiminde FIEGARCH modeli ifade edilmektedir. Denklemdaki Φ parametresi GARCH etkisini, α parametresi ARCH etkisini ve θ parametresi de kaldıraç yani asimetri etkisini göstermektedir. Asimetri etkisi ise piyasaya ulaşan negatif veya pozitif bilgi şoklarının volatilité üzerinde nasıl bir etkiye sebebiyet verdiğini ortaya koymaktadır.

Tse (1998), asimetrik koşullu varyansın uzun dönem için belirlenebileceğini düşünerek FIAPARCH modelini ortaya koymuştur:

$$\sigma_t^\delta = \omega + [1 - (1 - \beta L)^{-1}(1 - \phi L)(1 - L)^d](|\varepsilon_t| - \gamma \varepsilon_t)^\delta \quad (5)$$

şeklinde formüle edilen FIAPARCH modelinde d parametresinin, 0 ile 1 arasında değer alması uzun hafıza varlığını göstermektedir. Asimetri etkisini gösteren γ , -1 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Eğer γ pozitif (negatif) değer alırsa, negatif (pozitif) şoklar pozitif (negatif) şoklara göre volatilitiyi daha fazla etkilemektedir.

Literatür

Literatür kapsamında, sadece çalışmanın ana konusunu oluşturan döviz kuru getiri ve volatilitesinde uzun hafıza varlığı üzerine yapılan çalışmalara ve koşullu değişen varyans modellerini kullananlara yer verilmiştir.

Hwang (2001), 1973 ile 1998 yılları arasındaki Kanada doları / Amerikan doları nominal döviz kurunu kullanarak uzun hafıza ve asimetri özelliği sergileme durumunu FIGARCH modeli yardımıyla araştırdığı çalışmada, volatilitede uzun hafıza varlığını belirlemiştir.

Han (2007), Amerikan doları cinsinden Alman markı, Fransız frangı, İngiliz poundu ve İsviçre frangı döviz kurlarının getiri serisi volatilitesinde uzun hafıza davranışını araştırdığı çalışmasında, FIGARCH model sonuçlarına göre tüm döviz kurları volatilitesinde uzun hafıza varlığını tespit etmiştir.

Floros (2008), Amerikan doları karşısında 34 döviz kurunun Nisan 1991 ile Nisan 2006 tarihleri arasındaki değerlerini kullanarak getiride uzun hafızanın varlığını ARFIMA modeli yardımıyla araştırdıkları çalışmada: 17 döviz kurunda güçlü uzun hafıza varlığını belirlemiştir.

Çağlayan ve Dayıoğlu (2009), Ocak 1993 ile Aralık 2006 tarihleri aralığındaki 29 OECD ülkesinin Amerikan doları cinsinden aylık reel döviz kuru getirisi volatilitesi için simetrik ve asimetrik koşullu değişen varyans modellerinden hangisini daha uygun olduğunu tespit edebilmek için yaptıkları çalışmada, çoğu ülke için asimetrik koşullu değişen varyans modellerinin diğer modele göre daha iyi sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır.

Caporale ve Gil-Alana (2010), Euro / Amerikan doları ve Yen / Amerikan doları döviz kurlarının 4 Ocak 1999 ile 2 Ekim 2009 tarihleri arasındaki günlük değerleri üzerinde, uzun hafıza tekniklerini kullanarak getiri volatilitisini modelleme ve öngörmek için yaptıkları çalışmada, döngüsel uzun hafıza modeli ve standart bir I (d) modelinin, döviz kurları karşısında Dolar için en uygun modeller olduğunu tespit etmişlerdir.

Vats (2011), Amerikan doları cinsinden Endonezya rupisi, Çin yuanı ve Tayvan dolarının 1997-2010 tarihleri aralığındaki değerlerini kullanarak uzun hafıza varlığını araştırdığı çalışmada, ARFIMA model sonuçlarına göre Çin yuanı ve Endonezya rüpisinin getiride uzun hafıza sergilediğini, volatilitesi için uygulanan FIGARCH model sonuçlarına göre tüm döviz kurlarının uzun hafızaya sahip olduğunu belirlemiştir.

Chkili vd., (2012), Fransa, Almanya ve İngiltere borsası ile Amerikan doları / Euro ve Amerikan doları / İngiliz poundu döviz kurlarının Ocak 1999 ile Aralık 2009 tarihleri arasındaki değerleri üzerinde, tek değişkenli ve çok değişkenli GARCH tipi modeller kullanarak koşullu volatilitenin özelliklerini araştırdıkları çalışmada, analiz edilen tüm veriler için volatilitede güçlü bir asimetri ve uzun hafıza özelliği olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca FIAPARCH modelinin, finansal zaman serilerinin koşullu varyansını modellemede en uygun model olarak tespit etmişlerdir.

Kutlu ve Yurttagüler (2014), Türk lirası/Amerikan doları ve Türk lirası/Euro döviz kurlarının Ocak 2003 ile Temmuz 2013 tarihleri arasındaki aylık reel getirilerinde uzun hafıza varlığını ARFIMA modeli ile araştırdıkları çalışmada, döviz kurlarının uzun hafıza özelliği sergilediğini ortaya koymuşlardır.

Kumar (2014), Amerikan doları / Hint rupisi döviz kuru getiri serisinde hem getiride hem de volatilitede uzun hafıza davranışını ARFIMA-FIGARCH ve ARFIMA FIAPARCH modelleri yardımıyla Şubat 1994 ile Kasım 2013 aralığındaki günlük değerlerini kullanarak araştırdığı çalışmada, ikili uzun hafıza varlığını tespit etmiştir.

Emeç ve Özdemir (2014), Amerikan doları / Türk lirası döviz kurunun 2 Ocak 2009 ile 25 Ocak 2014 tarihleri arasındaki değerleri üzerinde ARCH modelleri kullanarak getiri volatilitelerini modellemek istedikleri çalışmada, asimetrik koşullu değişen varyans modellerinin diğer modellere göre döviz kuru volatilitesi model tahmininde daha iyi sonuçlar verdiğini ve pozitif bilgi şoklarına nazaran negatif bilgi şoklarının volatilité üzerinde daha baskın olduğunu ortaya koymuşlardır.

El Abed ve Maktouf (2015), Euro / Dolar paritesi ile 3 borsa endeks (Nikkei225, SSE, MSCI) getirisi arasındaki korelasyonu 2000 ile 2013 tarihleri arasındaki değerleri üzerinde EGARCH ve FIAPARCH-DCC modellerini kullandıkları çalışmada, zaman serileri üzerinde koşullu değişen varyans modellemesi için en iyi modelin FIAPARCH, asimetri anlamında olumsuz değişikliklerin olumlu değişikliklere göre daha çok etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Zhelyazkova (2018), Ocak 2000 ile Mart 2017 arasındaki 12 para biriminin Amerikan doları cinsinden günlük değerleri üzerinde getiri ve volatilité uzun hafıza varlığını araştırdığı çalışmada, tüm döviz kurları volatilitesinde uzun hafıza bulunduğunu, Brezilya reali / Amerikan doları döviz kuru için ikili uzun hafızanın var olduğunu belirlemiştir.

Özdemir vd. (2018), Euro/Türk lirası ve Amerikan doları/Türk lirası döviz kurlarının 2 Ocak 2006 ile 30 Mayıs 2018 tarihleri arasındaki günlük değerleri üzerinde ikili uzun hafıza varlığını ARFIMA-FIARCH modeli yardımıyla araştırdıkları çalışmada, her iki döviz kuru için de uzun hafızanın getiride olmadığını ancak volatilitéde olduğunu belirlemiştir.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazarlar	Örneklem	Veri Seti	Yöntem	Sonuç
Hwang (2001)	Kanada doları/ Amerikan doları günlük	1973 ile 1998 yılları arası	FIFGARCH modeli	Volatilitéde uzun hafıza varlığını belirlemiştir.
Han (2007)	İsviçre frangı / Amerikan doları, Alman markı / Amerikan doları, Fransız frangı / Amerikan doları ve Amerikan doları / İngiliz Poundu	1996 yılındaki 30'ar dakikalık veriler	FIGARCH modeli	Döviz kurlarında volatilitéde uzun hafızanın bulunduğunu ortaya koymuştur.
Floros (2008)	Amerikan doları karşısında 34 döviz kuru	Nisan 1991 ile Nisan 2006 tarihleri arasındaki günlük	ARFIMA modeli	17 döviz kurunda güçlü uzun hafıza varlığını belirlemiştir.
Çağlayan ve Dayıoğlu (2009)	29 OECD ülkesinin Dolar cinsinden aylık reel getirisi	Ocak 1993 ile Aralık 2006 arası	Simetrik ve asimetrik koşullu değişen varyans modelleri	Asimetrik koşullu değişen varyans modellerinin diğer modele göre daha iyi sonuçlar verdiğini bulmuşlardır.
Caporale ve Gil-Alana (2010)	Euro/Amerikan doları ve Yen/Amerikan doları	Ocak 1999 ile 2 Ekim 2009 tarihleri arasındaki günlük	Uzun hafıza teknikleri	Döngüsel uzun hafıza modeli ve standart bir I (d) modelinin, döviz kurları karşısında Dolar için en uygun modeller olduğunu tespit etmişlerdir.
Vats (2011)	Amerikan doları cinsinden Endonezya rupisi, Çin yuanı ve Tayvan doları	1997 ile 19 Kasım 2010 arası günlük	ARFIMA, FIGARCH ve ARFIMA-FIARCH	Getiride Çin yuanı ve Endonezya rupisi; volatilitéde bütün döviz kurlarının uzun hafıza sergilediğini belirlemiştir.

Chkili vd., (2012)	Fransa, Almanya ve İngiltere borsası ile Amerikan doları / Euro ve Amerikan doları / İngiliz poundu	Ocak 1999 ile Aralık 2009 tarihleri arasındaki günlük	Tek değişkenli ve çok değişkenli GARCH tipi modeller	Analiz edilen tüm veriler için volatilitede güçlü bir asimetri ve uzun hafıza özelliği olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca FIAPARCH modelinin, finansal zaman serilerinin koşullu varyansını modellemede en uygun model olarak tespit etmişlerdir.
Kutlu ve Yurttagüler (2014)	Türk lirası/Amerikan doları ve Türk lirası/Euro	Ocak 2003- Temmuz 2013 aylık	ARFIMA modeli	Uzun hafıza özelliği sergilediğini belirlemiştir.
Kumar (2014)	Hint rupisi/Amerikan doları	17 Şubat 1994- 08 Kasım 2013 aralığı günlük	ARFIMA-FIGARCH ve ARFIMA FIAPARCH modelleri	Getiri ve volatilitede ikili uzun hafıza varlığını belirlemiştir.
Emeç ve Özdemir (2014)	Amerikan doları/Türk lirası	2 Ocak 2009 ile 25 Ocak 2014 tarihleri arasındaki günlük	ARCH modelleri	Asimetrik koşullu değişen varyans modellerinin diğer modellere göre döviz kuru volatilitesi model tahmininde daha iyi sonuçlar verdiğini ve pozitif bilgi şoklarına nazaran negatif bilgi şoklarının volatilité üzerinde daha baskın olduğunu ortaya koymuşlardır.
El Abed ve Maktouf (2015)	Euro/Dolar paritesi ile 3 borsa endeksi	Ocak 2000 ile Aralık 2013 arası günlük	EGARCH ve FIAPARCH-DCC modelleri	FIAPARCH modelinin zaman serilerinin koşullu değişen varyans modellemesinde en uygun model olduğunu belirlemiştir.
Zhelyazkova (2018)	12 para biriminin Amerikan doları cinsinden değeri	3 Ocak 2000- 1 Mart 2017 arası günlük	ARFIMA-FIGARCH, HYGARCH ve FIAPARCH modelleri	Tüm döviz kurları volatilitesinde uzun hafıza bulunduğunu, Brezilya reali / Amerikan doları döviz kuru için ikili uzun hafızanın var olduğunu belirlemiştir.
Özdemir vd. (2018)	Euro/Türk lirası ve Amerikan doları/Türk lirası	2 Ocak 2006- 30 Mayıs 2018 arası günlük	ARFIMA-FIGARCH modeli	Her iki döviz kuru için de getiride uzun hafızanın olmadığını ancak volatilitede olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatür özetinde de görüleceği üzere, döviz kurları getiri ve volatilitesi üzerine yapılan çalışmaların sayısı yeteri kadar fazla değildir. Ayrıca asimetri etkisini dikkate alarak uzun hafıza varlığı üzerine gerçekleştirilen çalışmaların sayısı ise daha az seviyededir. Son 2, 3 yıla bakıldığında ise Euro / Dolar paritesi volatilitesinde uzun hafıza varlığını asimetrik model kullanarak araştıran çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeplerden dolayı çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir.

Çalışmanın Veri Seti

Çalışmanın amacı, uluslararası ticarete firmaların en çok kullandığı ve piyasada yer alan oyuncuların en çok takip etmiş oldukları parite olan Euro / Dolar paritesinin 04.01.1971 ile 05.02.2021 tarihleri aralığındaki günlük değerleri üzerinde hem getiri hem de volatilité üzerinde uzun hafıza

davranışını tespit etmektir. Yani Euro / Dolar paritesinin, zayıf formda etkin bir piyasa olup olmadığı test edilmek istenmektedir. Uzun hafızanın varlığı, zayıf formda etkin bir piyasa olmadığını göstermektedir. Analizin doğru sonuçları gösterebilmesi için, kapanış değerleri:

$$r_t = 100 * [\ln(P_t) - \ln(P_{t-1})] \quad (6)$$

formülü yardımıyla dönüştürülmüştür. r_t , t zamanındaki paritenin getirisini, P_t t zamanındaki paritenin kapanış fiyatını, P_{t-1} ise t-1 zamanındaki paritenin kapanış fiyatını ifade etmektedir.

Çalışmada ilk olarak, Euro / Dolar paritesinin getiri serisine ait tanımlayıcı istatistiklere ve birim kök testlerine yer verilmiştir. Çalışmada, ARFIMA modeli yardımıyla döviz kuru getirisinde; simetrik model FIGARCH ve asimetrik modeller FIAPARCH ve FIEGARCH yardımıyla da döviz kuru volatilitesinde uzun hafıza varlığı araştırılmaktadır. Modeller için gerekli olan p ve q değerleri, Akaike (AIC) ve Schwarz (SIC) Bilgi Kriterleri kapsamında değerlendirilerek model kombinasyonları belirlenmiştir.

Çalışmada 3 farklı dağılım üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Skewed Student-t (SST) dağılımı bu çalışma için diğer dağılımlara göre daha iyi sonuçlar verdiği için analizler SST dağılımı dikkate alınarak yorumlanmıştır. Çalışmada kullanılan analiz ve model tahminleri OxMetrics7 programı yardımıyla elde edilmiştir.

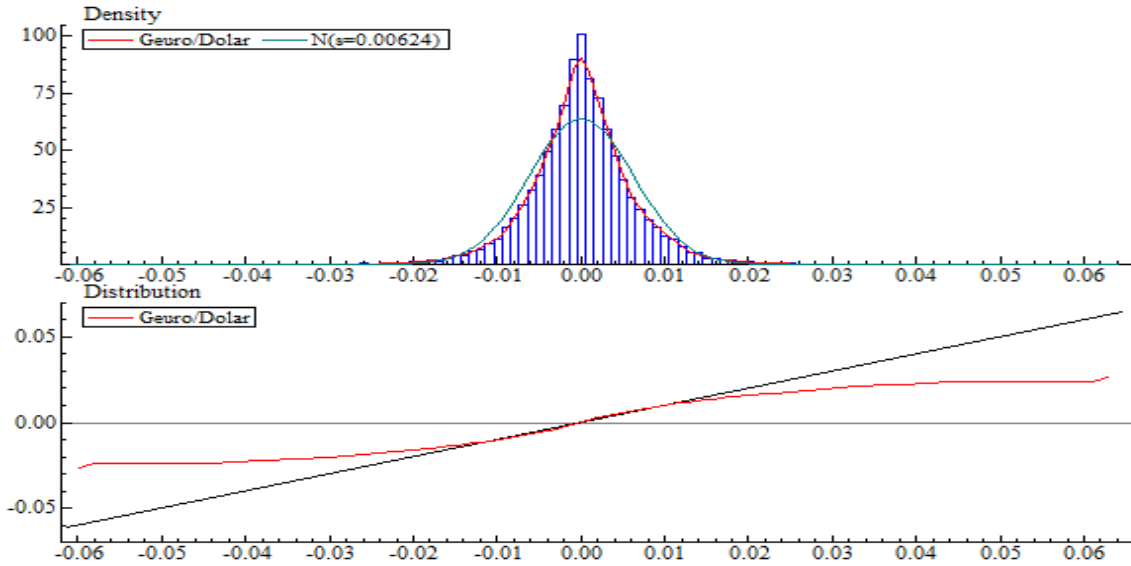
Tablo 2. Euro / Dolar Getiri Serisi için Tanımlayıcı İstatistikler

	Euro / Dolar	
Gözlem Sayısı	12812	
Ortalama	0.0063323	
Standart Sapma	0.0062378	
Çarpıklık	0.039115	
Basıklık	4.0597	
Minimum	-0.05871	
Maksimum	0.061992	
Jarque Bera: Prob.	8801.4 (0.00000)	
ARCH (5)	142.57	[0.0000]**
ARCH (10)	80.903	[0.0000]**
Q (20)	31.9972	[0.0433278]*
Q (50)	59.6841	[0.1640778]
Q ² (20)	1906.90	[0.0000000]**
Q ² (50)	2887.83	[0.0000000]**
Uzun Hafıza Test İstatistikleri		
% 90 (0.861 – 1.747)		
% 95 (0.809 - 1.862)		
% 99 (0.721 - 2.098)		
Getiri Serisi İçin Lo R/S Test İstatistiği	1.12332	
Getiri Serisi İçin Hurst-Mandelbrot R/S Test İstatistiği	1.12585	
Kareli Getiri Serisi İçin Lo R/S Test İstatistiği	4.66475	
Kareli Getiri Serisi İçin Hurst-Mandelbrot R/S Test İstatistiği	5.04264	

*, ** %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı, [ ] p olasılık değerlerini, Q ve Q2 getiri hata ve kareli getiri hata serilerinin Box Pierce değerlerini, ARCH (5) ARCH (10) ARCH-LM değerini göstermektedir.

Tablodaki tanımlayıcı istatistik sonuçları, Euro / Dolar getiri serisinin asimetrik ve leptokurtik (kalın kuyruk) bir özelliğe sahip olduğu yani getiri serisinin normal dağılıma göre daha sivri ve daha kalın kuyruklu dağılım sergilediğini göstermektedir. Çarpıklık katsayısı pozitif dolayısıyla seri sağa çarpık asimetrik bir özellik sergilemektedir. Jarque-Bera istatistik değerinin oldukça yüksek bir değerde olması da serinin normal dağılım göstermediğini ortaya koymaktadır. Değişen varyans sorunu olduğunu ARCH (5) ve ARCH (10) değerleri göstermektedir. Getiri hata ve kareli getiri hata serisinin bağımsızlık testi için farklı gecikmelerdeki Box Pierce istatistikleri (Q ve Q2) tahmin edilmiş ve anlamlı olmaları

serinin otokorelasyon içerdiğini göstermektedir. Serilerin uzun hafıza özelliği sergileme durumunu ifade eden başlangıç değerlendirmesi olarak uzun dönem bağımlılığı ve otokorelasyonu test eden Lo R/S ve Hurst-Mandelbrot R/S test istatistik değerleri, %90, %95 ve %99 kritik değerleri arasında olduğu için “Seride uzun hafıza özelliği yoktur” durumunu savunan temel hipotez kabul edilememekte ancak finansal piyasalardaki volatilité için en çok dikkate alınan kareli getiri serilerinin uzun hafıza özelliği sergilediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Grafik 1. Euro / Dolar Getiri Serisine Ait Dağılım Grafiği

Euro / Dolar getiri serisine ait dağılım grafiği, Grafik 1’de gösterilmiştir. Getiri serisinin normal dağılım sergilemediği görülmektedir.

Tablo 3. Euro / Dolar Getiri Serisi İçin Birim Kök Testleri

		ADF	PP	KPSS
Euro / Dolar	Fiyat	-2.56596	-2.36311	24.3793*
	Getiri	-64.9958*	-103.812*	0.0515331

Getiri serisinin durağan olup olmadığını belirleyebilmek için ADF (Augmented Dickey Fuller), PP (Phillips-Perron) ve KPSS (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin) birim kök testleri sonuçlarına göre, getiri serisi durağan bir özellik sergilemektedir.

Tablo 4. Euro / Dolar Getiri Serisi ARFIMA (1, ξ , 1) Model Tahmin Sonuçları

	N	ST	SST
μ	0.0000495 [0.4109]	0.0000014 [0.9855]	0.0000395 [0.4647]
Ψ_1	0.451488 [0.0138]*	0.459390 [0.0000]*	0.460350 [0.0000]*
ξ	0.038613 [0.1711]	0.090157 [0.0005]*	0.091191 [0.0004]*
θ_1	-0.492558 [0.0101]*	-0.563296 [0.0000]*	-0.565494 [0.0000]*
ν	-	5.005232 [0.0000]*	5.016810 [0.0000]*
$\ln(\xi)$	-	-	0.021541 [0.0512]**
Log (L)	47922.871	48574.284	48576.028
AIC	-7.479843	-7.581374	-7.581490
SIC	-7.475768	-7.576717	-7.576251
Çarpıklık	0.44041	1.6114	1.6161
Aşırı Basıklık	11.606	45.473	45.701
J-B	72327.	1.1094	1.1205
Q (20)	25.4839 [0.1121563]	36.1893 [0.0066721]**	36.0144 [0.0070262]**
Q (50)	47.5461 [0.4913461]	57.2385 [0.1696661]	57.0192 [0.1747482]
Q ² (20)	6.44822 [0.9940130]	28.8512 [0.0502276]	27.1090 [0.0769739]

Q ² (50)	11.6156 [1.000000]	32.2274 [0.9608017]	30.4489 [0.9773720]
ARCH(5)	0.42086 [0.8345]	0.054943 [0.9981]	0.054755 [0.9981]
ARCH(10)	0.28085 [0.9856]	0.093360 [0.9999]	0.092420 [0.9999]
P (40)	473.1264 [0.0000]	58.0593 [0.002270]	53.3200 [0.005469]
P (50)	496.3906 [0.0000]	80.6553 [0.000215]	72.5770 [0.001231]
P (60)	512.8423 [0.0000]	77.6784 [0.009429]	84.1411 [0.001792]

*, ** %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı, [ ] p olasılık değerlerini, Q ve Q2 getiri hata ve kareli getiri hata serilerinin Box Pierce değerlerini, ARCH (5,10) ARCH-LM değerini, P(40), P(50) ve P(60), sırasıyla 40, 50, 60 hücre için Pearson Uyum İyiliği istatistiğini göstermektedir.

Euro / Dolar getiri serisinin getirisinde uzun hafıza özelliğinin bulunup bulunmadığını belirleyebilmek için yapılan ARFIMA modeli, getiride uzun hafızanın normal dağılım hariç diğer dağılım türlerinde olduğu sonucunu göstermektedir. Uzun hafıza parametresi olan ξ değerinin, ST ve SST dağılımlarında anlamlı çıkması bu durumu ifade etmektedir. Bu sonuç Euro / Dolar paritesi, getirisinin tahmin edilebilir bir yapıda bulunduğunu dolayısıyla zayıf formda etkin bir piyasa olmadığını ortaya koymaktadır. Tanımlayıcı istatistik değerleri, serinin pozitif asimetri ve basıklık değerlerinin normale göre daha sivri dağılım gösterdiğini belirtmektedir. Box Pierce Q ve Q2 test sonuçlarının geneline bakıldığında, elde edilen artıkların otokorelasyon içermediği sonucuna ulaşılmaktadır. ARCH - LM testinin anlamlı sonuç vermemesi, hatalarda değişen varyans sorunu bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 5. Euro / Dolar Getiri Serisi FIAPARCH (0, d, 2) Model Tahmin Sonuçları

	Normal	ST	SST
ω	16.251899 [0.0383]*	0.417982 [0.6438]	0.405564 [0.6536]
α_1	-0.229517 [0.0000]*	-0.294594 [0.0000]*	-0.294969 [0.0000]*
α_2	-0.101994 [0.0000]*	-0.137768 [0.0000]*	-0.138059 [0.0000]*
γ	-0.022302 [0.5465]	-0.006201 [0.8352]	-0.002273 [0.9398]
δ	1.832860 [0.0000]*	2.090530 [0.0000]*	2.091452 [0.0000]*
d	0.299428 [0.0000]*	0.361094 [0.0000]*	0.361549 [0.0000]*
v	-	6.115789 [0.0000]*	6.122806 [0.0000]*
ln(ξ)	-	-	0.020202 [0.0610]**
Log (L)	47877.562	48469.660	48471.281
AIC	-7.472770	-7.565042	-7.565139
SIC	-7.468695	-7.560385	-7.559900
Çarpıklık	0.48093	1.0716	1.0859
Aşırı Basıklık	12.991	33.628	34.116
Jarque-Bera	90589.	60614.	62383.
Q (20)	39.0808 [0.0065148]**	42.7217 [0.0022246]**	42.5454 [0.0023466]**
Q (50)	63.3961 [0.0966075]	67.7905 [0.0476335]*	67.5242 [0.0498366]*
Q ² (20)	7.47873 [0.9854297]	5.01526 [0.9988358]	4.90829 [0.9989952]
Q ² (50)	10.3831 [1.0000000]	7.28937 [1.0000000]	7.15436 [1.0000000]
ARCH(5)	0.83374 [0.5254]	0.30261 [0.9115]	0.29687 [0.9149]
ARCH(10)	0.47088 [0.9097]	0.18683 [0.9973]	0.18358 [0.9974]
P (40)	480.5382 [0.000000]	99.4143 [0.000000]	90.9785 [0.000000]
P (50)	482.2086 [0.000000]	107.3725 [0.000000]	106.5529 [0.000000]
P (60)	512.8985 [0.000000]	112.0056 [0.000002]	107.9126 [0.000004]

*, ** %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı, [ ] p olasılık değerlerini, Q ve Q2 getiri hata ve kareli getiri hata serilerinin Box Pierce değerlerini, ARCH (5,10) ARCH-LM değerini, P(40), P(50) ve P(60), sırasıyla 40, 50, 60 hücre için Pearson Uyum İyiliği istatistiğini göstermektedir.

Tablo 5'te, Euro / Dolar getiri serisine ait asimetrik koşullu değişen varyans modeli FIAPARCH modelinin çıktıları verilmektedir. Volatilitede uzun hafıza özelliği bulunduğu, d değerinin tüm dağılımlarda istatistiki olarak anlamlı sonuç vermesinden anlaşılmaktadır. Bu durum, Euro / Dolar getiri serisi volatilitesinde uzun hafızanın olduğu, dolayısıyla zayıf formda etkin bir piyasa olmadığını ortaya koymaktadır. Seride otokorelasyon ve değişen varyans sorunu bulunmadığı Box Pierce ve ARCH-LM

testi sonuçlarının anlamlı çıkmamasından tespit edilmiştir. Pearson Uyum İyiliği testi sonucu, SST dağılımının diğer dağılımlara göre bu getiri serisi için daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Asimetri parametresi olan γ , getiri serisi için negatif değerde ancak anlamsız olarak bulunmuştur. Yani, analiz edilen dönem için Euro / Dolar getiri serisinde asimetri etkisinin varlığından söz edilememektedir. Negatif değer alması, pozitif bilgi şoklarının negatif bilgi şoklarına göre volatilitiyi daha fazla artırdığı sonucunu göstermekle birlikte anlamsız sonuç verdiği için herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

Tablo 6. Euro / Dolar Getiri Serisi FIEGARCH (1, d, 1) Model Tahmin Sonuçları

	N	ST	SST
ω	-0.020044 [0.8112]	-0.003173 [0.7850]	-0.082226 [0.7186]
ϕ_1	-0.579824 [0.0000]*	-0.808785 [0.0000]*	-0.704607 [0.0000]*
β_1	0.923154 [0.0000]*	0.942497 [0.0000]*	0.926932 [0.0000]*
d	0.626615 [0.0000]*	0.722167 [0.0000]*	0.621177 [0.0000]*
θ_1	0.023069 [0.5025]	0.003596 [0.3892]	0.005616 [0.3771]
θ_2	0.202161 [0.0000]*	0.346300 [0.0000]*	0.289947 [0.0000]*
v	-	3.907744 [0.0000]*	4.703984 [0.0000]*
$\ln(\xi)$	-	-	0.063261 [0.0000]*
Log (L)	47405.880	48271.777	48331.063
AIC	-7.399138	-7.534152	-7.543251
SIC	-7.395063	-7.529495	-7.538011
Çarpıklık	0.78635	1.4150	1.3492
Aşırı Basıklık	23.439	40.703	41.795
Jarque-Bera	29461.	88869.	93641.
Q (20)	62.3759 [0.0000030]**	61.9538 [0.0000035]**	58.1588 [0.0000137]**
Q (50)	90.4046 [0.0004069]**	89.4834 [0.0005095]**	85.0733 [0.0014471]**
Q ² (20)	82.6220 [0.0000000]**	43.4497 [0.0006910]**	33.6814 [0.0137860]*
Q ² (50)	88.0220 [0.0003784]**	47.3197 [0.5006269]	36.6960 [0.8829105]
ARCH (5)	0.72042 [0.6080]	0.15712 [0.9779]	0.11292 [0.9896]
ARCH (10)	0.50629 [0.8869]	0.16813 [0.9982]	0.14555 [0.9991]
P (40)	847.2195 [0.000000]	163.7540 [0.000000]	58.4402 [0.001416]
P (50)	852.5489 [0.000000]	153.3372 [0.000000]	72.9906 [0.001110]
P (60)	866.2860 [0.000000]	190.0075 [0.000000]	87.4942 [0.000821]

*, ** %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı, [ ] p olasılık değerlerini, Q ve Q² getiri hata ve kareli getiri hata serilerinin Box Pierce değerlerini, ARCH (5,10) ARCH-LM değerini, P(40), P(50) ve P(60), sırasıyla 40, 50, 60 hücre için Pearson Uyum İyiliği istatistiğini göstermektedir.

Euro / Dolar getiri serisine ait bir diğer asimetrik koşullu değişen varyans modeli olan FIEGARCH model sonuçlarına göre, uzun hafıza parametresi olan d normal, student-t ve skewed student-t dağılımlarında istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum, FIAPARCH model sonuçları ile benzerlik göstermekte yani getiri serisinde uzun hafızanın bulunduğu ve Etkin Piyasa Hipotezi ile çeliştiğini göstermektedir. Asimetri parametresi olan θ_1 , pozitif değerde ancak yine diğer asimetrik modeldeki gibi anlamsız sonuç vermiştir. Pozitif değer alması, pozitif bilgi şoklarının negatif bilgi şoklarına göre volatilitiyi daha fazla artırdığı sonucunu göstermekle beraber anlamsız çıktığı için herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

Tablo 7. Euro / Dolar Getiri Serisi FIGARCH (2, d, 1) Model Tahmin Sonuçları

	N	ST	SST
ω	0.968116 [0.1220]	0.162905 [0.0020]*	0.049232 [0.0690]**
α_1	0.312851 [0.0455]*	-0.993966 [0.0000]*	0.243584 [0.0083]*
β_1	0.828375 [0.0004]*	-0.075671 [0.0000]*	1.287268 [0.0000]*
β_2	-0.060972 [0.4234]	0.913826 [0.0000]*	-0.324498 [0.0225]*
d	0.579177 [0.0864]**	0.998735 [0.0000]*	1.101472 [0.0000]*
v	-	5.988971 [0.0000]*	5.873085 [0.0000]*
$\ln(\xi)$	-	-	0.019994 [0.0656]**
Log (L)	47905.970	48549.583	48544.957
AIC	-7.477360	-7.577675	-7.576796

SIC	-7.473868	-7.573600	-7.572139
Çarpıklık	0.59651	-7.573600	1.2072
Aşırı Basıklık	16.904	33.053	34.345
Jarque-Bera	15330.	58575.	63281.
Q (20)	40.7201 [0.0040459]**	52.0352 [0.0001125]**	50.5463 [0.0001849]**
Q (50)	65.1062 [0.0741022]	77.7003 [0.0072859]**	75.4448 [0.0115305]*
Q ² (20)	7.18264 [0.9810581]	13.0745 [0.7311824]	10.4813 [0.8822247]
Q ² (50)	11.1437 [1.0000000]	16.9814 [0.9999833]	14.8132 [0.9999981]
ARCH (5)	0.53934 [0.7466]	0.12513 [0.9868]	0.23733 [0.9461]
ARCH (10)	0.34986 [0.9671]	0.13329 [0.9994]	0.18501 [0.9974]
P (40)	529.4986 [0.000000]	80.2260 [0.000005]	77.6347 [0.000007]
P (50)	543.5105 [0.000000]	94.1193 [0.000007]	87.5551 [0.000032]
P (60)	569.2176 [0.000000]	105.3837 [0.000017]	101.3656 [0.000035]

*, ** %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı, [ ] p olasılık değerlerini, Q ve Q2 getiri hata ve kareli getiri hata serilerinin Box Pierce değerlerini, ARCH (5,10) ARCH-LM değerini, P(40), P(50) ve P(60), sırasıyla 40, 50, 60 hücre için Pearson Uyum İyiliği istatistiğini göstermektedir.

Euro / Dolar getiri serisine ait simetrik koşullu değişen varyans modeli olan FIGARCH model çıktıları Tablo 7'de verilmektedir. d parametresi tüm dağılımlarda istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu durum, Euro / Dolar getiri serisi volatilitesinde uzun hafızanın bulunduğunu belirtmektedir. Box Pierce test istatistiği kareli getiri hata serilerinin anlamsız bulunması, seride otokorelasyon sorunu olmadığını ifade etmektedir. ARCH-LM test sonuçlarının anlamsız olması da, seride değişen varyans sorunu bulunmadığını göstermektedir. Pearson Uyum İyiliği testi, SST dağılımının diğer dağılımlara göre getiri serisi için daha uygun olduğu sonucunu vermektedir.

Sonuç

Teknoloji ve veri toplama alanlarındaki gelişmeler, akademisyenlerin ve uygulayıcıların döviz kuru piyasasını çeşitli frekanslarda farklı modeller ile analiz edebilmelerine ve piyasaya ulaşan yeni bir haberin döviz kurları üzerindeki etkisini öngörebilmelerine imkân sağlamaktadır. Finansal piyasalarda uzun hafıza kavramı, geçmiş zaman içerisinde yer alan çok uzaktaki gözlemlerin halen daha yüksek oranda mevcut gözlemler ile ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. Uzun hafıza sürecinin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi, piyasa verimliliği ile bağlantılı bir durum olmasından dolayı optimum yatırım stratejilerinin ve portföy yönetiminin tespit edilebilmesinde kilit bir rol üstlenmektedir. Varlık getirilerinde uzun hafızanın varlığı, Etkin Piyasa Hipotezi'nin geçerliliği ile çelişki göstermektedir. Çünkü uzun hafıza varlığı, geniş bir zaman içerisinde yayılan gözlemler arasında önemli bir korelasyon olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Çalışma, uluslararası ticarete firmaların en çok kullandığı ve piyasada yer alan oyuncuların en çok takip etmiş oldukları parite olan Euro / Dolar paritesinin 04.01.1971 ile 05.02.2021 tarihleri arasındaki günlük kapanış fiyatları kullanılarak, getiri ve volatilité serilerinde uzun hafıza varlığı tespit edilmek istenmektedir. Uzun hafıza varlığını getiri üzerinde test edebilmek için ARFIMA, volatilité üzerinde test edebilmek için de simetrik model olan FIGARCH ile asimetrik modeller olan FIAPARCH ve FIEGARCH modelleri kullanılmıştır. İki tane asimetrik model seçilmesinin sebebi ise çıkan sonuçların birbiri ile örtüşüp örtüşmediğini yani modelden kaynaklı bir hata olup olmadığını belirlemek içindir. Asimetri parametresinin iki modelde de aynı sonucu vermesi, sonuçların sağlamlasının yapılmış olduğu şeklinde de yorumlanabilmektedir.

Euro / Dolar getiri serisinde getiride uzun hafıza özelliğini belirleyebilmek için gerçekleştirilen ARFIMA modeli, % 5 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlı sonuç vermiştir. Bu sonuç Euro / Dolar getiri serisinin, tahmin edilebilir bir yapıda bulunduğunu dolayısıyla zayıf formda etkin bir piyasa olmadığını göstermekte ve Floros (2008), Kutlu ve Yurttagüler (2014), Kumar (2014) ve Zhelyazkova (2018) çalışmaları ile benzer sonuçları ifade etmektedir. Getiri serisi volatilitesinde uzun hafızanın varlığını test edebilmek gerçekleştirilen FIGARCH, FIAPARCH ve FIEGARCH model sonuçlarına göre, d parametre değeri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani volatilitede uzun

hafızanın var olduğunu bunun da Etkin Piyasa Hipotezi ile çeliştiği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç Hwang (2001), Han (2007), Vats (2011), Chkili vd. (2012), Kumar (2014), Zhelyazkova (2018) ve Özdemir vd. (2018) çalışmaları ile örtüşmektedir. Asimetri etkisi olup olmadığını da belirlemek için yapılan analizler sonucunda ise Euro / Dolar getiri serisi volatilitesinde asimetri etkisinin her iki modelde de olmadığı görülmektedir. Asimetri sonuçları, pozitif bilgi şoklarının negatif bilgi şoklarına göre volatilitiyi daha fazla artırdığı sonucunu göstermekle birlikte anlamsız sonuç verdiği için herhangi bir anlam ifade etmemektedir.

Çalışma sonuçları dikkate alınarak, parite ile işlem yapan firma ve bireysel yatırımcıların kendi öngörülerini doğrultusunda çıkarımlarını yaparak pozisyon alabilmelerine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışma sonuçlarının, parite üzerinde analiz gerçekleştirmek isteyen akademisyen ve finansal analistler için de yol gösterici bir görev üstleneceği öngörülmektedir. Döviz piyasası otoriteleri açısından, piyasanın etkin olabilmesi için gerekli olan düzenlemelerin, finansal altyapının ve yatırımcıları daha iyi finansal okuryazar yapabilecek eğitimlerin gerçekleştirilmesi yönünde hızlı adımların atılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Baillie, R. T., Bollerslev, T. & Mikkelsen, H. O. (1996). Fractionally integrated generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 74(1), 3-30.
- Bollerslev, T. & Mikkelsen, H. O. (1996). Modelling and pricing long memory in stock market volatility. *Journal of Econometrics*, 73 (1), 151-184.
- Cagliesi, G., Della Bina, A. C. F. & Tivegna, M. (2014). Market response to news: rationality and conformism in an Euro-Dollar exchange rate model. *Greenwich Papers in Political Economy 11195*, University of Greenwich, Greenwich Political Economy Research Centre, 1-71.
- Caporale, G. M. & Gil-Alana, L. A. (2010). Long memory and volatility dynamics in the US Dollar exchange rate. *DIW Berlin Discussion Papers*, 975, (1-37).
- Chkili, W., Aloui, C., & Nguyen, D. K. (2012). Asymmetric effects and long memory in dynamic volatility relationships between stock returns and exchange rates. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 22, 738-757.
- Çağlayan, E. & Dayıoğlu, T. (2009). Döviz kuru getiri volatilitésinin koşullu değişen varyans Modelleri ile Öngörüsü. *Ekonometri ve İstatistik*, (9), 1-16.
- Dinler, Z. (2014). *İktisada giriş*. Bursa: Ekin.
- El Abed, R. ve Maktouf, S. (2015). Long memory and asymmetric effects between exchange rates and stock returns. *Advances in Management & Applied Economics*, 5 (6), 45-78.
- Emeç, H. & Özdemir, M. O. (2014). Türkiye'de döviz kuru oynaklığının otoregresif koşullu değişen varyans modelleri ile incelenmesi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51 (596), 85-100.
- Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: a review of theory and empirical works. *The Journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Floros, C. (2008). Long memory in exchange rates: International evidence. *The International Journal of Business and Finance Research*, 2 (1), 31-39.
- Gil-Alana, L. A. & Carcel, H. (2020). A fractional cointegration var analysis of exchange rate Dynamics. *North American Journal of Economics and Finance*, 51 100848, 1-9.
- Granger, C. W. J. (1980). Testing for causality: a personal viewpoint. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 2 (1), 329-352.
- Granger C. W. J. & Joyeux, R. (1980). An introduction to long-memory time models and fractional differencing. *Journal of Time Series Analysis*, 1(1), 15-29.

- Güneş, H. (2020). İslami hisse senedi endeksleri volatilitesinde uzun hafızanın asimetric model ile test edilmesi. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 6(2), 180-196.
- Han, Y. W. (2007). Poisson jumps and long memory volatility process in high frequency European exchange rates. *Seoul Journal of Economics*, 20(2), 201-222.
- Hosking, J. R. M. (1981). Fractional differencing. *Biometrika*, 68, 165–176.
- Hwang, Y. (2001). Asymmetric long memory GARCH in exchange return. *Economics Letters*, 73, 1–5.
- Kasman, A. & Torun, E. (2007). Long memory in the Turkish stock market return and volatility. *Central Bank Review*, 7 (2), 13-27.
- Ksaier, A. & Cristiani-D'ornano, I. (2010). Interdependence and forecasting of S&P500, oil, Euro / Dollar and 10-year U.S. interest rate markets: an attempt of modelling through the volatility. *Review of Economic & Business Studies*, 3 (2), 145-165.
- Kumar, D. (2014). *Long memory in the volatility of Indian financial market: an empirical analysis based on Indian data*. Hamburg: Anchor Academic Publishing.
- Kutlu, S. & Yurttagüler, İ. M. (2014). Türkiye’de reel döviz kurlarının uzun hafıza özellikleri: kesirli bütünleşme analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 36(1), 373-389.
- Laurini, M.P. & Portugal, M.S. (2004). Long memory in the R\$ / US\$ exchange rate: a robust analysis. *Brazilian Review of Econometrics*, 24 (1), 109-147.
- McMillan, D. G. & Speight, A. E. H. (2010). Return and volatility spillovers in three euro exchange rates. *Journal of Economics and Business*, 62, 79–93.
- Mensi, W., Hammoudeh, S. & Yoon, S-M. (2014). Structural breaks and long memory in modeling and Forecasting volatility of foreign exchange markets of oil exporters: The importance of scheduled and unscheduled news announcements. *International Review of Economics and Finance*, 30, 101–119.
- Özdemir, A., Vergili, G. & Çelik, İ. (2018). Döviz piyasalarının etkinliği üzerinde uzun hafızanın rolü: Türk döviz piyasasında ampirik bir araştırma. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 12(1), 87-107.
- Tse, Y.K. (1998). The conditional heteroscedasticity of the Yen-Dollar exchange rate. *Journal of Applied Econometrics*, 13(1), 49-55.
- Ünsal, E. M. (2005). *Uluslararası iktisat: teori, politika ve açık ekonomi makro iktisadı*. Ankara: İmaj.
- Vats, A. (2011). Long memory in returns and volatility: evidence from foreign exchange market of Asian Countries. *The International Journal of Applied Economics and Finance*. 5(4), 245-256.
- Zhelyazkova, S. (2018). ARFIMA- FIGARCH, HYGARCH and FIAPARCH models of exchange rates. *Economic Sciences Series*, 7 (2), 142-153.

Extended Abstract

Introduction and Purpose of The Study: Developments in technology and data collection allow academics and practitioners to analyze the exchange rate market with different models at various frequencies and estimate the impact of a new news that reaches the market on foreign exchange rates. As a result of new news reaching the market, volatility occurs in exchange rates. In financial market instruments, determining the presence of return and volatility spreads is one of the most important issues that can affect the positions of the players in the market regarding financial assets. Volatility is a phenomenon that indicates a change in price trend in an unpredictable period in response to new news arriving in the market or an external shock that may affect the development of key market factors.

While conducting international financial transactions, companies performing these transactions are required to use mutual country currencies instead of their own country currencies. In other words, there is an obligation for companies to convert their local currencies to each other, and this transaction is done through foreign exchange markets. The volatility that may occur in the exchange rate can raise important problems for companies operating internationally. In order to avoid these problems, foreign exchange market players must take the necessary precautions and have sufficient knowledge about the market operation.

Theoretical Framework: The concept of long memory in financial markets means that very distant observations found in the past are still more associated with available observations. A good understanding of the long memory process plays a key role in determining optimum investment strategies and portfolio management, as it is linked to market efficiency. The existence of long memory in asset return series contradicts the validity of the Efficient Market Hypothesis. Because the presence of long memory reveals that there is an important correlation between observations spread over a long period of time. The Efficient Market Hypothesis states that all news and information about the financial asset are reflected in the asset price, so no player in the market will earn a return above the average market return.

Method: The study was conducted to investigate the presence of long memory in the return and volatility series of the Euro / Dollar parity between 1971 and 2021. In order for the analysis to show the correct results, daily closing prices have been converted into a daily nominal return series. ARFIMA was used to test the long memory existence on return, and FIGARCH, a symmetric model, and asymmetric models, FIAPARCH and FIEGARCH, were used to test on volatility. The reason for using two asymmetric models is to determine whether the results overlap with each other. The fact that the asymmetry parameter gives the same result in both models can be interpreted as the verification of the results.

The reason for this working framework is that there are few studies investigating the existence of a long memory on the return and volatility of foreign exchange markets. The reason why this study is intended to be carried out using both symmetric and asymmetric models when determining the volatility of the return series is to be able to determine whether there is an asymmetry effect in the market and, if there is an asymmetry effect, which of the information reaching the market is more dominant on volatility.

Results: ARFIMA model results, which were made to determine the existence of long memory in return in Euro / Dollar return series, were found to be statistically significant at 5% significance level. This result shows that the Euro / Dollar yield series has a predictable structure, so it is not an efficient market in a weak form. According to FIGARCH, FIAPARCH and FIEGARCH model results to test the existence of long memory in return series volatility, d , which is the long memory parameter, was found to be statistically significant. In other words, it reveals that there is a long memory in volatility and this is in contradiction with the Efficient Market Hypothesis. As a result of the analysis conducted to determine whether there is an asymmetry effect, it is seen that there is no asymmetry effect in the Euro / Dollar yield series volatility in both models. Although the asymmetry results show that positive information shocks increase volatility more than negative information shocks, it does not make any sense as it gives meaningless results.

Considering the results of the study, it is thought that firms and individual investors trading with parity can help them to take positions by making inferences in line with their predictions. In addition, it is anticipated that the results of the study will serve as a guide for academicians and financial analysts who want to analyze the parity.

Araştırma Makalesi • Research Article

Siberkondri Ciddiyet Ölçeği'nin Kısa Formunun Türkçeye Uyarlanması ve Öğretmen Adaylarının Aşırı Çevrim İçi Bilgi Arama Davranışları

Adaptation of Cyberchondria Severity Scale Short Form to Turkish, and Pre-Service Teachers' Excessive Online Information-Seeking Behaviors

Ufuk Tuğtekin*, Esra Barut Tuğtekin**

Öz: Bu araştırmanın amacı, McElroy vd. (2019) tarafından geliştirilen Cyberchondria Severity Scale-12 (CSS-12)'nin Kısa Formunu Türkçeye uyarlamaktır. CSS-12, 12 madde ve 4 faktörden (“Zorlama”, “Sıkıntı”, “Aşırılık” ve “Güven Arayışı”) oluşan 5’li Likert yapıda geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır. Bu araştırma için 05/07/2021-E.61623 numaralı etik izin 5 Temmuz 2021 tarihinde İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır. Ölçeğin Türkçeye çevirisi ve orijinal formu her iki dile hâkim bir çalışma grubuna uygulanmış ve her iki ölçüm arasında yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r > 0.70$; $p < .001$). Dil eşdeğerliğine ulaşan ölçek, MERUZEM’in Çevrim İçi Öğrenme Yönetim Sistemine katılan toplam 314 Eğitim Fakültesi öğrencisine uygulanmıştır. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)’nden elde edilen sonuçlar; ölçekte yer alan her bir maddenin ilgili faktör altında istatistiksel olarak anlamlı yük değerlerine sahip olduğunu, model uyum indekslerine ait istatistiksel değerlerin ($\chi^2=100.88$; $sd=46$; $\chi^2/sd=2.193$; RMSEA=0.06; SRMR=0.06; IFI=0.97; NFI=0.95; NNFI=0.96; CFI=0.97; GFI=0.94) mükemmel veya kabul edilebilir düzeylerde olduğunu ortaya koymuştur. Ölçeğin her bir faktörü için t ve R^2 değerleri sunulmuştur. Ayrıca, uyarlanan ölçek ve orijinal ölçeğe ait model uyum indeks değerleri kıyaslanmıştır. Güvenirlik analizi için Cronbach’s Alpha (α) değerleri incelenmiştir. Ölçeğin uyarlanma süreci sonucunda, orijinal ölçekte sunulan 5’li Likert formda, 4 faktör ve 12 maddeden oluşan yapı doğrulanmış, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı elde edilmiş ve ileri araştırmalar için birtakım öneriler sunularak mevcut araştırmanın sınırlılık durumları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi sağlık, Ölçek uyarlama, Siberkondri, Dijital sağlık, Aşırı çevrim içi bilgi arama

Abstract: The main goal of the current research is to adapt the short form of the Cyberchondria Severity Scale (CSS-12) by McElroy et al., (2019) to Turkish. The CSS-12 is a valid and reliable scale in a 5-point Likert structure consisting of 12-items and 4-factors (“Excessiveness”, Distress”, “Reassurance”, and “Compulsion”). The ethical clearance numbered 05/07/2021-E.61623 were granted and approved by the Inonu University Institutional Review Board of Social and Human Studies, on July 5, 2021 for this research. The forward translation and the original form of the scale was applied to bilingual participants, and statistically significant high-level correlation was found between both measurements ($r > 0.70$; $p < .001$). The Turkish form of the scale was applied via MERUZEM’s Online Learning Management System to a total of 314 participants in the Faculty of Education. According to the results achieved from Confirmatory Factor Analysis (CFA), it was revealed that each items in the scale had

* Dr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-0129-3477 ufuktugtekin@gmail.com (Sorumlu yazar)

** Dr., İnönü Üniversitesi, Uzaktan Eğitim ve Araştırma Merkezi
ORCID: 0000-0003-0109-0581 esra.barut@inonu.edu.tr

Received/Geliş: 06 July/Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 22 October/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 27 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

statistically significant load values under related subscale, and the model goodness of fit indices ($\chi^2=100.88$; $df=46$; $\chi^2/df=2.193$; RMSEA=0.06; SRMR=0.06; IFI=0.97; NFI=0.95; NNFI=0.96; CFI=0.97; GFI=0.94) were at excellent or acceptable degrees. The t and R^2 results were presented for each subscale. Besides, the model fit indices of the Turkish form and the original form were directly compared. Cronbach's Alpha (α) results were scrutinized for reliability analysis. As a result, the original scale's structure consisting of 4-factors and 12-items in a 5-point Likert form was verified, a valid and reliable scale was achieved and proposals for further research were presented and the limitations of the current study were discussed.

Keywords: Online well-being, Scale adaptation, Cyberchondria, Digital well-being, Excessive online information-seeking

Giriş

İnternet, hızla yaygınlık kazanmasının ve erişiminin günden güne kolaylaşmasının doğal bir sonucu olarak, bireylerin sağlık konusuna yönelik araştırma tercihlerinde birincil bilgi kaynağı haline gelmiştir (Mc Elroy vd., 2019; Wang vd., 2012). Bununla birlikte, internet bireylerin yalnızca iletişim biçimlerini veya davranışlarını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda yaşam biçimlerinde de değişime neden olmuştur (Lewis, 2006). Bu durumun potansiyel nedenleri arasında, günümüzde sağlık hakkındaki bilgilere erişimde yaşanan güven sorunları, yüksek maliyetler ve bireyler için potansiyeli günümüzde halen tartışmaya açık bir yeterlilik olan sağlık okuryazarlığı düzeyi gibi çeşitli durumlar ileri sürülebilir. Bunun yanı sıra, bireylerin gündelik yaşamda karşı karşıya kaldıkları büyük miktarlardaki veriler ve aşırı bilgi yüklenmesi (özellikle sosyal medya kullanımından kaynaklanan) de bu durumun dikkate değer diğer faktörlerindendir (Tuğtekin vd., 2020).

Digital 2021 raporu (We Are Social, 2021) incelendiğinde, Türkiye'de nüfusun yaklaşık %77'sinin internet kullanıcısı olduğu, nüfusun %90'ının mobil cihaza sahip olduğu ve aktif sosyal medya kullanıcı sayısının Ocak 2021 itibarıyla yaklaşık 60 milyon kişi olduğu anlaşılmaktadır. Son dönemde dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgınının da gündelik yaşam üzerindeki olumsuz etkileri dikkate alındığında, bireylerin internet kullanma sürelerinin artış göstermesi beklendik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde her bir kullanıcının günde ortalama 7 saat 57 dakikayı internette geçirdiği, sosyal medya platformlarına ayrılan sürenin ise günde ortalama 2 saat 57 dakika olduğu bilinmektedir (We Are Social, 2021). İnternet kullanım alışkanlıklarının da hızlı değişimi neticesinde, tıbbi konularda tavsiye almak veya araştırma yapmak için internet kaçınılmaz bir kaynak haline dönüşmüştür. Bu durum ise başlangıçta her ne kadar yararlı bir faktör gibi değerlendirilse de özellikle yeni medya okuryazarlığı (Koc ve Barut, 2016; Barut Tuğtekin ve Koc, 2020) ve sağlık okuryazarlığı noktasında yetersiz olan bireyler için ciddi bir tehdit unsuru haline dönüşme potansiyeli barındırmaktadır. Söz konusu potansiyel tehditler arasında bireylerin kendi kendine teşhis koyma davranışı sergilemeleri, uygun olmayan tedavi yöntemlerine yönelmeleri veya gereksiz bir endişe/kaygı yaşamaları gibi çeşitli sıkıntılı durumlara neden olabilmektedir (McElroy vd., 2019). Öte yandan, internette sağlık bilgisi hakkında araştırma yapmak bireyler üzerinde çeşitli olumlu ve olumsuz etkilere doğrudan ya da dolaylı olarak da neden olabilir. Potansiyel olumlu sonuçlar, daha fazla egzersiz yapmaya ve sağlıklı beslenme alışkanlığına yönelme gibi davranışlar olurken, olumsuz sonuçlar ise elde edilen bilgilerin güvenilirliği ve doğruluğu ile ilişkili olmakla birlikte basit sağlık sorunlarından başlayarak çok daha ciddi sağlık problemlerinin yaşanmasına kadar değişiklik göstermektedir (Fergus, 2014; McElroy ve Shevlin, 2014; Muse vd., 2012). Üstelik çevrim içi sağlık bilgisi araştırması yapan bireylerin büyük çoğunluğunun, sağlık sorunları hakkında yargıda bulunurken iyi huylu durumlara değil, nispeten kötü huylu hatta korkutucu durumlara daha çok yönelim gösterdiği ve bunun da doğal sonucu olarak bireysel kaygı artışı yaşandığı belirtilmektedir (Starcevic ve Berle, 2013). Loos'a (2013) göre, 21. yüzyıla has olarak nitelendirilen bu durum, internet teknolojilerinden kaynaklanan ve tekrar eden çevrim içi bilgi araştırması davranışının bir sonucu olarak kaygı düzeyinde artış durumu olan "Siberkondri" (Taylor ve Asmundson, 2004; Stone ve Sharpe, 2003) kavramına işaret etmektedir. Özellikle anksiyete duyarlılığı olan ve belirsizlik durumlarında ciddi düzeyde kaygı yaşayan bireyler, potansiyel olarak daha savunmasız olmakla birlikte, bu davranışa daha yatkındırlar (Norr vd., 2015; Starcevic ve Aboujaoude, 2015).

McElroy ve Shevlin'e (2014) göre siberkondri; bireylerin sağlık durumları ile ilgili olarak dijital platformlarda aşırı çevrim içi bilgi arama davranışlarının sonucunda ortaya çıkan yüksek düzeyde endişe veya kaygı artışı olarak tanımlanmaktadır. Siberkondri, davranışsal bir modeli (yani, internette aşırı çevrim içi araştırma yapma davranışının), devamında duygusal bir durumla (yani, bireyin sağlık durumu hakkında endişe yaşaması) birleştirir (McElroy ve Shevlin, 2014). Alanyazında siberkondri kavramının, doğrudan sağlık anksiyetesi veya hipokondriyazis gibi tanısal ve nitelik olarak benzer bir yapıda olduğu ve bu yapılarla ilişkili olarak görülse de siberkondri kavramının bu kavramlardan farklı bir yapıyı temsil ettiği öne sürülmektedir (McElroy vd., 2019). Bu bağlamda söz edilen yapısal farklılığın temelinde, bireylerin gereksiz ve giderek artan bir endişeyle karşılaşılan aşırı çevrim içi sağlık araştırması yapma davranışına yol açması, hatta bu davranışın herhangi bir sağlık problemi olmayan bireylerde bile gözlemlenebilmesi durumu yer almaktadır. Öte yandan, çevrim içi sağlıkla ilgili bilgilere yanıt alan bireylerin artan sağlık kaygısı, siberkondrinin belirgin ayırt edici özelliklerindendir (Selvi, Turan, Sayin, Boysan ve Kandeger, 2018). Siberkondri potansiyelinin obsesif kompulsif semptomlarla örtüştüğü (Fergus ve Russell, 2016) ve sorunlu internet kullanımının siberkondri için risk faktörü oluşturduğu da (Fergus ve Dolan, 2014) ileri sürülmüştür. Kavramsal yanılgıların önüne geçebilmek ve siberkondri davranışına yönelik ileri sürülen tek faktörlü ölçüm modellerine yönelik eleştiriler nedeniyle, bu alandaki öncü çalışmalardan biri olarak McElroy ve Shevlin (2014), çok faktörlü Siberkondri Ciddiyet Ölçeği'ni (Cyberchondria Severity Scale-CSS) geliştirmiştir. Öz-bildirime dayalı bir psikometrik ölçme aracı olan, Siberkondri Ciddiyet Ölçeği'nin (CSS) çok boyutlu yapısı, 5'li Likert tipte, beş farklı alt boyuttan (Zorlama, Sıkıntı, Aşırılık, Güven Arayışı ve Güvensizlik) ve toplam 33 maddeden oluşmaktadır (McElroy ve Shevlin, 2014). Ölçek, bireylerin internette yaptıkları sağlık araştırmalarını nasıl yaptıklarını, yaptıkları bu araştırmaların kendilerini ne derece endişelendirdiğini, söz konusu araştırmaların internetteki ve günlük yaşamdaki aktivitelerini ne derecede etkilediğine yönelik çeşitli maddeler içermektedir. Tek faktörlü siberkondri ölçüm modellerine yönelik son 10 yılda yoğunlaşan eleştiriler sonucunda McElroy ve Shevlin (2014) tarafından geliştirilen 33 maddeden oluşan çok faktörlü CSS Ölçeğinin, Türkçeye uyarlanmasına yönelik alanyazında çeşitli çalışmalar (Ejder-Apay, Gürol, Özdemir ve Uslu, 2020; Selvi, Turan, Sayin, Boysan ve Kandeger, 2018; Uzun, Akbay, Özdemir ve Zencir, 2017) gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, Türk kültüründe siberkondri ciddiyet ölçümüne yönelik farklı ölçme aracı geliştirme çalışmaları (Durak-Batıgün, Gör, Kömürcü ve Şenkal-Ertürk, 2018; Uzun, Akbay, Özdemir ve Zencir, 2017) mevcuttur. McElroy ve Shevlin (2014) tarafından geliştirilen 33 maddeden ve 5 faktörden oluşan CSS ölçeğinde yer alan "Güvensizlik" alt boyutuna yönelik, Fergus (2014) ve Norr vd. (2015) tarafından yöneltilen eleştiriler sonucunda ise McElroy ve diğerleri (2019) tarafından CSS-12 ölçeği geliştirilmiştir. McElroy ve diğerlerinin (2019) çalışması ile genç yetişkinlerin siberkondri ciddiyet durumunu ölçebilen kısa formda geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı alanyazına kazandırılmıştır.

Bu çalışmanın amacı ise McElroy vd. (2019) tarafından "Güvensizlik" alt boyutu kaldırılarak geliştirilen CSS'nin kısa bir formu olan CSS-12'yi Türkçeye uyarlamaktır. McElroy vd. (2019) tarafından güvensizlik alt boyutu çıkarılarak elde edilen 12 maddelik CSS-12, öz-bildirime dayalı aşırı çevrim içi sağlık araştırmalarına atfedilebilen kısa, güvenilir ve geçerli bir endişe/kaygı ölçme aracıdır. İlgili ölçeğin Türkçeye uyarlanması ile Türkiye'de bireylerin sağlık konusu hakkında çevrim içi bilgi aramalarının sonucunda ortaya çıkan kaygı veya endişe artışını, geçerli ve güvenilir biçimde ölçebilen bir ölçme aracının elde edilmesi hedeflenmektedir. Söz konusu ölçme aracının uyarlanması ile teknolojinin olumsuz kullanımına yönelik karşılaşılan potansiyel risk durumlarına vurgu yapılması ve ilgili alanyazına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

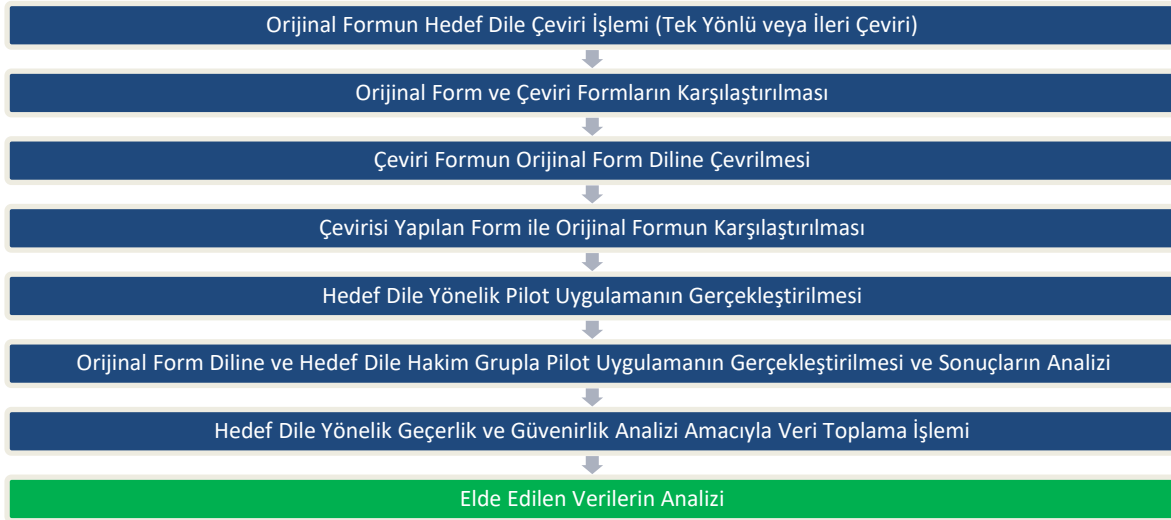
Yöntem

Bu çalışmada, bireylerin sağlık durumlarına yönelik olarak çevrim içi platformlar aracılığıyla aşırı çevrim içi bilgi arama sonucu ortaya çıkan endişe ve kaygı artışı olarak tanımlanan Siberkondri düzeyini ölçebilmek amacıyla, McElroy vd. (2019) tarafından geliştirilen "CSS-12: Siberkondri Ciddiyet Ölçeği-12"nin Kısa Biçimde Bir Sürümünün Geliştirilmesi ve Doğrulanması" başlıklı veri toplama aracının Türkçeye uyarlanması prosedürü ile gerçekleştirilmiştir. Bir veri toplama aracının uyarlanmasına

yönelik olarak tasarlanan bu araştırma, doğrudan bir araştırma deseni kapsamında değerlendirilmemektedir. Daha açık bir ifadeyle, veri toplama aracı uyarlama ya da geliştirme prosedürü sonunda elde edilen, geçerli ve güvenilir olduğu kanıtlanan ölçme araçları ile gerçekleştirilen çalışmalar bir araştırma desenine sahiptir. Dolayısıyla mevcut çalışma, bir araştırma deseni çerçevesinde değil, alanyazında ileri sürülen ölçme aracı uyarlama prosedürleri dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracının uyarlanma süreci başlatılmadan önce, orijinal ölçme aracının sorumlu yazarı ile e-posta aracılığıyla iletişime geçilmiş ve araştırma planı hakkında bilgi verilerek izin alınmıştır. Aynı zamanda araştırmanın gerçekleştirilmesinde herhangi bir etik norm bağlamında sorun bulunmadığını teyit etmek amacıyla İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma Etik Kurulu'ndan 5 Temmuz 2021 tarihinde 05/07/2021-E.61623 evrak tarih ve sayısı ile mevcut araştırma için onay alınmıştır.

Bu çalışmada Sousa ve Rojjanasirat (2011) tarafından önerilen adımlar dikkate alınarak gerçekleştirilen işlem basamakları Şekil 1'de özetlenmiştir.

Şekil 1. Ölçme Aracı Uyarlama Sürecine Yönelik İşlemler

İşlem

Ölçme aracının orijinal formunun hedef dile çevirisinin yapılması aşamasında; Türkçe Eğitimi, Öğretim Teknolojileri ve İngilizce Eğitimi alanlarında doktora unvanına sahip birer akademisyen katkı sunmuştur. Elde edilen çeviri formlar üzerinden uygun olan maddelerin belirlenmesi işlemi sonrası, çeviri formun orijinal form diline çevirisi gerçekleştirilmiştir. Çeviri formun, orijinal form diline tekrar çevrilmesi ve son okuma süreçlerinde ise iki İngilizce Dil Uzmanından destek alınmıştır. Orijinal form ve çevirisi yapılan form İngilizce Öğretmenliği Programında öğrenim gören öğrencilere uygulanarak pilot uygulama işlemi gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sürecinde madde anlaşılabilirliğinin belirlenmesine yönelik sorular da katılımcılara sunularak geri bildirimler alınmıştır. Orijinal form ve çevirisi yapılan form arasında yüksek düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir ($n=21$; $r=.837$; $p<.001$). Elde edilen form, geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin gerçekleştirilmesi için hedef kitleye uygulanmıştır.

Katılımcılar

Araştırma bir ölçme aracının uyarlanmasına yönelik olarak gerçekleştirildiği için pilot uygulama ve asıl uygulamaya yönelik farklı katılımcı grupları barındırmaktadır. Pilot uygulama sürecine, İngilizce Öğretmenliği Lisans Programında öğrenim görmekte olan 18-23 yaş aralığında ($n=34$; $n_{Kadın}=23$, %67,6) toplam 34 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerden 13'ünden sadece ölçme aracının her iki formuna yönelik görüş alınmıştır. Katılımcılardan 21'i ($n=21$; $n_{Kadın}=15$, %71,4) ise hem orijinal form ve çeviri form uygulamasına katılmış, aynı zamanda görüş ve önerilerini paylaşmıştır. Asıl uygulamaya yönelik olarak, Mersin Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sistemi (MERUZEM) üzerinden çevrim içi olarak gerçekleştirilen veri toplama sürecine toplam 314 lisans öğrencisi katılmıştır. Demografik bilgiler incelendiğinde; katılımcıların 18 ve 25 yaş aralığında ve %66,9'unun kadın ($n=210$), %33,1'inin erkek ($n=104$) olduğu

belirlenmiştir. Katılımcılardan 9 kişinin, çok değişkenli normal dağılım incelemesi sonrası uç değer olduğu belirlendiği için, analiz dışında tutulması kararlaştırılmıştır. Katılımcılar ölçüte dayalı örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Araştırma doğası gereği katılımcıların internet erişimine sahip olmalarını ve çevrim içi olarak sağlık araştırma yapma deneyimine sahip olmalarını gerektirmektedir. Ölçme aracının orijinal formunun lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin katılımı ile geliştirilmesi nedeniyle de ölçüte dayalı örnekleme tekniğinin daha uygun olduğu kararlaştırılmıştır. Veri toplama sürecine katılımda ise gönüllülük esas alınmıştır. Katılımcılara ait bazı betimsel istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Bölümlere ve Cinsiyete göre Dağılımı

Bölüm	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
BÖTE	10	45.5	12	54.5	22	7.213
Türkçe Öğretmenliği	36	63.2	21	36.8	57	18.688
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	49	76.6	15	23.4	64	20.983
İngilizce Öğretmenliği	49	63.6	28	36.4	77	25.245
Fen Bilgisi Öğretmenliği	31	75.6	10	24.4	41	13.442
Okul Öncesi Öğretmenliği	11	84.6	2	15.4	13	4.262
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	3	60.0	2	40.0	5	1.639
Sınıf Öğretmenliği	2	40.0	3	60.0	5	1.639
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	5	62.5	3	37.5	8	2.622
Özel Eğitim Öğretmenliği	2	33.3	4	66.7	6	1.967
Resim-İş Öğretmenliği	4	100.0	0	0	4	1.311
Müzik Öğretmenliği	1	33.3	2	66.7	3	0.983
Toplam	203		102		305	100
Sınıf						
1. Sınıf	102	65.0	55	35.0	157	51.475
2. Sınıf	23	60.5	15	39.5	38	12.459
3. Sınıf	47	78.3	13	21.7	60	19.672
4. Sınıf	30	63.8	17	36.2	47	15.409
5. Sınıf ya da üzeri (Dönem Uzatma)	1	33.3	2	66.7	3	0.983
Toplam	203		102		305	100
Günlük ortalama internet kullanım süresi						
1 saatten az	1	50.0	1	50.0	2	0.655
1 saatten fazla – 2 saatten az	11	68.8	5	31.3	16	5.245
2 saatten fazla – 3 saatten az	32	65.3	17	34.7	49	16.065
3 saatten fazla – 4 saatten az	44	69.8	19	30.2	63	20.655
4 saatten fazla – 5 saatten az	52	71.2	21	28.8	73	23.934
5 saat veya daha fazla	63	61.8	39	38.2	102	33.442
Toplam	203		102		305	100
Sağlıkla ilgili araştırmalarınızı hangisi ile yaparsınız? *						
Sosyal ağlar	55	67.1	27	32.9	82	26.885
Bloglar	36	59.0	25	41.0	61	20.000
Forumlar	36	54.5	30	45.5	66	21.639
Kişisel internet sayfaları	29	65.9	15	34.1	44	14.426
Sağlık kuruluşlarının internet siteleri	167	67.6	80	32.4	247	80.983
Gazete yazıları veya haberleri	58	64.4	32	35.6	90	29.508
Akademik makaleler	99	65.6	52	34.4	151	49.508

*Birden fazla seçenek işaretlenebilen bir sorudur.

Katılımcılara çevrim içi olarak sağlık konusunda araştırma yapma durumlarını betimlemek için sunulan diğer ifadelerle yönelik yanıtlara ait yüzde-frekans değerleri ise Tablo 2’de özetlenmiştir. Her bir ifadeye yönelik yanıtlar için oluşturulan yüzde-frekans değerlerinde cinsiyete göre ve toplam duruma yönelik sonuçların sunulması tercih edilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Çevrim İçi Sağlık Aramalarına Yönelik Sorular ve Yüzde-Frekans Değerleri

	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
<i>Sosyal ağlar aracılığıyla sağlık konularında edindiğim bilgilere güvenirim.</i>						
Evet	55	67.1	27	32.9	82	26.9
Hayır	148	66.4	75	33.6	223	73.1
Toplam	203		102		305	100
<i>Sosyal ağlar dışındaki diğer internet siteleri, bloglar veya forumlarda yer alan sağlık ile ilgili bilgilere güvenirim.</i>						
Evet	70	70.7	29	29.3	99	32.5
Hayır	133	64.6	73	35.4	206	67.5
Toplam	203		102		305	100
<i>Herhangi bir rahatsızlık durumu hissedersen doktora veya herhangi bir sağlık kuruluşuna gitmeden önce internette araştırma yaparım.</i>						
Evet	171	71.8	67	28.2	238	78.0
Hayır	32	47.8	35	52.2	67	22.0
Toplam	203		102		305	100
<i>Sağlık durumumla ilgili herhangi bir rahatsızlık hissedersen doktora veya herhangi bir sağlık kuruluşuna gittikten sonra, doktor yorumlarını anlayabilmek, alacağım ilaçların yan etkilerini öğrenebilmek veya tahlil sonuçlarını yorumlayabilmek için internette araştırma yaparım.</i>						
Evet	163	68.5	75	31.5	238	78.0
Hayır	40	59.7	27	40.3	67	22.0
Toplam	203		102		305	100

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların %26,9'unun (n=82) sosyal ağlar aracılığıyla edindikleri bilgilere güvendiği, bunun yanı sıra sosyal ağlar dışındaki diğer internet sayfaları, bloglar veya forumlarda yer alan sağlık ile ilgili bilgilere katılımcıların %32,5'inin (n=99) güvendiği anlaşılmaktadır. Herhangi bir rahatsızlık durumu söz konusu olduğunda ise katılımcıların %78,0'inin (n=238) hekime veya bir sağlık kuruluşuna danışmadan önce çevrim içi sağlık araştırması yaptığı anlaşılmaktadır. Dikkat çekici bir şekilde, katılımcıların %78,0'inin (n=238) aynı zamanda bir doktora veya sağlık kuruluşuna danıştıktan sonra doktor yorumlarını anlamak, verilen ilaçların özelliklerini öğrenmek ve yorumlamak için de çevrim içi sağlık araştırmasını tercih ettiği görülmektedir. Sonuçlar dikkate alındığında genç yetişkinlerin büyük çoğunluğunun çevrim içi sağlık araştırması yapma eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın veri toplama süreci iki adımda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın pilot aşaması, yüz yüze eğitim öğretim sürecinin uygulanmakta olduğu 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar dönemi, dönem başlangıcında gerçekleştirilmiştir. 2019 yılının son çeyreğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde tespit edilen ve hızlı bir yayılım neticesinde 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization – WHO) tarafından “pandemi” olarak tanımlanan COVID-19 virüsü (2019-nCoV/SARS-CoV-2) toplumların yaşantısında ve ekonomide olumsuz etkilere neden olmuş (Zhu, Wei ve Niu, 2020), benzer olumsuz etkiler eğitim alanında da yaşanmıştır (Tuğtekin, 2020). Bu öngörülemez olumsuz gelişme nedeniyle araştırmanın ölçme aracı uyarlama süreci, çevrim içi platformlar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada elektronik ortamda hazırlanan anket formu ve ölçme aracı Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde lisans düzeyinde öğrenim görmekte olan ve gönüllü katılımcı olduğunu belirten öğrencilere MERUZEM aracılığıyla çevrim içi olarak sunulmuştur. Siberkondri kavramı doğası gereği çevrim içi bilgi arama ve teknolojinin olumsuz kullanımına yönelik bir risk durumuna işaret ettiği için araştırmanın veri toplama prosedürünün çevrim içi olarak uygulanması herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik bilgileri, günlük ortalama internet kullanım süreleri ve çevrim içi sağlık araştırmasına yönelik çeşitli soruların bulunduğu bir anket formu yer almaktadır. İkinci bölümde ise dört faktör ve 12 maddeden oluşan 5’li Likert yapıda “1 (Asla) – 5 (Her Zaman)” CSS-12 ölçme aracının uyarlanan formu yer almaktadır. McElroy vd. (2019) tarafından geliştirilen orijinal CSS-12’nin toplam iç tutarlık katsayısı ($\alpha=0.90$) mükemmel düzeyde olmakla birlikte, her bir alt boyut için iç tutarlık katsayıları ($\alpha=0.73$ - $\alpha=0.87$) aralığında hesaplanmıştır. McElroy vd. (2019) tarafından elde edilen ilgili değerler, ölçme aracının geneli ve her bir alt boyut için Tablo 3’te özetlenmiştir.

Tablo 3. CSS-12 ve Alt Boyutlar için Standardize Faktör Yükleri ve İç Tutarlık Katsayı Değerleri (Cronbach's Alpha) (McElroy vd., 2019).

Madde	Genel	Aşırılık (<i>Excessiveness</i>)	Zorlama (<i>Compulsion</i>)	Sıkıntı (<i>Distress</i>)	Güven Arayışı (<i>Reassurance</i>)
1	0.59*	0.76*			
2	0.66*	0.50*			
13	0.71*	0.20*			
12	0.61*		0.55*		
14	0.60*		0.55*		
17	0.58*		0.64*		
10	0.69*			0.46*	
20	0.60*			0.53*	
22	0.74*			0.46*	
4	0.67*				0.15
16	0.55*				0.48*
26	0.57*				0.45*
α	0.90	0.83	0.87	0.87	0.73

*p<0.05

Uyarlanan ölçekten 12-60 arası toplam puan alınabilmektedir. Belirgin bir kesme değeri bulunmayan ölçme aracından elde edilen puan düzeyindeki artış, siberkondri düzeyinin de arttığı şeklinde yorumlanmaktadır.

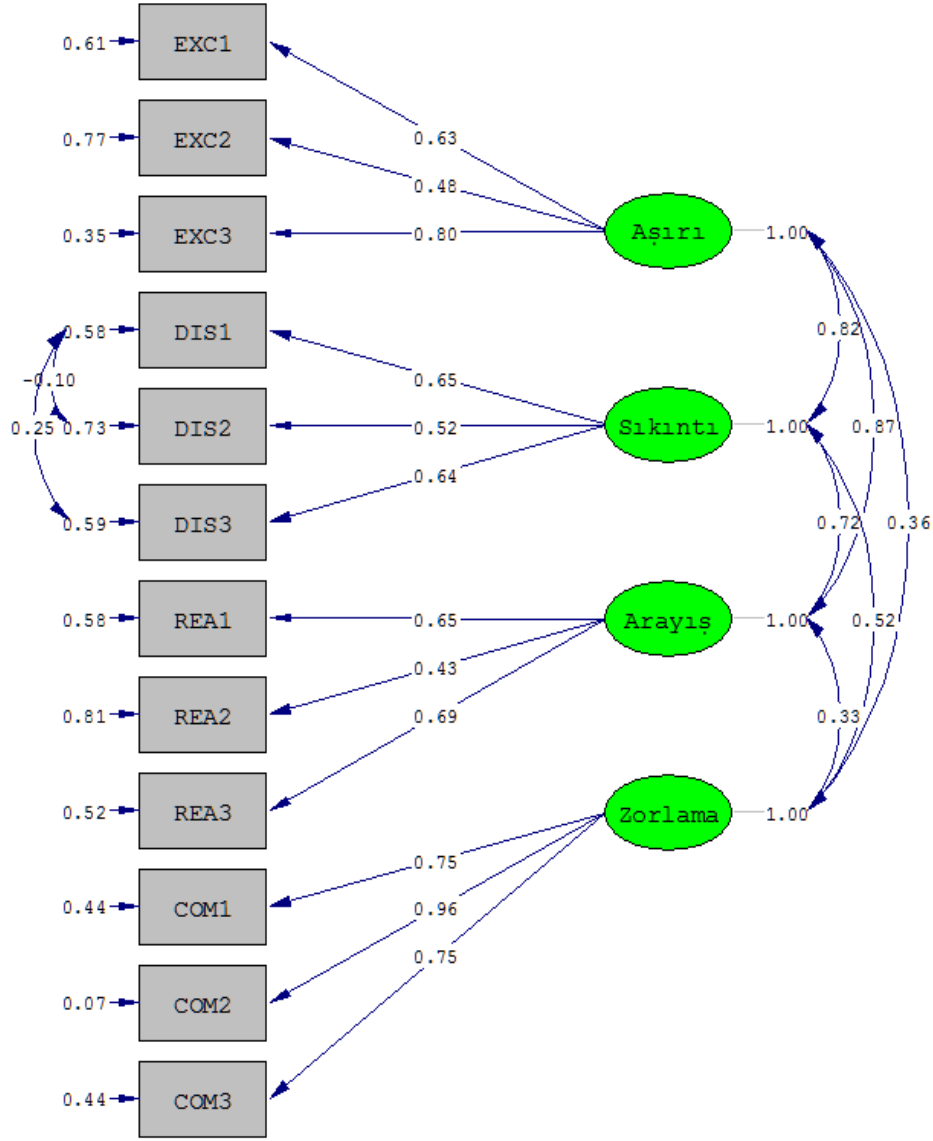
Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Türkçeye uyarlanan CSS-12 ölçeğine ait Doğrulayıcı Faktör Analiz (DFA) sonuçları sunulmaktadır. Dil geçerlik çalışmaları sonucunda elde edilen Türkçe form çevrim içi olarak toplam 314 katılımcıya uygulanmıştır. Çok değişkenli normal dağılım değerlendirmesi sonrası Mahalanobis Uzaklık değeri 26.217’den yüksek olan ($p<.01$) 9 katılımcıdan elde edilen verinin analiz dışında tutulması kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla DFA toplam 305 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çevrim içi veri toplama formu kullanıldığı için elde edilen verilerde herhangi bir eksik/kayıp veri bulunmamaktadır.

CSS-12 Ölçeğinin Kısa Formunun Geçerliğine İlişkin Değerlendirmeler

Bu bölümde CSS-12 Ölçeğinin Kısa Formunun madde yükleri ve anlamlılık değerleri, uyum değerleri ve orijinal ölçme aracı ile uyum indekslerinin karşılaştırılmasına ilişkin bulgular ve ölçeğin yol diyagramı sunulmuştur. DFA sürecinde maximum likelihood yöntemi tercih edilmiş ve ilgili analiz sonrasında faktörler ve maddeler arasındaki yol diyagramı incelenerek anlamlılık düzeyleri değerlendirilmiştir. DFA için LISREL 9.10 yazılımı kullanılmıştır. CSS-12 ölçeği dört faktör ve her bir faktör altında üç madde olmak üzere, toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Orijinal ölçekte yer alan yol

diyagramına uygun bir yapıda 12 madde ile ilgili faktörler arasındaki yol tanımlamaları gerçekleştirilmiş ve yol diyagramı değerlendirilerek analiz edilmiştir. Yol diyagramı Şekil 2’de sunulmuştur.

Chi-Square=100.88, df=46, P-value=0.00001, RMSEA=0.063

Şekil 2. CSS-12 Uyarlanan Ölçme Aracı Yol Diyagramı

DFA sonuçları incelendiğinde, değerlerinin iyileştirilmesine yönelik olarak yazılım tarafından önerilen iki adet modifikasyon işlemi uygulanmıştır. İlgili modifikasyonlar Şekil 2’de görülmektedir. Aynı zamanda Şekil 2’de sunulan yol diyagramı incelendiğinde tüm maddelerin açıkladıkları ilgili faktörler altında istatistiksel olarak anlamlı yük değerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ölçme aracında her bir madde ve ilişkili olduğu faktör arasında çizilen yolların anlamlı olması, ölçme aracının geçerli ve güvenilir bir ölçüm modeline sahip olduğunu temsil etmekle birlikte, bu durum değerlendirme için tek başına yeterli görülmemektedir. Bu bilgiye ek olarak ölçme aracında yer alan her bir faktör (alt boyut) ve faktör yükünün karesi olan açıklanan varyans değerleri (R^2) ve bu değerlerinin istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren t değerleri de incelenmelidir. Bu değerlere ilişkin veriler Tablo 4’te özetlenmiştir.

Tablo 4. CSS-12 Ölçeği Alt Boyutlarına İlişkin Madde Analizleri

Faktör	Madde Numarası	<i>t</i> değeri	<i>R</i> ²	Madde Toplam Korelasyon Değerleri	Madde Ayırt Edicilik Değerleri
Aşırı	1	10.99*	0.391	0.516	0.615
	3	8.00*	0.327	0.400	0.526
	6	14.63*	0.647	0.622	0.710
Sıkıntı	4	5.51*	0.418	0.573	0.666
	8	7.90*	0.367	0.403	0.528
	9	9.21*	0.408	0.576	0.667
Arayış	5	10.96*	0.422	0.460	0.565
	11	6.94*	0.387	0.456	0.567
	12	11.74*	0.481	0.501	0.608
Zorlama	2	14.67*	0.564	0.490	0.584
	7	20.60*	0.928	0.532	0.609
	10	14.59*	0.559	0.437	0.527

*p<.001

Tablo 4’te yer alan *R*² değerleri incelendiğinde *R*² = [0.327-0.928] aralığında olduğu anlaşılmaktadır. Bu değerlerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla incelenmesi önerilen *t* değerlerinin ise *t* = [5.51-20.60] değerleri arasında olduğu ve her bir madde için hesaplanan *t* değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir (*p*<.001). Maddelerin faktörler ile ilişkisini açıklayan faktör yükleri değerlendirilirken; bir maddenin bir faktör altında yer alabilmesi için kesin bir alt sınır belirtilmemekle birlikte; genellikle 0.30 ve üzeri faktör yük değerinin (Nancy ve Grove, 2001), ya da ikiden fazla faktörden oluşan yapılar için 0.32 ve üzeri bir faktör yük değerinin (Costello ve Osborne, 2005) yeterli bulunması, ilgili maddenin faktör altında değerlendirilmesini garanti eder. Uyarlanan CSS-12 ölçeğinin madde yükleri değerlendirildiğinde her bir maddenin ilgili faktörler altında uygun biçimde yer aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla uyarlanan ölçek için herhangi bir uyum sorunu bulunmadığı anlaşılmaktadır. Madde toplam korelasyon değerleri incelendiğinde değerlerin [0.400-0.622] arasında değiştiği belirlenmiştir. Alanyazında madde toplam korelasyon değeri için 0.30 değerinden büyük olan maddelerin aynı ifadeyi ölçmeye yönelik oldukları ve katılımcıları iyi ayırt ettikleri belirtilmektedir (Pallant, 2007). Buna göre ölçme aracının her bir faktördeki maddelerin birlikte aynı yapıyı ölçtükleri anlaşılmaktadır. Madde ayırt edicilik değerleri incelendiğinde ise tüm değerlerin [0.526-0.710] arasında olduğu görülmektedir. Madde ayırt edicilik değerleri 0.41 ile 1.00 aralığındaki maddelerin madde ayırt ediciliğinin mükemmel düzeyde olduğu belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2012). Dolayısıyla ölçme aracında yer alan maddelerin ayırt edicilik değerleri incelendiğinde her bir maddenin mükemmel düzeyde ayırt edici niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bilgilere ek olarak ölçme modelinin doğrulanmasında incelenmesi önerilen bir diğer kriter, DFA sonucu elde edilen uyum değerleridir. Ölçüm modeline yönelik uyum değerleri yazılım tarafından üretilen en uygun model ile yazılıma girilen verilerden elde edilen değerlerin kıyaslanması sonucu sunulan benzerliklerin açıklandığı yapısal geçerliğe yönelik verilerdir (Barrett, 2007). Mevcut araştırma bir uyarlama çalışması olduğundan, ölçme aracı uyarlama çalışmalarında orijinal ölçek ve uyarlanan ölçeğe ait uyum değerlerinin karşılaştırmalı olarak sunulması tercih edilmiştir. Orijinal ölçek ve uyarlanan ölçeğe yönelik uyum değerleri ve her bir değere yönelik kaynak Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. CSS-12 Ölçeğinin Orijinal ve Uyarlanan Formlarının Uyum Değerleri Karşılaştırması

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Değerleri ^a	Kabul Edilebilir Değerler ^b	Orijinal Ölçek	Uyarlanan Ölçek	Kaynak
Örneklem	---	Madde Sayısı*5	661	305	Kaas ve Tinsley (1979), Tanaka vd. (1990)
χ^2	*p<0.05	*p<0.05	*p<0.001 ^a	*p<0.001 ^a	---
χ^2/sd	$\chi^2/sd \leq 3$	$3 \leq \chi^2/sd \leq 5$	3.377 ^b	2.193 ^a	Kline (2011)
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$	0.09	0.06 ^b	Hooper vd. (2008)
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0.06 ^a	0.06 ^a	Worthington ve Whittaker (2006)
IFI	$0.95 \leq IFI \leq 1$	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$	N/A	0.97 ^a	Schermelleh-Engel vd. (2003)
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 1.00$	N/A	0.95 ^a	Thompson (2004)
NNFI	$0.97 \leq NNFI \leq 1$	$0.90 \leq NNFI \leq 1.00$	N/A	0.96 ^b	Schumacker ve Lomax (1996)
CFI	$0.97 \leq CFI \leq 1$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$	0.93 ^b	0.97 ^a	Hu ve Bentler (1999)
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.80 \leq GFI \leq 0.95$	N/A	0.94 ^b	Cheng (2011)

N/A: Bilgi Paylaşılmamış

CSS-12 Ölçeğinin orijinal ve uyarlanan formlarının uyum değerleri karşılaştırması incelendiğinde, orijinal ölçek için IFI, NFI, NNFI ve GFI değerlerinin paylaşılmadığı anlaşılmaktadır. Uyarlanan ölçeğin RMSEA, NNFI ve GFI değerlerinin kabul edilebilir uyum değer aralığında olduğu, diğer indekslerin ise mükemmel uyum değerlerine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Orijinal ölçeğin örneklem sayısının yüksek olması nedeniyle uyum indekslerinin kabul edilebilir sınırlar aralığında kaldığı anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere χ^2 ve sd başta olmak üzere RMSEA, NFI ve SRMR gibi bazı uyum indeksleri de örneklem büyüklüğünden doğrudan etkilenmektedir (Byrne, 2006; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Sonuç olarak uyarlanan ölçeğe ait uyum indeks değerlerinin, orijinal ölçeğe benzerlik gösterdiği ve bazı değerler için daha mükemmel uyuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle uyarlanan form için herhangi bir düzenleme ya da hata tanımlaması yapılması gereksinimi kalmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, uyarlanması yapılan ölçek formunun geçerli bir ölçüm modeline sahip olduğu ifade edilebilir.

CSS-12 Ölçeğinin Kısa Formunun Güvenirliğine İlişkin Değerlendirmeler

Uyarlanan ölçeğin güvenilirlik analizi için Cronbach's Alpha (α) iç tutarlılık katsayılarının incelenmesi gerekmektedir. Orijinal ölçme aracı ve uyarlanan ölçme aracına yönelik iç tutarlılık katsayı karşılaştırması Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. CSS-12 Ölçeği Genel ve Alt Boyutlar için Hesaplanan İç Tutarlılık Katsayı Karşılaştırması

Faktörler	Orijinal Form (α)	Uyarlanan Form (α)
<i>Aşırı</i>	0.83	0.755
<i>Zorlama</i>	0.87	0.855
<i>Sıkıntı</i>	0.87	0.775
<i>Arayış</i>	0.73	0.797
GENEL (CSS-12)	0.90	0.837

Tablo 6 incelendiğinde, Cronbach's Alpha (α) iç tutarlılık katsayılarının ölçeğin geneli ve her bir alt boyut için kritik değer olan 0.70 (Özdamar, 2013; Pallant, 2007) ve üzeri ($0.755 \leq \alpha \leq 0.837$) bir değere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bulgular doğrultusunda, uyarlanan ölçek formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak test-tekrar test değerleri de incelenmiştir. CSS-12'nin test-tekrar test güvenirliliğinin hesaplanması amacıyla ölçme aracı, toplam 34 öğretmen adayına iki hafta aralıkla uygulanmıştır. Her iki uygulamada ölçme aracından elde edilen toplam puanlara yönelik dağılımlar Kolmogorov Smirnov testi ile incelenerek, dağılımın normal olduğu belirlenmiştir ($p > .05$). İlk ve son ölçüm için hesaplanan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayı değeri .83 ($p < .001$) olarak hesaplanmıştır. Bu değer ise ölçme aracının test-tekrar test güvenirliliğine sahip olduğunu belirtmektedir.

CSS-12, toplam 12 maddeden oluşan kısa bir ölçme aracıdır. CSS-12'nin testi yarılama güvenirliliğinin hesaplanması sürecinde, ölçme aracının 12 maddesi arasında yer alan çift sayılı maddelerin toplamı ile tek sayılı maddelerin toplamı arasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayı değeri .93 ($p < .001$) olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu değer ölçme aracının istatistiksel

olarak anlamlı ve yüksek düzeyde testi yarılama güvenilirliğine sahip olduğunu göstermektedir. Ek olarak ölçme aracı yer alan maddelere yönelik olarak, Tabachnick ve Fidell (2013) tarafından normal dağılım için bir kriter olarak sunulan, betimleyici istatistikler tablosunda yer alan çarpıklık ve basıklık değerlerinin standart hata değerine bölünmesiyle elde edilen değerlerin ± 1.96 aralığında olduğu ($p < .05$) ve bu değerlerin de normal dağılıma sahip olduğu ifade edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada McElroy vd. (2019) tarafından geliştirilen “CSS-12” ölçeğinin Türkçeye uyarlama süreci gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı uyarlama sürecinde alanyazında genel kabul gören yaklaşımlar dikkate alınmıştır (Sousa ve Rojjanasirrat, 2011). Ölçek uyarlama sürecinde, 5’li Likert yapıda “1 (Asla) – 5 (Her Zaman)”, 4 faktör ve toplam 12 maddeden oluşan “CSS-12”nin Türkçe formunun ilgili geçerlik ve güvenilirlik kriterlerini karşıladığı görülmüştür. Bu bağlamda, uyarlanan ölçme aracının Türk kültürü bağlamında aşırı çevrim içi sağlık araştırması yapma durumuna yönelik mevcut durumun tespitini incelemek amacıyla kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirtilebilir ($\chi^2=100.88$; $sd=46$; $\chi^2/sd=2.193$; RMSEA=0.06; SRMR=0.06; IFI=0.97; NFI=0.95; NNFI=0.96; CFI=0.97; GFI=0.94).

Sonuç olarak, barındırdığı siber bağlantılar ve teknolojinin bilinçsiz kullanımından kaynaklanan etkiler dikkate alındığında hem bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi alanyazınına, hem de doğrudan sağlık araştırmalarına yönelik alanyazına; aşırı çevrim içi sağlık araştırması yapma durumuna yönelik durum tespiti yapmak amacıyla kullanılacak bir ölçme aracının kazandırıldığı düşünülmektedir. Türkçeye uyarlaması yapılan mevcut ölçme aracının, gelecekte yapılması planlanan araştırmalarda kullanılmasının aynı zamanda disiplinler arası katkı potansiyel taşıdığı da ileri sürülebilir. Öte yandan, uyarlaması yapılan mevcut ölçme aracının daha büyük örneklemeler veya farklı katılımcı grupları ile tekrar sınanması da önerilmektedir. Buna ek olarak, ilgili ölçme aracının daha küçük yaş gruplarına yönelik olarak (örneğin, ilkökul-ortaokul düzeyi gibi) geliştirilmesine yönelik araştırmalara da gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca, siberkondri düzeyinin belirlenmesine yönelik karma desen araştırmaların da ilgili alanyazına katkı sunma potansiyeli bulunmaktadır. Teknoloji kullanımından kaynaklanan olumsuz etkileri birlikte inceleyen ve farklı değişkenler barındıran araştırmaların da disiplinler arası bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Teknolojinin bilinçsiz kullanımından kaynaklanan olumsuz etkiler ile siberkondri düzeyi arasındaki potansiyel ilişki incelenerek, söz konusu olumsuz etkilerin neden kaynaklandığına yönelik araştırmalar yapılabilir ve yapısal eşitlik modelleri ile kuramsal bir modelin alanyazına kazandırılması sağlanabilir. Söz konusu araştırma önerileri, siberkondri durumuna yönelik nedenleri ortaya çıkarabileceği gibi, mevcut sorunlarla nasıl mücadele edilebileceğini veya sorunların nasıl giderilebileceğine yönelik kuramsal araştırmaların gerçekleştirilmesine katkı sağlayabilir. Uyarlanan ölçme aracı, lisans düzeyinde öğrenim görmekte olan genç yetişkinler arasında başarılı psikometrik özellikler göstermiştir. Uyarlanan ölçeğin, siberkondrinin ciddiyeti ve diğer siber-psikiyatrik sorunlarla ilişkisini değerlendirmek için uygun bir ölçme aracı olduğu düşünülmektedir.

Tüm bu olumlu sonuçlara karşın, uyarlanan ölçeğin bazı sınırlılıklara sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Mevcut araştırmanın bulguları aşağıda açıklanan çeşitli sınırlılıklar doğrultusunda yorumlanmalıdır. Öncelikle, mevcut araştırma lisans düzeyinde bir katılımcı grubu ile araştırma yürütülmüştür. Bu nedenle araştırmadan elde edilen bulgular farklı gruplara/kitlelere ya da örneklemelere doğrudan genellenmemelidir. Lisans düzeyinde öğrenim gören katılımcıların siberkondri çalışmaları için tercih edilmelerinin güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Güçlü yönler arasında, iyi düzeyde teknoloji okuryazarlığı ve düşük oranda kronik sağlık sorunlarına sahip olmaları yer almaktadır. Zayıf yönler arasında ise, bu yaş grubu için sağlık konusuna yönelik endişe durumunun daha yaşlı bireylere kıyasla daha düşük olma olasılığıdır. Öte yandan, araştırmaya yalnızca Eğitim Fakültesi öğrencilerinin de katılmış olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Fakat ölçek diğer fakültelerdeki lisans öğrencilerine uygulanabilir. Aynı zamanda, katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde kadın katılımcıların daha yoğun bir katılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Mevcut çalışmada kullanılan kriterler, çoğu durumda doğrulayıcı faktör analizi için önerilen minimum sınır değerlerinin üzerinde olmasına

karşın, potansiyel olarak katılımcı sayısının daha yüksek olması daha net sonuçların alınmasında katkı sağlayabilir. Çünkü araştırmanın katılımcı kitlesi nicelik olarak nispeten mütevazı düzeydedir. Son olarak, çalışma kesitsel olduğu için nedenselliğin yönü hakkında herhangi bir çıkarım yapma olasılığına sahip değildir.

Beyan ve Açıklamalar

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Birinci yazar %50, İkinci yazar %50'dir.
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- Barrett, P. (2007). Structural equation modelling: Adjudging model fit. *Personality and Individual Differences*, 42(5), 815-824. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.09.018>
- Barut Tuğtekin, E., & Koc, M. (2020). Understanding the relationship between new media literacy, communication skills, and democratic tendency: Model development and testing. *New Media & Society*, 22(10), 1922-1941. <https://doi.org/10.1177%2F1461444819887705>
- Byrne, B. M. (2006). *Structural equation modeling with EQS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd Ed.). New York: Psychology Press.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cheng, S. (2011). Comparisons of competing models between attitudinal loyalty and behavioral loyalty. *International Journal of Business and Social Science*, 2(10), 149-166.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Costello, A.B., & Osborne, J.W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research and Evaluation*, 10(7), 1-9. <https://doi.org/10.7275/jyj1-4868>
- Durak-Batıgün, A., Gör, N., Kömürçü, B., & Şenkal-Ertürk, I. (2018). Cyberchondria Scale (CS): Development, validity and reliability study. *The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 31, 148-162. <https://doi.org/10.5350/DAJPN2018310203>
- Ejder Apay, S., Gürol, A., Özdemir, S., & Uslu, S. (2020). The reliability and validity of the cyberchondria severity scale for the Turkish students. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49(1), 430-450.
- Fergus, T. A. (2014). The cyberchondria severity scale (CSS): An examination of structure and relations with health anxiety in a community sample. *Journal of Anxiety Disorders*, 28, 504-510. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2014.05.006>
- Fergus, T. A., & Dolan, S. L. (2014). Problematic internet use and internet searches for medical information: The role of health anxiety. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(12), 761-765. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0169>
- Fergus, T. A., & Russell, L. H. (2016). Does cyberchondria overlap with health anxiety and obsessive-compulsive symptoms? An examination of latent structure and scale interrelations. *Journal of anxiety disorders*, 38, 88-94. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.01.009>
- Hooper, D., Coughlan, J., & Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indices in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>

- Kaas, R. A., & Tinsley, H. E. A. (1979). Factor analysis. *Journal of Leisure Research*, 11, 120-138.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd Ed.). New York: The Guilford Press.
- Koc, M., & Barut, E. (2016). Development and validation of New Media Literacy Scale (NMLS) for university students. *Computers in Human Behavior*, 63, 834-843. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.06.035>
- Lewis, T. (2006). Seeking health information on the internet: Lifestyle choice or bad attack of cyberchondria?. *Media, Culture & Society*, 28(4), 521-539. <https://doi.org/10.1177/0163443706065027>
- Loos, A. (2013). Cyberchondria: too much information for the health anxious patient?. *Journal of Consumer Health on the Internet*, 17(4), 439-445. <https://doi.org/10.1080/15398285.2013.833452>
- McElroy, E., & Shevlin, M. (2014). The development and initial validation of the cyberchondria severity scale (CSS). *Journal of Anxiety Disorders*, 28(2), 259-265. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2013.12.007>
- McElroy, E., Kearney, M., Touhey, J., Evans, J., Cooke, Y., & Shevlin, M. (2019). The CSS-12: Development and validation of a short-form version of the cyberchondria severity scale. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 22(5), 330-335. <https://doi.org/10.1089/cyber.2018.0624>
- Muse, K., McManus, F., Leung, C., Meghreblian, B., & Williams, J. (2012). Cyberchondriasis: Fact or fiction? A preliminary examination of the relationship between health anxiety and searching for health information on the internet. *Journal of Anxiety Disorders*, 26, 189-196. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2011.11.005>.
- Nancy, B., & Grove, S. K. (2001). *The practice of nursing research: Conduct, critique, and utilization* (4th Ed.). New York: W.B. Saunders Company.
- Norr, A. M., Allan, N. P., Boffa, J. W., Raines, A. M., & Schmidt, N. B. (2015). Validation of the Cyberchondria Severity Scale (CSS): Replication and extension with bifactor modeling. *Journal of Anxiety Disorders*, 31, 58-64. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2015.02.001>
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (Version 15)*. New York, NY: Open University Press, McGraw Hill.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness of fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (1996). *A beginner's guide to structural equation modeling*. New York: Routledge.
- Selvi, Y., Turan, S. G., Sayin, A. A., Boysan, M., & Kandeger, A. (2018). The Cyberchondria Severity Scale (CSS): Validity and reliability study of the Turkish version. *Sleep and Hypnosis (Online)*, 20(4), 241-246. <https://dx.doi.org/10.5350/Sleep.Hypn.2018.20.0157>
- Sousa, V. D., & Rojjanasrirat, W. (2011). Translation, adaptation and validation of instruments or scales for use in cross-cultural health care research: A clear and user-friendly guideline. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 17(2), 268-274. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2753.2010.01434.x>
- Starcevic, V., & Aboujaoude, E. (2015). Cyberchondria, cyberbullying, cybersuicide, cybersex: "New" psychopathologies for the 21st century? *World Psychiatry*, 14(1), 97-100. <https://doi.org/10.1002/wps.20195>

- Starcevic, V., & Berle, D. (2013). Cyberchondria: Towards a better understanding of excessive health-related internet use. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 13(2), 205-213. <https://doi.org/10.1586/ern.12.162>
- Stone, J., & Sharpe, M. (2003). Internet resources for psychiatry and neuropsychiatry. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, 74(1), 10-12. <http://dx.doi.org/10.1136/jnnp.74.1.10>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Tanaka, J. S., Panter, A. T., Winborne, W. C., & Huba, G. J. (1990). Theory testing in personality and social psychology with structural equation models. In C. Hendrick, & M. S. Clark (Eds.), *Research methods in personality and social psychology*. Newbury Park, CA: Sage, 217-243.
- Taylor, S., & Asmundson, G. J. G. (2004). *Treating health anxiety: A cognitive-behavioral approach*. New York: Guilford Press.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and confirmatory factor analysis: Understanding concepts and applications*. Washington: American Psychological Association.
- Tugtekin, U., Barut Tugtekin, E., Kurt, A. A., & Demir, K. (2020). Associations between fear of missing out, problematic smartphone use, and social networking services fatigue among young adults. *Social Media+ Society*, 6(4), 1-17. <https://doi.org/10.1177/2056305120963760>
- Tuğtekin, U. (2020). Sosyal bilimler için açık kaynak istatistik yazılımı: JAMOVI. *Odabaşı, H.F., Akkoyunlu, B., & İşman, A. (Ed). Eğitim teknolojileri okumaları 2020 içinde*, (ss. 613-628). Ankara: Pegem Akademi.
- Uzun, S. U., Akbay, B., Özdemir, C., & Zencir, M. (2017). Siberkondria ciddiyet ölçeğinin ve kısa formunun üniversite öğrencilerinde geçerlilik-güvenilirliği 19. *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Kongre Kitabı*, 241.
- Wang, L., Wang, J., Wang, M., Li, Y., Liang, Y., & Xu, D. (2012). Using internet search engines to obtain medical information: A comparative study. *Journal of Medical Internet Research*, 14(3), e74. <https://doi.org/10.2196/jmir.1943>
- We are Social (2021). Digital in 2021: Global overview report. 24 Haziran 2021 tarihinde <https://wearesocial.com/digital-2021> adresinden erişilmiştir.
- Worthington, R. L., & Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806-838. <https://doi.org/10.1177/0011000006288127>
- Zhu H., Wei L., & Niu, P. (2020). The novel coronavirus outbreak in Wuhan, China. *Global Health Research and Policy*, 5(6), 1-3. <https://doi.org/10.1186/s41256-020-00135-6>

Extended Abstract

Introduction

The Internet has become the primary source of information for individuals' research preferences about health, as a natural consequence of its rapid prevalence, transformation, and ease of access day-to-day (Mc Elroy et al., 2019; Wang et al., 2012). However, the Internet has not only changed individuals' communication styles or behaviors but also caused changes in their lifestyles (Lewis, 2006). As a result of the rapid change in internet usage habits, the internet has become an inevitable resource for advice or research on medical issues. Although this case is considered a beneficial factor at the beginning, it has the potential to become a serious threat especially for individuals who are insufficient in terms of new media literacy (Koc & Barut, 2016; Barut Tuğtekin & Koc, 2020) and health literacy. Among these potential threats, individuals may exhibit self-diagnosis or misdiagnosis behavior, turning to inappropriate treatment methods, or be exposed to various disturbing cases such as experiencing excrescent anxiety (McElroy et al., 2019). On the other hand, researching health information on the internet can cause various positive and negative effects on individuals, directly or indirectly. According to Loos (2013), this situation, which is defined as unique to 21st century, refers to the concept of "Cyberchondria" (Taylor & Asmundson, 2004; Stone & Sharpe, 2003), which is an increase in the level of anxiety as a result of repetitive online information research behavior due to internet technologies. Individuals with anxiety sensitivity in particular and who experience severe anxiety in case of uncertainty are more prone to the mentioned behavior (i.e., cyberchondria), although potentially more vulnerable (Norr, Albanese, Oglesby, Allan, & Schmidt, 2015; Starcevic & Aboujaoude, 2015).

Theoretical Framework

The term "cyberchondria", defined as a high level of anxiety or concern that occurs as a result of excessive online information-seeking behaviors on digital platforms regarding the health condition of individuals (McElroy & Shevlin, 2014). In addition, cyberchondria combines a behavioral model (i.e., excessive online research behavior on the Internet) with an emotional state (i.e. concerning the individual's state of health) in the continuation (McElroy & Shevlin, 2014). The literature suggests that the concept of cyberchondria has a similar diagnostic and qualitative structure such as health anxiety or hypochondriasis, and although it is seen in relation to these constructs, the concept of cyberchondria represents a different structure from mentioned concepts (McElroy et al., 2019).

McElroy and Shevlin (2014), one of the pioneering researchers in this field, developed the multi-factor Cyberchondria Severity Scale to avoid potential conceptual errors, in line with the criticism about single-factor measurement models for cyberchondria behavior. The Cyberchondria Severity Scale (CSS) by McElroy and Shevlin (2014), a self-report-based psychometric measurement tool, has a multidimensional structure of 33 items in a 5-Likert type and five factors (excessiveness, distress, reassurance, mistrust, and compulsion). The scale includes various items on how individuals conduct their health research on the internet, to what extent these researches concern them, and to what extent these researches affect their activities on the internet and in daily life.

The current study aims to adapt the CSS-12, a short form of CSS (McElroy et al., 2019), to Turkish, by deleting the "Mistrust" factor. CSS-12 is a short, reliable, and valid concern/anxiety self-reporting measurement tool that can be attributed to excessive online health research. It is hoped that by adapting the aforementioned scale to Turkish, a valid and reliable measurement tool that can measure the increase in anxiety or concern that occurs as a result of excessive online health information searches would be developed, in Turkey.

Method

The procedure for adapting the CSS-12 developed by McElroy et al. (2019) to Turkish was conducted in this study to measure the level of cyberchondria, which is defined as an increase in anxiety and concern caused by excessive searching for information about people's existing health status.

This study was accomplished considering the steps suggested by Sousa and Rojjanasrirat (2011). Academicians who completed their Ph.D. in the fields of Turkish Education, Instructional Technologies and English Education contributed to the translation of the original form of the measurement tool into the target language. After determining the appropriate items on the obtained translation forms, the translation form was re-translated into the original form language. English Language Experts contributed to the translation of the re-translated form into the original form's language and the general proof-reading phase.

Students in the English Language Teaching Program were presented the original and translated forms, and the pilot procedure of the study was accomplished. During the study's pilot phase, participants were also asked to respond to requests about judging and determining the item comprehensibility. It was determined that there is a

statistically significant and high-level relationship between the original form and the Turkish form ($n=21$; $r=.837$; $p<.001$). The Turkish form obtained was applied to the participants for validity and reliability analysis.

Participants were determined using the criterion sampling technique. The nature of the research requires participants to have continuous internet access and experience of doing online health research. Since the research was carried out for the adaptation of a measurement tool, it contains different participant groups for the pilot phase of the study and the main phase. A total of 34 students ranging in age from 18 to 23 ($n = 34$; $n_{\text{Female}} = 23$, 67.6%) studying in the English Language Teaching Undergraduate Program participated in the pilot phase. In the main phase, a total of 314 undergraduate students participated in the data collection process conducted online via Mersin University Distance Education System (MERUZEM). Since it was determined that 9 of the participants were outliers for the multivariate normal distribution analysis, it was decided to exclude the data obtained from these individuals from all the ongoing analyses. Following, Confirmatory Factor Analysis (CFA) and Cronbach's Alpha (α) internal consistency coefficients were conducted to test the Turkish form's validity and reliability.

Findings

When the CFA results were examined, it was clear that all items on the scale had statistically significant load values under the relevant factors. In addition, the t values exemplifying the statistical significance of the load values, and these load values (i.e., R^2) for each factor and items in the measurement tool were examined. When the R^2 values are examined, it is understood that the values are in the range of [0.327-0.928]. It was revealed that the t values suggested to be examined to determine whether these values are statistically significant or not were between the values of $t = [5.51-20.60]$, and the t value calculated for each item was statistically significant ($p<.001$).

In the light of the foregoing findings, another criterion recommended being examined in the validation of the measurement model is fit indices obtained as a result of CFA. It was concluded that the RMSEA, NNFI, and GFI values of the Turkish form were in the acceptable range, while the others had perfect values ($\chi^2=100.88$; $df=46$; $\chi^2/df=2.193$; RMSEA=0.06; SRMR=0.06; IFI=0.97; NFI=0.95; NNFI=0.96; CFI=0.97; GFI=0.94). As a result, it is understood that the values of the adapted scale are similar to the original form and have a more perfect fit for some indices. Therefore, it has been determined that there is no need for any editing or defining any error correction for the adapted form. In consequence, it can be stated that the adapted form has a valid measurement model. In addition, it is understood that Cronbach's Alpha (α) internal consistency coefficients have a value of 0.70 and above ($0.755 \leq \alpha \leq 0.837$), which is critical for the overall scale and each factor (Özdamar, 2013; Pallant, 2007). In the sequel, it was concluded that the Turkish form was found to be a valid and reliable measurement tool.

Conclusion

In this study, the adaptation procedure of the CSS-12 which was developed by McElroy (2019) into Turkish was conducted. The adapted measurement tool performed successful psychometric properties among young adults at the undergraduate level. In this context, it can be stated that the adapted measurement tool is a valid and reliable measurement tool that can be used to examine the current case for excessive online health research in the context of Turkish culture ($\chi^2=100.88$; $df=46$; $\chi^2/df=2.193$; RMSEA=0.06; SRMR=0.06; IFI=0.97; NFI=0.95; NNFI=0.96; CFI=0.97; GFI=0.94). In brief, considering the cyber factors that it contains and the effects arising from the problematic use of technology, the current study contributes to both the computer education and instructional technology literature and the other literature directly related to health research. In addition, it is thought that a valid and reliable adapted form that can be used to measure the case of doing excessive or problematic online health research in Turkish culture has been obtained. However, it should not be ignored that the adapted form has some potential limitations. The findings of the current research should be interpreted in line with the abovementioned limitations.

Araştırma Makalesi • Research Article

Extending the Rights of Diaspora Through External Voting in the Balkan Countries: An Analysis of the Seven Independent States of the Former Yugoslavia

Balkan Ülkelerinde Yurtdışından Oy Kullanma Yoluyla Diasporanın Haklarının Genişletilmesi: Eski Yugoslavya'nın Yedi Bağımsız Devletinin Analizi

Zahide Erdoğan*

Abstract: Many countries are improving diaspora engagement policies to contribute to development processes and maintain ties with their diasporas politically and culturally. The seven independent Balkan states of former Yugoslavia, which are Bosnia and Herzegovina, Croatia, Kosovo, Montenegro, North Macedonia, Serbia, and Slovenia, have improved diaspora engagement policies. When compared to their population and GDP, the number of citizens living abroad and remittances received by these countries are proportionally large, so diaspora engagement policies are significant for these countries. This paper aims to examine external voting policies which entitle the diaspora right to vote in the homeland in the seven Balkan states through the lens of diaspora engagement policies. This paper concluded that all the examined countries recognize the potential of their diasporas and have similarities, but they are at different stages of diaspora voting. Although the countries allow external voting, the diaspora's voting turnout is very limited. Results show that extending the right of diaspora is legally not enough, and new methods need to be improved to cope with challenges. These countries may create a new perspective to increase diaspora's interest in the homeland elections and consider an extraterritorial and non-residential form of citizenship if they wish to find leverage through diaspora engagement policies for their development.

Keywords: Diaspora engagement policies, Diaspora voting, External voting, Balkan countries

Öz: Pek çok ülke kalkınma süreçlerine katkıda bulunmak ve diasporaları ile politik ve kültürel bağları korumak için diaspora politikaları geliştirmektedir. Eski Yugoslavya'nın yedi bağımsız devleti olan Bosna ve Hersek, Hırvatistan, Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan ve Slovenya diaspora politikaları geliştirmiştir. Nüfus ve GSYİH karşılaştırıldığında, yurtdışında yaşayan vatandaşları ve bu ülkelere gönderilen işçi dövizleri oransal olarak geniştir, bu yüzden diaspora politikaları bu ülkeler için önemlidir. Bu makale, yedi Balkan devletinde diasporaya anavatandaki seçimlerde oy kullanma hakkı veren yurtdışında oy kullanma politikalarını diaspora politikaları bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu makale, incelenen tüm ülkelerde diasporanın potansiyelinin anlaşıldığı ve benzerlikler olduğu, ancak diasporanın oy kullanmasında farklı aşamalarda olduklarını göstermektedir. Ülkeler yurtdışında oy kullanmaya izin vermelerine rağmen diaspora oyları çok sınırlıdır. Sonuçlar diasporanın haklarının yasal olarak genişletilmesinin yeterli olmadığını ve güçlüklerle başa çıkmak için yeni yöntemler geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu ülkeler kalkınmaları için diaspora politikaları yoluyla bir kaldıraç bulmak istiyorlarsa, diasporanın anavatandaki seçimlere ilgisini artırmak için yeni bakış açıları geliştirebilir ve toprağa bağlı olmayan veya ikametgah dışı vatandaşlık biçimlerini düşünebilirler.

* Dr, Independent Researcher

ORCID: 0000-0002-0253-9355, zahide.rdgn@gmail.com

Received/Geliş: 26 July/ Temmuz 2021

Accepted/Kabul: 01 November/ Kasım 2021

Düzeltilme/Revised form: 26 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/ Aralık 2021

Anahtar Kelimeler: Diaspora politikaları, Diasporanın oy kullanması, Yurtdışından oy kullanma, Balkan ülkeleri

Introduction

Migration management is important for countries in terms of human mobility management and border security. As of 2019, the number of international immigrants is estimated to have reached 272 million, and 82 million of these live in European countries (United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2019: iv). While migration management covers the quantitative and qualitative determination of the people who will enter the country in terms of immigration countries, the countries of emigration have started to implement diaspora policies to establish strong ties with their nationals living abroad (Gamlen, 2006).

The most obvious element of being a diaspora is to be dispersed in more than one country. Tölölyan (1991: 4) mentions that although the word diaspora was previously used for the Jewish, Greek and Armenian diasporas, it is now described by the terms such as "immigrant, living abroad, refugee, guest worker, exile community, overseas community, ethnic community". Developments in communication and technology have made it easier for states to communicate with their dispersed populations, develop policies regarding their diasporas, and establish links through diaspora networks. In this paper, the term diaspora is used for citizens living abroad.

There is significant literature on transnationalism aiming to understand the immigrants' social, economic and political ties with the country of origin (Bloch & Hirsch, 2018: 1). Transnational ties can be categorized as economic, social, cultural and political (Al-Ali et al., 2001; Itzigsohn & Saucedo, 2002; Levitt & Lamba-Nieves, 2011; Portes, 2001; Snel et al., 2006). Generally, the literature focuses on the economic, social and cultural activities of immigrants, but there are also studies on transnational political activities and the role of states (Levitt & de la Dehesa, 2003; Martiniello & Lafleur, 2008). Moreover, a considerable amount of literature was published on the diaspora policies of states and their relations with their diasporas (Agunias & Newland, 2012; Ancien et al., 2009; Bauböck et al., 2010; Délano & Gamlen, 2014; Gamlen, 2006, 2014; Levitt & de la Dehesa, 2003).

Although voting in elections is a democratic right, the increase in immigration, particularly with globalization, has brought the right to vote of citizens living abroad to the forefront of all countries' agendas. States implement different practices making electorate participation easier for their diasporas, such as making it easier for their citizens living abroad to vote at consulates and embassies in their countries or allowing them to vote within the country or at customs gates or by post. On the other hand, a limited number of countries apply "extraterritorial electoral constituency-diaspora constituency-overseas electoral district" in addition to the electoral constituencies within the country, which aim to represent their citizens living abroad. Furthermore, the restriction of international mobility during the Covid-19 epidemic period has increased the importance of practices that allow citizens living abroad to vote in places such as consulates and embassies or remote voting systems.

The independent seven states of the former Yugoslavia (Bosnia and Herzegovina, Croatia, North Macedonia, Serbia, Kosovo, Montenegro and Slovenia) have improved diaspora engagement policies and formed governmental organizations after the disintegration of former Yugoslavia. The main problems of these seven countries and other Balkan countries are the constant migration abroad and the decreasing population. In this case, it has become more important to maintain and strengthen ties with their diasporas. In this context, the inclusion of the diaspora in political processes has become a powerful tool to maintain strong ties with these countries' citizens living abroad. Political participation from the diaspora perspective is a means of preserving and strengthening national belonging and ethnic identity. In this context, external voting is an essential strategy both for the diaspora and origin countries. There is limited literature on the political inclusion of diaspora elections in the homeland (Garding, 2013; Kasapović, 2012; Ragazzi & Balalovska, 2011), and no study was found comparing the seven countries. Thus, this paper will contribute to the literature with its analysis of these countries practices of extending the political rights of diaspora and revealing the difficulties.

The independent seven Balkan countries have various external voting procedures to provide their citizens living abroad with the right to vote in the homeland elections. For example, after gaining

independence, Croatia and North Macedonia accepted extraterritorial electoral constituency to ensure the political participation of the diaspora in the elections. Croatia granted the right to vote in 1992, North Macedonia in 2008, Serbia in 2004, Bosnia and Herzegovina in 1996, Slovenia in 1992, Kosovo in 2008 and Montenegro only allow in-country voting. Nonetheless, because of the ethnic problems, the approach to diaspora is not moderate and positive in all Balkan countries and some countries have hesitations about their diasporas like Serbia. Regulations on facilitating external voting in these countries show that emigrant enfranchisement is an important norm related to democratization.

This paper examines external voting (absentee voting, out of country voting, diaspora voting) procedures in the seven independent Balkan states through the lens of diaspora engagement policies. In this context, this paper discusses these Balkan countries' provisions about registration to vote in the elections, voting procedures such as voting in embassies and consulates, voting by post, voting in person in the country and representation mechanism. If countries are implementing restrictive citizenship policies and have ethnic and infrastructural problems, only granting the right to vote abroad will not be enough to increase the diaspora's participation. For this reason, allowing only external voting is not sufficient to maintain the diaspora's interest in the country; hence, more comprehensive policies are necessary. Moreover, this paper highlights the strong economic incentives for Balkan states to strengthen ties with their diasporas. Considering the complex ethnicity of Balkan countries and history, this paper does not intend to suggest a simplistic categorization about the meaning of diaspora, emigration or external voting in these countries. It rather suggests that evaluation of external voting procedures challenges both countries and members of diasporas beyond perceived economic opportunities; indeed, external voting procedures in the seven states through historical perspectives play a key role. This paper is structured as follows; first, it broadly mentions migration from the Balkans, the seven Balkan countries' populations and remittances to evaluate the role of diaspora for these countries. Second, this paper briefly discusses external voting and diaspora representation mechanism (overseas electoral districts) in the world. The last part addresses the regulations with respect to the inclusion of external citizens in homeland elections, diaspora representation mechanisms and factors that hinder political participation in these states.

Migration from the Balkans and the Role of Diasporas

The region has historically faced a complicated series of advancing and retreating movements. Looking into the past population movement is vital to comprehending the meaning of movement from Balkan countries, diaspora and ethnic complexity. A specific historical perspective is necessary to understand the development of migration and the formation of diaspora.

Territories which today belong to the Czech Republic, Slovakia, Slovenia, Bosnia, Croatia, and some parts of Romania, Italy, Ukraine, Moldova, Serbia, and Montenegro were among the territories of the Austro-Hungarian Empire. The rise of nationalism in the late eighteenth and nineteenth centuries, the Balkan Wars and the collapse of the Ottoman Empire brought significant socio-economic consequences for the region. There were ethnic shifts in all territories for all religious and ethnic groups, and wars of independence exacerbated ethnic problems. It was impossible to draw ethnically harmonious state borders, and thus minority issues arose. This historical change and the political turmoil in the region emerged as a factor that triggered migration.

Located in the West of the Balkan Peninsula, the former Yugoslavia established three different states in the 20th century, continued its existence until 2003, and was divided into seven countries with the separation of Kosovo in 2008. The Socialist Federal Republic of Yugoslavia (previously the Federal People's Republic of Yugoslavia), which was established after World War II and disintegrated in the 1990s, was made up of the republics of Bosnia and Herzegovina, Croatia, Macedonia, Montenegro, Serbia, and Slovenia, as well as the autonomous regions of Kosovo and Vojvodina. Following the fall of the communist bloc, Slovenia and Croatia declared their independence, Macedonia became independent despite ongoing name disputes with Greece, Serbia and Montenegro formed a federal structure, and Bosnia and Herzegovina, which has the most ethnically complex structure, was drawn into the war (Morrison, 1996: 146). During the war in Bosnia and Herzegovina, Germany granted a form of temporary protection (Duldung status) that did not give them the legal right to become refugees under

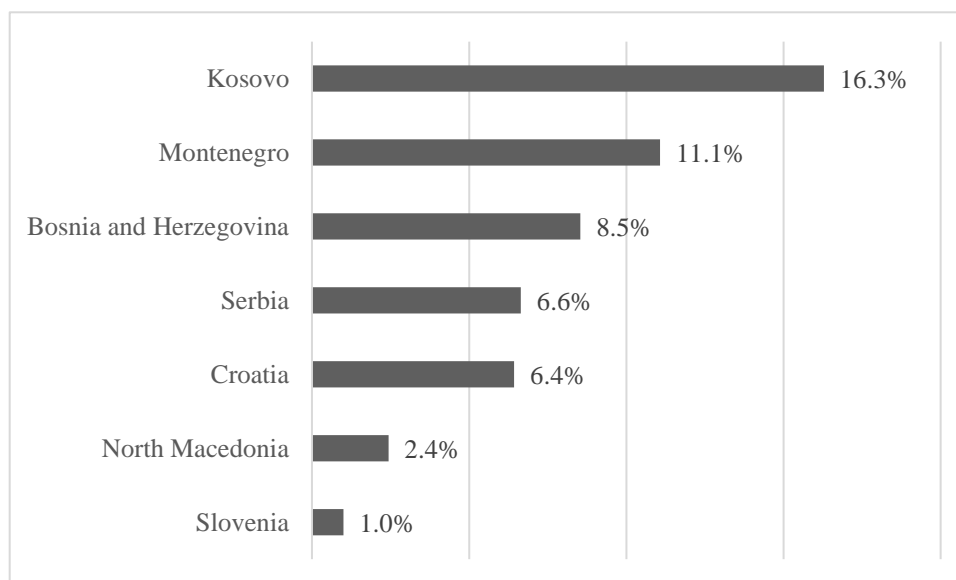

the German Constitution to more than 320,000 refugees fleeing Bosnia and Herzegovina (Dimova, 2006: 2). With the disintegration of Yugoslavia in the 1990s, approximately 4 million refugees migrated from the federated republics (Remiddi et al., 2019).

There are different phases regarding migration flow and diasporas from the seven countries in question. However, these phases can be categorised as nationalism-induced uprisings and Balkan Wars, World War I, World War II, labour migration in the 1960s, and the disintegration of Yugoslavia in the 1990s. Until World War II, emigration targeted the countries such as the USA, Latin America and Australia, whereas postwar period during which we witnessed migration flows have been predominantly to Western European countries (Garding, 2013; Republic of Croatia Central State Office for Croats Abroad, 2021; Schweizerische Eidgenossenschaft, IOM, UNDP, 2016; Selm, 2007).

Migration from the Balkans, which has been the "migration champion of Europe" since the disintegration of former Yugoslavia, can be examined in three main periods: Migration in the first period, which lasted from 1989 to the middle of 1990 with the fall of the Berlin Wall and caused by the tragic events in the Balkans; in the second period, migration in the post-conflict and Europeanization phase, which began after the 1995 Dayton Agreement and lasted until the accession of Romania and Bulgaria to the EU in 2007; in the third period, migration for economic purposes aiming the integration of the region into Europe (Zemon, 2019).

During and after the establishment of the countries, diasporas have become economically important for the Balkan countries. After the disintegration of Yugoslavia, the remittances sent by the newly formed diasporas to the countries of origin were effective in the development of the region, and it was also common for people to send money by themselves or with their relatives, usually seen in post-conflict economies (Remiddi et al., 2019: 14–15). For example, diaspora remittances account for 16.3% of Kosovo's GDP, 11.1% of Montenegro, 9.9% of Albania and 8.5% of Bosnia and Herzegovina. Croatia and Serbia are the countries with the highest amount of remittance inflows among the countries in the region. The countries with the lowest diaspora remittances as a share of GDP are North Macedonia and Slovenia, according to World Bank 2020 data (World Bank, 2020).

Figure 1. Remittances as a Share of GDP in 2020 (estimated)

Source: Created by the author, using the World Bank Migration and Remittances Data. (Accessed on 28.04.2021). <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>

In the post-communist period, Southeast European countries have faced a significant migration of their population to Western Europe starting from the 1990s-2000s, because of low fertility rates, problems of improvement in social and human rights, and the Covid-19 epidemic which led to an increase in immigration (Kondan, 2020). Half of the population of Bosnia and Herzegovina, 32% of

North Macedonia, 24% of Croatia and Montenegro have emigrated abroad (Table 1). Balkan countries have taken various measures to stop the ongoing migration. In addition to the measures taken to increase the birth rate, restriction of immigration and developing relations with the diaspora have become important, and countries have started to improve relations with the diaspora by establishing organisations such as diaspora agencies or diaspora ministries (Kondan, 2020).

Table 1. Total Emigrant Population *Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.*(2019)

Country	Emigrants	Population	Emigrants as a percentage of population
Bosnia and Herzegovina	1,653,056	3,301,000	50%
Croatia	990,012	4,130,000	24%
Montenegro	153,009	628,000	24%
North Macedonia	658,264	2,083,000	32%
Serbia (including Kosovo)	950,485	8,772,000	11%
Slovenia	147,593	2,079,000	7%

Source: Created by the author, using the United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division (2019) data. International Migrant Stock 2019 (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2019). (Accessed on 23.04.2021). <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>.

One of the European countries that receive the highest number of immigrants from the Balkans is Germany, due to its policies towards recruiting immigrant labour and its proximity to the region. Germany started to receive "guest workers" from Turkey, Morocco, Portugal and Tunisia with the labour agreements in the 1960s. In addition, within the framework of the agreement signed with the former Yugoslavia in 1968, more than half a million people immigrated to Germany as temporary workers (Parusel & Schneider, 2012: 68). With the disintegration of former Yugoslavia in the 1990s, Germany became a country where forced immigrants settled in the 1990s. As of 2019, there are 21.2 million immigrants in Germany, and the number of immigrants from the former Yugoslavia is 1.9 million (Federal Statistical Office, 2020). Germany adopted some regulations in 2015 to control the flow of asylum seekers through the Balkan countries due to the conflict in Syria. In this context, the Western Balkans Regulation, which was adopted in 2015, designated Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Montenegro, North Macedonia, and Serbia as safe third countries, allowing citizens of these countries to migrate to Germany without restriction between 2015 and 2020, provided they have a job offer from a German employer and a need in the labour market (Bither & Ziebarth, 2018: 9). Thus, while Germany facilitates the migration originating from the Western Balkans, it aims to prevent irregular migration. Those who migrate from the Balkans for economic reasons are the immigrants who work in construction, tourism, maintenance services etc., and who are the groups called "brain drain" or "Euro-stars" that make up the highly qualified workforce in the Balkan countries (Zemon, 2019).

External Voting and Diaspora Representation

According to Article 21 of the Universal Declaration of Human Rights, everyone has the right to participate in the elections in their country. Article 25 of the International Covenant on Civil and Political Rights states that every citizen has the right to participate in elections and be elected (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966). Lappin (2016: 863–865) states that political rights are also included in other international conventions such as the 1990 "International Convention for the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families", and emphasizes that the right to vote is clearly granted to citizens in the Covenant on Civil and Political Rights and that there is no restriction on the right to choose in any of the conventions regarding residence (Lappin, 2016: 873).

The increase in international migration with the opportunities provided by globalization in technology and transportation has led to a rise in the number of citizens living in almost every country.

Therefore, the participation of the diaspora in the elections in their country of origin has become more and more on the political agenda of these Balkan countries. The political activities of the diasporas are not new; diasporas carry out activities such as electoral and non-election-oriented, lobbying, financial or other support to political parties, protests, and in the end, states have started to deal with diasporas and develop policies such as dual citizenship and establish ministries related to the diaspora (Vertovec, 2005: 5–6). Thus, the number of diaspora institutions increased rapidly, and the International Organization for Migration (IOM) organized the Diaspora Ministerial Conference with the participation of 143 governments in 2013 (Gamlen, 2014: 182).

Adamson (2015) points out that the diaspora policies are effective in many areas, such as the economy, security and foreign policy, and diaspora policies can create both opportunities and challenges for countries due to the transnational constituencies blurring the border between domestic and foreign policy. Furthermore, remittances and investments of the diasporas to the country of origin reach significant amounts in some countries which develop policies to maintain this financial flow. Therefore, diasporas have become important both politically and economically for countries as well as socio-cultural ties.

Countries have expanded the regulations regarding their citizens living abroad to include different areas such as voting, election, social security, schools, humanitarian protection (Laguerre, 2017: 135). Levitt and De la Dehesa (2003) examine the diaspora policies in five main groups: consular or ministry reforms, investment policies, increasing political participation, improving services and state protection, and symbolic policies such as cultural activities and protection of ties. Gamlen uses three categories of diaspora engagement policies as capacity building policies, extending the rights of diaspora and extracting obligations from them and political incorporation policies to extend the rights (Gamlen, 2006). Voting abroad provides the diaspora with the right to vote in the elections in their homeland. The overseas diaspora constituency applied in some countries gives the diaspora the opportunity to choose people to represent them directly. One hundred fifteen countries implement the external voting system according to a study published in 2007 (Ellis et al., 2007: 3). Although external voting methods differ from country to country, there are generally four methods: in person, postal, proxy and online (Aman & Bakken, 2021: 12). For example, Belgium accepts five voting modalities for its citizens living abroad: vote in person in the country or in the consulates of the countries where they live, by proxy in the country or by proxy in the consulates and by postal (Mandin, 2020: 60).

On the other hand, there are theoretical debates about whether citizens who do not have a residence in the country have the right to vote in the elections or not. López-Guerra (2005) claims that, although it is argued that those living abroad should have the right to choose due to their economic contributions, voluntary emigration, cultural or familial ties with their country, obligations such as military service and taxes, they are not required to participate in the election since those who live abroad are not subject to the laws of the country of origin and these privileges should be abolished as they live permanently in another country. Bauböck (2007: 2418–2419) criticizes López-Guerra's view for being "strictly territorial" and considers that states can impose responsibilities and grant rights to their citizens living abroad to their citizenship rights. Bauböck indicates that the strictly territorial assessment is not acceptable considering the number of people residing abroad, even if they are not subject to the country's laws. However, if citizenship is accepted as territorial, the question of ensuring equality between residents and non-residents citizens will arise.

"External voting means procedures which enable some or all electors of a country who are temporarily or permanently abroad to exercise their voting rights from outside the national territory" (Ellis et al., 2007: 8). However, not everyone abroad may be entitled to vote. In general, some professional groups such as illegal immigrants, refugees, internally displaced persons and government officials can not vote or all citizens who are permanently or temporarily abroad can be offered the opportunity to vote, as in the case of Russia, Austria and Sweden (Ellis et al., 2007: 4–5). Moreover, apart from the citizenship rule, countries may impose some restrictions on the right to vote abroad, such as the time limit on living abroad. Some countries such as Belarus, Bosnia and Herzegovina, Estonia, Norway, Poland, Sweden and the USA allow voting abroad no matter how long the amount of time abroad, whereas Germany limits the right to vote for those who have lived abroad more than 25 years and the United Kingdom more than 15 years (Ellis et al., 2007: 93). Also, other restrictions on external

voting, such as granting the right to vote to those who continue their intention to return, reaching a certain number of registered voters in the country where they want to vote, limiting the opportunity to vote in some elections or referendums may be imposed by the countries (Ellis et al., 2007: 5–6).

Countries apply different systems regarding external voting, and one of the institutionalized forms of these systems is creating "extraterritorial electoral constituencies" (Mégret & Girard, 2015: 186). "Overseas constituency" (Laguerre, 2013: 21) or "extraterritorial electoral constituencies" (Mégret & Girard, 2015: 186) allows citizens living abroad to elect their representatives in the electoral districts determined for them, as an extended form of the right to vote. This practice enables the diaspora to participate in the decision-making processes related to their problems and appears as a strategy or engagement policy for states to maintain relations with the diaspora. The implementation of separate constituencies for those living abroad provides the diaspora to vote for their representative which is implemented in countries such as Croatia, France, Italy, Portugal, Algeria, Angola, Cape Verde, Mozambique, Colombia, Ecuador and Panama, and the Cook Islands abolished this regulation in 2003 (Ellis et al., 2007: 28).

France is the pioneer of diaspora representation in parliament. The first senators were elected in 1948 within the framework of the constitution adopted in 1946, and a similar practice, which was a colonial parliamentary representation system, was institutionalized in 1789 (Laguerre, 2013: 50–51). In Algeria, where the National Assembly consists of 462 seats, Algerians living abroad have the right to vote at the embassies and consulates abroad, and eight seats are reserved for Algerians living abroad with the amendments in 2012 (AFFORD, 2020: 1–2).

Italy, where the right to vote depends on citizenship status, provided the right to vote to all citizens with the Italian Constitution of 1948, four external electorates were created including Europe, South America, North and Central America and Australia, Asia, Africa, Oceania and Antarctica and the diaspora was granted the right to vote in their country of residence (Arcioni, 2006). In the statement published in the Official Gazette dated 29.12.2017, the number of Italians living in the constituencies abroad is 4,973,942 (2017: 22). 12 of the 630 deputies according to Article 56 of the Italian Constitution and 6 of the 315 senators according to Article 57 are reserved for overseas constituencies (Senato della Repubblica, 2018: 26–27).

With the transition to democracy, Portugal granted the right to vote for the national parliament to those living abroad in 1975, while in 1987, it expanded this right to the European parliamentary elections with its EU membership. Since 2001, the diaspora has allowed voting in the Presidential elections, and only two deputies were elected from two constituencies formed for those living in Europe and those living outside Europe (Ellis et al., 2007: 83–87). According to 2019 data, there are 2,631,559 Portuguese origins abroad (United Nations Population Division, Department of Economic and Social Affairs, 2019).

Extraterritorial or overseas electoral constituency systems have taken more and more attention from homeland countries, considering the impact and economic contribution of diasporas to the development of countries. For example, Senegal recognized the right to elect 15 representatives (15 out of a total of 165 deputies) to the diaspora with eight new electoral districts created in the parliament with the regulation approved in 2016 ('Sénégal', 2017) and the contribution of the diaspora to the national economy was 9.4% of GDP in 2020 (Migration and Remittances Data, 2020).

Who is next? Some other countries have been under pressure from their diasporas on this issue. For instance, the Indonesian diaspora community had lobbied the government to set up a special electoral district for 2.25 million citizens living abroad for better representation because of their votes pouring into the Jakarta electorate II (Berger, 2014). Lithuania began to consider a new legislative amendment to set up a single-member constituency for the Lithuanian diaspora in the parliamentary election in 2020 (Two separate election constituencies needed for Lithuanian diaspora, says FM Linkevičius, 2019). In addition to these, Irish people (non-residence) living abroad cannot vote in Dáil or a presidential election or a referendum. Thus, the Republic of Ireland was planning to hold a referendum in 2019 to extend the voting rights of diaspora and diaspora constituency may be on the agenda (Carswell, 2017). According to the Electoral Act 1992, a person who has reached the age of 18,

a citizen of Ireland and ordinarily resident has the right to vote, and citizens who do not have resident in the State do not have the right to vote (Global Irish, 2021).

The Voting Right of the Diaspora in Seven Balkan Countries

The former Yugoslavia was a kind of melting pot ethnically, religiously and culturally, and political regime change led to bloody conflicts in the 1990s in the region because of the rise of nationalism. The collapse of communism in the disintegrating former Yugoslavia resulted in the Balkan countries' establishing bonds with the wealthy diasporas living, especially in the West, and developing policies regarding the political participation of the diaspora in various forms for this purpose. Although knowing the size of the diasporas is an important issue in establishing a bond with the diaspora and designing engagement policies, the figures are generally based on estimates since those who do not have citizenship ties to the country are also included in the diaspora. Seven sovereign Balkan countries shared the same territory in the 1800s during the Austro-Hungarian and then the Serbian Kingdom, and this circumstance has resulted in the multi-ethnic structure and intermingling of diasporas with people living in different countries today, despite having the same ethnic origin. Therefore, it is controversial whether the immigrants from 7 independent states constitute their diaspora.

According to Safran's definition, which is one of the well-known definitions, key components of the diaspora are dispersal from the homeland to two or more countries, collective memory or myth about the homeland, a feeling of alienation based on the acceptance that they will not be completely accepted in the countries they live in, and the country of origin being the ideal and real country to return to, support for the future and security of the homeland, community awareness and solidarity through activities maintaining contact with the homeland (Safran, 1991: 83–84). On the other hand, Cohen (2008: 6) points out four of the six elements in Safran's definition which focus on the relationship of the diaspora with the homeland, although this is important, some elements are repeated and can be combined. As can be deduced from the definition, transnational practices that express the immigrant's protection of her ties with the country of origin become more important for being a diaspora. Nevertheless, Cohen expands the classical definition of diaspora by adding "worker", "trade", and "imperial" diasporas and hence includes voluntary migration for economic reasons (Cohen, 2008: 6–7).

The multi-ethnic and intertwined structure of the Balkan countries, whose borders were drawn with the dissolution of former Yugoslavia, already brings along discussions about who constitutes the diaspora of these countries. For example, referring to Benedict Anderson's term "imagined communities", Avramović argues that Bosnian Serbs may have more in common with Serbs in Serbia and see themselves as more Serbs than Bosnians (Avramović, 2018: 12). Although it is difficult to find all of Cohen and Safran's diaspora elements in a single group, the diaspora of Bosnia and Herzegovina, which has a heterogeneous structure like other immigrant groups, is dispersed in more than two countries and has a myth about the homeland, even if the homeland is not the current borders of Bosnia and Herzegovina (Halilovich et al., 2018: 8–9). Another example of the differentiation of the country's borders is Croats living within the borders of Bosnia and Herzegovina.

All the countries examined in this paper have different rules and procedures about the right to vote for the diaspora. Despite the well-known importance of the diaspora for these countries, some of them have stronger policies, and the others have weak or no policy on this issue. For example, Croatia and Northern Macedonia have an overseas constituency or diaspora representation systems enabling external voting.

The population of Croatia, which became the 28th Member of the EU in 2013, is estimated to be 4 million according to the 2001 census and more than 3 million immigrants living abroad (Republic of Croatia Central State Office for Croats Abroad, 2021). The right to vote for those living abroad who do not have a permanent residence in the Republic of Croatia was accepted immediately after the 1992 Parliamentary elections; and in addition to the existing ten constituencies, "diaspora constituency" was created as a separate region for those living abroad in 1995 (Kasapović, 2012). In 1995, the number of representatives to be elected from the diaspora was fixed at 12, but later this regulation was amended, the non-fixed quota was applied in 2000, 2003 and 2007, and the number of representatives to be elected from the diaspora was fixed at three in 2011 (Kasapović, 2012: 786). Possibly, the decrease in the number of representatives to be elected from the diaspora from 12 to 3 (2% of the parliament) over time

also reduced the diaspora's interest in participation in the elections. The number of 12 representatives determined for the diaspora in 1995 constitutes 9.5% of the Croatian parliament; and since the number of votes required to be elected from the diaspora is much less than in other constituencies, transition to an unfixed quota was made (Bartulac-Blanc, 2007: 3–4).

Although the diaspora living in the USA and EU countries are important in the Croatian diaspora, the diaspora representatives are chosen from those living in Bosnia and Herzegovina in greater number than the diaspora living in other countries, and this situation makes an important difference from countries that implement similar systems such as Italy and France (Laguerre, 2013: 79). Although there are diaspora voters living in 43 countries, 70% of the voters live in Bosnia and Herzegovina (Bartulac-Blanc, 2007: 3) and the proximity of the countries facilitates daily commute. However, the complex ethnic structure of the region complicates the definition of diaspora. Ethnic Serbs who immigrated from Croatia in 1995 can not vote as part of the diaspora, and minorities have limited representation (Ragazzi & Balalovska, 2011: 11). Vertovec (2005: 6) points out that the diaspora was rewarded after Croats living abroad donated \$4 million to Franjo Tudjman's campaign in 1990. It seems that "Party distribution of diaspora representatives in the Croatian Parliament expresses the strength of HDZ in the diaspora since it is the exclusive beneficiary of the diaspora vote" (Laguerre, 2013: 89). The Croatia case has shown that the ruling party's interest has an important role in allowing external voting.

The Macedonian diaspora includes ethnic Macedonians currently in parts of Bulgaria and Greece and Macedonian citizens of various ethnicities. The size of the Macedonian diaspora is estimated from 350,000 to 2 million, while Macedonian authorities estimate the size of the diaspora as 350,000-700,000 (Selm, 2007). Due to the multi-ethnic structure of Macedonia, the definition of the diaspora should include those who migrated, not only ethnic Macedonians those who migrated from today's Republic of Macedonia, but also those who live in neighbouring countries (Balalovska, 2012: 6).

North Macedonia entitled external voting for those living abroad with the legal amendment in 2008, and also, by creating an electoral constituency for the diaspora, provided the opportunity to elect three deputies, albeit symbolically (Ragazzi & Balalovska, 2011: 18–19). Elections in North Macedonia are held every four years, and the number of electoral districts increased from six with the 2014 amendment to the 2009 Election Law to nine with three added regions for Europe and Africa, North and South America, and Australia and Asia (Dimeski, 2014: 35). Elections were held for 120 deputies in six constituencies in the 2020 Parliamentary Elections. Since the threshold of 6,450 registered voters was not exceeded it was not possible for diaspora voters to vote, and any representatives were not elected (IFES, 2020: 1). The failure to reach the required number of registered diaspora voters for the electoral district in the 2020 elections can be interpreted as the diaspora not showing enough interest in the North Macedonia elections.

According to Ragazzi and Balalovska (2011: 19), political participation of the diaspora in elections is necessary and legal, but the limited number of representatives that can be elected and the low number of Macedonian embassies and consulates abroad reduced diaspora's interest. Accordingly, opportunities provided for direct representation of the diaspora through the special electoral districts are not enough to increase participation of diaspora and stronger infrastructure to facilitate participation abroad, and the number of diplomatic missions is also significant.

During Milosevic Serbia, the diaspora was not allowed to vote. After the overthrow of Milosevic in 2000, Serbia changed the restrictive policy, prevented the political participation of the diaspora, as a result of the lobby of the diaspora, the right to vote abroad was on the agenda in 2004 (Garding, 2013: 134). All nationals of Serbia, at least 18 years old and with legal residence in the country, have the right to vote in the elections. Serbians living abroad can vote at diplomatic representatives in which they reside abroad (Voter Registration for Voting Abroad Resumed, 2020).

Although Serbs living abroad have had the right to vote in the Parliamentary and Presidential elections since 2004, the diaspora's interest and political influence in the elections is limited, a separate system for diaspora representation, like in Croatia and North Macedonia, has been discussed (Ragazzi & Balalovska, 2011: 14). The reasons for the weaker ties with the diaspora in Serbia, unlike Croatia, are

the nationalism towards expanding Serbia's territory during the Milosevic era, the emphasis on the protection of ethnic balance in Serbia with refugees, and seeing the diaspora as an enemy (Ragazzi & Balalovska, 2011: 16). Although there were changes regarding the voting processes of the Serbian diaspora, no facilitating measures were taken since no party could predict who would benefit from these votes, and approximately 37,000 people from the diaspora, which is estimated to be 3-4 million, registered for the 2008 elections and only 12,813 votes were cast (Garding, 2013; Ragazzi & Balalovska, 2011). In addition, while 300,000 people were expected to participate in the 2014 elections, only 3,500 voted in 2014 (BIRN, 2014). In this context, taken together, the support of political parties as an active actor in elections is required to facilitate the Serbian diaspora to vote, and Serbia's historical perspective, which sees the diaspora as an enemy, negatively affects the participation of diaspora.

The political structure that came into force with the Dayton Agreement has deepened Bosnia and Herzegovina's ethnic problems. Bosnians, Croats and Serbs are the founding communities of the country, which consists of the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Republika Srpska within the framework of the 1995 Dayton Agreement (Ellis et al., 2007: 163). According to the official authorities of Bosnia and Herzegovina, approximately 2 million people live in 50 countries, with 80 percent of people of Bosnia and Herzegovina origin living in European countries, and the size of the diaspora reaches approximately 53 per cent of the country's population (Schweizerische Eidgenossenschaft, IOM, UNDP, 2016: 4-5). Citizens of Bosnia and Herzegovina who are over the age of 18 can vote by registering at the place of their permanent residence. In contrast, those temporarily residing abroad can vote by posting or individually by registering them as permanent residents at the place where their residence was located before leaving the country, and dual citizens can vote by registering if their permanent residence is in Bosnia and Herzegovina (Jukić & Hadžiefendić, 2019: 29). Bosnia and Herzegovina allows voting by posting, but having residency in the country is required for nationals living abroad or dual citizens.

The number of registered external voters increased to 630,257 in the 1996 elections as a result of OSCE and IOM efforts to increase participation; however, the number of registered voters decreased to 222,000 in the 2000 elections, and one of the reasons for this is ethnic issues such as Bosnians and Croats candidates on the voter lists of those living in the Serbian region before and Serbs on the voter lists of those living in the Serbian region before (Ellis et al., 2007: 165-166). Due to difficulties in collecting sufficient credentials, the number of registered voters abroad reduced to 58,000 in 2001, the OSCE tasks were handed to the government, nationality certification or identity cards started to require registration (Ellis et al., 2007: 167). The country is trying to increase the participation of those living abroad in the elections. More than 100,000 people registered to vote after the Ministry of Foreign Affairs made efforts to register citizens abroad to participate in the local elections to be held in 2020 (Y.Z., 2020). Bosnia and Herzegovina's complicated system of government and political loyalty is based on ethnic identity, and ethnic politics play an important role in diaspora voting, among other reasons. Moreover, the authorities' proof of citizenship, including for more than 320,000 refugees fleeing from Bosnia and Herzegovina in 1992 (Dimova, 2006: 2), is a major problem to be registered.

Slovenia was the first to declare sovereignty and has been a member of the EU since 2004. The country has comprehensive rules allowing alternative voting methods such as voting at diplomatic missions, by post and at the specific polling centre. Remittances as a share of GDP in Slovenia are only 1% (Figure 1), despite the fact that 7% of the Slovenian population lives abroad (Table 1). Following the independence of Slovenia, the Governmental Office for Slovenian Abroad to improve relations with minority Slovenes living abroad and living in neighbouring countries was established (Vah Jevšnik & Cukut Krilić, 2020: 444) and external voting was allowed in 1992 (Ellis et al., 2007: 243). Those with permanent residence and registration in Slovenia but are temporarily abroad on election day can vote at diplomatic missions or by post; however non-permanent residents immigrating from Slovenia can vote at polling stations, diplomatic missions, by post, and at the special voting centre of the electoral commission if they are in Slovenia during the election period (Voting from Abroad, n.d.). While Slovenes living abroad have the right to vote in parliamentary, Presidential, European Parliamentary elections and referendums, they do not vote in municipal elections if they do not reside in Slovenia (Vah Jevšnik & Cukut Krilić, 2020: 447).

According to the Kosovo Agency of Statistics' April 2011 data, the total population of Kosovo, including emigrants and people of Kosovan origin, is 2,483,999, with a total of 703,978 people living abroad, an estimated 550,000 people immigrating from Kosovo, and 153,978 people born outside Kosovo (Kosovo Agency of Statistics, 2014: 76).

Kosovo's definition of diaspora is as follows:

Every person who has a legal and regular residence outside Kosovo, but who was born in Kosovo and has close family and economic relations in Kosovo is considered a member of Kosovar Diaspora. A member of Kosovar Diaspora is considered every person who within one generation is the descendant of a person born in Kosovo and who has family relations in Kosovo. (State Portal of the Republic of Kosovo, 2021)

Kosovo has a comprehensive definition and accepts the descendant of a member of the diaspora as part of the diaspora, having residency in the country is not necessary. Furthermore, Kosovo allows dual or multi citizenship and supports return migration (State Portal of the Republic of Kosovo, 2021).

The number of Kosovans registered for the elections in 2021 increased. 40,000 Kosovans living abroad registered for the parliamentary elections of 2019, and 151,000 registered for the parliamentary elections of 2021 due to facilitating access to information and political parties' interest in remittances (Uijtregt, 2021). Kosovo, on the other hand, does not allow voting at embassies and consulates, enables the diaspora to only vote by mail to the CEC, and verifies applications for external voting via phone calls, which is a complicated process due to time differences and the limited time for mailing votes (Uijtregt, 2021). It seems that Kosovo's implementation prevents the right to vote for the diaspora because of the verification process and allowing voting only by mail.

Montenegro is the smallest country within seven countries, with a 628,000 total population and 153,009 living abroad (Table 1). Owing to the proportionally high percentage of external voters (24%) within the total population, each of the external votes is very significant and could be a game-changer in the results of the elections. The Montenegrin Constitution grants voting rights to every citizen at least 18 years of age, who has resided in the country for two years and, according to the election law, citizens who were residents for two years immediately before polling day have the voting right (OSCE ODIHR, 2020: 8). According to Article 2 of the Law on Election of Councillors and Representatives, "Persons with Montenegrin citizenship who are included in the electoral roll by the law regulating the electoral roll (hereinafter referred to as voter) shall elect councillors and representatives and be entitled to be elected councillors and MPs." (Law on Election of Councillors and Representatives, 2011).

The country accepts passive voter registration, uses computerized cross-checking with a database maintained by the Ministry of Interior and citizens living abroad keep their residency in the country except for their deregistration demand (OSCE ODIHR, 2020: 8–9). The report on the 2020 Parliamentary Election mentions that there are "vote-buying practices, including in Roma settlements, and sponsoring of travel expenses of diaspora voters" (OSCE ODIHR, 2020: 12). Furthermore, opposition parties have accused the ruling party of using the Albanian diaspora by organizing flights from Western Europe and the USA to win the parliamentary election on August 30, 2020 (Kajosevic, 2020). Montenegro is an outstanding example with automatic registration of voters, two year rule before the elections and allowing only in-person voting in the country even if citizens from the diaspora.

When the political diaspora incorporation policies of the seven countries are compared, challenges such as a lack of diplomatic representatives (only for countries that allow voting at embassies and consulates), low voter turnout, ethnic issues, complex registration procedures, and the rule of having residency in the country can be identified.

Croatia and North Macedonia may have stronger policies aiming at more substantial participation and representation due to the extraterritorial electoral district enabling the diaspora's direct participation. Furthermore, Croatia is also an interesting example for allowing the right to vote for diaspora without permanent residence in Croatia. Generally, having permanent residence in the territory of a state is

considered as the basic requirement to have voting rights, except in extraterritorial citizenship discussions. The participation rate of the diaspora in the elections is very low except for Croat diaspora living in Bosnia and Herzegovina, and the ruling party's interest in the diaspora is very notable. Although North Macedonia has a similar diaspora constituency, the diaspora does not elect any representatives due to the low registration rate to vote in the elections.

Furthermore, Kosovo and Montenegro do not permit voting at diplomatic facilities, but Kosovo does permit voting by mail. Despite the country's improved automated voter database, Montenegro only allows in-person voting within the country, and it is the only country that does not allow external voting outside the country. The complexity of Bosnia and Herzegovina's ethnic structure and government system makes full integration of the diaspora difficult. Slovenia was one of the first countries to grant the diaspora the right to vote in 1992 and has the most extensive regulation.

In addition, low turnout and a lack of interest in registration among the diaspora indicate the need for new engagement policies. It should be noted that members of diasporas may prefer to support their homeland financially rather than participate politically. Six of the countries (except Montenegro) have granted the right to vote, but they face numerous challenges in practice. Incorporating diaspora is politically difficult, and most of these countries have simply extended the right of diaspora while failing to take the necessary steps to use the right. For example, Serbia has some reservations about the diaspora; it allows the diaspora to vote legally but does not consider any facilitating measures to be implemented to realise the right to vote.

Conclusion

The right to vote, which distinguishes citizens from others (aliens), is significant in democracies. The growing body of literature on external voting and diaspora engagement policies demonstrates that these are evolving phenomena that deserve to be addressed. External voting regulations appear to be necessary but insufficient to provide or increase diaspora's political participation, and countries require improved practices and new perspectives on this issue to meet the challenges. The purpose of this paper is to examine external voting procedures in the former Yugoslavia's seven independent Balkan states through the lens of diaspora engagement policies.

The issue of mass enfranchisement is diaspora electoral participation in the homeland, and granting emigrants external voting rights is an indicator of both recognition of citizenship and democratic practices. Despite differences in the emergence of diaspora and engagement policies across countries, this research shows that policies and programs share remarkable similarities and understandings of diasporas. Croatia and North Macedonia, for example, have extraterritorial electoral constituencies that allow for direct representation of diaspora. Three members of the Croatian diaspora have been elected to the Croatian parliament. Although North Macedonia reserved three seats for the diaspora, the diaspora was unable to elect representatives in the 2020 elections due to a lack of 6,450 registered voters. Slovenia has permitted alternative voting methods to facilitate diaspora voting rights. Although Kosovo recognises the right to vote, the country's verification system is flawed, and voting by mail is the only option. Serbia legalises external voting, but is concerned about the diaspora's preventing and discouraging the establishment of strong ties with the diaspora. While Montenegro only allows in-person voting, the country has already had issues with diaspora participation in parliamentary elections. Furthermore, the government structure and ethnic complexity of Bosnia and Herzegovina affect the realisation of the right to vote for the diaspora.

Most countries legally extend diaspora rights by granting diasporas external voting rights, but implementation is always problematic. In comparison to the size of the diaspora, voter registration and turnout are very low. The implementation of laws in certain countries revealed that, despite its great potential for enhancing democracy, diaspora political engagement must be carefully monitored. By tracing the variation of external voting mechanisms in the seven independent Balkan countries, this paper discovered that the electoral interests of political parties, particularly incumbent parties, have a significant impact on the degree of diaspora's inclusion in electoral processes. Why should governments be concerned about external voting? Aside from economic support, emigrant votes have the potential to influence election results, particularly in countries where the diaspora population is proportionally large, and remittances are an important tool as a share of GDP.

The economic contributions of the diaspora in the form of remittances and investments are critical to the national development of these countries. However, the countries must improve new diaspora engagement policies. The reason for this is that according to this paper, emigrants from the seven independent Balkan countries are not always willing to exercise their right to vote, and the cost of voting in some countries is prohibitively expensive for members of the diaspora. Countries can reconsider implementation challenges and enhance new remote voting procedures. In addition to extending the diaspora's political rights, countries can improve new perspectives, such as broadening social rights and building professional and scientific networks to transfer new technologies by means of highly qualified emigrants in order to build and sustain relations with the diasporas.

This paper serves as the point of departure for further research on the inclusion of Balkan diasporas in elections and is restricted to regulations and literature discovered. Further researches based on the views of diaspora members interested in participating in their homelands elections and the challenges could be important to systematize and evaluate differences in diaspora's interest across countries.

The implementation of extraterritorial and non-residential forms of citizenship by the seven independent Balkan countries demonstrates that extraterritorial and non-residential forms of citizenship are required from an immigration standpoint. Countries may need to change their policies to allow for various forms of participation by citizens living abroad, including non-residents. Finally, the role of the diaspora and its economic contribution to the homeland will continue, and states will need to find leverage through diaspora engagement policies. Some of the questions that need to be investigated are whether increased diaspora participation leads to increased remittances and how diaspora voting in the homeland affects political incorporation in host countries.

References

- Adamson, F. B. (2015, July 14). Blurring the lines: Diaspora politics and globalized constituencies. *World Politics Review*, 6. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/16224/blurring-the-lines-diaspora-politics-and-globalized-constituencies>
- AFFORD. (2020). *Diaspora engagement mapping Algeria*. EUDİF ICMPD. https://diasporafordevelopment.eu/wp-content/uploads/2020/07/CF_Algeria-v.1.pdf
- Agunias, D. R., & Newland, K. (2012). *Developing a road map for engaging diasporas in development: A handbook for policymakers and practitioners in home and host countries* (Vol. 39). International Organization for Migration, Migration Policy Institute. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369183X.2013.799909>
- Al-Ali, N., Black, R., & Koser, K. (2001). Refugees and transnationalism: The experience of Bosnians and Eritreans in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 615–634.
- Aman, A., & Bakken, M. (2021). *Out-of-country voting: Learning from practice*. International IDEA. <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/out-of-country-voting.pdf>
- Ancien, D., Boyle, M., & Kitchin, R. (2009). Exploring diaspora strategies: An international comparison (Workshop Report). http://mural.maynoothuniversity.ie/2053/1/RK_Exploring_Diaspora_Strategies_International_Comparison.pdf
- Arcioni, E. (2006). *Representation for the Italian diaspora* (Discussion Paper 37/06). Democratic Audit of Australia Australian National University. <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2006-12/apo-nid1547.pdf>
- Avramović, I. (2018). *Diaspora nationalism: How the Bosnian Diaspora in the United States engages in home politics* [Master of Science, George Mason University]. http://mars.gmu.edu/bitstream/handle/1920/11085/Avramovic_thesis_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Balalovska, K. (2012). *Discovering 'Macedonian diaspora'. A web cartography of actors, interactions and influences (Project E-Diasporas Atlas)*. Fondation Maison des sciences de l'homme. <http://www.e-diasporas.fr/working-papers/Balalovska-Macedonian-EN.pdf>
- Bartulac-Blanc, T. (2007). *New borders and anomalies in the Balkans: Croatia's diaspora constituency (Special Report)*. NED, Regan-Fascell. <https://www.ned.org/docs/121107-Bartulac-Blanc.pdf>
- Bauböck, R. (2007). Stakeholder citizenship and transnational political participation: A normative evaluation of external voting. *Fordham Law Review*, 75(5), 2393–2447.
- Bauböck, R., Faist, T., & Luijben, A. M. (2010). *Diaspora and transnationalism: Concepts, theories and methods*. Amsterdam University Press. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/oxford/detail.action?docID=564066>
- Berger, D. (2014, Mart 18). Indonesia's Overseas Vote: Time for Secession? *New Mandala*. <https://www.newmandala.org/indonesias-overseas-vote-time-for-secession/>
- BIRN. (2014, March 3). Few diaspora Serbs to vote in Serbian election. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2014/03/03/less-serbs-in-diaspora-to-take-part-in-serbia-polls/>
- Bither, J., & Ziebarth, A. (2018). *Creating legal pathways to reduce irregular migration? What we can learn from Germany's 'Western Balkan Regulation'. Migration strategy group on international cooperation and development*. http://aei.pitt.edu/102716/1/migration_strategy_group.PDF
- Bloch, A., & Hirsch, S. (2018). Inter-generational transnationalism: The impact of refugee backgrounds on second generation. *Comparative Migration Studies*, 6(1), 30. <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0096-0>
- Carswell, S. (2017, December 27). Diaspora should be represented in Dáil, says Ciarán Cannon. *The Irish Times*. <https://www.irishtimes.com/news/politics/diaspora-should-be-represented-in-d%C3%A1il-says-ciar%C3%A1n-cannon-1.3338333>
- Cohen, R. (2008). *Global diasporas: An introduction* (2. ed). Routledge.
- Gazzetta Ufficiale Della Repubblica Italiana (2017). <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2017/12/29/302/sg/pdf>
- Délano, A., & Gamlen, A. (2014). Comparing and theorizing state–diaspora relations. *Political Geography*, 41, 43–53. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2014.05.005>
- Dimeski, J. (2014). *The Republic of Macedonia's 2014 Parliamentary Elections handbook*. Konrad Adenauer Stiftung. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=c362ad19-3fc4-e411-1ee2-600ae3e27460&groupId=252038
- Dimova, R. (2006). *From protection to ordeal: Duldung status and Bosnians in Berlin (Working Paper no:87)*. Max Planck Institute for Social Anthropology. https://www.eth.mpg.de/cms/en/publications/working_papers/wp0087
- Ellis, A., Navarro, C., Morales, I., Gratschew, M., & Braun, N. (2007). *Voting from abroad: The international IDEA handbook*. International IDEA ; Federal Electoral Institute of Mexico.
- Federal Statistical Office. (2020, July 28). Population in private households by migrant background in the wider sense and by country of origin, groups of countries. Federal Statistical Office. <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/migrant-status-groups-of-countries.html>
- Gamlen, A. (2006). *Diaspora engagement policies: What are they, and what kinds of states use them?* (Working Paper No. 32). Centre on Migration, Policy and Society, University of OxfordU.
- Gamlen, A. (2014). Diaspora institutions and diaspora governance. *International Migration Review*, 48(1), 180–217. <https://doi.org/10.1111/imre.12136>

- Garding, S. E. (2013). *Courting the nation abroad: Diaspora political incorporation policies after communism* [Doctor of Philosophy in Political Science, University of California, Berkeley]. https://digitalassets.lib.berkeley.edu/etd/ucb/text/Garding_berkeley_0028E_13434.pdf
- Global Irish Department of Foreign Affairs. (2021). *Voting in referendums*. <https://www.dfa.ie/global-irish/support-overseas/voting-in-referendums/>
- Halilovich, H., Karabegovic, D., Hasic, J., Oruc, N., & Karamehic-Muratovic, A. (2018). *Mapping the Bosnian-Herzegovinian diaspora: Utiling the socio-economic potential of the diaspora for development of BiH*. <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/MAPPING%20BIH%20DIASPORA%20REPORT.pdf>
- IFES. (2020). *Elections in North Macedonia: 2020 Parliamentary Elections. Europe and Eurasia International Foundation for Electoral Systems*. <https://www.ifes.org/faqs/elections-north-macedonia-2020-parliamentary-elections>
- International Covenant on Civil and Political Rights, (1966). <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf>
- Itzigsohn, J., & Saucedo, S. G. (2002). Immigrant incorporation and sociocultural transnationalism. *International Migration Review*, 36(3), 766–798. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2002.tb00104.x>
- Jukić, V., & Hadžiefendić, E. (2019). *Statistika općih izbora general elections statistics 2018. Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina*. https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2019/ELE_00_2018_TB_0_BS.pdf
- Kajosevic, S. (2020, August 18). Opposition cries foul as Albanian diaspora voters head for Montenegro. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2020/08/18/opposition-cries-foul-as-albanian-diaspora-voters-head-for-montenegro/>
- Kasapović, M. (2012). Voting rights, electoral systems, and political representation of diaspora in Croatia. *East European Politics and Societies and Cultures*, 26(4), 777–791. <https://doi.org/10.1177/0888325412450537>
- Kondan, S. (2020, August 24). *Southeastern Europe looks to engage its diaspora to offset the impact of depopulation*. <https://www.migrationpolicy.org/article/southeastern-europe-seeks-offset-depopulation-diaspora-ties>
- Kosovo Agency of Statistics. (2014). *Kosovan migration*. <https://ask.rks.gov.net/media/1380/kosovan-migration-2014.pdf>
- Laguerre, M. S. (2013). *Parliament and diaspora in Europe*. Palgrave Macmillan.
- Laguerre, M. S. (2017). *The postdiaspora condition: Crossborder social protection, transnational schooling, and extraterritorial human security* [electronic resource]. Palgrave Macmillan.
- Lappin, R. (2016). The right to vote for non-resident citizens in Europe. *International and Comparative Law Quarterly*, 65(4), 859–894. <https://doi.org/10.1017/S0020589316000336>
- Law on Election of Councillors and Representatives, (2011). https://www.legislationline.org/download/id/4191/file/Montenegro_Law_on_elections_of_councillors_and_representatives_1998_am2011_en.pdf
- Levitt, P., & de la Dehesa, R. (2003). Transnational migration and the redefinition of the state: Variations and explanations. *Ethnic and Racial Studies*, 26(4), 587–611. <https://doi.org/10.1080/0141987032000087325>
- Levitt, P., & Lamba-Nieves, D. (2011). Social remittances revisited. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2011.521361>

- Lopez-Guerra, C. (2005). Should expatriates vote?*. *Journal of Political Philosophy*, 13(2), 216–234. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2005.00221.x>
- Mandin, J. (2020). Diaspora policies, consular services and social protection for Belgian citizens abroad. In J.-M. Lafleur & D. Vintila (Eds.), *Migration and social protection in Europe and beyond (Volume 2): Comparing consular services and diaspora policies* (pp. 53–68). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-51245-3>
- Martiniello, M., & Lafleur, J.-M. (2008). Towards a transatlantic dialogue in the study of immigrant political transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 31(4), 645–663. <https://doi.org/10.1080/01419870701784471>
- Mégret, F., & Girard, R. (2015). Diasporas, extraterritorial representation, and the right to vote. *Canadian Yearbook of International Law/Annuaire Canadien de Droit International*, 52, 185–221. <https://doi.org/10.1017/cyl.2015.18>
- World Bank (2020). Migration and remittances data Retrieved April 28, 2021 from <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>
- Morrison, F. L. (1996). The Constitution of Bosnia Herzegovina. *Constitutional Commentary*, 13(145), 145–157.
- OSCE ODIHR. (2020). *Montenegro parliamentary elections 30 August 2020 ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report*. OSCE ODIHR.
- Parusel, B., & Schneider, J. (2012). *Visumpolitik als Migrationskanal: Die Auswirkungen der Visumvergabe auf die Steuerung der Zuwanderung* (Working Paper 40 der Forschungsgruppe des Bundesamtes). Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/EMN/Studien/wp40-emn-visumpolitik-als-migrationskanal.pdf?__blob=publicationFile&v=20
- Portes, A. (2001). Introduction: The debates and significance of immigrant transnationalism. *Global Networks*, 1(3), 181–193.
- Ragazzi, F. R., & Balalovska, K. (2011). *Diaspora politics and post-territorial citizenship in Croatia, Serbia and Macedonia* (Working Paper 2011/18). University of Edinburg, School of Law CITSEE. <http://www.ssrn.com/abstract=2388857>
- Remiddi, A., Aliba, M., Davidovic, E., Kapetanovic, S., & Zejnilovic, E. (2019). The ambivalent role of diaspora engagement for the homeland in the Balkans. *Global Campus Human Rights Journal*, 3, 10–27.
- Republic of Croatia Central State Office for Croats Abroad. (2021). *Croatian immigrants and their descendants abroad. Template*. <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/hrvati-izvan-rh-2463/croatian-diaspora/croatian-immigrants-and-their-descendants-abroad/2465>
- Safran, W. (1991). Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 83–99. <https://doi.org/10.1353/dsp.1991.0004>
- Schweizerische Eidgenossenschaft, IOM, UNDP. (2016). *Diaspora and development of Bosnia and Herzegovina (2016-2020)*. Schweizerische Eidgenossenschaft, IOM, UNDP. <https://bih.iom.int/sites/default/files/downloads/publications/Diaspora%20and%20Development%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>
- Selm, J. van. (2007, June 1). Macedonia: At a quiet crossroads. *Migrationpolicy Information Source*. <https://www.migrationpolicy.org/article/macedonia-quiet-crossroads>
- Senato della Repubblica. (2018). Constitution of the Italian Republic. http://www.senato.it/application/xmanager/projects/leg18/file/repository/relazioni/libreria/novita/XVII/COST_INGLESE.pdf

- Sénégal: Quinze députés pour la diaspora. (2017, January 4). JeuneAfrique.com. <https://www.jeuneafrique.com/389303/politique/senegal-quinze-deputes-de-plus-diaspora/>
- Snel, E., Engbersen, G., & Leerkes, A. (2006). Transnational involvement and social integration. *Global Networks*, 6(3), 285–308. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2006.00145.x>
- State Portal of the Republic of Kosovo. (2021). *Return*. <https://www.rks-gov.net/EN/f282/diaspora/return>
- Tölölyan, K. (1991). The nation-state and its others: In lieu of a preface. *Diaspora*, 1(1), 3–7.
- Two separate election constituencies needed for Lithuanian diaspora, says FM Linkevičius. (2019, June 6). *LRT*. <https://www.lrt.lt/naujienos/news-in-english/19/1066741/two-separate-election-constituencies-needed-for-lithuanian-diaspora-says-fm-linkevicius>
- Uijtregt, D. M. van. (2021, January 28). Kosovo marks a significant increase of voting applications from diaspora. *Exit News*. <https://exit.al/en/2021/01/28/kosovo-marks-a-significant-increase-of-voting-applications-from-diaspora/>
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division. (2019). *International Migration 2019: Report* (ST/ESA/SER.A/438). https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/InternationalMigration2019_Report.pdf
- United Nations Population Division, Department of Economic and Social Affairs. (2019). *International Migrant Stock 2019* (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2019). (Accessed on 23.04.2021) <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>
- Vah Jevšnik, M., & Cukut Krilić, S. (2020). Diaspora policies, consular services and social protection for Slovenian citizens abroad. In J.-M. Lafleur & D. Vintila (Eds.), *Migration and social protection in Europe and beyond* (Volume 2) (pp. 441–456). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-51245-3_26
- Vertovec, S. (2005). *The political importance of diasporas* (Working paper 13). University of Oxford, COMPAS. https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/WP-2005-013-Vertovec_Political_Importance_Diasporas.pdf
- Voter registration for voting abroad resumed*. (2020). Consulate General of The Republic of Serbia in New York. <http://www.newyork.mfa.gov.rs/importanttext.php?subaction=showfull&id=1583517966&ucat=90&template=Frontpage3&>
- Voting from abroad*. (n.d.). State Election Commission. Retrieved 25 June 2021, from [//www.dvk-rs.si/index.php/en/where-and-how-to-vote/voting-from-abroad](http://www.dvk-rs.si/index.php/en/where-and-how-to-vote/voting-from-abroad)
- Y.Z. (2020, September 2). Record number of registered citizens of Bosnia and Herzegovina in diaspora for voting at local elections. *Sarajevo Times*. <https://www.sarajevotimes.com/167578-2/>
- Zemon, R. (2019, April 9). Cultural politics of migration and remittance in the Balkans. *Global-e*, 12(14). <https://www.21global.ucsb.edu/global-e/april-2019/cultural-politics-migration-and-remittance-balkans>

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Reviewing The Structural Relationship Among the Technology Leadership, Technostress and Technology Acceptance of School Administrators

Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği, Teknostres ve Teknoloji Kabulü Arasındaki Yapısal İlişkinin İncelenmesi

Ömer Yahşi*, Sinan Hopcan**

Abstract: The aim of this study is to review the influence of technology leadership on school administrators' technostress and technology acceptance. Technology is seen as an indispensable part of educational organizations that are constantly changing and transforming to meet the needs of 21st century society and technology leadership, which has emerged as a result of rapidly developing technology. Although prior studies have examined these dimensions separately, there has been no study that investigates them all. This research is designed as a correlational survey model as it aims to reveal the relationships between technology leadership, technostress and technology acceptance. The participants of the study were school administrators of K-12 schools in Izmir, Turkey. A total of 499 school administrators, 112 of whom were participated in the pilot study and 387 in the main study. In order to conduct this research, ethical permission was obtained from the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Istanbul University – Cerrahpaşa with the date 15.04.2021 and number E-74555795-050.01.04-77271. The Technology Leadership Competency Scale for School Administrators, The Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT) 2 Scale and The Teachers' Technostress Levels Defining Scale (TTLDS) were used in this study. The data was collected through an online survey. Permission was obtained from the İzmir Provincial Directorate of National Education-Turkey. The SPSS 18.0 statistics program was used to analyze the data. According to the study's findings, administrators' technology leadership predicts their technostress and technology acceptance. In addition, administrators' technology acceptance predicts their technostress. Technology leadership and technology acceptance have statistically significant negative effects on technostress. Technology leadership has a statistically significant positive effect on technology acceptance.

Keywords: School Administrators, Technology Acceptance, Technology Leadership, Technostress

Öz: Bu çalışmanın amacı, teknoloji liderliğinin okul yöneticilerinin teknostres ve teknoloji kabulü üzerindeki etkisini araştırmaktır. Teknoloji, 21. yüzyıl toplumunun ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli değişen ve dönüşen eğitim örgütlerinin ve hızla gelişen teknolojinin bir sonucu olarak ortaya çıkan teknoloji liderliğinin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir. Literatürde yapılan önceki çalışmalar incelendiğinde bu boyutların ayrı ayrı ele alındığı ancak üç boyutu bir arada inceleyen bir çalışma olmadığı görülmüştür. Bu çalışma teknoloji liderliği,

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı
ORCID: 0000-0003-3872-6010 oyahsi@gmail.com (Sorumlu yazar)

** Dr., İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa, Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi
ORCID: 0000-0001-8911-3463, sinan.hopcan@iuc.edu.tr

Received/Geliş: 01 July/Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 25 October/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 01 November/Kasım 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

teknostres ve teknoloji kabulü arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçladığı için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya pilot uygulamaya 112, asıl çalışmaya 387 olmak üzere toplam 499 okul yöneticisi katılmıştır. Bu araştırmanın yapılabilmesi için İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 15.04.2021 tarih ve E-74555795-050.01.04-77271 sayılı izin alınmıştır. Araştırmanın katılımcıları İzmir'de bulunan A-12 okullarının okul yöneticileridir. Bu çalışmada Eğitim Yöneticileri Teknoloji Liderliği Ölçeği, Teknoloji Kabul ve Kullanım Birleştirilmiş Modeli (UTAUT) 2 Ölçeği ve Öğretmenlerin Teknostres Düzeylerini Belirleme Ölçeği (TTLDS) kullanılmıştır. Araştırmanın verileri çevrimiçi olarak toplanmıştır. Çalışma ile ilgili gerekli izinler İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınmıştır. Veriler, SPSS 18.0 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada toplanan verilerin analiz sonuçlarına göre, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği, teknostres düzeyleri ve teknoloji kabul düzeylerini yordamaktadır. Ayrıca, okul yöneticilerinin teknoloji kabul düzeyleri, teknostres düzeylerini yordamaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre teknoloji liderliği ve teknoloji kabul düzeylerinin teknostres üzerinde negatif etkiye sahip olduğu; teknoloji liderliğinin teknoloji kabul düzeyi üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: okul yöneticileri, teknoloji kabulü, teknoloji liderliği, teknostres

Introduction

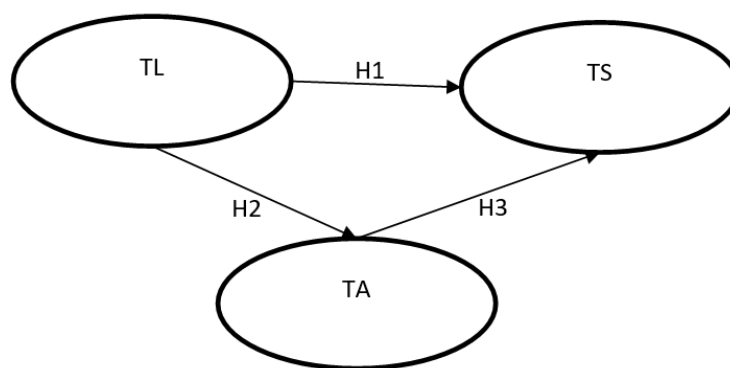
Technology is seen as an indispensable part of educational organizations that are constantly changing and transforming to meet the needs of 21st century society and technology leadership, which has emerged as a result of rapidly developing technology. The effective use of technology in educational organizations means technology leadership is gaining importance daily. A school administrator's leadership has influence on the standard of education, the growth of a school and the learning of students. In addition, a school administrators' leadership may increase the teaching skills of teachers, improve the way of learning and have a positive effect on student learning. A school administrator as a leader, should incorporate school tools, improve the learning of students, and support the teachers' teaching process. At this point in a globalized world a school administrator's leadership styles gain importance. Gulpan and Baja (2020) point out that educational leadership has become more dynamic with the need for incorporating technology into the teaching-learning environment and emphasize that the position of the school administrators has changed. Accordingly, technological leadership is a growing phenomenon in the world of educational leadership as schools need leaders who are knowledgeable regarding the positives and negatives of school technology (Chang, 2012). As the expectation for schools to create learning societies that are useful and effective gains greater importance, it is becoming increasingly important for school administrators to understand their leadership positions in the technology (Afshari, Bakar, Luan, Samah, & Fooi, 2009; Eichhorn et al., 2018; Moreira, Rivero, & Alonso, 2019; Yieng & Daud, 2017). To be able to use computers for personal purposes, and encourage a school's culture of exploring new methods for teaching, learning and management, school administrators need to recognize the capabilities of digital technology (Arokiasamy, Abdullah, & Ismail, 2015). Leithwood, Sun and McCullough (2019) discuss the purposeful execution of leadership at all levels to support technology.

According to some studies most school administrators are unprepared to succeed in technology leadership role (Eichhorn, et al., 2018; Schrum, Galizio, & Ledesma, 2011). It is apparent that schools cannot succeed with administrators serving only in managerial and administrative role (Dinham, 2016; Machado, & Chung, 2015; Marzano, Waters, & McNulty, 2005; Moreira et al., 2019). Their changing role demands technology leadership (Hamzah, Juraime, Hamid, Nordin, & Attan, 2014; Machado & Chung, 2015; Zhong, 2017). There are some challenges that school technology leaders face: one of them is technostress and technology acceptance processes. The negative effects of technostress are discussed in some researches (Harper, 2000; Sabzian & Gilakjani, 2013; Sarabadani, Carter, & Compeau, 2018). There are some studies that have focused on technostress (Al-Fudail & Mellar 2008; Joo, Lim, & Kim, 2016) and technology acceptance. Although there are some studies that focused on technostress and its effects (Jena, 2015; Ragu-Nathan, Tarafdar, Ragu-Nathan, & Tu, 2008) there are few studies on how to effectively reduce the technostress of school administrators (Boyer-Davis, 2018). Identifying those essential variables will support administrators' professional development in order to minimize levels of technostress. Technology-related stress also affects administrators' feelings and intentions negatively toward accepting technology, especially studies on teachers have shown this (Joo et al., 2016; Suh & Lee, 2017).

As in the previous studies in the literature, the creators of technostress were classified as internal and external factors, in this study, based on person environment fit theory (Edwards, Caplan, & Harrison, 1998), technology acceptance and technology leadership were accepted as internal sources. Although Joo et al. (2016) and Dong, Xu, Chai and Zhai (2020) have conducted researches on this, technology leadership influence and technology acceptance on technostress levels of the administrators is unclear. There aren't any studies on technology leadership, technostress, and technology acceptance. The aim of this study is to investigate the relationship between technology leadership, technostress, and technology acceptance.

Although educational technology policies and standards have helped to guide and define the role of school administrator as a technology leader, it is crucial to explore the technostress and the technology acceptance of the administrators. This study aims to investigate potential factors that contribute to reduction of administrators' technostress in terms of internal factors according to person environment theory.

Although there are plenty of researches on technology leadership, technostress, and technology acceptance, there are no studies that examine these three dimensions together. By exploring the structural relationships among the three dimensions, this study will complete this gap and contribute to the literature. The purpose of this study, then, is to explore the influence of technology leadership competencies on school administrators' technostress and technology acceptance in İzmir, Turkey. In the light of the literature, a hypothetical model has been put forward (Figure 1).

Figure 1. Hypothesized Model

Technology Leadership

With the integration of technology into all aspects of education administrators are expected to increase their competence in technology use and assume the responsibility in terms of technology use in managerial, instructional, and learning practices (Afshari et al., 2009). Irving (2010) states that leaders who value effective teaching and learning processes in the rapidly changing and developing digital age can take advantage of managing educational technologies as a power in education (Irving, 2010). It is possible to say that, in the 21st century, administrators who successfully introduce technologies in their schools make a significant contribution to education. It has become necessary for school administrators to have the competencies required by technology and to lead in effective and efficient use of technology in educational organizations. Leadership is often seen as a crucial factor in leading the required teaching and learning processes required to equip individuals with the necessary 21st-century knowledge and skills. This supports the recent shift in leadership toward supporting teaching and learning models that naturally incorporate digital technologies (Richardson & Sterrett, 2018). Brown (2014) points out that an educational leaders' success involves keeping a clear perception of how to assess the needs of a district, a school, or a classroom while aligning strategies, practices, and guidelines in a way that empowers the individual teacher effectiveness and student

learning success. He also emphasizes that educational technology leadership needs an attitude that views technology not as an instrument for any occasion, but as an instrument that will improve the learning process when used. In other words, to create change, technology leaders in school need to recognize both leadership skills and technology (Tillman, 2014). But it is important for school technology leaders to incorporate both educational technology and school leadership (Januszewski & Molenda, 2008; McLeod & Richardson, 2011). Creighton (2003) says that the school principal as a technology leader should design and implement strategies to support teachers in recognizing, understanding, and using technology in their classroom teaching and learning in the classroom. Hargreaves (2007) emphasizes that school administrators should be leaders who can make a difference in their schools and around the school rather than being practitioners of administrative processes and central education policies. Another study showed that technology is considered by principals to be essential for communication and teaching and they also see the benefit of using technology as platform for data sharing and management, administrative tasks and student teaching (Waxman, Boriack, Lee, & MacNeil, 2013). In a systematic review by Dexter and Richardson (2020), the results highlighted leadership strategies for professional capacity building, including providing teachers with learning resources, developing practice groups for them, recognizing their individualized needs and resolving access and support issues.

Many studies and researches have been conducted on technological leadership in the educational administration field. When the findings and results of the studies in the literature are examined, it's possible to state that administrators' technology leadership role is critical to the successful use of educational technologies. Teachers, school managers, and supervisors were inquired about the consistency of ISTE's (2009) NETSA technology leadership principles with the Turkish educational system as part of a study, the compatibility of the five key performance measures was found to be mostly positive among educators. "Visionary Leadership", "Digital Age Learning Culture", "Excellence in Professional Practice", "Systemic", and "Digital Citizenship" in the Turkish context. Supervisors, teachers, faculty members and teachers indicated the importance of digital citizenship (Hacifazlioglu, Karadeniz, & Dalgic, 2010).

A study points out the need to help school leaders build and actionable and manageable vision for leadership in school technology and it also shows that there are changes in visions of school technology leadership as the quality of the graduate coursework is closely associated with the NETS-A (Richardson, Flora, & Bathon, 2013). According to Banoglu (2011), school principals are "significantly" capable of technology leadership, but their competency in the "leadership & vision" dimension of technology leadership has the lowest importance of all the dimensions. In the same study female school principals were found to be more capable in the "leadership & vision" dimension of technology leadership than their male counterparts, and schools with information technology coordinator teachers were found to be more capable in the "learning & teaching" dimension. According to Durnali (2019) teachers' perceptions of secondary school principals' technical leadership activities of technology use by teachers are high in terms of all independent variables such as gender, age, working experience, education status, years of service at the same school, and the length of time working with the administrator. In their research, Karadeniz and Hacifazlioglu (2013) discovered four themes; funding and building ICT infrastructure, ICT maintenance, teacher professional development, and technology leadership.

According to the abovementioned researches, technology leadership strategies improve school effectiveness. However, a study showed that there is minimal research on school technology leadership in the field of school leadership and management of schools (McLeod & Richardson, 2011). According to a report, there is a gap between administrators' and teachers' expectations for educators' skills to integrate technology and their access to technology-related professional development and in addition core technology leadership skills have produced important positive associations with the capacity of teachers to incorporate technology and their access to technology (Fisher & Waller, 2013). According to Hsieh, Yen and Kuan (2014), in order to accelerate teaching development in school activities, principals should introduce effective technology leadership.

Technostress

School administrators and teachers have important roles in integrating technology into the learning and teaching processes. From this perspective, it is possible to state that information technologies generally have an impact on staff and their work. In another concept that researchers currently focus on, technostress has become known as the disease of the modern age. Using technology can create additional workload, obstacles and difficulties (Voet & De Wever, 2017). Technologies may also be poorly established and create uncertainty and frustration when teachers lack expertise or are unable to do so (Dong et al., 2020). Individual stress caused by computer and technology usage was first identified as a modern adaptation disorder caused by an inability to adapt to emerging technology in a safe way (Brod, 1984).

Technostress is described by Berger, Romeo, Gidion and Poyato (2016) as an individual's feeling of stress induced by the use of ICT. Ragu-Nathan et al. (2008) regard technostress as a phenomenon that users experience in organizations over the use of ICT and the ability to cope with its ever-evolving nature. Okebaram (2013) states the reasons for technostress as follow: inexperience in computer use, performance anxiety and excessive information load, rate of change, increasing demands, excessive workload, and inadequate personnel. In terms of technostress sources, Harper (2000) categorizes excessive information load, routine work order, job insecurity, lack of motivation, and role ambiguity.

Goksun (2016) states that fears of technology's uncontrollability, violation of private, uncertainty, practicality, efficiency, foreign language issues, health issues, addiction, user satisfaction, aim to expand use, high expectation, multitasking, role ambiguity, productivity, overload in technology, and self-efficacy are all factors that contribute to technostress. A study by Cetin and Bulbul (2017) which examined the relationship between school administrators' perceptions of technostress and individual characteristics of innovation found that while school administrators' perceptions of technostress were moderate, individual levels of innovativeness were found to be in the questioning group. Akgun (2019) discovered that academics' technology acceptance levels were high on average, and their overall attitudes were positive; technostress levels were moderate, and the factor of perceived usefulness had the highest average ratings, suggesting that academics are open to implementing innovations into their teaching methods. A study which reviews literature on technostress creators and inhibitors since 2008 shows that the develop of technostress are a consistent negative influence on psychological and behavioral performance and people who encounter stressors associated with IT have a lower work satisfaction and lower performance (Sarabadani et al., 2018). Another research discovered a weak negative association between improved computer skills and lower levels of technostress (Shepherd, 2004). A study by Califf and Brooks (2020) claims that techno-insecurity, techno-invasion, and techno-overload both refer to burnout, but that supporting literacy can minimize the negative effects of techno-complexity, techno-insecurity, techno-invasion, techno-overload, and burnout. According to Ayyagari, Grover and Purvis (2011), the two most dominant stressors are found to be job overload and position uncertainty, while intrusive technology characteristics are found to be dominant stressor predictors. According to some research, higher computer self-efficacy is linked to a reduction in the negative effects of technostress (Tarafdar, Pullins, & Ragunathan, 2014). There are some researches that illustrate the rapid transformation process faced by school administrators (Naidu & Laxman, 2019). Support from the school community can be said to be a crucial factor in encouraging the intent of teachers to apply technology (Eickelmann, Gerick, & Koop, 2017; Drossel, Eickelmann, & Gerick, 2017).

Technology Acceptance

The teachers' and school administrators' technology acceptance and use are crucial for further development. Simon (2001) describes acceptance as in contrast to the term rejection, the constructive choice to use an invention. According to The Technology Acceptance Model (TAM) users are motivated by three factors: perceived utility, perceived ease of use, and attitude toward use. The user's attitude is heavily influenced by perceived usefulness and ease of use. These can be categorized as an unfavorability and favorability toward the system. External variables (user preparation, system

features, user engagement in design, and the essence of the adoption process are also considered in the TAM model (Lin, Fofanah, & Liang, 2011).

There are researches on technology acceptance in the literature. According to a report, top managers need to be creative in order for older adults to adopt modern technical devices (Hong, Hwang, Ting, Tai, & Lee, 2013). Tillman (2014) found no connection between the leadership styles of administrators and their acceptance and technology use in the classroom, and that school administrators' leadership style is neither an indicator nor a reliable predictor of their level of acceptance and use of technology. Oznacar and Dericioğlu (2017) points out that school administrator are unworried about the technology use in the classroom, but they struggle integration. According to a study by Powell (2020) the behavioral intent to follow software as a service model was significantly predicted by the independent variables effort expectation, social impact and performance expectation. A study by Wiltgen (2020) revealed that although educators have a limited understanding of emerging technologies and their role in the education process, these technologies' expectations would impact their perceptions in both positive and negative ways and in the same study suggested that if school leaders follow a set of recommendations expressed by their teachers, technology acceptance and psychological capital will be enhanced.

Based on the hypothesis model in Figure 1, the following hypotheses were investigated.

H1: Technology leadership has a negative effect on school administrators' technostress.

H2: Technology leadership has a positive effect on school administrators' technology acceptance.

H3: Technology acceptance has a negative effect on school administrators' technostress.

Integrated with the above hypotheses, the study aims to examine the structural relationships between the variables that technology leadership predicts. In this context, technology leadership is taken as a critical variable predicting technology acceptance and technology leadership (Figure 1).

Method

Resach model, participants, instruments, data collection and data analysis will be mentioned under this title.

Research Model

This research is designed as a correlational survey model as it aims to reveal the relationships between technology leadership, technostress and technology acceptance. The correlational survey model aims to determine the existence and / or degree of co-change between two or more variables. In this model, the relationships between the variables are not considered as a cause-effect relationship, but the determination of a variable allows researchers to make predictions about other variables (Karasar, 2005).

Participants

The participants of the study were 387 school administrators of K-12 schools in Izmir-Turkey. Convenient sampling was used on volunteer participants working in elementary, secondary, and high schools affiliated to the Ministry of National Education located in different 15 parts of Izmir-Turkey, Karabaglar, Konak, and Bornova. Karabaglar, Konak, and Bornova are among the most densely populated districts of İzmir-Turkey and located in the center of the city. Izmir is Turkey's 3rd largest city and has 30 districts. For reaching a robust and diversified sample of schools has been a point that researchers pay attention to. This sample was indicative of the broader teaching population of İzmir-Turkey in terms of accessibility to schools of different types with different socio-economic levels.

Demographic information is presented in Table 1. Table 1 shows that 68% were male and 32% were females, and 74.70% were from elementary schools. About half (51.70%) of the school administrators received in-service training in technology. The school administrators' ages ranged between 30 and over 50. Years of service ranged from 1 to 21 and above. While most of the school administrators (79.07%) had undergraduate degrees, about 17% held master's degrees. The ratio of

principals and vice principals is approximately half. While 66.07% of the school administrators do not have an IT class, 28.57% of them have an IT class.

Table 1. Demographic Information

	F	%		f	%
Gender			Years of Service		
Male	263	68.00	1-5	182	47.00
Female	124	32.00	6-10	83	21.50
Age			11-15	52	13.40
30 and below	10	2.58	16-20	30	7.70
31-40	122	31.52	21 and above	40	10.40
41-50	159	41.09	IT-related In-service Training		
51 and above	96	24.81	Yes	200	51.70
Title			No	187	48.30
Principal	215	55.60	School Level		
Vice-principal	172	44.40	Elementary	289	74.70
Education Status			High	80	20.60
Associate	16	4.13	Others	18	4.70
Bachelor	306	79.07	IT Class Numbers at the School		
Master	62	16.02	0	260	67.15
Doctorate	3	0.78	1	104	26.80
			2 and more	23	6.05

Instruments

The Technology Leadership Competency Scale for School Administrators, used in the study to explore the technology leadership of the participants, consists of 21 items. Hacifazlioglu, Karadeniz, and Dalgic (2011) adapted the technological leadership standards (NETS-A), into Turkish, and developed a valid and reliable measurement tool to measure the level of technological leadership of school administrators. The scale has five dimensions: 1) VL: Visionary Leadership (three items), 2) DALC: Digital Age Learning Culture (five items), 3) EPP: Excellence in Professional Practice (four items), 4) SI: Systemic Improvement (five items), 5) DC: Digital Citizenship (four items). All items are rated on a 5-point Likert scale, with 1 indicating strongly disagree to 5 indicating strongly agree. The Cronbach Alpha coefficient was .97 for the whole scale, ranging between .83 and .92 for the factors of the scale (Hacifazlioglu et al., 2011).

The Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT) 2 Scale was adapted by Yilmaz and Kavanoz (2017). It is used to assess the acceptance and technology use in the Turkish context. The 7-point Likert-type scale has 28 items with eight factors. The factors are as follows: 1) PE: Performance Expectancy (four questions), 2) EE: Effort Expectancy (four questions), 3) SI: Social Influence (three questions), 4) FC: Facilitating Conditions (four questions), 5) HM: Hedonic Motivation (three questions), 6) PV: Price Value (three questions), 7) H: Habit (four questions), 8) BI: Behavioral Intention (three questions). The Cronbach alpha values of the scale vary between .76 and .93 for eight different dimensions. All items in the scale except for the 15th item were preserved (Yilmaz & Kavanoz, 2017). However, according to the EFA results of this study, it was not necessary to drop the 15th item.

The Teachers' Technostress Levels Defining Scale (TTLDS) which was developed by Çoklar et al. (2017) and consists of 28 items. The scale includes five factors: 1) LTPO: Learning-Teaching Process Oriented (seven questions), 2) ProO: Profession Oriented (six questions), 3) TIO: Technical Issue Oriented (six questions), 4) PerO: Personal Oriented (five questions), 5) SO: Social Oriented (four questions). The minimum score of 28 items on the 5-point Likert-type scale is 28 while the highest is 140. The Cronbach alpha coefficient was calculated between .73 and .79 for five different dimensions (Coklar, Efiltili, & Sahin, 2017).

The pilot study was conducted with 112 school administrators to increase the instruments' reliability and validity. For the pilot study, Cronbach's alphas and variance explained are presented in

Table 2. The Cronbach's alpha values being 0.79 to 0.98 indicate that reliability is provided (Cortina, 1993). The fact that Cronbach's alpha values are close to the values found in the development studies. It shows that these scales are suitable for the selected sample and can be used in the context of our study. EFA was performed in SPSS for construct validity. Sampling adequacy was measured by The Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) while sphericity was determined by Barlett's test. Varimax was used as the rotation method. The factors in the Table 2 were found to be suitable for analysis of this sample. Explained variance values are presented in Table 2.

Table 2. Reliability and variance values of the pilot study

Dimension	Cronbach's alpha	Variance explained
The Technology Leadership Competency Scale		
Visionary Leadership	0.85	16.93%
Digital Age Learning Culture	0.91	24.39%
Excellence in Professional Practice	0.91	21.27%
Systemic Improvement	0.90	8.94%
Digital Citizenship	0.93	9.10%
The Unified Theory of Acceptance and Use of Technology Scale		
Performance Expectancy	0.94	17.61%
Effort Expectancy	0.92	12.49%
Social Influence	0.92	11.91%
Facilitating Conditions	0.86	9.76%
Hedonic Motivation	0.96	10.97%
Price Value	0.81	4.69%
Habit	0.86	11.12%
Behavioral Intention	0.93	6.54%
The Teachers' Technostress Levels Defining Scale		
Learning-Teaching Process Oriented	0.90	17.31%
Profession Oriented	0.85	12.72%
Technical Issue Oriented	0.89	13.20%
Personal Oriented	0.90	15.80%
Social Oriented	0.79	9.90%

Data Collection and Analysis

The data was collected through an online survey. Permission was obtained from the İzmir Provincial Directorate of National Education-Turkey. A total of 387 school administrators completed all three scales. In order to conduct this research, ethical permission was obtained from the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Istanbul University – Cerrahpasa with the date 15.04.2021 and number E-74555795-050.01.04-77271. All participants were volunteers and from public schools. The participants were informed about the purpose of the study, and they were all volunteered.

The SPSS 18.0 statistics program was used to assess the data. In the analysis of the obtained data, the SEM was conducted using the AMOS. The analysis of the study consists of two stages: Confirmatory Factor Analysis (CFA), and Path Analysis (PA). CFA was used to find relations between the observed measures and the underlying factors, and this hypothesized structure was tested statistically with SEM (Byrne, 2010). In models with more than seven constructs, the sample size should consist of a minimum of 150 participants. In principle the large sample size provides stability (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2009).

For SEM, the data met the multivariate normality assumption (Byrne, 2010). The CFA and PA was obtained by AMOS and maximum likelihood estimation. Comparative fit index (CFI), Tracker-Lewis index (TLI), the normed fit index (NFI), and root-mean-square error of approximation (RMSEA) were carried out also (Byrne, 2010).

Results

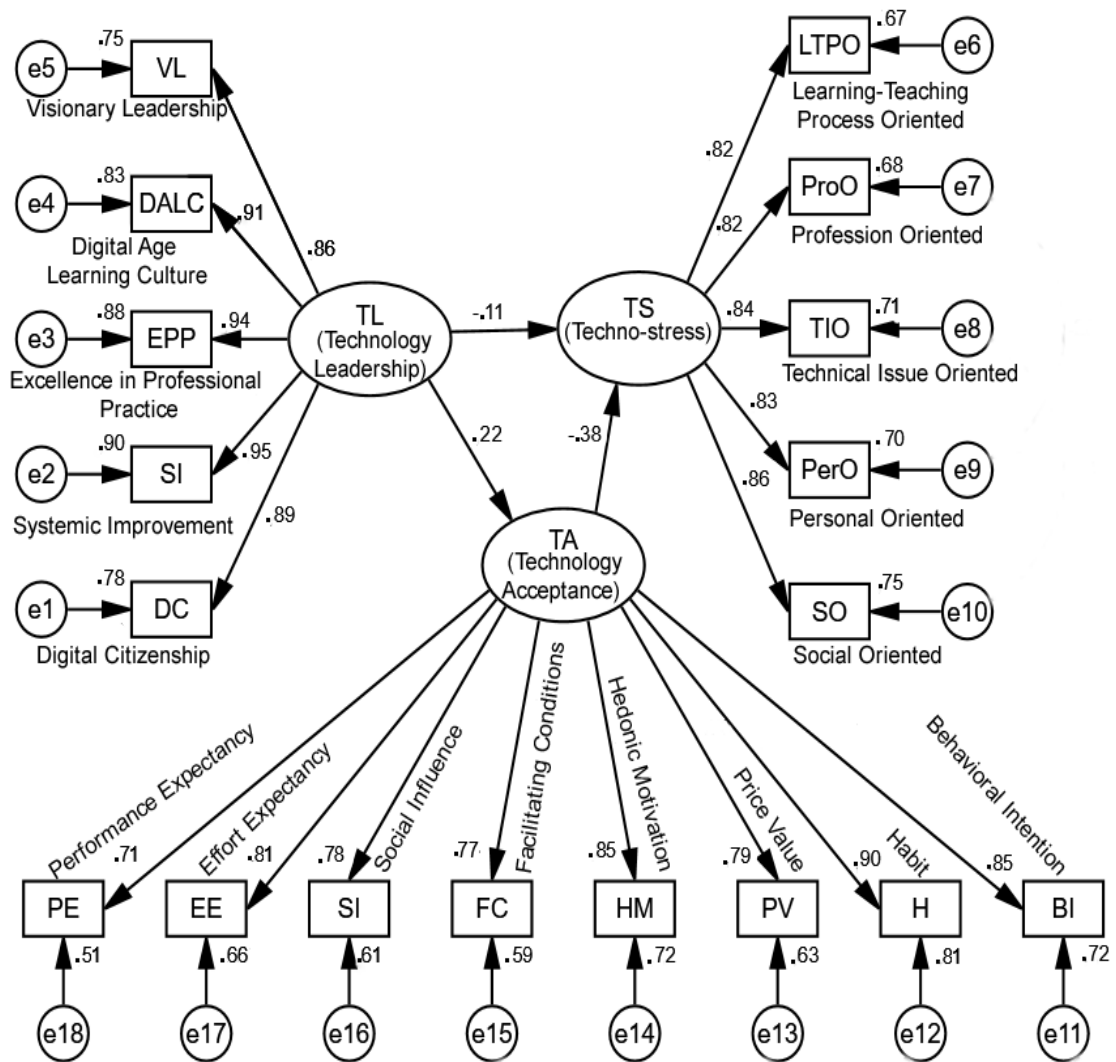
Descriptive data is presented in Table 3. Skewness and Kurtosis values between +3 and -3 indicate that scores are normally distributed.

Table 3. Descriptive Statistics

Dimension	M	SD	Skewness	Kurtosis
The Technology Leadership Competency Scale	84.65	17.07	-1.08	1.60
Visionary Leadership	12.18	2.68	-1.27	2.41
Digital Age Learning Culture	19.94	4.31	-1.09	1.81
Excellence in Professional Practice	16.37	3.37	-1.00	1.02
Systemic Improvement	19.89	4.45	-1.00	1.16
Digital Citizenship	16.26	3.52	-1.15	1.46
The Unified Theory of Acceptance and Use of Technology Scale	171.68	20.55	-1.06	1.22
Performance Expectancy	26.18	2.87	-1.80	3.09
Effort Expectancy	24.76	3.36	-1.09	1.43
Social Influence	18.29	2.98	-1.16	1.43
Facilitating Conditions	23.56	3.41	-0.59	0.04
Hedonic Motivation	18.79	2.72	-1.31	1.51
Price Value	17.63	2.88	-0.82	0.74
Habit	24.03	3.64	-0.91	0.73
Behavioral Intention	18.45	2.68	-1.08	0.92
The Teachers' Technostress Levels Defining Scale	67.76	25.39	0.34	-0.38
Learning-Teaching Process Oriented	18.98	7.21	-0.01	-0.84
Profession Oriented	11.85	5.73	0.94	0.28
Technical Issue Oriented	16.16	6.75	0.12	-0.90
Personal Oriented	10.45	5.06	0.79	-0.11
Social Oriented	10.33	4.40	0.24	-0.76

Figure 2 shows the SEM. The parameter estimates for the five constructs (VL, DALC, EPP, SI, DC) were significant (.86, .91, .94, .95, .89). The parameter estimates for the five constructs (LTPO, ProO, TIO, PreO and SO) were significant (.84, .82, .82, .81, .83). The parameter estimates for the eight constructs (PE, EE, SI, FC, HM, PV, H, BI) were significant (.73, .82, .79, .76, .86, .78, .88, .82). Moreover, teacher technology leadership predicted technostress and technology acceptance directly. In addition, technology acceptance predicts technostress.

Figure 2. Structural Equation Model (Standardized Coefficient Estimates)

Table 4 shows the model fit measurements. The SEM fit indices provide information of the fit of the model to the data. The overall goodness of fit can be measured satisfactorily for the Hypothesized Model. $\chi^2 / df = 3.37$, TLI = .94, NFI = .93, CFI = .95, RMSEA = .07, as shown in Table 4. This addresses the satisfactory fitness for the hypothetical model.

Table 4. Model Fit Measurements

	TL (Technology Leadership)	TA (Technology Acceptance)	TS (Technostress)	Model	Criteria	Rationale
χ^2	514.35	831.86	854.20	444.66	-	-
Df	174	319	329	132	-	-
χ^2/df	2.95	2.60	2.59	3.37	<5	Wheaton, Muthen, Alwin and Summers (1977)
TLI	.96	.94	.93	.94	$\geq .92$	Tabachnick and Fidell (2007)
NFI	.95	.92	.90	.93	$\geq .90$	Tabachnick and Fidell (2007)
CFI	.96	.95	.93	.95	$\geq .90$	Tabachnick and Fidell (2007)
RMSA	.07	.06	.06	.07	<.08	Browne and Cudeck (1993)

Table 5 shows that the path coefficients of the hypothesized model TL ($\beta = -.11$, $p < .05$) and TA ($\beta = -.39$, $p < .001$) had significant negative effects on technostress. They provide support for H1 and H3. In addition, TL ($\beta = .21$, $p < .001$) had a significant positive effect on TA. This provides support for H2.

Table 5. Results of the Hypothesis

Hypothesis	Path	Unstandardized coefficient (B)	Standardized coefficient (β)	SE	T	Supported?
H1	TL-->TS	-0.21	-0.11	0.10	-2.06*	Yes
H2	TL-->TA	0.15	0.21	0.04	3.99**	Yes
H3	TA-->TS	-1.07	-0.39	0.15	-7.04**	Yes

* $p < .05$, ** $p < .001$

Discussion

The results show that technology leadership competencies and technology acceptance levels play a crucial function in helping administrators cope with the psychological stress caused by technology. It is thought that the rate of using technology can increase as school administrators accept technology for the educational environment. In addition, as a technology leader, it will be possible for teachers and administrators in the school to use technology and guide them. In addition, the fact that administrators have less technostress may positively affect teachers' technostress levels. In different studies, it has been observed that the computer use competencies reduce technostress (Paul & Glassman, 2017; Shu, Tu, & Wang, 2011; Tarafdar et al., 2014). A study shows that low-level individual ability such as ICT literacy positively predict technostress (Salanova, Llorens, & Cifre, 2013).

The more technological leadership competency of school administrators increases, the more their technostress will decrease. Since technology leadership can also include practical sub-skills, increasing the competence in this skill indicates that administrators can reduce their technostress levels. It is thought that their knowledge and skills about technology use will increase and their fear and anxiety may decrease. In this way, administrators can conduct their duties such as using educational technology as technology leaders, promoting, guiding and supporting teachers in the use of in-class/out-of-class technologies. Different studies have found results supporting this (Banoglu, 2011; Hacifazlioglu et al., 2011; Omar & Ismail, 2020; Weng & Tang, 2014). Similar to the results of this research, Cetin and Bulbul (2017) found a negative relationship between technostress and individual innovation. Goksun (2016) determined that self-efficacy predicts technostress. Akgun (2019) found academics' technology acceptance levels were high on average. However, technostress levels were moderate. There are some studies with contrasting results to this. There is also research that indicates any technology acceptance has no effect on technostress (Gerald, 2020).

Technology leadership competency has a significant effect on levels of technostress (Omar & Ismail, 2020). Researches show that competence in technology is a major factor in technostress and the indirect impact of computer self-efficacy on technostress is greater than the direct impact on computer competency (Al-Fudail & Mellar, 2008). When an individual's required technological competence exceeds his or her current abilities, stress occurs (Fuglseth & Sørebo, 2014). Wright (2014) showed that school staff had positive attitude with their technical skills and high levels of self-efficacy. Long-term support is needed to achieve the required level of experience and design skills (Koh, Chai, & Lim, 2017). School leaders should create strategies and professional development initiatives aimed at improving school administrators' ability to use technology effectively (Wei, Piaw, & Kannan, 2017).

Since administrators with technology leadership skills undertake roles such as incorporating technology in administrative and educational works in the school environment, it can also facilitate their acceptance and use of these technologies. The study supports the results of the other studies, as technology leadership competency increases, the level of technology acceptance increases, and this indirectly decreases technostress (Goksun, 2016; Karadeniz & Hacifazlioglu, 2013; Omar & Ismail, 2020; Weng & Tang, 2014). In this context, technology leadership competencies and technology acceptance levels of the school administrators should be increased. This may take time but increasing these competencies may contribute to reducing technostress level.

Conclusion

This study aims to review the influence of technology leadership competencies on school administrators' technostress and technology acceptance in İzmir, Turkey. The results show that technology leadership has a remarkable and direct effect on levels of technostress and technology acceptance. In addition, technology acceptance predicts technostress. Technology leadership and technology acceptance have statistically significant negative effects on technostress. Technology leadership has a statistically significant positive effect on technology acceptance. The established hypothesis model was confirmed with the analyses. The more the technology acceptance and technology leadership competency of school administrators increases, the more their technostress will decrease. In addition, as technology leadership competency increases, the technology acceptance level increases and this situation indirectly decreases technostress.

One suggestion is to provide technological support and create opportunities to obtain resources. Increasing the abovementioned competencies of school administrators who are also technology leaders in schools and increasing their acceptance of new technologies is a key factor that will contribute to their professional development. In this way, it can be easier for managers to cope with the stress caused by technology. The following suggestions can be given for policy makers. Developing these competencies takes long time, therefore adequate trainings, supervision should be provided to administrators. Face-to-face and online training should be provided to increase school administrators' knowledge of and positive attitudes toward technology. It is important to provide hands-on training to meet the needs of administrators. In this way, their knowledge and skills regarding the use of technology will also increase. Another important suggestion is to designing training related to real life technology use. School administrators' technology acceptance levels can increase in this way. Besides, policy makers can implement mentoring and e-mentoring practices. The school administrators can have mentoring/e-mentoring support from experienced technology leaders.

Researchers can investigate problems with technology use. In-depth analysis can be done. The problems they may encounter when using technology should also be addressed by researchers, thus reducing levels of technostress. Further studies need to be conducted with administrators on educational technology integration. Research can be conducted on how technology integration can be achieved. In this regard, studies can be carried out to apply different integration models. Technology leadership dimensions can be studied. The influence of technology leadership sub-factors can be investigated. Besides, school administrators who are technology leaders in the school can also support teachers. As technology leaders, the effects of administrators on teachers about educational technology use can be investigated. It is also important for school administrators to assess their professional technological plans and give teachers performance.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 51, İkinci yazar/Second author % 49

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

References

- Afshari, M., Bakar, K. A., Luan, W. S., Samah, B. A., & Fooi, F. S. (2009). Technology and school leadership. *Technology, Pedagogy and Education, 18*(2), 235-248.
- Akgun, F. (2019). Öğretim elemanlarının bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik kabulleri ve teknostres algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi [Investigation of the relationship between information technology acceptance and perceived technostress levels in academic staff]. *Journal of Educational Sciences Research, 9*(2), 40-66.
- Al-Fudail, M., & Mellar, H. (2008). Investigating teacher stress when using technology. *Computers & Education, 51*(3), 1103-1110.
- Arokiasamy, A. R. A., Bin Abdullah, A. G. K., & Ismail, A. (2015). Correlation between cultural perceptions, leadership style and ICT usage by school principals in Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 176*, 319-332.
- Ayyagari, R., Grover, V., & Purvis, R. (2011). Technostress: Technological antecedents and implications. *MIS Quarterly, 35*(4), 831-858.
- Banoglu, K. (2011). Okul müdürlerinin teknoloji liderliği yeterlikleri ve teknoloji koordinatörlüğü [School principals' technology leadership competency and technology coordinatorship]. *Educational Sciences: Theory & Practice, 11*(1), 208-213.
- Berger, R., Romeo, M., Gidion, G., & Poyato, L. (2016). Media use and technostress. In L. Gómez Chova, A. López Martínez & I. Candel Torres (Eds.), *INTED 2016 proceedings. 10th International Technology, Education and Development Conference*. Valencia: IATED Academy.
- Boyer-Davis, S. (2018). The relationship between technology stress and leadership style: An empirical investigation. *Journal of Business and Educational Leadership, 8*(1), 48-65.
- Brod, C. (1984). *Technostress: The human cost of the computer revolution*. USA: Reading.
- Brown, L (2014). Best practices of leadership in educational technology. *I-Manager's Journal of Educational Technology, 11*(1), 1-6.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In Bollen, K.A., & Long, J.S. (Eds.), *Testing structural equation models* (pp. 136-162). USA: Sage.
- Byrne, B. M. (2010). *Multivariate applications series. Structural equation modeling with AMOS basic concepts, applications, and programming* (2nd ed.). United Kingdom: Routledge/Taylor & Francis Group.
- Califf, C. B., & Brooks, S. (2020). An empirical study of techno-stressors, literary facilitation, burnout and turnover intention as experienced by K-12 teachers. *Computers & Education, 157*, 1-14.
- Cetin, D., & Bulbul, T. (2017). Okul yöneticilerinin teknostres algıları ile bireysel yenilikçilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Examining the relationship between school administrators' technostress perceptions and individual innovativeness characteristics]. *Abant İzzet Baysal University Education Faculty Journal, 17*(3), 1241-1264.

- Chang, I. H. (2012). The effect of principals' technological leadership on teachers' technological literacy and teaching effectiveness in taiwanese elementary schools. *Journal of Educational Technology & Society*, 15(2), 328-340.
- Coklar, A. N., Efilti, E., & Sahin, Y. L. (2017). Defining teachers' technostress levels: A scale development. *Journal of Education and Practice*, 8(21), 28-41.
- Cortina, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 98-104.
- Creighton, T. (2003). *The principal as technology leader*. California: Corwin Press, Inc.
- Dexter, S., & Richardson, J. W. (2020). What does technology integration research tell us about the leadership of technology? *Journal of Research on Technology in Education*, 52(1), 17-36.
- Dinham, S. (2016). *Leading learning and teaching*. Australia: ACER Press.
- Dong, Y., Xu, C., Chai, C.S., & Zhai, X. (2020). Exploring the structural relationsjip among teachers' technostress, technological pedagogical content knowledge (TPACK), computer self-efficacy and school support. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 29(2), 147-157.
- Drossel, K., Eickelmann, B., & Gerick, J. (2017). Predictors of teachers' use of ICT in school: The relevance of school characteristics, teachers' attitudes and teacher collaboration. *Education & Information Technologies*, 22(2), 551-573.
- Durnalı, M. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin görüşlerine göre okul müdürlerinin sergilediği teknolojik liderlik davranış düzeyi [Technological leadership behavior level of secondary schools principals according to teachers' views]. *Journal of Theoretical Educational Science*, 12(2), 401-430.
- Edwards, J. R., Caplan, R. D., & Harrison, R. V. (1998). Person environment fit theory: Conceptual foundation, empirical evidence, and directions for future research. In C. L. Cooper (Ed.), *Theories of organizational stress* (pp. 28-68). England: Oxford University Press.
- Eichhorn, K., Prestridge, S., Petko, D., Sligte, H., Baker, R., Alayyar, G., & Knezek, G. (2018). Supporting learning leaders for the effective integration of technology into schools. *Technology, Knowledge and Learning*, 23(3), 457-472.
- Eickelmann, B., Gerick, J., & Koop, C. (2017). ICT use in mathematics lessons and the mathematics achievement of secondary school students by international comparison: Which role do school level factors play? *Education & Information Technologies*, 22, 1-25.
- Fisher, D.M., & Waller, L. R. (2013). The 21st Century Principal: A study of technology leadership and technology integration in Texas K-12 schools. *The Global E-learning Journal*, 2(4), 1-44.
- Fuglseth, A. M., & Sørebo, Ø. (2014). The effects of technostress within the context of employee use of ICT. *Computers in Human Behavior*, 40, 161-170.
- Gerald, S. M. (2020). *Measuring principals' technology leadership and principals' behaviors: A quantitative study*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Virginia Polytechnic Institute, USA.
- Goksun, D. O. (2016). Teknostresin eğitim alanına yönelik örtük moderatörleri [Implicit moderators for technostress's education field]. *4th International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium*, 6-8 October.
- Gulpan, J., & Baja, R. M. (2020). Technological leadership of 21st century principals of private secondary schools. *International Journal of Advances Research and Publications*, 4(4), 66-69.
- Hacifazlioglu, O., Karadeniz, S., & Dalgic, G. (2010). Eğitim yöneticileri teknoloji liderliği standartlarına ilişkin öğretmen, yönetici ve denetmenlerin görüşleri [Views of teachers, administrators and supervisors regarding the technological leadership standards for administrators]. *Educational Administration: Theory and Practice*, 16(4), 537-577.

- Hacifazlioglu, O., Karadeniz, S., & Dalgic, G. (2011). Okul yöneticilerinin teknoloji liderliğine ilişkin algıları: Metafor analizi [Perceptions of school administrators on technology leadership: Metaphor analysis]. *Journal of Educational Sciences Research*, 1(1), 97-121.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009). *Multivariate data analysis* (7th ed.). London: Pearson.
- Hamzah, M. I. M, Juraime, F., Hamid, A. H. A., Nordin, N., & Attan, N. (2014). Technology leadership and Its relationship with school-Malaysia standard of education quality (School-MSEQ). *International Education Studies*, 7(13), 278-85.
- Hargreaves, A. (2007). *School leadership for systematic improvement in Finland*. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.
- Harper, S. (2000). Managing technostress in UK libraries: A realistic guide. *Ariadne*, 25, 18-21.
- Hong, J., Hwang, M., Ting, T., Tai, K., & Lee, C. (2013). The innovativeness and self-efficacy predict the acceptance of using ipad-2 as a green behavior by the government's top administrators. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 12(2), 313-320.
- Hsieh, C.C., Yen, H.C., & Kuan L.Y. (2014). The relationship among principals technology leadership, teaching innovation and students' academic optimism in elementary schools. *International Conferences on Educational Technologies 2014 and Technology and Education 2014*.
- Irving, K. (2010). Technology leadership for the 21st century. In J. Rhoton (Ed.) *Science education leadership: Best practices for the new century* (pp. 145-159). USA: NTSA.
- ISTE. (2009). *NETS for Administrators 2009*. Date of access: 28.06.2021, <http://www.iste.org/standards/iste-standards/standards-for-administrators>.
- Januszewski, A., & Molenda, M. (2008). *Educational technology: A definition with commentary*. United Kingdom: Taylor & Francis Group, LLC.
- Jena, R. (2015). Technostress in ICT enabled collaborative learning environment: An empirical study among Indian academician. *Computers in Human Behavior*, 51, 1116-1123.
- Joo, Y. J., Lim, K. Y., & Kim, N. H. (2016). The effects of secondary teachers' technostress on the intention to use technology in South Korea. *Computers & Education*, 95, 114-122.
- Karadeniz, S., & Hacifazlioglu, O. (2013). School administrators turning dystopias into utopias: technology stories from low socio-economic schools. *Hacettepe University Journal of Education*, 28(1), 211-222.
- Karasar, N. (2005). *Scientific research method*. Ankara: Nobel Publishing.
- Koh, J. H. L., Chai, C. S., & Lim, W. Y. (2017). Teacher professional development for TPACK-21CL: effects on teacher ict integration and student outcomes. *Journal of Educational Computing Research*, 55(2), 172-196.
- Leithwood, K., Sun, J., & McCullough, C. (2019). How school districts influence student achievement. *Journal of Educational Administration*, 57(5), 519-539.
- Lin, F., Fofanah, S. S., & Liang, D. (2011). Assessing citizen adoption of e-government initiatives in gambia: a validation of the technology acceptance model in information systems success. *Government Information Quarterly*, 28(2), 271-279.
- Machado, L. J., & Chung, C. (2015). Integrating technology: The principals' role and effect. *International Education Studies*, 8(5), 43-53.
- Marzano, R., Waters, T., & McNulty, B. (2005). *School leadership that works: From research to results*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

- Mcleod, S., & Richardson, J. W. (2011). The dearth of technology leadership coverage. *Journal of School Leadership, 21*(2), 216-240.
- Moreira, M. A., Rivero, V. M. H., & Alonso, J. J. S. (2019). Leadership and school integration of ICT teachers perceptions in Spain. *Education and Information Technologies, 24*(1), 549-565.
- Naidu, S., & Laxman, K. (2019). Factors inhibiting teachers' embracing elearning in secondary education: a literature review. *Asian Journal of Distance Education, 14*(2), 124-143.
- Okebaram, S. M. (2013). Minimizing the effects of technostress in today's organization. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering, 3*, 649-658.
- Omar, M. N., & Ismail, S. N. (2020). Mobile technology integration in the 2020s: The impact of technology leadership in the Malaysian context. *Universal Journal of Educational Research, 8*(5), 1874-1883.
- Oznacar, D. (2017). The role of school administrators in the use of technology. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education, 13*(1), 253-268.
- Paul, N., & Glassman, M. (2017). Relationship between internet selfefficacy and internet anxiety: A nuanced approach to understanding the connection. *Australasian Journal of Educational Technology, 33*(4), 147-165.
- Powell, S. B. (2020). *A quantitative investigation of software as a service adoption in higher education institutions in the United States* (Unpublished Doctoral Dissertation). Capella University, USA.
- Ragu-Nathan, T. S., Tarafdar, M., Ragu-Nathan, B. S., & Tu, Q. (2008). The consequences of technostress for end users in organizations: Conceptual development and empirical validation. *Information Systems Research, 19*(4), 417-433.
- Richardson, J. W., & Sterrett, W. L. (2018). District technology leadership then and now: A comparative study of district technology leadership from 2001 to 2014. *Educational Administration Quarterly, 54*(4), 589-616.
- Richardson, J. W., Flora, K., & Bathon, J. (2013). Fostering a school technology vision in school leaders. *NCPEA International Journal of Educational Leadership Preparation, 8*(1), 144-160.
- Sabzian, F., & Gilakjani, A. P. (2013). Teachers' attitudes about computer technology training, professional development, integration, experience, anxiety, and literacy in English language teaching and learning. *International Journal of Applied Science and Technology, 3*(1), 67-75.
- Salanova, M, Llorens, S., & Cifre, E (2013). The dark side of technologies: Technostress among users of information and communication technologies. *International Journal of Psychology, 48*(3), 422-436.
- Sarabadani, J, Carter, & M. Compeau, D. (2018). 10 years research on technostress creators ad inhibitors: synthesis and critique. *AMCIS 2018 - America's Conference on Information Systems, 1-10. New Orleans.*
- Schrum, L., Galizio, L. M., & Ledesma, P. (2011). Educational leadership and technology integration: An investigation into preparation, experiences, and roles. *Journal of School Leadership, 21*(2), 241-261.
- Shepherd, G.S.S. (2004). Relationships between computer skills and technostress: How does this affect me? *ASCUE Conference, June 6-10, 1004, Myrtle Beach, South Carolina.*
- Shu, Q., Tu, Q., & Wang, K. (2011). The impact of computer self-efficacy and technology dependence on computer-related technostress: A social cognitive theory perspective. *International Journal of Human-Computer Interaction, 27*(10), 923-939.
- Simon, B. (2001). *Wissensmedien im bildungssektor: Eine akzeptanzuntersuchung an hochschulen [Knowledge Media in the Education System: Acceptance Research in Universities]*

- (Unpublished Doctoral Dissertation). WU Vienna University of Economics and Business, Wien, Austria.
- Suh, A., & Lee, J. (2017). Understanding teleworkers' technostress and its influence on job satisfaction. *Internet Research*, 27(1), 140-159.
- Tabachnick, G. G., & L. S. Fidell. (2007). *Experimental designs using ANOVA*. Belmont, CA: Duxbury.
- Tarafdar, M., Pullins, E. B., & Ragunathan, T. S. (2014). Examining impacts of technostress on the professional salesperson's behavioural performance. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 34(1), 51-69.
- Tillman, R. M. (2014). *The relationship between school administrator's leadership behavior and the acceptance and use of technology in schools* (Unpublished Doctoral Dissertation). Southeastern Louisiana University, Hammond, Louisiana.
- Voet, M., & De Wever, B. (2017). Towards a differentiated and domain-specific view of educational technology: An exploratory study of history teachers' technology use. *British Journal of Educational Technology*, 48(6), 1402-1413.
- Waxman, H. C, Boriack, A.W., Lee, Y., & MacNeil, A. (2013). Principals' perception of the importance of technology in schools. *Contemporary Educational Technology*, 4(3), 187-196.
- Wei, L. M., Piaw, C. Y., & Kannan, S. (2017). Relationship between principal technology leadership practices and teacher ICT competency. *MOJEM: Malaysian Online Journal of Educational Management*, 4(3), 13-36.
- Weng, C. H., & Tang, Y. (2014). The relationship between technology leadership strategies and effectiveness of school administration: An empirical study. *Computers & Education*, 76, 91-107.
- Wheaton, B., Muthen, B., Alwin, D.F., & Summers, G.F. (1977). Assessing reliability and stability in panel models. *Sociological Methodology*, 8(1), 84-136.
- Wiltgen, T. M. (2020). *The perceived influence of advanced technology on an American high school teacher's psychological capital* (Unpublished Doctoral Dissertation). Grand Canyon University, USA.
- Wright, J. M. (2014). Planning to meet the expanding volume of online learners: An examination of faculty motivation to teach online. *Educational Planning*, 21(4), 35-49.
- Yieng, W. A., & Daud, K. B. (2017). Technology leadership in Malaysia's high performance school. *Journal of Education and E-Learning Research*, 4(1), 8-14.
- Yılmaz, M. B., & Kavanoz, S. (2017). Teknoloji kabul ve kullanım birleştirilmiş modeli- 2 ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması [The validity and reliability of Turkish version of unified theory of acceptance and use of technology-2]. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(32), 127-146.
- Zhong, L. (2017). Indicators of digital leadership in the context of K-12 education. *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, 10(1), 27-40.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sağlık Odaklı Liderlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Sağlık Odaklı Liderliğin Duygusal Tükenmeye Etkisi: Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü

Turkish Adaptation of the Health-Oriented Leadership Scale and Effect of Health-Oriented Leadership on Emotional Exhaustion: The Mediating Role of Psychological Resilience

Gökhan Kerse*, Mesut Soyalın**, Şefik Özdemir***

Öz: Bu araştırma “Sağlık Odaklı Liderlik (SOL)” kavramını ele almayı ve bu liderlik algısı ile ilgili bir ölçeğin uyarlanmasını yapmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte araştırma sağlık odaklı liderlik algısının doğrudan ve dolaylı olarak (psikolojik dayanıklılık üzerinden) duygusal tükenmeye etkisinin olup olmadığını tespit etmeyi de amaçlamıştır. Bu doğrultuda iki farklı örneklemeden veriler toplanmış ve istatistiksel analizler yapılarak amaçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma için Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan (2021/05-53 tarih ve sayılı) gerekli izin alınmıştır. Araştırmada birinci çalışmaya ait örneklemeden (üniversite idari personelleri) elde edilen verilerle sağlık odaklı liderlik ölçeğinin güvenilirliği ve yapı geçerliliği için analizler yapılmış ve gerekli kriterler sağlanmıştır. İkinci çalışmaya ait örneklemeden elde edilen veriler (öğretmenler) ise ölçek güvenilirliğini ve geçerliliğini doğrulamak ve araştırma hipotezlerini test etmek için kullanılmıştır. Analiz bulguları birinci çalışmadaki faktör yapısını doğrulamış ve güvenilirliğin sağlandığını göstermiştir. Dolayısıyla Sağlık Odaklı Liderlik Ölçeği’nin Türkiye’deki çalışmalarda kullanılabileceği belirlenmiştir. Ayrıca yapılan analizlerde sağlık odaklı liderliğin hem doğrudan hem de psikolojik dayanıklılık aracılığıyla (yani dolaylı olarak) duygusal tükenmeye etkilediği görülmüştür. Bir diğer ifadeyle, sağlık odaklı liderlik algısı hem doğrudan hem de dolaylı olarak (psikolojik dayanıklılığı artırarak) duygusal tükenmeyi azaltmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Odaklı Liderlik, Psikolojik Dayanıklılık, Duygusal Tükenme, Ölçek Uyarlama.

Abstract: This research aimed to address the concept of “Health-Oriented Leadership (HoL)” and to adapt this leadership scale into Turkish. However, this research also aimed to determine whether the perception of health-oriented leadership directly or indirectly (through psychological resilience) had an effect on emotional exhaustion. Ethical approval was obtained from Aksaray University Human Research Ethics Committee (dated 2021/05-53 and numbered) for the study. For these purposes, data were collected from two different samples. It was tried to reach the goals by making statistical analyzes of the data. The data obtained from the first sample (university administrative staff) were analyzed for the reliability and construct validity of the health-oriented leadership scale.

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, ORCID: 0000-0002-1565-9110, gokhankerse@hotmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-1475-0905, msoyalin@hotmail.com (Sorumlu Yazar)

*** Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-3005-0570, sefikozdemir@aksaray.edu.tr

Received/Geliş: 28 July/ Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 10 November/ Kasım 2021

Accepted/Kabul: 16 November/ Kasım 2021

Published/Yayın: 25 December/ Aralık 2021

The findings showed that the necessary criteria were met. The data obtained from the second sample (teachers) were used to verify the reliability and validity of the scale and to test the research hypotheses. Analysis findings confirmed the factor structure in the first sample and showed that the scale was reliable. Therefore, it has been determined that the Health-Oriented Leadership Scale can be used in Turkish studies. In addition, analyzes have shown that health-oriented leadership affects emotional exhaustion both directly and via psychological resilience (ie indirectly). In other words, the perception of health-oriented leadership reduces emotional exhaustion both directly and indirectly (by increasing psychological resilience).

Keywords: Health-Oriented Leadership, Psychological Resilience, Emotional Exhaustion, Scale Adaptation.

Giriş

Sağlık kavramı insanoğlunun dünyada var olduğu tarihle yaşıt olan bir kavram olarak değerlendirilebilir. Tarih boyunca her dönemde sağlık kavramına büyük önem atfedilmiş ve bireyin yaşamını anlamlı kılan en önemli ve vazgeçilemez unsurlarından biri olarak varsayılmıştır. Geçmişten günümüze sağlığın insan hayatındaki önemine vurgu yapan pek çok bilge, yazar ve lider örnek verilebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nda en uzun süre tahtta kalan, elde ettiği başarılarla tüm dünyada muhteşem Süleyman olarak tanınan Kanuni Sultan Süleyman'ın "Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi, olmaya devlet cihânda bir nefes sihhat gibi" sözü en fazla bilinen örneklerden biridir. Çok bilinen diğer bir örnek olarak dünya edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Johann Wolfgang von Goethe'nin "İnsanlar önce para kazanmak için sağlıklarını, sonra da sağlıklarını korumak (kazanmak) için paralarını harcarlar" sözü verilebilir. Söz konusu örnekler sağlığın güç, para, itibar ve makam gibi ulaşılmak istenen her şeyden önce geldiğine işaret etmektedir. Bu durum çalışma hayatı için de geçerlidir. İş hayatında da mutlu olabilmek, başarılı olabilmek, kendini geliştirebilmek, hedeflerine ulaşabilmek ve istenen performansı sergileyebilmek için olmazsa olmaz şartlardan birinin sağlıklı olmak olduğunu herkes bilir. Özellikle son dönemlerde iş hayatında stres yükünün artması nedeniyle çalışanların maruz kaldığı sağlık risklerini azaltmaya odaklanılmış ve işyerinde çalışan sağlığına olumlu veya olumsuz olarak katkı yapacak her şeye önem vermeye başlanmıştır. Öyle ki, alan yazında çalışan sağlığının teşvik edilmesi ve geliştirilmesi ile ilgili faaliyetlere ilgi artmış (örn; Linnan, Cluff, Lang, Penne ve Leff, 2019) ve gerçekleştirilen faaliyetlerin çalışanların sağlık sonuçları üzerindeki etkinliğine yönelik araştırmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır (örn; Proper ve van Oostrom, 2019).

İşyerinde sağlığın geliştirilmesinde kilit rol oynayan unsurlardan biri liderlerdir (Klug, Felfe ve Krick, 2019). Liderler, örgüt içerisinde sahip oldukları etkili roller ve resmi güçleri sayesinde örgütsel yapıları hem temsil etmekte hem de biçimlendirmektedir (Kelloway ve Barling, 2010). Liderlerin çalışanların sağlıklarının korunması, teşvik edilmesi ve geliştirilmesinde oynadıkları rol, liderlik davranışlarının çalışanların refahını nasıl etkilediğini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde (Montano, Reeske, Franke ve Hüffmeier, 2017; Kaluza, Weber, van Dick ve Junker, 2021) açıkça görülmektedir. Dolayısıyla liderlerin davranışları ve iletişimi çalışan sağlığı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Yang, Shen, Zhu, Liu, Deng, Chen ve See, 2015).

Sağlıkla ilgili lider davranışını daha açık bir şekilde ortaya çıkarmak için kullanılan alana özgü liderlik yapılarından biri Franke ve Felfe (2011) tarafından literatüre kazandırılan sağlık odaklı liderliktir. Sağlık odaklı liderlik, liderlerin takipçilerinin sağlığına önem vermesini, onların sağlığını etkileyecek faaliyetlerin farkında olmasını ve sağlıklı olmaları için belirli faaliyetleri gerçekleştirmesini ifade etmektedir (Franke, Felfe ve Pundt, 2014). Sağlık odaklı liderlik, çalışan sağlığının liderin davranışlarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiğini varsaymaktadır (Franke ve Felfe, 2011). Bu liderlik şekli sağlığa ilişkin liderlik tutum ve davranışlarını geniş bir çerçevede değerlendirmek üzere geliştirilmiştir.

Bu araştırmada sağlık odaklı liderlik, psikolojik dayanıklılık ve duygusal tükenme kavramları ele alınmıştır. Araştırmanın birkaç noktada literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Söz konusu katkılardan birincisi, sağlık odaklı liderlik kavramının kavramsal çerçevesinin oluşturulması ve sağlık odaklı liderlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanarak Türkiye'deki araştırmalarda kullanılabilir olduğunun

kanıtlanmasıdır. İkincisi, çalışanların hem bireysel hem de örgütsel performanslarının önemli bir belirleyicisi olarak görülen duygusal tükenmenin (Kerse, 2017; Kerse vd., 2018) ele alınmış olması ve duygusal tükenmenin sağlık odaklı liderlik ile azalıp azalmadığının tespit edilmesidir. Araştırmanın literatüre üçüncü katkısı ise sağlık odaklı liderliğin duygusal tükenmeyi nasıl etkilediğinin psikolojik dayanıklılık ile açıklanmış olmasıdır.

Sağlık Odaklı Liderlik (HoL – SOL)

Sağlık odaklı liderlik (SOL) kavramının günümüzdeki anlamıyla kullanılması Franke ve Felfe'nin (2011) çalışmasına dayanır. Franke ve Felfe genel anlamda bu liderlik türünün sağlığı iyileştirme faaliyetlerini içerdiğini öne sürmüştür. Sonraki dönemlerde Franke, Felfe ve Pundt (2014) tarafından kavram yeniden ele alınmış ve liderlerin gerek kendi gerekse takipçi sağlığını ve stres düzeyini dikkate alması ve sağlıklı olmaya yönelik belirli faaliyetleri gerçekleştirmesi olarak tanımlanmıştır (Franke vd., 2014). Bu tanım genel itibarıyla diğer çalışmalarda da (Klug vd., 2019; Efimov, Harth ve Mache, 2020) referans alınmış, hatta bazı araştırmacılar (Stuber vd., 2021) kavramı daha da kapsamlı olarak “çalışanların sağlığını uzun vadeli bir hedef olarak gören tüm liderlik davranışları” olarak ifade etmiştir.

Sağlık odaklı liderlik, liderlerin kendi sağlığına yönelik (lider merkezli - SelfCare) ve takipçi sağlığına yönelik (çalışan merkezli - StaffCare) sağlığı koruyucu yaklaşımı içermesi olmak üzere (Klug vd., 2019) iki bakış açısıyla ele alınabilecek bir liderlik şeklidir. Liderin kendi sağlığına dikkat etmesi, yani lider merkezli yön, sağlık odaklı liderlik şeklinin temelini oluşturur (Efimov vd., 2020). Lider merkezli bakış açısı (SelfCare), liderlerin kendi stres düzeylerini ve sağlık davranışlarını etkileyen tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını içerir (Stuber vd., 2021). Çalışan merkezli bakış açısı (StaffCare) ise liderin dikkatli bir şekilde iletişim ve etkileşim kurmasını (işteki görevleri öncelik sırasına koymaya yardımcı olmak veya stresli çalışanlara etkin çözümler bulmak) ve zihinsel sağlığı geliştirecek çalışma koşulları oluşturmasını ifade eder (Franke vd., 2014). Bu çalışmada sağlık odaklı liderliğin çalışan merkezli yönü dikkate alınmış ve bu yönüyle sağlık odaklı liderlik “liderin çalışanların sağlığını etkileyecek durumların ve faaliyetlerin farkında olması, onların sağlığını dikkate alması ve önem vermesi ve sağlıklı olmaları için gerekli koşulları ve faaliyetleri gerçekleştirmesi” olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla da sağlık odaklı liderlerin çalışanların gerek fiziksel gerekse psikolojik olarak sağlıklı olmaları için çaba sarf eden ve iş/örgüt ortamında bu doğrultuda davranışlar sergileyen bireyler olduğu öne sürülmüştür.

Sağlık odaklı liderlik (SOL) yaklaşımı sağlık farkındalığı/bilinci, sağlık değeri ve sağlık davranışı olmak üzere üç bileşeni içerir. SOL'un sağlık farkındalığı bileşeni, liderin çalışanların stres düzeylerini doğru bir şekilde değerlendirmesini ve çalışanlar arasında gerginliğe yol açan durumların farkında olmasını ifade eder. Sağlık değeri bileşeni, liderin çalışanların sağlığına önem verme düzeylerini ve çalışan sağlığına yönelik sorumluluk duygularını içerir. Son olarak sağlık davranışı bileşeni, çalışanlar için sağlıklı bir çalışma koşulu sağlamayı (örn; iş tasarımı, iklim yoluyla), onların sağlıklı çalışma davranışları sergilemesini teşvik etmeyi (örn; güvenlik kurallarına uymak, rahatsızlıklardan ve aşırı fazla mesaiden kaçınmak) ve onlara sağlık ve güvenlik konularında bilgi vermeyi ifade eder (Franke vd. 2014; Arnold ve Rigotti, 2020). Dolayısıyla sağlık odaklı liderlikte, liderin çalışan sağlığıyla ilgili konuların ve durumların farkında olması (farkındalık), çalışan sağlığına değer vermesi (değer) ve onların sağlıklı olabilmesi için gerekli koşulları oluşturması (davranış) gerekmektedir.

Sağlık odaklı liderlik davranışının gerek liderin kendisinin (yani SelfCare) gerekse çalışanların (yani StaffCare) sağlığını iyileştirme faaliyetlerini içermesi nedeniyle önemli bir kaynak sağlaması, dolayısıyla da bu liderliğin Hobfoll'un (2001) Kaynakların Korunması Teorisiyle açıklanması mümkündür. Kaynakların korunması teorisi, çalışanların sahip oldukları kaynakları elde tutmak ve yeni kaynaklar elde etmek için çabaladıklarını ve sahip olunan kaynakların tümünün onları fiziksel ve psikolojik olarak güçlendirdiğini öne sürer (Hobfoll, 2001). Sağlık odaklı liderlik bağlamında; kaynaklar, çalışanların sağlıklarını korumalarını ve geliştirmelerini sağlayan koşulları ve nesnelere ifade eder ve içsel ve dışsal kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılarak ele alınabilir. İçsel kaynaklar, çalışanın sağlık konusundaki bilgisi ve sağlıklı bir yaşam şeklini benimsemesi gibi çalışanın kendisinden

kaynaklanan bilişsel yönleri ve eylem modellerini içerir. Dışsal kaynaklar ise sosyal destek ve sağlığı destekleyen bir örgüt iklimi gibi sosyal ve örgütsel yönleri içerir (Franke vd. 2014). Bu çalışmada liderin çalışanlar için örgütte sağlıklı çalışma koşulları oluşturması ve çalışanların işyerinde sağlık odaklı davranışlara yönelmesini teşvik etmesi (çalışan merkezli sağlık odaklı liderlik) referans alındığı için Kaynakların Korunması Teorisi bağlamında dışsal kaynakları içerdiği söylenilebilir.

Sağlık odaklı bir lider çalışanların fiziksel ve psikolojik sağlığına dikkat etme davranışı sergiledikleri için çalışanların sağlığına etki edebilmektedir (Klug vd., 2019). Bu liderler örgütte sağlıklı çalışma koşulları sağladıkları, çalışanları sağlıklı iş davranışı sergilemeleri konusunda teşvik ettikleri ve sağlık konusunda çalışanlara bilgi verdikleri için çalışanların fiziksel ve zihinsel sağlık sorunu yaşama olasılıkları daha düşüktür. Nitekim yapılan çalışmalarda (Franke vd., 2014; Arnold ve Rigotti, 2020; Vonderlin vd., 2021) sağlık odaklı bir lider davranışının çalışan sağlığını etkilediği belirlenmiştir. Liderlerin sağlık odaklı olmasının olumlu sonuçları elbette sadece bununla sınırlı değildir. Yapılan çalışmalarda sağlık odaklı liderliğin lider üye etkileşimi (LMX) ve çalışanların iyi oluşu üzerinde olumlu (Kaluza vd., 2021) tükenmişlik, depresyon ve fiziksel şikâyetler gibi sağlık sorunları ile olumsuz yönde ilişkili olduğu (Maria, Wolter, Gusy, Kleiber ve Renneberg, 2018) ve sağlık odaklı liderlerin işteki tatmini doğrudan, işten ayrılma niyetini ise dolaylı olarak etkilediği (Bregenzer, Milfelner, Žižek ve Jiménez, 2020) sonuçlarına ulaşılmıştır.

Sağlık Odaklı Liderlik ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki

Bireylerin zayıf yönlerinin aksine güçlü yönlerinin keşfedilmesi ve geliştirilmesini öne süren pozitif psikoloji ve pozitif örgütsel davranış (Luthans, 2002; Seligman-Csikszentmihalyi, 2000) son dönemlerin ilgi çekici araştırma konularına temel oluşturmaktadır. Bu konulardan biri de psikolojik sermayedir. Kısaca “bireyin sahip olduğu olumlu özellikler bütünü” (Erkuş ve Fındıklı, 2013) olarak tanımlanan psikolojik sermayenin dört alt boyutundan biri olan psikolojik dayanıklılık kavramına ilk olarak Kobasa'nın (1979) dayanıklı bireylerin hastalıklara daha az maruz kaldığını tespit ettiği “Stressful Life Events, Personality, and Health: An Inquiry Into Hardiness” adlı araştırmasında rastlanılmaktadır. Psikolojik dayanıklılık çalışanın belirsizlik, engel ve buna benzer olumsuz durumların üstesinden gelebilme yeteneğidir (Çetin ve Basım, 2011). Psikolojik dayanıklılık karşılaşılan zorluklara dayanma (Werner ve Smith, 2001), ciddi risklere maruz kaldıktan sonra toparlanabilme, uyum sağlayabilme ve bunların üstesinden gelebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Korkmazer, Ekingen ve Yıldız, 2016). Başka bir tanımda ise dayanıklılık sıkıntılardan, uzun süreli stresli durumlardan, beklentilerin karşılanmamasından ve talihsizliklerden geri dönme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Ledesma, 2014). Dayanıklılığın temeli, insanların risk faktörleri, aksilikler veya zorluklar karşısında yenik düşmeden bunlarla başa çıkabilmelerine yardımcı olabilecek özellikleri tespit etme arayışına dayanmaktadır (Richardson, 2002). Buna göre psikolojik olarak dayanıklı olan çalışanlar yaşadığı kayıplar, karşılaştığı riskler, zorluklar, sıkıntılar ve yaşadığı hayal kırıklıklarına rağmen uyum sağlama becerisini kaybetmeden başarı elde etme motivasyonunu sürdürme eğilimindedir (Block ve Kremen, 1996; Kuntz, Näswall ve Malinen, 2016; Chou, Lee ve Wu, 2016). Tüm bunlardan anlaşıldığı gibi psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek olan çalışanların, karşılaştıkları terslikler ve engellere karşı daha hoşgörülü, toleranslı ve mücadeleci olacakları ifade edilebilir (Çetin ve Basım, 2012; Wang, Lu ve Wang, 2019).

Sağlık odaklı liderlik ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi Kaynakların Korunması Teorisi (Hobfoll, 2001) ve ampirik bulgularla açıklamak mümkündür. Kaynakların Korunması Teorisi (Hobfoll, 2011) çalışanların kendilerini fiziksel ve psikolojik olarak güçlendiren kaynakları elde etmek ve sonrasında kaybetmemek için çabaladıklarını varsayan bir teoridir. Sağlık odaklı liderlik bağlamında ele alındığında kaynaklar; çalışanların fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı olmalarını sağlayan koşullar ve faktörler olarak ifade edilebilir. Sağlık odaklı liderlikte söz konusu koşullar ve faktörler çalışana dışarıdan (yani yöneticiden) sağlandığı için Kaynakların Korunması Teorisi bağlamında bir dışsal kaynaktır. Öte yandan psikolojik dayanıklılık ise çalışanın belirsizlik, çatışma ve başarısızlık gibi olumsuz durumların üstesinden gelebilmesini ifade eden psikolojik kapasitesini ifade ettiği (Luthans, 2002), dolayısıyla da çalışanın kendisiyle ilgili bir durumu içerdiği için içsel bir kaynaktır. Çalışanların yüksek düzeyde kaynaklar deneyimlediklerinde diğer yeni kaynakları elde etmede daha istekli ve

yetenekli oldukları (Arnold ve Rigotti, 2020) dikkate alındığında; teori bağlamında elde edilen dışsal bir kaynağın içsel bir kaynağa dönüşmesi olasıdır. Bir diğer ifadeyle kaynakların korunması teorisi bağlamında sağlık odaklı liderliğin (dışsal kaynak) psikolojik dayanıklılığı (içsel kaynak) etkilemesi beklenebilir. Söz konusu bu beklenti doğrudan ele alan çalışmalar bulunmasa da Arnold ve Rigotti, (2020) sağlık odaklı liderlik ile psikolojik sermaye arasındaki ilişkiyi ele almış ve sağlık odaklı liderlik algısının psikolojik sermaye düzeyini artırdığını belirlemiştir. Psikolojik dayanıklılığın psikolojik sermayenin bir alt boyutu olduğu (Luthans, Avolio, Avey ve Norman, 2007) dikkate alındığında, elde edilen bu bulgunun sağlık odaklı liderlik ile psikolojik dayanıklılık için de kullanılması olasıdır. Dolayısıyla da çalışmada sağlık odaklı liderliğin psikolojik dayanıklılığı etkileyebileceği öne sürülerek aşağıda yer alan hipotezi geliştirmek mümkündür:

H₁: Sağlık odaklı liderlik, çalışanların psikolojik dayanıklılığı düzeylerini pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etkilemektedir.

Sağlık Odaklı Liderlik ve Duygusal Tükenme Arasındaki İlişki

İlk defa Freudenberger'in (1974) ortaya atmış olduğu tükenmişlik, karşılaşılan sorunların neticesinde ortaya çıkan fiziksel, zihinsel, davranışsal ve duygusal nitelikteki çeşitli belirtilerle kendini gösterir (Freudenberger, 1986). Yetersizlik, başarı ve üretkenlik eksikliği duygusu, aşırı bitkinlik (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001), iletişim ve ilişkilerin zayıflaması ve stres gibi (Naktiyok ve Karabey, 2005) durumlarla karakterize edilen bir kavramdır. Öncelikle bireyin duygusal kaynaklarını tüketmesi ile ortaya çıktığı (Ardıç ve Polatçı, 2008) için tükenmişliğin literatürde en fazla öne çıkan boyutu duygusal tükenmedir (Lee ve Ashforth, 1999). Duygusal tükenme, çalışanların gerek bilişsel gerekse duygusal olarak kendilerini yaptıkları işten uzaklaştıracak davranışlar sergilemesi durumudur (Maslach, vd., 2001). Duygusal tükenme, çalışanların karşılaştıkları durumlar karşısında psikolojik ve fizyolojik olarak zorlanması sonucu (Lee ve Ashforth, 1999) bireyin kendisini aşırı tükenmiş ve yıpranmış hissetmesidir (Maslach ve Jackson, 1981). Bireylerde ruhen yıpranma duygusu (Naktiyok ve Karabey, 2005), enerji eksikliği (Cordes ve Dougherty, 1993), diğerleri hakkında olumsuz, alaycı tutum ve duyguların gelişmesi, hayal kırıklığı ve ilgi kaybı olarak kendini gösterir (Maslach ve Jackson, 1981). Duygusal tükenmenin artması, çalışanların duygusal kaynaklarının tükenmesine ve artık psikolojik olarak kendilerini işlerine veremeyeceklerini hissetmelerine neden olur (Maslach ve Jackson, 1981; Gaines ve Jermier, 1983). Bu durum hem çalışanlar hem de örgütler için istenmeyen olumsuz durumların ortaya çıkmasına neden olur (Yürür ve Ünlü, 2011).

Liderin stres altında olup olmadığı çalışanlar için önemli bir faktördür. Çünkü bu durum liderin rol modeli olması nedeniyle çalışanların tutum, zihin ve davranışlarına yansıtılabilmektedir. Liderlik tarzları ve çalışan sağlığı üzerine yapılan incelemeler, liderlerin çalışanların sağlık ve iyi oluşunun yanı sıra stres ve tükenmişlik deneyimi gibi olumsuz sağlık sonuçları açısından da önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Montano vd., 2017). Dolayısıyla sağlık odaklı liderlik tarzının da bu olumsuz sağlık sonuçlarında -yani duygusal tükenme düzeyinde- önemli rol oynaması (duygusal tükenmeyi etkilemesi) beklenebilir. Söz konusu bu beklenti Kaynakların Korunması Teorisine (Hobfoll, 2001) dayandırılabilir. Sağlık odaklı liderler, işyerindeki sağlık konularının farkında oldukları, çalışanlarla iletişimde ve etkileşimde sağlığı ele alma veya sağlıklı çalışma süreçleri tasarlama gibi sağlık odaklı davranışlar sergiledikleri ve dolayısıyla da sağlığa öncelik verdikleri için (Kaluza vd. 2021) çalışanların işyerindeki kaynakları artırma olasılığı yüksektir. Nitekim Jimenez ve arkadaşlarının (2017) yapmış olduğu çalışmada sağlığı destekleyen ve geliştiren liderlik şeklinin genel iyileşme, psiko-sosyal kaynaklar ve işle ilgili kaynaklar gibi çalışan kaynaklarını artırdığı belirlenmiştir. Örgütte kaynakların artmasıyla çalışanların daha az tükenme yaşadıkları (Yürür, 2011) dikkate alındığında Kaynakların Korunması Teorisi bağlamında bir kaynak olarak ele alınan sağlık odaklı liderliğin çalışanların duygusal tükenme düzeylerini azaltabileceği varsayılabilir.

Tükenmişlik kavramı çalışanın yaptığı işin değeri hakkında sinik ve etkisizlik duygularının eşlik ettiği bir bitkinlik durumuna sahip olmasını ifade etmektedir (Maslach vd., 2001). Tipik olarak yüksek iş taleplerine ve işle ilgili kronik strese yanıt olarak ortaya çıkan bu durum günümüzde çalışanların

psiko-sosyal iş stresörleri ile yakından ilişkili bir sağlık sorunudur (Bonde, 2008). Bu bağlamda çalışanların stresli olduklarını fark etmeyi ve bu durumu doğrudan iletişime geçerek konuşmayı da içeren sağlık odaklı liderlik kavramı öne çıkmaktadır (Arnold ve Rigotti, 2020). Bir diğer ifadeyle sağlık odaklı liderler çalışanların stresli oldukları durumları gördükleri ve bu stresi ortadan kaldırmak için harekete geçtikleri için çalışanların duygusal tükenme düzeylerini azaltabilirler. Nitekim konuyla ilgili yapılan bir çalışmada (Maria vd., 2018) sağlık odaklı liderliğin, tükenmişlik, depresyon ve fiziksel şikâyetler gibi sağlık sorunları ile olumsuz yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde bir diğer çalışmada (Jimenez vd., 2017) sağlığı geliştiren liderliğin çalışanların stres ve tükenmişlik düzeylerini olumsuz yönde etkilediği öne sürülmüştür. Bu bilgiler ve bulgular doğrultusunda aşağıda yer alan hipotez geliştirilmiştir.

H₂: Sağlık odaklı liderlik, çalışanların duygusal tükenme düzeylerini negatif yönde ve anlamlı düzeyde etkilemektedir.

Psikolojik Dayanıklılık ve Duygusal Tükenme Arasındaki İlişki

Psikolojik dayanıklılık, bireylerin karşılaşacağı zor durumlara ve stresörlere karşı koruyucu bir katkı yaptığı gibi aynı zamanda zorluklardan öğrenerek ve gelişerek çıkmayı da sağlamaktadır (Chi, Li, Du, Tam, Zhao ve Zhao, 2016). Literatürde psikolojik dayanıklılığın, olumlu ana etkilerini yansıtan ve dayanıklılığın arzu edilen işyeri deneyimleri ve sonuçları ortaya çıkarmada değerli bir araç olabileceğini düşündüren birçok kanıt mevcuttur (Shoss, Jiang ve Probst, 2018). Örneğin Larrabee ve arkadaşları (2010) dayanıklılığın iş stresi, psikolojik güçlendirme ve iş tatminini olumlu olarak etkilediğini tespit etmişlerdir. Diğer bir çalışmada Çetin ve Basım (2011) psikolojik dayanıklılığın iş tatmini ve örgütsel bağlılığı olumlu olarak etkilediğini ortaya çıkarmışlardır. Yine psikolojik dayanıklılığın örgütsel vatandaşlık davranışı (Kumlu ve Nergiz, 2018), yaşam doyumu (Tümlü ve Receptoğlu, 2013) ve performans (Luthans, Avolio, Walumbwa ve Li, 2005) gibi birçok olumlu örgütsel değişkenle de pozitif ilişkili olduğu ispatlanmıştır. Bununla birlikte psikolojik olarak dayanıklı olan çalışanların, iş ortamındaki olumsuz koşullardan çok fazla etkilenmedikleri (Bitmiş, Sökmen ve Turgut, 2013), işyerinde stres yaratan faktörlerle başa çıkabildikleri (Anasori, Bayıghomog ve Tanova, 2020) ve zor şartlara daha kolay uyum sağlayabildikleri (Jiang, Jiang, Sun ve Li, 2020) ifade edilmiştir. Nitekim literatürde yapılan bazı çalışmalar bu durumu destekler nitelikte bulgular elde etmiştir. Örneğin Avey ve arkadaşları (2009) psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini anlamlı ve negatif olarak etkilediğini tespit etmişlerdir. Diğer bir çalışmada O'Dowd ve arkadaşları (2018) psikolojik dayanıklılığın stresi azalttığını tespit etmişlerdir. Bu bulgulara benzer bir durumun psikolojik dayanıklılık ve duygusal tükenme arasında da olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili alanyazında psikolojik dayanıklılık ve duygusal tükenme arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bakıldığında (Garcia ve Calvo, 2012; Çetin, Şeşen ve Basım, 2013; Rushton, Batcheller, Schroeder ve Donohue, 2015; Hao, Hong, Xu, Zhou ve Xie, 2015) bu iki değişken arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Yukarıda yer alan açıklamalardan ve araştırma bulgularından hareketle psikolojik dayanıklılık ve duygusal tükenme arasındaki ilişkiye yönelik hipotezimiz aşağıdaki gibidir:

H₃: Psikolojik dayanıklılık, çalışanların duygusal tükenme düzeylerini negatif yönde ve anlamlı düzeyde etkilemektedir.

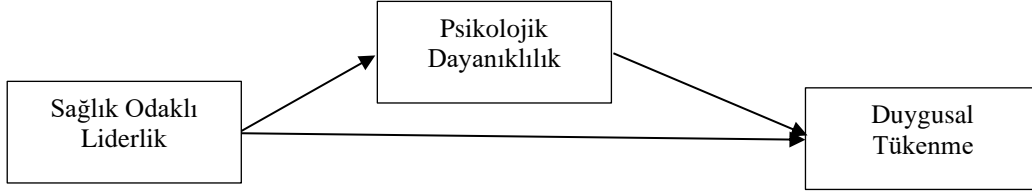
Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü

Yukarıda yer alan hipotezlerde belirtildiği gibi sağlık odaklı liderliğin psikolojik dayanıklılık üzerinde pozitif (Arnold ve Rigotti, 2020), duygusal tükenme üzerinde ise negatif bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Ayrıca literatürdeki çalışma bulgularından (Garcia ve Calvo, 2012; Hao vd., 2015) psikolojik dayanıklılığın duygusal tükenmeyi negatif olarak etkileme olasılığı bulunmaktadır. Bu durum sağlık odaklı liderliğin duygusal tükenmeye etkisinin psikolojik dayanıklılık üzerinden gerçekleşebileceği anlamına gelmektedir. Bir diğer ifadeyle sağlık odaklı liderlik algısının duygusal tükenmeye etkisinde psikolojik dayanıklılığın aracı olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtimal Kaynakların Korunması Teorisi (Hobfoll, 2001) bağlamında ele alındığında; sağlık odaklı liderlik algısı çalışan kaynağını –yani psikolojik dayanıklılığını- artırır ve kaynaktaki bu artış duygusal tükenme

düzeyinin azalmasına yol açar. Bu açıklamalar ışığında aracılığa ilişkin aşağıda yer alan hipotez geliştirilebilir:

H₄: Sağlık odaklı liderliğin duygusal tükenme üzerindeki etkisinde psikolojik dayanıklılık aracı rol oynar.

Yukarıda yer alan hipotezler dikkate alınarak Şekil 1’deki araştırma modeli oluşturulabilir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Birinci Çalışma

Bu çalışmada Sağlık Odaklı Liderlik (HoL-SOL) ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yapmak amaçlanmıştır. Bir diğer ifadeyle, ölçeğe ilişkin güvenilirlik ve yapı geçerliliği analizleri yapılarak ölçeğin Türkiye’deki çalışmalarda kullanılabilir olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışma için Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan 2021/05-53 tarih ve sayılı başvuru ile gerekli izin alınmıştır.

Örnekleme

Çalışmada SOL ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yapmak için bir devlet üniversitesinin merkez kampüsünde çalışan kadrolu idari personelden veriler toplanmıştır. Verilerin toplanması için kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş, pandemi nedeniyle uygulanan esnek çalışma sistemi dikkate alınarak çalışmaya gönüllü olan kişilere online olarak anketler iletilmiştir. İletilen anketlerden 105 tanesi değerlendirmeye uygun görülmüştür. Bu veriler, faktörlerin belirgin olduğu ve değişken sayısının çok fazla olmadığı durumlarda 100-200 arasında olması ve en az gözlenen değişken sayısının beş katı olması kuralını (Büyüköztürk, 2002) sağlamıştır. Katılımcılara ilişkin incelemeler yapıldığında; 105 cevaplayıcının çoğunluğunun erkek (%70,5), evli (%81,9) ve lisans eğitim düzeyli (%61,0) çalışanlar olduğu belirlenmiştir. Yaş açısından katılımcıların 35 yaş altı (%45,7) ve 36-45 yaş (%40,0) grubunda yer aldığı; çalışma süresi açısından ise 9 yıl ve üzeri (%49,5) ve 5-8 yıl aralığında (%41) buldukları tespit edilmiştir. Bu çalışma için, Aksaray Üniversitesi insan araştırmaları Etik Kurulu’ndan 2021/05-53 tarih ve sayılı başvuru ile gerekli izin alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Sağlık Odaklı Liderlik (HoL-SOL) Ölçeği: Araştırmada sağlık odaklı liderlik ölçeğinin maddelerine ulaşmak için konuyla ilgili literatür taraması yapılmış, ancak gerek ölçeğin geliştirildiği (Franke vd., 2014) ve güncellemelerin yapıldığı çalışmalarda (Pundt ve Felfe, 2017; Klug vd., 2019; Klebe, Felfe ve Klug, 2021) gerekse bu ölçeği referans alan çalışmalarda ölçek maddelerine ulaşılamamıştır. Bu nedenle ölçeği geliştiren yazarlardan Jörg Felfe ile iletişime geçilmiştir. Araştırmacıdan ölçek uyarlama yapmak için ölçeğin İngilizce dilindeki sürümü talep edilmiş ve 26 maddelik çalışanların liderlerini değerlendirdiği (StaffCare) ölçek (Pundt ve Felfe, 2017) e-mail yoluyla alınmıştır.

Ölçeğin Türkçe uyarlaması için Brislin ve arkadaşları (1973) referans alınarak, öncelikle anadili Türkçe olan uzmanlar tarafından Türkçe’den İngilizceye çevrilmiştir. Daha sonra ölçek maddelerinin

İngilizce karşılıklarının sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiştir. Sonrasında ise üç öğretim üyesi ile birlikte kültürel yapı da dikkate alınarak maddelerin anlaşılır olup olmadıkları kontrol edilmiştir. Yapılan kontrollerde üç (3) maddenin işyerindeki faaliyetleri kapsamaması, üç (3) maddenin de anlaşılabilirlik ve diğer ölçek maddeleriyle çelişkileri barındırdığı tespit edilmiş, bu nedenlerle de çıkarılmasının daha uygun olabileceği kanaatine varılmıştır. Bu işlem sonrasında gerekli kontroller yapılmış ve farklı iki öğretim üyesinden sorulara ilişkin görüş talep edilmiş ve nihayetinde ölçeğe 20 maddelik son şekli verilmiştir. Bu ölçekte yedi (7) madde farkındalık boyutunu, üç (3) madde değer verme boyutunu ve 10 madde olumlu sağlık davranışı boyutunu temsil etmektedir.

Bulgular

Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları

105 verinin değerlendirmeye alındığı birinci örneklemde öncelikle “Sağlık Odaklı Liderlik (SOL)” ölçeğinin yapı geçerliliği adımlarından birisi olan açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett’s değerleri için sırasıyla $>0,60$ ve $<0,05$ değerleri dikkate alınmıştır (Leech, Barrett ve Morgan, 2005). Bunun yanında madde faktör yüklerinin $0,40$ ’ın altında olmaması (Field, 2009), toplam açıklanan varyans değerinin ise %50’nin üzerinde olması (Yaşlıoğlu, 2017) referans alınmıştır. Ölçek maddeleri ve verilere yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları

Maddeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)
Farkındalık ve Değer Verme				
SOL1. Yöneticim, sağlığımla ilgili bir sorun olduğunda hemen fark eder.	,772			
SOL2. Yöneticim, iyileşmem için işime ara vermeye ihtiyacım olduğunda bunu zamanında fark eder.	,775			
SOL3. Yöneticim, iş ortamında sağlığımın olumsuz etkilendiği bir durum olduğunda bunu fark eder.	,762			
SOL4*. Yöneticim, işimle ilgili aşırı beklentilerinin sağlığımla olumsuz etkilediğini çok geç fark eder (R).	,656			
SOL5*. Yöneticim, işimle ilgili aşırı isteklerinin sağlığımla olumsuz etkilediğini genellikle fark etmez (R).	,805	7,25	36,268	36,268
SOL6. Yöneticim, işimden ve işyerimden kaynaklı sağlıkla ilgili riskleri çok iyi bilir.	,610			
SOL7. Yöneticim, özellikle strese girdiğim durumları bilir.	,649			
SOL8. Sağlığım yöneticim için önemlidir.	,732			
SOL9. Yöneticim için işimle ilgili sağlık risklerini azaltmak önemlidir.	,682			
SOL10. Yöneticim, sağlığımla ilgilenme konusunda kendisini sorumlu hisseder.	,462			
Olumlu Sağlık Davranışı				
SOL11. Yöneticim, sağlık durumum bozulduğunda yeterince iyileşene kadar benimle ilgilenir.	,604			
SOL12. İşimin uzun süre strese neden olduğu zamanlardan sonra yöneticim işlerimin hafiflemesini sağlar.	,656			
SOL13. Yöneticim, işimle ilgili sağlık riskleri hakkında beni bilgilendirir.	,707			
SOL14. Yöneticim, stresli görüldüğümde buna kayıtsız kalmaz ve sorunu (sorunları) çözmeye çalışır.	,480			
SOL15. Yöneticim, ekibimizde (birim çalışanlarının) sağlık konusuna yeterince dikkat edilmesini sağlar.	,657	6,60	33,000	69,268
SOL16. Yöneticim, işyerinde sağlıklı olmaya ilişkin önerilerden (ör. sırt egzersizleri, rahatlama, stres yönetimi) faydalanmam konusunda beni motive eder.	,790			
SOL17. Yöneticim, işimdeki rutin faaliyetleri optimize ederek iş taleplerini (strese yol açan durumları) azaltmaya çalışır (örneğin, öncelikler belirleme, kesintisiz çalışma için güvence sağlama, günlük planlama).	,665			

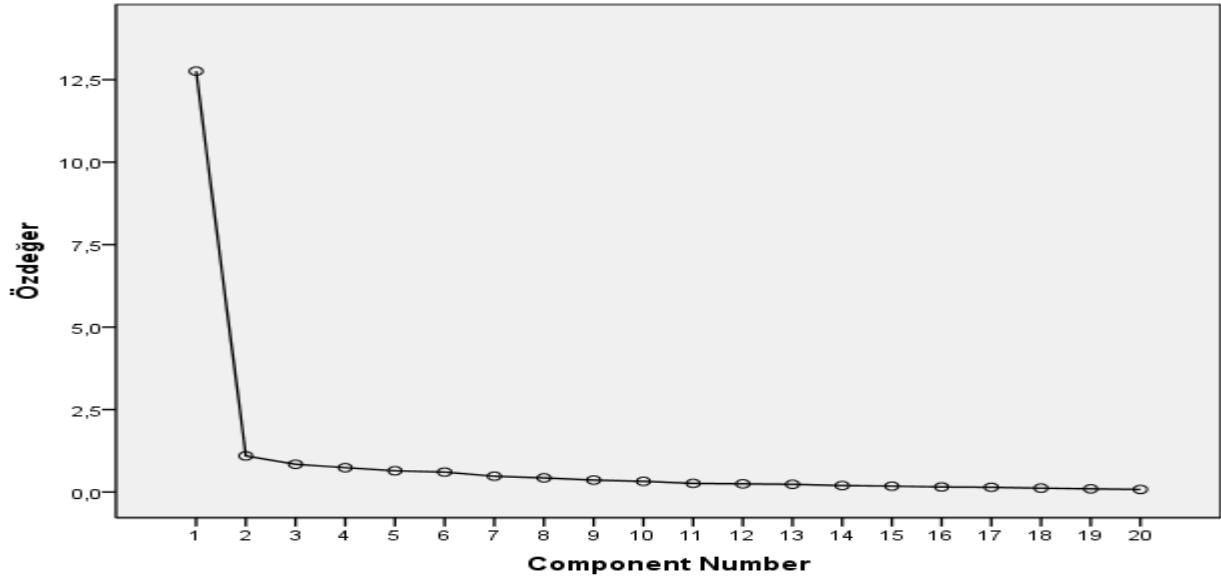
SOL18. Yöneticim çalışma koşullarımı en uygun duruma getirerek işteki taleplerimi (isteklerimi) karşılamaya çalışır (örneğin, dengesiz vücut duruşundan kaçınma, yeterli alana dikkat etme, hava akımından kaçınma).	,750
SOL19. Yöneticim, iş ve özel hayatım arasındaki dengeyi sağlayabilme yönelik işteki taleplerimi (isteklerimi) karşılamaya çalışır (örn; düzenli molalar vermek, fazla mesai yapmaktan kaçınma).	,811
SOL20. Yöneticim pozitif etkileşimlerin ortaya çıkmasını sağlayarak işimdeki taleplerin (strese yol açan durumların) azalmasına çaba harcar.	,746

KMO=,939

Küresellik Derecesi (Bartlett's)=2008,509 (p=0,000)

*Bu maddeler Örneklem 2'den elde edilen verilerle yapılan doğrulayıcı faktör analizinde çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu maddeler dışındaki 18 maddenin (farkındalık ve değer verme boyutu için 8 madde, olumlu sağlık davranışı için 10 madde) ölçekte kullanılabilir olduğu görülmüştür.

Tablo 1'de özetlenen bulgular gerek KMO (0,939) ve Bartlett değerinin (0,000), gerekse madde faktör yüklerinin referans kriterler dâhilinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ölçek maddelerinin iki (2) faktörlü bir yapı sergilediği (farkındalık ve değer verme boyutlarındaki maddeler tek bir faktör altında toplanmıştır), bu yapı itibarıyla özdeğerlerin 1'den büyük ve toplam açıklanan varyansın (%69,268) referans alınan kriterler dâhilinde olduğu belirlenmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen yamaç-birikinti grafiği (scree plot) Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Yamaç-Birikinti Grafiği

Güvenilirlik Analizi Bulguları

Ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin açımlayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra güvenilirliğe ilişkin analizlere geçilmiştir. Analizlerde her iki boyut için ve ölçek genelinde içsel tutarlılığı gösteren Cronbach Alpha katsayısı incelenmiş ve bu katsayının 0,70'den daha yüksek olması referans alınmıştır (Field, 2009). Bununla birlikte analizde düzeltilmiş madde toplam korelasyon değerlerinin 0,30'dan düşük olmamasına dikkat edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Maddeler	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyonu
SOL1	,764
SOL2	,742
SOL3	,846
SOL4	,634
SOL5	,732
SOL6	,693
SOL7	,743
SOL8	,841
SOL9	,820
SOL10	,748
SOL11	,835
SOL12	,826
SOL13	,799
SOL14	,832
SOL15	,850
SOL16	,760
SOL17	,818
SOL18	,717
SOL19	,703
SOL20	,744

**Farkındalık ve Değer Verme= ,940; Olumlu Sağlık Davranışı= ,951;
Genel Cronbach Alpha = ,970**

Tablo 2’de elde edilen bulgularda da görüldüğü gibi güvenilirlik analizi bulguları madde toplam korelasyon değerlerinin ve gerek boyutların (sırasıyla 0,940 ve 0,951) gerekse ölçeğin genelinin (0,970) cronbach alpha değerinin referans kriterleri sağladığı belirlenmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda sağlık odaklı liderlik ölçeğinde yer alan maddelerin birbirleriyle olan ilişkileri de incelenmiştir. Zira aynı ölçeği temsil eden maddelerin birbirleriyle ilişkili olması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda ölçekte yer alan 20 maddeye korelasyon analizi yapılmış (Tablo 3) ve her bir maddenin diğer maddeler ile %99 önem düzeyinde pozitif yönde ilişkili olduğu bulgusu elde edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın birinci örneklemeden elde edilen analiz bulgularıyla ölçeğin güvenilir ve geçerli olabileceği kanaatine varılmıştır.

Tablo 3. Maddeler Arası İlişkilerin Tespiti: Korelasyon Bulguları

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
1	1																		
2	,719	1																	
3	,691	,696	1																
4	,438	,558	,616	1															
5	,653	,686	,671	,653	1														
6	,564	,476	,695	,413	,555	1													
7	,632	,535	,673	,506	,552	,697	1												
8	,741	,697	,722	,491	,676	607	,628	1											
9	,630	,702	,750	,502	,630	,593	,562	,853	1										
10	,582	,560	,640	,456	,438	,523	,501	,678	,698	1									
11	,681	,586	,718	,550	,595	,608	,651	,714	,702	,843	1								
12	,623	,708	,724	,494	,585	,605	,665	,686	,711	,582	,636	1							
13	,618	,577	,671	,465	,540	,549	,667	,626	,621	,683	,719	,743	1						
14	,726	,611	,752	,585	,678	,573	,694	,776	,687	,588	,724	,654	,658	1					
15	,662	,591	,711	,569	,636	,561	,599	,748	,717	,668	,754	,754	,689	,767	1				
16	,495	,514	,626	,460	,513	,466	,519	,621	,624	,595	,662	,662	,695	,662	,718	1			
17	,612	,585	,710	,578	,580	,533	,626	,676	,708	,591	,702	,679	,637	,720	,766	,695	1		
18	,514	,443	,610	,473	,536	,483	,507	,578	,587	,493	,508	,628	,599	,603	,675	,722	,712	1	
19	,506	,507	,498	,400	,457	,471	,461	,601	,556	,587	,563	,664	,581	,561	,629	,627	,661	,693	1
20	,486	,528	,596	,468	,510	,590	,607	,569	,558	,635	,695	,737	,729	,539	,637	,623	,594	,534	,667

İkinci Çalışma

İkinci çalışmanın amacı; birinci örneklemden elde edilen faktör yapısının doğrulanmasını sağlamak ve sağlık odaklı liderlik algısının doğrudan ve dolaylı olarak (psikolojik dayanıklılık üzerinden) duygusal tükenmeyi etkileyip etkilemediğini belirlemektir.

Yöntem

Örneklem

İkinci çalışmadaki amaca ulaşmak için eğitim sektörü dikkate alınmış ve bir ilimizde milli eğitim bünyesinde çalışan öğretmenlere kolayda örnekleme yöntemi ile anketler iletilmiştir. 144 katılımcı verisi değerlendirmeye uygun bulunmuştur. Bu katılımcı sayısı faktörlerin belirgin ve değişken sayısının çok fazla olmadığı durumlarda ulaşılması gereken 100-200 arasındaki örneklem büyüklüğü koşulunu sağlamaktadır (Büyüköztürk, 2002). Çalışmaya katılanların demografik bilgileri incelenmiş, %61,1'inin erkek ve %68,8'inin evli olduğu, büyük çoğunluğun 35 yaş ve altında (%45,8) ve 1-4 yıl (%34,0) arasında çalıştığı belirlenmiştir. Eğitim düzeyi açısından ise lisans düzeyinde eğitimlilerin (%72,9), lisansüstü eğitimlilerden (%24,3) daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

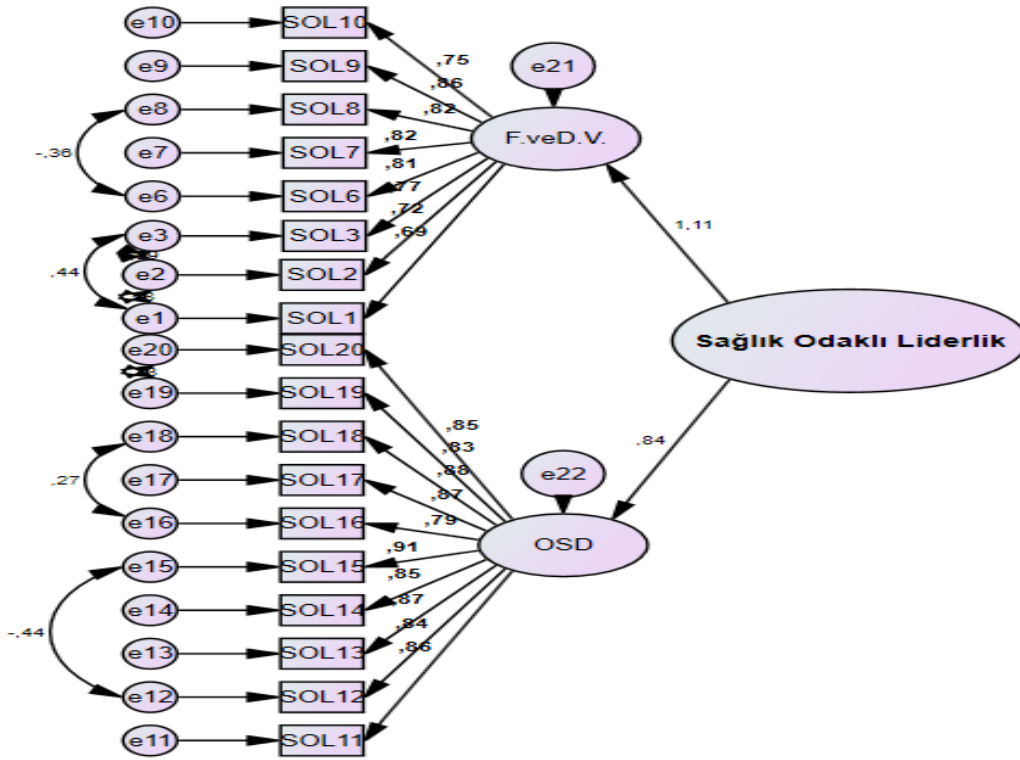
Veri Toplama Araçları

Araştırmada sağlık odaklı liderlik ölçeğinin (Franke vd., 2014; Pundt ve Felfe 2017) yanında psikolojik dayanıklılık ve duygusal tükenme ölçekleri de kullanılmıştır. Psikolojik dayanıklılık için Luthans ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilen, Çetin ve Basım (2012) tarafından uyarlaması yapılan Psikolojik Sermaye ölçeğinin “psikolojik dayanıklılık” boyutundaki 6 madde kullanılmıştır. Duygusal tükenmeyi belirlemede ise Maslach ve Jackson'ın (1981) geliştirdiği, Ergin'in (1992) uyarlamasını yaptığı Tükenmişlik ölçeğindeki “duygusal tükenme” boyutuna ait 9 madde tercih edilmiştir. Her bir ölçek maddesi için 5'li Likert derecelendirme (1-Kesinlikle Katılmıyorum; 5-Kesinlikle Katılıyorum) yapılmıştır.

Bulgular

Doğrulayıcı Faktör ve Güvenilirlik Analizi Bulguları

Araştırma amacı doğrultusunda öncelikle sağlık odaklı liderlik ölçeğinin birinci örneklemede elde edilen faktör yapısı doğrulanmaya ve güvenilirliği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle AMOS programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analizde Maximum Likelihood tekniği tercih edilmiş ve madde faktör yüklerinin 0,50'nin üzerinde olması referans alınmıştır. İki madde (SOL 4 ve SOL 5) bu kriteri sağlamadığı için analizlerden çıkarılmıştır. Bunun yanında modele ilişkin uyumluluğu belirlemek için “CMIN/DF, RMR, CFI, IFI, TLI, NFI, RMSEA” değerleri incelenmiştir. Model uyumunda bazı değerlerde referans kriterleri sağlanmamış, gerekli iyileştirmeler için maddeler arasında modifikasyonlar yapılmıştır. 18 maddelik sağlık odaklı liderlik ölçeğine yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen model ve bulgular Şekil 3'te verilmiştir. Bunun yanında modifikasyon sonrası uyum indeksi değerleri Tablo 4'de sunulmuştur.

Şekil 3. Sağlık Odaklı Liderlik Ölçeği: Doğrulayıcı Faktör Analizi¹

Tablo 4. Ölçeklerin Model Uyum İndeksi Değerleri

İndeksler	Referans Değeri	Sağlık Odaklı Liderlik	Psikolojik Dayanıklılık	Duygusal Tükenme
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 5$	1,870	1,366	1,531
RMR	$\leq,10$	,045	,019	,042
CFI	$\geq,90$	,958	,994	,988
IFI	$\geq,90$	,959	,994	,989
TLI	$\geq,90$	,950	,986	,983
NFI	$\geq,90$	,915	,979	,968
RMSEA	$\leq,08$	,078	,051	,061

Şekil 3 ve Tablo 4'deki birlikte değerlendirildiğinde bulgular madde faktör yüklerinin ve modelin referans alınan uyum indeksi değerlerini sağladığı görülmektedir. Bu tespitler sonrasında ölçeğin güvenilirlikleri için gerekli analizler yapılmış ve gerek ölçek genelinde (0,971) gerekse boyutlar düzeyinde (farkındalık ve değer verme= 0,933; olumlu sağlık davranışı= 0,965) Cronbach Alpha katsayısının 0,70'den yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan bu analizlere ilaveten ölçeğin AVE (average variance extracted) ve CR (composite reliability) değerlerini tespit etmek için gerekli analizler ve hesaplamalar da yapılmıştır. AVE değerinin 0,50'den daha yüksek, CR değerinin ise 0,70'den daha yüksek olması referans alınmıştır (Hair, Anderson, Tatham ve Black, 1995). Hesaplamalar AVE (0,613) ve CR (0,974) değerlerinin kriterleri sağladığını göstermiştir. Dolayısıyla da yapılan analizlerde elde edilen bulgularla "Sağlık Odaklı Liderlik" ölçeğinin güvenilir ve geçerli olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada kullanılan diğer değişkenlere ilişkin ölçeklerin de her birisine sırasıyla doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgularda psikolojik dayanıklılık ölçeğindeki maddelerin faktör yüklerinin (standardize regresyon yükü) 0,561-884 arasında, duygusal tükenme ölçeğindeki maddelerinin 0,594-0,922 arasında değerler aldığı görülmüştür. Ölçeklere ilişkin

¹Tablo 1'de yer alan ölçek maddelerinden SOL 4 ve SOL 5 doğrulayıcı faktör analizinde çıkarılmıştır. Dolayısıyla 18 madde ile analizler gerçekleştirilmiştir.

uyum değerleri referans kriterleri sağlamıştır (Tablo 4). Bunun yanında güvenilirlik analizlerinde Cronbach Alpha katsayılarının (psikolojik dayanıklılık= 0,856; duygusal tükenme= 0,913) 0,70'den yüksek olduğu belirlenmiştir. Ölçeklerin AVE ve CR değerlerine ilişkin hesaplamalar da yapılmış (psikolojik dayanıklılık: AVE= 0,506, CR= 0,856; duygusal tükenme= AVE= 0,615, CR= 0,917) ve referans değerlerin üzerinde bulgular elde edilmiştir.

Araştırma Hipotezlerinin Testi

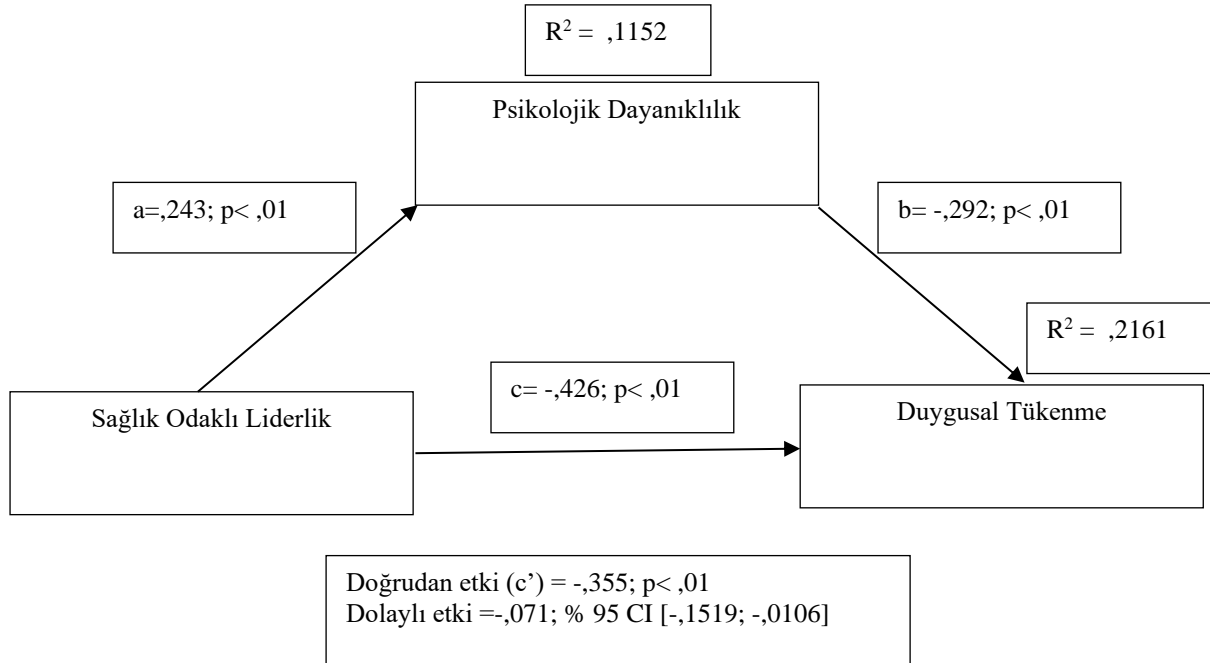
Araştırmada sağlık odaklı liderlik algısı ile psikolojik dayanıklılık ve duygusal tükenme arasındaki ilişkilere yönelik geliştirilen hipotezler için PROCESS Macro (SPSS için) istatistik programı tercih edilmiştir. Ancak hipotez testi yapmadan önce değişkenler arasındaki ilişkilerin incelemesi yapılmıştır. Değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerleri sırasıyla incelenmiş (SOL= -,119; -,622; PD= -,306; -,250; DT= ,537; -,317) ve +2 ile -2 arasında olduğu görülerek (George ve Mallery, 2016) normallik varsayımının sağlandığı belirlenmiştir. Akabinde korelasyon (pearson) analizi yapılmış ve Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5. Korelasyon Bulguları ve Ortalamalar

Değişkenler	$\bar{x}$	SS	1	2	1
1) SOL	3,36	,908	-		
2) PD	3,94	,650	,339**	-	
3) DT	2,41	,916	-,422**	-,327**	-

SOL: Sağlık Odaklı Liderlik; PD: Psikolojik Dayanıklılık; DT: Duygusal Tükenme

Tablo 5'deki korelasyona ilişkin bulgular sağlık odaklı liderlik ile psikolojik dayanıklılık arasında pozitif ($r=0,339$), duygusal tükenme arasında ise negatif ($r=-0,422$) yönde; psikolojik dayanıklılık ile duygusal tükenme arasında negatif ($r=-0,327$) yönde anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasındaki bu bulgular hipotez testlerine geçilebileceğini göstermiş ve geliştirilen hipotezler için basit aracılığa ilişkin Model 4 referans alınarak analizler yapılmıştır. Bulgular Şekil 4'te özetlenmiştir.

Şekil 4. Hipotezlere İlişkin Bulgular

Şekil 4’te özetlenen bulgular sağlık odaklı liderliğin psikolojik dayanıklılığı pozitif yönde ($b= 0,243$; $p< 0,01$; CI [0,1313; 0,3547]), duygusal tükenmeyi ise negatif yönde ($b= -0,355$; $p< 0,01$; CI[-0,5127; -0,1967]) etkilediğini, bu nedenle de H1 ve H2’nin desteklendiğini göstermektedir. Psikolojik dayanıklılığın duygusal tükenmeye etkisine bakıldığında; etkinin negatif yönde ($b=-0,292$; $p< 0,01$; CI [-0,5126; -0,0711]) olduğu görülmekte, dolayısıyla H3 desteklenmektedir. Aracılığa ilişkin bulgulardan ise sağlık odaklı liderliğin duygusal tükenmeyi dolaylı olarak da (yani psikolojik dayanıklılık üzerinden) etkilediği ($b= -0,071$; % 95, CI [-0,1519; -0,0106]) belirlenmiştir. Bu nedenle de aracılık etkinin kısmi olarak bulunduğu (H4’ün kabulü), dolayısıyla da sağlık odaklı liderlik algısının hem doğrudan hem de dolaylı olarak duygusal tükenmeyi azalttığı tespit edilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Liderlik geçmişten günümüze gerek akademisyenlerin gerekse çalışma hayatındakilerin ya da uygulayıcıların hep ilgi odağı olmuş, farklı kültürlerde (Richardson vd., 2014) ve sektörlerde etkili liderlik şekillerinin farklı olabileceği belirtilmiş (Hansen ve Villadsen, 2010) ve hatta değişimlerle birlikte yeni liderlik tarzlarının başarı getireceği öne sürülmüştür (Burns, 1978; Chen ve Chang, 2012; Owens ve Hekman, 2012). Bu çalışmada da nispeten yeni bir liderlik yaklaşımı olarak değerlendirilen sağlık odaklı liderlik ele alınmış ve bu liderlik şekli gerek kavramsal gerekse ölçek olarak alanyazına kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle “Sağlık Odaklı Liderlik (SOL)” kavramı teorik çerçevede ele alınmış sonrasında ise kavrama yönelik geliştirilen bir ölçeğin uyarlaması için iki farklı örneklemden veriler elde edilerek gerekli analizler yapılmıştır.

Üniversite idari personelleriyle yapılan birinci çalışmadan elde edilen verilerle, 20 maddelik ölçeğe yapılan analizlerde iki faktörlü bir yapı elde edilmiş ve güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerine ilişkin gerekli bulgular bu aşamada elde edilmiştir. Daha sonrasında faktör yapısını doğrulamak ve elde edilen bulguları desteklemek amacıyla farklı bir örneklem üzerinden ikinci bir çalışma yapılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen veriler 20 madde yerine 18 maddelik ölçeğin güvenilir ve yapısal olarak geçerli olabileceğini göstermiştir. Dolayısıyla da 18 madde ve iki boyutlu (farkındalık ve değer verme= 8 madde; olumlu sağlık davranışı= 10 madde) sağlık odaklı liderlik ölçeğinin çalışan algısından yöneticinin sağlık odaklı olup olmadığını belirlemede uygun olduğu, bu nedenle de Türkiye’deki çalışmalarda kullanılabilmesi belirlenmiştir.

Araştırmada sadece ölçek uyarlaması için gerekli temel analizler yapılmamış aynı zamanda sağlık odaklı liderliğin doğrudan ve dolaylı olarak (psikolojik dayanıklılık üzerinden) duygusal tükenmeye olan etkisi de incelenmiştir. Bulgular sağlık odaklı liderlik algısının psikolojik dayanıklılığı pozitif, duygusal tükenmeyi ise negatif yönde etkilediğini göstermiştir. Bu bulgular yazındaki diğer çalışma bulgularıyla (Jimenez vd., 2017; Maria vd., 2018; Arnold ve Rigotti, 2021) paralellik göstermiştir. Bunun yanında önceki araştırma bulgularını (Garcia ve Calvo, 2012; Çetin vd., 2013; Rushton vd., 2015; Hao vd., 2015) destekler nitelikte psikolojik dayanıklılığın duygusal tükenmeyi azalttığı bulgusu da elde edilmiştir. Aracılığa ilişkin bulgularda ise sağlık odaklı liderlik algısının duygusal tükenmeye etkisinde psikolojik dayanıklılığın kısmi aracı rolünün bulunduğu görülmüştür. Bir diğer ifadeyle, sağlık odaklı liderlik algısının hem doğrudan hem de psikolojik dayanıklılık üzerinden dolaylı olarak duygusal tükenmeyi azalttığı belirlenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular genel itibariyle değerlendirildiğinde; yöneticilerin sağlık odaklı tutum ve davranışlar sergilemesinin önemini açıkça göstermektedir. Sağlık odaklı liderlik önemlidir, zira böyle bir liderlik algısı çalışanların fiziksel ve bilişsel sağlığını güçlendirmesinin yanında (Franke vd., 2014; Arnold ve Rigotti, 2020) lider-üye etkileşimini güçlendirme (Kaluza vd., 2021), işteki tatmini artırma (Bregenzer vd., 2020), örgütsel sağlık kültürünü geliştirme (Gurt ve Elke, 2009) gibi birçok olumlu çıktıyı da beraberinde getirmektedir. Bu çıktılar bireysel başarının yanında örgütsel başarıya da katkı yapabilmektedir. Bu çalışmada da sağlık odaklı bir yöneticinin hem psikolojik dayanıklılığı güçlendirdiği hem de duygusal tükenmeyi azalttığı belirlenmiş, dolayısıyla da bu liderlik şeklinin çalışanlar ve örgütler için neden önemli olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmada yukarıda ifade edilen bulgularla ilgili alana yapılan katkıların yanında kısıtlara da değinmekte fayda vardır. Kısıtlardan birisi ve en önemlisi dünyada olduğu gibi Türkiye’de de Covid-19

pandemisinin devam etmesi, bu psikoloji ile anketlere cevap verilmesidir. Öte yandan söz konusu bu süreç veri elde etmeyi zorlaştırmış ve bu zorluk nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Dolayısıyla da örneklem için yeterli düzeyde veriler elde edilememiş, bu nedenle de elde edilen bulguların genellenebilmesine ilişkin bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında araştırmada sağlık odaklı liderliğin psikolojik dayanıklılık ve duygusal tükenme gibi psikolojik değişkenler ile ilişkisi ele alınmış ancak örgütsel bağlılık, iş tatmini, iş becerikliliği, işe bağlanma, çalışan sesliliği ve örgütsel vatandaşlık davranışı gibi tutum ve davranışlarla ilişkisi göz ardı edilmiştir. Gelecekteki çalışmalarda bu değişkenlerin dikkate alınması, hatta kültür değişkeninin de dikkate alınarak araştırma modellerinin oluşturulması alana katkı sağlayabilir. Bu kısıtlara ilaveten araştırma verilerinin sadece hizmet sektörünü kapsamaması da (idari personeller ve öğretmenler) araştırmadaki bir diğer kısıttır. Gelecekteki çalışmaların özellikle imalat sektöründen örneklemeyle sağlık odaklı liderliği ele alması sektördeki örgütler için önemli bulgular elde edilmesini sağlayabilir.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 40, İkinci yazar/Second author % 30, üçüncü Yazar/Third author % 30.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

- Anasori, E., Bayighomog, S. W., & Tanova, C. (2020). Workplace bullying, psychological distress, resilience, mindfulness, and emotional exhaustion. *The Service Industries Journal*, 40(1-2), 65-89. DOI: 10.1080/02642069.2019.1589456
- Ardıç, K., & Polatçı, S. (2008). Tükenmişlik sendromu akademisyenler üzerinde bir uygulama (GDO Örneği). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 69-96.
- Arnold, M., & Rigotti, T. (2020). Is it getting better or worse? Health-oriented leadership and psychological capital as resources for sustained health in newcomers. *Applied Psychology: An International Review*, 70(2), 1-29.
- Avey, J. B., Luthans, F., & Jensen, S. M. (2009). Psychological capital: A positive resource for combating employee stress and turnover. *Human Resource Management*, 48(5), 677-693.
- Bitmiş, M.G., Sökmen, A., & Turgut. (2013). Psikolojik dayanıklılığın tükenmişlik üzerine etkisi: Örgütsel özdeşleşmenin aracılık rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 27-40.
- Block, J., & Kremen, A. M. (1996). IQ and ego-resiliency: conceptual and empirical connections and separateness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 349.
- Bonde, J. P. (2008). Psychosocial factors at work and risk of depression; a systematic review of the epidemiological evidence. *Occupational and Environmental Medicine*, 65(7), 438-445.
- Bregenzer A., Milfelner, B., Žižek S. Š., & Jiménez P., (2020), Health-promoting leadership and leaders' listening skills have an impact on the employees' job satisfaction and turnover intention. *International Journal of Business Communication*, 1-20.
- Brislin, R. W., Lonner, W. J., & Thorndike, R. M. (1973). *Cross cultural research methods*. New York: John Willey & Sons Pub.
- Burns, M. G. (1978). *Leadership*. New York: Harper-Row.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamalarda Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.

- Chen, Y. S., & Chang, C. H. (2012). The determinants of green product development performance: Green dynamic capabilities, green transformational leadership and green creativity. *Journal of Business Ethics*, 116, 107-119.
- Chi, P., Li, X., Du, H., Tam, C. C., Zhao, J., & Zhao, G. (2016). Does stigmatization wear down resilience? A longitudinal study among children affected by parental HIV. *Personality and Individual Differences*, 96, 159-163.
- Chou, M., Lee, H., & Wu, H. (2016). Emotion, psychological resilience and work stress: a study among preschool teachers. *European Journal of Psychological Research*, 3(1), 8-15.
- Cordes, C. L., & Dougherty, T. W. (1993). A review and an integration of research on job burnout. *Academy of Management Review*, 18(4), 621-656.
- Çetin, F., & Basım, H. N. (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.
- Çetin, F., Şeşen, H., & Basım, H. N. (2013). Örgütsel psikolojik sermayenin tükenmişlik sürecine etkileri: Kamu sektöründe bir araştırma. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 13(3), 95-108.
- Efimov, I., Harth, V., & Mache, S. (2020). Health-oriented self- and employee leadership in virtual teams: A qualitative study with virtual leaders. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6519.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik ölçeğinin uyarlanması. 7. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmalarında sunulan bildiri, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. 3. Baskı. London: SAGE Publications.
- Franke, F., & Felfe, J. (2011). Diagnose gesundheitsforderlicher Führung — Das Instrument Health oriented leadership. İçinde B. Badura, A. Ducki, H. Schroder, J. Klose, & K. Macco (Hrsg.), *Fehlzeiten-Report 2011* (ss. 3-13). Heidelberg: Springer.
- Franke, F., Felfe, J. & Pundt, A. (2014). The impact of health-oriented leadership on follower health: Development and test of a new instrument measuring health-promoting leadership, *German Journal of Research in Human Resource Management*, 28(1-2), 139-161.
- Freudenberger, A., & Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(2), 302-318.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165.
- Freudenberger, H. J. (1986). The issues of staff burnout in therapeutic communities. *Journal of psychoactive drugs*, 18(3), 247-251.
- Gaines, J., & Jermier, J. M. (1983). Emotional exhaustion in a high stress organization. *Academy of Management Journal*, 26(4), 567-586.
- Garcia, G. M., & Calvo, J.C.A. (2012), Emotional exhaustion of nursing staff: influence of emotional annoyance and resilience, *International Nursing Review*, 59(1), 101-107.
- George, D., & Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.
- Gurt, J., & Elke, G. (2009). Health promoting leadership: The mediating role of an organizational health culture. İçinde B.-T. Karsh (Ed.), *Ergonomics and health aspects of work with computers* (ss. 29-38). Berlin, Germany: Springer.

- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1995). *Multivariate data analysis with readings*. New Jersey: Prentice Hall.
- Hansen, J. R., & Villadsen, A. R. (2010). Comparing public and private managers' leadership styles: Understanding the role of job context. *International Public Management Journal*, 13(3), 247-274.
- Hao, S., Hong, W., Xu, H., Zhou, L., & Xie, Z. (2015). Relationship between resilience, stress and burnout among civil servants in Beijing, China: mediating and moderating effect analysis. *Personality and Individual Differences*, 83, 65-71.
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nest-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology: An International Review*, 50, 337-421.
- Hobfoll, S. E. (2011). Conservation of resources theory: Its implications for stress, health, and resilience. In S. Folkman (Ed.), *The Oxford handbook of stress, health, and coping* (ss. 127-147). Oxford: Oxford University Press.
- Jiang, H., Jiang, X., Sun, P., & Li, X. (2020). Coping with workplace ostracism: the roles of emotional exhaustion and resilience in deviant behavior. *Management Decision*, 59(2), 358-371.
- Jiménez, P., Bregenzer, A., Kallus, K.W., Fruhwirth, B., & Wagner-Hartl, V. (2017). Enhancing resources at the workplace with health-promoting leadership. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14, 1264.
- Kaluza, A.J., Weber, F., van Dick, R., & Junker, N.M. (2021). When and how health-oriented leadership relates to employee well-being- The role of expectations, self-care, and LMX. *Journal of Applied Social Psychology*, 51, 404-424.
- Kelloway, E. K., & Barling, J. (2010). Leadership development as an intervention in occupational health psychology. *Work Stress*, 24, 260-279.
- Kerse, G. (2017). İş becerikliliği (job crafting) ölçeğini Türkçe'ye uyarlama ve duygusal tükenme ile ilişkisini belirleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 283-304.
- Kerse, G., Kocak, D., & Ozdemir, S. (2018). Does the perception of job insecurity bring emotional exhaustion? The relationship between job insecurity, affective commitment and emotional exhaustion. *Business and Economics Research Journal*, 9(3), 651-663.
- Klebe, L., Felfe, J., & Klug, K. (2021). Mission impossible? Effects of crisis, leader and follower strain on health-oriented leadership. *European Management Journal*, In Press, 1-9.
- Klug, K., Felfe, J., & Krick, A. (2019). Caring for oneself or for others? How consistent and inconsistent profiles of health-oriented leadership are related to follower strain and health. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-15.
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: an inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-11.
- Korkmazer, F., Ekingen, E., & Yıldız, A. (2016). Psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisi: Sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(3), 271-281.
- Kumlu, T., & Nergiz, H. G. (2018). Otel işletmesi çalışanlarının pozitif psikolojik sermaye düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 1-13.
- Kuntz, J. R. C., Näswall, K., & Malinen S. (2016). Resilient employees in resilient organizations: Flourishing beyond adversity. *Industrial and Organizational Psychology*, 9(2), 456-462.

- Larrabee, J. H., Wu, Y., Persily, C. A., Simoni, P. S., Johnston, P. A., Marcischak, T. L., Mott, C. L., & Gladden, S. D. (2010). Influence of stress resiliency on RN job satisfaction and intent to stay. *Western Journal of Nursing Research*, 32(1), 81-102.
- Ledesma, J. (2014). Conceptual frameworks and research models on resilience in leadership. *SAGE Open*, 4(3), 1-8.
- Lee, R. T. & Ashforth, B. E. (1999). On the meaning of Maslach's three dimensions of burnout. *Journal of Applied Psychology*, 75(6), 743-747.
- Leech, N. L., Barrett, K. C., & Morgan, G.A. (2005). *SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Linnan, L. A., Cluff, L., Lang, J. E., Penne, M., & Leff, M. S. (2019). Results of the workplace health in America survey. *American Journal of Health Promotion*, 33(5), 652-665.
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(6), 695-706.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60, 541-572.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa F. O., & Li, W. (2005). The psychological capital of Chinese workers: Exploring the relationship with performance. *Management and Organization Review*, 1, 2, 249-271.
- Maria, A. S. Wolter, C., Gusy, B., Kleiber D., & Renneberg B., (2018). The impact of health-oriented leadership on police officers' physical health, burnout, depression and well-being. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 13(2), 186-200.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 2(2), 99-113.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review Of Psychology*, 52(1), 397-422.
- Montano, D., Reeske, A., Franke, F., & Hüffmeier, J. (2017). Leadership, followers' mental health and job performance in organizations: A comprehensive meta-analysis from an occupational health perspective. *Journal of Organizational Behavior*, 38, 327-350.
- Naktiyok, A., & Karabey, C. N. (2005). İşkoliklik ve tükenmişlik sendromu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 179-198.
- O'Dowd, E., O'Connor, P., Lydon, S., Mongan, O., Connolly, F., Diskin, C., & Byrne, D. (2018). Stress, coping, and psychological resilience among physicians. *BMC Health Services Research*, 18(1), 1-11.
- Owens, B. P., & Hekman, D. R. (2012). Modeling how to grow: An inductive examination of humble leader behaviors, contingencies, and outcomes. *Academy of Management Journal*, 55(4), 787-818.
- Proper, K. I., & van Oostrom, S. H. (2019). The effectiveness of workplace health promotion interventions on physical and mental health outcomes - A systematic review of reviews. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 45(6), 546-559.
- Pundt, F., & Felfe, J. (2017). *HoL - Health oriented leadership*. Göttingen: Hogrefe.
- Richardson, G. E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of Clinical Psychology*, 58(3), 307-321.

- Richardson, J., Millage, P., Millage, J., & Lane, S. (2014). The effects of culture on leadership styles in China, Germany and Russia. *Journal of Technology Management in China*, 9(3), 263-273.
- Rushton, C. H., Batcheller, J., Schroeder, K., & Donohue, P. (2015). Burnout and resilience among nurses practicing in high-intensity settings. *American Journal of Critical Care*, 24(5), 412-420.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Shoss, M. K., Jiang, L., & Probst, T. M. (2018). Bending without breaking: A two-study examination of employee resilience in the face of job insecurity. *Journal of occupational health psychology*, 23(1), 112.
- Stuber F., Seifried-Dübon T., Rieger M. A., Gündel H., Ruhle S., Zipfel S., & Junne F. (2021). The effectiveness of health-oriented leadership interventions for the improvement of mental health of employees in the health care sector: a systematic review. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 94(2), 203-220.
- Tümlü, G. Ü., & Receptoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 205-213.
- Vonderlin, R., Schmidt, B., Müller, G., Biermann, M., Kleindienst, N., Bohus, M., & Lyssenko, L. (2021). Health-oriented leadership and mental health from supervisor and employee perspectives: A multilevel and multisource approach. *Frontiers in Psychology*, 11, 1-13.
- Wang, Z., Lu, H., & Wang, X. (2019). Psychological resilience and work alienation affect perceived overqualification and job crafting. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 47(2), 1-10.
- Werner, E. E., & Smith, R. S. (2001). *Journeys from childhood to midlife: Risk, resilience, and recovery*. Cornell University Press.
- Yang, T., Shen, Y.-M., Zhu, M., Liu, Y., Deng, J., Chen, Q. & See L.-C. (2015). Effects of co-worker and supervisor support on job stress and presenteeism in an aging workforce: a structural equation modelling approach. *International Journal Environmental Research and Public Health*, 13(1), 1-16.
- Yaşloğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46, (Special Issue), 74-85.
- Yürür, S., & Ünlü, O. (2011). Duygusal emek, duygusal tükenme ve işten ayrılma niyeti ilişkisi. *İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2), 81-104.

Extended Abstract

The concept of health may be traced back to the beginning of time when humans first appeared on the planet. Throughout history, the concept of health has been given enormous importance in each age, and it has been assumed as one of the most crucial factors that make an individual's life meaningful. Everyone acknowledges that being healthy is essential for being happy, successful, improving oneself, accomplishing goals, and demonstrating the desired performance in business life. Because of the rising stress in business life in recent years has concentrated on decreasing the health risks that employees are exposed to, and everything that will contribute favourably to employee health in the workplace has begun to be prioritized. Due to this importance, the factors affecting employee health in the workplace have been investigated, and it has been seen that one of the most critical factors is leadership. Studies in the literature (Montano, Reeske, Franke, & Huffmeier, 2017; Kaluza, Weber, van Dick, & Junker, 2021) have also examined how leaders affect employee health and well-being and even new leadership styles such as health-oriented leadership have been proposed. Health-oriented leadership, which was brought to the literature by Franke and Felfe (2011), expresses that leaders care about the health of their followers and engage in particular activities to maintain health.

This study, which focuses on the concept of health-oriented leadership, is expected to contribute to the literature in various aspects. The first contribution is the creation of the conceptual framework of health-oriented leadership concept and the adaptation of the health-oriented leadership scale into Turkish. The second contribution is to examine emotional exhaustion, an important determinant of both employees' individual and organizational performances (Kerse, 2017; Kerse et al., 2018), and to determine whether emotional exhaustion decreases with health-oriented leadership. The third contribution is to explain how health-oriented leadership affects emotional exhaustion and the role of psychological resilience in this effect.

In the study, appropriate analyzes were made by obtaining data from two different samples for the literature contributions mentioned above. The study's first sample consists of university administrative staff, and the second sample consists of teachers. In the analysis of the data obtained from the first study, which included university administrative staff, a two-factor structure was obtained in the 20-item health-oriented leadership scale. Findings regarding reliability and validity showed that the health-oriented leadership scale was reliable and valid. Afterwards, a second study was conducted with a different sample to confirm the factor structure and support the findings. The data obtained from this study showed that the 18-item scale, instead of 20 items, was reliable and valid. Therefore, it has been determined that the 18-item and two-dimensional health-oriented leadership scale can be used to determine whether the manager is health-oriented or not. For this reason, it has been seen that the scale can be used in studies in Turkey. The study also examined the direct and indirect (through psychological resilience) effects of health-oriented leadership on emotional exhaustion. For this, data were obtained from the teachers by the questionnaire technique. The findings showed that the perception of health-oriented leadership affects psychological resilience positively and emotional exhaustion negatively. These findings were compared to those of other studies (Jimenez et al., 2017; Maria et al., 2018; Arnold and Rigotti, 2021), and it was discovered that they were consistent with those of other studies. In addition, the findings also pointed that psychological resilience reduces emotional exhaustion. This finding was compared with other research findings (Garcia and Calvo, 2012; Çetin et al., 2013; Rushton et al., 2015; Hao et al., 2015), and it was observed that the finding supports those in the literature. In the findings related to mediation in the current study, psychological resilience had a mediating role in the effect of health-oriented leadership perception on emotional exhaustion. It was found that there was a partial mediation effect in the examinations on how the mediation was. In other words, it was determined that the perception of health-oriented leadership reduced emotional exhaustion both directly and indirectly through psychological resilience. When all the findings obtained in the study are evaluated in general, it can be clearly seen that it is important for managers to exhibit health-oriented attitudes and behaviors.

Health-oriented leadership is important because such a leadership perception strengthens both the physical as well as cognitive health of employees (Franke et al., 2014; Arnold & Rigotti, 2020) and leader-member exchange (Kaluza et al., 2021), increases job satisfaction (Bregenzer et al., 2020), and improves organizational health culture (Gurt & Elke, 2009). These outputs can contribute to organizational success as well as individual success. This study reports that a health-oriented manager strengthens psychological resilience and reduces emotional exhaustion. Therefore, it has been clearly shown why this leadership style is important for employees and organizations.

Araştırma Makalesi • Research Article

Crowdsourcing and Behaviour of Participant in Social Media Marketing

Sosyal Medya Pazarlamada Kitle Kaynak ve Katılımcı Davranışı

Mehmet Etlioğlu*

Abstract: Web 2.0 technology, called the Internet and Social Web, has created a participatory cultural environment in the relations of individuals with each other and with organizations. Businesses use external resources, taking advantage of the collective intelligence and wisdom of online communities, as well as internal resources and professional collaborations in the process of solving problems or obtaining innovative ideas. Today, consumers have begun to be involved in all processes in businesses. The desire of consumers to be included in all the processes of the businesses, the desire of the businesses to learn the demands and needs of the consumers, and the inclusion of them in the innovation processes accelerated the transition to open innovation. The ideas, opinions, suggestions and content created by the masses created online in order to increase the participation of the masses in the management, to design innovative products or services and to solve the problems have become very important. Crowdsourcing in the value creation process provides benefits such as reducing new product development time, reducing innovation costs, increasing the acceptance of new products, and services in the market, and improving the consumer's subjective perception of innovation. However, in the value creation process, who will add value, how the audience will be determined, the size of the audience and motivation are important issues. In this study, the topics of crowdsourcing, open and user innovation, user-generated content, consumer creativity, co-creative consumers, producing consumers and crowdsourcing user behaviors, and the contributions of crowdsourcing to the realization of problem solving processes and innovations of enterprises, and user behaviors are examined.

Keywords: Crowdsourcing, Crowdsourcing User Behavior, Social Media Marketing

Öz: İnternet ve Sosyal Web olarak adlandırılan Web 2.0 teknolojisi bireylerin birbirleriyle ve organizasyonlarla ilişkilerinde katılımcı bir kültür ortamı yaratmıştır. İşletmeler, sorunlarını çözmeye veya yenilikçi fikirlerin elde edilmesi sürecinde iç kaynaklar ve profesyonel iş birlikliklerin yanı sıra çevrimiçi toplulukların kolektif zekâsından ve bilgilerlerinden yararlanarak dış kaynakları da kullanmaktadır. Günümüzde tüketiciler işletmelerdeki bütün süreçlere dahil olmaya başlamışlardır. Tüketicilerin işletmelerin tüm süreçlerine dahil olma istekleri, işletmelerin ise, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını öğrenmek istemeleri, onları yenilikçilik süreçlerine dahil etmeleri açık inovasyona geçişi hızlandırmıştır. Kitlelerin yönetime katılımını artırmak, yenilikçi ürün veya hizmetler tasarlamak ve sorunları çözmek amacıyla çevrimiçi oluşturulan kitlelerin fikir, görüş, önerileri ve oluşturdukları içerikler çok önemli hale gelmiştir. Değer yaratma sürecinde kitle kaynak kullanımı, yeni ürün geliştirme süresinin azaltılması, inovasyon maliyetlerinin azaltılması, yeni ürün ile hizmetlerin pazarda kabulünün artması ve tüketicinin subjektif yenilik algısının iyileştirilmesi gibi faydalar sağlamaktadır. Ancak,

* Dr, OSTİM Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Pazarlama Bölümü
ORCID: 0000-0001-5341-5777, mehmet.etlioglu@ostimteknik.edu.tr

Received/Geliş: 30 September/Eylül 2021

Düzeltilme/Revised form: 20 November/Kasım 2021

Accepted/Kabul: 23 November/Kasım 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

değer yaratma sürecinde kimlerin değer katacağı, kitlenin nasıl belirleneceği, kitlenin büyüklüğü ve motivasyon konuları önemli konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kitle kaynak kullanımı, açık ve kullanıcı inovasyonu, kullanıcı tarafından oluşturulan içerikler, tüketici yaratıcılığı, ortak yaratıcı tüketiciler, üreten tüketiciler ve kitle kaynak kullanıcı davranışları konuları ile kitle kaynak kullanımının işletmelerin problem çözme süreçleri ve inovasyonlarının gerçekleştirmelerine katkıları ve kullanıcı davranışları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kitle Kaynak, Kitle Kaynak Kullanıcı Davranışı, Sosyal Medya Pazarlama

Introduction

Nowadays, the network structure that emerged as a result of the developments in the internet and web technologies has offered individuals the opportunity to easily access information, communicate with each other, make comments, create a community, and share by producing content. Social media channels that emerged as a result of developments in web technologies offer great opportunities for individuals to carry out these activities. Creative individuals, who have the opportunity to access the tools where they can realize their innovative ideas, can implement their ideas and share these activities on social media. Recognizing the creativity in individuals, businesses seek ways to include individuals or the crowd they create in all their processes in order to realize the innovations they need or to solve any problems or issues. Organizations can develop or innovate their products and services by receiving the ideas, opinions, and suggestions of the crowds they have determined and created through social media. Social media channels make a great contribution to the realization of sustainable relations and interactions with stakeholders in the ecosystems of businesses. In an intensely competitive environment, businesses must differentiate from their competitors in order to be permanent and sustainable. The most important dimension of this differentiation is innovations. Businesses can obtain the needed services, ideas or content on social media with the contributions of communities. Businesses use social media for market research, direct communication with customers, sales and promotions or e-commerce. In addition, businesses use social media channels effectively and efficiently in order to benefit from the wisdom and experience of the masses in the creation of new products and services and the realization of innovations. In a sense, this shows that users are both producers and consumers with the content they produce. In this context, the participatory culture of social media and its ability to spread very quickly offer great advantages to businesses in terms of crowdsourcing by increasing the participation potential of more audiences. In this context, crowdsourcing has emerged which is also expressed as digital collaboration, social production, participatory culture, common intelligence or collective intelligence, the wisdom of the crowd and community resource use. With the use of crowdsourcing, which is the result of the sharing culture, organizations involve the masses in the innovation / product development processes with a set of tools (user tools) they offer by benefiting from the wisdom and collective intelligence of the crowds. With this practice defined as mass customization, the role of customers has evolved beyond being a consumer into co-creators (Büyükpilavcı, 2014: 1) and prosumers. Businesses have made them both producers and consumers by taking advantage of the wisdom, innovation and creativity of consumers in all production processes. However, the selection of crowds created online, determining their size and motivation issues also emerge as important problems. In the success of crowdsourcing, a willing, active and motivated crowd, transparency and trust of participants, and not manipulating crowdsourcing practices or using participatory culture as exploitation play an important role. In the study, the topics related to crowdsourcing in social media, innovation, user-generated content, consumer creativity, co-creator, prosumer, wisdom of crowd, collective intelligence and crowdsourcing participant behaviors were examined. The importance of crowdsourcing in problem solving, innovations and new product development processes was emphasized in the value creation process of businesses. It is considered that the selection of the audience related to the participants, its size, the motivation of the crowd, transparency and the trust of the participants in the crowdsourcing of the businesses will contribute to the literature as the most important issues to be considered in the success of the crowdsourcing.

1. Social Web-Web 2.0- Social Media Marketing

Internet has undoubtedly been an innovation that has been instrumental in shifting the power focus from marketers to consumers. Internet and mobile phone users and the increase in the use of digital content make digital marketing more popular. With the spread of the internet and the rapid development of information and communication technologies, consumers who want to be constantly informed about products/services and companies have had the opportunity to access a lot of data quickly and easily from anywhere and anytime. Consumers can establish two-way communication with other users, such as comparing products, reading price alternatives, comments, and obtaining information about product quality, satisfaction and companies with other users. Manufacturers also want to include their customers in the design of the products and post-marketing processes, learn their opinions, thoughts, and comments, create and share content by establishing a sustainable relationship with their customers. Content sharing by users also means a great transfer of information. Understanding the ease with which customers can procure and purchase products from anywhere in the world, with the Internet facilitating globalization, marketers have become stronger by strategically positioning themselves wherever their customers are in the digital space. Social media and social networking websites constitute the most modern basis of marketing communication (Conrad et al., 2010). Kabani and Brogan (2010) state that social media helps businesses market their brands to the broader global community. In this context, a marketing approach has emerged that includes its customers in its processes, listens to their ideas, thoughts and comments about products and services and allows them to make innovations, collects and analyzes enriched and personalized data, and produces solutions as a result of evaluations and constantly communicates with customers. The aim is to pave the way for innovation and creativity related to products and services by including the formed consumer mass in its processes. It is to convey the right message (content) to the right audiences at the right time, through the right media. Marketers want them to become omnichannel publishers by informing the target audience who are constantly looking for information or by creating audiences of individuals with ideas, opinions and suggestions, involving them in product development and innovation processes, and encouraging consumers to create content.

Web 2.0 enables consumers to create content by providing the necessary technical infrastructure for the media to be social. The main difference between social media and creative consumers is; while social media focuses on content, creative consumers are those who create this content. Web 2.0 has had three effects. Firstly; users' activities have shifted from the desktop to the web. Secondly; the focus of power has shifted from businesses to the masses through social media. Finally; value production has shifted from businesses to consumers through to creative consumers (Berthon et al., 2012: 262). Web 2.0 can be expressed as a set of technological innovations that facilitate cheaper content creation, interaction, and interoperability in terms of both hardware and software, and put the user at the center in terms of design, collaboration, and community building on the Web. Social media is a platform that offers various usage areas such as blogs, micro blogs, social networks, social bookmarks, podcasts, wikis, video sharing sites, and forums. These formats help people to share information and content with each other and thus provide users with the opportunity to reach the content they are looking for and interested in (Kılıç, 2015: 49-50). Web 2.0 started the revolutionary process that allows users to create and share content without their technical knowledge. In this context, users are actively involved in the process and have the ability to make any changes they want with the content and messages they create.

In the context of marketing, social media is considered as platforms where people form networks and share information and/or emotions (Kaplan and Haenlein, 2010). Social media marketing is a process that allows people to promote their products and services through electronic social media and to communicate and interact with large audiences that have not been reached through traditional communication channels (Weinberg, 2009: 3). Social media has created three fundamental changes in the market due to its dynamic, interconnected, egalitarian, and interactive features (Peters et al., 2013: 281). First, social media has enabled businesses and customers to connect with each other through a variety of platforms such as social networking sites (Facebook), microblogging sites (Twitter), and content communities (YouTube) (Kaplan and Haenlein, 2010). Second, social media

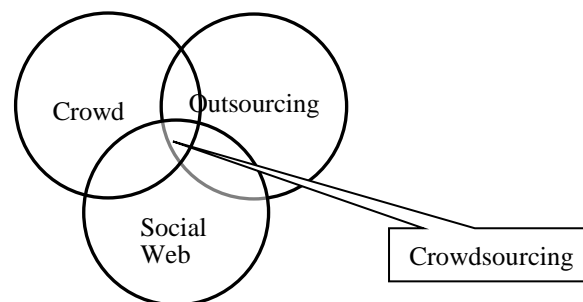

has changed the way firms and customers interact and influence each other. This social interaction includes “actions” that affect the choices and consumption behaviors of others through communication or passive observation (Chen et al., 2011). These types of social interactions are referred to as “word of mouth (WOM) effects” or “contagion effects” (Nair et al. 2010). Third, due to the measurability feature of social media, the easy acquisition of data has facilitated the development of more customer relations with the ease of decision-making and product / service development processes of businesses (Libai et al., 2010).

Along with digital data, social media data is characterized by 3V (volume, variety and velocity), volume, variety and speed, which refers to large amounts of data, various data sources and extensive real-time data (Alharthi et al., 2017). In addition to these, being secure and verifiable (verification) and having a meaningful value (value) also constitute the 5V dimensions of big data. In addition, the analytics of data on social media platforms offers great advantages in sustainable social media marketing of businesses. Large amounts of social media data obtained from social networks, blogs, and forums in various formats (text, video, image) can now be easily extracted by various analytical methods and used by businesses (Moe and Schweidel, 2017). Therefore, social media data is an important resource for customer analysis, market research and crowdsourcing of new ideas, as well as a strategic resource that can improve marketing results to create value through social media data (Gnizy, 2019). Businesses have increasingly started to use social media tools in order to establish sustainable communication with customers, to acquire potential customers, to give confidence to their customers, to protect their brand awareness and image, and to benefit from the collective intelligence and innovative ideas of the target audience they have determined. Social networks take place as a unique supporting element in the transmission and dissemination of marketing messages, product presentations, and managing brand images (Alan et al., 2018: 497). In addition, it offers great advantages to consumers in terms of accessibility and ease of purchase anytime and anywhere, collecting and comparing information about products and services, learning comments, interactive and speed. On the other hand, it offers advantages to businesses in terms of being low cost, interactive, personalized, measurable, providing access to a very wide geography, following the target audience and being very open to creativity (Altınbaşak and Karaca, 2009: 468).

2. Crowdsourcing

The term crowdsourcing; it is a combination of the words “crowd” meaning “mass” and “out source” meaning outsourcing and means that an institution gets the resource it needs from the crowd (Seker, 2015). Crowdsourcing was used in the article “The Rise of Crowdsourcing” in Wired Magazine in June 2006 by Jeff Howe. He defines crowdsourcing as a company or institution making an open call to individuals through a network to complete a particular job (Howe, 2006). According to Gatautis and Vitkauskaitė (2014), crowdsourcing is a type of participatory online activity which an individual, an institution, a non-profit organization, or a company offers to group members of diverse information and a diverse number of heterogeneous structures, to which they voluntarily undertake a task by flexible and open call. Crowdsourcing, as shown in Figure 1, consists of three components: audience (crowd), outsourcing and social web (Saxton, et al., 2013: 39). While crowdsourcing comes from a less specific, more public group, outsourcing is made from a specific, named group and involves a mix of bottom-up and top-down processes (Brabham, 2008b; Brabham, 2013; Prpić and Shukla, 2016).

Figure 1: The Three Descriptors of Crowdsourcing

Source: Saxton, vd., (2013: 39)

Crowdsourcing allows businesses to interact instantly and directly with consumers regarding information from sellers and distribution channels (Whitla, 2009). It provides benefits such as reducing the time required for new product development, reducing the cost of innovation, increasing the acceptance of new products and services in the market, and improving the consumer's subjective perception of innovation in terms of activating the consumers in the value creation process (Kleemann et al., 2008). It provides organizations with ways to learn about crowdsourcing methods such as “idea contests” or “innovation contests” provided by their employees” (LEGO Ideas). “Microtasks” performed by large paid crowds are another form of crowdsourcing (Amazon Mechanical Turk). In addition, “Wikipedia”, an internet encyclopedia created with the contributions of everyone who entered the internet world in 2001, which is also used by non-profit organizations and to create common goods, can be given as an example. The impact of user communication and platform delivery should be considered when evaluating the performance of ideas in the context of crowdsourcing. (Tong et al., 2020). The classification of the type of crowdsourcing through the person/institution that has arisen is grouped under three headings in order to solve the problem; crowdsourcing initiatives made by public institutions, initiatives made by individuals and initiatives made by companies (Sánchez et al., 2015: 81-82). Howe (2008) identified the four main classes of crowdsourcing which led to the introduction of the concept of crowdsourcing to large masses as “collective intelligence”, “crowdcreation”, “crowdrating, or voting” and “crowdfunding”. According to Arolas and Guevara (2012), there are eight basic elements in a crowdsourced venture. These elements are;

- A task with a clearly defined purpose,
- A clearly defined reward for the crowd,
- Clearly defined crowdsourcing provider,
- A clearly defined response to be received by the crowdsourcing provider,
- Online participation process,
- Open call for participation,
- Using Internet.

Whitla (2009)'s research on the use of crowdsourcing as a marketing innovation draws attention in three areas as advertising and promotion, product development and the market. Dawson and Bynghall (2011) identified the areas of crowdsourcing, content creation, idea generation, product development, customer insights, customer engagement, customer loyalty, and pricing. It also offers advantages such as reaching the masses with less cost (Gatautis and Vitkauskaitė, 2014) and obtaining more qualified information by reaching expert personnel. Crowdsourcing offers many ways to get feedback very easily and cost-effectively. According to Palacios et al., (2016), crowdsourcing offers advantages in five areas such as problem solving, learning paradigms, open innovation, new product development, and enabling collaborative initiatives. Table 1 shows different areas related to crowdsourcing.

Table 1. Crowdsourcing Areas

Writers	Crowdsourcing Areas
Whitla, 2009.	Advertising and Promotion, Product Development, Market
Dawson and Bynghall, 2011.	Content Creation, Idea Generation, Product Development, Customer Insights, Customer Engagement, Customer Loyalty, Pricing
Palacios et al., 2016.	Problem Solving, Learning Paradigms, Open Innovation, New Product Development, Enabling Collaborative Initiatives.

According to Dawson and Bynghall (2011) the following are the success factors that are also important in crowdsourcing to a certain extent, such as participant characteristics, reputation measures, and project management to implement crowdsourcing models and services (Figure 2):

Width of Contributors: The number or size of the pool is important as it forms the basis of resource use.

Quality of Contributors: The size of the pool may vary, but it is important that participants contribute their ideas, thoughts, and opinions with their qualities and quantities.

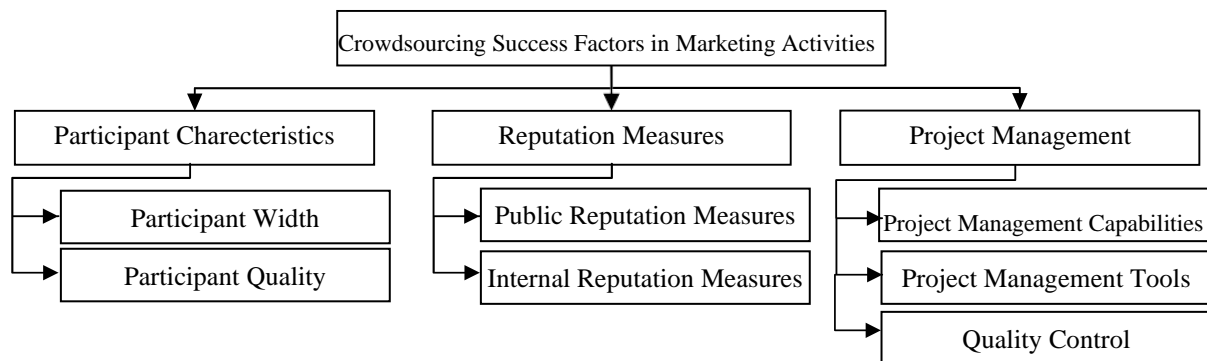
Public Reputation Measures: The most reliable and highest quality contributors are important for maintaining corporate talent and brand reputation.

Internal Reputation Measures: Because crowdsourcing deals with external business services, it is important to select the highest quality service providers that also require the appropriate skills and capacities for the business.

Project Management Capabilities: Crowdsourcing initiatives or specific marketing functions/actions require qualified and strong management capabilities as they will be executed as a project implementation.

Project Management Tools: It requires the use of certain tools, hardware and software in the crowdsourcing application.

Quality Control: Proper quality control procedures are needed as high quality results are expected in crowdsourcing.

Figure 2: Crowdsourcing Success Factors in Marketing Activities

Source: Dawson ve Bynghall, (2011).

2.1. User Innovation

Today, innovations in information technologies, especially online tools, allow the increase of producer-consumer cooperation in the new product development process and these technologies are used by companies to involve users in the innovation process (İlter et al., 2016: 36). The first innovation in products is made by the users of the product, the suppliers of the product or the manufacturers of the product (Hippel, 2005). Prahalad and Ramaswamy (2000) stated that users have moved from their traditional role as consumers of the value created by companies to the role of co-creators. In this context, one of the most important sources that affect and direct the innovation decision process of enterprises is users, in other words, consumers. The demands of consumers in the market are constantly changing, their expectations are increasing and their demands are becoming more complex. In particular, the desire to meet the needs of consumers in the market and to produce products and services suitable for the changes in their lives encourages businesses for innovation activities (Hippel, 2005: 46). The success of businesses depends on the full understanding of consumers' needs and desires and the participation of the first users of the products in the innovation process. Because the participation of consumers helps the business in the acceptance and adoption of the product in the market (Antikainen et al., 2010: 104). Businesses that develop a sustainable relationship with their customers can gain innovation skills by benefiting from the new ideas, opinions, and suggestions of consumers regarding their products and services. In a sense, this is an attempt to involve consumers in the innovation processes of businesses. According to Lettl et al. (2006), organizations must engage in an active, open and continuous dialogue with users, know how to

manage users' differences, and involve users and their personalized experiences in the creation process. Although open innovation assumes that businesses can and should use outside ideas as well as internal ideas, user innovation assumes that users have sufficient motivation and knowledge to innovate and find solutions to their unmet needs for existing products/services (Chesbrough, 2003; Yiğit & Aras, 2012). In order to benefit from users at the highest level possible in innovation activities, it is necessary to understand and manage how and at what stage users should be included in this process in the most effective way (İlter, 2016: 36).

2.2. Open Innovation

Consumers are involved in all processes from production to distribution, except for the role of businesses in providing consumer needs information for determining consumer requests and needs. Consumers play an active role in any trouble and problem solving, new product and service development and innovation processes of businesses. This situation can be expressed as open innovation strategies that allow enterprises to benefit from outsourcing gain importance (İlter et al., 2016: 36). One of the most important actors in open innovation processes is customers (Piller and Walcher, 2006). In addition, businesses can integrate users into innovation processes by creating masses for the development of new products/services or solving any problem, and by taking advantage of the wisdom and collective intelligence of the masses. Nowadays, developments in information technologies, especially online tools, enable producer-consumer cooperation to increase in the new product development process and these technologies are used by businesses to involve users in the innovation process (İlter, et al., 2016: 36). The innovation approach, which is made by taking the ideas, opinions and suggestions of the stakeholders, groups, and users, is in a sense an open innovation approach. Open innovation is when an enterprise produces new ideas and applications with its internal resources, especially its own R&D activities, on the other hand, it continues its innovation activities by acquiring all kinds of new ideas, methods, workforce, and technology with external resources (Chesbrough et al., 2006). The open innovation paradigm admits that innovation-related businesses can/should use ideas outside the business as much as their own ideas. Open Innovation means that valuable ideas can come from inside or outside of the company and enter the market from inside or outside of the company (Chesbrough, 2006: 43). In this paradigm, innovation means the idea of innovations that enter the company through individuals or companies from outside. Crowdsourcing, or in other words, benefiting from the crowd, is the fact that businesses produce products/services and try to get the ideas, opinions and suggestions of individuals by making an open call to the masses they have determined in the marketing processes. Generally, such contributions are encouraged to be made free of charge or for a reasonable price (Kleeman et al., 2008; Yiğit and Aras, 2012). Gassmann and Enkel (2004) state open innovation as the collaborative creation of ideas and practices outside border of the a single firm. They describe open innovation processes as outside-in, inside-out and coupled.

Outside-in Process: With the integration of suppliers, customers and external information sources, the company can strengthen its innovation aspect by enriching its own knowledge base.

Inside-out Process: To present innovative ideas obtained from internal knowledge and innovation sources within the company to external users.

Coupled Process: It is the use of combining outside-in and inside-out approaches.

Chesbrough and Appleyard (2007) recommend that companies move from open innovation to "open strategy". Open strategy means open innovation, a balance between the need for businesses to generate profits and value creation and capture. Open innovation, in a sense, refers to user contributions based on users and the built-in momentum behind new ideas. Chesbrough and Appleyard (2007) identified four challenging areas to effectively manage open innovation processes in this context (Chesbrough and Appleyard 2007: 68);

- Ensuring the participation of a large group and to continue it within the specified time.
- Compete effectively for contributors in a world of limited supply.
- Determining the expectations regarding the participation of the users,
- Finding ways to profit from activities carried out in an open environment.

2.3. Outsourcing

Outsourcing is a strategic management tool that allows the business to focus on the activities in which it has the core competency that gives it competitive advantage, and to provide the activities that do not fall within its own area of expertise and core competency through businesses outside the organization (Quinn et al., 1990: 60). Outsourcing is the procurement of products or services from external sources (Koçel, 1998). Businesses use outsourcing for purposes such as reduce costs, increase quality in products and services, increase business performance, reduce or spread risk, develop core capabilities, downsize, accelerate process renewal efforts, redistribute resources, follow technological innovations, globalization, restructuring, realizing lean production model, and to reduce competitive pressure (Saunders et al., 1997: 68). It is an outsourcing process for businesses to produce products and services that meet the demands and needs of consumers, to solve any problems or issues, or to create sustainable relationships with the masses and include them in the processes from production to distribution, making use of the ideas, opinions and suggestions of the masses.

2.4. User-Generated Content

User content, co-creation, and co-production are often seen as closely related to user innovation. Developments in Web 2.0 technologies have played a major role in the increase and sharing of user-generated content. User content can be defined as media content created or produced by a specific audience, not by paid professionals and distributed mainly on the Internet (Daugherty et al., 2008: 19). User-generated content and crowdsourcing have regarded online system generally offered through social media websites or such as blogs, wikis, discussion forums, posts, chats, tweets, podcasts, digital images, video, audio files, advertisements which created by users of the service and other media formats (Moens et al., 2014). User-created content also used as consumer driven content which is defined as the new source type of online information that users create, become a member, disseminate and use in order to obtain information about products, brands, services, people, or areas of interest and to inform other users (Hüseyinoğlu, 2009: 84). User generated content, which can be defined simply as “the content of various types of media produced by the consumer, the end user”, has three important features such as obligation to publish, creative effort, and independence from professional routines and practices (OECD, 2007: 17). In addition, user-generated content can be expressed as electronic word-of-mouth communication (eWOM) in terms of disseminating user-generated input via the online environment (Manap and Adzharudin, 2013).

2.5. Consumer Creativity

The product-oriented approach formed by dynamic marketing has left its place to the consumer-oriented approach. Today's dynamic consumers are not just as buyers in the marketing process. They take a more active and effective role in product design and creation than branding. In this context, it has become much more important to include consumers in these processes with their innovative views and thoughts on design, product development, production, marketing and post-marketing processes, as well as listening, understanding, and knowing what they want. Web 2.0's two-way communication and interaction, content creation and simultaneous sharing, participatory and collaborative features have created a new type of consumer who is not afraid to use their creativity to offer innovations and improvements in products or services (Cova, 2008). While the masses created in social media are used for their creativity, innovative power and expertise, they benefit from low costs (Digout et al., 2013: 7). Consumer data is one of the most important and useful sources of idea generation for new product development. In today's technological developments and markets where competition is high, maintaining competitive advantage through new product development becomes more important especially for the survival and profitability of companies in the long run. Prosumer or co-creator concepts emphasize the creativity aspects of consumers. In this context, businesses that listen to their customers, evaluate their innovative ideas, include them in processes and offer value and use technologies and applications that support creative consumers effectively and efficiently in their marketing strategies will be one step ahead of the competition.

2.6. Co-creators

Technological advances and the Internet have provided consumers with unlimited access to information and communication with other consumers and companies. Thus, consumers have been given a large role. An important consequence of this increased consumer empowerment is that consumers want to play a larger role in the residual value creation process. This process is called co-creation and can occur in various processes (Bolton and Saxena-Iyer 2009). In a sense, this is the co-creator role of the consumer, who produces identity, image, meaning, value, and experience in the marketplace through consumption practices (Dedeoğlu, 2015: 19). Co-creation is considered an important manifestation of customer loyalty behavior (Van Doorn et al., 2010). In particular, the co-creation activity of consumers is a new production development area. Consumers are willing and able to offer ideas for new goods or services that can meet needs not yet met by the market or improve existing offers (Ernst et al., 2010). They can easily send their ideas and thoughts to the company via websites, e-mails, and social networks. In this context, co-creation is defined as a collaborative activity in which consumers contribute actively in the process of developing a new product and service (O'Hern and Rindfleisch 2009: 4).

2.7. Prosumers

Technology has contributed to the transformation of the traditional passive consumer into a major source of creative talent. In other words, the consumer is involved in any stage of the production (design, content, quantity, etc.) of the product he consumes as a prosumer. One of the most important results of the Internet and Web 2.0 technology has been the participation of users in the production process. This increased participation has greatly contributed to the development of active, participatory, collaborative, and interactive social media tools, especially with the bidirectional and simultaneous information sharing offered by Web 2.0 technology. Users can create and share content using Web 2.0 technology supported channels (Facebook, Instagram, Flickr, Twitter). As users both consume and produce content, it blurs the line between consumption and production activities (Berthon et al., 2008). Web 2.0 technology has transformed individuals not only as consumers, but also as consumers who produce them. Prosumers tend to take part in any part of the process until the product/service they consume is offered to them, they question, research, recommend, define themselves through the product or service they consume, and create value. Thus, the prosumers which the consumers of the postmodern age become a part of production by generating value and experience (Şahin, 2016: 2). There is a process of creating value together between businesses and prosumers in the sharing economy. Prosumers have begun to have multiple roles and tasks by sharing their products, services or skills. On the other hand, the co-creation behavior of prosumers has become more widespread and more important than traditional business models (Ayazlar, 2018: 1189).

2.8. Open Source

The emergence of the crowdsourcing movement can be regarded as the beginning of the free software movement. Open source is a development model that encourages the design and plans of a product to be accessible to everyone without restrictions, and the re-sharing of the design or plan, including third parties, by making changes (Gerber et al., 2010). Crowdsourcing is the application of open source principles to areas other than software (Howe, 2008). Open Source practices have shown that communities have the potential to be more successful than company employees. The main claim here is that the person who will do a job best is the one who wants to do it the most (Aktaş, 2019: 269). Open source applications are used extensively in the design and testing stages of the product development process. Many successful computer applications such as Apache, Linux, and Firefox are open source applications managed by virtual communities created by their own organizations (O'Hern & Rindfleisch, 2008).

2.9. Wisdom of Crowd and Collective Intelligence

The development and spread of Web 2.0 technology and social media channels has contributed to the formation of large and scattered groups of people and to the development of the concept of common mind by making it easier for members to communicate and interact with each other.

According to Krause et al. (2009), collective intelligence is the acquisition of information by two or more individuals independently or at least partially independently and the processing of these different information packages by combining them through social interaction. Common intelligence can generally be defined as cognitive abilities obtained as a result of communication between members or representatives of a community. The concept is defined by Levy (1997: 13) as “the universal mind that is coordinated in real time and results in an effective activation of skills”. It is the idea that the crowds make superior decisions than individuals regarding the wisdom and collective intelligence of the crowd (Surowiecki, 2004). Surowiecki described in four features of affecting the collective intelligence of crowds; diversity (each person has his/her own knowledge), independence (individuals' ideas are not affected by each other), decentralization (individuals' knowledge is locally focused), and integration (subjective information turns into a common decision) (Surowiecki, 2004: 13). The masses can make superior decisions under certain conditions. The most important feature of crowdsourcing is to create suitable and special conditions for the crowds for high quality information that creates value.

3. Digital Consumer Behavior

While today is drifting from modernization to post-modernization, consumption behaviors are also changing (Akçalı, 2013: 80). Developments in information communication technologies and technological devices have made consumers an information user and an information source that benefits from the wisdom or collective intelligence of the masses in terms of businesses, with a consumer culture that aims to maximize the benefits of technology. Social trends driven by the digital revolution are changing consumer behaviors and demands. It is expected to continue to do so. Digital consumer behavior is about how consumers experience, influence and are affected by the digital environments they are in as part of their daily lives. The new generation of consumers, who have more information about products and companies, increase their communication and interaction with other consumers, compare brands not only with their competitors, but with all other companies regardless of the sector or product, show less tolerance, complain very quickly and find it difficult to be satisfied. They have become so effective that they become stronger or weaker (Hughes, 2016). When brands cannot meet these high expectations of consumers, consumers share their negative experiences with others on digital platforms. Stephen (2016) stated issues affecting consumer behavior in digital and social media marketing environments (i) consumer digital culture, (ii) responses to digital advertising, (iii) effects of digital media on consumer behavior, (iv) mobile environments, and (v) online word of mouth communication (WOM). Hughes (2016) describes the demands of the new generation of consumers as convenience, consistency, timeliness, and communication as well as being heard and real-time fulfillment. According to Kapoor (2015), consumers value speed, simplicity, quick answers to questions and reliable delivery, rather than worrying about whether they are shopping online or in-store.

4. Crowdsourcing User Behavior and Challenges

The rapid developments in information and communication technologies have removed the constraints related to the concepts of time, space, and speed. These developments have created a network society system that surrounds consumer-oriented individuals, which allows easy access to information, creating community and content, sharing information, comments and experiences, and socializing with two-way communication and interaction. In this digitalized environment, individuals carry out almost all their transactions over the internet with computers and mobile/smart devices. The web, which includes large stores, offers the opportunity to be reached at any time and from anywhere, product variety, comparison, making/reading comments about products, communicating with sellers and delivering to their addresses. The development of internet and web 2.0 technology and the new media that have emerged in parallel with this have turned into a kind of collaborative situation where consumers are involved in almost all processes of organizations by taking information, ideas, opinions, and suggestions. The increase in the use of internet and social media tools has enabled manufacturers to create more collaborative consumers. The consumer, which takes place in all marketing processes of businesses, has also been the source of innovative and creative ideas. However, the selection of the crowds created online, determining their size and motivation issues also emerge as important problems. In this context, it is an important issue to know the behavior of crowdsourcer in the value creation process. Knowing the crowdsourcer's behavior will provide benefits in terms of mobilizing

consumers, reducing the time spent in new product development, increasing the acceptance of the new product in the market, and improving the consumer's subjective perception of innovation. In addition, crowdsourcing contributes to reaching more qualified audiences, providing more qualified information, and obtaining easy and cost-effective feedback. Audience engagement in online social platforms can be increased through crowdsourcing, but it can also create an environment where users are motivated by various activities as sole creators and promoters of product marketing. In addition to the determination, selection and size of the audience to be created online, knowing the behavior of this audience and the tools to motivate them is an important issue for businesses. In this context, a willing, active and motivated crowd, transparency and trust of participants, and not manipulating crowdsourcing practices, or using participatory culture as exploitation play an important role in the success of organizations that will perform crowdsourcing. In addition, there are six ways to increase user participation in online communities: getting information, giving information, building reputation, developing relationships, entertainment and self-discovery (Khan, 2017: 238). Participation in crowdsourcing is driven by the motives of the individual. In crowdsourcing, intrinsic motivators may arise from an individual's innate feelings of desire, a sense of competence, satisfaction, and pleasure, while the potential to earn a reward for participation can function as an external stimulus (Leimeister, 2009). Extrinsically activated motives are expressed as direct compensatory and social motives (Vallerand, 1998). Social motives include the expected response of individuals whose ideas are valued by the participant, such as friends, partners, or spectators. According to (Roth et al., 2015: 19), the motivation of individuals in the crowdsourcing method is divided into three areas. These are;

Intrinsic Impulses: playful tasks,

Internalized External Impulses: Self-efficacy, desire to raise status and be visible-recognizable, make friends, gain knowledge, and develop talents,

External Impulses: In addition to eliminating income gap, personal needs and dissatisfaction impulses.

Brabham (2013: 68) stated the motivations of crowdsourcing participants as earning money, developing creative skills, reaching other creative professionals, creating a portfolio for the purpose of finding a job in the future, challenge yourself by solving a difficult problem, socializing and making friends, spending time, participating in projects of common interest, sharing, and enjoying. Wasko and Faraj (2000) point out that the main motivation for engaging in online stages is to help the group. Brabham (2008a) revealed addiction as the motivation to engage in the online phase. Antikainen et al., (2010) state that the combination of collaborative energy and thoughts is a vital motivation factor. The success of the crowdsourcing phase largely depends on the individuals and their inspiration to engage. Inspiration decides the quality and quantity of commitments (Janzik, 2010). In addition, when the importance of the event is explained to the participants in detail, it will increase the motivation of the individuals to participate in the competitions. According to Groves et al. (2000), participation in a study with the community has a positive effect on individual cooperation and participation. In addition, crowdsourcing participants can expect positive responses from other participants, organizers, or beneficiaries of the event. Information asymmetry between companies and users is another important issue. A solution is proposed using signal theory to solve the information asymmetry problem. Signal theory is mainly concerned with reducing the information asymmetry between the two parties (Spence, 2002). Bad reputation, entertainment and mental self-view etc. are other important explanations behind individuals' interest in online stages (Antikainen, 2010; Davenport, 2005). Gao et al. (2021) stated that online reputation and price comparison positively affects user engagement behavior and that interpersonal trust has a strong mediating effect on the relationship between wages and user engagement behavior. Another issue to increase users' participation in crowdsourcing is rewards. The award is an external form of motivation to increase participation in virtual communities (Horng, 2017).

Evaluation and Conclusion

The development of Internet and WEB technologies has increased the easy accessibility of information anytime and anywhere, providing the opportunity to establish two-way communication, make comments, create a community, and share by producing content. In a sense, this is the success of Web 2.0, which is also expressed as the social web that allows socialization. Paniagua and Sapena (2014) state that social media increases business performance in four areas: social capital, customer preferences, social marketing and social corporate networking. Social media channels offer many advantages to businesses in terms of knowing the wishes and needs of individuals, getting ideas and suggestions about new product and service development and innovation. Crowdsourcing practices, which are widely used in the context of marketing, new product development, new advertising theme and message research, new product market test research, marketing research, various word-of-mouth marketing (WOM) research, content creation and feedback can be given as examples (Whitla, 2009). Businesses, on the other hand, include the target audience or users they have determined in all processes from product design to distribution. Thus, they both establish a sustainable relationship and realize innovation by taking their ideas and suggestions about solving any problem or innovation. In this context, the masses are benefited from by taking their ideas, opinions, and suggestions through an open call to the determined masses over the internet. Crowdsourcing provides online communities with suggestions for products/services, social questions and answers, and content crowdsourcing contributor through competitions where users produce their own videos, share images, and blog interactions. Crowdsourcing is a strategic marketing tool for content creation, idea generation, product development, customer insights, customer engagement, customer loyalty, and pricing. In addition, crowdsourcing used in advertising, promotion, product development and market areas is the best example of getting qualified feedback from expert personnel at low cost. Digital consumers or users who transform new ideas into crowdsourcing are also sources of innovation for businesses. In addition, the increase in mobile tools and mobile-based online social applications causes an increase in the number of online resource users.

Various search engines and apps have become major drivers of mobile devices used for crowdsourcing and online community engagement. Among the widely known ones are Amazon Mechanical Turk (MTurk), SurveyMonkey, CrowdFlower, Cualtricks, CrowdComputing Systems, CrowdSource, MobileWorks, Upwork, ChinaCrowd, gMission, ConcerseGallery, ClickWorker, oDesk, iPhone Apps, Facebook, Twitter (Altunışık, 2017: 977). Crowdsourcing, which contributes in different areas such as problem solving, learning, open innovation, new product development and collaborative initiatives, has recently become an outsourcing use that organizations frequently use. These developments offer businesses great advantages in new product development and innovation. By activating users in the value creation process, new products can be developed with the information obtained from their collective intelligence. In this context, it is important in terms of reducing new product development time, innovation costs, and increasing the acceptance of new products and services in the market. However, the most important problems are how to determine the audience that will add value, its breadth, participation and their motivation. Subjects such as willingness, interest, cooperation, detailed expression, transparency, trust, reward, reputation, and reducing information asymmetry will contribute to the motivation of mass individuals. It is important factors in the success of crowdsourcing that businesses benefit from the wisdom of the crowds, taking into account issues such as a willingness, active and motivated crowd, transparency and trust of participants in each other, and not manipulating crowdsourcing practices or using participatory culture as exploitation. The effective and efficient use of the crowd in the processes of solving any problem or trouble, developing new products/services or making innovations will provide many advantages to the organizations in an intense competitive environment. In this direction, businesses will be able to reach their goals with the selected audiences.

References

- Akçalı, S.İ. (2013). Dönüşen kent ve yaşam biçimleri: yeni yaşam mekânları bağlamında geç kapitalizmi okumak. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 57, 77-94.
- Aktaş, S. (2019). Kitlelerin çevrimiçi ortamlarda sanat üretimine katılımı ve kitle kaynak uygulamaları: Transformers premake. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(36), 259-286. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.456718>.
- Alan, A.K., Kabadayı, E.T & Erişke, T. (2018). İletişimin yeni yüzü: Dijital pazarlama ve sosyal medya pazarlama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 493-50. <https://doi.org/10.17755/esosder.334699>.
- Alharthi, A., Krotov, V. & Bowman, M. (2017). Addressing barriers to big data. *Business Horizons*, 60(3), 285–292. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2017.01.002>.
- Altınbaşak İ. ve Karaca E. S. (2009). İnternet reklamcılığı ve internet reklam ölçümlenmesi üzerine bir uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 9, 463-487.
- Altunışık, R. (2017). Bir veri toplama platformu olarak crowdsourcing (CS): Mechanical Turk örneği üzerinden bir literatür taraması ve değerlendirme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 975-982. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2017ICMEB1735504>.
- Antikainen, M., Makipaa, M. & Ahonen, M. (2010). Motivating and supporting collaboration in open innovation. *European Journal of Innovation Management*, 13(1), 100-119. <https://doi.org/10.1108/14601061011013258>.
- Arolas, E. & Guevara, G.L. (2012). Towards an integrated crowdsourcing definition. *Journal of Information science*, 38(2), 189–200. <https://doi.org/10.1177/0165551512437638>.
- Ayazlar, R. A. (2018). Paylaşım ekonomisi ve turizm endüstrisine yansımaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3), 1185-1202. <https://doi.org/10.21547/jss.376826>.
- Bakić, T. V., Kostić, S. C. & Nešković, E. (2014). Application of crowdsourcing in marketing. *Marketing Management*, 1079, 1087.
- Berthon, P., Pitt, L. & Campbell, C. (2008). Ad lib: When customers create the ad? *Calif. Manage. Rev*, 50 (4), 6–30. <https://doi.org/10.2307/41166454>.
- Berthon, P. R., Pitt, L. F., Plangger, K. & Shapiro, D. (2012). Marketing meets web 2.0, social media, and creative consumers: Implications for international marketing strategy. *Business Horizons*, 55, 261-271. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2012.01.007>.
- Bolton, Ruth N. & Shruti Saxena-Iyer (2009). Interactive services: A framework, synthesis and research directions. *Journal of Interactive Marketing*, 23 (1), 91-104. <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2008.11.002>.
- Brabham, D.C. (2008a). Moving the crowd at IStockphoto: The composition of the crowd and motivations for participation in a crowdsourcing application. *First Monday*, 13(6), 1-22. <https://doi.org/10.5210/fm.v13i6.2159>.
- Brabham, D. C. (2008b). Crowdsourcing as a model for problem solving: An introduction and cases. *The International Journal of Research into New Media Technologies*. 14 (1): 75–90. <https://doi.org/10.1177/1354856507084420>.
- Brabham, D. C. (2013). *Crowdsourcing*. Cambridge, Massachusetts; London, England: The MIT Press.
- Büyükpilavcı, C. (2014). *Kitlesel fonlamanın ürün tasarımcıları için sunduğu fırsatlar: Türkiye'deki kitlesel fonlama platformları üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

- Chen, Y., Wang, Q. & Xie, J. (2011). Online social interactions: a natural experiment on word of mouth versus observational learning. *Journal of Marketing Research*, 48(2), 238–254. <https://doi.org/10.1509/jmkr.48.2.238>.
- Chesbrough, H. (2003). *Open innovation: The new imperative for creating and profiting from technology*. Boston: Harvard Business School Press.
- Chesbrough, H., Vanhaverbeke, W. & West, J. (Eds.). (2006). *Open innovation: Researching a new paradigm*. Oxford University Press on Demand.
- Chesbrough, H. M. & M. Appleyard. (2007). Open innovation and strategy. *California Management Review*, 50: 57–76.
- Conrad, J., Levinson, J., & Gibson, S. (2010). *Guerrilla social media marketing*. Irvine, CA: Entrepreneur Press.
- Cova B. (2008). Consumer Made, Quand le consommateur devient producteur, *Décisions Marketing Paris*, 50(2008), 19-27. <https://doi.org/10.2307/20723307>.
- Daugherty, T., Eastin, M. & Bright, L. (2008). Exploring consumer motivations for creating usergenerated content. *Journal of Interactive Advertising*, 8(2), 1–25. <https://doi.org/10.1080/15252019.2008.10722139>.
- Davenport, T.H. (2005). The coming commoditization of processes. *Harvardbusiness Review*, June.
- Dawson, R. & ByngHall, S. (2011). *Getting results from crowds: The definitive guide to using crowdsourcing to grow your business*. San Francisco: Advanced Human Technologies Inc.
- Dedeoğlu, A.Ö. (2015). Değişen pazaryerinde tüketici ve tüketicinin rolüne ilişkin yeni yaklaşımlar: Ortak-üretim (co-production) ve ortak-yaratma (co-creation). *Ege Strategic Research Journal*, 6 (2), 17–29. <https://doi.org/10.18354/esam.75360>.
- Digout, J., Azouri, M., Decaudin, J.M., & Rochard, S. (2013). Crowdsourcing, outsourcing to obtain a creativity group. *Arab Economic and Business Journal*, 8(1/2), 6-15. <http://dx.doi.org/10.1016/j.aebj.2013.11.001>.
- Ernst, H., Wayne D. Hoyer, M.K. & Jan-Henrik, S. (2010). Consumer idea generation. Working Paper, WHU, Vallendar.
- Gao, S., Jin, X. & Zhang, Y. (2021). User participation behavior in crowdsourcing platforms: Impact of information signaling theory. *Sustainability*, 13(1), 1-19. <https://doi.org/10.3390/su13116290>.
- Gassmann, O. & Ellen, E. (2004). Towards a theory of open innovation: Three core process archetypes. *Proceedings of the RADMA Conference*.
- Gatautis, R. & Vitkauskaitė, E. (2014). Crowdsourcing application in marketing activities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 110, 1243–1250. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.971>.
- Gerber, A., Molefo O. & Van der Merwe, A. (2010). Documenting open source migration processes for re-use. *Proceedings of the SAICSIT 2010 Conference- Fountains of Computing Research*, ACM Press, 75 – 85.
- Gnizy, I. (2019). Big data and its strategic path to value in international firms. *International Marketing Review*, 36(3), 318–341. <https://doi.org/10.1108/IMR-09-2018-0249>.
- Groves, R. M., Singer, E. & Corning, A. (2000). Leverage-salience theory of survey participation. *Public Opinion Quarterly*, 64 (3), 299-308. <https://doi.org/10.1086/317990>.
- Hippel, E. (1988). *The sources of innovation*. New York: Oxford University Press.
- Hornig, S.M. (2016). A study of active and passive user participation in virtual communities. *Journal of Electronic Commerce Research*, 17(4), 289-311.

- Howe, J. (2006). *The rise of crowdsourcing*. *Wired*, 14(6), 1-5.
- Howe, J. (2008). *Crowdsourcing: Why the power of the crowd is driving the future of business*. New York: Crown Business.
- Hughes, A. (2016). How the digital revolution is changing consumer behaviour. PA: <http://www.paconsulting.com/our-thinking/how-the-digital-revolution-is-changing-consumer-behaviour/> (Erişim Tarihi: 19.06.2021).
- Hüseyinoğlu, Beyza (2009) *Tüketici tarafından yaratılan medya ortamında ağızdan ağıza pazarlama ve bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- İlter, B., Atrek, B. & İpek, İ. (2016). İnovasyon faaliyetlerinde kullanıcının yeri ve çevrimiçi kullanıcı inovasyon araçları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(1), 35-56. <https://doi.org/10.18657/yecbu.85726>.
- Janzik, L. (2010). Contribution and participation in innovation communities: A classification of incentives and motives. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 7(3), 247-262. <https://doi.org/10.1142/S0219877010002021>.
- Kabani, S., & Brogan, C. (2010). *The zzen of social media marketing*. Dallas, TX: Benbella Books.
- Khan, M.L. (2017). Social media engagement: what motivates user participation and consumption on youtube? *Computers in Human Behavior*, 66(2017), 236-247. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.09.024>.
- Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! the challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>.
- Kapoor, M. (2015). Creating a seamless retail customer experience. The Economist Intelligence Unit.
- Kılıç, Ç. (2015). *Gündem belirleme kuramı çerçevesinde siyasal karar verme sürecine sosyal medya etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kleemann, F., Voss, G., & Rieder, K. (2008). Un(der)paid innovators: The commercial utilization of consumer work through crowdsourcing. *Science, Technology & Innovation Studies*, 4(1), 5- 26. <https://doi.org/10.17877/DE290R-12790>.
- Koçel, T. (1998). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Krause, J., Ruxton, G. & Krause, S. (2009). Swarm intelligence in animals and humans. *Trends in Ecology and Evolution*, 25(1), 28-34. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.06.016>.
- Leimeister, J. M., Huber, M., Bretschneider, U. & Krcmar, H. (2009). Leveraging crowdsourcing: Activation supporting components for it-based ideas competition. *Journal of Management Information Systems (JMIS)*, 26(1), 197-224. <https://doi.org/10.2753/MIS0742-1222260108>.
- Lettl, C., Cornelius, H. & Gemuenden, H.G. (2006). Users contributions to radical innovation: Evidence from four cases in the field of medical equipment technology. *R&D Management*, 36(3), 251-272. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9310.2006.00431.x>.
- Levy, P. (1997). *Collective intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*. Trans. Robert Bononno, Cambridge: Perseus Books.
- Libai, B., Bolton, R., Bugel, M. S., de Ruyter, K., Gotz, O., Risselada, H. & Stephen, A. T. (2010). Customer-to-customer interactions: Broadening the scope of word of mouth research. *Journal of Service Research*, 13(3), 267-282. <https://doi.org/10.1177/1094670510375600>.
- Manap, K. H. A., & Adzharudin, N. A. (2013). The role of user generated content (UGC) in social media for tourism sector. In *West East Institute International Academic Conference Proceedings*, Istanbul, Turkey.

- Moe, W. W. & Schweidel, D. A. (2017). Opportunities for innovation in social media analytics. *Journal of Product Innovation Management*, 34(5), 697–702. <https://doi.org/10.1111/jpim.12405>.
- Moens, M. F., Li, J., Chua, T. S. (2014). *Mining user generated content*. New York, USA: CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Nair, H. S., Manchanda, P. & Bhatia, T. (2010). Asymmetric social interactions in physician prescription behavior: The role of opinion leaders. *Journal of Marketing Research*, 47(5), 883–895. <https://doi.org/10.1509/jmkr.47.5.883>.
- OECD. (2007). *Participative web and user-created content web 2.0*, wikis and social networking. Paris: OECD.
- O’Hern, M. S., Rindfleisch A. (2008). Customer co-creation: A typology and research agenda. working paper 4, Wisconsin innovation thoughts on innovation from the Wisconsin School of Business.
- O’Hern, Matthew S. and Aric Rindfleisch (2009). Customer co-creation: A typology and research agenda, in review of marketing research, Vol. 6, Naresh K. Malholtra, ed. Armonk, NY: M.E. Sharpe, 84-106.
- Quinn, J. B., Doorley, T. L. & Paguette, P. C., (1990). Beyond products: Services-based strategy. *Harvard Business Review*, 60, March-April.
- Palacios, M., Martinez-Corral, A., Nisar, A. & Grijalvo, M. (2016). Crowdsourcing and organizational forms: Emerging trends and research implications. *Journal of Business Research*, 69(5), 1834-1839. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.10.065>.
- Paniagua, J. & Sapena, J. (2014). Business performance and social media: Love or hate? *Bus Horiz*. 57(6), 719–28. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-6616-1_200009-1.
- Peters, K., Chen, Y., Kaplan, A. M., Ognibeni, B. & Pauwels, K. (2013). Social media metrics: A framework and guidelines for managing social media. *Journal of Interactive Marketing*, 27(4), 281–298. <http://dx.doi.org/10.1016/j.intmar.2013.09.007>.
- Piller, F. T., Walcher D. (2006). Toolkits for idea competitions: A novel method to integrate users in new product development. *R&D Management*, 36 (3), 307-318. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9310.2006.00432.x>.
- Prahalad, C.K. & Ramaswamy, V. (2000). Co-opting customer competence. *Harvard Business Review*, 79–87.
- Prpić, J., & Shukla, P. (2016). Crowd science: Measurements, models, and methods. *In Proceedings of the 49th Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, Kauai, Hawaii: IEEE Computer Society.
- Roth, Y., Brabham, D.C., Lemoine, J.F. (2015). Recruiting individuals to a crowdsourcing community: Applying motivational categories to an ad copy test. In Fernando J. Garrigos-Simon, Ignacio Gil-Pechuán ve Sofia Estelles-Miguel (Ed.), *Advances of Crowdsourcing (15-32)*. Cham: Springer.
- Sánchez, D. Á., Gimilio, D. P. & Altamirano, I. J.. (2015). *Crowdsourcing: a new way to citizen empowerment. en advances of crowdsourcing*, 73-86, Cham: Springer.
- Saunders, C., Gebelth, M. and Hu, Q., (1997). Achieving success in information systems outsourcing. *California Management Review*, 39 (2), 64-68. <https://doi.org/10.2307/41165887>.
- Saxton, G.D., Oh, O., & Kisher, R. (2013). Rules of crowdsourcing: Models, issues and systems of control. *Information Systems Management*, 30, 2-20. <https://doi.org/10.1080/10580530.2013.739883>.
- Şeker, S.E. (2015). *Kitle kaynak (crowd sourcing)*, YBS Ansiklopedi, 2, 6-11.

- Spence, M. (2002). Signaling in retrospect and the informational structure of markets. *Am. Econ. Rev.* 92, 434–459. <https://doi.org/10.1257/00028280260136200>.
- Stephen, A.T. (2016). The role of digital and social media marketing in consumer behavior. Psychology special issue on consumer behaviour. *Current Opinion in Psychology*, 10(1), 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.10.016>.
- Surowiecki, J. (2004). *The wisdom of crowds: why the many are smarter than the few and how collective wisdom shapes business*. Economies, societies and nations. Randomlarge House Print, New York, Usa.
- Şahin, N.N. (2016). *Evaluating the consumption patterns of prosumers in food and beverage sector by the scale of the values and lifestyles system*. Master thesis, Balıkesir University Social Sciens Institute The Department of Tourism and Hotel Management.
- Tong, Y., Zhou, Z., Zeng, Y. & Chen, L. (2000). Spatial crowdsourcing: A survey. *The VLDB Journal*, 29, 217–250. <https://doi.org/10.1007/s00778-019-00568-7>.
- Vallerand, R.J. & Fortier, M.S. (1998). *Measures of intrinsic and extrinsic motivation in sport and physical activity: A review and critique*. In J.L. Duda (ed.), advances in sport and exercise psychology measurement. Morgantown, WV: Fitness Information Technology, pp. 81–101.
- Van Doorn, Jenny, Katherine N. Lemon, Vikas Mittal, Stephan Naß, Doree'n Pick, Peter Pirner, & Peter Verhoef (2010). Customer engagement behavior: Theoretical foundations and research directions. *Journal of Service Research*, 13(3), 253-266. <https://doi.org/10.1177/1094670510375599>.
- Wasko, M. & Faraj, S. (2000). It is what one does: why people participate and help others in electronic communities of practice. *Journal of Strategic Information Systems*, 9(2-3), 155-73. [https://doi.org/10.1016/S0963-8687\(00\)00045-7](https://doi.org/10.1016/S0963-8687(00)00045-7).
- Weinberg, T. (2009). *The new community rules: Marketing on the social web*. First edition. Sebastopol: O'Reilly Media
- Whitla, P. (2009). Crowdsourcing and its application in marketing activities. *Contemporary Management Research*, 5, 15– 28. <https://doi.org/10.7903/cmr.1145>.
- Yiğit, S. & Aras M. (2012). Crowdsourcing as a tool of open innovation and applicability in universities - sample case of feas in Gaziosmanpaşa University. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 17 (3), 485-508.

Araştırma Makalesi • Research Article

Financial Events Occurring After the Balance Sheet Date Within the Framework of IAS/TMS 10 Standard and a Suggestion

IAS/TMS 10 Standardı Çerçevesinde Bilanço Tarihinden Sonra Meydana Gelen Mali Nitelikteki Olayların Değerlendirilmesi ve Bir Öneri

Yakup Aslan*

Öz: Finansal tablolar, işletmelerin mali nitelikteki gerçekleştirmelerinin özeti niteliğindedir. İşletmeler performanslarını, kredi teminlerini, ödeyecekleri vergi tutarlarını finansal tablolara yansıyan değerler üzerinden takip etmektedirler. Yatırımcılar başta olmak üzere işletmeden bilgi bekleyen tüm paydaşlar da işletmede üretilen mali tablolara bakarak ihtiyaç duydukları bilgiye ulaşmayı hedeflemektedir. Yatırımcı davranışları şirketlerin ürettiği finansal tablolara göre şekillenmektedir. Esasen mali tablolara devlet tahsil edeceği vergiyi bilmekte, şirket finansal başarısını mukayese etme imkanı bulmakta, yatırımcılar da finansal enstrümanlar arasında yatırım kararı alma aşamasında ihtiyaç duydukları finansal verilere ulaşmaktadır. Uluslararası Muhasebe Standartları, finansal raporlamanın nasıl olacağı hakkında oldukça kapsamlı standartlar içermektedir. Ülkemizde Türkiye Muhasebe Standartları olarak isimlendirilen bu standartlarla hedeflenen finansal raporlama kalitesinin artırılmasıdır. Dönemsellik kavramı gereği, sonsuz kabul edilen işletme ömrü, vergiye konu olan rakamların netleşmesi, işletme performansının ortaya çıkarılması gibi durumlardan dolayı belirli periyotlara ayrılmak durumunda kalmaktadır. Belirli bir tarihte işletmenin varlık ve kaynaklarının resmedildiği bilanço da genellikle yılın son gününde dönem sonu bilanço adıyla üretilmektedir. Bilanço tarihinden sonra meydana gelen mali nitelikteki olayların nasıl ele alınıp değerlendirileceği Ias/Tms 10 Standardında ele alınmaktadır. Çalışmada Ias/Tms 10 Standardı kapsamlı olarak ele alınarak Borsa İstanbul'da Faaliyet gösteren şirketlerden standardın anlaşılabilirliğine katkı sunması için örnek uygulamalar gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: IAS 10, TMS 10, Finansal Tablolar, Bilanço Tarihi, Muhasebe

Abstract: The financial statements are a summary of the financial realizations of the businesses. Businesses monitor their performance, loan receipts, and the tax amounts to be paid over the values reflected in the financial statements. All stakeholders, especially investors, who are waiting for information from the enterprise, aim to reach the information they need by looking at the financial statements produced in the enterprise. Investor behavior is shaped according to the financial statements produced by the companies. Essentially, the government knows the tax to be collected with the financial statements, the company has the opportunity to compare its financial success, and the investors reach the financial data they need during the investment decision process among financial instruments. International Accounting Standards contain very comprehensive standards about how financial reporting should be. The aim of these standards, which are called as Turkish Accounting Standards in our country, is to increase the quality of financial reporting. Due to the concept of periodicity, it has to be divided into certain periods due to situations such as the life of the enterprise, which is considered indefinite, the clarification of the

* Dr.Öğr.Üyesi, (Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü)

ORCID: 0000-0001-9833-8840 yakupaslan42@gmail.com (Sorumlu yazar)

Received/Geliş: 31 October/Ekim 2021

Düzeltilme/Revised form: 17 November/Kasım 2021

Accepted/Kabul: 23 November/Kasım 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

taxable figures, the revealing of the operating performance. The balance sheet, in which the assets and resources of the enterprise are depicted on a certain date, is usually produced on the last day of the year under the name of the end-of-period balance sheet. How to handle and evaluate financial events that occur after the balance sheet date is discussed in the Ias/Tms 10 Standard. In the study, Ias/Tms 10 Standard will be discussed comprehensively and sample applications from companies operating in Borsa Istanbul will be shown to contribute to the intelligibility of the standard.

Keywords: IAS 10, TAS 10, Financial Statments, Balance Sheet Date, Accounting

Introduction

Financial reporting is the science of accounting that deals with the preparation and presentation of statements of a financial nature. The resulting financial statements aim to provide information about the financial position and financial performance of the company they are related to. The information presented can be valuable to users of accounting information (Melville, 2019). Accounting practices are shaped by economic and political forces. This situation makes the increasing integration of financial reporting standards and practice almost inevitable with the increasing integration of both markets and politics around the world (Ball, 2006). Historically, a number of countries have made important contributions to the development of accounting (Nobes, 2020).

International Accounting Standards gain importance with the globalization phenomenon and the increase in internationalization tendencies of financial transactions. The financial ratios of the business are the data carefully followed by the business stakeholders. The quality of the information produced in the accounting department, especially the business managers, should be at a level that will take care of the interests of the whole society, due to the concept of social responsibility for business information users. It can be seen that accounting standards are frequently used as reporting standards in the literature. In this situation, it can be concluded that the philosophy of the standards is designed as investor-oriented.

Financial statements have to be published according to certain time periods due to the concept of periodicity. Balance sheets come first among the financial statements that directly affect investor decisions. In some cases, there may be financial events that occur after the balance sheet period. This situation is discussed in the IAS 10 Events After the Balance Sheet Date in International Accounting Standards.

Financial Reporting and Its Importance in Businesses

Businesses are units that operate on a continuous basis. The operational life, which is accepted as indefinite by the concept of continuity, has to be divided into certain periods. This is a requirement of the concept of periodicity (Sevilengül, 2016). In order to develop harmony and universal understanding in the field of accounting between countries, a single accounting language should be formed. Benefits of the global accounting system; more efficient decision making by investors can reduce investment risk, reduce the cost of capital for businesses, and fostering international investment opportunities can ensure an effective cross-border capital allocation (Street, Gray, & Bryant, 1999). Commonly, it organizes the investment/operation decisions of the firm through financial reporting of financial events and reports the actual results of these decisions. In this way, the data necessary for the measurement of business performance is obtained. (Salvaiy, 1998).

The information recorded and collected in the accounting system is presented to the interest groups within and outside the enterprise, which will use this information at certain time intervals, through Financial Statements, in order to see the financial situation at a certain moment and to evaluate the result. One of the parameters that businesses need in sustainable competition is the quality of financial reporting. The common language targeted by the international financial reporting standards will pave the way for the commercial life to move from the local level to the global level. As the financial literacy level of investors increases, their ability to read financial reports also increases. This situation brings along the fact that the companies diligently maintain the principles of transparency and predictability in their financial statements. While financial statements contribute to the performance

valuation of businesses, investors aim to increase their assets by finding the right company by using financial analysis techniques. Users of financial information follow the financial situation of the enterprise through financial statements.

Financial Statements Produced by Accounting

Accounting is a branch of science in which financial transactions are recorded, classified, reported, summarized and interpreted. Accounting information uses financial statements to produce the information users need. Therefore, in order to talk about financial reporting, it may be useful to first, to mention the importance of accounting. Accounting can be called the kitchen part of the work in the emergence of financial statements. At the end of the accounting flow, a number of financial statements emerge.

The aforementioned financial statements are shown in Table 1 (Gökçen, 2007).

Table 1. Required Statements Produced in Accounting

N o	Financial Statements	Frequency of Use	Users
1	Balance Sheet	Intensely	Information Users
2	Income Statement	Intensely	Information Users
3	Cost of Sales Table	Intensely	Information Users
4	Fund Flow Chart	If necessary	Information Users
5	Cash Flow Statement	If necessary	Information Users
6	Profit Distribution Table	If necessary	Information Users
7	Equity Exchange Table	If necessary	Information Users

As can be seen in Table 1, accounting presents a number of financial statements to information users. The frequency of use of financial statements may vary depending on the content of the information needed. For example, the Balance Sheet, Income Statement and Cost of Sales Table are used extensively in the day-to-day operations of the business. In fact, this intensity in use may vary according to the information contained in the financial statements.

Balance Sheet and Statement of Financial Position

With the balance sheet, the asset and resource structure of the enterprise at a certain date is revealed, and it is measured whether the management of the enterprise properly protects the assets whose administration has been given to them (Haftacı, 2013). The balance sheet is a summary of a company's financial position. It takes a snapshot of the company's financial situation in an understanding. In this way, it is aimed to approach the asset-resource balance. In accordance with the Fundamental equivalence principle of accounting, Assets = Resource equality is achieved (Berk, 2017).

The principle and purpose of the balance sheet regulation rules reflect the financial situation of the enterprise at a certain date, clearly and in accordance with the requirements, by identifying and showing the resources provided by the business partners and creditors to the business and the assets obtained with these resources in a meaningful way (Bakır & Şahin, 2009).

It is seen that International Accounting Standards are frequently used as reporting standards in the literature. It is possible that this situation can be evaluated as an emphasis on investor's focus. It is understood that the concept of balance sheet is also mentioned as a statement of financial position. In this study, the expression of Statement of Financial Position will be used instead of the concept of

Balance Sheet by paying attention to this understanding in international standards. The presentation of the financial statements to the accounting information users in a timely manner and by considering the twelve basic concepts of accounting has been taken into a certain discipline with the standards. The IAS 10 Standard explains in detail the criteria by which financial events that occur after the balance sheet period will be evaluated.

After the Reporting Period According to TMS –IAS 10 Events

4.2 of the Communiqué on BOBI FRS published in the *Official Gazette of the Republic of Turkey* dated 29 July 2017 by the Public Oversight Authority (KGK). In its paragraph, the title “Definition of Events After the Reporting Period” has been published in full compliance with TAS 10.

This standard identifies situations in which an entity must adjust its financial statements for events that occur after the financial reporting period. It also regulates the determination of the date when a firm is authorized with the approval of the board of directors to issue financial statements. It also sets out the relevant disclosures it must give about events that have occurred after the reporting period (Mirza & Ankarath, 2012). The purpose of the post-reporting period events standard is to determine when an entity will make an adjustment for events that occur after the reporting period, and in which cases, it will be disclosed in the footnotes to the financial statements. TAS 10 is a standard applied to the accounting of events that occur after the reporting period and the disclosures to be made in the footnotes of the financial statements (Şen, 2015).

Numerous financial events take place in the business. Financial events are reflected in the financial statements by means of accounting. Financial reports that have been approved by the company management are announced to the investors by being published on the company's website. At the same time, publication on the Public Disclosure Platform (KAP) with certain financial calendars has been mandated by the Capital Markets Board.

Description of Events After the Reporting Period

Preparation, approval and publication of financial statements require a certain amount of time. In this process, the events related to the business continue. The effects of events occurring during that time may affect the decisions of users of financial statements about the entity's balance sheet and results of operations. In this case, even if they occur after the balance sheet date, the effects of some events may need to be reflected in the financial statements or explained in the annexes to the statements (Pamukçu & Pamukçu, 2009). Financial events at the end of the accounting period, after the financial reporting period, or before the financial statements are issued may have a material impact on the financial statements. For example, the bankruptcy of a major client would normally be proof that the trade receivable should be written off (Muthupandian, 2008).

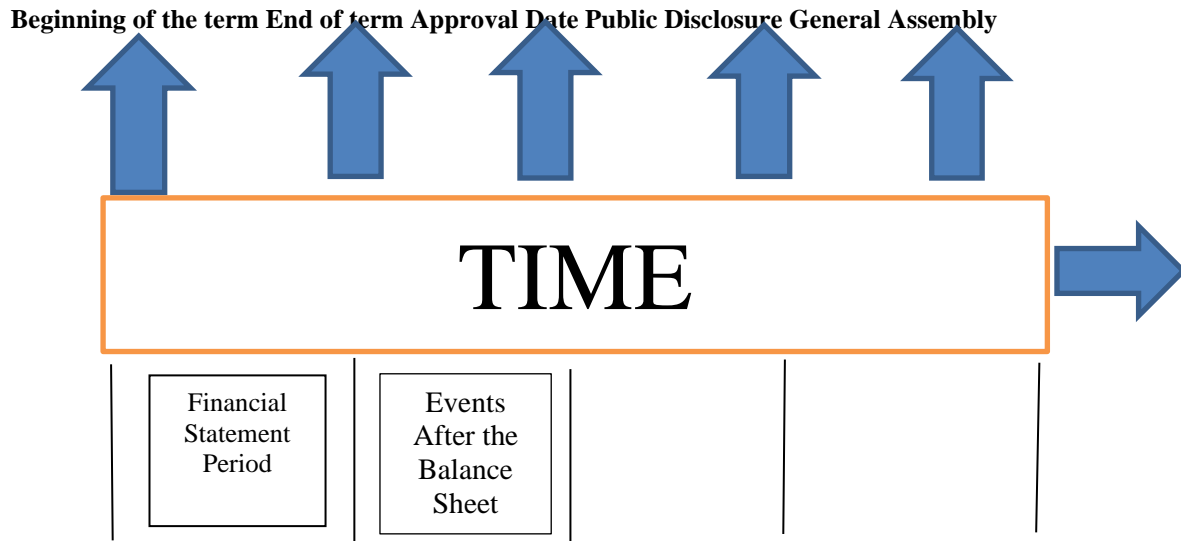
It can be stated that financial statements are essentially a requirement of the principle of accountability. The ongoing information flow with the financial statements may change from time to time after the balance sheet period due to the financial actions of the companies. This may directly or indirectly affect investor decisions. In that case, according to the standard, it may be appropriate to take the approval date of the financial statements as a reference and take this date as a basis.

Approval Date of Financial Statements

It should be divided into certain periods in order to be able to compare the business life, operating performance, income tax calculation, and the financial success of the investors, which is considered to be unlimited, in accordance with the principle of comparability. The balance sheet day is generally considered to be the last day of the year. In this way, the change between the assets and resources of the enterprise can be seen in the one-year period between the beginning of the period and the end of the period.

As illustrated in Figure 1, it is very important to know the approval date of the financial statements, which are considered as the output of accounting. Because, after the approval date, there

may be financial events that will revise the operating financials. So much so that this situation can be large enough to affect the firm value of the enterprise.

Figure 1. Events After the Balance Sheet Date Include Events Occurring During Which Period

Source: (Örten, Kaval, & Karapınar, 2013).

The Capital Markets Board declared the approval date as “*the date of the decision by the board of directors of the business to disclose the financial statements to the public, to present them to the general assembly or to send them to the Board or to the stock exchanges where the company's stocks are traded.*” (Örten et al., 2013).

When these statements are taken into consideration, the date of the meeting of the board of directors is considered as the date of approval. For example, when the end of period balance sheet is dated 31.12.2021, it is released, after discussion, by the board of directors that, the approval date will be 02.03.2022. Press releases after this date, the dates of investor briefing meetings are invalid during the evaluation of the approval date.

Events Requiring Adjustment in Financial Statements

The following matters are given as examples of events requiring adjustment after the balance sheet date. In the event that these events occur, the amount of the relevant item is adjusted accordingly or the previously unrecognized ones are included in the financial statements (Örten et al., 2013):

- Regarding a lawsuit that has concluded after the balance sheet date, confirming that the entity has an obligation as of the balance sheet date. Provision amounts previously recognized in the financial statements are corrected, and in cases where no provision amount was previously included in the financial statements and only disclosures are made in the footnotes within the scope of contingent liabilities, a provision for the relevant amount is recognized in the financial statements.
- After the balance sheet date, there is information that an asset is impaired as of the balance sheet date or that the amount of impairment previously recognized should be adjusted.

Following the approval of the balance sheet, financial events that have the ability to, directly or indirectly affect the financial statements may occur. TAS 10 Standard emphasizes that this situation should be carefully monitored and current financial statements should be revised. In this case, there can be significant differences in parameters such as company profitability, tax amount to be paid, and investor decisions. Particularly in publicly traded companies, stock pricing may be affected positively

or negatively. A proposal will be presented in order to contribute to the development of the standard in the later stages of the study.

A number of examples are given in Article 9 of TAS 10 Standard regarding events requiring adjustment in financial statements (Yükçü & Yaşar, 2013).

- Changes in accounting estimates, such as the conclusion of a litigation regarding a provisioned transaction or a change in the fair value of financial assets,

- Bankruptcy of a customer to whom the business is a creditor,

- Determination or change of the net realizable value of inventories,

- Selling inventories below their net realizable value,

- The emergence of fraudulent or erroneous situations in the balance sheet period,

- Determination of the reasons for the count and delivery surplus or deficiency.

Aslan A.Ş. announced its balance sheet dated 01.01.2020 - 31.12.2020 after meeting with the board of directors on 03.07.2021. Collection of 300.000 ₺ part of 540.000 ₺ doubtful receivables on the balance sheet date became possible on 22.02.2021. In this case, Aslan A.Ş. should revise the current situation in its financial statements by making some adjustments according to TAS 10 standard:

The entity records the doubtful receivables between the balance sheet dates as follows:

128 Doubtful Trade Receivables 120 Buyers	540.000	540.000

If Provision for Doubtful Receivable is recorded:

654 Provision Expenses 129 Provision for Doubtful Trade Receivables	540.000	540.000

The record of collection of 300.000 ₺ of the receivable is as follows:

100 Cash 128 Doubtful Trade Receivables	300.000	300.000

Collection becomes impossible is recorded:

129 Provision for Doubtful Trade Receivables 644 Outstanding Provisions	300.000	300.000

In that case, the collection of the amount of 240.000₺ became impossible.

129 Provision for Doubtful Trade Receivables 128 Doubtful Trade Receivables	240.000	240.000

The accounting entry to be made at the end of the period is as follows:

690 Period Profit or Loss 654 Provision Expenses	540.000	540.000

644 Outstanding Provisions 690 Period Profit or Loss	300.000	300.000

In the example, if collections can be made during the year, the accounting records would be as above. However, since it occurs after the balance sheet period, the accounting records will be as follows. Since 300.000₺ of the receivable is collected in the following year, the record should be as follows:

22.02.2021		
100 Cash 681 Prior Period Expenses and Losses 128 Doubtful Trade Receivables	300.000 240.000	540.000

The record of closing the Reserved Provision will also be as follows:

22.02.2021		
129 Provision for Doubtful Trade Receivables 671 Prior Period Income and Profits	240.000	240.000

In this case, an improvement of 300,000 will have been realized in the financials of the enterprise. This situation will be shared with the public by making reference to the IAS 10 standard in the footnote of the financial statements.

	Footnote	31.12.2020
Doubtful Trade Receivables	1	540.000

Table 2. Displaying the Financial Event Occurred After the Balance Sheet Period as Footnotes

	31.12.2020
Doubtful Trade Receivables	540.000
Cash	300.000
Provision for Doubtful Trade	240.000

Non-Adjustment Financial Events

Article 22 of TAS 10 Events After the Reporting Period (Balance Sheet Date) provides comprehensive assessments of non-adjusting events. These are (TMS 10, md.22)¹:

- Disposing of a significant subsidiary or performing a significant merger after the balance sheet date,
- Announcement of a plan to cease an activity,
- The destruction of the main production plant due to a fire that occurred after the balance sheet date,
- Announcing or starting implementation of a major restructuring plan,
- Making a significant amount of stock transactions after the balance sheet date,
- Extraordinarily large changes in asset prices or exchange rates after the balance sheet date,
- Making new tax regulations or changing tax rates that have a significant impact on the current and deferred tax receivables and debts of the enterprise, or announcing that such a tax law will be enacted,
- Entering into significant commitments or significant contingent liabilities, such as giving a substantial guarantee,
- Initiation of a significant lawsuit as a result of events that occurred entirely after the balance sheet date.

A Recommendation on the Evaluation of the IAS/TMS 10 Standard

While International Accounting Standards aim to provide unity in accounting practices, the fact that they are often referred to as International Reporting Standards in the literature can be evaluated as an emphasis on reporting focus and thus investor orientedness. The IAS-TMS 10 Standard, which is discussed in the study, can also be evaluated in this context in general terms. Transparency and predictability are what investors need most in their economic decisions. In this context, the large and small effects of financial events occurring after the balance sheet period are emphasized in the study.

In particular, with the increasing interest in capital markets, investors are investing in the stocks of publicly traded companies. Investors arrive at their investment decision with the aim of obtaining returns by analyzing the financial statements of companies. However, it is seen that the boards of directors of companies do not distinguish between before and after the balance sheet period when making capital increase decisions. In the literature, it is seen that the stock prices of the companies that decide to increase the capital increase by payment, and thus the value of the company, have decreased significantly.

¹[https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2021/Mavi_Kitap/TMS%2010\(1\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2021/Mavi_Kitap/TMS%2010(1).pdf) Erişim Tarihi:30.10.2021

It has been determined that investors reacted negatively to the news of paid capital increase of companies in Borsa Istanbul. The existence of information asymmetry and financial hierarchy theory can be shown as an explanation for the negative market reaction to the paid issues in Borsa Istanbul (Işiker & Taş, 2021). Cotterell, the effect of paid capital increase announcements on the stock prices of companies in the Johannesburg Stock Market (JSE) between 2001-2010. He found that an average of 3% negative abnormal return was obtained on the day of the announcement, and a negative cumulative abnormal return of 5% to 6% was obtained in the 5-day period after the announcement. In other words, an average of 2%-3% additional negative returns were obtained in the first five days after the announcement. It is understood that the negative return is higher for the companies with low financial position in the analyzed period (Cotterell, 2012).

The historical data of the stock price of a company traded in Borsa Istanbul after the decision to increase the paid capital is given in Figure 2.

Figure 2. Having decided to increase the paid-in capital, Euro Yatırım Holding A.Ş. (EUHOL)'s six-month share price change chart

Euro Investment Holding A.Ş. (EUHOL) board of directors announced on the Public Disclosure Platform that on September 13, 2021, it will take the decision of the board of directors to increase the registered capital ceiling from 60,000,000₺ to 300,000,000₺ by 400 percent and submit it to the Capital Markets Board for approval.² Although there is no evidence, insider information received a large amount of sales on 09.09.2021, and the sales figures deepened as of 13.09.2021, the date of the announcement. The stock price has lost nearly 50% of its value.

Studies in the literature confirm the aforementioned situation. It would be appropriate to evaluate the capital increase decisions within the scope of TAS 10 standard. Because, in the above company analysis, serious investor grievances are experienced. In fact, it would be appropriate for companies planning to make a paid capital increase to announce in advance that they will increase their capital in the following year according to TAS 10 Standard. In the current situation, the firm value of the enterprise decreases and the reputation of the company in the eyes of the investors is damaged. Most importantly, investors who see the improvement in the current financial performance of the company and invest in that company may have to endure very serious losses.

Conclusion

International Accounting Standards are maintained by the Public Oversight Accounting and Auditing Standards Institution in Turkey. In fact, the process of harmonization with these standards continues. TAS 10 Standard also emphasizes how and in what way financial events that occur after the balance sheet period will be reflected in the financial statements. In this respect, TAS 10 guides the

² <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/963568> Erişim Tarihi:30.10.2021

financial events that will be seen as important or unimportant in the statement of financial position. In this way, the level of transparency and predictability of investors in making economic decisions increases.

The realization of positive or negative situations after the balance sheet date in the financial statements of enterprises working on a going concern basis with TAS 10 standard is a frequently encountered situation in practice. Considering the meaning that the standards ascribe to financial reporting, it is inevitable that the reporting quality will be ensured with accurate, complete and unbiased information. In accordance with the concept of Social Responsibility, which is one of the basic concepts of accounting, financial statements created by considering the interests of the whole society will contribute to the economic ecosystem.

However, as mentioned in the suggestion section in the last part of the study, the decisions to increase the paid capital can also be taken after the balance sheet period. In practice, the decision to increase the capital with a fee can be taken with the decision of the board of directors and it is submitted to the Capital Markets Board for approval together with the documents on where the fund to be obtained from the capital increase will be used. With the announcement of the Board of Directors' decision, there may be dramatic decreases in the stock price. This situation causes the portfolios of investors who buy stocks by taking into account the financial statements of the companies melt down. It may be appropriate to evaluate the capital increase in the IAS 10 Standard with the joint work of the Public Oversight, Accounting and Audit Institution, and the Capital Markets Board. In the TAS 10 standard, it can be productive for investors to inform the capital increase in advance, as it will be done in the following financial period if necessary.

References

- Bakır, H., & Şahin, C. (2009). *Yöneticiler için finansal tablolar analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ball, R. (2006). International Financial Reporting Standards (IFRS): pros and cons for investors. *Accounting and business research*, 36(1), 5-27.
- Berk, N. (2017). *Finansal Yönetim* (Vol. 12). İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Cotterell, P. J. M. (2012). *The impact of rights issues announcements on share price performance in South Africa*. University of Pretoria.
- Gökçen, G. (2007). *Genel Muhasebe İlkeler ve Tekdüzen Hesap Planı Uygulamaları*. İstanbul: Beta.
- Haftacı, V. (2013). *Finansal Tablolar Analizi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Işıker, M., & Taş, O. (2021). Borsa İstanbul'daki Bedelli Sermaye Arttırımı Haberlerinin Etkileri Üzerine Bir Çalışma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 16(1), 1-21.
- Melville, A. (2019). *International financial reporting: A practical guide*. Newyork: Pearson Education.
- Mirza, A. A., & Ankarath, N. (2012). *Wiley International trends in financial reporting under IFRS: Including comparisons with US GAAP, China GAAP, and India accounting standards*: John Wiley & Sons.
- Muthupandian, K. (2008). IAS 10 Events After the Reporting Period-A Closer Look.
- Nobes, C. (2020). *Comparative International Accounting, 14th Edition*: Pearson.
- Örten, R., Kaval, H., & Karapınar, A. (2013). *Türkiye muhasebe-finance raporlama standartları (TMS-TFRS): Uygulama ve yorumları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pamukçu, F., & Pamukçu, N. (2009). Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar (TMS-10) ve Finansal Tablolara Etkiler. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*(91).

Salvaia, S. C. (1998). The accounting variable and stock price determination. *Studies in Economics and Finance*, 18(2), 26-61.

Sevilengül, O. (2016). *Genel Muhasebe* (Vol. 18). Ankara: Gazi Kitapevi.

Street, D. L., Gray, S. J., & Bryant, S. M. (1999). Acceptance and observance of international accounting standards: An empirical study of companies claiming to comply with IASs. *The International Journal of Accounting*, 34(1), 11-48.

Şen, İ. (2015). Uluslararası Finansal Raporlama ve Uluslararası Denetim Standartlarında Raporlama Döneminden Sonraki Olaylar. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 45.

Yükçü, S., & Yaşar, Ş. (2013). TMS 10 raporlama tarihinden (bilanço tarihinden) sonraki olaylar standardına ilişkin uygulamalar. *Mali Çözüm Dergisi*, 23(115), 17-20.

[https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2021/Mavi_Kitap/TMS%2010\(1\).pdf](https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2021/Mavi_Kitap/TMS%2010(1).pdf)

Araştırma Makalesi • Research Article

Metinlerarasılık Çerçevesinde Lâmi'î Çelebi'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisi
The Vâmık u Azra Mesnevi of Lâmi'î Chalabi in the Framework of Intertextuality

Ruken Karaduman*

Öz: Yazınsallık ölçütlerinden biri olan metinlerarasılık, bir metnin başka metin türleri ile arasındaki ilişki olarak ifade edilebilir. Metinlerarasılık yöntemi ile metnin önceki metinlere dair taşıdığı izleri ve farklı metinler arasındaki bağıntıları tespit etmek mümkündür. Bu çalışmada, XVI. yüzyılda Lâmi'î Çelebi tarafından telif bir eser olarak yazılan Vâmık u Azrâ mesnevisi metinlerarası ilişkiler bağlamında ele alınmakta; mesnevîde gönderge, anıştırma, gizli alıntı gibi yöntemler çerçevesinde Türk, Arap, İran, Yunan ve Çin kültürlerine ait anlatı unsurlarının işlenişleri irdelenmektedir. Vâmık u Azrâ'da hikâyenin başkahramanı Vâmık; başta Süleyman Peygamber olmak üzere İbrahim, Narkissos, Mecnun, Cemşid gibi tarihî veya kurgusal şahısların çeşitli özellikleri ile vasıflandırılmış, onların hikâyelerine yapılan anıştırmalar ile metinlerarası ilişkiler kurulmuştur. Ayrıca nerre ismiyle ifade edilen pegasus benzeri varlıklar ve ejderhalar da yine çeşitli uluslara ait mitsel öğeler olarak söz konusu eserde yer almaktadır. Metnin derinliğini artıran, okurun hayal ve kavrayış gücüne yönelik kurgulanmış bu anlatım unsurları eseri özgünleştirme, olay örgüsüne katkı sağlama, maceraya heyecan katma gibi pek çok fonksiyona sahiptir.

Anahtar kelimeler: metinlerarasılık, mesnevî, Vâmık u Azrâ

Abstract: Intertextuality, one of the literary criteria, can be expressed as the relationship between a text and other text types. With the intertextuality method, the traces the text carries about the previous texts and the relations in different texts are determined. In this study, Lâmi'î Çelebi's mesnevi named Vâmık u Azrâ is discussed in the context of intertextual relations. In the mesnevi Turkish, Arab, Iran, Greek and Chinese narrative elements were examined in the framework of methods such as referent, recitation and secret quotation. The protagonist of the story, Vâmık, was characterized by various characteristics of historical or other fictional figures such as Prophet Solomon, Ibrahim, Narcissus, Mecnun, Cemşid, and intertextual relations were established with the associations made to their stories. In addition, pegasus-like beings and dragons expressed as nerre are also included in the mesnevi as mythical elements belonging to various nations. These narrative elements, which provide the depth of the text and are aimed at the imagination and comprehension of the reader, have many functions such as originalizing the work, contributing to the plot, and adding excitement to the adventure.

Keywords: intertextuality, mathnawi, Vâmık u Azra

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ORCID: 0000-0003-3059-9424, rukenkaraduman@bayburt.edu.tr

Received/Geliş: 01 July/ Temmuz 2021

Düzeltilme/Revised form: 15 November/ Kasım 2021

Accepted/Kabul: 23 November/ Kasım 2021

Published/Yayın: 25 December/ Aralık 2021

Giriş

Dünya görüşünün ve anlatım evreninin şekillenmesinde farklı kültürlerin etkilerine açık olan divan şairi, kadim olanı her eserde yeniden düzenler. Bu noktada başta Kuran-ı Kerim olmak üzere, eski evrensel imgeler ve geleneksel epistemeler gibi birçok kaynağa dayanan bir edebiyat geleneği içinde alış-veriş alanına dönüşen metin, farklı boyutları ile açılımlanmaya elverişli hâle gelir. Doğu ve Batı edebiyatlarına açık söylemler mozaiği oluşturan ve evrensel izleklerle donanan eserler, metnin arka planında hissedilen çok uluslu bir imparatorluğun bütünselliğini sunar.

Geleneğin hâkim olduğu ve aynı mazmunların farklı anlatma yolları ile tekrarına dayanan divan edebiyatı, aktarımı zorunlu kılmaktadır. Aktarım esnasındaki estetik ve özgünlük arayışı ise; benzer söylemlerin bazı farklılıklarla canlı tutulmasına olanak sağlar. Divan şairi, okuduğu veya duyduğu çeşitli anlatı unsurlarını kendi hayal gücü ile her metinde yeniden şekillendirir. Bu esnada kendisi de aslında bir okur konumunda olan şair, önceden karşılaştığı metinlerden beslenerek “çok sesli” bir anlatım ortaya çıkarır. Böylelikle metinlerarası ilişkilerle şekillenen eserler, dil ve düşünce birliğinin neticesi olarak teşekkül eder.

Bir edebiyat metni üretmek için öncekileri çokça okuması hatta ezberlemesi ve benzerlerini yazması gerektiğini bilen divan şairi, bu eğitim sürecinde birçok eserle karşı karşıya kalır. Şairin birikiminin oluşması ve yazılanların kemale ermesi için oldukça işlevsel olan bu durum, doğal olarak metinlerarasılık ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Belli ilişkiler ağı ile oluşturulan metnin yapısındaki örüntüler ve anlam katmanları ise, çeşitli işlevlerde karşımıza çıkar. Örneğin, eski metinlerden alıntılarının sonraki metinlerde kullanılmak üzere yeni bir kaynak oluşturması, anlatım unsurlarının sürekliliğine hizmet eder. Okurun bilgi, deneyim, eğitim, çevrenin etkileri vb. ölçüsünde esere iştirakine/yorumuna imkân sağlayan, dolayısıyla metinden alınacak keyfi artıran bir yapı hâsıl olur. Özellikle örtük anlatımlardaki çözülmesi gereken ilişkiler ağı, ilgiyi canlı tutar.

Bir metni çoğul öğelerin bütünleşme alanı olarak kabul eden metinlerarasılık, en sade ifade ile: *“iki farklı metin arasındaki alış veriş ya da bir metnin içinde başka metinleri kullanmak”* (Gündüz, 2012: 99) şeklinde ifade edilebilir. Feyza Bulut (2018: 2), metinlerarasılığın temelde *“herhangi bir görüngenüye sahip iki metin arasında var olan ilişki, iletişim, koşutluk ve karşıtlık, geçişkenlik ve transfer durumlarını konu alan”*, metnin yazılma ve okunma sürecine ait bir teori olduğunu belirtir. Metinlerarasılık yöntemi, üretilen her metnin kendinden önceki metinlerle bir ilişki halinde olduğu görüşünden yola çıkar. Eski ile yeni metin arasında bir sürerlilik olduğunu savlar. Nitekim metin, başka metinlerin karışımı ve dönüşümü olarak çok boyutlu bir yapıdır ve bu yapının her boyutunda farklı anlam parçaları sunulmaktadır.

Sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin birbirleriyle etkileşimlerinin tespiti ve söylemleri iç içe geçmiş edebi metinlerin çözülmesi esasına dayalı olan metinlerarasılık kavramını ilk kullanan isim Julia Kristeva’dır. Kristeva, herhangi bir okurun hemen fark edemeyeceği, özel bir dikkatle incelenmesi gereken bu ilişkilerin anlam parçalarını bulabilme doğrultusunda metinlerarasılık yönteminin öncülüğünü yapar. Araştırmacıya göre metin, kültüre dayalı genel bir texttir ve metin üretici ile okurun buluştuğu bir üretimin oluşma alanıdır (Aktulum, 1999: 11- 13; Bulut, 2018: 4).

Özellikle postmodern bir edebiyat kuramı olarak ortaya çıkan metinlerarasılık yöntemi, bu dönem metinlerinin incelenmesinde yaygın şekilde kullanılmaktadır. Ancak postmodern edebiyat metinleri çerçevesinde üretilmiş de olsa metinlerarası alış verişin öteden beri var olduğu unutulmamalıdır. Zira her metin bir pota gibidir ve önceden var olan metin parçaları bu potada eritilerek yeni bir bileşim oluşturur. Mesnevi metinlerinde ise farklı tarzların harmanlanması esnasında menkıbe, rivayet, masal ve halk hikâyesi motifleri, başka mesneviler hatta resimlere dair parçalar bütüne eklenilebilmektedir. Bu şekilde parçaların bütüne uygulanması noktasında değişim kaçınılmaz hâle gelir ve müellif, başka anlatılardan aldığı unsurları yeni metinde az veya çok dönüştürür. Bu doğrultuda Cemal Sakallı (2016: 55) şunları söyler: *“Metinler, salt diğer metinlerden alıntı yapmaz; başka metinlerin dünya görüşünü, üslubunu alır, dönüştürür, bozar ya da karşıtını oluşturur. Bu açılardan bakıldığında metinler anlamın yeniden kurulduğu, anlamın yayıldığı veya anlamın kırıldığı dilsel yapı mekânlarıdır.”* Böylece yeni bir anlam alanına adaptasyon ve yeniden üretim sürecinde anlatılar, anlamsal dönüşümlerle zenginleşir. Bir

düzen içinde, planlı yapılan metinlerarası kaynaştırmalarla metni şekillendirmek, eserin özgünlüğü ve başarısını da beraberinde getirir; eski parçalar bir yenileme aracına dönüşür. Özellikle alıntılar, yeni bağlamında bir taraftan özgünleşirken diğer taraftan da metinlerde anlam zenginliğini ve çok katmanlılığı sağlamış olur (Bkz. Aktulum, 1999: 29-166).

Edebi metin, bir üst dil mahsulü olarak günlük dilden ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu dildeki imajlar ve özel kavramlar sebebiyle okurun kültür ve zevk seviyesinin anlatılanları sezecek, kavrayacak düzeyde olması beklenir. Nitekim metinde anlatılanla okuyucu arasında zaruri bir ortaklık gerekir. Bir eserde metin dışı hatırlatmalar veya alıntılarla metin, başka metinlerin kesişme alanına dönüşür ve anlatım, okuru başka metinlere gönderen bir hareket başlatır. Bu hareket esnasında, okurun birikimi ölçüsünde metinlerarası örüntülerdeki izler ve yeni manalar ortaya çıkar. Böyle bir süreçte yazarın önceki metinlerle kurduğu ilişkinin açık olması, metnin okunmasını kolaylaştırırken kapalı, örtük bağlantılar ise donanımı ölçüsünde okuru anlam üretme hususunda zorlamaktadır (Ekiz, 2007: 125).

Metinlerarası ilişkiler alıntı, gizli alıntı, gönderge, anıştırma gibi yöntemlerle kurulmaktadır. *Alıntı*, bir metnin başka bir metin içindeki varlığının en somut şekilde görünümüdür. Alıntıda müellif, gündeme getirdiği sözün kendisine ait olmadığını açıkça bildirir. Alıntılama esnasında bir müelliften veya ünlü kişiden alınan parçalar, genellikle metin içinde verilen fikri desteklemek için kullanılırken sözün başka bağlamda yinlendiği görülmektedir. *Gizli alıntı* yöntemi, eserin kimi bölümlerinin kopyalanması, böylece müellifin başkasının söylemini kendi söylemi gibi göstermesi şeklinde açıklanabilir. Bu şekilde başkalarının yapıtları, cümleleri değiştirilerek o cümlelerin benzerleri yazılır ve oradaki özü, müellif kendisine ait gibi sunar. *Gönderge*, müellifin adı veya eserin başlığı anılarak yapılmaktadır. Örneğin; bir metindeki kişilerin, olayların, tarihî bir kahramanın ya da kutsal kitaplardan birinin adının anılması ile gönderge yapılabilir. Metinlerarası ilişki kurulurken kullanılan bir diğer yöntem olan *anıştırmada* ise açıkça göndermede bulunmadan bir kişi veya olay örtülü olarak söylenir. Böylece doğrudan anma yoluna gidilmeksizin birkaç sözcük veya cümle ile belirtme ve çağrıştırmaya söz konusu olur. Anıştırmada başka bir yapıta, tarihteki bir olaya veya kişilere çağrışım yoluyla değinilirken bazen de masallar, gelenek, görenek, inançlar gibi pek çok kültürel öge yeniden yazılabilir. Belirtilen tüm bu yöntemler içerisinde özellikle anıştırma ve göndergeler, eski parçaların potansiyeli ile sonsuz sayıda yeni metin elde edilebilmesine imkân verir. Karıştırılan metin parçaları sonucunda ortaya çıkan yeni anlamsal bütünlük ise yeniden değerlendirilmesi gereken bir saha sunar (Aktulum 1999, 93-108; Bayrak Akyıldız, 2010: 716; Bulut, 2018: 3).

Vâmık u Azrâ mesnevisinin metinlerarasılık görünümleri

Yunan menşeli bir hikâye olan Vâmık u Azrâ, Arap ve İran edebiyatlarından sonra klasik Türk edebiyatında da birçok şair tarafından işlenmiştir. Türk edebiyatında İlk olarak XV. yüzyılda Edirneli Şâhidî tarafından yazılmış olan bu konu daha sonra Behiştî, Ahmet Sinan, Manisalı Câmi'î, Havâyî Mustafa, Kubûri-zâde Abdurrahmân Rahmî, Hamzavî, Unsurî gibi şairler tarafından kaleme alınır. Hikâyeyi en başarılı şekilde işleyen şairin ise Lâmi Çelebi olduğu ifade edilmektedir (Ayan, 1998: 3-11).

Câmî-i Rûm olarak anılan Lâmi'î Çelebi'nin söz konusu eseri 5879 beyitten oluşur. Telif bir eser görünümündeki Vâmık u Azrâ'da birbiri ile bağlantılı pek çok öykü parçasının oluşturduğu bir bütünlük vardır. Asıl olay çerçevesinde akan bu öyküler, aynı zaman dilimindeki farklı mekânlarda yaşanmaktadır. Aşk, yolculuk ve savaşlar üzerine kurulu anlatımlarda olaylar oldukça hızlı bir akış halindedir. Peş peşe işlenen çoklu maceralar, kahramanların mutlu sona kavuşması ile nihayetlenir.

Metinlerarası ilişkiler bağlamında zengin olan Vâmık u Azrâ mesnevisinde açık ve örtük biçimde birçok gönderge ve anıştırma unsuru yer alır. Mesnevide özellikle, Süleyman peygambere dair pek çok anlatı unsurunun Vâmık'ın şahsında işlenmesi dikkat çekicidir. Belkis, Hüdüh, dev, hazine, İsm-i Âzâm gibi bazı isim ve kavramlar Vâmık'ın maceraları esnasında sıkça zikredilir. Eserde, Süleyman ve onunla ilgili farklı kaynaklarda yer alan anlatı unsurları, metinler arasındaki imaj kompozisyonunun parçaları olarak birleşir. Bu unsurlara dair alıntılar ise, mesnevideki kişilerin içinde buldukları

durum benzerliğini göstermekten ziyade Süleyman'ın bazı özellikleri ile başkahramanın kimliğini şekillendirme doğrultusundaki bilinçli bir tercihin sonucudur.

Süleyman anlatılarındaki Hüdüh'de mesnevîde sıkça gönderge yapılmıştır. Bu kuş; haber taşıması, Süleyman'ın dergâhında bulunması, ona yardımcı olması, agâh olanın nüktesinden anlayabileceği konuşmalarındaki hikmetler gibi özellikleriyle ön plana çıkar. Eserde Vâmık tarafından Helhelan şehrine gönderilen ulak, Hüdüh'e benzetilir. Onun gibi çok hızlı bir şekilde uçup çölleri aşarak şehre ulaşan bu haberci, mesajları yerine ulaştırmayı her şekilde başarır:

Buldılar bir peyk mânend-i sabâ

Hüdüh-âsâ tâir-i mülk-i Sebâ (4321)¹

Per açub ol tâir-i Ferhunde-fâl

Seyr ü sürat birle mânend-i hayâl (4323)

Mesnevînin giriş bölümünde Sultan Süleyman Han'a yazılmış bir manzumede Lâmi'î Çelebi kendinden bahsederken de Süleyman'ın haberci kuşu Hüdüh'ü yine bu yönüyle zikreder. Müellif, Süleyman'ın şahsında kurguladığı kahramanın maceralarından haber verecek bir anlatıcı olarak Hüdüh'ün yerine konulmasını:

Tâ Süleymân hazreti gûş eyleye

Hâtırı deryâ-sıfat cûş eyleye (462)

Gel berü ey Hüdüh-i tûtî-beyân

Söyle bülbül gibi bir hoş dâsitân (460)

Mesnevîde Sabâ ülkesinin melikesi Belkıs, Süleyman hikâyesi bağlamında bir diğer gönderge unsurudur. Zaman zaman Azrâ, Belkıs gibi düşünülür ve mesnevînin sonunda da Vâmık ile Azrâ'nın kavuşmaları Belkıs'la Süleyman'ın kavuşmasına benzetilir:

Dive binmiş sanki Belkıs-ı Sabâ

Yâ gül-i terdür kapup kaçmış sabâ (2355)

Sankim irdi menzil-i Belkıs Cem

Mihr evine basdı yâ İsî kadem (5676)

Cemşîd, ilk defa demiri eriterek işlemeyi öğreten ve devleri egemenliği altına alıp çeşitli yapıların inşasında çalıştıran İran'ın büyük hükümdarlarından (Yıldırım, 2008: 204). XVI. yüzyıldan itibaren metinlerde, Cemşîd ile Süleyman Peygamberin karıştırıldığı görülmektedir. Devlere ve cinlere hükmetmek, havada seyahat etmek gibi olaylar her ikisinin ortak özellikleri olarak anlatılmıştır (Albayrak, 1993: 280). Vâmık u Azrâ mesnevîsinde de karıncalar ile hikâyesi, devlerle mücadelesi, veziri olan Âsaf gibi anlatı unsurları Süleyman'ın yerine Cem'in ismi kullanılarak şu şekilde zikredilmektedir:

Birinüz Cem birinüz Âsaf-nihâd

Kılsanız sohbetde mûrı n'ola şâd (2357)

¹ Bu çalışmada yer alan beyitler; Gönül Ayan tarafından hazırlanan *Lâmi'î Vâmık u Azrâ İnceleme-Metin* adlı kitaptaki beyit sıralaması esas alınarak numaralandırılmıştır.

Âhenin kayd ile bend idüp zemînün dîvini

Âlemi koydı fukâ içre Süleymân-ı şitâ (4500)

Süleyman peygamberin takdir ve hayranlık hissi ile ön plana çıkarılmasında müellifin tercihlerine ek olarak eserin sunulduğu hükümdarın isim benzerliğinin de etkisi büyüktür. Dönemin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman adına yazılmış metin içi bazı manzumelerde onun Hz. Süleyman ile sıklıkla mukayese edilmesi dikkat çeker. Süleyman'ın veziri Âsaf ise, Süleyman Han'ın veziri İbrahim Paşa olarak zikredilir:

Âsâf-ı sâhib-kırânun bir nazar

Sûrı tertibini seyr ittiyse ger (5524)

N'ola ol Cem-menzilet Âsâf bu gün

İtse bundan bin kez efzûnger düğün (5526)

Metinde Süleyman'a dair ifadeler esnasında vurgulanan zenginlik, güç, Tanrı tarafından seçilmiş kişi olması gibi vasıflar hem Vâmık'ın hem de Kanuni Sultan Süleyman'ın şahsında yeniden tecessüm eder. Allah'ın halifesi olan Süleyman Han, peygamberlik vasfı olan Süleyman, tüm duaları kabul olan, seçilmiş ve korunan kahraman Vâmık yer yer bütünleşir. Eserin sonunda Lâmi'î, Vâmık'ın babası Taymûs Hanın dilinden bu durumu şöyle belirtmektedir:

Bildi oğlunun Süleymân olduğun

Dîv ü perî bende-fermân olduğun (5160)

Didi bu fazl-ı Hüdâdur Vâmıka

Şükr-i bî-had itdi lutf-ı Hâlîka (5161)

Vâmık'la ilgili bu anlatımlar derin yapıda güzelliği, vefası, yetenekleri ile seçilmiş bir insanın yüceltilmesi amacıyla hizmet eder. Mesnevideki iyi-kötü çatışmasında kahramanın zayıf ve aciz olduğu zamanlar, düşmanlar tarafından hile ile yenilgiye uğradığı zamanlarla sınırlıdır. Süleyman'ın devin hilesi neticesinde zor duruma düşmesi gibi Vâmık da tam hak ettiği zafere ulaştığı anlarda hainler tarafından tuzağa düşürülüp esir alınır. Çeşitli hilelerle esir düşen veya hastalanan Vâmık, Allah'ın inayeti ile ve yardımcı kahramanların çabaları ile kurtulur. Kahraman savaşa değil, gönülleri fethederek zaferler kazanır, çeşitli dostlar edinir.

Vâmık'ın Tanrı tarafından seçilmiş bir kişi olduğu imajı zor durumlarda ettiği duaların her daim kabul olması ile de sezdirilmektedir. Eserde Vâmık ve askerleri, nihayetsiz gibi görünen bir çöle düşerler. Tüm aramalara rağmen bir damla dahi su bulunamaz. Askerin tam gücünün tükendiği noktada Vâmık, el açıp Allah'a dua eder. Duaları kabul olur ve derelerin aktığı yeşil bir vadi karşılına çıkar. Bir başka zaman ise Vâmık, devlerin şahı Gûr ve nerrelerle savaşırken onları yenemeyeceğini anlayıp İsm-i Âzâmı okur. Bu isimden aldığı güçle yere vurduğunda dağlar parçalanır, nerreler savrulur. Gözlerdeki hayal perdesi kalkar ve etraf, cennet misali bir yere döner. O yerde İskender'in mezarını bularak mezarın olduğu kapıyı açan Vâmık, çok büyük bir hazineye ulaşır. Bu hazinede Âdem ve Havva'dan beri var olan tüm cevherler mevcuttur.

İskender'in mezarındaki hazinelerle büyük bir zenginliğe ulaşması, hükümdarlığı, okuduğu duada İsm-i Âzâmın geçmesi, deve karşı galibiyeti gibi ortaklıklarla benzerlik ilgisi iyice pekiştirilen kahramanın, Süleyman Peygamber çerçevesinde çizilen imajı güçlenir:

Bildi kim şâh ana zor itmez eser

Hırz-ı sübhânîdür ancak kârger (4778)

İsm-i A'zam ur diyüp dermân buna
Nâm-ı Hakkı yâd idüp kıldı dua (4779)

Bî-tereddüd idicek tesir ism
Kârdan kaldı o gerdûn-veş tılsım (4780)

Mesnevîde bir diğer anıştırma yapılan kişi Narkissos'tur. Her çağda şairlerin esinlendiği mitsel kahraman Narkissos'un hikâyesi kısaca şöyledir: Narkissos, Thespiyalıdır. Mavi Nympha Leiriope ile Nehir Tanrısı Kephisos'un oğulları olarak dünyaya gelir. Çocukken bile öyle bir güzelliğe sahiptir ki her gören ona âşık olmaktadır. Narkissos, on altı yaşına geldiğinde güzelliğine dair bir gurura kapılır. Hayatı tüm âşıklerini reddetmekle geçer. Ona sevdalananlardan biri de Nympha Ekho adlı bir peridir. Bir gün Ekho, konuşmak için cesaretini toplayıp yanına gittiğinde Narkissos, onu kabaca itip kaçar. Ekho, hayatının geri kalanını büyük bir üzüntü içinde, aşkı ve kırılmış gururu sebebiyle ıssız vadilerde yalnız geçirir. Eriyip tükenir ve sadece sesi kalır. Yine reddedilen bir başka âşığı Ameinos'un yakarıları ise; artık tanrı Rtemis'in Narkissos'u kavuşamayacağı birine âşık olma şeklinde cezalandırmasına neden olur. Narkissos, bu cezadan kısa bir süre sonra Thespia'daki bir göletin kenarına gelir. Gölet gümüş kadar parlaktır. Bitkin halde susuzluğunu gidermek için göle doğru eğilip sudaki yansımaya âşık olan Narkissos, önce karşısındaki güzele sarılmaya çalışır; ancak daha sonra onun kendisi olduğunun farkına varır. Akli başından gitmiş halde saatlerce göletin başında yansımaları seyreder. Kendisine kavuşamamanın acısıyla büyük bir ıstırap duyar ve hançerini alıp göğsüne saplar. Yere dökülen kanından ise beyaz bir nergis çiçeği açılır (Graves, 2020: 349-350).

Vâmık u Azrâ'da, ismi açıkça belirtilmeden bu mitolojik kahramana dair bazı ipuçları ile anıştırma yapılmıştır. Mesnevîde havuz başında kendi yansımaları görüp hayran olan Vâmık'ın şahsında Narkissos hikâyesinin özü yinelenir. Ancak Vâmık ile Narkissos'un örtüşen eylemleri arasında kurulan paralellik belli noktalarda sınırlı kalır, bu bölümde detaylı bir tahkiye yoktur. Genel olarak eğitimi, gücü, cesareti, adaleti yönüyle ön plana çıkarılan erkek kahramanın anlatısının başında özellikle güzelliğine sıkça vurgu yapılması dikkat çekmektedir. Eserde önce Azrâ'da hâsıl olan aşk duygusu da yine Vâmık'ın eşsiz güzelliğine karşı duyulan merak ve arzunun neticesi olarak anlatılır. Mesnevîdeki Narkissos'a anıştırma yapılan beyitler şu şekildedir:

Vardı ol havz üzre Vâmık tâb ile
Âşinâlık ide tâ kim âb ile (959)

Tal'atından düşdi cân-ı âba tâb
Çehre-i havz oldı reşk-i âfitâb (960)

Gün gibi aks-i ruhı oldı ayân
Çün nazar saldı ana mâh-ı cihân (961)

Gördi bir talat ki yok mânend ana
Olsa lâyık sevgend ana (962)

Oldı mağrûr ol cemâl ü tal'âta
Didi kim irmiş ola bu devlete (963)

Buna kimin bakmağa cânı ola

Görse Yusûf hüsnimi sâni ola (964)

Daha önce anlatılan, yeni metnin kurmaca gerçeği içinde sindirilmesi noktasında doğallık esastır. Sonradan eklenmiş izlenimi veren, izlekten uzak montajlar metnin anlam bütünlüğüne zarar verecektir. Bu hususta Vâmık u Azrâ mesnevisinde çeşitli sahnelerin bütünleşip başarılı biçimde kaynaştırıldığı görülmektedir. Bu sahneler, kahramanın ruhsal gelişim evrelerine dair izler taşıması yönüyle oldukça önemlidir ve kurguya ustaca yerleştirilmiştir. Hikâyenin başında Narkissos gibi kendi güzelliğine hayran, mağrur kahramanın ilerleyen bölümlerde aşk ile olgunlaşma sürecini tamamlaması ve ruhsal dönüşümünü gerçekleştirmesi derin yapıda başarıyla sezdirilir. Vâmık; Süleyman, İbrahim ve Mecnun vasıfları ile donanıp sadık, Tanrı tarafından korunan, güçlü bir kişiye evrilir. İdealleştirilir. Bu akış ise aslında didaktik bir amaca yönelik kurgulanmış izlenimi vermektedir. Zira Lâmi'î Çelebi, kahramanın güzelliğini betimleyip kapıldığı kibir duygusunu ifadenin ardından *hod-bînliğin* zeval getireceğini metnin akışını durdurarak özellikle vurgular.

Metinler arası ilişkiler kurulurken zihinde kalan örüntülerin bilinçdışı aktarımından ziyade bilinçli bir edim söz konusudur. Müellif, metnine bir amaç çerçevesinde belli unsurları taşır. İbrahim peygamberle ilgili araştırmalar da olayın akışı içinde bilinçaltından gelen bir yansıma olmaktan ziyade, planlı olarak olayların kesişmesi için kurgulanmış izlenimini verir. Bu araştırmalarda, Lâmi'î Çelebi'nin ideal bir kahraman sunma tasarısı ile kahramanını güçlü bir takdim çabası ve yüceltme işlevi söz konusu olmaktadır.

Nemrud, halkı puta tapmaktan vazgeçirmek isteyen İbrahim peygamberi ateşte yakarak cezalandırmak ister. Bu ateş, oldukça büyüktür ve kimse ona yaklaşamayınca İbrahim'in mancınıkla atılmasına karar verilir. Ancak İbrahim, Allah'ın emri ile ateşte yanmaz; ateş gülistana dönüşür (Yıldırım, 2008: 408). Bu olayın ardından "Halilullah" olarak nitelendirilen İbrahim peygamberin hikâyesindeki ateşle Vâmık'ı öldürmek için yakılan ateş arasında sıkı bir koşutluk ilgisi görülmektedir. Mesnevide Hindular, büyük bir ateş yakıp Anton ve Tür'u baş aşağı bu ateşe atarlar. Sıra Vâmık'a gelir. Zaten aşk ateşi ile yanmış olan âşık, ateşten korkmaz. Bedenin yanıp küle dönmesine aldırış etmez. Bedenin geçici, aşkın daimi olduğunu söyler. Vâmık'ın büyük bir ateşe atılması ve Allah'ın emriyle o ateşin İbrahim'in ateşi misali gül bahçesine dönmesine yönelik araştırma şu şekildedir:

Nâra yakıp tenlerin nûr idelüm

Mihri germ ü çarhı tennûr idelüm (3597)

Dilleri envârdan bulsun gıdâ

Her biri Zerdüş için olsun fidâ (3598)

Pes salub ol kavmi bir bir oda hep

İrdi yerden göklere dûd u leheb (3599)

Atdı bu şevk ile cânın âteşe

Âteş oldu gül-sitan ol mehveşe (3612)

İtmedü bir mûyına anun zarar

Buldı oddan cismi tâb u cânı fer (3615)

Nârı söyindirse tan mı merd-i din

Böyledür hâsiyet-i nûr-ı yakîn (3617)

Metinlerarasılık, müellif tarafından planlı yapılan bir eylemden ziyade, kurguya denk gelen noktalarda kendiliğinden gerçekleşen bir yansıma şeklinde olmalıdır. Vâmık u Azrâ'da Lâmi'î Çelebi, tesadüflerin yoğunluğu ile mantık sınırlarını aşan olaylar zincirinde, özellikle Vâmık'ın kimliğini inşa edebilmek adına, bazen kurguladığı anlatımları zorlamalarla sürüklediği hissini vermektedir. İbrahim'in hikâyesi ile kurulan örtük ilişkilerde ortaya çıkan bu durum, Mecnûn anıştırması için de söz konusudur. Müellifin, belki de bilinçaltına atılmış okumalarının etkileriyle, bir metafor hâline gelen Mecnûn ve onun çöldeki maceralarına yönelik anıştırmaları, akış içinde kopukluğa neden olmaktadır.

Leyla ile Mecnûn mesnevisi, aslında Vâmık u Azrâ ile aynı temayı paylaşmaları açısından metinlerarası ilişki kurmaya oldukça elverişlidir. Lâmi Çelebi de özellikle eserde Mecnun'un çölde vahşi hayvanlarla ülfet kurması sahnesine gönderme yaparken Leylâ ile Mecnûn'da ön plana çıkan birçok anlatım unsurunu metne dâhil eder. Burada bağlama uygunluk konusunda sıkıntılı görünen bu bağıntının, kahramanın ruh hâline ve bulunduğu mekâna yönelik bir atmosfer oluşturmak amacıyla yapılmış olması muhtemeldir. Böylece eserdeki duygusal atmosferin çeşitli göndermelerle somutlaştırılması sağlanır. Ayrıca bu anıştırma ile okur tarafından tanınan ve sevilen kahramanın sembol haline gelen kimliği üzerinden Vâmık'ın yalnızlığı ve çaresizliği imlenir. Vâmık'ın, Mecnun'la özdeşleşen yoğun ıstırap hâli ve çöldeki macerası eserde şöyle anlatılmaktadır:

Sâyesi olmuşdı yâr u mahremi

Eşk ü âhı idi dün gün hemdemi (4046)

Nâlesinden inler idi tag u taş

Didesinden akudurdu kanlu yaş (4047)

Vahş u tayr âheng idüp efgânına

Cem olurlardı şipeb-veş yanına (4049)

Seg gibi ardınca vahş u ded devân

Çetr-vâr üstinde kuşlar sâyebân (4050)

Gâh olup hem-sohbet-i âhû-yı müşk

Otladı deşt ü dimenden berk-i huşk (4052)

Gâh idüp kuşlarla âheng-i figân

Söyleyüp gamdan hezârân dâsitân (4059)

Müellif, bu şekilde tarihî ve efsanevi şahıslar ve onların maceralarına yönelik anıştırmalar yaparken bazen de başka milletlere ait mitolojik varlıkları çağrıştıran tasavvurlar geliştirir. Örneğin; mitsel bir varlık olan pegasuslar, mesnevide uçan atlarla devlerin özelliklerine sahip yaratıklar olarak yeniden inşa edilir. Nerre olarak adlandırılan bu farklı, muhayyel unsurlar; mitsel tasvirler ve halk masallarından gelen hayali öğeler yardımıyla tasarlanır. Böylece nerreler sözlü kültüre dayalı, müellifin kendi üretim serüveninde belli kalıpları aynı tutmak üzere özgünleştirdiği anlatımlar olarak çok kültürlü

bir yaklaşım ve çeşitlilik sunar. Anka misali kanat açıp uçabilen nerreler; sarsar rüzgârı gibi hızlı, üzerine binenleri bulutların üzerinden uçurabilen, sesleri gök gürültüsüne benzeyen, kiminin boynuzu kimininse hortumu bulunan ve gözlerinden ateş saçan varlıklardır.

Ağdılar evc-i hevâya ebr-vâr
Geçdiler deryâ vü deşt ü kühsâr (3051)

Bende-i fermânıdur anun nerreler
Yir ü gök dîtrer urunca na'ralar (1382)

Pile benzer kiminün hortımı var
Kiminün boynuzları câmûs-vâr (4733)

Her birinin kaddi mânend-i menâr
Gözleri kûh üzre âteşdür yanar (4730)

Metne veya müellife yapılan gönderme, kültürel bir unsura da yapılabilir. Vâmık u Azrâ'da destan, masal, halk hikâyesi, efsane gibi geleneksel formlardan yararlanılarak çeşitli göndermeler yapıldığı görülmektedir. Metinlerarasılık bağlamında geleneksel anlatı türleriyle ilişkisi bakımından zengin olan bu eserde önemli mekânlardan biri olan Kaf Dağı, perilerin diyarıdır. Buranın suları Kevser, toprağı İrem bağı gibidir. Havası misk kokan, kuşların ötüştüğü, hurilerin raks ettiği, cennet meyvelerine sahip, sürekli ilkbaharın yaşandığı, lale bahçeleri ile toprağına basmaya kıyılmayacak güzellikte, hiçbir insanın görmediği bu yer, halk masallarında da benzer şekillerde anlatılmıştır. Sözlü geleneğin ürünü olan bu mitsel motif, eserde değişime uğratılmış olsa da Kaf Dağı'nın özellikleri genel olarak masallardaki şekliyle tasvir edilmektedir:

Yirde oldur nüsha-ı bağı İrem
Suları Kevser hevâsı müşk-dem (4593)

Bî-adedir anda envâ-ı tuyûr
Nağmeverlik itseler raks ide hûr (4594)

Meyvezârından cinân sermendedür
Şehd şekker nisbet olmak kandadur (4595)

Nevbahârı tâ ebed görmez hazân
Anda İsí dem durur bâd-ı vezân (4598)

Metin, kendi sınırlarından taşıp yeni bir metin formuna uyarlanırken kullanılan malzemenin dönüşüme uğraması söz konusudur. Bu bağlamda Vâmık u Azrâ'da da Çin mitolojisinden bir gönderge olan ejderhalara dair anlatımlar az da olsa değiştirilmiş ve metinde farklı kültürlere, farklı söyleyişlere yer açılarak çok katmanlı bir yapı hâsıl edilmiştir. Kaynaklarda Çin mitolojisindeki ruhani hayvanlardan biri olan ejderhanın tarif ve tasnifi çeşitlilik gösterir. Genellikle boynuzlu ve püsküllü bir kafası, pullu bir vücudu, ayaklarında pençeleri olduğu söylenmektedir. Dış görünüşlerini değiştirebilen bu hayali

varlıkların uçabildikleri de söz konusu edilir (Ferguson, 2020: 100). Mesnevide de özellikle pullu gövdeleri, pençeleri ile ve ağızlarından ateş saçtıklarına dair anlatılarla bu mitsel varlığa anıştırma yapıldığı görülmektedir. Cehennemî ateşler saçan, gözlerindeki ateşle etrafı aydınlatan, ağızından dumanların yükseldiği etrafta tozu dumana katan ejderin tasviri şu şekildedir:

Nişünün çengâli kullâb-ı ecel
Dışünün çirkâbı zehrâb-ı ecel (4171)

Cismi pul pul çarh-ı pür-âhter gibi
İçi âteş taşı haküster gibi (4172)

Dil değül yalundur ağızından çıkan
Sem durur su sanma burnından akan (4173)

Vâmık, İskender'in mezarını bulduğunda mezarın etrafını ejderhanın sarıp kuşattığını fark eder. Bu ejderha yedi başlıdır. Mezarın başında durup ağızından ateşler saçar. Onu gören periler dahi şaşırıp kalır. Vâmık, ejderhaya taş veya demirin etki etmeyeceğini tılsımla korunduğunu anlar. Bu tılsımı ise ancak İsm-i Âzam'ın çözeceğini söyleyip bir kez "Hû" der ve sihri anında bozar. Bu noktada yedi sayısı ile ayrıca bir metinlerarası ilişki kurulduğu ve yedinin geleneksel anlatılarda olduğu gibi sonsuzluğu, ölümsüzlüğü çağrıştıracak şekilde kullanıldığı dikkati çeker. Ayrıca, yedi başlı ejder tarafından yedi defa sarılan mezar anlatımında hazinelerin yılanlar tarafından korunduğu inancı da yine halk efsanelerindeki şekliyle işlenmiştir:

Kopdu bir vech ile leşkerden girîv
Ejderidi cenk iden ya nerre dîv (2020)

Çekdi çün hurşîd tiğ-i tâbnâk
Ejdehâ-yı zulmeti kıldı helâk (4156)

Vâmık u Azrâ'da maceranın akışı esnasında karşımıza çıkan diğer metinlerarası görünüm şöyledir: Mesnevi'nin sonlarına doğru Kaf diyarının sultanı olan peri ile Vâmık, devlerle savaşır Lahicân ve Ferî'yi kurtarmak üzere bir yolculuğa çıkarlar. Periler sultanı, karşısına çıkan ateş vadisinden geçebilsin diye Vâmık'ın üzerine semender yağı sürer. Ağızında tutması için de bir mücevher verir. Bu cevherin açlık, susuzluk hissine engel olacağını ve onu ateşten koruyacağını söyler. Burada anlatılan ateş vadisi ile oradan ancak bir perinin verdiği büyü nü nesnenin yardımıyla geçebilme olayı Cemşîd ü Hurşîd mesnevisiyle paralellik arz etmektedir. Mesnevide Cemşîd, Hurşîd'i bulmak için yolculuğa çıktığında bir cadı ile karşılaşır. Cadının ağızından dökülen ateşler, üzerinden kuşların dahi geçemeyeceği bir ateş deryası oluşturur. Bunu gören Cemşîd, periler sultanından almış olduğu saç telini yakarak onu yardıma çağırır ve yapılan büyüler ile bu engeli aşar. Cemşîd ü Hurşîd'de bu olay şöyle anlatılmıştır:

Orada çıkdı bir cādû-yı ser-keş
Ki her dem dökilür ağızından âteş

Belürttti ol yolda bahr-ı âder
Ki kuş dahi uramaz orada per

Ol üç târun ki Hûrî-zâde virdi

Birini şâh ol dem oda urdı

Gelüp def itdiler ol od u suyu

Ki sihrün yokdurur hiç reng u bûyü (Akalin, 1975: 147).

Çin ülkesinin padişahı ve Vamık'ın babası olan Taymûs, Tûs şehrine geldiğinde çeşitli cevherlerle bezenmiş altın bir tahta oturur. Onun için hazırlatılan bu altın tahta yönelik betimlemeler, Cem'in mücevherlerle süslü altından tahtını anımsatır. Cem, dünyayı dolaşırken Azerbaycan'da yüksek bir yere kurdurduğu tahtına kendisi de süslü elbiseler giyip başına da tacını takarak oturur. Güneş doğunca taht ve taç parlayarak etrafa ışık saçır. Bunu uğurlu sayan halk, o güne özel bir gündür diye "nevruz" adını verir. Vâmık u Azrâ'da altın taht ile Taymus'un onun üzerindeki görüntüsü ve yan yana kurulan diğer değerli, parlak tahtlar şöyle betimlenir:

Kurdılar Taymûs için bir taht-ı zer

Ser-te-ser gerdûn gibi gark-ı Güher (5377)

Kodılar sağında üç âlî serîr

Sim-i hâlisden kamer-veş müstenîr (5381)

Her birünün nûrı urur mihre lâf

Kevkeb-i dürri gibi rahşân u sâf (5378)

Geçdi zer taht üzre hakan oldı sadr

Bezmi pür-nûr eyledi mânend-i bedr (5397)

Mesnevîde metinlerarası alıntı öğeleri yalnızca yukarıda belirtilen olay, kişi ve mitlere yönelik değildir. Ayrıca:

Zülfî dârun yâd idüp bin zevk ile

Ayagum yer mi basar bu şevk ile (4001)

beytiyle Necâtî'nin:

Ayagı yer mi basar zülfüne ber-dâr olanın

Zevk u şevk ile virür cân u seri döne döne

mısraları kısmen alıntılanmıştır. Ancak burada alıntı yapıldığına dair herhangi bir ifade olmadığından söylemin gizli alıntılama ile yinelenildiği görülmektedir.

Değerlendirme ve sonuç

Anlatımdaki sürekliliğin anlaşılmayı kolaylaştırdığı divan edebiyatı metinlerinde belli anlatım parçalarının hemen her eserde tekrar etmesi dikkat çeker. Bu kalıplaşmış anlatımlar, gelenekten kaynaklanan zorunlulukla metne dâhil olurken anlamın yoğunluk kazanmasına ve metnin zenginleşmesine de yardım eder. Bilhassa başka anlatılardan alınan unsurların yeni üretilen metinlerde kullanımı, divan şiiri geleneğinin sürekliliğine katkı sağlar. Metinlerarasılık kavramı ile ifade edebileceğimiz aktarımlarla müellif, yeni metinde önceki metinlerle bağıntılı, çağrışımlara açık bir kurgu ortaya koyar. Bu noktada başkasına ait olanı kendininkine katma sürecinde ortaya çıkan her dönüştürme, işleniş ve bütünleştirme ise müellifin ustalığının göstergesi hâline gelir.

Aslında postmodern edebiyat metinlerini inceleme yöntemi olarak kullanılan metinlerarasılık, yalnızca bu sürecin ürünü olan eserlerde görülen bir özellik değildir. Telmi, irsal-i mesel, ıktibas gibi sanatlar vasıtasıyla klasik edebiyatta olduğu gibi diğer edebi dönem eserlerinde de sıklıkla karşımıza çıkar. Metinlerarasılık ilişkilerinin klasik edebiyat metinlerinde ortaya konması ile anlatımın önceki metinleri referansla daha da anlaşılır kılınması, değerlendirilmesi, karakterlerin ve yapının farklı açılardan incelenmesi mümkün olur. Metnin derinliklerinde gizlenmiş çokluk/çeşitliliğin metinlerarası geçişkenliklere bağlı olarak ele alınması, müellifin özgünlüğünü ve metnin çok boyutluluğunu fark etmek adına önem kazanır.

Yalnızca klasik edebiyat metinleri değil, hiçbir metin kendinden önce yazılmış olan diğer metinlerden tamamıyla bağımsız değildir. Klasik metinler içinde özellikle mesnevilerde ise zaten hali hazırda işlenmiş olan bir konuyu yeniden kaleme alan müellifin söyleminin yepyeni olması beklenemez. Lâmi'î Çelebi tarafından XVI. yüzyılda telif bir mesnevi olarak kaleme alınan Vâmık u Azrâ; Türk, Arap, Fars, Yunan ve Çin kültürlerinden izler taşımaktadır. Eserin, göndergeler ve anıştırmalar evreni oldukça geniştir. Mesnevideki alıntı unsurlarının incelenmesi ile Osmanlı kültür hayatının beslendiği yerli ve yabancı unsurların zenginliği görülmektedir.

Vâmık u Azrâ'da Süleyman peygamber anlatılarındaki unsurların Vâmık'ın şahsında yeniden biçimlenmesi, Yunan mitolojisindeki pegasusa benzer nerre olarak adlandırılmış varlıklar, yine başkahraman Vâmık'ın kendi güzelliğini görüp Narkissos gibi hayran kalması, Mecnun gibi çöllere düşmesi ve burada vahşi hayvanlarla dostluk kurması, İbrahim Peygamber gibi ateşe atıldığında ateşin gül bahçesine dönmesi, Cemşid ü Hurşid mesnevisindeki bir anlatı ögesi olan ateş denizini perilerin yardımı ile geçmesi gibi anlatımlar metinlerarası görünümeler olarak ortaya çıkar.

Eserin metinlerarasılık görünümeleri incelendiğinde gönderge, anıştırma ve gizli alıntılamanın kullanım çeşitlilikleri dikkat çekmektedir. Vâmık u Azrâ'da Kuran-ı Kerim'den kıssalar, çeşitli milletlere dair mitsel unsurlar ve halk kültüründen parçalarla metinler arası ilişkiler kurulmuştur. Ayrıca diğer mesnevilerin kahramanlarından da izler taşıyan bu eserdeki alıntılar genellikle başkahraman Vâmık'ın şahsında veya onun maceraları bağlamında ele alındığı görülmektedir. Lâmi'î, eserinde ya bazı kahramanların adını anmak ya da eserlerin kurgusundan parçalar almak suretiyle başka anlatılardan yararlanır. Çeşitli şekillerde alıntılanan kahramanların maceralarına dair metin parçaları ise, yeni bağlam içinde az veya çok değişime uğrar ve yeni yorumları ile karşımıza çıkar.

Mesnevide başkahramanlardan biri olan Vâmık, Yunan mitolojisinden Narkiososun, Süleyman ve İbrahim Peygamberlerin, Mecnun'un bazı özelliklerini temsil eder. Vâmık'ın narsist eğilimlerinin başlangıçta Narkissos'u anıştıracak şekilde ifadesi, kahramanın güzelliğini vurgulamak adına yapılır. Ancak karakterin ilerleyen bölümlerdeki biçimlenme ve dönüşüm süreci açısından da bu anlatımlar önem kazanır. Eserde Vâmık'ın bilhassa Süleyman Peygamber kimliğinde takdim edildiğini sezdiren çeşitli alıntılar mevcuttur. Söz konusu tarihsel ve mitsel tüm bu figürler ise; başkahramanı idealize etme, onunla ilgili fikirleri şekillendirme, betimleme ve olay örgüsünü zenginleştirme gibi işlevlerle kullanılmıştır. Kurulan metinlerarası ilişkilerle diğer mesnevi kahramanlarından ayrılan Vâmık, diğer taraftan pek çok özelliği ile okurun aşına olduğu bir kişiye dönüşmektedir. Böylece eserde hem kahramana bir kimlik inşa edilmiş hem de onun psikolojisi sezdirilerek karakterin aşk sayesinde olgunlaşması vurgulanıp anlatım güçlendirilmiştir.

Eserdeki renkli metinlerarasılık ilişkilerini fark edebilmesi için okurun da hazırbulunuşluk düzeyinin yüksek olması gerekir. Zaten Divan edebiyatı okurunun, metni etkin şekilde kavrayabilmesi için bir kavramla birlikte çağrışım yapan, o kavrama dair birçok olay ve yan unsuru bildiği varsayılmaktadır. Vâmık u Azrâ mesnevisinde metinlerarası aktarımlar, genel olarak okurun önceki metinlerde sıklıkla karşılaştığı temel hususiyetleri ile söz konusu edilir. Ancak burada Lâmi'nin kullandığı geleneksel, hazır malzeme çoğunlukla anıştırma yoluyla kahraman veya eser zikredilmeden örtük bir şekilde sunulmuştur. Böylelikle müellif, metin üretim sürecinde metinlerin yeni anlamlarla yeniden açılımlanmasını da sağlamış olduğundan okurun dikkati oldukça önem kazanmaktadır.

Vâmık u Azrâ mesnevisinde mit ve masalların olağanüstü dünyası ile gerçeklik bir aradadır. Özellikle başka metinlerdeki olağanüstü unsurlar, yeni bir bakış açısıyla, sapma şeklinde dönüştürülerek

verilmektedir. Bunun dışında imajlar, kavramlar, tanınmış kişiler veya durumlarla işaret edilen kahraman veya olay, çeşitli şekillerde taşınmış söylemlerle aynen yansıtılır. Örneğin; mesnevîde nerreler gibi dönüştürülerek kullanılan mitsel öğeler dışında başka metinlerden alınan anlatımların daha çok doğrudan, değişikliğe uğratılmadan sunuldukları görülmektedir.

Kaynakça

- Akalın, M. (1975). *Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aktulum, K. (1999). *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Albayrak, N. (1993). Cem. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.VII, 279-280.
- Ayan, G. (1998). *Lâmi'î Vâmık u Azrâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Bayrak Akyıldız, H. (2010). Tanpınar'ın romanlarında metinlerarası ilişkiler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, 5/3, 715-727.
- Bulut, F. (2018). Metinlerarasılık kavramının kuramsal çerçevesi. *Edebi Eleştiri Dergisi*, 2/1, 1-19.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan şiirinde mitolojik unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekiz, T. (2007). Alımlama estetiği mi metinlerarasılık mı? *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 47/2, 119-127.
- Erhat, A. (1972). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ferguson, J. (2020). *Çin mitolojisi inanışlar, imparatorlar ve ejderhalar*. (C. C. Tarımcıoğlu, Çev) İstanbul: Maya Kitap.
- Graves, R. (2020). *Yunan mitleri*. I.cilt. (U. Akpır, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Gündüz, O. (2012). *İhsan Oktay Anar'ın kurgu dünyası*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sakallı, C. (2016). *Günümüz edebiyat ve eleştiri kuramları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Extended Abstract

The aim of this study, the traces the text carries about the previous texts and the relations in different texts are determined. Intertextuality, one of the literary criteria, can be expressed as the relationship between a text and other text types. In Divan literature texts in which narrative continuity facilitates comprehension, it is observed that certain pieces of narration are repeated in almost every work. These stereotyped narrations are included in the text due to an obligation resulting from tradition, and they also help add density to the meaning and enrich the text. Additionally, the use of elements taken from other narratives in newly-produced texts contributes to the continuity of the Divan poetry tradition. With quotations that can be conceptualized as intertextuality, the writer produces a construct in new texts that is correlative to previous ones and open to connotations. At this point, each conversion, handling and integration that occurs in the process of combining outside elements with the writer's own becomes an indicator of his mastery.

Intertextuality, which is essentially used as a method of examining postmodern literary texts, is not only observed in the works that are a part of this process. As in classical literature, it is also frequently encountered in literary works from other periods as well through art forms such as reference, parable forwarding and quotation. Through the revelation of intertextual relations in classical literature texts, it becomes possible for the narration to assess and clarify previous texts even further by means of reference, and for the characters and the structure to be examined from different perspectives. It is important in terms of acknowledging the depth of the text and the originality of the writer that the multiplicity/diversity hidden in the depths of the unity of the text is regarded in reference to intertextual transitivity.

No text is fully independent of other texts written before it, this is not only the case with classical literary texts. Among classical texts and particularly *Masnavi*, it cannot be expected for the discourse of a writer discussing a previously covered subject to be fully original. *Vâmık u Azrâ*, written as a compilation by Lâmi'î Çelebi in the 16th century, bears traces of Turkish, Arabic, Persian, Greek and Chinese cultures. In the *Masnavi* genre, narratives such as the reshaping of the elements in the narratives of Prophet Solomon in the personification of *Vâmık*, creatures called nerre in similar to pegasus in Greek mythology, the protagonist *Vâmık* being enchanted by his own beauty like Narcissus, walking through deserts like Majnun and forming friendships with animals there, the transformation of the fire he is thrown in into a rose garden like Prophet Abraham, and passing through a sea of fire (a narrative element in the *Masnavi Cemşid ü Hurşid*) with the help of fairies stand out as intertextual appearances. The detection of the citational elements in this *Masnavi*, which is a work with a wide range of references and allusions, is important in terms of representing and expressing the domestic and foreign elements that Ottoman cultural life drew on.

When the intertextual appearances of the work are examined, the diversity in the use of references, allusions and implicit quotations stands out. In *Vâmık u Azrâ*, intertextual relations are established through stories from the Qur'an, mythical elements related to various nations and fragments of folk culture. Additionally, it is observed that the citations in this work, which bears traces of other *Masnavi* protagonists, are generally portrayed within the framework of the personality or adventures of the protagonist *Vâmık*. In his work, Lâmi'î generally mentions the names of certain characters or refers to other narratives by taking fragments of the storyline of other works. Textual fragments on the adventures of the protagonists referenced in various ways are observed with a new interpretation within a new context.

Vâmık, which is a protagonist in the *Masnavi*, represents certain features of Narcissus from Greek mythology, Prophets Solomon and Abraham, and Majnun. The narcissistic tendencies of *Vâmık* are initially represented in a way that resembles Narcissus in order to emphasize the beauty of the protagonist. However, these narratives are also important in terms of the formation and transformation process underwent by the character in the following sections. In the work, there are various citations suggesting that *Vâmık* is presented in the identity of Solomon in particular. The said historical and mythical figures are used for purposes such as idealizing the protagonist, shaping the thoughts regarding the character, describing and enriching the plot. On the other hand, *Vâmık*, who is distinguished from other *Masnavi* protagonists with the intertextual relations established, transforms into an individual that the reader relates to in many aspects. Therefore, the psychology of the protagonist is implied while constructing his identity. The character's maturation through love is emphasized and the narrative is reinforced.

In order to acknowledge the colourful intertextual relations within the text, the reader also has to be well-prepared. As a matter of fact, for readers of Divan literature to effectively comprehend a text, it is assumed that they are in command of many events and side elements in relation to a concept as well as the concept itself. In *Vâmık u Azrâ*, intertextual narratives are discussed with their main aspects, which readers frequently encounter in previous texts. However, the traditional and ready-made material used by Lâmi'î here was presented in an implicit manner through mostly allusion without mentioning any protagonists or works. Since the reader ensures that texts are reinterpreted with new meanings in the text production process, the attention of the reader gains significant importance.

In *Vâmık u Azrâ*, the supernatural world of myths and tales coexist with reality. The supernatural elements in other texts in particular are deviated and provided with a new perspective. Apart from this, the protagonist or event that is implied through images, concepts, well-known people or situations is directly reflected with discourses that are conveyed in various ways. For example, in the *Masnavi*, it is observed that narratives taken from other texts are generally presented in a direct and unmodified manner in addition to mythical elements such as nerres, which are transformed before being presented.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkçe Söz Diziminin Sınırlılıkları
Constraints of Turkish Syntax

Nuh Doğan*

Öz: Dillerin bir biçim oluşundan kaynaklanan doğal eksikliklerinin yanı sıra dillerin söz diziminden kaynaklanan ayrıca birtakım kısıtlılıkları ve olanakları vardır. Dillerin dil-dışı gerçekliği anlatacak sonsuz ve eksiksiz imkânları yoktur. Dillerin söz diziminin belirli bir kapasitesi ve sınırlılıkları vardır. Bir dilin temel söz dizimsel yapıları söz diziminin kapasite ve sınırlılıklarının ne olduğunu ortaya koyabilmektedir. Söz dizimsel kapasite ve sınırlılıklar aynı zamanda belirli kısıtlar ve olanaklar da ön görür. Türkçenin söz dizimi yapıları incelendiğinde üç temel söz dizimsel kısıtlılığın olduğu anlaşılır. Bunlar (i) en az bir üye kısıtı, (ii) ikinci hâlin imkânsızlığı (ii) en fazla dört üye kısıtı şeklinde ifade edilebilir. Bu kısıtlar edilgenleştirme ve ettirgenleştirme gibi dil bilgisel süreçlerle zorlanır ve söz konusu kısıtlılıkların ön gördüğü söz dizimsel sınırlar aşılmaya çalışılır. Ancak Türkçenin söz dizimi bu girişimleri engeller. Söz diziminin kısıtlılıkları Türkçe'yi birden fazla anlamsal kategori için aynı söz dizimsel yapıları kullanmaya zorlar. Bu, farklı fiil şekillerinin aynı söz dizimsel yapıda aynı ya da yakın anlamda kullanılmasına, dolayısıyla Türkçede söz dizimsel karmaşıklığın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Araştırmanın sonucunda söz dizimsel sınırlılıkların belirsizliklere neden olmakla birlikte kimi zaman yeni anlamsal okumalara imkân verdiği ve yeni anlamsal kategorilerinin ortaya çıkmasını sağladığı iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe söz dizimi, söz dizimsel yapılar, dil bilgisel süreçler, söz dizimsel kapasite, söz dizimi-morfoloji ilişkisi

Abstract: In addition to the natural deficiencies of languages arising from being a form, there are also some limitations or possibilities arising from the syntax of languages. Languages do not have endless and complete possibilities to describe non-linguistic reality. The syntax of languages has a certain capacity, certain limitations, and possibilities. The basic syntax structures of a language can reveal its syntactic limitations and possibilities. When the syntax structures of Turkish are examined, it is understood that there are three basic syntactic limitations. These can be expressed as i) at least one member condition, ii) second condition impossibility, iii) maximum four member conditions. These conditions are forced by grammatical processes such as passivation and causation, and the syntactic limits set by the conditions in question are tried to be overcome. This, sometimes, leads to ambiguity in the syntax, and sometimes it causes the formation of new semantic categories. The limitations of Turkish syntax force the same syntactic structures to be used for more than one semantic category. This has led to the use of different verb forms in the same or close sense in the same syntactic structure, thus leading to the emergence of syntactic complexity in Turkish. As a result of the research, it has been claimed that syntactic limitations cause ambiguities, but sometimes allow new semantic readings and provide the emergence of new semantic structures.

Keywords: Turkish syntax, syntactic structures, grammatical processes, syntactic capacity, syntax-morphology relations.

* Doç. Dr., Ondokuzmayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/ Türkiye
ORCID: 0000-0001-8935-8428 E-posta adresi: nuhdogan55@hotmail.com

Received/Geliş: 01 November/Kasım 2021

Düzeltilme/Revised form: 23 November/Kasım 2021

Accepted/Kabul: 26 November/Kasım 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

Giriş

Saussure'ün *töz* ve *biçim* ayrımının temelinde dil göstergelerinin yani biçimin dil-dışı gerçekliğin bir başka deyişle tözün birebir aynısı ya da kopyası olmadığı düşüncesi yatar. Bu, dil-dışı gerçekliğin yahut bir düşünce ya da kavramın anlatımında dil bilimsel biçimin yetersiz kaldığı, dolayısıyla dil-dışı gerçekliğin kısıtlandığı anlamına gelir. Diller gerçeği kendi imkânlarına göre belirtir ya da bir biçime sokar. Bir dil hangi biçimi kullanırsa kullansın aslında dil-dışı gerçeği tümüyle yansıtamaz ve anlatamaz. Dillerin gerçeğin ancak bir bölümünü kendi deneyimlerinden ve bakış açısından hareketle kısmen anlatabildiği ve her biçimin dil-dışı gerçekliği bir ölçüde kısıtladığı ileri sürülebilir. Biçim terimi yapıyla eş anlamlıdır (Kıran ve Kıran, 2013: 171). En küçük yapı göstergeler ise en büyük yapının “cümle” olduğu söylenebilir. Nasıl bir biçim dil-dışı gerçekliğin aynısı ya da kopyası değilse ve göstergeler biçim olarak gerçeğin ancak bir bölümünü anlatabiliyorsa cümlenin de düşünce ya da olayı ve olaya dair kimi başka ayrıntıları tümüyle yansıtmamasının imkânı yoktur.

Dillerin bir biçim oluşundan ileri gelen doğal kısıtlılıklarının yanı sıra bir kavram, düşünce ya da olayın anlatımında dil bilgisinden kaynaklanan başka bazı özel sınırlılıklarının da olduğu ileri sürülebilir. Dillerin kullandığı biçimler hem gösterge hem de yapı anlamında birbirinden farklıdır ve dillere özgüdür. Dolayısıyla her biçimin dillere özgü kimi doğal sınırları ve kısıtlılıkları vardır. Cümle, dil-dışı dünyada gerçekleşen olayları anlatan bir biçim ya da yapıysa bu yapının esasen anlattığı olaya göre biçim aldığı ancak bu biçimin dillerin söz diziminden ve dil bilimsel süreçlerinden etkilendiği söylenebilir. Bir dil-dışı gerçeklik olarak olay ya da süreci anlatan dil bilimsel biçim ya da gösterge fiildir. Fiil, birebir kopyası olmasa da dil-dışı dünyada ifade ettiği olay ya da gerçekliğin tabiatına göre belirli bir biçim meydana getirir. Bu, dillerde olaya göre oluşan ve çeşitlenen belirli biçimlerin ya da temel söz dizimsel yapıların ortaya çıkmasına neden olur. Bu yapılar, dillere kimi kısıtlılıklar ve olanaklar sunan belirli söz dizimsel kapasite ve sınırlılıklar ön görür. Dil bilimsel süreçler genellikle bu temel biçim ya da yapıların ön gördüğü kapasite ve sınırlılıklar içinde işler. Ancak *edilgenleştirme* (passivization) ve *ettirgenleştirme* (causavization) gibi kimi dil bilimsel süreçler bazen söz diziminin ön gördüğü kapasite ve sınırlılıkları zorlar. Buna karşın dillerin söz dizimsel kapasite ve sınırlılıkları dil bilimsel süreçlerin¹ girişimlerini ya tümüyle engeller ya da belirli ölçülerde kısıtlar. Bu durum bazen bir söz dizimsel karmaşıklık ve anlam belirsizliğinin, başka bir deyişle çok anlamlılığın bazen de yeni anlatım biçimlerinin ve anlam kategorilerinin gelişmesine neden olur. Bu, söz diziminin dil bilimsel süreçlerle sağlanan ettirgenlik, edilgenlik gibi anlamsal kategoriler üzerinde belirgin bir etkisinin olduğu anlamına gelir. Bununla birlikte *canlılık* ya da *canlılık hiyerarşisi* (animacy hierarchy), rol ya da *özne seçme hiyerarşisi* (subject choice hierarchy) gibi dil bilimsel olguların da söz dizimi üzerinde etkisi vardır (bk. H.P. Branigan vd. 2007, Dik 1989). Branigan vd. (2007) canlılığın hem dil bilimsel ilevler üzerinde hem de söz dizimi üzerinde etkisi olduğunu ileri sürer. Söz dizimsel sınırlılıklar olmamasına karşın belirli fiil sınıflarına duyarlı olarak canlılık ya da rol hiyerarşisi söz dizimsel kısıtlar getirebilmektedir (bk. Özsoy 2009, Uzun 2004, Doğan 2015). Ancak canlılık ve rol hiyerarşisinin etkisinin de söz diziminin sınırlılıkları içinde kaldığı ileri sürülebilir.

Dil bilimi yazın alanında *dönüşümsel* ya da *evrensel dil bilgisi* (universal grammar) çevresinde derin yapılar uygulanan dönüşümlerle elde edilen yüzey yapıların *taşınım* (movement) ve *yükselme* (raising) gibi söz dizimsel süreçlerde ön gördüğü dönüşüm kısıtlılıklarıyla ilgili çok fazla araştırma yapılmıştır (bk. Ross 1967, Perlmutter 1970, Schwartz 1972, Chomsky 1973, McCloskey 1993). Taşınım sürecindeki kısıtlılıklar Ross (1967)'nin, geleneksel olarak *ada* (island) ya da *ada kısıtları* (island constraints) adı verilen, “söz dizimsel yapısının dışına taşınamayacak birçok söz dizimsel yapı ya da kategorinin olduğuna” yönelik iddiasına dayanır. Türkçe söz diziminin kısıtlarıyla ilgili Türkçe dil bilimi yazın alanında da bu minvalde yayınlar yapılmıştır (bk. Sezer 1983, Özsoy 1996, Kornfilt 2003, Uzun 2004, Çakır 2015, Çakır 2016). Evrensel dil bilgisinde İngilizce temelinde belirlenen kısıtlama türlerinin Türkçe için çoğunlukla geçerli olmadığı ve kısıtlar oluşturmadığı görülür (bk. Uzun, 2004: 77-90). Bununla birlikte Türkçe söz diziminin sınırlılıkları bu çalışmada evrensel dil bilgisinin yaklaşımları temelinde ele alınmamıştır. Bir dilin söz diziminin temel kapasite ve sınırlılıkları fiillerin *istem* (valency) bilgisinin betimlenmesiyle elde edilebilecek “söz dizimsel yapılar” aracılığıyla

¹ Dil bilimsel süreçlerin dil-dışı dünyada gerçekleşen daha girift olayların anlatımı için başvurulan bir yol olduğu ileri sürülebilir.

belirlenebilir. Bu nedenle araştırmanın kuramsal alt yapısı, *istem dil bilgisine* (valency grammar) ve bu bakış açısıyla yapılmış çalışmaların verilerine dayanır. Bu çalışmada Türkçe söz diziminin sınırlılıklarının ve kaynağının ne olduğu, Türkçe söz dizimsel sınırlılıkların hangi kısıtlılıklar ve olanaklar sunduğu, sınırlılıkların hangi temel söz dizimsel karmaşıklıklara ve anlam bulanıklığına yol açabileceği tartışılmıştır. Araştırma Türkiye Türkçesiyle sınırlıdır. Kuramsal savı doğrulamak için derlem-temelli (corpus-based) bir yaklaşım benimsenmiştir. Kullanılan örnek cümlelerin büyük bölümü Türkçe Ulusal Derlem (TUD) (Aksan vd. 2012)'den çekilmiştir.

1. Türkçenin Temel Söz Dizimsel Yapıları

Temel söz dizimi yapılarıyla söz diziminin kapasite ve sınırlılıkları arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Temel söz dizimi yapılarından bir dilin söz diziminin kapasite ve sınırlılıkları belirlenebilir. Söz diziminin kapasite ve sınırlılıkları ise kimi söz dizimsel kısıtlar ve olanaklar ön görür. Dillerin söz dizimsel kapasite ve sınırlılıkları ise fiillerin istem/üye yapı bilgisinin belirlenmesiyle elde edilebilir. Dil-dışı dünyadaki olay ya da süreçleri anlatan fiiller, olayların türüne ve olayda rol alan katılanlara ve katılanların sayısına göre dilde belirli söz dizimsel davranışlar sergiler. *İstem* (valency) adı verilen bu gizil güç, dilde göstergelerden daha büyük belirli biçimlerin ya da yapıların oluşmasını sağlar. İstem, özellikle fiillerin cümlede belirli anlamsal rolleri yüklenen belirli sayı ve tipte gerek duyduğu mantıksal, söz dizimsel, anlamsal üye kapasitesi olarak tanımlanabilir. Türkçe bir fiil buna göre cümlede belirli mantıksal, söz dizimsel ve anlamsal özellikleri olan en az 1, en fazla ise 3 “zorunlu” üyeye gerek duyar. Fiiller, söz konusu gereksinimlerinden dolayı çevresinde üyelerinin dillere özgü biçimde gerçekleşebileceği belirli söz dizimsel boşluklar açar. Türkçe fiillerin çevresinde açtığı söz dizimsel boşluklar Özne, Nesne ve Tümleç işlevlerinde gerçekleşen belirli durum ekli tamlayıcılarla doldurulur. Bu, farklı ve öncelikli söz dizimsel yapıları ortaya çıkarır. Türkçede özellikle üç (3) üyeli fiiller artı bir (+1) seçimli üyeye kullanılabilmektedir. Bu, cümlede bir fiilin biri seçimli ya da isteğe bağlı olmak üzere en fazla 4 [$3+(1)$] üyeye kullanılabileceği söz dizimsel yapıların olduğu anlamına gelir. Bununla birlikte fiillerin sözlüksel anlamına göre üç (3) üyeli fiillerin üçüncü söz dizimsel üyesi dilsel bağlamın ve dil bilgisinin etkisiyle seçimli kullanılabilir². Bu, dil bilimsel süreçlerin yeni anlam kategorileri üretmesine ve alternatif ifade biçimlerinin oluşmasına imkân verir. Dördüncü (4.) üyenin seçimli kullanılması temel söz dizimsel yapıların önceliğini ve niceliğini etkilemez. Türkçede istem ile *durum* (case) kategorisi arasında yakın bir ilişki vardır. Fiilin üyeleri söz diziminde durum aracılığıyla gerçekleşir. Durum ekli tamlayıcıların her biri fiilin üyelerinin birer gerçekleşme biçimidir. Bu nedenle tamlayıcı tipleri durum terimlerinin kısaltmasıyla etiketlenmiştir: YAL(ın durum ekli tamlayıcı), YÜK(leme durum ekli tamlayıcı), YÖN(elme durum ekli tamlayıcı), ÇIK(ma durum ekli tamlayıcı), VAS(ıta durum ekli tamlayıcı), BUL(unma durum ekli tamlayıcı). Tamlayıcı tiplerini temsil eden bu etiketler Tablo 1’de söz dizimsel yapıların tanımlanmasında söz dizimsel çerçevede işlevsel olarak kullanılmıştır. Türkçe fiillerin mantıksal ve söz dizimsel istem sınıflarının belirlendiği Doğan (2018)’de söz dizimsel kısıtlılıklar ve olanaklar ön gören aşağıdaki söz dizimsel yapıların öncelikli olduğu tespit edilmiştir. Doğan (2018)’de fiillerin çevresinde oluşturduğu 40 söz dizimsel yapıdan Tablo 1’de yeniden düzenlenen 11’nin öncelikli ve temel olduğu belirlenmiştir.

² *önermek* fiili üç üyeli olmasına karşın (i)’de yan cümle tamlayıcısındaki iyelik işaretleyicisinden ötürü YÖN tamlayıcısı yani üçüncü söz dizimsel üye seçimli gerçekleşirken (ii)’de YÖN tamlayıcısına zorunlu olarak ihtiyaç duyar.

i) İngilizce okumalarımı polisiye romanla başlamamı önerdi.

ii) Bize hemen gruba katılmayı önerdi.

Tablo 1: Türkçenin Temel Söz Dizimsel Yapılar

a.	[YAL] ÖZNE + Fiil
b.	[YAL] ÖZNE + [YÜK] NESNE + Fiil
c.	[YAL] ÖZNE + [YÖN] TUMLEÇ + Fiil
d.	[YAL] ÖZNE + [ÇIK] TUMLEÇ + Fiil
e.	[YAL] ÖZNE + [VAS] TUMLEÇ + Fiil
f.	[YAL] ÖZNE + [BUL] TUMLEÇ + Fiil
g.	[YAL] ÖZNE + [YÜK] NESNE + [YÖN] TUMLEÇ + Fiil
h.	[YAL] ÖZNE + [YÜK] NESNE + [ÇIK] TUMLEÇ + Fiil
i.	[YAL] ÖZNE + [YÖN] TUMLEÇ + [ÇIK] TUMLEÇ + Fiil
j.	[YAL] ÖZNE + [YÜK] NESNE + [VAS] TUMLEÇ + Fiil
k.	[YAL] ÖZNE + [YÜK] NESNE + [YÖN] TUMLEÇ + (ÇIK) TUMLEÇ + Fiil

Söz dizimsel yapılardaki tamlayıcı tiplerinin önem derecesi aynı değildir. Kimi söz dizimsel üyelerin diğerlerine nazaran daha önemli olduğu, buna bağlı olarak tamlayıcı tipleri arasında dil bilimsel işlevler hiyerarşisine koşut bir şekilde önem hiyerarşisinin olduğu söylenebilir. Her bir söz dizimsel yapıda yer alması açısından değerlendirme yapıldığında en önemli tamlayıcının YAL olduğu ve YAL > YÜK > YÖN > ÇIK > VAS > BUL şeklinde ifade edilecek bir tamlayıcı hiyerarşisinin varlığından söz edilebilir. Söz dizimsel etkisi olan sözlüksel ve dil bilimsel süreçlerin bu hiyerarşiyi izlediği söylenebilir. Tablo 1’deki söz dizimsel yapılardan Türkçe söz diziminin ancak belirli sayıda ve belirli durum ekli tamlayıcılara izin verdiği ve aynı türden tamlayıcıların cümlede gerçekleşmesini engellediği anlaşılmaktadır. Bu kısıtlılıklar, dil bilimsel süreçler söz konusu olduğunda söz dizimsel belirsizliklere neden olmakla birlikte kimi zaman yeni anlamsal okumalara imkân verdiği ve yeni anlamsal kategorileri ortaya çıkardığı görülür.

2. Dil Bilimsel Süreçlerin Temel Söz Dizimsel Yapılara Etkisi

Edilgenleştirme, ettirgenleştirme gibi temel dil bilimsel süreçlerin fiillerin istem bilgisinin ortaya çıkardığı söz dizimsel yapılar üzerinde önemli etkileri vardır. Türkçede biçim bilgisiyle sağlanan dil bilimsel süreçler söz diziminde değişikliklere neden olur. Bu değişiklikler kimi zaman söz diziminin kapasitesi ve sınırlılıkları dâhilinde gerçekleşirken kimi zaman da söz diziminin kapasite ve sınırlarını zorlar. Ettirgenleştirme bunu söz dizimsel üyelerin sayısını artırarak, edilgenleştirme ise üyelerin sayısını azaltarak yapar. Dil bilimsel süreçlerin neden olduğu söz dizimsel değişikliklerin bir taraftan yeni anlamsal kategorilerin oluşmasını sağlarken bir taraftan da söz diziminin sınırları zorlandığından anlam belirsizliklerine yola açtığı ileri sürülebilir.

Dil bilimsel süreçler söz diziminde üye sayısını artırırken ve azaltırken ya da üyeler arasında dizimsel değiştirim yaparken yukarıda sözü edilen YAL > YÜK > YÖN > ÇIK > VAS > BUL “tamlayıcı hiyerarşisini” izlemek durumunda kalır. Ettirgenleştirmeye söz dizimine üye katılırken sırasıyla önce YAL, sonra YÜK en son da YÖN tamlayıcısı söz dizimine dâhil olur. Söz diziminden üye azaltırken hiyerarşinin tersine işlediği iddia edilebilir. Belirli koşullar altında söz diziminden önce YÖN, sonra YÜK, en sonra da YAL tamlayıcısının silindiği söylenebilir. Ancak silme ya da eksiltme işleminin hiyerarşik çizgide YÖN noktasına kadar sözlüksel süreçlerle, YÜK noktasından itibaren dil bilimsel süreçlerle mümkün olduğu görülür. Bundan dolayı Tablo 1’de üç tamlayıcıdan oluşan söz dizimsel yapıların YÖN, ÇIK ve VAS tamlayıcıları sözlüksel olarak seçimli gerçekleşebilir ve cümleden sözlüksel bağlamın da etkisiyle dil bilimsel süreçlerden bağımsız şekilde silinebilir. Ancak YAL ve YÜK tamlayıcılarının söz diziminden silinmesi ancak dil bilimsel süreçlerle elde edilebilir. Dil bilimsel süreçlerle söz diziminden üye silmek sözlüksel üye silmenin aksine yeni anlamsal kategorilerin oluşmasına neden olur.

3. Türkçenin Söz Dizimsel Kısıtlılıkları

Tablo 1’de verilen söz dizimsel yapılardan hareketle Türkçe söz diziminin kapasite ve sınırlılıkları ve bunların ön gördüğü kısıtlılıklar ve olanaklarla ilgili kimi genellemelere ulaşılabilir:

- i. Türkçe bir cümlede özne işlevinde gerçekleşen en az bir tamlayıcı bulunur.
- ii. Türkçe bir cümlede aynı türden iki tamlayıcı gerçekleşemez.

iii. Türkçe bir cümlede en fazla dört tamlayıcı yer alabilir.

Türkçe bir fiilin en az 1 (bir), en fazla da 4 (dört) durum ekli tamlayıcı ya da söz dizimsel üyeye kullanılabilmesi Türkçe söz diziminin kapasitesini ifade eder. Bu, aynı zamanda Türkçe söz diziminin en önemli sınırlılıklardan da biridir. Bu sınırlılık özellikle edilgenleştirme, ettirgenleştirme ve dönüşlüleştirme gibi dil bilgisel süreçlerle aşılacak istendiğinde girişim engellenir. Bu, “Türkçe bir cümlede aynı türden iki tamlayıcı gerçekleşemez” kısıtlılığıyla yukarıda da ifade edildiği gibi birden fazla okumanın mümkün olduğu bir söz dizimsel karmaşıklığa neden olur ya da yeni bir anlamsal kategori gelişir. Dil bilgisel süreçlerin neden olduğu değişiklikler söz dizimsel kapasite ve sınırlılıkları içerisinde kaldığı sürece sorun oluşturmaz. Ancak söz dizimi ve morfolojinin mücadelesi her bu sınırlar içerisinde gerçekleşmez. Türkçede morfolojinin söz diziminin sınırlarını ihlal edecek etkisi vardır. Tablo’daki söz dizimsel yapıların şu söz dizimsel kısıtlılıkları ön gördüğü söylenebilir.

3.1. En Az Bir (1) Üye Kısıtı

Türkçe fiiller özne nesne ya da tümleç olarak gerçekleşen gizli ya da açık en az bir üyeye ihtiyaç duyar. Türkçe fiiller cümlede söz dizimsel bir üye olmaksızın, başka bir ifadeyle tamlayıcısız kullanılamaz. Bu, edilgenleştirme üye azaltan bir dil bilgisel bir işlem olduğundan aynı zamanda tek üyeli fiillerin de edilgenleştirilemeyeceği, söz diziminin çoğunlukla buna izin vermeyeceği anlamına gelir (1b, 2b). Tek üyeli fiillerin öznesi dolayısıyla en öncelikli tamlayıcısı ancak fiillerin istem/üye bilgisi dışında yer alan *ekleni* (adjunct)³ unsuruyla kullanıldığında silinebilir (2c). Ancak bu şekilde teşkil edilen yapıların artık edilgenlik anlamı ifade ettiğini ve fiilin de “üyesiz kullanıldığını” ileri sürmek güçtür. (2c)’de fiilin istem/ üye yapı bilgisi dışındaki unsurların yani eklentilerin zorunlu söz dizimsel bir üyeye dönüştüğü ve fiilin de Taneri (1993)’ün de belirttiği gibi *orta çatıya* (middle voice) dönüştüğü söylenebilir.

1a) Yemek_[YAL Etkilene] ÖZNE pişti.

1b) * ___ pişildi.

2a) Bebek_[YAL Deneyimci] ÖZNE uyuyor.

2b) * ___ uyuyor.

2c) Burada_[BUL Yer] TÜMLEÇ uyunmaz.

Türkçede fiilin üye sayısını azaltan dil bilgisel süreçler, farklı anlamsal kategorileri ifade etmek için müşterek söz dizimsel yapıları kullanmak zorunda bıraktığından kimi anlamsal belirsizliklerin ya da birden fazla okumanın mümkün olduğu durumlar ortaya çıkar. (3a), (4a) ve (5a)’da sırasıyla *yıkamak*, *yıkılmak* ve *germek* fiillerinin üye sayısı üye azaltan dil bilgisel süreçlerle azaltılmış ve aynı söz dizimini paylaşan yapılar oluşmuştur. “Söz dizimsel karmaşıklık” adı verebilecek bu durum birden fazla okuma imkânı verdiği için anlam belirsizliğine yol açtığı söylenebilir. Söz dizimsel yapıları aynı olmasına karşın (3a) dönüşlülük ve edilgen; (4a) edilgen ve *ayrık geçişsiz* (unaccusative), (5a) ise *özneli geçişsiz* (unergative) olarak okunabilir. Hangi okumanın geçerli olacağı bağlama bağlı olarak netleşir. Bu söz dizimsel yapıların okunabilmesi için anlamsal rol betimlemesinin yapılması da yeterli değildir. Söz konusu cümlelerde Öznenin aynı anlamsal rolleri yüklenmesi çoklu okumanın önüne geçememiştir. Bağlam-bağımsız okuma için her birinin ilgili anlamsal kategoriye özgü söz dizimsel davranışının olması gerekir ancak Türkçenin söz dizim koşulları altında böyle bir ayırım yapmak mümkün değildir. (3c)’nin söz dizimsel karmaşıklığı gideren alternatif yapı olduğu söylenebilir ancak bu yapının Batı dillerinin etkisiyle Osmanlı Türkçesinin sonlarına doğru sonradan ortaya çıktığını (bk. Erdem, 2000), esasen Türkçede *tarafındanlı* yapıların olmadığını günümüzde bile belirli metin türlerinde kullandığı görülür. Bununla birlikte söz dizimsel karmaşıklık durumunda anlamsal rol betimlemesinin hiç işe yaramayacağı düşünülmemelidir. Aksine çoğu durumlarda söz dizimsel karmaşıklık tamlayıcıların

³ Eklenti ya da *isteğe bağlı öğeler* terimi ve daha ayrıntılı bilgi için bk. Doğan, 2011.

anlamsal rollerinin betimlenmesiyle giderilebilir. Bu nedenle araştırmada kullanılan cümlelerin anlamsal rol yapısı da betimlenmiştir⁴.

- 3a) Çocuk_[YAL]^{Eden}ÖZNE yıkandı.
 3b) Çocuk_[YAL]^{Eden}ÖZNE (kendi) yıkandı.
 3c) Çocuk_[YAL]^{Etkilenen}ÖZNE (annesinden tarafından) yıkandı.
 4a) Duvar_[YAL]^{Etkilenen}ÖZNE yıkıldı.
 4b) Duvar_[YAL]^{Etkilenen}ÖZNE (kendi kendine) yıkıldı.
 4c) Duvar_[YAL]^{Etkilenen}ÖZNE (görevliler tarafından) yıkıldı.
 5a) Çocuk_[YAL]^{Eden}ÖZNE gerildi.

3.2. İkinci Hâlin İmkânsızlığı Kısıtı

Türkçe söz dizimi bir cümlede aynı dil bilgisel işlevde gerçekleşen aynı türden birden fazla durum ekli tamlayıcı ya da söz dizimsel üyeye genellikle izin vermez. Yani cümlede en fazla bir YAL, en fazla bir YÜK, en fazla bir YÖN vs. tamlayıcısı bulunabilir.

- 6a) Turan_[YAL]^{Eden}ÖZNE suyu_[YÜK]^{Etkilenen}NESNE içti.
 7a) Turan_[YAL]^{Eden}ÖZNE suyu_[YÜK]^{Konu}NESNE dolaba_[YÖN]^{Hedef}TÜMLEÇ koydu.

Aynı türden iki tamlayıcı tipinin ve dolayısıyla iki dil bilgisel işlevin cümlede bulunduğu örnekler ileri sürülebilir bile bu yapılar esasen farklı yapılar ve bunlar muhtemelen ya söz dizimsel dönüşüm geçirmiştir ya dilin doğal kullanım biçimleri değildir ya da söz dizimsel karmaşıklığın giderilmesi için belirli anlamsal kategorinin anlatımında kullanılan alternatif bir yapıdır.

3.2.1. İki Nesnenin İmkânsızlığı

Türkçe söz dizimi cümlede nesne işlevinde gerçekleşen yükleme durum ekli iki tamlayıcı ya da söz dizimsel üyeye izin vermez. (8a)'da iki nesnenin dolayısıyla iki yükleme durum ekli tamlayıcının (YÜK) olduğu ileri sürülebilir ancak bu yapı "o, öğretmendir" iç cümlesinin öznesinin ana cümlede fiilinin *olağan dışı durum yüklemesiyle* (Exceptional Case Marker-ECM) yükselmeye (raising) maruz kalması sonucu oluşur (bk. Zidani-Eroğlu 1997; Doğan 2015). Ancak bu yapıların esasen diller arası ilişkilerin etkisiyle İngilizce ve Almanca gibi Hint-Avrupa dillerinin söz diziminden aktarıldığı, bir söz dizimsel kod kaydırımı ya da kopyalama örneği olduğu söylenebilir. Zira Türkiye Türkçesinin söz dizimi özellikle basın yayın dilinde Avrupa dillerinin yoğun etkisi altındadır (Johanson, 2007: 99). Bu yapıların ettirgenleştirilememesi buna bir delil olarak gösterilebilir (8b) (bk. Doğan, 2015).

- 8a) Herkes_[NOM] ÖZNE, onu_[ACC] NESNE öğretmen_[ACC] NESNE sanıyor.
 8b) *O_[NOM] ÖZNE herkese_[DAT] TÜMLEÇ onu_[ACC] NESNE öğretmen_[ACC] NESNE sandırıyor.

3.2.2 Aynı Türden İki Tümlecin İmkânsızlığı

Türkçenin temel cümle yapı kalıpları incelendiğinde söz diziminin tümleç işlevi gören aynı durum ekli iki tamlayıcı ya da söz dizimsel üyeye de izin vermediği anlaşılır. Ancak bu kısıtlama ettirgenleştirme gibi dil bilgisel süreçlerle zorlanır. Türkçe normal koşullarda söz diziminde 4 (dört) üyeye izin vermesine karşın (9c)'de ettirgenleştirilmenin söz dizimine katmaya çalıştığı yönelme durum ekli söz dizimsel üye engellenir. Bu, ettirgenleştirilmenin (9b)'de fiilin üye sayısını hiçbir şekilde artırmadığı anlamına gelmez. Dil bilgisel süreç *koymak* fiilinin üye sayısını mantıksal ve anlamsal düzeyde +1 nispetinde artırmıştır ancak bu söz dizimine yansımamıştır (9b). Bu durum şu şekilde izah edilebilir. Ettirgenleştirilmenin kattığı yeni mantıksal ve anlamsal üye söz dizimine özne kapısından giriş yapar (9c). Bu işlem, tamlayıcı hiyerarşisine göre sırasıyla YÜK ve YÖN söz dizimi boşluklarının doldurulmasıyla sonuçlanır. Bu açıdan yeni söz dizimsel üyenin cümleye giriş kapısının YÜK ve YÖN

⁴ Türkçe söz diziminde kullanılabilir anlam bilimsel rol listesi için bk. Uzun, 2000; Doğan, 2011.

konumları olduğu söylenebilir. (9b)'de yeni söz dizimsel üyenin gerçekleşebileceği söz dizimsel boşluklar dolu olduğundan, söz diziminin kapasitesi uygun olmasına karşın yeni söz dizimsel üyenin söz dizimine katılımı “cümlede aynı türden iki tamlayıcı ya da tümleç kullanılamayacağından” engellenmiştir. Türkçe Ulusal Derlem'den (TUD) *koydurmak* fiilinin söz dizimsel davranışları denetlendiğinde ettirgenleştirmenin söz dizimine kattığı yeni üyenin cümlede rol alamadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde *sormak* fiilinin üyesinin artırılmasıyla elde edilen (10b)'nin ise (9b)'ye nazaran aynı nedenlerle daha belirsiz ya da kabul edilemez olduğu rahatlıkla söylenebilir.

9a) O_[YAL] Eden_[ÖZNE] porsiyonları_[YÜK] Etkilenen_[NESNE] plastik tabaklara_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] koydu.

9b) (Ben)_[YAL] Tetikleyici_[ÖZNE] Porsiyonları_[YÜK] Etkilenen_[NESNE] plastik tabaklara_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] koydurdu.

9c) *(Ben)_[YAL] Tetikleyici_[ÖZNE] Porsiyonları_[YÜK] Etkilenen_[NESNE] ona_[YÖN] Eden_[TÜMLEÇ] plastik tabaklara_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] koydurdu.

10a) Ceren_[YAL] Eden_[ÖZNE] arkadaşına_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] soru_[YÜK] Konu_[NESNE] sordu.

10b) *Öğretmen_[YAL] Tetikleyici_[ÖZNE] Ceren'e_[YÖN] Eden_[TÜMLEÇ] arkadaşına_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] soru_[YÜK] Konu_[NESNE] sordu.

Türkçe söz dizimi bu kısıtlılık durumunda iki alternatif ifade biçimi kullanır. Ya yeni üyenin söz dizimine katılmasını sağlayacak ya da yeni üyenin söz dizimsel gerçekleşmesini işlevsel nedenlerle baskılayacaktır. Bunun için de ya daha önce söz dizimsel boşlukları dolduran aynı tipteki diğer tamlayıcı silinecek ya da Özne seçen yeni mantıksal ve anlamsal üyenin yerinden ettiği eski üyenin söz diziminde gerçekleşmesi baskılanacaktır. Örneğin (12a)'da YAL tamlayıcısının yüklendiği Eden rolündeki üye (12b)'de ettirgenleştirmenin etkisiyle yerinden olmuş ancak cümlede mantıksal ve anlamsal açıdan zımnen bulunsa da söz dizimsel olarak gerçekleşmemiştir. (13a)'daki YAL tamlayıcısının Eden rolünü yüklenen üye ise ettirgenleştirme sonucunda (13b)'de YÖN tamlayıcısıyla gerçekleşmiş ancak bu sefer de Hedef rolündeki üyenin söz diziminde gerçekleşmesi engellenmiştir. Söz diziminin Eden yahut Hedef rolünü yüklenen üyenin gerçekleşmesini engellemesi onların anlamsal istem/üye yapısındaki varlığını engellemeyeceğinden her iki yapının da (12b- 13b) aynı anlamsal kategorinin farklı biçimleri olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

12a) O_[YAL] Eden_[ÖZNE] gülleyi_[YÜK] Konu_[NESNE] odanın altına kazdırdığı bu mahzene_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] sakladı.

12b) Murat_[YAL] Tetikleyici_[ÖZNE] gülleyi_[YÜK] Konu_[NESNE] odanın altına kazdırdığı bu mahzene_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] saklatmıştı. TUD

13a) İnanır mısın, kocam_[YAL] Eden_[ÖZNE] mutfağın anahtarlarını_[YÜK] Konu_[NESNE] bile odaya_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] sakladı.

13b) İnanır mısın, (ben)_[YAL] Eden_[ÖZNE] kocama_[YÖN] Eden_[TÜMLEÇ] mutfağın anahtarlarını_[YÜK] Konu_[NESNE] bile saklattım. TUD

Bununla birlikte anlamsal rol yapısı farklı olan söz konusu alternatif ifade biçiminin her zaman kabul edilebilir olduğu söylenemez. (9d)'de *koydurmak* fiil şeklinin (11b)'nin aksine Hedef rolü yüklü eski YÖN tamlayıcısının silinip Eden rolü yüklü yeni söz dizimsel üyenin cümleye katılımına hiçbir şekilde izin vermediği görülür. Bu (11a)'da *saklamak* fiilinin Hedef rolündeki üçüncü üyesinin fiilin anlamında zımnen bulunduğu söz diziminde gerektiğinde seçimli olarak gerçekleşebilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu şöyle bir sonucun çıkmasına yol açar. Eğer üç üyeli fiillerin üçüncü tamlayıcısı seçimli ise ettirgenleştirmenin etkisiyle bu tamlayıcı yüklendiği rolle birlikte silinir, ondan kalan boşluk yeni söz dizimsel üye tarafından doldurulabilir (13b). Üçüncü üye söz dizimsel yapıda seçimli değilse ettirgenleştirme Eden yüklü yeni söz dizimsel üyeyi söz dizimine katamaz. Söz dizimi bu işlemi kısıtlar. Bu durumun çoğunlukla üç üyeli fiillerle ilgili olduğu söylenebilir.

9b) (Ben)_[YAL] Tetikleyici_[ÖZNE] Porsiyonları_[YÜK] Etkilenen_[NESNE] plastik tabaklara_[YÖN] Hedef_[TÜMLEÇ] koydurdu.

9d) *(Ben)_[YAL] Tetikleyici_[ÖZNE] Porsiyonları_[YÜK] Etkilenen_[NESNE] *ona_[YÖN] Eden_[TÜMLEÇ] koydurdu.

13a) İnanır mısın, kocam_[YAL]^{Eden} ÖZNE mutfağın anahtarlarını_[YÜK]^{Konu} NESNE bile ..... sakladı.

3.3. En Fazla 4 (Dört) Üye Kısıtı

Türkçe söz diziminin tekrar ifade edilecek olursa en önemli söz dizimsel sınırlılıklarından bir diğeri bir cümlede en fazla 4 (dört) üyeyle kullanılabilmesidir. Türkçenin söz dizimsel yapıları dörtten fazla söz dizimsel üyeden oluşamaz. Ettirgenleştirme genellikle söz diziminin kapasitesi dâhilinde ve Türkçe tamlayıcı hiyerarşisine göre +1 oranında cümlede yeni bir söz dizimsel üyenin gerçekleşmesine imkân tanır. Özellikle iki üyeli fiiller ettirgenleştirildiğinde ortaya çıkan yapı söz diziminin sınırları içinde kaldığı için yeni üyenin söz diziminde rahatlıkla rol aldığı görülmektedir (14b). Üç üyeli fiiller ettirgenleştirildiğinde söz diziminin kapasitesi dâhilinde ve tamlayıcı hiyerarşisine göre gerçekleşen söz dizimsel üye genellikle seçimli olarak gerçekleşir (15b). Bundan ötürü (15c)'de *almak* fiilinin ettirgen biçimi söz dizimsel kapasite uygun olduğundan ve söz dizimsel sınırlılıklara takılmadığından rahatlıkla 4 (dört) söz dizimsel üyeyle kullanılmıştır. Bununla birlikte (15d)'de ikinci ettirgenlikle söz diziminin kapasitesi aşılmaya çalışıldığından iki okumanın da mümkün olduğu söz dizimsel ve anlamsal bir yapının oluştuğu ileri sürülebilir. *aldırtmak* fiil şeklinin (15d)'de hem eylemi doğrudan bir başkasına yaptırma anlamının hem de yine bir başkasına ancak bu kez bir aracı kullanılarak dolaylı şekilde yaptırma anlamının olduğu söylenebilir. Ancak ikinci okumanın mümkün olabilmesi için ikinci ettirgenliğin kattığı yeni üyenin söz diziminde gerçekleşmesi gerekir ancak söz dizimi buna izin vermediği için yeni bir anlamsal kategori oluşur. “Zorlama” adı verilebilecek bu anlamsal kategori ettirgenliğin bir alt türü olarak kabul edilebilir.

14a) Attila_[NOM]^{Eden} ÖZNE çamaşır suyu_[YÜK]^{Konu} NESNE içti.

14b) Havva_[YAL]^{Tetikleyici} ÖZNE yanlışlıkla Attila'ya_[YÖN]^{Eden} TÜMLEÇ çamaşır suyu_[YÜK]^{Etkilenen} NESNE içirdi. TUD

15a) (O)_[YAL]^{Eden} ÖZNE marketten_[ÇIK]^{Kaynak} TÜMLEÇ sadece maya ve yoğurt_[YÜK]^{Konu} NESNE aldı.

15b) (Ben)_[YAL]^{Tetikleyici} ÖZNE adresini verdiğim marketten_[ÇIK]^{Kaynak} TÜMLEÇ sadece maya ve yoğurt_[YÜK]^{Konu} NESNE aldirdim. TUD

15c) (Ben)_[YAL]^{Tetikleyici} ÖZNE Ona_[YÖN]^{Eden} TÜMLEÇ marketten_[ÇIK]^{Kaynak} TÜMLEÇ sadece maya ve yoğurt_[YÜK]^{Konu} NESNE aldirdim.

15d) Arkadaşım_[YAL]^{Zorlayıcı} ÖZNE az önce bana_[YÖN]^{Eden} TÜMLEÇ matara_[YÜK]^{Konu} NESNE aldirttı.

Ettirgenliğin bu alt türünün en iyi örneğinin (15e)'deki yapı olduğu söylenebilir. Bununla beraber (15d)'deki yapı (15e)'nin aksine ikili okumaya daha müsait olduğundan daha belirsizlik olduğu söylenebilir. Bunun nedeni olarak (15e)'nin rol yapısının farklı olması gösterilebilir. (15e)'nin rol yapısı yukarıda sözü edilen anlamda “dolaylı yaptırma” okumasını engellemektedir.

15e) Hayranlarının ilgisi_[YAL]^{Güç} ÖZNE Ümit Karacan'a_[YÖN]^{Eden} TÜMLEÇ ev_[YÜK]^{Konu} NESNE aldirttı.

Ettirgenleştirme süreçlerinin söz diziminde düzenli olarak yaptığı değişiklikler, söz dizimsel kapasite aşıldığında ortaya çıkardığı belirsizlikler ve yeni bir anlam kategorisinin oluşumu *pişmek* fiili üzerinden daha açık şekilde izlenebilir. (16a)'nın söz diziminin kapasitesi aşılmak istendiğinden belirsizlik taşıdığı söylenebilir. Her ettirgenlik biçiminin +1 oranında üye artırdığı dikkate alındığında (16b)'de birinci ettirgenliğin (-r-) YÜK, (16c)'de ikinci ettirgenliğin (-t-) YÖN tamlayıcısını söz dizimine kattığı görülür. Söz dizimi aynı türden ikinci bir tamlayıcıyı engelleyeceğinden (16d)'de üçüncü ettirgenlik (-tır-) cümlelerin söz dizimsel üye sayısını artıramamış ancak Öznenin Tetikleyici yerine Zorlayıcı rolünü seçmesini sağlayarak ettirgenliğin bir alt türü olarak ifade edilebilecek yeni bir anlamsal kategorinin ifade biçimine dönüşmüştür. Ancak bu (16e)'deki gibi bir okumanın mümkün olmadığı anlamına gelmez. (16e) rahatlıkla pişirme eyleminin bir katılan tarafından bir aracı kullanılarak bir başkasına yaptırılması şeklinde okunabilir. Eğer söz dizimsel sınırlılıklar olmasaydı bir varsayım olarak bunun ifade biçimi (16f) gibi olacağı ileri sürülebilirdi.

16a) Pilav_[YAL]^{Etkilenen} pişti.

16b) Ben_[YAL]^{Eden} ÖZNE pilav_[YÜK]^{Etkilenen} pişirdim.

16c) (O)_[YA] ^{Tetikleyici} ÖZNE bana_[YÖN] ^{Eden} TÜMLEÇ pilav_[YÜK] ^{Etkilenen} TÜMLEÇ pişirtti.

16d) (O)_[YAL] ^{Zorlayıcı} ÖZNE sabah uyanır uyanmaz bana_[YÖN] ^{Eden} TÜMLEÇ pilav_[YÜK] ^{Etkilenen} NESNE pişirttirdi.

16e) (O)_[YAL] ^{Zorlayıcı} ÖZNE sabah uyanır uyanmaz bana_[YÖN] ^{Tetikleyici} TÜMLEÇ pilav_[YÜK] ^{Etkilenen} NESNE pişirttirdi.

16f) * (O)_[YAL] ^{Zorlayıcı} ÖZNE sabah uyanır uyanmaz *hizmetçiye_[YÖN] ^{Eden} TÜMLEÇ pilav_[YÜK] ^{Etkilenen} NESNE pişirttirdi bana_[YÖN] ^{Tetikleyici} TÜMLEÇ.

Ettirgenleştirmeye sağlanan üye artırımının söz dizimine yansımadağı, üyelerinin seçimli gerçekleştiğı (16g)'deki gibi yapılarda anlam belirsizliğinin ya da ikili okuma olasılığının daha fazla olduğu ileri sürülebilir. Zira (16g)'nin Öznesinin Zorlayıcı mı Tetikleyici mi olduğu belli değildir. İlk olasılığın ifade biçiminin yine söz diziminin kapasitesi dâhilinde (16h)'deki gibi olacağı düşünülebilir. Ancak böyle bir biçimin de edilgenliğin alternatif ifade biçiminde olduğu gibi diğer dillerden aktarma yapılardan biri olduğu, Türkçenin aslı yapıları içinde yer almadığı söylenebilir.

16g) O_[YAL] ^{???} ÖZNE Bir sığır ve bir de at kestirip, etlerini_[YÜK] ^{Etkilenen} NESNE ayrı ayrı pişirttirdi.

16h) O_[YAL] ^{Zorlayıcı} ÖZNE benim aracılığım_[VAS] ^{Tetikleyici} TÜMLEÇ hizmetçiye_[YÖN] ^{Eden} TÜMLEÇ pilav_[YÜK] ^{Etkilenen} NESNE pişirttirdi.

Sonuç

Türkçenin diğer dillerde olduğu söz dizimsel açıdan geniş ifade olanakları yoktur. Türkçenin kendine özgü belirli söz dizimsel bir kapasitesi ve sınırlılığı vardır. Türkçe söz diziminin bu kapasite ve sınırlılıkların ön gördüğü şartlar altında ifade olanakları vardır. Türkçe söz diziminin sınırlılıklarını, kısıtlarını ve olanaklarını fiilin söz dizimsel istem bilgisinin belirlenmesiyle ortaya çıkan 11 söz dizimsel yapının belirlediği görülmüştür. 11 söz dizimsel yapının dil bilgisel bağlamın etkisiyle seçimli kullanılabilen alternatif biçimleri olmakla bunların Türkçe söz diziminin söz dizimsel kapasite, sınırlılık ve kısıtları etkisi yoktur. 11 söz dizimsel yapının ön gördüğü kapasite, sınırlılıklar ve kısıtlıklar ettirgenleştirme ve edilgenleştirme gibi dil bilgisel süreçlerle aşılmaya çalışılmasına karşın Türkçe söz dizimi bu girişimleri engeller. Bu durum, genellikle birden fazla anlamsal kategorisinin tek söz dizimsel yapıyla ifade edilmesinden ötürü ya söz dizimsel karmaşıklığa ya da ettirgenliğin bir alt türü sayılabilecek “zorlama” gibi yeni anlam kategorilerinin oluşmasının önünü açmıştır. Söz dizimsel sınırlılıklar, dil bilgisel süreçlerin sağladığı anlam ya da anlamsal kategorinin söz dizimsel yansımaları da engellemek anlamına geldiğinden anlamın söz dizimsel izi takip edilememektedir. Bu da dil bilgisel süreçlerle sağlanan anlamsal kategorilerin anlamsal yapıya hapsedilmesiyle sonuçlanır. Diğer dil bilgisel süreçlerin de söz dizimin sınırlılıklarına takılacağı ve bunun farklı ifade olanakları ve farklı anlam süreçlerinin gelişmesine yol açacağı rahatlıkla ön görülebilir. Devam çalışmalarında diğer dil bilgisel süreçlerin bu araştırma kapsamında belirlenen söz dizimsel sınırlılıklardan nasıl ve ne denli etkilendiğinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Özellikle ortak söz dizimsel yapıları kullanan farklı fiil şekillerinin söz dizimsel yapının anlamından ne kadar etkilendiği merak uyandıran bir mesele olarak araştırmacıları bekliyor.

Kaynakça

- Ágel, V. ve Fischer, K. (2010). Dependency grammar and valency theory. B. Heine and H. Narrog (Eds.), *The oxford handbook of linguistic analysis* içinde (ss. 223-255). New York: Oxford University Press.
- Aksan, Y. vd. (2012). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul, Türkiye. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>

- Branigan H.P. vd. (2007). Contributions of animacy to grammatical function assignment and word order during production. *Lingua*, 118 (2008), 172–189.
- Çakır, S. (2015). Island constraints in Turkish: A Grammaticality judgment study.
- D. Zeyrek, Ç. Sağın Şimşek, U. Ataş ve J. Rehbein (Eds.), *Ankara Papers in Turkish and Turkic Linguistics* içinde (ss. 68-76). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Çakır, S. (2016). Island constraints and adjunct & argument asymmetry in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 27 (2), 1-15.
- Daneš, F. (1994a). The sentence-pattern modal of syntax. P. A. Luelsdorff (Ed.), *The Prague school of structural and functional linguistics: A short introduction* içinde (ss. 197- 223). Amsterdam/Philadelphia: Jhon Benjamins B.V.
- Daneš, F. (1994b). Some thoughts on semantic structure. P. A. Luelsdorff, J.Panevová, Petr Sgall (Eds.), *Praguiana 1945-1990* içinde (ss. 71- 86). Amsterdam/ Philadelphia: Jhon Benjamins B.V.
- Dik, S. C. (1989). *The Theory of Functional Grammar* (Part I: The Structure of the Clause). Dordrecht: Foris.
- Dizdaroğlu, H. (1963). *Türkçede Fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesi fiillerinde isteme göre anlam değişiklikleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Çift Nesneli Bir Dil midir? *Turkish Studies*, 10(8), 919-940.
- Doğan, N. (2017a). Türkçede İstem Değiştirimi I: Ettirgenleştirme. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 193-214
- Doğan, N. (2018). Söz dizimsel açıdan Türkçe fiil sınıfları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2204-222 .
- Erdem, M. (2000). Historical Development of Reflexive, Reciprocal, Causative Passives in Turkish (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Manchester, Manchester.
- Göksel, A. (1995). Voice in Turkish. D. C. Bennett, Th. Bynon & B. G. Hewitt (Eds.), *Subject, Voice and Ergativity* içinde (ss. 82-102). London: University of London.
- Göksel, A. (1996). Passivization in Turkish. *Current Issues in Turkish Linguistics* (ss.61-74). Ankara: Hitit Yayınevi,
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Herbst, T. (2007). Valency Complements or Valency Patterns? T. Herbst, K.G. Votteler (Eds.), *Valency – theoretical, descriptive and cognitive issues* içinde (ss. 15-36). Berlin: New York: Mouton de Guyter.
- Horák, A. (1998). Verb valency and semantic classification of verbs. *Proceedings of TSD, September 23-26, 1998* içinde (ss. 61-66). Brno: Masaryk University.
- Işık Alkaç, G. (1986). Yapısal sözdizimi açısından Türkçede eylem kategorileri. *Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri 9-10 Ağustos 1984* içinde (ss.1-20). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Nurettin Demir, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kıran, Z. & Kıran, A. (2013). *Dilbilime Giriş*. İstanbul: Seçkin yayıncılık.
- Kornfilt, J. 2003. Unmasking the Sentential Subject Constraint in Turkish. A.S. Özsoy, D. Akar, M. Nakipoğlu Demiralp, E.E. Erguvanlı Taylan & A. Aksu Koç (Eds.). *Studies in Turkish Linguistics* (ss. 95-105). İstanbul: Boğaziçi University Press.

- McCloskey, J. (1993). Constraints on Syntactic Processes. J. Jacobs, A. von Stechow, W. Sternefeld, T. Vennemann (Eds.), *Syntax- An International Handbook of Contemporary Research* içinde (ss. 496-505), Berlin- New York: Walter de Gruyter.
- Özsoy, S. (1996). A' dependencies in Turkish. B. Rona (Ed.). *Current Issues in Turkish Linguistics* içinde (ss. 139-158). Ankara: Hitit Yayınevi.
- Özsoy, S. (2009). Argument Structure, Animacy, Syntax and Semantics of Passivization in Turkish: A corpus-based approach. Y. Kawaguchi, M. Minegishi, & J. Durand (Eds.), *Corpus Analysis and Variation in Linguistics* içinde (ss. 259-279). Amsterdam: John Benjamins.
- Perlmutter, D. (1970). Surface Structure Constraints in Syntax. *Linguistic Inquiry*, 1(2), 187-255.
- Ross, J. R. (1969). Constraints on variables in syntax (Ph.D. dissertation, MIT.), <https://babel.ucsc.edu/~hank/ross67.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Sanders, G. (1970). Constraints on constituent ordering. *Papers in linguistic*, 2 (3), 460-502.
- Saussure, F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Berke Vardar, Çev.) İstanbul: Multilingual.
- Sezer, E. (1983). The unmarked sentential subject constraint in Turkish. D. I. Slobin, K. Zimmer (Eds.), *Studies in Turkish Linguistics* içinde (ss.123-136), Amsterdam/ Philadelphia: JBP
- Shibatani, M. (1985). Passives and Related Constructions: A Prototype Analysis. *Language*, Vol. 61(4), 821-848.
- Schwartz, A. (1972). Constraints on movement transformations. *Journal of Linguistic*, 8(1), 35-85.
- Taneri, Mübeccel (1993). The Morpheme -II/(I)n: The syntax of Personal Passives, Impersonal Passives and Middles in Turkish (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Kansas, Kansas.
- Uzun, N. E. (2000). *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual.
- Uzun, N.E. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları, Türkçe üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Yüksel, S. (2006). *Türkçede biçim ve cümle dersleri*. İstanbul: Multilingual.
- Zidani-Eroğlu, Leyla (1997). Exceptionally Case-marked NP's as Matrix Objects. *Linguistics Inquiry*, 28 (2), 219-230.
- Wunderlich, D. (2006). Towards a structural typology of verb classes. D. Wunderlich (Ed.), *Advances in the theory of the lexicon* (ss. 145-157). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Extended Abstract

It can be argued that besides the natural limitations of languages arising from being a form, there are also some other special limitations arising from grammar. The forms used by languages are different from each other in terms of both sign and structure and are specific languages. Each form, therefore, has some natural limitations and constraints specific to languages. If the sentence is a form or structure that describes events that take place in the non-linguistic world, it can be said that this structure takes shape according to the event it denominates, but this form is affected by the syntax of languages and grammatical processes. There has been no serious research on the limitations of syntax to date. It is necessary to determine what the source of Turkish syntactic limitations are, what limitations and possibilities the Turkish syntactic limitations offer, what basic syntactic complexity and ambiguity are caused by the limitations in terms of the future of syntax and morphology relations and lexical semantic research. The capacity and limitations of a language's syntax can only be determined through syntactic structures that can be obtained by describing the valency of verbs. For this reason, the theoretical framework of the research is based on valency grammar and the data of studies conducted from this point of view. The research is limited to Turkey Turkish. A corpus-based approach was adopted to validate the theoretical claim. Most of the sample sentences used were drawn from the Turkish National Corpus (TUD).

The potential of verb valency forms in languages reveals certain linguistic forms or basic syntactic structures. Based on the logical and syntactic valency classes of Turkish verbs, it has been determined that the following syntactic structures are prioritized:

Table 1: Basic Syntactic Structures of Turkish

a.	[NOM]SUBJECT + Verb
b.	[NOM] SUBJECT + [ACC]OBJECT + Verb
c.	[NOM] SUBJECT + [DAT] COMPLEMENT + Verb
d.	[NOM] SUBJECT + [ABL] COMPLEMENT + Verb
e.	[NOM] SUBJECT + [INS] COMPLEMENT + Verb
f.	[NOM] SUBJECT + [LOC] COMPLEMENT + Verb
g.	[NOM] SUBJECT + [ACC] OBJECT + [DAT] COMPLEMENT + Verb
h.	[NOM] SUBJECT + [ACC] OBJECT + [ABL] COMPLEMENT + Verb
i.	[NOM] SUBJECT + [DAT]TÜMLEÇ + [ABL] COMPLEMENT + Verb
j.	[NOM] SUBJECT + [ACC] OBJECT + [INS] COMPLEMENT + Verb
k.	[NOM] SUBJECT + [ACC] OBJECT + [DAT] COMPLEMENT + (ABL) COMPLEMENT + Verb

When evaluated in terms of taking place in each syntactic structure, it can be mentioned that the most important complement is NOM and there is a complement hierarchy that can be expressed as NOM > ACC > DAT > ABL > INS > LOC. It can be said that lexical and grammatical processes with syntactic effects follow this hierarchy.

There is a direct correlation between basic syntax structures and the capacity and limitations of syntax. From the basic syntax structures, the capacity and limitations of a language's syntax can be determined. Based on the syntactic structures given in Table 1, some generalizations can be reached about the capacity and limitations of Turkish syntax and the constraints and possibilities they foresee. These can be expressed as (i) at least one member constraint, (ii) impossibility of the second case (ii) at most four member constraints. From the syntactic structures in Table 1, it is understood that the Turkish syntax only allows a certain number of complements with certain case suffixes and prevents the occurrence of the same type of complements in the sentence. Semantic and grammatical processes generally operate within the capacities and limitations of these basic forms or structures. Some grammatical processes, such as passivization and causation, sometimes challenge the capacities and limitations of syntax. On the other hand, the syntactic capacity and limitations of languages either completely prevent or restrict the attempts of grammatical processes to a certain extent. This situation sometimes causes syntactic complexity and ambiguity, in other words, polysemy, and sometimes new expression forms and meaning categories develop. This means that syntax has a significant effect on semantic categories such as causativeness, passivity, provided by grammatical processes.

(i) At Least One Member Constraint

This constraint also means that single-membered verbs cannot be passivated either, since passivisation is a grammatical operation that reduces members, and the syntax often does not allow for this (1b, 2b).

1a) Yemek_{[NOM] Patient} SUBJECT pişti.

1b) * ___ pişildi.

Since grammatical processes that reduce the number of argument of the verb, such as passivisation in Turkish, force the use of common syntactic structures to express different semantic categories, some semantic ambiguities or more than one reading are possible. In (3a), (4a) and (5a), the number of arguments of the verb to *yıkamak*, *yıklmak* and *gerilmek*, respectively, has been reduced by grammatical processes that reduce arguments, and structures that share the same syntax have been formed. It can be said that this situation, which can be called "syntactic complexity", leads to ambiguity as it allows more than one reading. Although their syntactic structures are the same (3a), reflexivity and passive; (4a) can be read as passive and unaccusative, and (5a) as unergative.

- 3a) $\text{Çocuk}_{[\text{NOM}]}^{\text{Agent}} \text{SUBJECT}$ yıkandı.
 3b) $\text{Çocuk}_{[\text{NOM}]}^{\text{Agent}} \text{SUBJECT}$ (kendi) yıkandı.
 3c) $\text{Çocuk}_{[\text{NOM}]}^{\text{Patient}} \text{SUBJECT}$ (annesi tarafından) yıkandı.
 4a) $\text{Duvar}_{[\text{NOM}]}^{\text{Patient}} \text{SUBJECT}$ yıkıldı.
 4b) $\text{Duvar}_{[\text{NOM}]}^{\text{Patient}} \text{SUBJECT}$ (kendi kendine) yıkıldı.
 4c) $\text{Duvar}_{[\text{NOM}]}^{\text{Patient}} \text{SUBJECT}$ (görevliler tarafından) yıkıldı.
 5a) $\text{Çocuk}_{[\text{NOM}]}^{\text{Patient}} \text{SUBJECT}$ gerildi.

(ii) *Second Case Impossibility Constraint*

Turkish syntax generally does not allow more than one case-affixed complement or syntactic argument of the same type to occur in the same grammatical function in a sentence. In other words, in the sentence, at most one NOM, at most one ACC, at most one DAT complement can be found. For example, when the basic sentence structure patterns of Turkish are examined, the syntax does not allow two complement or syntactic arguments with the same case as complement. Although Turkish normally allows 4 (four) members in its syntax, in (6c and 7b) the syntactic argument with the dative case that causativization tries to add to the syntax is blocked. This resulted in the use of the same syntactic structure by different verb forms.

- 6a) $\text{O}_{[\text{NOM}]}^{\text{Agent}} \text{SUBJECT}$ $\text{porsiyonları}_{[\text{ACC}]}^{\text{Patient}} \text{NESNE}$ $\text{plastik tabaklara}_{[\text{DAT}]}^{\text{Goal}} \text{COMPLEMENT}$ koydu.
 6b) $(\text{Ben})_{[\text{NOM}]}^{\text{Trigger}} \text{SUBJECT}$ $\text{Porsiyonları}_{[\text{ACC}]}^{\text{Patient}} \text{NESNE}$ $\text{plastik tabaklara}_{[\text{DAT}]}^{\text{Goal}} \text{COMPLEMENT}$ koydurum.
 6c) $*(\text{Ben})_{[\text{NOM}]}^{\text{Trigger}} \text{SUBJECT}$ $\text{Porsiyonları}_{[\text{ACC}]}^{\text{Patient}} \text{NESNE}$ $\text{ona}_{[\text{DAT}]}^{\text{Agent}} \text{COMPLEMENT}$ $\text{plastik tabaklara}_{[\text{DAT}]}^{\text{Goal}} \text{COMPLEMENT}$ koydurum.
 7a) $\text{Ceren}_{[\text{NOM}]}^{\text{Agent}} \text{SUBJECT}$ $\text{arkadaşına}_{[\text{DAT}]}^{\text{Goal}} \text{TÜMLEÇ}$ $\text{soru}_{[\text{ACC}]}^{\text{Theme}} \text{OBJECT}$ sordu.
 7b) $*\text{Öğretmen}_{[\text{NOM}]}^{\text{Trigger}} \text{SUBJECT}$ $\text{Ceren}'e_{[\text{DAT}]}^{\text{Agent}} \text{COMPLEMENT}$ $\text{arkadaşına}_{[\text{DAT}]}^{\text{Goal}} \text{COMPLEMENT}$ $\text{soru}_{[\text{YACC}]}^{\text{Theme}} \text{OBJECT}$ sordu.

(iii) *Maximum 4 (Four) Members Condition*

Syntactic structures of Turkish cannot consist of more than four syntactic members. In (8d), it can be argued that a syntactic and semantic structure is formed in which both readings are possible, since the capacity of syntax is tried to be exceeded by secondary causation. It can be said that the verb form *aldirtmek* in the (18d) means both to have someone else do the action directly and to have someone else do it indirectly, only this time by using an intermediary. In order for the second reading to be possible, the new member added by the second causative must occur in the syntax, but a new semantic category is formed because the syntax does not allow this. This semantic category, which can be called "force", can be accepted as a subtype of causation.

- 8a) $(\text{O})_{[\text{NOM}]}^{\text{Agent}} \text{SUBJECT}$ $\text{marketten}_{[\text{ABL}]}^{\text{Source}} \text{COMPLEMENT}$ sadece $\text{maya ve yoğurt}_{[\text{ACC}]}^{\text{Theme}} \text{OBJECT}$ aldı.
 8b) $(\text{Ben})_{[\text{NOM}]}^{\text{Trigger}} \text{SUBJECT}$ $\text{adresini verdiği marketten}_{[\text{ABL}]}^{\text{Source}} \text{COMPLEMENT}$ sadece $\text{maya ve yoğurt}_{[\text{ACC}]}^{\text{Theme}} \text{OBJECT}$ aldirdim. TUD
 8c) $(\text{Ben})_{[\text{NOM}]}^{\text{Trigger}} \text{SUBJECT}$ $\text{Ona}_{[\text{DAT}]}^{\text{Agent}} \text{COMPLEMENT}$ $\text{marketten}_{[\text{ABL}]}^{\text{Source}} \text{COMPLEMENT}$ sadece $\text{maya ve yoğurt}_{[\text{ACC}]}^{\text{Theme}} \text{OBJECT}$ aldirdim.
 8d) $\text{Arkadaşım}_{[\text{NOM}]}^{\text{Obliger}} \text{SUBJECT}$ az önce $\text{bana}_{[\text{DAT}]}^{\text{Agent}} \text{COMPLEMENT}$ $\text{matara}_{[\text{ACC}]}^{\text{Theme}} \text{OBJECT}$ aldirtti.

Turkish does not have wide expression possibilities in terms of syntactic as in other languages. Turkish has a specific syntactic capacity and limitation. Turkish syntax has possibilities of expression under the conditions stipulated by these capacities and limitations. It has been seen that the limitations, constraints, and possibilities of

Turkish syntax are determined by 11 syntactic structures that emerge with the determination of the syntactic volition of the verb. There are alternative forms of syntactic structure that can be used selectively with the effect of grammatical context, but these have no effect on the syntactic capacity, limitations, and constraints of Turkish syntax. Although the capacity, limitations and constraints of the syntactic structure are tried to be overcome with grammatical processes such as causation and passivisation, Turkish syntax prevents these attempts. This has led to either syntactic complexity or the formation of new meaning categories such as "force", which can be considered a sub-type of causation, since more than one semantic category is usually expressed with a single syntactic structure. Since syntactic limitations mean preventing the syntactic reflection of the meaning or semantic category provided by grammatical processes, the syntactic trace of the meaning cannot be followed. This results in the confinement of semantic categories provided by grammatical processes to the semantic structure. It can easily be foreseen that other grammatical processes will also be caught in the limitations of syntax and this will lead to the development of different expression possibilities and different semantic processes. In follow-up studies, it is important to determine how and how much other grammatical processes are affected by the syntactic limitations determined within the scope of this research. An interesting issue awaits researchers as to how much different verb forms that use common syntactic structure

Araştırma Makalesi • Research Article

The Moderating Role of Occupational Commitment in the Effect of Income Level on Job Satisfaction

Gelir Düzeyinin İş Doyumuna Etkisinde Mesleki Bağlılığın Düzenleyici Rolü

Ebru Kemer*

Abstract: This research aims to determine the moderator role of professional commitment in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction. For this purpose, data were collected from managers working in accommodation establishments with tourism operation certificates in Nevşehir province between January and May 2021 by survey technique. The ethics committee permission document required for the collection of data used in this study was obtained with the decision of the Ethics Committee of Niğde Ömer Halisdemir University, dated 28.01.2021 and numbered 02. Correlation and regulatory variable regression analyzes were conducted to determine the moderator role of professional commitment in the effect of the income level of managers working in accommodation businesses on job satisfaction. As a result of the research; It has been determined that there are positive and significant relationships between the income level, job satisfaction perceptions, and professional commitment of accommodation business managers. In addition, it was concluded that professional commitment has a regulatory role in the effect of the income level of managers working in accommodation businesses on job satisfaction, and the relationship between income level and job satisfaction is shaped by professional commitment. Through the results obtained from the research, practical suggestions were made.

Keywords: Income Level, Job Satisfaction, Professional Commitment, Hospitality Managers.

Öz: Bu araştırmanın amacı, konaklama işletmeleri yöneticilerinin gelir düzeyinin iş doyumuna etkisinde mesleki bağlılığın düzenleyici rolünü belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, Nevşehir ilinde turizm işletme belgeli konaklama işletmelerinde çalışan yöneticilerden Ocak ve Mayıs ayları arasında 2021 tarihinde anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Bu çalışmada kullanılan verilerin toplanması için gerekli olan etik kurul izin belgesi Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu'nun 28.01.2021 tarih ve 02 sayılı kararı ile alınmıştır. Konaklama işletmelerinde çalışan yöneticilerin gelir düzeyinin iş doyumuna etkisinde mesleki bağlılığın düzenleyici rolünü belirlemek için korelasyon ve düzenleyici değişken regresyon analizleri yapılmıştır. Araştırma sonucunda; konaklama işletmeleri yöneticilerinin gelir düzeyi, iş doyum algıları ve mesleki bağlılıkları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca konaklama işletmelerinde çalışan yöneticilerin gelir düzeyinin iş doyumuna etkisinde mesleki bağlılığın düzenleyici rolünün olduğu ve gelir düzeyi ile iş tatmini arasındaki ilişkinin mesleki bağlılıkla şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar yoluyla uygulamaya dönük önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelir Düzeyi, İş Tatmini, Profesyonel Bağlılık, Konaklama İşletmeleri Yöneticileri.

* Asst. Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Vocational School of Social Sciences, Tourism and Hotel Management, ORCID: 0000-0002-7620-6297, ebrukemer@ohu.edu.tr

Received/Geliş: 30 September/Eylül 2021

Düzeltilme/Revised form: 20 November/Kasım 2021

Accepted/Kabul: 28 November/Kasım 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

Introduction

Occupations differ in terms of their qualifications and opportunities. For this reason, when choosing a profession, individuals prefer professions that have a reputation in the social environment where their needs are met and provide a high level of satisfaction to the individual (Erdoğan & Kahraman, 2012). Job satisfaction; it happens when individuals are satisfied with their jobs and when the characteristics of the job and the expectations of the employees are at the same level (Keser, 2006). As the positive attitudes and satisfaction levels of the employees towards their profession increase, the commitment of the individuals to their profession also increases (Tak & Çiftçi, 2009). Mengenci (2015) stated that individuals with low job satisfaction also have low commitment. It is important for effective career planning that individuals who start their profession in the tourism sector are selected from employees with high professional commitment (Avcı et al., 2017). Because in service-producing businesses, consumption at the moment of production creates an interaction between the producer and the consumer. Because of this interaction, employees become a part of the production. Employees from the image of the business as they are a tangible part of the service. For this reason, job satisfaction of those working in the tourism sector is extremely important (Kuşlivan, 2009).

There are many factors such as salary, promotion, opportunities, and supervision for the realization of job satisfaction. But one of the most important and basic elements is the wage (Eğinli, 2009). The wage is not only seen as again by the employee, but also as a reward for the contributions and labor of the employees to the workplace. Therefore, the wage is closely related to job satisfaction (Eğinli, 2009). Employees' attitudes towards work, the adequacy of the wage, the closeness to the wages expected by the individuals, and the fair wage system meet the expectations of the employees. Meeting the expectations of the employees provides job satisfaction in the employees (Balaban, 2010). Job satisfaction in business life contributes to the increase in the quality of life of individuals and the quality of their physical and social health (Akbaş, 2015). Dignani and Toccaceli (2013) stated that job satisfaction is also one of the most important factors as a determinant of human resource efficiency and effectiveness of businesses. Therefore, it is important to ensure the job satisfaction of the employees and their expectations from the organization (Thiagaraj & Thangaswamy, 2015)

Depending on the relevant literature, the application of income level, job satisfaction, and professional commitment, which are discussed within the scope of the research, on hotel business managers and the limited number of studies dealing with the relationships between these variables reveals the importance of the research. However, it is thought that the research will contribute in practice both in terms of the positive effect of the job satisfaction and professional commitment of the managers on the employees in the organization they work for and in terms of increasing the performance and productivity in the organization. Because managers with high job satisfaction who love their profession also positively affect the employees in the organization. In addition, considering the variables of job satisfaction, professional commitment, and income level together contributes theoretically, and supporting the relevant variables with graphics by performing the regulatory variable regression analysis in the research is a methodological contribution. Therefore, the research aims to determine the moderator role of professional commitment in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction. For this purpose, first of all, a literature review of the variables was made and the theoretical background between the variables was revealed. Then, necessary analyzes were made to test the hypotheses established within the research and the results were interpreted in detail.

Theoretical Background

Income Level

In the study, the concept of job satisfaction was associated with *Victor Vroom's Expectancy Theory* (1964). According to this theory, if individuals believe in success in return for a certain effort, the result they will get as a result of this success and expectation is a reward. Income is the response to the expectations of individuals as a result of a job they put effort into. Income is defined as “the sum of the values obtained by the individual or household members in return for their contribution to production” (TUIK, 2021).

Income level plays a decisive role in individuals' social life and income distribution (Stiglitz, 2015: 168). Income level should be at a level that can easily meet the basic needs of individuals. In addition to meeting basic needs, a high-income level enables individuals to easily access the goods and services they need (Rode et al., 2013). Individuals with a high-income level can have a high quality of life and satisfaction with life (Korkmaz et al., 2015).

Job satisfaction

In the study, the concept of job satisfaction was associated with Lawler and Porter's (1968) *Consequential Conditioning Theory*. This theory states that individuals will show behavior for different reasons and whether they will show these behaviors again according to the type of result they get. Job satisfaction is an indicator of the level of meeting the expectations of the employees from their job and the business they work with (Thiagaraj & Thangaswamy, 2015). Job satisfaction was stated as the attitude of the employee towards his job and the perception and emotional response about the benefits of the job to the person (Luthans, 2011). Locke (1976: 1299) defined job satisfaction as "an enjoyable or positive emotional state resulting from the evaluation of the employee's work or work experiences". Barutçugil, on the other hand, explains job satisfaction as "a feeling experienced by an employee when he realizes that his job and what he has achieved coincide with his needs and personal value judgments" (Barutçugil, 2004: 389). Hulpia, Devos, and Rosseel (2009) stated job satisfaction in general as a person's pleasure or satisfaction from their job.

Job satisfaction occurs as a result of meeting the situations in which individuals have deserved expectations (Thiagaraj & Thangaswamy 2015). Therefore, it is an important motivation tool for employees to stay loyal to their jobs and to continue their continuity in a business (Bilginoğlu et al., 2019) The satisfaction or dissatisfaction of employees with their jobs determines their job satisfaction. The job satisfaction of employees who are satisfied with their job is high, and the job satisfaction level of those who are not satisfied is low (Ertürk & Keçecioglu, 2012). Satisfaction and dissatisfaction may differ between individuals, and job satisfaction factors also occur differently because each individual's attitude towards the work environment is different (Morgenstern, 2004). Accordingly, the factors of "management philosophy, organizational structure, organizational policies, payments, promotion opportunities, and working conditions" are considered as job satisfaction factors (Özsoy, 2015).

Professional Commitment

Professional commitment in the research was based on Howard Becker's (1960) *Side-Bet Theory*. According to this approach, committed individuals show that they have hidden interests in most or all of their commitments. Because professional commitment refers to the degree of importance an individual attaches to his profession to gain expertise (Yıldız et al., 2019). The positive feelings of an individual towards his / her profession are defined as their bond with the profession (Blau, 2003). Professional commitment is defined as "commitment to a professional career, believing in professional ethics and professional goals and accepting them" (Lachman & Aranya, 1986: 228; Aslan, 2008: 163). According to the other definition, professional commitment is defined as "the perception of the value and central place of the profession in life as a result of the work done to gain expertise and skills in a certain field" (Özdevecioğlu & Aktaş, 2007: 5).

As the positive experiences, opportunities, and satisfaction level of the profession increase, the emotional attachment of individuals to their profession increases (Tak & Çiftçioğlu, 2009). Employees who have positive feelings about their job in a professional sense make more effort to reach the goals of the businesses they work with (Uştu & Tümkaya, 2017). Employees with high professional commitment tend to show more energy in their work lives and spend more time than other individuals to develop their work-related skills (Weng et al., 2018). In this case, employees with high professional commitment are individuals who take care to develop their qualifications and skills, try to be successful in their profession, have low intention to leave the profession, and make an effort to improve their career (Meyer et al., 1993; Lee et al., 2000; Tak & Çiftçioğlu, 2008; Uştu & Tümkaya, 2017; Weng et al., 2018).

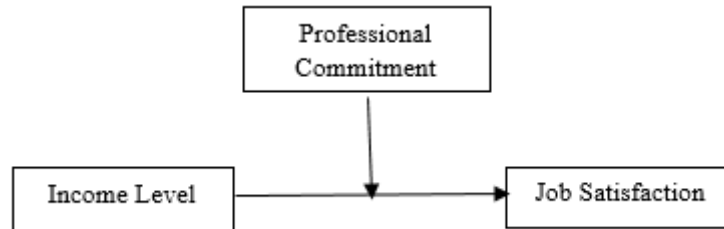
Development of Hypothesis

In the research, the effect of income level on job satisfaction and professional commitment is based on Victor Vroom's *Expectancy Theory* (1964), Lawler, Porter's *Consequential Conditioning Theory* (1968), and Howard Becker's (1960) *Side-Bet Theory*. Job satisfaction is a phenomenon related to the overlapping of the goals of the organization with the goals of the employees. It is a natural situation that organizational production takes place depending on the individual production of the employees and that the employees have expectations in return for their labor. Working life takes place in the relationship of mutual existence in the axis of the organization and the employee. In this case, job satisfaction is important for employees as well as organizational continuity (Koçak & Tunç, 2020). The material and spiritual satisfaction that a person provides from his / her job is also a state of physical and social well-being. For this reason, employees' commitment to their profession and their job satisfaction increases not only their professional career but also their quality of life (Büyükyılmaz et al., 2018).

If the working life and social life conditions of the individual match each other, the job satisfaction level can be higher (Sevimli & İşcan, 2005) There is a positive relationship between income level and job satisfaction (Kolasa, 1969; Sevimli & İşcan, 2005; Keser, 2006; Taşdan & Tirryaki 2008). The wage received directly affects job satisfaction (Lam, 1995; Feldman & Hugh, 1986; Eğinli, 2009; Kara et al., 2012; Yeşilyurt & Koçak, 2014; Rajput et al., 2016). Also, the relationship between job satisfaction and professional commitment is frequently examined in studies that focus on professional commitment (Lachman & Aranya, 1986; Scarpello & Vandenberg, 1992; Meyer et al., 1993; Lee et al., 2000; Blau, 2003). Taking these premises into consideration, the following hypothesis and model has been developed.

H1: Income level of accommodation business managers has an effect on job satisfaction.

H2: Professional commitment has a mediating role in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction.

Figure 1. Research Model

The more employees love their profession, the more they work with a high level of job satisfaction (Örücü & Esenkale, 2005). Job satisfaction represents attitudes related to multiple jobs. The financial earnings of the employees from their jobs depend on the pleasure of producing work (Baş, 2002). Material gains are seen by employees not only as economic gain but also as a result of the labor spent by the employee. Therefore, the wage is closely related to the job satisfaction of employees (Eğinli, 2009). Individuals' financial dissatisfaction causes their performance to decrease. For this reason, the rate of turnover and absenteeism increases, and the employees' dissatisfaction with the job increases (Saal & Knight, 1988: 304). An employee should get back as a payment for his labor to the organization (Taşdan & Tirryaki, 2008).

Method

This study investigated the moderator role of professional commitment in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction. The ethics committee permission document required to collect the data used in this study were obtained with decision number 09 of the Ethics Committee of Niğde Ömer Halisdemir University dated 28.01.2021 and numbered 02. The Cappadocia region, which constitutes the universe of the research, is on the UNESCO world heritage list and has the status of a National Park (Unesco, 2020). Cappadocia Region, which constitutes the

universe of the research; It consists of all provinces of Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kırşehir, and Kayseri. Core Cappadocia, on the other hand, consists of the surrounding of Nevşehir province where fairy chimney formations are more. Therefore, the universe of the research is composed of the managers of the accommodation establishments in Nevşehir. The research data were obtained from accommodation businesses that were selected by the convenience sampling method in January-May 2021 and allowed the application.

According to the data of Nevşehir Provincial Directorate of Culture and Tourism, there are 62 accommodation establishments with operating licenses from the Ministry of Culture and Tourism within the borders of Nevşehir province (Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism, 2020). Data were collected through a questionnaire method by meeting face to face with 116 managers working in 22 accommodation establishments still in operation. The dependent variable of the study is job satisfaction, the independent variable is income level, and the moderator variable is professional commitment. The questionnaire form used in the research consists of three parts. In the first part of the questionnaire; the scale for measuring job satisfaction of accommodation business managers, in the second part; a scale was used to determine the professional commitment perceptions of the participants. In the third part; On the other hand, questions (gender, marital status, age, education level, income level, working time in the sector) were included to determine the demographic and individual characteristics of the participants. The scales used in the research are listed below.

Job Satisfaction Scale: Questionnaire forms created by using Minnesota Satisfaction Scale and Maslach Burnout Scale were used in the study. The scale used in the study to measure the job satisfaction of the employees was Weiss et al. (1967) is a job satisfaction scale developed by. The short form of the "Minnesota Job Satisfaction Scale" (Cronbach's alpha = 0.77) translated into Turkish by Baycan (1985) was used in the study.

Professional Commitment Scale: Professional commitment scale developed by Blau (1985) and adapted into Turkish by Tak and Çiftçioğlu (2009) was used. The questions were asked to the participants in a 5-point Likert scale. The data obtained in the research were analyzed through the SPSS statistical package program, and the demographic and other individual characteristics of the managers of the accommodation businesses, which constitute the sample group, were presented with percentage distributions. The relationship between managers' income level, job satisfaction, and professional commitment was revealed by Pearson correlation analysis. Regulatory variable regression analysis was used to determine the effect between managers' income level, job satisfaction, and professional commitment.

Findings

20.07% of the research participants are women, 79.03% are men; 44.8% of them are married and 55.2% are single. 30.5% of the participants stated that they have a monthly income between 5000-6000 TL, 19.6% between 6001-7000 TL, and 49.9% of them have a monthly income of 7001 TL and above. 15.5% of the participants are high school graduates, 23.3% are associate degrees and 55.2% are undergraduate. When the participants are evaluated in terms of their age, 13.8% are between the ages of 21-30, 13.8% between the ages of 31-40, 58.6% between the ages of 41-50, and 13.6% are between the ages of 51 and over. Also, 13.8% of the participants work as 3-star, 27.6% 4-star, 10.3% 5-star and 48.3% boutique hotel management.

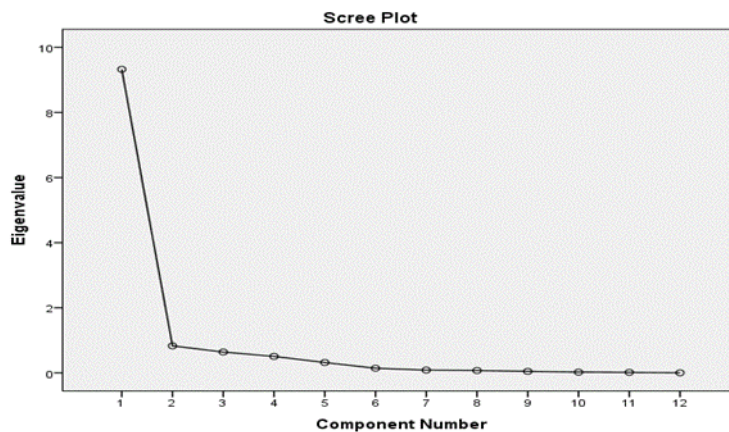
Explanatory Factor Analyzes Regarding the Scales Used in the Study

In this study, while factor analysis was performed on research scales, basic components were used as estimation methods and the Varimax method was used as factor rotation method. Kaiser-Meyer-Olkin sample size and Bartlett sphericity test results were checked for the suitability of the data to factor analysis. In determining the appropriate number of factors, with an eigenvalue greater than 1 and variance explanation ratio greater than 5% were taken into account. In determining the factors, attention has been paid to adherence to the literature.

Table 1. Job Satisfaction Explanatory Factor Analysis

Scale / Items	Factor Loads	Total Variance	Description Percentage (%)
	F1		
JS1	0.943		
JS2	0.960		
JS3	0.845		
JS4	0.943		
JS5	0.843		
JS6	0.932		77.697
JS7	0.847		
JS8	0.879		
JS9	0.864		
JS10	0.915		
JS11	0.749		
JS12	0.833		
Eigenvalues	9.324		
Variance Description Ratios (%)	77.697		
KMO = 0,665; Bartlett Test of Sphericity = 3956.095 p<0.001			

When the assumptions were examined to make explanatory factor analysis regarding the job satisfaction scale, it was determined that the sample size was sufficient by finding the Kaiser-Meyer-Olkin scale, which represents the adequacy of the sample size, to be 0.665. Also, according to Bartlett's test of sphericity, which is used to determine whether the correlation matrix for variables is a unit matrix, it was seen that the correlation matrix for the variables is not a unit matrix ($\chi^2 = 3956,095$; $p < 0.001$), so the variables are interrelated and the data is suitable for explanatory factor analysis.

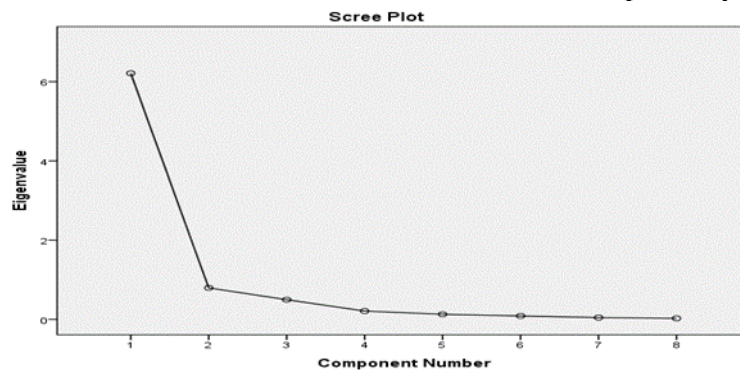
Figure 2. Slope Plot to Determine The Number of Job Satisfaction Factors

When the factor loadings were examined, it was concluded that all items had loads more than 0.50 and the total variance explanation ratio of the single factor formed was 77.697%.

Table 2. Explanatory Factor Analysis of Professional Commitment Scale

Scale / Items	Factor Loads Total Variance		Description Percentage (%)
	F1		
PC1	0.842		77.639
PC2	0.874		
PC3	0.976		
PC4	0.889		
PC5	0.879		
PC6	0.871		
PC7	0.838		
PC8	0.873		
Eigenvalues	6.211		
Variance Description Ratios (%)	77.639		
KMO = 0,780; Bartlett Test of Sphericity = 1325.048, p<0.001			

When the assumptions were examined to make an explanatory factor analysis regarding the professional commitment scale, it was determined that the sample size was sufficient by finding the Kaiser-Meyer-Olkin measure, which represents the adequacy of the sample size, 0.780. Also, according to Bartlett's test of sphericity, which is used to determine whether the correlation matrix for variables is a unit matrix, it was seen that the correlation matrix for the variables is not a unit matrix ($\chi^2 = 1325.048$; $p < 0.001$), so the variables are interrelated and the data is suitable for explanatory factor analysis.

Figure 3. Slope Plot to Determine The Number of Professional Commitment Factors

When the explanatory factor analysis results were examined, it was determined that the scale consists of a single factor and 8 items by its original structure. While determining the appropriate number of factors, factors with an eigenvalue greater than 1 and slope-slope graphs were taken into consideration. When the factor loads obtained as a result of varimax rotation were examined, it was seen that all items had a load of more than 0.50 and the total variance explanation ratio of the single factor was 77.639%.

In the study, to determine the moderator role of professional commitment in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction, Pearson correlation analysis was applied because the data on the relationships between variables showed normal distribution. To test the conformity of the data to a normal distribution, the common normal distribution tests Kolmogorov

Smirnov and Shapiro Wilk tests were used. If the group size is less than 50, Shapiro-Wilk tests should be used, and if more than 50, Kolmogorov Smirnov tests should be used. If the significance level is greater than 0.05, the result is that the distribution is normal, if it is small, the result is that the distribution is not normal (Çokluk et al. 2012). Since the size of the study was more than 50, the Kolmogorov Smirnov test was used in this study and it was found that the data showed normal distribution ($p > 0.05$). Findings regarding the Pearson correlation analysis to determine the moderating role of professional commitment in the effect of the income level of the hospitality managers on their job satisfaction are presented in the Table.

Table 3. Correlation Analysis Regarding The Relationship Between Variables

	X	Ss	1	2	3
1. Income Level	2.55	0.90	-		
2. Jop Satisfaction	3.28	0.21	0.871**	-	
3. Professional Commitment	3.71	0.34	0.865**	0,783**	-

** $p < 0,001$

According to Table 1, the correlation coefficient of 0.001 significance level between the moderator role of professional commitment in the relationship between the income level and job satisfaction of the hospitality managers; ($0.70 < r < 1$) positive-oriented high-strength relationships were determined. When the table is analyzed, a positive high-strength relationship was found between income level and job satisfaction ($r = 0.871$). In this case, it can be evaluated that a positive increase in income level causes a high increase in job satisfaction. A high-strength positive correlation was found between professional commitment and income level ($r = 0.865$) and professional commitment job satisfaction ($r = 0.783$). In this case, it can be evaluated as a positive increase in professional commitment leads to an increase in income level and job satisfaction.

The Moderator Role of Professional Commitment

In order to determine the moderator role of professional commitment in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction, a regression analysis of the hypothesized variable was carried out.

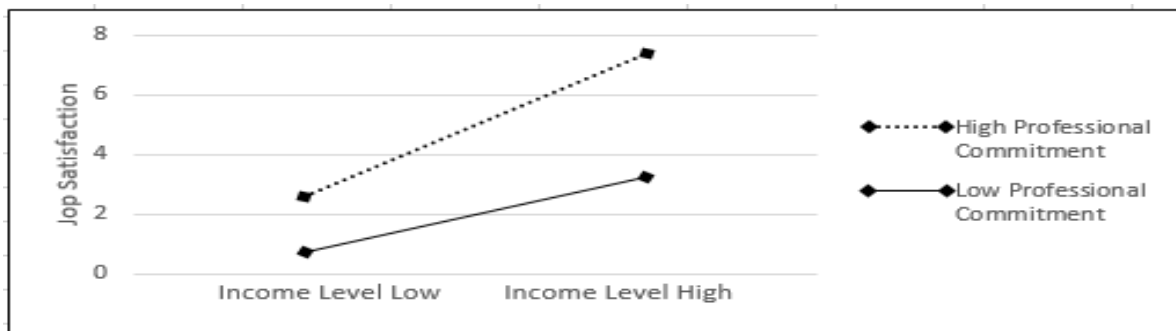
Table 4. Moderator Variable Regression Analysis Results

Variables	Model-1		Model-2	
	B	S.E.	B	S.H.
Income level	0.783	0.58	0.818	0.57
Professional Commitment	0.805	0.56	0.803	0.55
Income Level X Professional Commitment			0.234	0.106
R	0.758		0.570	
R ²	0.812		0.653	
ΔR^2	0.642		0.68	

** $p < 01$

Hierarchical regression analysis results show that income level and professional commitment variables in the first group contributed significantly to the regression model [$F(1,66) = 153.557$; $p < .01$]. The Adjusted R^2 value is 0.640. This result shows that the 64% variance in job satisfaction is explained by the income level and professional commitment variables. The regression of the interactional term in the second group explained an additional 3.8% variance in job satisfaction, and this change in R^2 was significant [$F(1,74) = 209,973$; $p < 0.01$]. When all variables were entered into regression, it was found that income level ($\beta = 0.818$; $p < 0.01$) and professional commitment ($\beta = 0.803$; $p < 0.01$) had a significant effect on job satisfaction. In addition, it was observed that income level and professional commitment had a significant interactional effect on job satisfaction ($\beta = -0.234$; $p < 0.01$). The fact that the multiplicative result of the interaction between income level and professional commitment is significant indicates that these two variables have an interaction effect on job satisfaction.

The effect size of the multiplicative result of the interaction between income level and professional commitment was calculated as $f^2 = 0.030$. To determine the form and direction of income level and professional commitment, the effect of income level on job satisfaction in cases where there is a low and high level of professional commitment (+1 and -1 standard deviation from the mean value) is shown graphically.

Figure 4. Graph Showing The Form and Direction of Income Level and Professional Commitment

When we examine Figure 2, it shows that there is a combined (interactive) effect of income level and professional commitment on job satisfaction. High and low professional commitment (+1 and -1 standard deviation from the mean value) The slope test, which shows the relationship between income level and job satisfaction, was analyzed with the slope test whether they differ significantly from 0 value (Aiken & West, 1991). According to these results, it is understood that the relationship between income level and job satisfaction is shaped by professional commitment.

Conclusion

This research aims to determine the moderator role of professional commitment in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction. For this purpose, a questionnaire was applied to 116 managers working in accommodation establishments in Nevşehir. The majority of the managers participating in the research; male, undergraduate graduate and has an age range of 51 years and above. In the research, the relationship between the income level of managers, job satisfaction, and professional commitment was revealed by Pearson correlation analysis. Regulatory variable regression analysis was applied to determine the moderator role of professional commitment in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction. In this research carried out in Nevşehir, it was concluded that professional commitment has a moderator effect in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction, and the relationship between income level and job satisfaction is shaped by professional commitment. Therefore, “H1: Income level of accommodation business managers has an effect on job satisfaction.” and “H2: Professional commitment has a mediating role in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction.” hypotheses was accepted.

Theoretical Implications

No empirical study has been found in the literature on the moderator effect of professional commitment in the effect of the income level on job satisfaction. Therefore, the study is important in terms of evaluating the regulatory role of professional commitment in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction and it is anticipated to contribute to the literature related to the study. One of the theoretical contributions of the research is the results of the analyzes made through the regulatory regression analysis regarding income level, job satisfaction, and professional commitment. As the income level of accommodation business managers increases, their perception of job satisfaction also increases. Studies show that it is directly proportional to the results of the research (Kolasa, 1969; Feldman & Hugh, 1986; Lam, 1995; Sevimli & İşcan, 2006; Keser, 2006; Taşdan & Tiryaki 2008; Eğinli 2009; Kara et al., 2012; Yeşilyurt & Koçak 2014; Rajput et al., 2016; Büyükyılmaz et al., 2018). Therefore, the results of the research support the basic idea in the literature.

One of the most important contributions of this study is the findings regarding the regulatory role of professional commitment in the relationship between income level and job satisfaction of accommodation business managers. As a result of the literature review, the relationship between job satisfaction and professional commitment (Lachman & Aranya, 1986; Scarpello & Vandenberg, 1992; Meyer et al., 1993; Lee et al., 2000; Blau, 2003). Examining studies have been identified. However, there is no study showing that professional commitment plays a moderator role in the effect of the income level of accommodation business managers on job satisfaction. Gee (2002) states that in any country in the world, tourism businesses need highly qualified managers to compete in the tourism sector. A qualified manager wants to be rewarded for his hard work. Because rewarding comes first and professional commitment comes second (Örücü & Esenkale, 2005). Therefore, the findings obtained in line with the hypothesis developed in the research support the theoretical framework and assumptions of the study. For this reason, it is thought that the study will contribute to the theory in terms of determining the relationship between the income level of accommodation business managers, their job satisfaction perceptions, and their professional commitment.

Practical Implications and Future Research

In the research, it has been determined that there are positive and significant relationships between the income level, job satisfaction perceptions, and professional commitment of accommodation business managers. In the hotel business, the manager's negative attitudes towards his job cause disruptions in the plans and programs of the business. In addition, (Zopiatis et al., 2014) mismanagement of human resources in tourism enterprises can result in job dissatisfaction and employee turnover. Finding a replacement for a staff member who left the service sector and adapting this personnel to the business leads to loss of time and cost. Therefore, the professional commitment and income level of the managers of accommodation establishments are important. For this reason, the human resources departments of the enterprises should ensure that the managers are rewarded for their efforts.

Managers can reach a good quality of life and be in a good position only if the wages are high. Because individuals make comparisons when the gains they get from their jobs are not in line with their expectations. An employee who compares his/her own earnings with other individuals of equal status thinks that he/she receives low wages affects job satisfaction negatively (Eğinli, 2009). When the social life and living conditions of the person progress equally, the level of job satisfaction can be so high (Sevimli & İşcan, 2005). Therefore, it is thought that the research will make a positive contribution in determining the strategies of the sector practitioners in terms of maintaining the operation of the organization with high performance and directing the workflows and processes of the managers of the accommodation establishments.

The universe of this research consists of accommodation establishments in Nevşehir province. For this reason, comparative analyzes to be made for hotel businesses in different samples and different regions will contribute to the literature. It is thought that the positive increases in the income level of the managers of the accommodation establishments will increase the job satisfaction and professional commitment of the managers and increase the performance and productivity of the organization. In

addition, in this study, data were collected by face-to-face interviews with managers working in 22 hotel businesses still operating in Nevşehir province. Data could not be collected from hotel businesses that were closed due to restrictions during the pandemic process. Therefore, not being able to reach the whole universe in the research is among the limitations of the research. This research was applied to the managers of accommodation establishments in Nevşehir province. Therefore, different results can be obtained by using different samples regarding the variables used in the research or by applying in different regions.

References

- Aiken, L. S., & West, S. G. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. Newbury Park: Sage.
[\(https://books.google.com.tr/books?hl=en&lr=&id=LcWLUyXcmnC&oi=fnd&pg=PP11&dq=Aiken,+L.+S.,+%26+West,+S.+G.+\(1991\)\)](https://books.google.com.tr/books?hl=en&lr=&id=LcWLUyXcmnC&oi=fnd&pg=PP11&dq=Aiken,+L.+S.,+%26+West,+S.+G.+(1991)) (Date of Access 20.03.2021).
- Akbaş, D. (2015). Örgütsel bağlılık ve iş doyumunu. *Yüksek Lisans Tezi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tezarsivi.com/orgutsel-baglilik-ve-is-doyumu>
- Aslan, Ş. (2008). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgüte ve mesleğe bağlılık arasındaki ilişkilerin araştırılması. *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 163-178. <https://doi.org/10.18657/YECBU.54059>.
- Avcı, G., Öztürk, G., Azaklı, N., & Çekinmez, T. S. (2016). Determination of work-related tension levels and coping styles of nurses working in a private group hospital, *4th Current Approaches and Problems in Nursing Congress*, İzmir.
- Aydemir, P., & Erdoğan, E. (2013). Employee wage satisfaction, job satisfaction and perception of performance. *Kamu-İş*, 13 (2), 127-153. <https://doi.org/10.9775/kauibfd.2017.003>.
- Balaban, Ş. (2010). Job satisfaction and performance (Productivity) relationship. <http://www.ikpaylasim.com/isdoyumu-ve-performansverimlilik-iliskisi> (Date of Access 05.04.2021).
- Barutçugil, İ. (2004). *Strategic human resources management*. Istanbul: Kariyer Publishing.
- Baş, T. (2002). Öğretim üyelerinin iş tatmin profillerinin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi*, 17 (2), 19-37. <https://doi.org/10.26466/opus.887856>.
- Baycan, F. A. (1985). Farklı gruplarda çalışan kişilerde iş doyumunun bazı yönlerinin analizi. *Bilim Uzmanlığı Tezi*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Becker, H.S. (1960). Notes on the concept of commitment. *The American Journal of Sociology*, 66 (1), 32-40. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/222820> (Date of Access 10.02.2021).
- Bilginoğlu, E., Yozgat, U., & Artan, İ. E. (2019). Respect and trust in organizations: A research about their effect on job satisfaction. *OPUS International Journal of Society Studies*, 12, 527-543. <https://doi.org/10.26466/opus.590684>.
- Blau, G. (1985). The measurement and prediction of career commitment. *Journal of Occupational Psychology*, 58, 277-288. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1985.tb00201.x>.
- Blau, G. (2003). Testing for a four-dimensional structure of occupational commitment. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76, 469-488. <https://doi.org/10.1348/096317903322591596>.
- Büyükyılmaz, O., Karakule, İ. & Karataş, İ. (2018). Örgütsel kariyer yönetiminin duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracılık rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-29. <https://doi.org/10.47097/piar.806783>.

- Çekmecelioğlu, H. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Bir araştırma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8 (2), 153- 168. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iscguc/issue/25506/268938>.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). Multivariate for social sciences statistics: SPSS and LISREL applications. Ankara: Pegem Academy.
- Dignani, L., & Toccaceli, A. (2013). Nurses and job satisfaction: Results of an Italian survey. *Journal of US-China Public Administration*, 10(4), 379-387. <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/pub/issue/57516/752947>.
- Eğimli, A.T. (2009). Çalışanlarda iş doyumunu: Kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 35-52. <https://doi.org/10.18182/tjf.779371>.
- Erdinç, S. B., & Kahraman, S. (2012). Turizm mesleğine seçme nedenlerinin incelenmesi. VI. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi, 12-15 Nisan s.229- 237.
- Ertürk, E., & Keçecioğlu, T. (2012). Çalışanların iş doyumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler: Öğretmenler Üzerine Örnek Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 12(1), 39-52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eab/issue/39897/473677>.
- Feldman, D., & Hugh, A. (1986). *Managing individual and group behavior in organization*. Avakland, McGraw-Hill International Book Company.
- Gee, Y. C. (2002). Tourism employment issues: The PATA viewpoint. *Human Resources in Tourism: Towards A New Paradigm*, January 26--27, Madrid, Spain
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Research methods in social sciences*. Philosophy-Method Analysis, Ankara: Seçkin Publishing / Social Sciences, Second Edition.
- Hulpia, H., Devos, G., & Rosseel, Y. (2009). The relationship between the perception of distributed leadership in secondary schools and teachers 'and teacher leaders' job satisfaction and organizational commitment. *School Effectiveness and School Improvement*, 20(3), 291--317. <https://doi.org/10.1080/09243450902909840>.
- Kara, D., Uysal, M., & Magnini, V. P. (2012). Gender differences on job satisfaction of the five-star hotel employees the case of the Turkish hotel industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 24 (7), 1047-1065. <http://dx.doi.org/10.1108/09596111211258919>.
- Keser, A. (2006). Çağrı merkezi çalışanlarında iş yükü düzeyi ile iş doyumunu ilişkisinin araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11(1), 100-119. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kosbed/issue/25709/271282> ((Date of Access 25.04.2021).
- Koçak, E., & Tunç, B. (2020). İş doyumunu ve çalışma yaşamında yalnızlık: Mersin Üniversitesi idari çalışanlarına ilişkin bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2092-2112. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1109992> (Date of Access 05.03.2021).
- Korkmaz, M., Germir, H.N., Yücel, A.S. & Gürkan, A. (2015). Yaşam memnuniyeti üzerine etkili olan sosyodemografik bileşenler üzerine bir analiz. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 79-111. <https://doi.org/10.17360/UHPPD.2015310996>
- Kuşlivan, Z. (2009). Turizm işletmelerinde iş tatmini, İçinde Z. Sabuncuoğlu (Edt). Turizm İşletmelerinde Örgütsel Davranış (ss. 49-82). Bursa: Mkm Yayıncılık.
- Lam, S. K. (1995). Quality management and job satisfaction. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 12(4), 72-78. <https://doi.org/10.1108/02656719510087337>.

- Lee, K., Carswell, J.J., & Allen, N.J. (2000). A meta-analytic review of occupational commitment: Relation with person and work-related variables. *Journal of Applied Psychology*, 85, 799-811. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.85.5.799>.
- Locke, E. A. (1976). *The nature and causes of job satisfaction*. In M. D. Dunette (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Chicago: RandMcNally.
- Luthans, F. (2011). *Organizational behavior an evidence-based approach*. New York: McGraw- Hill Irwin
- Mengenci, C. (2015). To examine relationship between job satisfaction, emotional exhaustion and emotional Laboring. *Ege Academic Perspective*, 15(1), 127-139. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pes/issue/64305/976269>
- Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78 (4), 538-551. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.538>
- Morgenstern, J. (2004). *Efficiency and satisfaction in business life both in one*. First Edition. Translated by: Özlem Tüzel Akal. Optimist Publications.
- Örücü, E., & Esenkal F. (2005). Konaklama işletmelerinde işgören tatminini etkileyen faktörler (Bandırma ve Erdek Örneği). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (4), 141-166. <https://dergipark.org.tr/en/pub/baunsobed/issue/50338/651835> (Date of Access 25.02.2021).
- Özdevecioğlu, M., & Aktaş, A. (2007). Kariyer bağlılığı, mesleki bağlılık ve örgütsel bağlılığın yaşam tatmini üzerindeki etkisi: İş aile çatışmasının rolü. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28, 1-20. <https://dergipark.org.tr/en/pub/erciyesiibd/issue/5885/77845> (Date of Access 05.02.2021).
- Özsoy, E. (2015). Türkiye’de iş tatmini araştırmalarının genel görünümü, İçinde R. Ö. Kutanis (ed.), *Türkiye’de Örgütsel Davranış Çalışmaları I* (ss. 103-128). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Porter, L. W., & Lawler, E. E. (1968). Managerial attitudes and performance. Homewood, IL: RD Irwin. <https://doi.org/10.7202/027936ar>.
- Rajput, S., Singhal, M., & Tiwari, S. (2016). Job satisfaction and employee loyalty: A study of academicians. *Asian Journal Management*, 7(2), 1-5. <https://doi.org/10.5958/2321-5763.2016.00015.9>
- Rode, Martin, Bodo Knoll ve Hans Pitlik, (2013). Ekonomik özgürlük, demokrasi ve hayat memnuniyeti. (Çev: Arda Akçiçek), *Liberal Düşünce*, 18(72), 85-108. <http://liberal.org.tr/upresimler/LD-sayi-72.pdf>
- Scarpello, V., & Vandenberg, J.R. (1994). A longitudinal assessment of the determinant relationship between employee commitment to the occupational and organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 15, 535- 547. <https://doi.org/10.1002/job.4030150605> (Date of Access 25.04.2021).
- Sevimli, F., & İşcan, Ö.F. (2005). Bireysel ve iş ortamına ait etkenler açısından iş doyumunu. *Ege Akademik Bakış*, 5(1-2), 55-64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/eab/issue/39836/472327> (Access of Date: 14.11.2020).
- Soal, F.A., & Knight P.A. (1988). *Industrial and organizational psychology*. Science and Practice Books / Cole Publisher.
- Stiglitz, J. (2015). *Eşitsizliğin bedeli*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tak, B., & Çiftçioğlu, B. A. (2009). Üç boyutlu mesleki bağlılık ölçeğinin Türkçe ‘de güvenilirlik ve geçerliliğinin incelenmesine yönelik bir alan araştırması. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(1), 35-54. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/92305> (Date of Access 22.04.2021).

- Taşdan, M., & Tiryaki, E. (2008). Özel ve devlet ilköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyumu düzeylerinin karşılaştırılması. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 33(147), 54-70. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/viewFile/687/137> (Access of Date: 18.12.2020).
- Thiagaraj, D., & Thangaswamy, A. (2017). Theoretical concept of job satisfaction: A study. *International Journal of Research Granthaalayah*, 5(6), 464-470. <https://doi.org/10.29121/granthaalayah.v5.i6.2017.2057>.
- T.R. Ministry of Culture and Tourism (2020). Tourism statistics, <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/72701,turizmistatistikleri2020-1pdf.pdf?0> (Access Date: 14.11.2020).
- TÜİK (2020) Gelir ve yaşam şartları. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Income-and-Living-Conditions-Survey-2020-37404>. (Access Date: 14.11.2021).
- Unesco (2020) Dünya mirası listesi. <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-List> (Access of Date: 14.11.2020).
- Uştu, H., & Tümkaya, S. (2017). Sınıf öğretmenlerinin mesleki bağlılık, işten ayrılma niyeti ve bazı sosyo-demografik özelliklerinin örgütsel bağlılığı yordama düzeylerinin incelenmesi, *İlköğretim Online*, 16(3). <https://doi.org/10.13189/ujer.2019.070133>.
- Vroom, V.H. (1964). Work and motivation. Oxford, England: Wiley <https://www.wiley.com/en-us/Work+and+Motivation-p-9780787900304> (Access of Date: 10.01.2021).
- Weiss, D. J., Dawis, R. V., England, G. W., & Lofquist, L. H. (1967). Manual for the minnesota satisfaction questionnaire. Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation: xxii. Minnesota University: Washington.
- Weng, Q.D., Wu, S., McElroy, J. C., & Chen, L. (2018). Place attachment, intent to relocate and intent to quit: The moderating role of occupational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 108, 78-91. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.06.002>.
- Yeşilyurt, H., & Koçak, N. (2014). İş doyumu ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin otel işletmeleri açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 303-324. <https://doi.org/10.16953 / deusbed.76900>
- Yıldız, S., Gökteş, L. S., Habil, T., & Dinçer, F. İ. (2019). Turizm meslek lisesi öğrencilerinin demografik değişkenlerine göre mesleki bağlılık düzeylerinin incelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1- 12. <https://doi.org/10.26677/tutad.2019.43>
- Zopiatis, A., Constanti, P., & Theocharous, A. L. (2014). Job involvement, commitment, satisfaction and turnover: Evidence from hotel employees in Cyprus. *Tourism Management*, 41, 129-140. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2013.09.013>.

Araştırma Makalesi • Research Article

Arşiv Belgelerine Göre Demokrat Parti Döneminde Eğitim Yatırım ve Ödenekleri
According to Archival Documents Education Investments and Allowances During the Democratic Party Era

Şahin Yedek*

Öz: 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'nden devralmasıyla Türkiye'de adeta farklı bir dönem başlamıştır. Siyasi, askeri, sosyal ve iktisadi bakımdan kendine özgü gelişmeler yaşanan bu dönem, 1960 yılında yapılan askeri darbe ile son bulmuştur. Demokrat Parti döneminde, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı yatırımlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Eğitimin her kademesinde öğretmen, öğrenci ve okul sayısı bakımından üç kate yakın artış görülmüştür. Eğitim tarihi alanında yapılan çalışmalar ve resmi kurumların yayınladıkları istatistiklerle bu döneme dair gelişmeler nicel ve nitel açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Fakat yapılan yatırımların kentlerdeki yansımaları, ayrılan ödeneklerin hangi eğitim kurumunun inşası ve tamirati için kullanıldığı konusu alanın eksik kalan tarafını oluşturmuştur. Çalışmanın odaklandığı bu konu, özellikle Cumhuriyet dönemi arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilerle ayrıntılı bir şekilde sunulacaktır. Kent eğitim tarihi çalışmalarına özellikle eğitim kurumlarının tarihçeleri açısından önemli katkı sağlayacak bu çalışma, ilköğretim, ortaöğretim, özel eğitim, yetiştirme yurtları ve yükseköğretim yatırımları olmak üzere eğitimin her kademesindeki gelişmeler ayrı başlıklar altında sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Eğitim, Öğretim, Okul, Yatırım, Ödenek.

Abstract: In 1950, when the Democratic Party took over from the Republican People's Party, a completely different period began in Turkey. This period, which experienced unique developments in terms of politics, military, social and economic, ended with the military coup in 1960. During the period of the Democratic Party, there were significant improvements, especially in investments in the Ministry of Education. In all levels of education, the number of teachers, students and schools increased almost three times. Studies conducted in the field of educational history and statistics published by official institutions tried to evaluate the developments in this period from a quantitative and qualitative point of view. But the reflection of the investments in cities, the question of which educational institution the allocated allowances were used for construction and repair, formed the missing side of the area. This topic, which the study focuses on, will be presented in detail, especially with information obtained from archival records of the Republican period. It will make an important contribution to the study of the history of education in the city, especially in terms of the history of educational institutions. Developments at all levels of education, including primary education, secondary education, special education, educational dormitories and investments in higher education, will be presented under separate headings.

Keywords: Democratic Party, Education, Training, School, Investment, Allowance.

* Doç. Dr., Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ORCID: 0000-0002-3783-520X, sahinyedek@munzur.edu.tr

Received/Geliş: 15 March/Mart 2021

Düzeltilme/Revised form: 01 October/Ekim 2021

Accepted/Kabul: 03 October/Ekim 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

Giriş

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün üstün çabalarıyla başlatılan eğitim seferberliği ve modern eğitim sistemi oluşturma faaliyetleri sonraki devlet yöneticileri tarafından da özenle sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda okul, öğretmen, öğrenci, materyal ve müfredat planlamaları eğitim politikalarının en önemli başlıklarını oluşturmuştur. Özellikle nüfus artışına paralel olarak ihtiyaç duyulan eğitim kurumu sayısı Milli Eğitim bütçesinin vermiş olduğu imkânlar dâhilinde ülke çapında arttırılmaya çalışılmıştır. Vatandaşların her kademedede eğitim- öğretim ihtiyacının karşılanması amacıyla örgün, yaygın ve mesleki-teknik eğitim olmak üzere farklı Bu çalışmada, Demokrat Parti döneminde eğitim-öğretimin her kademesindeki yatırımlar, ayrılan ödeneklerin kullanıldığı eğitim kurumları, ilkokul, ortaokul, lise ve yükseköğretim olmak üzere farklı başlıklar altında ayrıntılı sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın 1950-1960 yılları arasında ülkemizde yapılan eğitim kurumlarının inşası, tadilatı ve ek bina yapımlarına dair bilgileri içermesi kurum tarihçelerine ve kentlerin eğitim tarihine katkıda bulunacaktır. İçeriğin daha net anlaşılabilmesi ve mukayese edilebilmesi adına sayısal verilere dair bilgiler tablolarla da desteklenmiştir.

Öğretim kurumları açılmış, devlete katkı sağlayacak insan kaynağı oluşturulmaya çalışılmıştır. 1950 yılında iktidarı Cumhuriyet Halk Partisinden devralan Demokrat Parti yöneticilerinin halkevleri ve köy enstitüleri gibi köklü eğitim- kültür kurumlarını kapatması, yatırımlara rağmen eğitimde kalite ve planlama sorunlarının yaşanıyor olması, üniversitelerin özerklik meselesi gibi konular bu yılların politik tartışmalarında sık sık yer almışsa da (Sakaoğlu, 1992:110,111), partinin iktidarda kaldığı on yıllık süre içerisinde eğitim kurumu sayısını yeterli düzeye ulaştırma gayreti büyük olmuştur. Şöyle ki; bu dönemde ilkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim kurumları hem nicelik hem de nitelik bakımından önemli gelişmelere sahne olmuştur. İlkokul, ortaokul ve lise sayısı bu dönemde iki kata yakın artmış, öğretmen kadrosu ve okula devam eden öğrenci sayısı ise üç katına çıkmıştır. Özellikle ortaokul ve lise düzeyinde mesleki ve teknik okullar açılarak öğrencilerin mesleki becerilerinin geliştirilmesi ve bir an önce üretken vatandaş durumuna geçmesi amaçlanmıştır.1952 yılında her yaşta vatandaşın eğitimine katkı sağlaması düşüncesiyle Milli Eğitim Bakanlığı içinde Halk Eğitimi Bürosu kurulmuş, 1956 yılından itibaren de kentlerde Halk Eğitim Merkezleri açılmaya başlanmıştır (Ekinci, 1992: 20). İlk defa, İstanbul ve Ankara dışında Ege (İzmir), Atatürk (Erzurum) ve Karadeniz Teknik (Trabzon) Üniversiteleri kurularak gençlerin yükseköğretime erişim alanı genişletilmiş, devletin ve özel sektörün yetişmiş eleman ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır (Almanak, 1986: 105).

1951 yılında çıkarılan 5822 Sayılı Sağır-Dilsiz ve Körler Müessesesinin Milli Eğitim Bakanlığına Devrine Dair Kanun (Resmi Gazete, S. 7880) ile Sosyal Yardımlaşma Bakanlığı'na bağlı olan Sağır-Dilsiz ve Körler Okulu'nun Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi sağlanmış, ilk defa özel eğitimin örgün eğitim çalışmaları arasında yürütülmesine başlanmıştır (Özsoy, 1983: 391). 1954 yılında çıkarılan 6234 sayılı Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun (Resmi Gazete, S. 8625) ile ilköğretmen okulları ve köy enstitüleri olmak üzere iki tip kurumla ilkokul öğretmeni yetiştirilmesine son verilmiştir. Aynı kanunla Köy Enstitüleri kapatılarak (Altıntaş, 1993: 4) öğretmen yetiştiren kurumlar "İlköğretmen Okulu" adı altında birleştirilmişlerdir (Gedikoğlu, 1971: 360). 1957 yılında çıkarılan 6940 sayılı Riyaseticumhur Senfoni Orkestrası Kuruluşu Hakkında Kanun (Resmi Gazete, S. 9572) ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası müzik etkinliği gösteren en önemli kuruluş olarak ortaya çıkmıştır (Karamuk, 1973: 172).

2. İlköğretim

2.1. İlkokullar: Demokrat Parti döneminde önceki yıllarda olduğu gibi ilkokullar yapılış masrafları devlet ve il bütçelerinden karşılanan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullardır¹. Bu okullar;

a)Öğretmenli Okullar: 5 yıl süreli, asil ve vekil öğretmenler tarafından idare edilen.

b) Öğretmenli - Eğitimli Okullar: 5 yıl süreli, okulda bilfiil çalışan öğretmen ve eğitimli bulunan.

¹1- Şehir İlkokulları: Yıllık öğretim süresi 200 günden aşağı olmayan İl ve İlçe belediye sınırları içinde faaliyet gösteren 5 yıllık okullardır. 2- Köy İlkokulları: Yıllık öğretim süresi 170 günden aşağı olmayan ve ders programlarında daha çok ziraat ve iş faaliyetlerine yer verilen il ve ilçe belediye sınırları dışında kalan okullardır.

c) **Eğitmenli Okullar:** 3 yıl süreli, eğitmenler tarafından idare edilen olmak üzere üçe ayrılır².

Tablo 1. 1950- 1960 Yıllarında İlkokul Sayısı

Yıllar	Şehirlerde 5 Yıllık	Köylerde Öğretmenli 5 Yıllık	Köylerde Eğitmenli 3 Yıllık	Toplam
1950	1.505	11.940	3.860	17.305
1960	2.240	20.926	1.078	24.244

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 11

Demokrat Parti döneminde tablo 1’de görüldüğü gibi yapılan yatırımlar sonucu şehir ve köylerdeki ilkokul sayısı iki kata yakın artış göstermiştir. Özellikle köylerdeki eğitmenli ilkokulların yerini öğretmenli ilkokullar almaya başlamıştır ki, bunda nitelikli öğretmen sayısının artışı etkili olmuştur. Şehirlerdeki ilkokul sayısının artışına ise doğal nüfus artışının yanında, sanayileşmeye bağlı olarak köyden kente göçlerin başlaması ve buna bağlı olarak artan öğrenci sayısı etki etmiştir. Bu dönemde 7 yaşında olup okula kayıtlı öğrenci sayısında önceki yıllara göre çok belirgin bir fark görülür. 1950 yılında 7 yaşındaki kız-erkek toplam nüfus 467.992’dir. Bu nüfusun ilkokula kayıtlı olanı ise 332.748’dir. 1960 yılında ise 7 yaşındaki nüfus 812.306’ya çıkarak iki kata yakın artış göstermiş olsa da, bu nüfusun 657.179’u ilkokula kayıtlıdır. Nüfus artışına rağmen kayıtlı öğrenci sayısı önemli derecede yükseliş göstermiştir (Tablo 2.) (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 11).

Tablo 2. İlkokula Kayıtlı Olan Öğrencilerin 7 Yaşındaki Nüfusa Oranı

Yıllar	7 Yaşındaki Nüfus			İlkokullara Kayıt Olan Öğrenci Sayısı			%		
	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
1935	228.524	210.836	439.410	98.638	56.010	154.648	43	27	35
1950	248.341	219.651	467.992	198.868	133.880	332.748	80	61	71
1960	427.535	384.711	812.306	391.910	265.269	657.179	92	69	81

Kaynak: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 11

1950’li yılların Türkiye’si eğitimde kız-erkek fırsat eşitliği bakımından değerlendirildiğinde, genellikle aileden ve sosyal çevreden kaynaklı dezavantajlı olan kız çocuklarının tablo 2’de görüleceği üzere nüfus artış hızına rağmen okula kayıt oranı yükselmiştir. Bu yükseliş, eğitim yatırımları ve modern eğitim kurumlarının köy-şehir ayrımı yapılmadan inşası ile doğrudan ilgilidir. 1950 yılında resmi ilkokullarda bir öğretmene düşen öğrenci sayısı şehirde 43, köyde 51, eğitmenli okullarda 26’dır. 1960 yılında ise hızlı nüfus artışına rağmen bu rakamlar şehirde 43, köyde 49, eğitmenli okullarda 23’tür (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967:12). Bu veriler, eğitim yatırımlarının nüfus artış hızı ile paralel geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Arşiv kayıtları esas alınarak³ yapılan bu çalışmada özellikle 1950-1957 yılları arasında köy okulları için yapılan yatırımlar dikkat çekmektedir. 1949 yılında ilkokul sayısı şehirlerde 1.482, köylerde 15.836 iken, 1960 yılında bu sayı şehirlerde 1.888, köylerde 17.874’e ulaşmıştır. Nüfusun kırsalda yoğunlaşması yatırımlarında daha çok köylere yönelmesine sebep olmuştur. Şehirlerdeki ilkokul öğrencisinin iki kat fazlasına sahip köy okullarına yapılan yatırımlar yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir. Köy okulları için 1949-1950 öğretim yılında ayrılan ödenek miktarı 7.981.899 lira iken, 1960 yılında bu miktar beş kata yakın artarak 38.000.000 liraya ulaşmıştır. Ödeneklere bağlı yatırımlar incelendiğinde; 1949-1950 öğretim yılında yeni inşa edilen okul sayısı 617, onarım ve ek

² Eğitmenli ilkokullar ilkokul eşdeğeri sayılmazlar ve sayıları da yıllar itibariyle gittikçe azalmıştır.

³ Devlet İstatistik Enstitüsü’nün verileri ile Cumhuriyet Arşivi kayıtları farklılık göstermektedir.

bina gibi tadilatların yapıldığı okul sayısı ise 449'dur. Okul sayısının her yıl düzenli arttığı bu dönemde, özellikle 1956-1957 öğretim yılında yeni inşa edilen okul sayısı 1.333'e ulaşmıştır. Toplamda; yeni yapılan, harap halde bulunup yerinde yeniden inşa edilen ve onarım ve eklemeler yapılarak öğretime açılan okul sayısı sekiz yıl içinde çok önemli bir artışla 8.669'a ulaşmıştır (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30.1.0.0/ 91.568.12-12.). (Tablo 3)

Tablo 3. 1949-1957 Yılları Arası Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları ile Bu Yıllar Arasında Yapılan Köy Okulları ve Gönderilen Ödenek Miktarları

Yıllar	Okul			Öğretmen			Öğrenci			Köy Okulları İnşası İçin Gönderilen Ödenek	Yapılan Okullar		
	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam		Yeni	Harap Yerde Yeniden	İkmal ve Onarım
1949-1950	1.482	15.836	17.318	10.066	23.778	33.844	443.074	1.133.928	.577.002	7.981.899	617	---	449
1950-1951	1.509	16.347	17.856	10.633	24.129	34.852	453.497	1.148.701	1.602.198	8.800.000	497	---	473
1951-1952	1.543	16.361	17.904	11.039	24.464	35.503	469.483	1.158.464	1.627.947	10.000.000	558	8	114
1952-1953	1.589	16.372	17.961	11.836	24.673	36.509	504.936	1.169.482	1.674.418	16.100.000	372	148	843
1953-1954	1.629	16.616	18.245	12.183	24.550	36.733	560.826	1.221.837	1.782.663	15.000.000	370	101	513
1954-1955	1.739	17.096	18.835	13.429	24.912	38.341	619.408	1.258.426	1.877.834	20.000.000	291	254	529
1955-1956	1.781	17.341	19.122	14.577	29.154	43.721	676.774	1.319.428	1.996.202	20.000.000	343	229	627
1956-1957	1.888	17.874	19.762	16.350	29.313	45.663	757.468	1.373.680	2.131.148	38.000.000	1.333	---	---
TOPLAM										137.881.899	4.381	740	3.548

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30.1.0.0/ 91.568.12-12.

Demokrat Parti döneminde eğitim yatırımlarına paralel gelişen bir diğer husus ise okula kayıtlı öğrenci sayısının da artış göstermiş olmasıdır. İktidara gelmeden önceki 1949-1950 öğretim yılında ilkokula başlama yaşında olup okula devam edenler %59 oranında iken, bu oran nüfus artışına rağmen 1960 yılında %71'e çıkmıştır. (Tablo 4) Bu artış, eğitim yatırımlarının ülke çapına yayılmış olması, gösterilen gayretler ve vatandaşlarda gelişen eğitim bilinciyle doğrudan ilgilidir (CCA: 30.1.0.0/91.568.12.).

Tablo 4. 1950-1960 Yıllarında Öğrenim Çağındaki- Okula Devam Eden ve Öğrenimden Mahrum Çocuk Sayısı

Yıllar	Öğrenim Çağındaki Çocuk Sayısı (7-11 Yaş)	Okula Devam Eden Çocuk Sayısı	Öğrenimden Mahrum Çocuk Sayısı	Öğrenimden Mahrum Çocuk Sayısı (%)	Okula Devam Eden Çocuk Sayısı (%)
1949-1950	2.650.700	1.577.002	1.073.002	41	59
1956-1957	3.229.000	2.131.148	1.097.852	34	66
1959-1960	3.534.883	2.514.592	1.020.291	29	71

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.12.

3. Ortaöğretim

3.1. Ortaokullar: İlkokulu bitirmiş öğrencileri daha ileri bir kültür seviyesine ulaştırmayı ve ülke için kalifiye eleman yetiştirmeyi amaç edinen kurumlar olarak tanımlanmışlardır⁴. İlkokul sonrası eğitim süresi üç yıl olan bu okullar, bağımsız olarak faaliyet gösterdikleri gibi liselere bağlı olarak da açılmışlardır. Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılmış yabancı dille öğretim yapan okullar da mevcuttur. Bunun yanında, Talim ve Terbiye Kurulu'nun 22 Ekim 1953 tarih 260 sayılı kararı ile ilkokulu bitirmiş çocukların meslekî yönelmede karşılaştığı kararsızlıkları ve küçük yaşta meslek öğreniminin ağırlığını ortadan kaldırmak amacıyla 1953-1954 öğretim yılında pilot okul niteliğinde muhtelif gayeli ortaokullar⁵ (Çok Amaçlı Okul) açılmıştır. Bunlar, 1959-1960 öğretim yılından itibaren müfredat programlarında yapılan değişiklikle erkek orta sanat okulu haline getirilmiştir (Cicioğlu, 1985: 184). Millî Eğitim Bakanlığı'nın açmış olduğu bu okulların yanında şahıs, cemaat, cemiyet ve müesseseler tarafından açılan özel ortaokullar da olmuştur. Türkçe derslerine Türk öğretmenlerin girdiği bu okullar, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kontrolü altında faaliyetlerini sürdürmüşler ve kurucularına göre özel Türk, azınlık ve yabancı diye üç bölümde toplanmışlardır. 1965-1966 öğretim yılından itibaren de gündüzleri öğrenimine devam edemeyecek öğrenciler için akşam ortaokulları faaliyete geçmiştir (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 19).

3.2. Liseler: Ortaokul sonrası üç yıl süreli okullardır. Lise ikinci sınıftan itibaren sınıflar edebiyat ve fen şubelerine ayrılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren yabancı dille öğretim yapan liselerin hazırlık sınıfları olmuştur. Ortaokullar gibi gündüz öğretimi yapamayanlar için, 1959-1960 öğretim yılında dört yıl süreli akşam liseleri açılmıştır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: X).

Tablo 5. 1949-1960 Yılları Okul- Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Yıllar	Okul Sayısı			Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı		
	Lise	Ortaokul	Toplam	Lise	Ortaokul	Toplam	Lise	Ortaokul	Toplam
1949-1950	58	330	388	1425	3730	5145	18257	58675	76932
1959-1960	133	641*	774	2825	9725	12550	54862	237951	292813

*Akşam ortaokulları dâhil edilmiştir. **Kaynak:** CCA: 30.1.0.0/91.568.12-4.

3.3. Meslekî ve Teknik Öğretim Kurumları: İlkokulu bitirmiş öğrencileri ileri bir kültür seviyesine ulaştırmak, memleket için kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla olan okullar olarak tanımlanan bu okullar, ilkokullarla yüksekokul arasındaki kademeyi oluşturmuşlardır. Bir kısmı ilkokul, bir kısmı ortaokul mezunu öğrenci kabul ettiklerinden yapıları ve öğretim süreleri bakımından birbirinden farklılık göstermişlerdir. 1970 yılından sonra ise bugünkü "Endüstri Meslek Lisesi" adını almışlardır. İlk defa Demokrat Parti döneminde özellikle kamu kurumlarının personel ihtiyacının karşılamak ve nitelikli eleman yetiştirmek amacıyla açılıp günümüzde halen varlığını koruyan, sonraki yıllarda farklı türdeki okulların bünyesine dahil edilip kapatılan ortaöğretim düzeyindeki bazı mesleki ve teknik eğitim kurumları şunlardır:

İmam Hatip Okulları: İki seviyeli açılan bu okulların, ilk dört yılı ilkokul mezunlarından oluşmuş ortaokul seviyesindedir. Sonraki üç yılı lise seviyesindedir. 1931-1932 öğretim yılına kadar ortaokullara bağlı sınıflar halinde faaliyet gösteren bu okullar, 1951-1952 öğretim yılında tekrar İmam Hatip Okulları adı altında açılmışlardır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 19).

Sekreterlik Okulları: 1956-1957 öğretim yılında açılan bu okullar, kız enstitüsü, ticaret lisesi ve denk okul mezunlarını almıştır. Öğretim süresi iki yıl olan bu okullar lise seviyesinde sayılmışlardır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 21).

Matbaacılık Okulu: Matbaacılık alanında makine, tipo-ofset, klışecilik ve entertip işlerinde çalışacak kalifiye elemanları yetiştirmek amacıyla 1946-1947 öğretim yılında Ankara 1. Erkek Sanat

⁴ Bu kurumlar, amaçları bakımından öncelikle: I- Klâsik orta öğretim: İlkokulu bitirmiş olanları daha ileri bir kültür seviyesine ulaştırmak amacıyla taşır. İlkokul ile yüksekokullar arasındaki kademeyi teşkil ederler. Biri orta diğeri lise olmak üzere iki üniteye ayrılır. II—Meslekî teknik öğretim.

⁵ Bu okulda öğrenciler, birinci sınıftan sonra mesleğe yöneltici bir bölüme ayrılmışlardır.

Enstitüsü'nde bir matbaacılık bölümü açılmıştır. Bir yıl sonra II. Erkek Sanat Enstitüsü'ne nakledilen bu şube, 1951-1952 öğretim yılında İstanbul Sultanahmet Erkek Sanat Enstitüsü'ne nakledilmiş, 1952-1953 öğretim yılından itibaren müstakil okul haline getirilmiştir. Bu okula ortaokul ve erkek orta sanat okulu mezunları kabul edilmeye başlanmış, öğretim süresi üç yıl olmuştur (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: XII).

Devlet Demir Yolları Meslek Okulu: Ulaştırma Bakanlığına bağlı olan bu okul, 1940-1941 öğretim yılında açılmıştır. 1949-1955 yılları arasında öğretimine ara vermiş, 1955-1956 öğretim yılında tekrar faaliyete geçmiş ve 1963 yılında kapanmıştır. Ortaokul mezunlarını kabul eden bu okulun öğretim süresi ise üç yıl olmuştur. (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 21).

Maliye Meslek Okulu: Maliye Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren bu okul, 1949-1955 yılları arasında kapalı kalmış, 1955-1956 öğretim yılında yeniden açılmıştır. Ortaokul mezunlarını kabul etmiş ve öğretim süresi üç yıl olmuştur (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: XII).

Mensucat Sanat Enstitüsü: Tekstil sanayisine kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla 1956-1957 öğretim yılında açılan bu okul, ortaokula dayalı iki yıl öğretim süreli olmuştur (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 20).

Erkek Orta Sanat Okulları ve Enstitüleri: Bu okulların ilk örneğini, 1860 yılında Mithat Paşa tarafından kurulan Islahhane adlı erkeklere özel sanat okulu oluşturmuştur. Ondan sonra da vilayetlerde buna benzer okullar açılmaya başlanmıştır. Bu okullarda öğrencilere çuhacılık (dokumacılık), araba yapıcılığı, müretteplik (dizgicilik), kunduracılık, terzilik, debbağlık (dericilik) gibi sanatlar öğretilmiş; İkinci Meşrutiyet devrinde de bir kısım okullardaki meslek şubelerine demircilik, marangozluk, dökümcülük, modelcilik gibi bölümler ilâve edilmiştir. 1927 yılında öğretim süreleri ve programları birbirinden farklı olan bu okullar, ilkokul sonrası beş yıl süreli meslek okulu haline getirilmişlerdir. 1941-1942 öğretim yılından itibaren erkek orta sanat okulu ve erkek sanat enstitüsü halinde iki kısma ayrılmıştır. 1960 yılından sonrada orta kısımları klâsik ortaokul müfredat programını uygulamaya başlamıştır. Bu okulların orta kısımlarına ilkokul mezunları alınmıştır. Enstitü kısımlarına ise orta sanatları bitiren ve klâsik ortaokul mezunları alınmıştır. 1960 yılına kadar klâsik ortaokul mezunu öğrenciler için özel sınıflar mevcutken, orta sanatların klâsik ortaokul müfredat programını uygulamaya başlamalarıyla diğer sınıflarla birleştirilmiştir (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: XI).

Kız Orta Sanat ve Kız Enstitüleri: Kız öğrencilerin iyi bir ev kadını olarak yetişmelerini ve kadın sanatları öğrenmelerini temin etmek için açılan bu okulların ilk örnekleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında açılan kız sanayi mektepleridir. Bu okullar daha çok askeri kıyafet dikmek amacıyla kurulmuşlardır. Cumhuriyet dönemine kadar zaman zaman program ve yapılarında değişiklikler yapılmışsa da amacına uygun gerçek meslek eğitimi veren okullar haline getirilmemişlerdir. 1928-1929 öğretim yılından itibaren "kız enstitüsü" adını almış bu okullar, ilkokul sonrası beş yıl öğrenim süreli olmuşlardır. 1943-1944 öğretim yılından itibaren ilk üç yılı "kız orta sanat" son iki yılı "kız enstitüsü" olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. 1949-1950 öğretim yılından itibaren ikinci kısım olan "bağımsız kız orta sanatlar" açılmıştır. İhtiyaç duyulan yerlerde bu okullara iki yıl daha ilâve edilerek enstitü haline getirilmişlerdir. Enstitü kısımları 1959-1960 öğretim yılına kadar ortaokul mezunlarından oluşmuş ve aynı seviyedeki özel sınıflara kabul edilmiştir.. 1963-1964 öğretim yılından itibaren de öğretim süresi iki yıldan üç yıla çıkarılmıştır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: XI).

Motor Sanat Enstitüleri: Bu okullar motorlu vasıtaların bakım ve tamirlerini tekniğe uygun bir şekilde yapabilecek kalifiye elemanları yetiştirmek amacıyla motorlu vasıtaların ve traktörlerin çok olduğu bölgelerde 1953-1954 öğretim yılından itibaren açılmaya başlanmıştır. Önce "motor makina okulu" adı altında üç yıl süreli olarak faaliyet göstermiş, 1955-1956 öğretim yılında makina bölümleri kaldırılarak motor sanat enstitüsü adını almış ve öğrenim süresi iki yıl olmuştur. Bu okullara, orta sanat ve ortaokul mezunlarından olmak üzere sınavla öğrenci alınmıştır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: XI).

Tekniker Okulları: Meslekî bilgiye sahip teknikerlere olan ihtiyacı karşılamak için 1911 yılında "kondüktör mektebi" adında bir okul kurulmuş, en az beş yıllık idadi mezunlarından öğrenci

kayıt edilen bu okulun adı 1922 yılında “nafia fen mektebi” olarak değiştirilmiştir. 1952-1953 öğretim yılında ülke için duyulan tekniker ihtiyacı nedeniyle atölye ve laboratuvarları müsait olan sanat enstitülerinin içinde yeniden “tekniker okulları” açılmıştır. İstanbul Tekniker Okulu’nda daha fazla mühendis yetiştirilmesi için teknikerlik bölümüne yeniden öğrenci alınmamış ve mevcut öğrenciler de yeni açılan teknikerlik okullarına dağıtılmıştır. Öğrenim süresi iki yıl olan bu okulların yanında, gündüz çalışmak zorunda kalıp öğrenime devam edemeyenler için 1954-1955 öğretim yılında üç yıl süreli akşam tekniker okulları açılmıştır. 1960-1961 öğretim yılına kadar dersleri kurs mahiyetinde olan akşam tekniker okullarına da gündüz tekniker okulları gibi sınıf geçme usulü getirilmiştir. 1954-1955 öğretim yılında akşam öğretimi yapan akşam ticaret liseleri de açılmaya başlanmıştır. 1961-1962 öğretim yılına kadar kurslar halinde faaliyet gösteren akşam ticaret liseleri bu tarihten sonra gündüz ticaret liseleri programlarını uygulamaya başlamıştır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: XI, XII).

Yapı Orta Sanat ve Yapı Enstitüleri: Bu okullar inşaat işlerinde çalışacak yetişmiş elemanlar yetiştirme amacıyla açılmıştır. 1931-1932 öğretim yılında Ankara’da ilkokul mezunlarını kabul eden “inşaat usta okulu” adıyla faaliyete geçen bu okula, o zamana kadar erkek orta sanat okulları içinde bulunan inşaat ile ilgili meslek şubelerindeki öğrencilerde nakledilmişlerdir. Öğrenim süresi dört yıl olan bu okulda, öğrenciler dördüncü sınıftan sonra iş yerlerinde gördükleri altı aylık bir stajdan sonra mezun olmuşlardır. 1939-1940 öğretim yılında bu stajları okulda yapmak ve bazı teorik bilgileri arttırmak için öğretim süresi beş yıla çıkarılan, 1940-1941 öğretim yılından itibaren de iki devreye ayrılan bu okulun ilk üç sınıfına, “yapı ortaokulu”, son iki sınıfına da “yapı enstitüsü” denmiştir. 1959-1960 öğretim yılında orta kısımları klâsik ortaokul müfredat programını uygulamaya başlamış, enstitü kısımları ise sadece ortaokul mezunu kabul eden meslek okulları haline getirilmiştir (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 20).

Denizbank Orta Sanat Okulu: Denizcilik Bankası’na bağlı olarak faaliyet gösteren bu okul, tersanelerdeki gerekli kalifiye elemanın yetiştirilmesi için açılmış, ilkokul mezunlarını kabul etmiş ve öğrenim süresi üç yıl olmuştur.

Demokrat Parti döneminde işlerlik kazandırılan yukarıda bazı örnekleri verilen mesleki ve teknik okullara dair istatistikler ve kayıtlar yıllara göre mukayeseli incelendiğinde, 1950 - 1960 yılları arasında orta dereceli mesleki ve teknik okulların tür, öğretmen, öğrenci ve okul sayısında olan artış net bir şekilde görülür. Şöyle ki; bu dönemde öğretmen ve öğrenci sayısı iki katın üstünde, okul sayısı ise iki kata yakın artış yükselmiştir. (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1967: 31). (Tablo 6)

Tablo 6. Orta Dereceli Mesleki ve Teknik Okul, Öğretmen, Öğrenci Durumu

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
1950	326	2.985	1.503	4.488	41.663	11.626	53.289
1960	530	5.770	2.563	8.333	75.495	32.726	108.221

Ortaöğretimdeki okul türü ve sayısı Millî Eğitim Bakanlığı’nın ayırdığı ödenek miktarları doğrultusunda gelişmiştir. Bu döneme dair arşiv kayıtlarındaki ödenek miktarları Tablo 7’de verilmiştir. 1950 yılında ortaöğretime ayrılan ödenek 1.611.816 lira iken, bu miktar 1957 yılında 10.000.000 liraya çıkmıştır. Yıllara göre toplam ödenek miktarı ise 44.045.470 lirayı bulmuştur. (Tablo 7)

Tablo 7. 1950-1957 Yılları Arasında Ortaöğretime Yapılan Ödenekler

Yıllar	Ödenek	Yeni Bina	Tamamlanmış	Kalorifer	Büyük Onarım
1950	1.611.816	7	6	1	2
1951	1.222.654	--	3	--	--
1952	1.990.000	14	--	2	1
1953	4.875.000	18	1	1	8
1954	6.114.000	3	-	--	22
1955	10.232.000	29	6	2	11
1956	8.000.000	2	--	--	1
1957	10.000.000	57	8	--	5
TOPLAM	44.045.470	130	24	6	50

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.12.

İlköğretmen Okulları: İlkokul öğretmeni yetiştiren bu okullar, üç ve altı yıllık olmak üzere iki kısma ayrılmışlardır. Altı yıl süreli ilköğretmen okulları, ilkokul mezunu öğrencileri kabul etmişlerdir. Köy öğretmen okulları olarak faaliyet gösteren bu okullar, 1932-1933 öğretim yılında kapanmıştır. 1937-1938 öğretim yılında beş yıllık olarak açılan köy enstitüleri⁶ ise 27 Ocak 1954 tarihinde Köy Enstitüleri'ni İlköğretmen Okulu'na dönüştüren 6234 Sayılı Kanunun yayımlanması ile kapanmıştır. Bu okulların yerine altı yıl süreli ilköğretmen okulları açılmıştır (Gedikoğlu, 1971: 360). Üç sınıflı öğretmen okulları ise ortaokul mezunu öğrencileri kabul etmişlerdir. 1955 yılında Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü yeniden açılmış, 26 Ekim 1957 tarihinde alınan Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla Eğitim Enstitüleri'nin tüm bölümlerinin meslek dersleri programı yeniden düzenlenmiştir (Koçer, 1967: 18). (Tablo 8-9)

Tablo 8. Eğitim Enstitüleri

Yıllar	1949-1950	1950-1951	1951-1952	1952-1953	1953-1954	1954-1955	1955-1956	1956-1957
Eğitim Enstitüleri	1	2	2	2	2	3	3	3
Öğretmen	95	129	121	132	142	165	185	192
Öğrenci	433	514	368	531	565	692	867	1227

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.12-9.

⁶ 22 Ocak 1954 tarihinde köy enstitüleri kapatılmıştır. 13 yıl, 9 ay 5 gün devam eden köy enstitülerinden; 17 bin köy öğretmeni, 3 bin sağlık memuru yetişmiştir. Bu okulların öğrencileri ve personeli tarafından 723 bina, 100 km yol yapılmış, 750 bin ağaç dikilmiştir. (Altıntaş, 1993: 4).

Tablo 9. 1949-1957 İlköğretmen Okullarının Okul- Öğretmen ve Öğrenci Durumu

Yıllar	Okul Sayısı			Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1949-1950	2	27	29	1420	14.377	15.797	192	575	767
1950-1951	3	28	31	1527	14.779	16.306	195	547	742
1951-1952	3	28	31	1476	14.336	15.812	163	544	707
1952-1953	4	28	32	--	--	15.798	--	--	693
1953-1954	8	26	34	--	--	16.246	--	--	722
1954-1955	8	26	34	2152	12.515	14.667	207	538	745
1955-1956	8	32	40	2612	12.727	15.339	215	516	731
1956-1957	9	33	42	3095	13.470	16.565	237	500	737
ARTIŞ (%)		44,8			%0,05			%0,039	

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.12-7.

Demokrat Parti döneminde hemen her şehirde mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları inşasına başlanmıştır. Bunun en önemli sebebi; Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan yardımlar çerçevesinde satın alınan başta tarım makineleri olmak üzere birçok teknik alet ve makinaryı kullanabilecek teknik ve ara eleman yetiştirme ihtiyacıdır (Tangülü, 2012: 396). Acil olan bu ihtiyacın giderilebilmesi için kentlerde yapılan yeni okullara ve okul tadilatlarına dair arşiv kayıtlarında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu bilgiler doğrultusunda; inşaatı bitmiş yada devam eden, tadilat ve ek binaya ihtiyacı olup ihale edilerek yapımına başlanmış okullara dair bilgiler ayrıntılı olarak tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. 1950-1957 Yılları Arasında Yapılmış- Yapılmakta Olan Mesleki-Teknik Okullar ve Ödenek Miktarları

Sıra No	Yapılan Okul	Mukavele Tarihi	Bitim Tarihi	İlk İhale Bedeli	Maliyeti	08.08.1957 Tarihine Kadar Ödenen
1	Ağrı Erkek Sanat Okulu	18.05.1951	14.11.1952	153.874,36	184.106,53	---
2	Amasya Erkek Sanat Enstitüsü	12.03.1955	Devam Ediyor	484.177,53		563.877,63
3	Ankara Teknik Öğretmen Okulu Tadili	19.09.1955	01.01.1956	34.727,75	95.976,44	---
3.1	Biçki Onarımı	10.10.1951	11.02.1952	26.731,45	32.062,81	---
3.2	Yıldırım Erkek Olgunlaşma Sanat Okulu	20.08.1952	17.06.1954	368.898,67	442.678,08	---
3.3	Yıldırım Akşam Kız Sanat Okulu	06.10.1952	28.07.1954	243.395,27	292.074,22	---
3.4	Yıldırım Akşam Kız Sanat Okulu Tel Örgü İşİ	22.06.1956	22.07.1956	36.894,99	44.252,52	---

3.5	Olgunlaşma Enstitüsü	Kız	26.09.1953	24.12.1955	1.074.979,86	1.289.644,18	---
3.6	Olgunlaşma Ens. İkmali	Kız	09.01.1956	31.08.1956	343.013,16	411.604,33	---
3.7	Kız Teknik Öğretmen Okulu		21.05.1955	28.09.1955	67.037,23	78.020,74	---
3.8	Erkek Öğretmen Oku. Pans.		21.01.1954	26.05.1955	309.607,44	263.703,96	---
3.9	Tek. Öğrt. Ok. Kalorifer ve İkmali		02.02.1956	30.09.1956	368.763,53	442.494,26	---
			02.01.1957	20.02.1957	93.222,96	107.055,21	---
3.10	Teknoloji Enstitüsü		10.12.1956		66.683,90	65.504,40	---
3.11	Kırıkkale İş Okulu		17.04.1954		595.007,41		494.494,88
4	Aydın Kız Enstitüsü		25.07.1952	28.10.1953	198.492,99	238.178,32	---
4.1	Kız Enstitüsü İkmali		16.12.1953	16.02.1954	39.178,90	46.912,92	---
5	Balıkesir Bandırma Erkek Öğr. San. Oku. İkmali.		23.05.1951	31.10.1951	54.480,85	56.998,51	---
5.1	Edremit E.S.E.		22.07.1957	Başlamadı	--	--	---
6	Bilecik E.S.O.		20.06.1952	---	166.746,82	163.411,88	---
7	Bingöl Sabit Kurs Merkezi		---	28.05.1953	--	55.729,16	---
8	Burdur E. ve E.S.E. Demir Alımı		26.01.1954	18.08.1955	433.893,59	448.410,18	---
9	Bursa Ticaret Lisesi İkmali		---	21.08.1950	--	16.433,22	---
10	Çanakkale E.S. Enstitüsü		25.02.1955	Bitmedi	421.994,54	---	207.853,48
11	Çankırı Erkek San. Enstitüs		19.06.1954	Bitmedi	476.491,53	---	476.352,27
12	Çoruh Artvin Erk. San. Ens.		08.10.1955	Bitmedi	447.5070,09	---	268.535,50
13	Denizli Erk. San. Ens. Ziraat Aletleri Atölyesi		06.08.1954	11.10.1954	---	83.075,96	---
13.1	Kız Enstitüsü		19.02.1955	Bitmedi	557457,48	304.444,79	---
13.2	Erk. San. Ens. Ziraat Atöl. İkmali		19.10.1954	04.12.1954	---	15.432,77	---
14	Diyarbakır Erkek San. Ens.		08.08.1952	---	509.666,04	---	307.574,79
14.1	Erk. San. Ens. Müteahhit Namına İkmali		30.09.1955	21.02.1956	234.621,29	249.476,98	---
15	Erzincan Akş. Kız. Sanat Okulu		18.05.1951	02.06.1952	116.225,94	126.264,77	---
15.1	Erk. San. Enst.		27.06.1953	30.11.1955	337.827,50	397.192,87	---
16	Erzurum Erk. San. Enst.		14.11.1955	Bitmedi	671.462,26	---	473.209,31
16.1	Erk. San. Ens. Ziraat Alet Atelyesi		24.11.1953	Bitmedi	121.894,00	---	145.497,89
16.2	Ticaret Lisesi		---	Başlamadı	660.400,32	---	---
17	Eskişehir Erk. San. .Ens. Ziraat Alt. Atölyesi.		25.07.1952	02.10.1952	72.343,32	84.483,39	---
17.1	Kız Enst.		18.09.1953	18.12.1955	355.307,69	426.364,23	---
17.2	Kız Enst. İkmali		15.10.1953	15.05.1955	60.132,10	69.118,05	---
18	Gaziantep Kız Enst.		16.06.1952	23.10.1953	273.124,38	327.749,25	---
18.1	Kız. Enst. İkmali		15.10.1953	15.05.1954	35.679,79	42.815,72	---
18.2	Kilis Erk. San. Enst.		10.09.1956	Bitmedi	818.543,25	---	282.391,92
19	Gümüşhane Erk. San. Enst.		23.02.1955	Bitmedi	406.905,47	---	260.458,70

20	Giresun Erk. San. Enst.	02.09.1955	---	623.040,89	---	375.275,30
21	İçel Tarsus Kız Enst.	05.10.1955	---	492.404,42	---	590.884,38
22	İstanbul Baltacılar I. Kısım	19.08.1952	15.08.1953	180.858,29	217.016,65	---
22.1	Baltacılar II. Kısım	05.06.1953	10.03.1954	111.017,24	115.272,20	---
22.2	Baltacılar III. Kısım	19.01.1954	20.11.1954	170.144,37	---	62.512,21
22.3	Bakırköy Kız Enst.	12.10.1953	25.10.1955	445.661,43	511.556,91	---
23.4	Bakırköy Kız Enst Kalorifer	02.07.1956	04.10.1956	41.726,87	37.171,77	---
23.5	Matbaa İ. O. I. Kısım	18.02.1954	30.09.1955	500.269,89	496.517,76	---
23.6	Matbaa İ.O. İkmali	09.08.1956	Bitmedi	610.812,21	---	62.597,54
23.7	Teknik Okul Makina Elekt. Lab. İkmali	30.05.1951	01.10.1951	51.560,38	61.872,64	---
23.8	Teknik Okulu	10.01.1955	01.03.1957	1.204.095,38	---	1.203.889,35
23.9	Teknik Okulu İkmali	25.06.1957	Bitmedi	1.247.561,05	---	---
23.10	Teknik Okulu İkmali Kalorifer	16.02.1957	Bitmedi	177.645,60	---	33.362,67
23.11	Üsküdar Kız Enst.	27.08.1955	Bitmedi	580.159,36	---	526.757,42
23.12	Tophane Antre Merdiveni	21.02.1956	10.09.1956	126.751,35	139.330,17	---
23.13	Selçuk Kız Enst. Vitrin ve Duvar	09.01.1957	06.05.1957	91.905,14	102.499,58	---
23.14	Haydarpaşa Ticaret Lisesi Tamir ve Tadilatı	23.01.1957	Bitmedi	274.206,04	---	29.304,00
23.15	Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu Tadilatı	---	Başlamadı	117.330,38	---	---
24	İzmir Motor Makine Okulu	13.08.1952	18.08.1954	926.319,15	1.089.791,36	---
24.1	Tire Kız Enst. Tamir ve Tadilatı	10.04.1955	25.03.1956	68.955,96	81.210,29	---
24.2	Tire Kız Enst. Tamir İkmali	23.08.1956	31.10.1956	24.874,13	29.845,82	---
25	Kastamonu Tosya Akş. San. Okulu	24.02.1955	22.12.1955	82.774,04	89.329,04	---
26	Kırşehir Erk. San. Enst. Demircilik Taşçılık Atölyesi	06.06.1953	03.09.1954	77.137,04	92.528,12	---
27	Kocaeli İzmit Erk. San. Enst. Elekt. Atölyesi	12.06.1953	21.10.1953	71.398,78	100.802,36	---
28	Konya Erk. San. Enst. Traktör Tamir Atölyesi	02.08.1952	07.01.1953	73.871,85	87.128,84	---
29	Kütahya Erk. San. Enst. Demir Atölyesi	03.05.1952	04.08.1952	30.304,59	33.978,05	---
29.1	Erk. San. Enst. Tesviye Atölyesi	25.06.1954	12.11.1954	62.510,27	74.869,70	---
30	Malatya Ticaret Lisesi	03.06.1953	06.10.1954	171.337,79	205.472,51	---
30.1	Ticaret Lisesi İkmali	12.08.1955	07.11.1955	20.762,15	24.361,85	---
30.2	Ticaret Lisesi İkmali	25.12.1954	10.07.1955	36.759,51	44.111,10	---
31	Maraş Kız Enst.	20.01.1954	Bitmedi	322.523,95	---	284.250,63
32	Muş Erk. Olgun.	18.05.1951	26.08.1952	193.157,05	230.508,61	---

33	San. Okulu Muğla Fethiye Akş. Kız San. Okulu. İkmali	29.08.1953	25.02.1954	59.443,25	64.025,00	---
33.1	Akş. Kız. San. Okulu. Sıhhi Tesisat	16.11.1953	26.01.1954	7.742,72	7.742,72	---
34	Nevşehir Erk. Olgun. Sanat. Okulu.	26.07.1951	16.10.1952	262.588,20	258.649,38	---
34.1	Erk Olgun. San. Ok. İkmali			3.042,78	28.091,00	---
35	Ordu Erk San. Enst.	21.10.1953	05.02.1956	222.747,72	208.414,57	---
36	Sakarya Adapazarı Erk. San. Enst.	19.02.1955	Bitmedi	602.598,81	---	377.193,25
37	Samsun Erk. San. Ens. Ziraat Alt. Atelyesi	01.06.1953	05.04.1954	127.054,27	152.464,13	---
37.1	Kız Enstitüsü.	13.12.1952	01.08.1954	321.190,22	354.692,57	---
37.2	Kız Enst. Kalorifer	21.06.1956	04.10.1956	27.056,88	26.892,51	---
38	Seyhan Adana Mot. Mak. Okulu	10.08.1953	30.12.1955	856.015,00	1.027.206,72	---
38.1	Mot. Mak. Okulu İkmali	23.06.1956	25.07.1956	22.371,36	22.371,36	---
38.2	Kız Ens. Pavyonu	07.05.1956	Bitmedi	171.040,80	---	200.194,66
38.3	Ceyhan Erk. San. Enst.	14.08.1954	27.12.1956	368.464,53	380.973,89	---
39	Siirt Erk. San. Enst.	26.01.1954	19.01.1956	519.564,34	620.667,16	---
40	Tekirdağ Erk. San. Enst. Atölye Yıkım	23.06.1952	01.06.1953	93.865,60	98.698,47	---
40.1	Erk. San Enst. Motor Tamir Atölyesi	01.08.1952	04.04.1953	62.600,38	75.119,01	---
40.2	Erk. San Enst. Motor Tamir Atölyesi İkmali	08.06.1953	12.08.1953	18.425,76	21.925,29	---
40.3	Erk. San Enst. Demir Atölyesi ve Müştemilatı	25.02.1955	Bitmedi	334.433,90	---	165.141,92
41	Tokat Erkek Sanat Enst.	18.10.1955	Bitmedi	371.345,09	---	350.077,04
42	Tunceli Sabit Kurs Binası	09.10.1951	---	17.175,69	17.000,00	---
43	Van Erk. San. Enst. 2. Ksm.	30.04.1951	01.12.1951	162.353,78	159.377,26	---
44	Yozgat Erk. San. Enst.	09.02.1955	Bitmedi	441.521,50	---	398.058,68
45	Zonguldak Erk. San. Enst. Tesviye Atölyesi	18.10.1955	10.07.1955	81.703,23	90.615,32	---
46	Antalya Erk. San. Enst. Demir Atölyesi	07.12.1954	29.08.1955	97.201,49	94.088,19	---
47	Aydın Nazilli Kız Enst.	16.11.1953	12.11.1954	256.959,95	308.329,37	---

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.12-1.

Tablo 10'da görüldüğü üzere, Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin hemen hemen her iline farklı türde mesleki ve teknik eğitim kurumu açılmaya çalışılmıştır (CCA: 30.1.0.0/91.568.12-2). Bu okulların birçoğu eğitim-öğretim faaliyetlerini günümüzde de devam ettirmektedir. Bu dönemin

ortaöğretim kademesindeki okul sayısını artırma politikası bir taraftan takdirle karşılanmışsa da, bazı çevreler tarafından da eleştirilmiştir. Bunun sebebi; 1950'lere kadar lise sayısının azlığı nedeniyle mezun öğrencilerin en azından bir yükseköğretim programına girebilme imkânına sahipken, 1950-1960 yılları arasında nitelik göz ardı edilerek sadece okul sayısını artırma çabasının sonucu artan mezun öğrencilerin üniversite ve yükseköğretim kapılarında yığılmaya sebep olduğudur. Bu sorun taşrada yeni üniversiteler açılarak giderilmeye çalışılmış olsa da, günümüze kadar gelen sorun olmaktan çıkarılamamıştır.

4. Yetiştirme Yurtları ve Özel Eğitim Kurumları

Demokrat Parti döneminde özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklara yönelik çalışmalar da başlatılmıştır. 1951 yılında Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlığı'na bağlı olan Sağır-Dilsiz ve Körler Okulu 5822 sayılı Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesinin Milli Eğitim Bakanlığına Devrine dair kanun ile Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu Kanun, özel eğitimin Türk Milli Eğitimi'nin örgün eğitim çalışmaları arasında yürütülmesinin başlangıcını oluşturmuştur (Özsoy, 1983: 391). Ayrıca 1956 yılında çıkarılan 6660 sayılı Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun (Resmi Gazete, S.9242) ile güzel sanatların herhangi bir dalında özel yeteneği olan çocukların özel olarak eğitilmesi sağlanmıştır (Akyüz, 2007: 379). Ayrıca 1959 yılında öğrencilerin psiko-sosyal destek ihtiyacını karşılamak amacıyla Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir, Erzurum, Adana ve Bursa gibi büyük şehirlerde Rehberlik Araştırma Merkezleri açılmıştır.

Gelişen şartlar içinde 1 Nisan 1953 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi'nin 54 sayılı kararı ile "Yetiştirme Yurtları Yönetmeliği"⁷ hazırlanmıştır. 15 Mayıs 1957 tarihinde kabul edilen 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun (Resmi Gazete, S.9615) ise bu konudaki korunma ve işletme hükümlerini kapsamıştır. Bu kanun ile 1949 yılında çıkarılan 5387 sayılı aynı adlı kanunun (Resmi Gazete, S.7217) uygulamadaki aksaklıkları giderilmeye çalışılmıştır. Bu yıldan sonra korunmaya muhtaç çocuklar için yetiştirme yurtları açılmaya başlamıştır (Alaylıoğlu & Oğuzkan, 1976: 176). Açılan bu kurumlara ayrıca ödenekler çıkarılmıştır. Türkiye'de 1950 yılında 485 çocuğun barındığı sadece bir yetiştirme yurdu bulunmakta iken, 1957 yılında çocuk sayısı 3.799'a, yurt sayısı ise 36'ya ulaşmıştır. Yetiştirme yurtlarında görev yapan öğretmen sayısı ise 38'den 247'ye yükselmiştir. Buna bağlı olarak ödenek miktarları da 1950 yılında 500.000 lira iken, 1957 yılında 2.250.000 liraya yükselmiştir (CCA: 30.1.0.0/91.568.12.) (Tablo 11)

Tablo 11. 1950-1957 Yılları arası Yetiştirme Yurdu Sayısı, İşitme Engelli, Görme Engelli Okul, Öğretmen, Çocuk Sayısı ve Ödenek Miktarları

Yıllar	Yetiştirme Yurdu				İşitme Engelliler Okulu ve Yetiştirme Yurdu			Görme Engelliler Okulu ve Yetiştirme Yurdu			İşitme ve Görme Engelliler İçin Ayrılan Ödenek
	Yurt Sayısı	Öğretmen Sayısı	Çocuk Sayısı	Ödenek Miktarı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Çocuk Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Çocuk Sayısı	
1950	4	38	485	500.000	---	---	---	---	---	---	---
1951	10	84	1540	1.000.000	1	17	130	1	20	65	57.744
1952	17	134	1732	1.000.000	2	32	170	1	20	80	78.250
1953	21	163	2223	1.250.000	3	49	250	1	20	98	78.250
1954	26	197	2625	1.450.000	3	49	290	1	20	111	178.250
1955	32	231	3250	1.450.000	3	49	333	2	28	130	228.250
1956	35	245	3535	1.950.000	4	55	367	2	28	150	428.250
1957	36	247	3799	2.250.000	4	55	448	2	28	155	528.250
TOPLAM				10.850.000							1.577.244

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.12.

⁷ Yetiştirme Yurtları, "anasız babasız, anası babası belli olmayan ve Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre haklarında korunma kararı alınan normal, anormal, sosyal olmayan ve engelli çocukların Devlet vesayeti altında bakılıp yetiştirildikleri, korunup barındırıldıkları (7-18) yaş grubu içine alan bir kurumdur" diye tanımlanmıştır.

5. Yükseköğretim

5.1. Fakülte, Yüksekokul ve Üniversiteler

Demokrat Parti 1950 yılında iktidarı devraldığında, Darülfünun'un lâğvedilmesiyle 1933 yılında kurulan İstanbul Üniversitesi, 1946 yılında hizmete giren Ankara Üniversitesi ve 1943-1944 öğretim yılına kadar İstanbul Yüksek Mühendis Okulu olan, sonra da dört fakülte halinde faaliyete geçen İstanbul Teknik Üniversitesi olmak üzere üç üniversite mevcuttu. Demokrat Parti döneminde ise ilk olarak; 20 Mayıs 1955 tarih ve 6595 sayılı Ege Üniversitesi Adıyla İzmir'de Bir Üniversite Kurulması Hakkındaki Kanun (Resmi Gazete, S.9013) ile 27 Mayıs 1955 tarihinde tıp ve ziraat fakülteleri ile Ege Üniversitesi açılmıştır. (Almanak, 1986: 104.). Ardından 23 Ocak 1957 tarih ve 6887 sayılı Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin Kuruluş ve hazırlıkları Hakkında Kanun (Resmi Gazete, S.9521) çıkarılarak Ankara'da 1956-1957 öğretim yılında mimarlık ve mühendislik fakülteleriyle Orta doğu Teknik Üniversitesi açılmıştır. Bu üniversite 1957-1958 öğretim yılında idari ilimler fakültesi, 1960-61 öğretim yılında ise fen-edebiyat fakültesi eklenerek 4 fakülte halinde faaliyetine devam etmiştir. (CCA: 30.1.0.0/91.568.12-3)

Tablo 12. Üniversite, Öğrenci, Öğretim Üyesi Sayısı ve Bütçe Durumu

Yıllar	Üniversite Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretim Üyesi Sayısı	Bütçe Durumu
1949	3	20.329	1165	27.404.312
1950	3	20.636	1430	25.537.446
1951	3	21.728	1457	29.937.404
1952	3	20.603	1526	30.867.614
1953	3	20.994	1581	41.560.206
1954	3	21.506	1636	48.031.152
1955	4	29.384	1765	61.178.690
1956	5	32.209	1911	71.145.539
1957	5	32.209	1911	75.768.471

*Atatürk Üniversitesi 1958 yılında öğretime başladığı için bu tabloya dâhil edilmemiştir.

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.12-3

Demokrat Parti döneminde açılan diğer bir üniversite ise Erzurum Atatürk Üniversitesi'dir. Bu üniversitenin kuruluşuna 25 Şubat 1953 tarihinde çıkarılan 6059 sayılı Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun (Resmi Gazete, S.8347) başlangıç teşkil etmiştir. 7 Haziran 1957 tarihinde çıkarılan 6990 Sayılı Atatürk Üniversitesi Kanunu (Resmi Gazete, S.9627) ise yasal mevzuatını tamamlayan asıl kuruluş kanunu olmuştur. (Ceyhan, 2004: 125). Üniversitenin kuruluş gerekçesi; Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığındaki fikirleri doğrultusunda Doğu Anadolu'da bir kültür merkezi oluşturulması, bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik ve teknik bakımdan kalkınmasının sağlanması olduğu belirtilmiştir. Atatürk Üniversitesi 17 Kasım 1958'de tarım, fen ve edebiyat fakülteleri ile öğretime başlamıştır (Karamuk, 1973: 163).

Tablo 13. Atatürk Üniversitesi Ödenekleri

Yıllar	Ödenek
1951	11.814
1952	---
1953	724.114
1954	660.607
1955	5.578.500
1956	3.000.000
1957	3.000.000
TOPLAM	12.985.035

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.13

Atatürk Üniversitesi'ne ayrılan ödenekler 1951 yılından 1957 yılına kadar sürekli artış göstererek 12.985.035 liraya ulaşmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının yükseköğretim ihtiyacını karşılaması bakımından çok önemli bir adım olan bu üniversitenin kuruluşu için harcanan ödenekler, dönemin ekonomik koşulları dikkate alındığında son derece önemli miktarlardır. (Tablo 13)

Yasal mevzuatı Demokrat Parti döneminde atılıp, kuruluş çalışmaları başlatılan diğer bir üniversite ise Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesidir. 27 Mayıs 1955 tarih 6594 sayılı Karadeniz Teknik Üniversitesi Adıyla Trabzon'da Bir Üniversite Kurulması Hakkındaki Kanun (Resmi Gazete, S.9013) kapsamında kurulan bu üniversite, 1963-1964 öğretim yılında temel bilimler fakültesi ile faaliyete geçmiştir. Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne gönderilen ödenekler ise 1956 yılından itibaren başlamıştır. Bu dönemde kayıtlara geçen ödenek miktarları 1956-1957 yıllarına ait olmak üzere toplam 1.000.000 liradır. (Tablo 14)

Tablo 14. Karadeniz Teknik Üniversitesi Ödenekleri

YILLAR	ÖDENEK
1956	500.000
1957	500.000
TOPLAM	1.000.000

Kaynak: CCA: 30.1.0.0/91.568.13

Demokrat Parti döneminde yükseköğretime yapılan diğer yatırımlar ise; 12 Ağustos 1959 tarihinde Ankara'da, 19 Ekim 1964'de İzmir'de açılan Yüksek Öğretmen Okulları'dır. Bu okullar, üniversitelerle işbirliği halinde liselerin öğretmen ihtiyacını karşılamaya çalışmışlardır (Sözer, 1991: 25). (Tablo 15) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın müftü, vaiz gibi yüksek derecede öğrenim görmüş din görevlisi ihtiyacını karşılamak üzere 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. Ardından açılan diğer Yüksek İslam Enstitüleri ise sırasıyla: Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) olmuştur. Ayrıca 1955 yılında Ankara İktisadi ve Ticari ilimler Akademisi ve 1958 yılında Eskişehir'de Yüksek Ticaret Okulu açılmıştır. Bu okullar yükseköğretimde önemli görevler üstlenmiş, sonradan üniversitelere dönüştürülerek Türk Yükseköğretiminin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Son tahlilde; Demokrat Parti öncesi yüksekokul ve fakülteler toplamı 1949-50 öğretim yılında 34 iken, 1960-1961 öğretim yılında 55'e çıkmıştır⁸.

Tablo 15. Yüksek Öğretmen Okulu Öğrenci Sayıları

Yıllar	1949-1950	1950-1951	1951-1952	1952-1953	1953-1954	1954-1955	1955-1956	1956-1957
Öğrenci	40	7	19	21	38	64	65	75

*Yüksek öğretmen okulu öğrencileri üniversite öğrencileri olduklarından öğretmen sayısı ayrıca verilmemiştir⁹.

Demokrat Parti döneminde eğitim yatırımlarının bu denli yoğun oluşu elbette ki Genel Bütçeden Milli Eğitim Bakanlığı'na ayrılan payın artışı sayesinde olmuştur. Şöyle ki; 1950 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesi 176.444.000 iken, 1955 yılında % 211'lik bir artışla 372.358.000'e, 1960 yılında ise % 263 artışla 981.200.000 liraya yükselmiştir. Bakanlığın yatırım için ayırdığı harcamalar ise 1951 yılında 13.775.000 lira iken, 1955 yılında % 361'lik bir artışla 49.785.000, 1960 yılında ise % 377'lik artışla 188.000.000 liraya yükselmiştir (Kalaycı, 2004: 142). (Tablo 16)

⁸ Teknik Öğretmen Okulları: Kız ve erkek sanat okullarına atölye ve meslek dersi öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1934-1935 öğretim yılında Kız Meslek Öğretmen, 1937-1938 öğretim yılında Erkek Meslek Öğretmen Okulları adıyla açılmışlardır. Bu okullardan, Erkek Meslek Öğretmen 1946-1947, Kız Meslek Öğretmen 1947-1948 öğretim yılından itibaren öğretim süreleri 3 yıldan 4 yıla çıkartılarak yüksekokul yapılmışlardır. 1955 yılında öğretim süresi 3 yıl olan Ankara Ticaret Öğretmen Okulu açılmıştır. Bu okul 1965 yılında Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu adını almış ve süresi dört yıla çıkarılmıştır.

⁹ Bu okulların bir kısmı Üniversite Fakültelerine bağlı olarak öğretimlerini devam ettirmişler, bazen de yüksekokulken fakülte haline getirilmişlerdir.

Tablo 16. Milli Eğitim'e Genel Bütçeden Ayrılan Ödenek

Yıllar	Genel Bütçe	Milli Eğitim	Oran(%)
1950	1.487.209.000	176.444.000	11,8
1955	2.940.727.000	372.358.000	12,6
1960	7.281.695.000	981.200.000	12,9

Kaynak: Kalaycı, 2004: 142

6. Sonuç

Demokrat Parti, iktidarda bulunduğu on yıllık süre içerisinde Milli Eğitime özellikle yeni inşa edilen eğitim kurumları ile katkıda bulunmaya çalışmıştır. Bu dönemde ilkokuldan üniversiteye, yetiştirme yurtlarından özel eğitim kurumlarına kadar eğitimin her kademesinde yatırım yapılmıştır. Bu yatırımlar ülke çapında her kentte gözle görülür olmuş, özellikle mesleki ve teknik eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması dikkat çekmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalarla öğretmen, öğrenci, okul sayısı üç kata yakın artış göstermiştir. İlk defa bu dönemde özel eğitim Milli Eğitim bünyesinde yer bulmuş, yetiştirme yurtları ayrı bir önem kazanmıştır. Ankara ve İstanbul dışında farklı kentlerde ilk defa üniversiteler açılmış, öğrencilerin yükseköğrenim imkânları artırılmaya çalışılmıştır. Halkevlerinin kapatılmasının ardından oluşabilecek eksikliği gidermek amacıyla yaygın eğitim kurumları açılarak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde teşkilatlandırılmışlardır. Kentlerde halk eğitim merkezlerinin açılması da yine bu dönemde olmuştur. Her ne kadar Demokrat Parti'nin eğitim politikalarının niteliği arttıramadığına dair eleştiriler yapılmış, politik tartışmalar yaşanmış olsa da, her derece ve türdeki okul sayısının ve okullaşma oranının önemli derecede artış göstermiş olması eğitim adına çok önemli bir başarı olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30.1.0.0/91.568.12.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-1.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-2.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-3.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-4

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-5

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-6.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-8.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-9.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-10.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-11.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-12.

CCA, 30.1.0.0/91.568.12-13.

Resmi Kaynaklar

T.C. Resmi Gazete (7217, 27 Mayıs 1949)

T.C. Resmi Gazete (7880, 9 Ağustos 1951)

T.C. Resmi Gazete (8625, 4 Şubat 1954)

T.C. Resmi Gazete (9013, 27 Mayıs 1955)

T.C. Resmi Gazete (9242, 24 Şubat 1956)

T.C. Resmi Gazete (9521, 29 Ocak 1957)

T.C. Resmi Gazete (9572, 29 Mart 1957)

T.C. Resmi Gazete (9615, 24 Mayıs 1957)

T.C. Resmi Gazete (9627, 7 Haziran 1957)

Araştırma Eserleri

Akyüz, Y. (2007), *Türk eğitim tarihi M.Ö.1000-M.S.200*. Ankara: Pegem Yayınları.

Alaylıoğlu, R. & Oğuzkan A. F. (1976), *Ansiklopedik eğitim sözlüğü*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.

Almanak-Türkiye (1986), İstanbul: Milliyet Yayınları.

Altıntaş, A. (1993) Tıphane-i Amire ve 14 Mart Tıp Bayramı. *Tarih ve Toplum*, XX (117), 45-56.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1967), *Milli eğitim hareketleri 1927-1966*, Ankara.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973), *Milli eğitimde elli yıl 1923-1973*, Ankara.

Ceyhan, E. (2004), *Türk eğitim tarihi kronolojisi*, Edirne: Ulusal Bellek Yayınları.

Cicioğlu, H. (1983), *Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk ve ortaöğretim*, Ankara. DTCF Yayınları.

Ekinci, Y. (1992), *Makaleler*, İstanbul: MEB Yayınları.

Gedikoğlu, Ş. (1971), *Evreleri, getirdikleri ve yankılarıyla köy enstitüleri*, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.

Karamuk, Z. (1973), *Cumhuriyetin elliinci yılında milli eğitimimiz*, İstanbul: MEB Basımevi.

Kalaycı, N. (2004), *Cumhuriyet döneminde ilköğretim hükümet programları ve uygulamalar*, İstanbul: MEB Yayınları.

Koçer, H. A. (1967), *Türkiye'de öğretmen yetiştirme problemi (1848-1967)*, Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.

Özsoy, Y. (1983), *Özel Eğitim. Cumhuriyet döneminde eğitim*, İstanbul: MEB Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1992), *Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sözer, E. (1991), *Türk üniversitelerinde öğretmen yetiştirme sistemlerinin öğretmenlik davranışlarını kazandırma bakımından etkinliği*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tangülü, Z. (2012), Demokrat Parti dönemi eğitim politikaları 1950-1960. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Bahar, 10(2), 389-410.

Extended Abstract

The period of the Democratic Party in the history of the Republic (1950-1960) is seen as a period when Turkey has become different in all areas. During this period, when education investments were intense, there were very significant improvements in the number of teachers, students and schools. Since the establishment of the state of the Republic of Turkey, state leaders have made efforts to educate citizens as educated. Sensitivity to this issue was addressed separately in terms of both quantity and quality, and the number of educational institutions was also tried to increase in line with the population growth. In order to meet the need for education, different educational institutions have been opened, including formal, non-formal and vocational-technical. It has been tried to raise people who will contribute to the development of the country in all fields.

During this period, institutions at all levels of education, from primary school to university, showed positive development both in terms of quantity and quality. During this period, the number of primary schools, secondary schools and high schools increased nearly two times, while the number of teachers and students tripled. Vocational and technical schools have been opened at the secondary and high school levels. It is aimed to develop students professional skills and become productive citizens in the shortest possible time. These studies have been widely disseminated throughout the country. For the first time in 1952, the Bureau of Public Education was established within the Ministry of National Education for non-formal education and public education centers began to be opened in cities since 1956. Apart from Istanbul and Ankara, universities in different provinces (Middle East Technical University, Aegean University, Ataturk University and Black Sea Technical University) have been established and very important investments have been made in higher education in order to gain trained manpower. As in previous years during the Democratic Party period, primary schools are affiliated with the Ministry of Education and are schools whose facilities and expenses are covered by state and provincial budgets. These schools are: A) Schools with Teachers: 5-year schools run by noble and substitute teachers. B) Schools with Teachers and Instructors: 5-year schools with teachers and instructors who actually work at the school. C) Schools with Teachers: It consists of three-year schools run by instructors. Between 1950 and 1960, the number of Primary Schools in the cities and villages doubled. The number of primary schools with teachers in the villages has increased significantly. During this period, there is a very significant difference in the number of students enrolled in the school at the age of 7 compared to previous years. In 1950, the total population of 7-year-old girls and boys was 467,992. Of this population, 332,748 are enrolled in primary school. Although the 7-year-old population nearly doubled in 1960 to 812,306, 657,179 of this population were enrolled in primary school. Despite the population growth, the number of registered students has increased. In those years, when girls were generally disadvantaged in terms of educational opportunities, the rate of enrollment in school increased during this period, depending on the rate of population growth, as can be seen in the table.

Especially the investments made for Village Schools between 1950 and 1957 are noteworthy. In 1949, the number of primary schools was 1,482 in cities and 15,836 in villages, while in 1960 this number reached 1,888 in cities and 17,874 in villages. Investment in village schools, which have twice the number of Primary School students in the city, has steadily increased over the years. In the 1949-1950 academic year, the allowance was 7,981,899 pounds, while in 1960, this allowance increased nearly five times to 38,000,000 pounds. During this period, there are also schools that teach foreign languages opened by the Ministry of Education. From the 1965-1966 academic year, evening secondary schools were started to operate for those who could not continue their education during the day. In the academic year 1953-1954, multi-purpose schools were opened in order to eliminate the difficulties faced by students who have completed primary school in their professional orientation and the weight of vocational education. These were converted into men's secondary arts secondary school with changes to the curriculum starting from the 1959-1960 school year. The type and number of schools in secondary education have developed in line with the investment allowances allocated by the Ministry of Education. During this period, the construction of vocational and Technical Secondary Education Institutions was started extensively throughout the country. One of the important reasons for this is the need to train technical and intermediate elements for the use of many technical tools and machines, especially agricultural machines, received within the framework of foreign aid received from the United States. During the period of the Democratic Party, work was started on children in need of special education and protection. In 1951, the school for the Deaf-Dumb and Blind, which is affiliated to the Ministry of Health and social assistance, was transferred to the Ministry of National Education by law 5822. This law was the beginning of the implementation of special education among the formal education activities of the Turkish National Education. The law No. 6972 on children in need of protection, adopted on 15 May 1957, covered the provisions of protection and enterprise in this regard. With this law, the implementation of the law No. 5387, enacted in 1949, tried to eliminate the failures. After this year, Foster dormitories for children in need of protection began to be opened.

When the Democratic Party took power in 1950, there were three universities: Istanbul University, which was founded in 1933, Ankara University, which opened in 1946, and Istanbul Technical University, which opened in the 1943-1944 academic year. The first university opened during the Democratic Party period is Ege

University, which started its operations in Izmir. Later, in the 1956-1957 academic year, Middle East Technical University, Erzurum Ataturk University on November 17, 1958, and the Black Sea Technical University, which was accepted to open in Trabzon in 1955. Other investments in higher education are the higher teacher's School, which opened in Ankara on August 12, 1959. Another higher teacher's School was opened in Izmir on October 19, 1964. These higher teacher schools, in cooperation with universities, have tried to meet the teacher needs of high schools. On November 19, 1959, the Istanbul Higher Islamic Institute was opened to meet the needs of the Religious Affairs presidency of the Mufti, preacher, and highly educated clergy. Others were established in Konya (1962), Kayseri (1965), Izmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun(1976) respectively. The total number of colleges and faculties was 34 in the 1949-50 academic year and 55 in the 1960-61 academic year. During the Democratic Party period, the amount of appropriations allocated from the general budget to National Education is periodically increased. Although the share allocated from the general budget seems to be very small increases when examined in terms of proportion, the difference between 1950 and 1960 was close to five times in terms of quantity.

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Araştırma Makalesi • Research Article

Mukallidin İmanı Problemi ve Uryânî Osman Efendi'nin Eserlerinde

Mukallidin İmanı Meselesi

The Issue of the Imitator's Faith and Belief of Imitator Question in Uryânî Osman Efendi's Work

Serkan Tekin*

Öz: Mukallidin imanı konusu, kelâm âlimlerinin üzerinde önemle durdukları konulardan biridir. Zira bu konu sonuç itibarıyla Müslümanların ekseriyetinin imanını ilgilendirmektedir. Nitekim imanın Müslüman kişiye yararlı olmasının öncelikle iman edilecek konularda bir tür araştırma ve incelemenin yapılması, prensipte herkes tarafından kabul edilmekle birlikte; hiçbir araştırma yapmadan inanan bir kimsenin (mukallid) durumu ise kelâm tarihinde bir problem olarak incelenmiştir. Zira İslâm inancının temel unsurları hakkında taklidin geçerli olup olmaması erken dönemden itibaren çeşitli disiplinler altında işlenen bir tartışma konusu olmuştur. Bu bilgiler ışığında, araştırma konuları içerisinde ilgi çekici olan mukallidin imanı konusu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu makalede öncelikle, Osmanlı alimlerinden Uryânî Osman Efendi'nin hayat hikayesine kısaca değinilmiş ve ürettiği eserlerin isimleri verilmiştir. Sonrasında ise iman ve taklid kavramları lügat ve ıstılah anlamları ile ayetler ışığında ele alınmıştır. Bunların sonrasında da Osman Efendi'nin, mukallidin imanı konusuna yaklaşımı ve bu konuyu tartışması ele alınmıştır. Burada kısaca, itikat mezhepleri arasında tartışılan bu konu, Uryânî Osman Efendi'nin bakış açısıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İman, taklid, mukallidin imanı, Uryânî Osman Efendi ve Onun mukallidin imanı konusuna yaklaşımı.

Abstract: The issue of the imitator's faith is one of the issues that scholars of kalam emphasized. Because this issue ultimately concerns the faith of the majority of Muslims. Although it is accepted by everyone in principle that a kind of research and examination should be made on the subjects to be believed, that faith is beneficial to a Muslim person; The situation of a believer (imitator) without doing any research has been studied as a problem in the history of kalam. Because whether imitation is valid or not about the basic elements of the Islamic belief has been a subject of discussion from the early period under various disciplines. In the light of this information, the subject of the imitator's faith, which is interesting among the research subjects, is the subject of this study. In this article, first of all, the life story of Uryânî Osman Efendi, one of the Ottoman scholars, was briefly mentioned and the names of the works he produced were given. Afterwards, the concepts of faith and taqlid are discussed in the light of the verses with their lexical and terminology meanings. After these, Osman Efendi's approach to the issue

* Araştırmacı Yazar Dr. Serkan Tekin, Bağımsız Akademisyen

ORCID: 0000-0001-5892-8889 serkanteekin240681@gmail.com (Sorumlu yazar)

Received/Geliş: 30 September/Eylül 2021

Düzeltilme/Revised form: 05 December/Aralık 2021

Accepted/Kabul: 12 December/Aralık 2021

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2021

of the imitator's faith and his discussion of this issue are discussed. Here, this issue, which is discussed among the sects of creed, has been tried to be conveyed from the point of view of Uryânî Osman Efendi.

Keywords: Faith, taqlid, imitator's faith, Uryânî Osman Efendi.

Giriş

Müslüman toplumlarda zaman zaman ortaya çıkan bazı olumsuz davranışların sebep olduğu ahlâkî yozlaşma, bir Müslümanın, inançlarına bağlı kalarak onun gereğini yerine getirmesinin ne denli önem arz ettiğini ve inanç ilkelerine uygun yaşayan bir topluma ulaşma imkânının İslam açısından makul ve reel bir hedef olarak gözetilmesinin nasıl vazgeçilmez olduğunu göstermiştir. Farklı kesimler tarafından çeşitli vesilelerle gündeme getirilen ve sıklıkla yokluğundan şikâyet edilen bu hedef, sosyal alanda dinî açıdan pek çok uygulamanın varlığına ya da yokluğuna dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Ancak bu tartışmalardan çok daha önemlisi, İslam toplumunun bir üyesi olabilmenin temel şartı olan imana bir kimsenin hangi asgarî ölçütlerde sahip olması gerektiğine dair birbirinden farklı, hatta kimi zaman birbirine zıt fikirlerin varlığıdır. Açıktır ki inanç sahibi olduğu halde inancının temelleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmayan, bu nedenle kendisinde inanç esaslarının bağlayıcı yönleri gözükmeyen bireylerden oluşan toplumlar iman konularında savrulmalar yaşamaktadır. Bu toplumlarda gevşek dinî yapılanmalara olan yüksek yatkınlığın temelinde inanç açısından zayıflıklar yaşanıyor olmasının genel bir tezahür olarak öne çıktığını iddia etmek yanlış olmasa gerekir.

Toplumlarda inanılan değerler ile yaşanan hayat arasında uçurumlar doğuran temel sebeplerin neler olduğu ve bunların alt boyutlarına dair tartışmalar öteden beri kalam ulemasının gündemini meşgul etmiştir. Bu alt boyutlara bakıldığında; beklendik inanç ve amel tecrübelerinin İslam toplumlarında niçin gerçekleşmediği, inanç zaafının bidatler ve hurafeler gibi hangi toplumsal sapmalara yol açtığı, bunları yakından görmenin/göstermenin topluma bir katkı sağlayıp sağlamayacağı türünden soruların temelinde taklidî iman tartışmalarının bulunduğunu iddia etmek mümkündür. Toplumsal huzursuzlukların ve gerginliklerin en azından bir kısmının bu gibi problemlerden kaynaklandığını düşünen kelamcılar, mukallidin imanı meselesini sadece bilimsel bir inceleme olarak değil, aynı zamanda içtimâî sorunların çözümüne katkı sunacak bir konu olarak da ele alıp incelemişlerdir. Çünkü inancın nazar ve istidlâl yoluyla gerçekleşmesi, dinin insan hayatındaki yaptırım gücü açısından önemli konulardan biridir.

Yukarıdaki paragrafta söz konusu edilen nazar, bir şeyi temel düzeyde incelemek ve araştırmak anlamındadır (Aktaş, 2021). En yaygın anlamıyla nazar, herhangi bir mesele üzerinde tefekkür etmek suretiyle Allah'ın insana verdiği düşünme melekeleri doğrultusunda elde edilen kesbî bilgidir (Bâkılânî 1957: 8-9). Ancak istidlâl, zihin kuvvetinin 'masnû'dan 'sâni'e, 'sâni'den de 'masnû'a intikal etmesidir (Bilmen, 2017: 105). Bir başka deyişle istidlâl, zihnin tikelden tümele veya tümelden tikele ya da iki tikelin birinden diğerine intikalidir (Seyyid eş-Şerîf, İbn Muhammad ve Erkan, 1997).

Cürcânî'ye (ö. 740/1340) göre Allah'ı tanımada nazar bütün ümmetin icmaı ile vaciptir. Bu cümleyi "akidede esas olan, taklitten uzak kalmaktır" şeklinde anlamak lazımdır. Aksi takdirde "imanında nazar, tefekkür ve delil bulunmayan imanı geçersizdir" şeklinde bir sonuç çıkar ki bu da bizi tekfirci bir anlayışa sevk eder. Allah'ı tanımak için nazarın hangi yolla gerçekleştirilmesi gerektiği noktasındaki ihtilafta Ehli Sünnet bu yolun nakille elde edileceğini, Mu'tezile ise takip edilmesi gereken yolun akıl olduğunu ileri sürmektedir. (Cürcânî, 2012: I/257). Ancak her halükârda burada aranan nazar, bir bilgiye yaslanmalıdır. Çünkü sahih nazar bilgiye dayalı olarak gerçekleşir; oysa fasit nazar herhangi bir şeye dayanmaksızın gerçekleşir (Cüveynî, 2016: 8).

Nazarda basit bir düzeyde tefekkür söz konusu iken istidlâlde daha ileri bir düzeye, derinlikli düşünme biçimine işaret vardır. Nitekim bu yönüyle Râzî (ö. 606/1210), nazarın mevcut bir bilginin hatırlanma yolu, istidlâlin ise yeni bir fikre ulaşma sürecine işaret ettiği hususuna dikkat çeker (Râzî, 1323H: 21). Her ne kadar bir sürece dayalı olarak istidlâl düzeyinde bir imana ermek her insan için mümkün gözükme de nazar düzeyinde bir akletme süreci ile pek çok kişi iman sahibi olabilir. Allah'ın yarattığı şeylere nazar ederek iman etmiş bir kişi istidlâli terk eden bir mukallit de olsa onun imanı, tıpkı sabî ve delilerin imanı gibi hükmen geçerli ve sahih addedilir. Ne var ki ehl-i kelâmın tanımladığı, ilmî

derinlik gerektiren düşünme süreçleri ve biçimleri kast olunuyorsa bunu başaracak mukallit sayısı son derece azdır (Harputî, 2016: 192).

Bu makalede mukallidin imanı meselesi zikrettiğimiz çerçeve içerisinde Maturidî kelam okulu alimlerinden Uryânî Osman Efendi'nin eserleri bağlamında ele alınacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. İman Kavramı

İman (إيمان) kelimesi dilbilimsel olarak آمن - fiilinin if'al babından mastarıdır. Sözlük anlamı itibarı ile “inanmak, boyun eğmek, itimat etmek, küfrün zıddı, korkunun zıddı, okuma yazma bilmeyen, ziraatçı, emniyete almak, güvenmek, güçlü kuvvetli deve ve düğüm” manalarına gelmektedir (Firuzâbâdî, 2008: 74-75, Cevherî, 2009: 56-57).

Kelam ilminde en ayrıntılı incelenen ve üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri iman konusudur. İmanın hakikatinin ne olduğuna ilişkin mezhepler arası farklı görüşler bulunmaktadır. Hâricî, Mu'tezilî ve Şîî kelamcıları imanın tasdik etmekten ibaret olmasını yeterli görmezler. Amelin de imanın gereklerinden olduğunu kabul ederler. Genel anlamda bakıldığında Hâricîler büyük günah işleyen kişinin küfre düştüğünü, Mutezile ve Şia'ya göre ise büyük günah işleyen kişiye bu dünyada Müslüman hukuku uygulanmaya devam edilmekle birlikte ondan iman vasfının kalktığı öne sürülür. Bu kişi işlediği günahtan dolayı tövbe etmeden ölürse cehennemlidir. Mutezile kelam okulu, işlediği günahtan dolayı tövbe etmeden ölen kişinin asla cennete giremeyeceğini iddia etmektedir (Sinanoğlu, 2000: XXII. 213). Eş'ari olsun Matüridi olsun Ehl-i sünnet kelamcılarının geneline göre kalp ile tasdik imanın gerçekleşmesi için yeterlidir ve kavram itibarıyla Hz. Peygamber (sav)'e Allah'ın vahyettiği bütün hükümlerin doğru olduğuna tereddüt etmeksizin, samimi kalpten inanan bir kimse hakiki anlamda mümin kabul edilir (Kılavuz, 2018: 36). Hızır Bey'in ilgili beytinin şerhinde Uryani Osman Efendi de benzer şeyler söylemektedir (Uryânî, 2003: 193). Hz. Peygamber (sav)'in Allah'tan getirdiklerinin tamamına icmâlen inanmak yeterlidir; bu noktada tafsilî iman şart değildir. Bu durum, bir kimsenin mümin sayılabilmesi için asgari koşuldur; ancak ulemanın kahir ekseriyeti tafsilî imanın icmalî imandan daha değerli olduğuna kâildir (Taftazânî, 2017: 396).

1.2. Taklit ve Mukallit Kavramları

Taklit sözcüğü lügatte “toplama, sulama, boğulma, olay, durum, yağ tortusu, havale etmek, benzerini yapmak, çok suyu olan kuyu, hediye olduğu bilinsin diye gerdanlığı boynuna takmak, hızlı koşmak, anahtar, dinde taklit etmek” manalarına gelir (Firuzâbâdî, 2008: 74-75, Cevherî, 2009: 56-57, Ahterî, 1875). Bir kimseye bir emir buyurulduğu, bir iş havale edildiği zaman onun boynuna gerdanlık takılmış olacağından işi birisinin boynuna yıktım anlamında “قلدت فلانا الامر” denilir (İbn Hazm, 1347H: VI. 60). Buradan da anlaşılacağı üzere taklit, herhangi bir kimsenin kendi iradesi ve tasarrufu olmaksızın uhdesine aldığı bir sorumluluğu ifade etmektedir. Meşhur filolog Halil b. Ahmed'in (ö. 170/786) de ifade ettiği gibi taklîdin özünde bir sözü ya da görüşü herhangi bir tahkike tabi tutmadan kabul etmek vardır (Halil b. Ahmed V: 116-117).

Taklîd kelimesi bir fıkıh terimi olarak “bir âlimin icthadî bir meseleye dair görüşünü delile dayalı olmaksızın benimsemek veya uygulamak” anlamına gelmektedir (Kaya, 2010: 461). Kişi, başkasının görüşünü herhangi bir analize tabi tutmadan mevcut haliyle kabul ettiğinde taklit etmiş, yani kendisine hediye edilen gerdanlığı hediye sahibi görsün diye boynuna takmış gibi olur (Uryânî, 2003: 201). Bu durumda tahkik olmadan, nazar ve istidlalde bulunmadan kalben inanılan ve dille ikrar edilen iman, taklîdî iman kısmına girer. Hatta Osman Efendi'ye göre, kişinin sadece kalben inanması da yeterlidir ve kişi bu inancı sebebiyle sevap kazanır (Uryânî, 2003: 201). Buradan Uryani'nin imanın en temel bulunuş yerinin kalp ile tasdik görüşünde olduğu, dil ile ikrarın dünyevi ahkâmın icrası için gerekli olduğu görüşünde olduğunu çıkarmak mümkündür.

İman hususlarını atalarından ya da çevresinden duyarak inanan kimseye de mukallit denir (Ahsen, 2015: 42). Ancak Peygamber'in bizatihi sözünü duyarak iman etmek, Ehl-i Sünnet ulemasınca bu

kategorinin dışında tutulmuştur; çünkü Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'ân, onun sözünü sıradan insanların sözünden farklı bir konuma yükseltmektedir. Peygamber'in ağızından çıkan her ifade iman açısından mukni bir delile dayalıdır. O sebeple kişi salt Hz. Peygamber'in ağızından çıkan sözlere uyarak iman etmiş olmakla dahi taklidî iman düzeyinin üzerine çıkmış ve tahkîkî imana erişmiş olur. (Aydın vd., 2020: 413). İlk inananlar açısından Hz. Peygamber'in peygamberliğine inanmak, atalardan öğrenilmiş bir inanç olmadığı, hatta atalar inancının aksine bir inanç olduğu için kendi iç bünyesinde bilinçli bir seçimi, iradi bir kabullenışı, nazar ve istidlali zaten içermektedir diye düşünmek mümkündür.

Taklidî iman meselesi, kelimelerin çoğunluğunca esas olarak Allah'ı tanıma ve bilme hususunda gündeme getirilmiştir (Uryânî, 2003: 204). Yoksa peygamberler ya da melekler gibi konularda taklidî iman sıhhati kelimelerin literatüründe tartışma konusu edilmemiştir. Zira Allah'ın varlığı dışındaki diğer iman esasları sem'iyat kabilinden olup bu esaslar ancak bir peygamberin gaybden haber vermesiyle bilinebilir. Bununla birlikte "Allah'ı bilme hususunda araştırma yapmak nasıl vacip ise peygamberimizi tanımak ve imanın diğer kısımları hakkında araştırma yapmak da aynı şekilde vaciptir" görüşünü ileri süren ilim adamları da vardır (Beycûrî, 2017: 44). Bu ilim ehlinin kanaatine göre, kendisine iman konuları hiçbir şekilde tebliğ edilmemiş ya da hayatı boyunca insanlardan uzak yerlerde yaşayıp ölmüş yahut fetret döneminde (Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki dönem) ömür sürmüş ve Allah'a iman etmeden ölmüş kimseler kâfir sayılırlar ve cehenneme giderler. Diğer bir görüşe göre bu tür insanlar mazurdurlar ve cehenneme girmezler. Uryânî, kendisinin de içinde bulunduğu âlimlerin, kendisine davet ulaşmamış bir kişinin Allah'a iman dışındaki amelî-şer'î hükümlerden bir delil kendisine ulaşana kadar sorumlu olmadığı hususunda görüş birliğinde olduklarını zikretmektedir (Uryânî, 2003: 204).

2. Bazı Kelam Ekolleri ile Kelam Alimlerinin İman Anlayışları

İslâm âlimleri tarafından ileri sürülmüş olan iman olgusuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Hakem kararına rıza gösteren herkesi tekfir eden Hâricîlere göre (İbn Kuteybe, 157) Allah'a iman, Allah'ın koyduğu aklî ve naklî her türlü delili bilmek ve ister küçük ister büyük olsun Allah'ın emir ve yasaklarının tamamına itaat etmektir (Bağdâdî, 1991: 59; Yüksel, 2015: 222). Onlara göre, amel imanının bir parçasıdır.

Kerrâmiye'ye göre iman için dil ile ikrar yeterlidir. Cehm b. Safvân (ö. 128/745-46) ve Kaderiye'den Salih b. Huseyn es-Salihî'ye (III. /IX. Asır) göre ise iman marifetten ibarettir (Sâbûnî, 2020: 170). İmam Matürîdî'ye göre imanın özü kalp ile tasdiktir. Ebu Hanife (ö. 150/767)'den rivayet edilen de budur. (Maturidî, 1979: 377-378; Nesefî, 1990: II.799), Genellikle Hanefiler arasında tasdik imanının büyük rüknü, ikrar ise bu rüknün sözlü delilidir. Amel hiçbir şekilde ne mutlak iman ne de kâmil iman parçasıdır; çünkü imanda herhangi bir eksilme ya da azalma söz konusu olmaz (Hakim es-Semerkindî: 38).

Mu'tezile'nin çoğunluğu iman dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve uzuvlarla amel etmekten ibaret olduğunu düşünmektedir. Çünkü onlara göre, amel iman hakikatinden bir cüzdür. Yine Mu'tezile'ye göre, amelî terk eden imandan çıkarsa da dünyada onun konumu küfür ve iman arasında olur (el-Menzile beyne'l-Menzileteyn) ve Müslüman hukuku uygulanır. Her ne kadar amelî iman bir cüzü olduğu ve büyük günah işleyen kişinin tevbe etmeden ölmesi durumunda ebedi cehennemlik olduğu noktalarında Mu'tezileyle aynı fikirde olsalar da Hâricîler amelî terk eden, dolayısıyla da büyük günah işleyen kişinin bu dünyadaki hükmünün de kafir olduğu noktasında Mutezile'den ayrılırlar. (Hakim es-Semerkindî, 38).

Ebu Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) ve Ebu Hâşim el-Cübbâî'ye (ö. 321/933) göre vahiy olmasa bile insanlar Allah'ı tanımalı ve iyi ile kötüyü ayırt etmelidirler (Kâdî Abdülcebbar, 33). Yine onlara göre, iman nafileler dışında sadece vacip olan fiilleri kapsar (Yüksel, 2015: 221). Mu'tezile âlimlerinden Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ve Kâdî Abdülcebbar'a (ö. 415/1025) göre, her türlü tâât kulun fiilinden ibarettir. Kâdî Abdülcebbar, imanda taklidî kesin olarak reddeder (Kâdî Abdülcebbar XII. 123). Nazzâm'a (ö. 231/845) göre iman, ceza tehdidi olan her şeyden uzak durmaktır. Dolayısıyla iman, büyük günahlardan sakınmaktır (Eş'arî, 2012: I. 211-213).

İmamı Şâfiî (ö. 204/820), İmam Gazâlî (ö. 505/1111) ve Eş'arî âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre, eğer bir kişi dil ile ikrar eder de kalbiyle tasdik etmezse o kişi iman etmiş sayılmaz; Müslüman olur, ancak mümin olmaz (Koğî: 4). Kur'an'da Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "Bedevîler, 'İman ettik' dediler. Şunu söyle: 'Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece (teslim olduk) boyun eğdik. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz O yaptığımız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.'" (Hucurât 49/14).

İmam Şâfiî'ye göre bir insan kalbiyle inansa, ancak hiçbir amelde bulunmasa, hatta kelime-i şehadet dahi getirmemiş olsa o kişi mümindir; fakat Müslüman değildir. Eş'arîler de bu kişileri mümin olarak değerlendirirken Müslüman olmaları için bunun yeterli olmadığını ifade ederler (Koğî: 4). İmam Şâfiî'ye göre, amel imanın hakikatinin bir cüz'ü değildir; ancak ona göre iman azalıp arttığından kişi amel etmediği zaman imanı nâkıs olur (Hakîm es-Semerkandî, 38).

Amelin İmandan bir cüz olup olmaması, amele koşut biçimde imanın artması ya da eksilmesi ile güçlenmesi yahut zayıflaması hususu da önemli bir tartışma konusu olarak kitaplardaki yerini almıştır. Kimi âlimler ameli imanın bir cüzü olarak görmüş ve buna dayalı olarak amelin azalmasını imanın zayıflaması, amelin artmasını ise imanın güçlenmesi olarak yorumlamışlardır. İmam Şâfiî de imanın artıp eksildiğini kabul etmiş, buna delil olarak da şu âyetleri ileri sürmüştür: "O Allah, imanlarına iman katmaları için müminlerin kalplerine sekînet, huzur ve itmi'nân indirdi. Göklerin ve yerin orduları yalnızca Allah'ındır. Allah, her şeyi hakkıyla bilen; her hükmü ve işi de hikmetli ve sağlam olandır" (Fetih 48/107). "Müminler o kimselerdir ki Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirlir." (Enfâl 8/2).

Doğrusu bu âyetler imanın azalıp arttığına ya da güç bulup zayıfladığına işaret etmekte olsa da (Nesefî, 2019: 114) imanda artma ya da eksilme olduğunu kabul etmeyen âlimler, birinci âyetteki "onların imanlarını arttırır" ifadesinin iman eden sahabilere has olduğunu söylemektedirler. Çünkü her bir Kur'an âyeti indiğinde ashâb ona iman ederdi ve her yeni gelen âyetle onların önceki imanlarında bir artma söz konusu olurdu. Ancak bugün için vahiy süreci sona erdiğinden artık imanda herhangi bir artma ya da azalma söz konusu olamaz. Yine bu gruptaki âlimlere göre Enfâl suresindeki artış ifadesi müminlerin bir vasfına işaret etmektedir. Bu âyette iman kelimesiyle kastedilen yakînî anlamdaki iman olmayıp müminlerin birbirlerinden farklılık gösteren iman özellikleridir (Nesefî, 2019: 116).

Amelî açıdan eksiği olsa da kalbiyle iman etmiş olan kimse İmam Gazâlî'ye göre hem mümin hem de Müslümandır. Celaleddin Devvânî (ö. 908/1502) iman ve İslam'ın hiçbir şekilde birbirinden ayrılmadığını söylemiştir (Koğî: 4). Çünkü din, şu âyette ifade edildiği gibi, parçalanamaz; "Kim İslâm'dan başka bir din arama çabası içine girerse bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o ahirette ziyan edenlerden olacaktır." (Ali İmran 3/85). Ayrıca Zâriyât suresindeki şu âyetlerde kastedilen ifadeyle Hz. Lût ve kızı kast edilmiştir ki her ikisinden hem mümin hem de Müslüman olarak bahsedilmiştir; "Derken orada müminlerden kim varsa çıkardık; zaten orada bir ev halkından başka Müslüman olan kimse de bulamadık." (Zâriyât 51/35-36). Bazı âlimlere göre de bu iki âyette bahsedilen "islam" ifadesiyle zahirî itaat kastedilmiştir. Münafıklar da zahiren itaat ederler; ancak mümin değildirler (Hakîm es-Semerkandî: 39).

3. Uryânî Osman Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

Osmanlı âlimlerinden Uryânî Osman Efendi'nin Halep'te dünyaya gelmiş olduğu tarihi kaynaklarca rivayet edilse de ne zaman doğduğuna dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Sebebini bilemediğimiz diğer bir husus da Osman Efendi'nin niçin "Uryânî" lakabıyla meşhur olduğudur. Babasının adı Abdullah'tır. Medrese öğrenimini Kilis'te tamamladıktan sonra özel bir davetle İstanbul'a gitmiştir. Derin dinî bilgisi, dikkat çeken güzel ahlâkı ve takvasıyla burada insanların hüsn-ü kabulüne mazhar olmuştur. Kısa sürede medrese camiasının adından sitayişle bahsettiği bir hoca olarak öne çıkmış, ders halkalarında kalabalık talebe grupları oluşmaya başlamıştır. 18 ve 19. Yüzyıllarda yaşamış olan Uryânî Osman Efendi pek çok talebesine icazet de vermiştir. İstanbul'da kaldığı müddet içinde çeşitli eserler yazan müellif daha sonra gittiği Medine'de sekiz yıl yaşamış ve orada vefat etmiştir. Mezarı, Hz. Osman'ın kabri yakınındadır. Muhammed ve Mustafa adlarında iki erkek evladı olan

Uryânî Osman Efendi, bir Hanefî ve Maturidî âlimi olup daha çok kelim, fıkıh ve Arap edebiyatı alanlarında eserler kaleme almıştır.

Uryânî Osman Efendi, mukallidin imanı konusunu eserlerinde tartışmıştır. Konuyu tartışırken alimlerin ve mezheplerin isimlerini zikretmiştir. Ona göre mukallidin imanı hususunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan Ebu Hanife, İmam Şafii, İmam Malik, Ahmet Bin Hanbel, İmam Evzai başta olmak üzere pek çok fakih ve kelim alimine göre mukallidin imanı sahihtir. Her ne kadar araştırma yapmayıp işin derinliğine inmediğinden dolayı günahkâr olsa da yine de imanı sahih sayılmıştır. Böyle bir iman sahibi sonunda cennete girecektir (Uryani,2003:201). Çünkü Ebu Hanife ameli iman bir parçası saymamıştır (Aydın vd., 2020:413).

Uryânî Osman Efendi pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserlerinden bazılarında aşağıda değinilmiştir:

1. *Hayrû'l-Kalâid fî Şerhi Cevâhiri'l-Akâid.*
2. *Mirsâdü'l-Murâd fî Şerhi Tahmîsi Bânet Süâd.*
3. *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Hemziyye fî'l-Medhi'n-Nebeviyye.*
4. *Şerhu Kasîdeti İbn Kadîb el-Bân.*
5. *el-Kâşif li-Ediyeti'n-Nebiyyi'l-Ekrem fî Şerhi'l-Hizbi'l-A'zam.*
6. *Zübdetü'l-Kırâ fî Şerhi Ümmi'l-Kurâ fî Medhi Hayri'l-Beriyye .*

4. Uryânî Osman Efendi'nin Eserlerinde Mukallidin İmanı Meselesi

Mukallidin imanı konusu, kelim ilminin önemli tartışma meselelerinden biridir. Bu konuyla ilgili kelim kaynaklarında aşağıda sıralanan altı görüşün öne çıktığı belirtilmektedir:

1. İmanda taklit yeterli değildir; mukallit sahih iman sahibi değildir.
2. Taklidî iman her ne kadar günahkâr kılsa da kişinin mümin sayılması için yeterlidir. Bu kişi ister delil sahibi olsun ister olmasın.
3. İmanda taklit yeterlidir; ancak mukallit eğer nazar ve istidlale ehil ise günahkâr olur, değilse günahkâr olmaz.
4. Her kim Kur'an'ı ve sahih sünneti taklit yoluyla kabul etse kati bilgiye tabi olduğu için onun imanı sahihtir. Kur'an ve sahih sünnet dışında bir şeye tabi olup taklit ederse o iman sahih olmaz; çünkü o imanda hata ve şüphe meydana gelmiştir.
5. Mukallidin imanı mutlak manada sahih olup taklit yoluyla iman eden kişi hiçbir şekilde günahkâr olmaz. Kişi tahkik etme imkânına ve potansiyeline sahip olduğu halde herhangi bir inceleme yapmadan iman etmiş olsa dahi bu durum değişmez.
6. Mukallidin imanı mutlak manada sahih olup bu imanla mümin olan kişinin felsefî görüşlere bulaşmış nazar ve istidlâl yollarıyla iman hususunda inceleme ve araştırmaya kalkışması haramdır (Beycûrî, 2017: 44).

Kelim tarihinde farklı kanaatler serdetmiş pek çok ulema bulunsa da genel hatları itibarı ile kelim âlimlerini “taklidî imanı makbul görenler” ile “makbul görmeyenler ya da makbul görülmesi için daha başka şartlar arayanlar” olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Uryânî Osman Efendi'nin de geleneksel düşünce çizgisine bağlı kalarak mezkûr görüşleri iki ana başlık altında incelediğini görmekteyiz.

4.1. Mukallidin İmanını Makbul Görenler

Mukallidin imanı meselesi, ilk dönemlerden itibaren pek çok kelim âliminin ele aldığı konular arasındadır. Hatta Ebu'l-Hasan el-Eşarî'nin (ö. 324/935-36) ifadesine göre, Haşeviyye olarak bilinen bazı görüş sahipleri taklidî imanı daha makbul görmekte idiler (Eş'arî, 1953: 87-88). Uryânî Osman Efendi'nin naklettğine göre, Ebu Hanife, İmam Şâfiî, İmam Malik (ö. 179/795), Ahmet b. Hanbel (ö. 241/855), İmam Evzâî (ö. 157/774) başta olmak üzere pek çok fakih ve kelim âlimi mukallidin imanını

sahih bir iman olarak tanımlamıştır (Uryânî, 2003: 201-203). Ancak bu iman sahih olsa da o kimseyi bazı sorumluluklardan kurtarmaz. Örneğin kişi akıllı sahibi ise ve iman ettikten sonra yaratıcı hakkında tefekkür edecek kadar bir zaman yaşadı ise yaratıcısını bilmeli ve onun varlığı hakkında delil sahibi olmalıdır. Aksi takdirde günahkâr olarak ölür. Kuşkusuz böyle bir imanın sahibi de sonunda cennete girer. Eğer tefekkür etmeye yetecek kadar bir ömür yaşamadan ölürse o zaman kişi günahkâr sayılmaz (Uryânî, 2003: 201-203).

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Eş'arî, mukallidin mümin olmadığını söylemiştir (Nesefî, 1990: I. 33-37), Onun bu görüşünün sonraki Eş'arilerin çoğunluğu tarafından benimsenmemesi, Eş'arî'nin kastıyla ilgili daha dikkatli bir tahlili gerekli kılmaktadır. Nitekim Şehristânî, Eş'arî'nin bu yöndeki düşüncesini anlamamıza imkân verecek bir açıklama yapmıştır. Şehristânî, İmam Eş'arî'nin Allah'ı bilmekle bu bilginin vücûp yönü arasında bir ayrıma gittiğini açıkça ifade etmektedir. Eş'arî'ye göre, Allah'a dair bilgiler de diğer bilgiler gibi akıl sayesinde elde edilir. Ancak Allah'a dair bilginin vacip oluş hükmünü akıl değil nakil vermektedir. Bunun delili, teklifi akla dayanarak vacip kılmanın mümkün olmamasıdır. Bu son açıklamayla Eş'arî Mu'tezile'den ayrılmaktadır. Zira Mu'tezile Allah'a dair bilginin vacip oluş hükmünde de akli yetkili kılmıştır. Nitekim Eş'arî'nin hüsün-kubuh konusunda akla bir yetki vermeyip bu husustaki belirlemeyi vahye bırakması da Allah'ı bilme konusunda kişinin istidlâlde bulunması gerektiği konusunda ısrarcı olamayacağını göstermektedir (Şehristânî, 2009: 363). Uryani'nin Eş'arî'nin mukallidin imanına dair tespiti de zikrettiğimiz şekilde olmuştur. Ona göre de Eş'arî, kendisine tebliğ gelmeyen, yani herhangi bir naklî bilgiye ulaşmayan kimsenin sadece akıyla Allah'ın varlığına iman etmesini zorunlu görmemiştir. Dolayısıyla bu durumda bir kişi iman etmeden ölürse Allah katında mazur sayılır. Her ne kadar tercih ettiği görüş olmasa da İmam Azam'ın da bu yönde bir görüşü rivayet edilmiştir (Uryânî, 2003: 204). Bu görüşte olanlar, "Kim doğru yolu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapmış olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz." (İsra 17/15) âyetini görüşlerine delil olarak zikretmişlerdir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus, söz konusu ulemanın mukallit ifadesi ile kimleri kastetmiş olduğudur. Buradaki mukallitten maksat, bedevi kültüründe yaşayan, insan içine çıkmamış, şehir kültüründen yoksun kişidir. Böyle bir kimsenin bir haberciye inanarak iman etmesi durumunda ona mukallit denilebilir. Yoksa Müslümanların içinde yaşayan, Hz. Peygamber'in ahvalini duyan, mucizelerinden haberdar olan kişi iman konusunda mukallit sayılamaz. Onun imanı tahkîkidir, delile dayalıdır (Uryânî, 2003: 202). Şeyh Abdusselam'a göreyse taklidî iman hususunda hadarî (şehirli) ile bedevî (köylü) arasında hiçbir fark yoktur (Beycûrî, 2017: 44).

Uryânî Osman Efendi eserlerinde mukallidin imanını sahih gören ulemanın görüşlerini temel başlıklar altında; akli deliller, naklî deliller ve ef'âlü'n-Nebî başlıklarında delilleriyle birlikte nakletmiştir.

4.1.1. Akli Deliller

Mukallidin imanı konusunu akli deliller çerçevesinde ele alan âlimlere göre iman tasdikten ibarettir; çünkü bir kişi kendisine gelen bir haberi tasdik ettiğinde "ona iman etti" denilir (Uryânî, 2003: 201). İman, marifet (bilmek) değildir; çünkü kâfirler de Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu biliyorlardı; ancak tasdik etmedikleri için kâfir oldular (Sâbûnî, 2015: 405). Nitekim "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyor." (Bakara 2/146). âyetinde bilmenin iman etmek anlamına gelmediği ifade edilmiştir. Mukallit ancak, kendisine Allah'ı, sıfatlarını, Allah'ın peygamberini ve dinin hükümlerini anlatan elçiyi tasdik ettiği zaman mümin olur (Uryânî, 2003: 201).

4.1.2. Naklî Deliller

Uryânî Osman Efendi'ye göre iman tasdikten ibaret olduğunun naklî delili de mevcuttur. Cibril (a. s.) Allah elçisine birtakım sorular sorduğu zaman Hz. Peygamber (sav)'in onu tasdik etmek suretiyle mukabelede bulunması, iman tasdikten ibaret olduğunu gösteren bir delildir (Uryânî, 2003: 201).

4.1.3. Ef'âlû'n-Nebî (Hz. Peygamber'in Fiilleri)

Hz. Peygamber'in, kendisini ziyarete gelen Arapların sadece kelime-i şehadet cümlesini telaffuz etmelerine binaen onları mümin kabul etmiş olması, Ef'âlû'n-Nebî kapsamında iman tasdikten ibaret olduğunun gösteren bir delildir. Sahabîler ve sonraki imamlar da bir kişinin sadece kelime-i şehadeti telaffuz etmesini mümin olarak kabul edilmesi için yeterli görmüşlerdir (Uryânî, 2003: 201).

4.2. Mukallidin İmanını Makbul Görmeyenler

Uryânî Osman Efendi'nin naklettiğine göre ulemadan bir kısmı taklidî iman sîhhat açısından sorunlu görmüştür. Örneğin İmam Eş'arî bu âlimlerden biridir. Ancak İmam Eş'arî'nin iman sîhhati için "aklî delillerle bilme" şartını zorunlu görmesi, iman istidlale dayanmasını istemesi sebebiyledir. Yoksa kişinin diliyle telaffuz etmesi şartını veya hasımlarıyla imanî konularda cedel yapabilmeye becerisine sahip olması gibi şartlar araması anlamında değildir (Alâ Raşşî, 2017: 139). Bununla birlikte Eş'arî'ye göre taklit yoluyla iman etmiş birine kâfir denilemez. Nesefî (ö. 508/1115), mukallidin iman meselesinde Eş'arîlerle Mu'tezîlilerin görüşlerini Tabsıra'da uzun uzadıya tartışmış ve Eş'arî'nin yukarıdaki görüşünün Mu'tezile'nin el-menzile beyne'l-menziyleteyn esasıyla paralellik gösterdiğine dikkat çekerek bu görüşün doğru olmadığını ifade etmiştir (Nesefî, 1990: I. 33-37). Muhammed b. Cerîr et-Taberî'ye (ö. 310/923) göre, iman kalp ile marifet ve tasdik, dil ile ikrar ve amellerle izhardır. Şayet sonuncusu olmasa o kimseye Müslüman denilir, ancak bu onu günahkâr olmaktan kurtarmaz. (Taberî, 1996: XII. 67). Ayrıca ona göre, bülûğ çağına eren her insan Allah'ın bütün esma ve sıfatlarını bilmek hususunda sorumludur; bilmeyenler kâfir sayılır (Aydın vd., 2020: 416).

Mu'tezile'ye göre mukallidin imanı sahih değildir (Uryânî, 2003: 202). Çünkü Mu'tezile iman tanımında dil ile ikrar etmenin yanı sıra bilgi sahibi olma ve amel etmeyi de zorunlu görmüştür (Toprak, Gölcük, 2019: 139). Onlara göre, delil üzerine inşa edilmeyen bir inanıştan itikat olmaz. İman eden kişi ancak imanını şüpheden arındırmak suretiyle inancına gelecek bütün saldırıları bertaraf edebilir; çünkü iman, inanç noktasında kişiyi kati surette güvende tutar. Eğer bir kimse aklî delil olmaksızın iman ederse imanına şüphe ve hile karışmasından asla emin olamaz. Mukallidin imanı işbu sebeple sahih değildir (Uryânî, 2003: 202).

Mu'tezile'nin çoğunluğuna göre iman ile ilgili bütün meselelerde aklî delillerle şüpheyi defedecek kadar bilgi sahibi olmadıkça kişi mümin sayılmaz. Şayet iman meselelerinden herhangi birinde nefsinde şüphe hâsıl olan kişi bunu aklî delillerle def edemiyorsa o kişi mü'min de sayılmaz kâfir de; ikisinin arasındadır, yani fâsıktır. Ebu Haşim el-Cübbâî'ye göre, iman konularından herhangi birinde içine şüphe düşen kimse kâfir olur; çünkü mümin tüm iman esaslarını delileriyle birlikte bilmek zorundadır (Taftazânî, 1989: V. 221; Seffârîni, I. 274).

Mu'tezilî Câhız (ö. 255/869) bu konuda nispeten daha makul bir çizgide yer almış ve Allah'ın cisim ve şekil olmadığına, O'nun gözle görülmeyeceğine, adaletli olduğuna ve günahı murat etmediğine inanan ve bunları diliyle ikrar eden kimsenin mümin olduğunu söyler. Ona göre şayet bir kimse tüm bunları bile bile inkâr ederse ya da cebre veya teşbihe kayarsa işte o zaman kâfir olur. Bir insan hiç akıl yürütmeden sadece Rabbinin Allah olduğuna, Hz. Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna inanırsa o kişi iman sahibidir; ayrıca akıl yürütmediği için o kimse günahkâr da değildir (Aydın vd., 2020: 415).

Fetret dönemi insanların bâliğ olduktan sonra akletmeye yetecek kadar bir süre yaşamaları durumunda Allah'ı tanıma konusunda sorumlu olacaklarını ifade eden Maturidîler (Beyâdî, 1949: 75), mukallidin imanını asgari bir iman düzeyi olarak kabul ederler. İmam Maturidî'ye (ö. 333/944) göre, gerçek iman aklî ve naklî delillere dayanan imandır. Aklî ve naklî delili olmayan kişinin tasdikte bulunması iman olarak kendisine yetse de bu iman tahkîkî iman düzeyine çıkmaz (Nesefî, 1990: I. 39). Dolayısıyla makbul olan iman, nazar ve istidlâl yoluyla elde edilen imandır. Çünkü mukallit, hiçbir sağlam temele dayanmaksızın ve esasen iman gibi çok değerli bir hazineyi elde etme adına kayda değer hiçbir çaba sarf etmeksizin iman sahibi olacağını düşünmektedir.

Maturidî'nin bu görüşünün iki faydası olduğu ifade edilmiştir. Öncelikle Mu'tezile'ye göre mukallidin imanı sahih olmadığından bu kabul halkın çoğunluğunun imanının sahih olmamasını ilzam eder ki bunun kabul edilemez bir sonuç doğuracağı açıktır. Öte yandan bu yaklaşım nübüvvetin hikmetlerini de ortadan kaldırır. Çünkü risalet sahibi İslam'a davetin kâfirlere yönelik yapılmasını

emretmiştir. Şayet taklit ile iman sahih olmasaydı o zaman risaletin hikmeti ortadan kalkar, hayatın olağan akışına ters bir durum ortaya çıkardı. Mamafih nazar ve istidlal yoluyla imanın taklidi imandan kat be kat üstün olduğunda şüphe yoktur. Çünkü bu yolla iman eden kimsenin imanı daha nurludur (Maturidi, 2020: 38).

Mâlikî ulemasından İbrahim el-Lekânî'ye (ö. 1078/1668) göre her hüküm ilim, itikat, zan, şek ve vehim olarak tanımlanabilir. Bir insan olumlu veya olumsuz hüküm ifade eden bir cümle zikrettiğinde eğer herhangi bir sebebe dayanarak kesin bir karara varmış ise o hüküm ilim kapsamında değerlendirilir. Bu kesin karar hükmünün bilgisi şayet zaruri veya burhanî bir delilden kaynaklanırsa bu bilgi marifet ve yakîn kabilinden olur. Aksi halde itikattir. İnsan kendi nefsinde bu hükümle ilgili kesin bir karara varamazsa râcih olan durum "zan"dır, mercûh olan durum "vehim"dir; ama bu hükümle ilgili her iki tercih durumu da birbirine eşit derecede ise o zaman bu hüküm "şek" ve "şüphe" vasfına sahip olmuş olur. Eğer mukallidin imanı kesin olmayan zan, şek ve vehme dayanacak olursa o iman sahih değil, batıldır. İman kesin bir bilgiye dayanırsa o zaman sahih olur. Şayet itikada dayalı olarak bir hükme varılmışsa bu durumdaki iman tartışmalıdır; çünkü bu durumdaki kişi inanç ilkelerini başkasından delilsiz almıştır (Harman, 2020: 433).

Ebu Hanife'den iman konusunda iki görüş rivayet edilmiştir. İmamı Azam'ın tercihlî görüşüne göre kişi hiç kimse kendisine tebliğde bulunmasa bile Allah'ı aklıyla bulmak ve tanımakla sorumludur. Eğer Allah'ı bilmeden, tanımadan ölürse kâfir sayılır. Zira akıl sahibi herkes mevcudatın bir yaratıcısı olduğunu mutlaka görecektir (Uryânî, 2003: 204).

İbn-i Hazm (ö. 456/1064), taklidi imanın sahih olmadığını düşünen âlimlerin delillerini sırasıyla zikretmiş ve bu delilleri çürütmeye yönelik bir kısmına aşağıda yer verilen karşı deliller ileri sürmüştür (Aydın vd., 2020: 416-417):

Birinci Delil: Delille bilinmeyen her şey taklittir ve taklidin tasvip edilmediği hususunda ittifak vardır. Mademki taklit kötüdür ve taklit ile istidlal dışında başka bir yol yoktur o zaman imanın sıhhati açısından taklide değil, istidlale dayalı iman esas olmalıdır. Nitekim taklidin kötü olduğu âyetlerle de sabittir: "İnsanlardan kimileri vardır ki Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar sayar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler. Keşke zalimler -azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin yalnızca Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı. İşte o zaman, izlenenler, kendilerini izleyenlerden hızla uzaklaşmışlardır; artık azabı görmüşler, aralarındaki bağlar kopmuştur. İzleyenler şöyle derler: 'Ne olurdu, bize ikinci bir fırsat verilseydi de şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!' Böylece Allah onlara yapıp ettiklerini kendileri için pişmanlık sebepleri olarak gösterir. Onlar artık ateşten çıkacak değillerdir. Ve ekleyecekler: 'Rabbimiz! Biz efendilerimizi ve büyüklerimizi dinledik, onlar da bizi yoldan saptırdılar.' (Ahzâb 33/67)." "Hayır hayır! Onların dedikleri şundan ibarettir: 'Biz babalarımızı bir inanç üzerinde bulduk, elbette biz onların izlerinden giderek doğru yolu buluruz.' (Zuhruf 43/22)."

İbn Hazm bu görüşü reddeder ve bu âyetlerde eleştirilen taklidin Allah Resulü (sav)'nün taklit edilmesi olmadığını, aksine doğru yolda olmayan ataların körü körüne taklit edilmesi olduğunu dile getirir. Allah Resulü'ne ittiba farzdır.

İkinci Delil: Bir delile dayanmayan görüşler ve sözler sadece iddiadan ibaret olur. Ortada herhangi bir delil bulunmuyorsa doğru ile yanlış arasındaki fark ortadan kalkar ve doğruyu tercih imkânı kalmaz. Allah Teala da bu hususta Kur'an'da şöyle buyurmuştur: "Onlar, 'Yahudi veya Hristiyan olanlar hariç, hiç kimse cennete giremeyecek' dediler. Bu onların kuruntusudur. 'Eğer sözünüzün doğru olduğuna inanıyorsanız kesin kanıtınızı getirin!' de onlara (Bakara 2/111)."

İbn Hazm bu görüşe de şöyle itiraz eder: Bu âyette de ifade edildiği gibi insanlardan bir kısmı delil olmaksızın Hz. Peygamber (sav)'e iman etmezler. Bu durumdaki insanların bir delil araması zorunludur; çünkü şayet bu kişiler bir delile dayanmaksızın Hz. Peygamber'i taklit edecek olsalar kalpleri şüpheyle dolar, küfür üzere ölürler. Oysa insanların kahir ekseriyeti Peygamber (sav)'in

getirdiklerinin tamamına bilâ kayd -ü şart iman edip tasdik eder. Bunların imanı hiçbir delile ya da mucizeye ihtiyaç duymaz.

Üçüncü Delil: Bir söz ilim değilse şek ve şüpheden ibarettir. İlim, delilleriyle birlikte bir şeye zorunlu inanmayı gerekli kılar. Dinler, doğrular ve yanlışlarla ya da duyular yoluyla öğrenilmez. Dinler ancak deliller (ilim) yoluyla öğrenilir. Bir şeyin ilim sayılması için de mutlaka bir delilin var olması gerekir. Eğer bir kişiye delil sunulmamışsa o kişi ilim sahibi (bilen) değildir, şüphedir.

İbn Hazm, “Bilin ki Allah’ın elçisi aranızdadır. O sizin dediklerinizi yapacak olsaydı birçok durumda işleriniz kötüye giderdi; fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu gönlünüze sindirdi... inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve emre aykırı davranmayı da size çirkin gösterdi. Allah tarafından bahşedilmiş bir lütuf, bir nimet olarak doğru yolu bulmuş olanlar işte onlardır (bu vasıflara sahip olan sizlersiniz). Allah her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır.” (Hucurât 49/7) âyetine dayanarak Allah Teala’nın hidayete erenlerin kalplerinde imanı sevimli hale getirdiğinin, onların kalplerini imanla süslediğinin ve onları günahlardan arındırdığının altını çizmiştir. Bu ifadelerin hiçbir yerinde delilden bahsedilmemiştir. Dolayısıyla iman için zorunlu olarak bir delile gerek yoktur.

Sonuç

İslâm’ın esas unsurları hakkında taklidin uygun görülüp görülmemesi erken dönemden itibaren farklı disiplinler tarafından ele alınan bir tartışma konusu olmuştur. Çoğunlukla usûlü’l-dîn veya itikat şeklinde isimlendirilen bu esaslar birtakım geç dönem eserlerinde geniş bir kavramsal çerçeveye kavuşup “akliyyât” mefhumu ile bilinir olmuştur. Tefekkür etmenin itikadın en temel konularında bütün Müslümanlar için emir olduğu birçok hadis ve âyetle açıklanmıştır. Bu doğrultuda, bireyin kendi akıl yürütmesi sonucunda Allah’ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed’in peygamberliği, ahiretin varlığı gibi icmalî iman esaslarına ulaşması kelam mezheplerince esas kabul edilmiştir.

Kelam âlimlerinin büyük çoğunluğu itikadın temel unsurlarında taklidi câiz görmemekle beraber mukallidin imanının sahih olduğunu, ancak tefekkürü terk ettiği için günahkâr sayıldığını belirtmektedir; çünkü iman sonuçta tasdik unsuruna irca edilmekte ve mukallidin imanında tasdikın asgari derecede gerçekleşme şartlarının yerine getirildiği kabul edilmektedir. İmanın mahiyeti, hüsün-kubuh ve fetret devri kavramlarına dair tartışmalarla bağlantılı biçimde ele alınan bu meselede mukallit kavramıyla İslâm toplumundan uzakta yaşayan, evrenin var oluşu ve yaratıcısı hakkında hiç düşünmemiş insan kastedilmektedir. Buna göre İslâm toplumunda yaşamak veya herhangi bir olay ya da nesne karşısında Allah’ın varlığını hatırlamak bile taklit çerçevesinin dışında değerlendirilmek için yeterli görülmektedir.

Ebu’l-Hasan el-Eş’arî’den mukallidin imanının sahih olmadığı yönünde rivayet edilen ifadeler, birçok müellif tarafından gerek onun diğer görüşleri gerekse kendisinden sonraki Eş’arîliğin gelişim çizgisi dikkate alınarak mukallidin mümin olmadığı değil, imanı bulunmakla beraber kâmil manada gerçekleşmediği şeklinde yorumlanmıştır. Buna karşılık imanın mahiyetine dair görüşleri, bu konuda akıl yürütmenin terkedilmesini büyük günah sayması ve “el-menzile beyne’l-menziletayn” anlayışını benimsemesinden yola çıkılarak Mu’tezile’nin imanda taklidi geçersiz kabul ettiği ve mukallidi mümin saymadığı ifade edilmiştir. Taklidin itikadın temel meselelerinde câiz olduğu görüşü ise Ehl-i Hadise mensup çeşitli çevrelere izafe edilmektedir. Bir yandan Hz. Peygamber’in İslâm’a davet ettiği kişilerin her birinden tefekkür etmesini istemediğine dair deliller getiren, diğer yandan her insanın bu hususta akletme kabiliyetinin yeterli olmayabileceğini vurgulayan bu anlayış, taklit yoluyla İslâm’ı kabul edenler arasında yalnızca iman esaslarına akıl yürütme vasıtasıyla ulaşabilecek nitelikteki insanların günahkâr olduğunu kabul etmektedir.

Makalenin ana temasına kaynak oluşturan Uryânî Osman Efendi, mukallidin imanı konusunda büyük ölçüde Maturidî çizgiyi esas almış, buna bağlı olarak taklidi imanın sahih olduğuna ve bu şekilde iman etmiş bir müminin bundan dolayı günahkâr sayılmayacağına kâil olmuştur.

Kaynakça

- Ahterî, (1875). *Ahterî Kebîr*. İstanbul: Ali Bey Matbaası.
- Aktaş, M. (2021). el-Kâfiye fi'l-Cedel Adlı Eserin Cüveynî'ye Âidiyeti ve Nisbeti Sorunu. *Darulfunun İlahiyat*, 32(1), 199-218.
- Aydın, Ö., Yıldırım, R. (2020). *Sistematik Kelam*. İstanbul: İşaret.
- Bağdâdî, (1991). el-Fark beyne'l-Fırak, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bakıllânî, (1957). *Kitabü't-Temhîd*. (Neşr. R. Mc. Carthy). Beyrut.
- Beyâdî, K. (1949). *İşârâtü'l-Merâm*. Mısır.
- Beycûrî, (2017). *Tuhfetü'l-Mürîd Şerhu Cevherati't-Tevhîd*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Bilmen, Ö. (2017). *Muvazzah İlm-i Kelam* İstanbul: Ravza.
- Cevherî, (2009). *es-Sihâh*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Cürcânî, (2012). *Şerhu'l-Mevâkif*. Cilt: 1. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Cüveynî, (2016). *Kitabu'l-İrşâd İla Kavtî'l-Edilleti fi Usûli'l-İ'tikâd*. (Tahk. Zekeriya Umeyrat). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Çelebi, İ. (2019). "Osman Uryânî". *DİA*. Cilt: II. Ankara.
- Eş'arî, (1953). *Risâle fi İstihsâni'l-Havz fi İlmi'l-Kelâm*. (Tahk. R. J. Maccarty). Beyrut: Matbaatü'l-Kâtûlîkiyye.
- Eş'arî, (2012). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-Musallîn*, Beyrut. Mektebetü'l-Asriyye.
- Firûzabâdî, (2008). *el-Kâmûsü'l-Muhît*. I-XIV. Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- Güneş, K. (2007). *Eş'arî'de Mukallidın İmanı*. Sayı: 2. Konya: Marife Dergisi.
- Hakim es-Semerkindi, Ebu'l-Kâsım İshak b. Muhammed. *es-Sevâdü'l-A'zam*. İstanbul: Mektebetü'l-Mahmûdiye.
- Halil b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. I-VIII. (Tahk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî). Dâru ve Mektebetü Hilâl.
- Harman, V. (2020). *İbrahim el-Lekânî'nin Kelamî Görüşleri*. İstanbul: Hiper Yayınları.
- Harputî, A. (2016). *Tenkîhu'l-Kelâm fi Akaidi Ehli'l-İslam, Kelam İlmine Giriş*. (Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman). İstanbul: Çelik.
- İbn Hazm, (1928). *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*. (Tahk. Ahmed Muhammed Şakir). I-VIII. Kahire: Matbaatü's-Seâde.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-İmâme ve's-Siyâse*. (Çev. Cemalettin Saylık). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kâdî Abdülcebbâr. *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl: en-Nazar ve'l-Meârif*. Cilt: XII. (Tahk. İbrahim Medkûr). Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme.
- Kâdî Abdülcebbâr. *el-Muhît bi't-Teklîf*. (Tahk. Ömer es-Seyyid Azmî). Kahire.
- Kaya, E. (2010). "İman". *DİA*, Cilt: XXXIX. Ankara.
- Kılavuz, A. (2018). *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Koğî, A. *Rehberi Avâm Şerha Nehcü'l-Enâm*. İstanbul: İhsan.
- Maturidî, (1979). *Kitâbü't-Tevhîd*. (Tahk. Fethullah Huleyf). İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.

- Maturidî, (2020). İslam İnanç Esasları (Fıkh-ı Ekber Şerhi). (Çev. Adnan Bülent Baloğlu, Murat Memiş) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Nesefî, (1990). Tabsırat'ül-Edille. (Tahk. Claude Salame). Şam.
- Nesefî, (2019). Bahru'l-Kelâm fî Akâid-i Ehli'l-İslam. (Çev. Yusuf Arıkaner). İstanbul: Endülüs.
- Nesefî, (2015). İslam İnançının Temelleri Akaid. (Çev. Seyit Ahsen). İstanbul: Bayrak.
- Nidâl Alâ Raşşî, el-Hidâye Şerhu'l-Bidâye fî Usuli'd-Dîn. Diyarbakır: Mektebetü Diyarbekir.
- Râzî, Fahrüddîn. (1905). Me'âlimu Usûli'd-Dîn. Mısır: Matbaatu Haseniyye.
- Râzî, Fahrüddîn. (1991). el-Muhassal ve Huve Muhassalu Efkâri'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn Mine'l- Hukemâ ve'l-Mutekellimîn. (Tahk. Hüseyin Atay). Kahire: Mektebetu Dâru't-Turâs.
- Sâbûnî, N. (2015). el-Bidâye fî Usuli'd-Dîn. (Tahk. Abdullah Muhammed).
- Sâbûnî, N. (2020). Maturidiye Akaidi. (Çev. Bekir Topaloğlu). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Seffârîni, Ebu'l-Avn. Levâmiü'l-Envâri'l-Behiyye ve Sevâtü'l-Esrâri'l-Eseriyye. Beyrut.
- Seyyid eş-Şerîf, Muhammed. A., ve Erkan, A. (1997). Kitâbü't-Ta'rîfât: Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Sinanoğlu, M. (2000). "İman". DİA, Cilt: XXII. Ankara.
- Şehristânî, Ebu'l-Fetih Muhammed B. Abdülkerim. (2009). Nihâyetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm. Beyrut: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (2001). Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân. (Tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî). Kahire: Dâru'l-Hicr.
- Taftazânî, (1989). Şerhu'l-Makâsıd. I-V. Beyrut.
- Taftazânî, (2017). Şerhu'l-Akâid. Hş. Molla İlyas. (Tahk. Mehmed Can). İstanbul: Şefkat.
- Toprak, S., Gölcük, Ş. (2019). Tarih Ekoller Problemler Kelam. Konya: Tekin Kitapevi.
- Uryânî, Osman Efendi. (2003). Hayru'l-Kalâid Şerhu Cevâhiri'l-Akâid. (Tahk. Ahmed Feridî el-Mezîdî. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yüksel, E. (2015). Sistemantik Kelam. İstanbul: İz Yayıncılık.

Extended Abstract

Introduction: Discussions about the main reasons that create gaps between the values believed in societies and the life lived and their sub-dimensions have always been on the agenda of kalam scholars. Looking at these sub-dimensions it is possible to argue that the basis of questions as; why expected belief and action experiences do not occur in Islamic societies, what social deviations, such as innovations and superstitions, caused by the weaknesses of faith, whether seeing/showing them up close will contribute to society are the discussions of faith based on imitation. Scholars of kalam, who think that at least some of the social unrest and tensions are caused by such problems, have examined the issue of imitator's belief not only as a scientific study, but also as a subject that will contribute to the solution of social problems. Because the realization of belief through consideration and inference is one of the important issues in terms of the sanction power of religion in human life. This consideration means to examine and research something at a basic level (Aktaş, 2021). In its most common sense, consideration is the absolute knowledge obtained in line with the thinking faculties that Allah has given to man by contemplating on any issue (Bâkılânî 1957: 8-9).

Literature Review: One of the most studied and frequently discussed subjects in the science of kalam is the subject of faith. There are different opinions among sects regarding what the truth of faith is. Kharijite, Mu'tazilite and Shia theologians do not consider it sufficient that faith consists of acceptance. They accept that practice is one of the requirements of faith. Generally speaking, the Kharijites claim that the person who commits a major sin falls into denial. According to Mutezile and Shia, it is claimed that even though Muslim law continues to be applied to the person who commits a major sin, the quality of a believer is removed from him. The word imitation in the dictionary means "collecting, watering, drowning, event, situation, oil residue, remittance, making a similar one, a well with a lot of water, wearing a necklace around the neck so that it will be known as a gift, running fast, a key, imitating in religion" (Firuzâbâdî, p. 2008: 74-75, Cevherî, 2009: 56-57, Ahterî, 1875). The word imitation, as a fiqh term, means "to adopt or apply a scholar's opinion on an ijtihad issue without relying on evidence" (Kaya, 2010: 461). A person who believes in matters of faith by hearing from his ancestors or his environment is called imitator (Ahsen, 2015: 42). However, believing by hearing the direct word of the Rasullullah is excluded from this category by the scholars of Ahl as-Sunnah; because the Qur'an, which is the greatest miracle of the Rasullullah, elevates his word to a different position from the words of ordinary people. Every statement that comes out of the mouth of the Rasullullah is based on solid evidence in terms of faith. For this reason, even if a person believes only by obeying the words of the Rasullullah, he rises above the level of imitation faith and attains a definitive faith. (Aydin et al., 2020: 413). The subject of Imitator's belief is one of the important discussion issues in the science of kalam. It is stated that the six views listed below stand out in the kalam sources on this subject:

1. Imitation in faith is not enough; imitator is not a true believer.
2. Faith based on imitation is sufficient for a person to be considered a believer, no matter how sinful it is. Whether this person has evidence or not.
3. Imitation is sufficient in faith. However, if the imitator is competent in consideration and istidlale, he becomes a sinner, otherwise he is not a sinner.
4. Whoever accepts the Qur'an and the true Sunnah through imitation, his faith is valid because he is subject to certain knowledge. If he follows and imitates something other than the Qur'an and the sound sunnah, that belief will not be valid; because error and doubt have occurred in that belief.
5. The Imitator's faith is absolutely true and the person who believes by imitation will not be a sinner in any way. This situation does not change even if the person has the opportunity and potential to inquire, but has believed without any examination.
6. It is forbidden for a person who believes with the Imitator's faith to be absolutely sound and to attempt to examine and research about faith through consideration and inference that are contaminated with philosophical views (Beycurî, 2017: 44).

Although there are many scholars who have expressed different opinions in the history of kalam, it is possible to consider the scholars of kalam in two groups as "those who find faith based on imitation acceptable" and "those who do not find it acceptable (those who seek other conditions to be accepted)". We see that he examined the views on the subject under two main headings, adhering to the traditional line of thought. In his works, Uryani Osman Efendi conveyed the views of the scholars who saw the imitator's faith as authentic, together with their proofs under the headings of rational proofs, narrational proofs and Acts of the Rasulullah. According to what Uryani Osman Efendi narrated, some of the scholars did not consider faith based on imitation healthy. For example, Imam Ash'ari is one of these scholars. However, Imam Ash'ari's seeing the condition of "knowing with

rational proofs" necessary for the soundness of faith is because he wanted faith to be based on inference. It does not mean that the person should be able to pronounce it with his tongue or to have the ability to argue with his opponents on religious issues (Alâ Raşşî, 2017: 139).

Conclusion: Whether or not imitation is considered appropriate about the essential elements of Islam has been a subject of discussion by different disciplines since the early period. These principles, which are mostly called religious procedures or creed, have gained a wide conceptual framework in some late period works and have become known with the notion of "akliyyat" (knowledge reached by reason). It has been explained in many hadiths and verses that contemplation is a command for all Muslims on the most fundamental issues of belief. In this direction, it has been accepted as essential by the sects of theology that the individual, as a result of his own reasoning, reaches the basic principles of belief such as the existence and unity of Allah, the prophethood of the Prophet Muhammad, and the existence of the hereafter. Although the majority of kalam scholars do not consider imitation permissible in the basic elements of creed, they state that the imitator's belief is sound, but is considered sinful because he abandons contemplation. Because, faith is ultimately reduced to the element of affirmation and it is accepted that the conditions for the realization of affirmation in the imitator's faith are fulfilled at the minimum level. About the nature of faith, the concept of imitator refers to a person who lives far from Islamic society and has never thought about the existence and creator of the universe. According to this, even living in the Islamic society or remembering the existence of Allah in the face of any event or object is considered sufficient to be evaluated outside the framework of imitation. Uryani Osman Efendi, who constitutes the main basis of the study, has largely taken the Maturidi school as the basis for the imitator's faith. Accordingly, he is convinced that faith based on imitation is authentic and that a believer who has believed in this way will not be considered a sinner because of this.

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

Düzeltilme • Erratum

Dergimizde daha önce makalesi yayımlanmış yazarların talepleri üzerine;

- 1- Dergimizin 2021 yılı 9. Cilt 5. sayısında yayımlanan "Solunum Yolları Hastalıklarının Toplumsal Görüngüleri Üzerine Nitel Bir Araştırma" başlıklı makale 04.12.2020 tarihlerinde düzenlenen "I. Sağlık Sosyolojisi Çalıştayı (SAS)'nda" "Solunum Yolları Hastalıklarının Toplumsal Görüngüleri" başlıkla sözlü olarak sunulmuş ve özet metni bildiriler kitabında yayınlanmamıştır. Makalede, çalışmanın sempozyumdan türetildiği "Bu çalışma 04.12.2020 tarihinde yapılan I. Sağlık Sosyolojisi Çalıştayı (SAS)'nda sunulan, fakat özet metni bildiriler kitabında yayınlanmayan 'Solunum Yolları Hastalıklarının Toplumsal Görüngüleri' başlıklı çalışmadan üretilmiştir." ifadesi sorumlu yazar Ahmet Alkan tarafından sehven belirtilmemiştir.

<https://doi.org/10.18506/anemon.888560>

